

‘NIPUN’ Bharat

**(National Initiative for Proficiency in Reading
with Understanding and Numeracy)**

ગુજરાતી ભાષાંતર

સમગ્ર શિક્ષા-ગાંધીનગર

પ્રકરણ: 1 થી 17

પ્રકરણ 1 પરિચય

મુખ્ય મુદ્દાઓ

આ પ્રકરણમાં હાલના આંતરરાષ્ટ્રીય અને રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિકોણ દર્શાવતા પાયાના શિક્ષણ પરના રાષ્ટ્રીય મિશનના સંદર્ભની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

અધ્યયનની આવશ્યકતાઓ

વાંચવાનું શીખવામાં મગજને "ટ્રેકિંગ" (યુક્તિસભર) કરવું સામેલ છે, જેથી અક્ષરોનાં સમૂહને સુસંગત શબ્દો તરીકે સમજવામાં આવે. આ હાંસલ કરવા અને વર્ણોને ધ્વનિ સાથે જોડવા માટે, સ્પષ્ટ અભ્યાસ જરૂરી છે. ભાષાની જોડણી જેટલી જટિલ હોય, તેટલી વધુ પ્રેક્ટિસની જરૂર પડે છે. જોકે ઘણા તેજસ્વી બાળકો શબ્દોને ઓળખતા શીખી લેતાં હોય છે, મોટાભાગના બાળકો એક કે બે અક્ષરોના નાનાં-નાનાં એકમોથી શરૂ કરીને વધુ અસરકારક રીતે વાંચવાનું શીખે છે.

વાક્યને સમજવા માટે, કોઈ પણ વ્યક્તિએ પોતાની વર્કિંગ મેમરીની મર્યાદામાં વાક્યને પૂરું વાંચી લેવું પડે. આનો અર્થ એ છે કે બાળકોએ ફરો સમજવા માટે ઓછામાં ઓછા 45-60 શબ્દો પ્રતિ મિનિટ વાંચવું જોઈએ. લેખિત સામગ્રીના વિશ્લેષણ માટે નિપુણતા જરૂરી છે. જ્યારે જોડણીના નિયમો સરળ હોય અને સૂચના પૂરતી હોય, ત્યારે મોટાભાગના બાળકો 4-6 મહિનામાં પોતાની ભાષામાં વાંચતા શીખી જાય છે.

અંગ્રેજી, પોર્ટુગીઝ, તમિલ અથવા ઉર્દૂ જેવી જટિલ જોડણી ધરાવતી ભાષાઓ શીખવામાં વધુ સમય લાગે છે. જો વાંચનમાં ઉપયોગમાં લેવાતા ન્યુરલ સર્કિટ કાર્યરત હોય, તો નબળા અને કુપોષિત બાળકોને પણ ડીકોડિંગ અને પ્રવાહ સાથે વાચન કરતાં શીખવી શકાય છે (જોકે તેમને અર્થગ્રહણ કરવામાં મુશ્કેલીઓ હોઈ શકે છે). ઘણાને ઘરે વધારાની પ્રેક્ટિસ મળતી ન હોવાથી, તેમને પ્રવાહીતાપૂર્વક શીખવા માટે વધુ અધ્યાપનના કલાકોની જરૂર પડી શકે છે. જ્યારે મોટી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ ધોરણ 2 કે તેથી વધુના ધોરણોમાં વાંચવામાં અસમર્થ હોય, ત્યારે સંભવિત કારણ ગરીબી અને કુપોષણને બદલે મર્યાદિત અથવા અયોગ્ય સૂચના હોય છે.

1.1 સંદર્ભ

(A) મહત્વનો વળાંક (ટર્નીંગ પોઈન્ટ)

આપણી પ્રણાલી લગભગ 25 કરોડ શાળાએ જતા બાળકો અને 9.4 લાખ શિક્ષકો સાથે વિશ્વની સૌથી મોટી શાળા પ્રણાલીમાંની એક છે, પ્રાથમિક સ્તરે સાર્વત્રિક પ્રવેશ મેળવવા માટે ભારતે નોંધપાત્ર પ્રગતિ કરી છે. જો કે, અભ્યાસોએ દર્શાવ્યું છે કે, વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં છે તેની ખાતરી કરવાથી તેમના શીખવામાં સ્વાભાવિક રીતે વધારો થતો નથી. શાળા શિક્ષણના વિવિધ તબક્કે બાળકોના નબળા શિક્ષણના સ્તર આજે એક નોંધપાત્ર રાષ્ટ્રીય ચિંતા છે. સંશોધનોએ નિર્ણાયક રીતે બતાવ્યું છે કે એકવાર વિદ્યાર્થીઓ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં પાછળ રહી જાય છે ત્યાર પછી તેઓની વર્ષો સુધી શીખવાની ઝડપ ખૂબ ધીમી રહે છે અને પછી તેઓ પોતાની

વય અને કક્ષા અનુસાર સિધ્ધિઓ મેળવી શકતા નથી તેનું કારણ એ છે કે ધોરણ ૩ સુધી, બાળકો 'વાંચતા શીખે' અને મૂળભૂત કુશળતા પ્રાપ્ત કરે તેવી અપેક્ષા છે. ધોરણ ૩ પછી બાળકો 'શીખવા માટે વાંચે' તેવી અપેક્ષા છે.

જો આવું ન થાય તો, શીખવાનું અંતર તે બિંદુથી વિસ્તરતું રહે છે, કારણ કે ભાષાના પાઠ્યપુસ્તકો અને ગાણિતિક સંકલ્પનોઓ પછીના ધોરણમાં વધુ જટિલ અને અમૂર્ત બને છે. જે બાળકોને તેઓ બોલતા કે સમજતા નથી તેવી ભાષામાં અભ્યાસ કરવા માટે મજબૂર કરવામાં આવે છે તે બાળકો માટે નુકશાન વધારે છે. અજાણી ભાષા દ્વારા અભ્યાસ કરતા બાળકોને 'ડબલ લર્નિંગ ડિસએડવાન્ટેજ' (દ્વિપક્ષીય ગેરફાયદા) નો સામનો કરવો પડે છે, કારણ કે તેઓએ નવી ભાષા સમજવી અને શીખવી પડે અને તે જ સમયે તે અજાણી ભાષા દ્વારા પાઠ્યપુસ્તકોમાં આપેલા મુશ્કેલ ખ્યાલોને સમજવા પડે છે. આમ, ધોરણ ૩ એ મહત્વનો વળાંક (ટર્નિંગ પોઈન્ટ) છે અને આ તે છે જ્યાં જે બાળકો સુસંગત નથી થઈ શકતા, તેઓ પાછળ રહી જાય છે.

(B) યશપાલ કમિટીનો ભાર વગરનું ભણતર વિશે રિપોર્ટ (1993):

આ અહેવાલે ભારતમાં શાળા આધારિત શિક્ષણની અર્થહીન અને આનંદવિહીન પ્રકૃતિ પર પ્રકાશ પાડ્યો હતો અને વર્ગખંડમાં અર્થગ્રહણનો મુદ્દો ભારપૂર્વક ઉઠાવ્યો હતો. વાચન એ આવશ્યકપણે સંદર્ભને સમજવાની અને માહિતીને સમજવાની પ્રક્રિયા છે.

(C) રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમનું માળખું - 2005:

રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમનું માળખું - 2005 સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે, "મોટાભાગના બાળકોમાં ગણિત સંબંધિત ભય અને નિષ્ફળતાની ભાવના હોય છે. તેથી, તેઓ શરૂઆતમાં જ ગંભીર ગાણિતિક શિક્ષણ છોડી દે છે. બાળકોમાં ગાણિતિક વિચારસરણીના વિકાસ વિશેના જાણીતા તથ્યો પર ઓછા ધ્યાન સાથે એક જ સમયે ઘણા બધા અમૂર્ત ખ્યાલો રજૂ કરવામાં આવે છે. ઘણી વખત, શિક્ષણમાં સમાવિષ્ટ વલણ બાળકોની ગાણિતિક કુશળતાને સમજ અને બુદ્ધિશાળી ઉપયોગના ભોગે યાંત્રિક નિયમો શીખવીને તેમના ગાણિતિક કૌશલ્યને વેગ આપવાનું હોય છે. તેથી, શાળાના પ્રારંભિક વર્ષો દરમિયાન ગણિતની પસંદ અને સમજણ વિકસિત થાય તે રીતે બાળકોને ગણિત શીખવામાં મદદ કરવાની જરૂર છે.

(D) ટકાઉ વિકાસનું લક્ષ્ય 4 (SDG):

વ્યાપક ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા શિક્ષણને સામાજિક-આર્થિક વૃદ્ધિ, ગરીબી ઘટાડવા અને દેશના સર્વાંગી વિકાસની યાવી માનવામાં આવે છે. સસ્ટેનેબલ ડેવલપમેન્ટ ગોલ 4 (SDG) ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ મેળવવા પર પણ ભાર મૂકે છે અને સમગ્ર વિશ્વમાં તેને માન્યતા આપવામાં આવી છે.

SDG 4 નો ઉદ્દેશ "સર્વસમાવેશક અને ન્યાયી ગુણવત્તાવાળું શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવાનો અને બધા માટે આજીવન શીખવાની તકોને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે."

SDG 4 હેઠળ મુખ્ય વચનો અને લક્ષ્યો છે:

લક્ષ્ય 4.1	લક્ષ્ય 4.2	લક્ષ્ય 4.5
ખાતરી કરો કે તમામ છોકરીઓ અને છોકરાઓ મફત, સમાન અને ગુણવત્તાયુક્ત પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરે છે જે સંબંધિત અને અસરકારક અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ તરફ દોરી જાય છે.	ખાતરી કરો કે તમામ છોકરીઓ અને છોકરાઓને બાળપણમાં ગુણવત્તાયુક્ત વિકાસ, સંભાળ અને પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણની સુલભતા મળે જેથી તેઓ પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે તૈયાર રહે.	શિક્ષણમાં લૈંગિક અસમાનતાઓને દૂર કરો અને શિક્ષણના તમામ સ્તરો સુધી સમાન પ્રવેશની ખાતરી કરો.

(E) રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 (NEP 2020):

NEP 2020 એ પ્રકાશિત કરે છે કે હાલમાં પ્રાથમિક સ્તરે વિદ્યાર્થીઓનો મોટો હિસ્સો- અંદાજિત 5 કરોડથી વધુ વિદ્યાર્થીઓ મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી. NEP-2020, વધુ ભારપૂર્વક કહે છે કે આ કટોકટીને તરત અને તાત્કાલિક દૂર કરવી હિતાવહ છે, જેથી શાળાઓમાં મૂળભૂત શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈ શકે અને તમામ વિદ્યાર્થીઓ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ મેળવવાની તક મેળવી શકે. તમામ બાળકો માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મેળવવા બાબતે સત્વરે રાષ્ટ્રીય મિશન બનવું જોઈએ. આ તમામ મહત્વપૂર્ણ લક્ષ્ય અને મિશનને પાર પાડવામાં મદદ કરવા માટે વિદ્યાર્થીઓને, સાથે તેમની શાળાઓ, શિક્ષકો, માતાપિતા અને સમુદાયને, શક્ય તેટલી દરેક રીતે, તાત્કાલિક ટેકો અને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ, જે ખરેખર ભવિષ્યના તમામ શિક્ષણનો આધાર છે.

બાળકોના વધુ સારા શિક્ષણને સુનિશ્ચિત કરવામાં પરિચિત ભાષાની ચાવીરૂપ ભૂમિકા છે તેની નોંધ લેવી પણ હિતાવહ છે. NEP 2020 માં પ્રકાશિત થયા મુજબ, પ્રાથમિક ધોરણમાં બાળકોની માતૃભાષાને ઔપચારિક અધ્યયન અને અધ્યાપનની પ્રક્રિયામાં ઉપયોગમાં લાવવી કારણ કે તે સમાવેશી અને યોગ્ય અભ્યાસ સુનિશ્ચિત કરવા માટે નિર્ણાયક છે. બહુભાષી અભિગમ સામાન્ય રીતે બાળકોની માતૃભાષાના મજબૂત પાયાથી શરૂઆત કરીને બધી ભાષાઓ સારી રીતે શીખવાનું સમર્થન કરે છે જે સાર્વત્રિક સંશોધનોથી પુરવાર થયેલ છે. આપણો પ્રયાસ, સુધારેલી સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન, કુશળતા તેમજ અન્ય ભાષાઓ અને વિષયોના વધુ સારા શિક્ષણને ટેકો આપવા માટે બહુભાષી શિક્ષણના મહત્વની આસપાસ સર્વસંમતિ વિકસાવવાનો હોવો જોઈએ.

શીખવાની કટોકટીને ટાળવા માટે, નીતિએ સૂચવ્યું છે કે સમગ્ર પ્રારંભિક અને માધ્યમિક શાળા અભ્યાસક્રમમાં મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર અને સામાન્ય રીતે, વાચન, લેખન, કથન, ગણતરી, અંકગણિત અને ગણિતના વિચાર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે- સતત

રચનાત્મક (વિકાસાત્મક)/અનુકૂળનશીલ મૂલ્યાંકનની મજબૂત સિસ્ટમ સાથે દરેક વિદ્યાર્થીના શિક્ષણને વ્યક્તિગત રીતે ટ્રેક કરવું અને આ રીતે દરેક વિદ્યાર્થીનું શિક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવું. શિક્ષણનો ઉદ્દેશ માત્ર જ્ઞાનાત્મક વિકાસ જ નહીં, પણ ચારિત્ર્યનું નિર્માણ અને 21મી સદીની ચાવીરૂપ કુશળતાથી સજ્જ સર્વગ્રાહી અને સર્વાંગી વ્યક્તિઓનું સર્જન પણ છે, જેના માટે આપણી શાળાકીય પદ્ધતિમાં મૂલ્યાંકન કે જે સમેટીવ છે અને મુખ્યત્વે રોટ મેમોરાઇઝેશનનું (સમજણ વગર ગોખણપટ્ટીનું) પરીક્ષણ કરે છે તેને સ્થાને નિયમિત અને ફોર્મેટીવ મૂલ્યાંકનની જરૂર છે. મૂલ્યાંકન દરેક બાળકની લર્નિંગ ગેપને સતત દર્શાવતું હોવું જોઈએ, જે ધોરણ યોગ્ય અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓને અનુરૂપ હોય અને સમયસર આ ગેપ્સને દૂર કરવી જોઈએ. સિસ્ટમ યોગ્યતા આધારિત હશે, બાળકોના ભણતર અને વિકાસને પ્રોત્સાહન આપશે, અને વિશ્લેષણ, વિવેચનાત્મક વિચાર અને વૈચારિક સ્પષ્ટતા જેવી ઉચ્ચક્રમની કુશળતાનું પરીક્ષણ કરશે.

રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં પાયાના કૌશલ્યોની મહત્ત્વની ભૂમિકાને માન્યતા આપતા, 'આત્મનિર્ભર ભારત' મિશન અંતર્ગત જાહેરાત કરવામાં આવી હતી કે, દેશમાં 2026-27 સુધીમાં ધોરણ 3 સુધીના દરેક બાળકો આવશ્યકપણે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે રાષ્ટ્રીય પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન શરૂ કરવામાં આવશે. આ હેતુ માટે, અભ્યાસક્રમ માળખું, વ્યવહારુ શિક્ષણ સામગ્રી - ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન બંને, અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ, શિક્ષક ક્ષમતા નિર્માણ, અને તેમના માપન સૂચકાંકો, મૂલ્યાંકન તકનીકો, વગેરેને વ્યવસ્થિત રીતે આગળ વધારવા માટે વિકસાવવામાં આવશે.

1.2 આંતરરાષ્ટ્રીય સ્થિતિ

(A) UIS રિપોર્ટ:

વૈશ્વિક સ્તરે, દસમાંથી છ બાળકો અને કિશોરો વાચન અને ગણિતમાં ન્યૂનતમ પ્રાવીણ્ય સ્તર પ્રાપ્ત કરી રહ્યા નથી. યુનેસ્કોની આંકડાશાસ્ત્રની સંસ્થાએ અંદાજ લગાવ્યો છે કે વિશ્વભરમાં 6174 મિલિયન બાળકો અને કિશોરો વાચન અને ગણિતમાં ન્યૂનતમ પ્રાવીણ્ય સ્તર પ્રાપ્ત કરી રહ્યા નથી. UIS એ અનુમાન લગાવ્યું છે કે મધ્ય અને દક્ષિણ એશિયામાં 81% બાળકો અને સબ-સહારા આફ્રિકામાં 87% બાળકો વાચન અને ગણિતમાં લઘુત્તમ પ્રાવીણ્ય સ્તર પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, પરંતુ યુરોપ અને ઉત્તર અમેરિકામાં માત્ર 7% બાળકો વાચન અને ગણિતમાં લઘુત્તમ પ્રાવીણ્ય સ્તર પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. વૈશ્વિક સ્તરે, પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરનારાઓમાંથી, બેમાંથી એક પાસે મૂળભૂત વાચન કુશળતા નહોતી.

ડેટા એ પણ બતાવે છે કે મધ્ય અને દક્ષિણ એશિયામાં ન શીખતા બાળકો અને કિશોરોનો દર બીજા ક્રમે છે. સમગ્ર પ્રદેશમાં, 81% બાળકો અને કિશોરો (241 મિલિયન) પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરવા સુધીમાં વાચનમાં ન્યૂનતમ પ્રાવીણ્યના સ્તરને હાંસલ કરી શકશે નહિ. આમાં પ્રાથમિક શાળાની ઉંમર ધરાવતા 152 મિલિયન બાળકો અને ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાની

ઉંમરના લગભગ 89 મિલિયન કિશોરોનો સમાવેશ થાય છે. બંને વયજૂથના છોકરાઓને છોકરીઓ કરતાં વાંચવામાં વધુ પડકારોનો સામનો કરવો પડે છે. કુલ, પ્રાથમિક અને ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળા વચ્ચેના લગભગ 132 મિલિયન છોકરાઓ (પુરુષ વસ્તીના 84%) નિપુણતાથી વાંચી શકતાં નથી. તેનાથી વિપરીત, છોકરીઓ માટેનો દર 77% (108 મિલિયન) છે.

UIS ડેટા બતાવે છે કે 387 મિલિયનમાંથી 262 મિલિયન બાળકો બે તૃતીયાંશ (68%) શાળામાં છે અને પ્રાથમિક શાળાના છેલ્લા ધોરણ સુધી પહોંચશે પરંતુ વાંચનમાં ન્યૂનતમ પ્રાવીણ્ય સ્તર પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી. આ તારણો દર્શાવે છે કે વિશ્વભરની શિક્ષણ પ્રણાલીઓ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ અને યોગ્ય વર્ગખંડની પરિસ્થિતિઓ સુનિશ્ચિત કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. PISA 2015 (Programme for International Student Assessment 2015) ગણિતના પરિણામોનું વિશ્લેષણ દર્શાવે છે કે 'મધ્યમ અથવા ઉચ્ચ પ્રદર્શન કરનારા' દેશમાં 'ઓછા પ્રદર્શન' કરતા દેશોની સરખામણીમાં ઓછી ટકાવારી ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા ઓછી છે. આથી, નબળાંથી મધ્યમ પ્રદર્શન તરફ જવા માટે ખૂબ જ પરિશ્રમ કરવાની જરૂર છે, અને તે સુનિશ્ચિત કરવું પડશે કે જે બાળકો નબળી ટકાવારી ધરાવે છે તેઓ ઓછામાં ઓછું પાયાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે અને મધ્યમ ટકાવારી મેળવવા તરફ આગળ વધે.

જ્યારે ઉચ્ચ આવક ધરાવતા દેશો આ લક્ષ્યને હાંસલ કરવાના માર્ગ પર છે, ત્યારે વિશ્વ બેંકના તાજેતરના અહેવાલમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે કે ઓછી અને મધ્યમ આવક ધરાવતા દેશોમાં 53% બાળકો 'શીખવાની ગરીબી'થી પીડાય છે; 10 વર્ષનું બાળક એક સામાન્ય વાક્ય વાંચીને સમજી શકતું નથી. ભારતમાં 55% બાળકો જે પ્રાથમિક શાળાઓમાં છે તેઓ હાલમાં તેનાથી પીડાઈ રહ્યા છે.

1.3 રાષ્ટ્રીય સ્થિતિ

(A) સુગમ્યતા (એક્સેસ) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરો:

દેશમાં પ્રાથમિક શિક્ષણમાં શૈક્ષણિક સુધારાઓની શરૂઆત 1990 ના દાયકામાં અને તેનાથી આગળના સમયથી કરી દેવામાં આવી છે. (દા.ત., જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણ કાર્યક્રમ (DPEP); સર્વ શિક્ષા અભિયાન મિશન (SSA); શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ, (RTE 2009) જેમણે સમગ્ર દેશમાં 6-14 વર્ષની વયજૂથના સમાજના તમામ વર્ગમાંથી આવતા બાળકો માટે શાળામાં પ્રવેશનો માર્ગ મોકળો કર્યો છે. બાળકોના ઘર પાસે શાળાઓ, મફત પાઠ્યપુસ્તકો, મફત ગણવેશ, પરિવહન/એસ્કોર્ટ સુવિધાઓ, માળખાકીય સહાયતા, રહેણાંક શાળાઓ અને છાત્રાલયો વગેરે જેવી વિવિધ સક્ષમ જોગવાઈઓ બાળકોને શાળાઓમાં પ્રવેશની સુવિધા પૂરી પાડવામાં આવી છે. જો કે, પ્રવેશ આપમેળે શિક્ષણની ગુણવત્તામાં પરિણમતો નથી અને બાળકોને શાળામાં જાળવી રાખવા માટે અને આગળનું શિક્ષણ પૂર્ણ કરે તે માટે, ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ જરૂરી છે.

(B) ગુણવત્તા પર ધ્યાન:

શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા માટે શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા નીતિ અને કાર્યક્રમ બંને સ્તરે ઘણાં પગલાં લેવામાં આવ્યા છે. શાળાના પાયાના વર્ષોમાં ગુણવત્તા સુનિશ્ચિત કરવા માટે, MoE (શિક્ષણ મંત્રાલય) એ 26મી ઓગસ્ટ, 2014 ના રોજ SSAના રાષ્ટ્રવ્યાપી પેટા કાર્યક્રમ એટલે કે "પઢે ભારત બઢે ભારત" (PBBB)માં પ્રારંભિક વાચન અને સમજણ સાથે લખવા અને પ્રારંભિક ગણિત પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું. PBBB ના બે ટ્રેક છે: સમજ સાથેનું પ્રારંભિક વાચન અને લેખન (ERWC) અને પ્રારંભિક ગણિત (EM). આ કાર્યક્રમ દ્વારા, એવી કલ્પના કરવામાં આવી હતી કે તમામ બાળકો સમજ સાથે વાંચી શકે તેમજ મૂળભૂત સંખ્યાજ્ઞાનની કુશળતા પ્રાપ્ત કરી શકે. આ કાર્યક્રમમાં વર્ગ 1 અને 2 માટે સમર્પિત શિક્ષકોની પણ કલ્પના કરવામાં આવી હતી અને શિક્ષકોની ક્ષમતા વધારવા, દૈનિક શાળા સમયપત્રકમાં અલગ વાચન અવધીનું આયોજન, પ્રિન્ટ રીચ (છાપેલી સામગ્રીથી સમૃદ્ધ) વાતાવરણ બનાવવું, શાળા પુસ્તકાલયોમાં બાળકોને બાળસાહિત્યનું વાચન કરાવવું અને વર્ગ 1 અને 2 માટે રીડિંગ કોર્નર બનાવવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો; જે રાજ્યો ગીચ આદિવાસી વસ્તી ધરાવે છે ત્યાં આદિવાસી બાળકો માટે ખાસ બ્રિજ કોર્સ પ્રકારની સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવી છે. તે પ્રારંભિક વાચન અને પ્રારંભિક ગણિતના મહત્વ વિશે જાગૃતિ લાવવામાં મદદ કરે છે અને તેથી પાયાના સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન માટે આધાર તૈયાર કરવામાં મદદ મળે છે.

આ સંદર્ભમાં, MoE એ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને પ્રારંભિક વર્ગો પર વિશેષ ધ્યાન આપીને તબક્કાવાર/વર્ગવાર શિક્ષણ સુધારણા કાર્યક્રમો વિકસાવવા માટે વિગતવાર માર્ગદર્શિકા પણ જારી કરી છે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને SSA પ્રોગ્રામના વિવિધ ઘટકો હેઠળ ઉપલબ્ધ ભંડોળનો ઉપયોગ કરવાની સલાહ આપવામાં આવી હતી. આ માળખું પ્રારંભિક વાચન અને પ્રારંભિક ગણિત કાર્યક્રમો માટે વ્યાપક માર્ગદર્શિકાઓ પણ પ્રદાન કરે છે. રાજ્યોએ શિક્ષણના પરિણામોને સુધારવા માટે વર્ગ 1 અને 2 ના બાળકોને લક્ષ્યાંકિત કરીને ચોક્કસ પગલાં લીધા છે. હાલમાં સમગ્ર દેશમાં વિવિધ પ્રકારના કેન્દ્રિત કાર્યક્રમો અમલમાં છે.

છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં, અસમ (વાચન સુધારણા કાર્યક્રમ), છત્તીસગઢ, રાજસ્થાન, ઉત્તરાખંડ, ઉત્તર પ્રદેશ, ઓડિસા અને પશ્ચિમ બંગાળ (પૂર્વ પ્રાથમિક વાચન અને સંખ્યા જ્ઞાન) જેવા કેટલાક રાજ્યોએ ધોરણ 1 અને 2 ના બાળકોને લક્ષ્યમાં રાખીને શિક્ષણ સુધારણા કાર્યક્રમો અમલમાં મૂક્યા છે. આમાંના મોટાભાગના કાર્યક્રમો વિવિધ અભિગમો અને પદ્ધતિઓને અનુસરીને, વાચન/સાક્ષરતામાં સુધારો કરવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. પંજાબ અને મેઘાલય જેવા કેટલાક રાજ્યોએ ગણિતમાં બાળકોના શિક્ષણના સ્તરને સુધારવા માટે કાર્યક્રમો અમલમાં મૂકવાનો પ્રયોગ કર્યો છે.

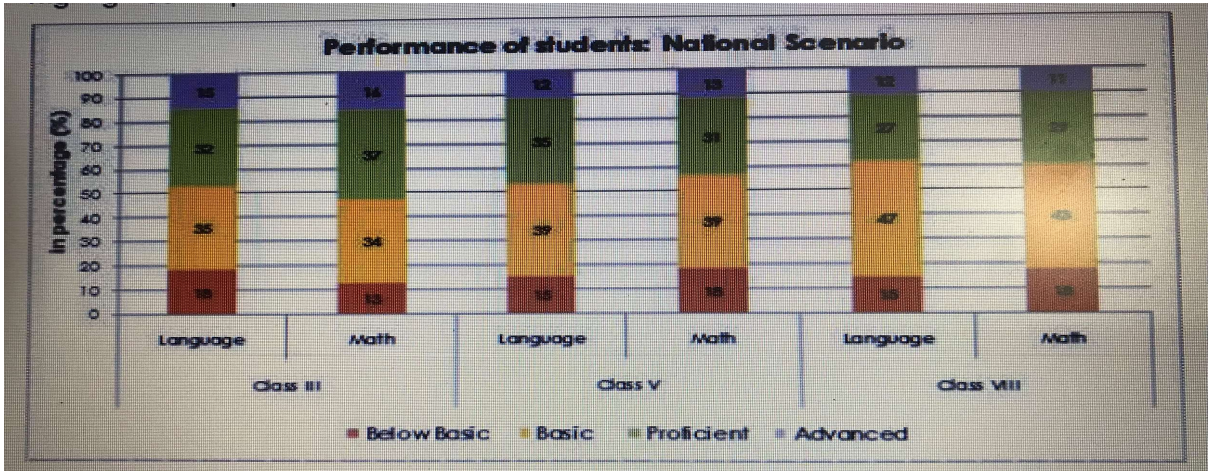
(C) અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ (Learning Outcomes – LOs):

ક્રમિક રીતે, પ્રાથમિક સ્તર સુધી ભાષાઓ (હિન્દી, અંગ્રેજી, ઉર્દૂ) ગણિત, પર્યાવરણ, વિજ્ઞાન, સામાજિક વિજ્ઞાન માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ તૈયાર કરવામાં આવી છે. . અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ એ ઔપચારિક નિવેદનો છે જે કહે છે આપેલા વિષય/ખ્યાલ/અભ્યાસક્રમ શીખ્યા પછી વિદ્યાર્થી શું કરી શકે છે. પરિણામોમાં વર્ણવવામાં આવેલી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં શિક્ષણમાં આવશ્યક અને નોંધપાત્ર જ્ઞાન અને કુશળતા સામેલ છે જે વિદ્યાર્થીઓએ વર્ગખંડના વ્યવહારો દરમિયાન વિકસાવવી જોઈએ. આ LOs ને 20 મી ફેબ્રુઆરી, 2017 ના રોજ બાળકોના મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ (RTE) ના નિયમો, 2010 (નિયમ 23 (2) (c)) માં સુધારો કરીને કમબદ્ધ કરવામાં આવી હતી, જેમાં તમામ પ્રાથમિક વર્ગો માટે વર્ગવાર, વિષયવાર અધ્યયન નિષ્પત્તિનો સંદર્ભ સામેલ હતો.

(D) અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની સિદ્ધિ માપવી

વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણના સ્તરનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે, MoE (શિક્ષણ મંત્રાલય)ના નેજા હેઠળ નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ (NCERT) એ 2017 માં રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ (NAS) હાથ ધર્યું હતું. જેમાં નમૂનારૂપ ધોરણ 3, 5, અને 8 ના દેશના 701 જિલ્લાઓના બાળકોએ ભાગ લીધો હતો. NAS 2017 એ ઓછા શિક્ષણના સ્તરની સમસ્યા પર પ્રકાશ પાડ્યો જે બાળકની પ્રગતિ સાથે ઘટતો જાય છે.

વિદ્યાર્થીઓનું પ્રદર્શન : રાષ્ટ્રીય સ્થિતિ

ભાષા   ગણિત   ભાષા   ગણિત   ભાષા   ગણિત
ધોરણ 3   ધોરણ 5   ધોરણ 8

લાલ: બેસિક થી નીચે, પીળો: બેસિક, લીલો: નિપુણ, ગ્રે: એડવાન્સ (વધુ પ્રગતિશીલ)

ગ્રાફ પરથી જોઈ શકાય છે કે, માત્ર 47% વિદ્યાર્થીઓએ ત્રીજા ધોરણમાં ભાષામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી છે જે આઠમા ધોરણમાં ઘટીને 39% થઈ ગઈ છે. ઉપરાંત, ધોરણ-5 માં માત્ર 53%

વિદ્યાર્થીઓએ ગણિતમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હતી, જે આઠમા ધોરણ સુધી પહોંચતા સુધીમાં ઘટીને 40% થઈ જાય છે. આ બાબતે સત્વરે અને ભારપૂર્વક ધ્યાન આપવાની જરૂર છે જેથી વિદ્યાર્થીઓ દરેક ધોરણમાં ઇચ્છિત શિક્ષણ ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરી શકે.

1.4 રાષ્ટ્રીય મિશન

(A) પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર રાષ્ટ્રીય મિશન:

NEP અને આત્મનિર્ભર ભારત મિશનની કલ્પના મુજબ પાયાની સાક્ષરતા હાંસલ કરવાના લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા અને શીખવાની ગુણવત્તાના પાસાઓને સંબોધવા માટે, 2026-27 સુધીમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર રાષ્ટ્રીય મિશનની સ્થાપના અને તેનો પ્રારંભ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે. રાષ્ટ્રીય મિશન ધોરણ 3 ના અંત સુધીમાં દરેક બાળક માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની કાર્યક્ષમતાના લક્ષ્યને હાંસલ કરવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે પ્રાથમિકતાઓ અને કાર્યક્ષમ કાર્યસૂચીઓ આપે છે.

આ મિશન સમગ્ર શિક્ષાની કેન્દ્રીય પ્રાયોજિત યોજનાના નેજા હેઠળ સ્થાપવામાં આવશે જે પ્રી-સ્કૂલથી સિનિયર સેકન્ડરી લેવલ (પૂર્વ શાળાથી માધ્યમિક સ્તર) ને આવરી લેતી શાળા શિક્ષણની સંકલિત યોજના છે. આ મિશન 3 થી 9 વર્ષના બાળકો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે, જેમાં પૂર્વ શાળાથી ધોરણ 3 સુધીનો સમાવેશ થશે. 5 વર્ષની વયના બાળકો ધોરણ 1 માં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં આંગણવાડીઓમાં અથવા પ્રાથમિક શાળાઓમાં હાજરી આપશે. જે બાળકો ધોરણ 4 અને 5 માં છે અને પાયાની કુશળતા પ્રાપ્ત કરી નથી તેમને જરૂરી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા માટે વય/કક્ષા અનુસાર અને પૂરક ગ્રેડેડ શિક્ષણ સામગ્રી આપવામાં આવશે.

પ્રારંભિક શિક્ષણના મહત્વને માન્યતા આપતા, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 જણાવે છે કે 'આપણી સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા 2026-27 સુધીમાં ધોરણ 3 ના અંત સુધીમાં સાર્વત્રિક પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મેળવવાની હોવી જોઈએ. જો આ સૌથી મૂળભૂત શિક્ષણ (પાયાના સ્તરે વાચન, લેખન અને અંકગણિત) પ્રથમ પ્રાપ્ત ન થાય તો બાકીની નીતિ આપણા આ વિદ્યાર્થીઓના મોટા ભાગ માટે અસંગત રહેશે.'

ઉપયોગી સંસાધનો

Learning without Burden, 1993, Report of the National Advisory Committee Appointed by the Ministry of Human Resource Development (Yashpal Committee Report) <http://14.139.60.153/bitstream/123456789/22/1/122.pdf>
National Curriculum Framework, 2005, NCERT <https://ncert.nic.in/pdf/nc-framework/nf2005-english.pdf>
Padhe Bharat Badhe Bharat, MoE; [https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/document-reports/Padhe-Bharat-Badhe Bharat.pdf](https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/document-reports/Padhe-Bharat-Badhe%20Bharat.pdf)
World Development Report 2018 (WDR 2018)—LEARNING to Realize Education's Promise <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2018>
National Achievement Survey 2017, NCERT and MoE https://ncert.nic.in/pdf/NAS/WithReleaseDate_NPPTL.pdf
National Education Policy 2020 https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
UNESCO Institute for Statistics (UIS) 2017; More Than One-Half of Children and Adolescents Are Not Learning Worldwide (Fact Sheet No. 46 September, 2017) <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs46-more-than-half-children-not-learning-en-2017.pdf>

પ્રકરણ - 2 પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતાની સમજ

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા ચર્ચાના મુદ્દાઓ

- પાયાના કૌશલ્યોની જરૂરિયાત: સમજ સાથે વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાન
- બહુભાષી વર્ગખંડો અને વર્ગખંડમાં બહુભાષીતા
- ભાષા અને સાક્ષરતા શીખવવાના અભિગમો : ફોનિક્સ (ધ્વનિશાસ્ત્ર), મુખ્યશબ્દ, સમગ્ર ભાષા અને સંતુલિત અભિગમ
- પ્રારંભિક વર્ષોમાં સાક્ષરતા શિક્ષણના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તાજેતરના ફેરફારો
- પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતામાં મુખ્યઘટકો: મૌખિક ભાષાવિકાસ, વાંચન અર્થઘટન, પ્રિન્ટ (છાપ) વિશેની વિભાવના, લેખન, શબ્દભંડોળ, ઉચ્ચારણ જાગૃતિ, વાંચન પ્રવાહિતા વગેરે.

2.1 પાયાના અધ્યયન કૌશલ્યોની જરૂરિયાત (સમજ સાથેનું વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાન)

A. પ્રારંભિક વર્ષોમાં ભાષા, સાક્ષરતા અને ગણિતિક કુશળતાનો મજબૂત પાયો વિકસાવવો (વયજૂથ 3 થી 9) ભવિષ્યના શિક્ષણ માટે મહત્વપૂર્ણ છે:

વાંચવા અને લખવાની ક્ષમતા અને સંખ્યાજ્ઞાન સાથે મૂળભૂત કામગીરી કરવા માટે, ભવિષ્યના તમામ શિક્ષણ અને આજીવન શિક્ષણ માટે જરૂરી પાયો અને અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય માત્ર શીખવા માટે પાયાનું નથી પરંતુ જીવનની ઉચ્ચ ગુણવત્તા અને વ્યક્તિગત સુખાકારી સાથે સંકળાયેલું છે અને પછીના વર્ષોમાં શૈક્ષણિક પરિણામો માટે નિર્ણાયક છે. સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો મજબૂત પાયો બાળકોને શીખવા, પ્રયોગ કરવા, તર્ક અને સર્જન કરવા, સક્રિય થવા અને બાદમાં જાણકાર નાગરિક બનવામાં અને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક રીતે યોગદાન આપવા માટે મદદ કરે છે. સાક્ષરતા હવે સરળ જ્ઞાનાત્મક કૌશલ્ય તરીકે નહીં પરંતુ જ્ઞાનાત્મક, સામાજિક, ભાષાકીય અને મનોવૈજ્ઞાનિક પાસાઓ સાથે એક જટિલ અને સક્રિય પ્રક્રિયા તરીકે ગણવામાં આવે છે. (Teale & Sulz by, 1986). સાક્ષરતા વિશે બાળકોના ખ્યાલો તેમના પ્રારંભિક અનુભવો અને વાચકો અને લેખકો સાથેની ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાઓમાંથી રચાય છે. આ પ્રક્રિયામાં તેમના પોતાના અર્થ અને સાક્ષરતા કૌશલ્યનો હેતુ, વાંચવા, લખવા અને વિકસાવવા માટેના તેમના પોતાના પ્રયત્નોનો પણ સમાવેશ થાય છે. પ્રારંભિક બાલ્યાવસ્થાના શિક્ષણમાં જ કૌશલ્ય નિર્માણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનો વિચાર છે.

B. પ્રારંભિક સાક્ષરતા વિકાસની આ સમજ મગજના વિકાસને આકાર આપવા માટેના પ્રારંભિક અનુભવોની નિર્ણાયક ભૂમિકાને મદદરૂપ થતાં વર્તમાન સંશોધનને પૂરક બનાવે છે:

NCERT અને અન્ય એજન્સીઓ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા સર્વેક્ષણો દર્શાવે છે કે પ્રાથમિક શાળા પૂર્ણ કરવા છતાં વાંચી ન શકતા હોય તેવા બાળકોની સંખ્યા અત્યંત વધારે છે. આ અભ્યાસો શરૂઆતના વર્ગોમાં વાંચવાની ગંભીર વાસ્તવિકતા તરફ સતત આપણું ધ્યાન ખેંચે છે.

C. મથુરા પાયલટ પ્રોજેક્ટ:

પ્રારંભિક સાક્ષરતાની ફિલોસોફી અનુસરીને પ્રારંભિક સાક્ષરતા કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરવું એ 2007 માં NCERT દ્વારા શરૂ કરાયેલ મથુરા પાયલોટ પ્રોજેક્ટનો ઉદ્દેશ હતો. તેને મથુરાના 5 બ્લોકની 561 શાળાઓમાં અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. પ્રોજેક્ટના તારણો દર્શાવે છે કે ઉભરતી સાક્ષરતા/માળખાના અમલીકરણ પછી, બાળકો સમજ સાથે વાંચી શકે છે અને તેઓ પોતે લખવાનો પ્રયાસ કરે છે.

D. આંબેડકર યુનિવર્સિટી, યુનિસેફ અને ASER ખાતે સેન્ટર ફોર અર્લી ચાઇલ્ડહુડ એજ્યુકેશન એન્ડ ડેવલપમેન્ટ (CECED) દ્વારા યોજાયેલ 'ઇન્ડિયા અર્લી ચાઇલ્ડહુડ એજ્યુકેશન ઇમ્પેક્ટ સ્ટડી, (2017):

આ રિપોર્ટમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા પ્રારંભિક બાલ્યાવસ્થાના શિક્ષણ કાર્યક્રમો બાળકોમાં વૈચારિક અને ભાષાનો પાયો વિકસાવી આગળના વાંચન, લેખન અને ગણિતના અભ્યાસમાં મદદ કરે છે. પ્રારંભિક બાળપણ (જન્મથી 9 વર્ષ) એ વિકાસનો જટિલ સમયગાળો છે અને પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને પ્રારંભિક સંખ્યાજ્ઞાન એ બે મહત્વપૂર્ણ કૌશલ્યક્ષેત્રો છે જે આ સમયગાળા દરમિયાન બાળકના સામાજિક, ભાવનાત્મક, જ્ઞાનાત્મક અને શારીરિક વિકાસ સાથે વિકસે છે. સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો વિકાસ રોજિંદા સંદેશાવ્યવહાર, ક્રિયાઓ, વિચારો અને ભાષણમાં સ્વ-અભિવ્યક્તિ અને લેખનના પ્રારંભિક સ્વરૂપોમાં બાળકોની ભાગીદારી સાથે સંકળાયેલ છે. પ્રારંભિક સાક્ષરતા કુશળતા વિકસાવવામાં પરિવાર અને મિત્રો સાથે વાતચીત અને જોડાણ સાથેનું આદાન-પ્રદાન મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. બાળકોનું સાહિત્ય, સ્ટેશનરી, કળા અને હસ્તકલા સામગ્રી, સંસાધનો અને સામગ્રીઓ, સામગ્રીની ગણતરી (ગણન) બાળકોના વાંચન, લેખન અને અંકમાં રસ વધારે છે. સંબંધિત સાક્ષરતાના અનુભવો તેમને મૌખિક અને લેખિત સ્વરૂપે સ્વ-અભિવ્યક્તિ, સમજણ, આનંદ અને નિર્ણાયક પરિપ્રેક્ષ્ય સાથે વાંચવાની તકો આપે છે. તે સારી વાતચીત કુશળતા અને વ્યક્તિગત સામાજિક ગુણો પણ વિકસાવે છે. સામગ્રી, આકાર, જગ્યા, પેટર્ન અને તફાવત, વર્ગીકરણ, મેચિંગ, સરખામણી અને ક્રમ અંગેની તેમની જાગૃતિ સંખ્યાજ્ઞાનના વિકાસ માટે મહત્વપૂર્ણ છે. આ પ્રારંભિક વર્ષોમાં વિકસિત જ્ઞાન, કુશળતા, વલણ અને સ્વભાવ તેમના પછીના અધ્યયનના અનુભવો પર નોંધપાત્ર અસર કરે છે. તે સ્પષ્ટ છે કે દૈનિક જીવનમાં બાળકના અનુભવો અનુસાર સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન સાથે સંબંધિત કુશળતા એક બીજા સાથે સંકલનમાં વિકસે છે. અધ્યયનના પ્રારંભિક વર્ષોમાં, સાક્ષરતા

અને સંખ્યાજ્ઞાનની કુશળતા ભાષાઓ અને સંખ્યાજ્ઞાન વચ્ચે સભાન ભેદ પાડ્યા વગર શીખીલેવામાં આવે છે, ઉદાહરણ તરીકે, સંખ્યાજ્ઞાન કુશળતા કુદરતી રીતે તેમના વાંચન અને લેખન, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, કોયડાઓ વગેરેના અનુભવોમાંથી શીખી શકાય છે.

E. NEP 2020:

NEP 2020 ગુણવત્તાયુક્ત પ્રારંભિક બાલ્યાવસ્થા સંભાળ અને શિક્ષણ (ECCE) ના મહત્વને નિશ્ચિતપણે જાણે છે અને તેના પર સ્પષ્ટપણે ભાર મૂક્યો છે.

બાળકના 85% થી વધુ સંચિત મગજનો વિકાસ 6 વર્ષની ઉંમર પહેલા થાય છે, તે મગજનો તંદુરસ્ત વિકાસ અને વૃદ્ધિ સુનિશ્ચિત કરવા માટે પ્રારંભિક વર્ષોમાં મગજની યોગ્ય સંભાળ અને વિકાસનું નિર્ણાયક મહત્વ સૂચવે છે.

- NEP 2020, Para 1.1

તેથી, ભૌતિક અને મોટર વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, સામાજિક - ભાવનાત્મક - નૈતિક વિકાસ, સાંસ્કૃતિક/કલાત્મક વિકાસ, અને સંદેશા વ્યવહાર (સંપ્રેષણ) અને પ્રારંભિક ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનાં વિકાસના ક્ષેત્રોમાં શ્રેષ્ઠ પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા માટે ગુણવત્તાયુક્ત ECCE પ્રોગ્રામ હોવો આવશ્યક છે.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (2020) એ પૂર્વ શાળાના શિક્ષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે અને તેને શિક્ષણ પ્રણાલીનો અભિન્ન ભાગ બનાવ્યો છે. પ્રારંભિક ધોરણોમાં પાયાની સાક્ષરતા માટે અભ્યાસક્રમની રચના કરતી વખતે બાળકની જરૂરિયાતો અને માંગ કેન્દ્રમાં રહેશે. પાયાની સાક્ષરતાની પ્રાપ્તિ માટે પ્રારંભિક ધોરણના બાળકો માટે શિક્ષણ સામગ્રી વિકસાવતી વખતે વિવિધ ઉંમરના બાળકોનો શારીરિક, સ્નાયુજન્ય, મનોવૈજ્ઞાનિક, સામાજિક, ભાવનાત્મક, બૌદ્ધિક વિકાસ ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ.

F. શાળામાં પાયાની સાક્ષરતા કૌશલ્યનું પાલન:

વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં જે ભાષાજ્ઞાન સાથે આવે છે તેના પ્રત્યે શિક્ષકોની સમજ અને વલણ પર ઘણું નિર્ભર છે. તે સ્વીકારવા જેવું છે કે જ્યારે બાળકો શાળામાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારે તેઓ ઓછામાં ઓછી એક બોલાતી ભાષા પર સારી રીતે નિયંત્રણ ધરાવે છે, પર્યાવરણીય પ્રિન્ટથી અવગત હોય છે. દિવાલ, માટી, કાગળ, પુસ્તકો વગેરે પર સ્ક્રિબલિંગ દ્વારા સંદેશાવ્યવહારના લેખિત સ્વરૂપો જાણે છે. બાળકોનાં આ અનુભવો એ હકીકતને પ્રતિબિંબિત કરે છે કે વાંચન અને લેખન બાળકોમાં એક જ સમયે વિકાસ પામે છે અને એકબીજા સાથે સંબંધિત છે. વાંચનની તમામ પરિસ્થિતિનો હેતુ 'સમજવું' હોવો જોઈએ. મુદ્રિત લખાણમાં જે સંદેશો આપવામાં આવે છે તે સમજી શકાય તે હિતાવહ છે. સાક્ષરતાને માત્ર ડીકોડિંગ તરીકે જોવામાં આવતી નથી, પરંતુ સમજણ સહિત વાંચનના સમગ્રકાર્ય તરીકે જોવામાં આવે છે. (મેસન અને સિન્હા, 1993).

2.2 બહુભાષી વર્ગખંડો

A) બાળકો વર્ગખંડમાં તેમની ઘરની ભાષા સાથે લાવે છે અને તેમની શીખવાની પ્રક્રિયામાં તેમની ભાષાઓને સાધન તરીકે સમાવવી જોઈએ નહીં કે અવરોધ તરીકે:

ભાષા સમાજને પ્રતિબિંબિત કરે છે. સમાજમાં વારસામાં મળેલા મૂલ્યોનો અંદાજ તેની ભાષા પરથી લગાવી શકાય છે. બહુભાષી શિક્ષણ વિવિધ વિદ્યાર્થીઓને જોડવામાં અને શૈક્ષણિક સફળતા સુનિશ્ચિત કરવામાં નોંધપાત્ર ભૂમિકા ભજવી શકે છે. એક સામાન્ય ભારતીય વર્ગખંડમાં, એક કરતા વધારે ભાષાઓ બોલતા બાળકો હશે. વધુમાં, એવા બાળકો પણ હશે જે તેમની માતૃભાષા તરીકે પ્રદેશ આધારિત ચોક્કસ ભાષા બોલે છે. બાળકોની ભાષા અને સાંસ્કૃતિક સંસાધનો પર પાયાની સાક્ષરતાનું કૌશલ્ય વિકસાવી શકાય છે. ભાષા શીખવાની કુદરતી રીતોએ મૂળભૂત વિચાર પર આધારિત છે કે માતૃભાષાએ સમજણ અને શિક્ષણનું શ્રેષ્ઠ માધ્યમ છે. એવું જોવામાં આવ્યું છે કે જો બાળકોને સાક્ષરતા શીખવા માટે તેમની પોતાની ભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં સહાયતા ન આપવામાં આવે તો બાળકોની અધ્યયનમાં મુશ્કેલી પડી શકે છે. આ ખૂબ સામાન્ય રીતે થાય છે જ્યારે પ્રભાવી ભાષા શીખવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત રહે છે. આ પરિસ્થિતિ બાળકોને સમજનાં અભાવ તરફ દોરી જાય છે. પાયાની સાક્ષરતા માટે વર્ગખંડમાં બહુભાષિતાને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. વધુમાં, જો બાળકને એકથી વધુભાષાઓનો સંપર્ક હોય, તો બાળક શૈક્ષણિક રીતે વધુ સર્જનાત્મક અને સામાજિક રીતે વધુ સહિષ્ણુ બને છે. આ બાળકોમાં વિવિધ વિચારસરણીના વિકાસને પણ સરળ બનાવે છે. ભાષાકીય કાર્યક્ષમતા અને કૌશલ્યની વિશાળ શ્રેણી જે તેઓ આના દ્વારા મેળવે છે તે તેમને વિવિધ સામાજિક પરિસ્થિતિઓમાં વધુ અસરકારક રીતે ચર્ચા વિચારણા કરવામાં મદદ કરે છે.

2.2.1 વર્ગખંડમાં બહુભાષિતા

- સંભવિત પરિસ્થિતિ - 1 - બાળકની ભાષા શાળાની ભાષા અને પાઠ્યપુસ્તકોથી અલગ છે.
- સંભવિત પરિસ્થિતિ - 2 - બાળકની ભાષા અને શાળાની ભાષા સમાન છે, પરંતુ અન્ય બાળકો જુદી-જુદી ભાષાઓ બોલે છે.
- સંભવિત પરિસ્થિતિ - 3 - બાળકની ઘરની ભાષા બે કે તેથી વધુ ભાષાઓનું સંયોજન છે, અને શાળાની ભાષા અલગ છે.
- સંભવિત પરિસ્થિતિ - 4 - બહુભાષી પરિવારોમાં પરિવારના અન્ય સભ્યો દ્વારા બોલાતી હોમલેંગ્વેજ હોઈ શકે છે કે જે ક્યારેક માતૃભાષા અથવા સ્થાનિક ભાષાથી અલગ હોઈ શકે છે. (NEP, 2020)
- શિક્ષણના પ્રારંભિક વર્ષોમાં આવી વધુ પરિસ્થિતિઓ હોઈ શકે છે. પાયાના વર્ષોમાં સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો મજબૂત પાયો બનાવવા માટે, રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો બાળકોની બોલાતી

ભાષાઓને શિક્ષકોની ભાષા સાથે મેપ કરે જેથી શિક્ષકો વર્ગખંડના વ્યવહારોમાં બાળકોની બોલાતી ભાષાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સવલત માટે પ્રત્યાયન કરી શકે.

2.3 પ્રારંભિક વર્ષોમાં શિક્ષણને વ્યાખ્યાયિત કરવું

બાળકોના સર્વગ્રાહી વિકાસને ટેકો આપવા માટે રાષ્ટ્રીય ECCE અભ્યાસક્રમ ફેમવર્ક, 2013 બાળકના સર્વાંગી અને સમાવેશી વિકાસની દ્રષ્ટિને અનુરૂપ છે, જેમાં સાતત્યપૂર્ણ વિકાસના દરેક પેટા તબક્કે સંભાળ અને પ્રારંભિક શિક્ષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. તે એ પણ ઉલ્લેખ કરે છે કે પૂર્વ-શાળા અભ્યાસક્રમે એકીકૃત અને રમત આધારિત અભિગમ દ્વારા સર્વગ્રાહી વિકાસના નીચેના આંતરસંબંધિત ક્ષેત્રોને સંબોધિત કરવા જોઈએ.

a. સંવેદનાત્મક અને સમજશક્તિપૂર્ણ વિકાસ: દ્રશ્ય, શ્રાવ્ય અને ગતિસંવેદન અનુભવો દ્વારા પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિકાસ.

b. શારીરિક, સ્વાસ્થ્ય અને સ્નાયુઓને લગતાં કૌશલ્યો ફાઈન મોટર કૌશલ્ય, દક્ષતા સાથે સ્નાયુઓનું યોગ્ય સંકલન; આંખ-હાથ સંકલન; સંતુલનની ભાવના, ભૌતિક સંકલન અને જગ્યા અને દિશાની જાગૃતિ; પોષણ, આરોગ્યની સ્થિતિ અને પદ્ધતિઓ.

c. ભાષાવિકાસ: ભાષાકૌશલ્યની કોઈ ક્રમિક પ્રગતિ નથી, પરંતુ કૌશલ્યો સર્વગ્રાહી રીતે વિકસે છે. એવું નથી હોતું કે બાળકો પહેલા વાંચતા શીખે છે અને પછી લખવાનું શીખે છે. શિક્ષકોના ભાષાવર્ગખંડના અનુભવોએ દર્શાવ્યું છે કે વાંચન, લેખન, સાંભળવું, જોવું અને વિચારવાની પ્રક્રિયાઓ એક સાથે વિકાસ પામે છે જેથી શીખનાર સાક્ષર બને છે. શાળાઓમાં, આ સંશોધન તારણો અને બાળકોના સમૃદ્ધ અનુભવોને અધ્યયનની પ્રક્રિયામાં જોડવા જોઈએ. ઉભરતી સાક્ષરતા પરિપ્રેક્ષ્ય આનંદ સહિતના વાસ્તવિક હેતુઓ માટે અર્થપૂર્ણ વાક્યો સાથે ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા કરીને સાક્ષરતા શીખવવાની હિમાયત કરે છે.

d. જ્ઞાનાત્મકવિકાસ: સંખ્યાજ્ઞાન પહેલાના ગાણિતિક ખ્યાલો, સંખ્યાજ્ઞાન અને ગાણિતિક ક્રિયાઓ જેવા વિવિધ ખ્યાલો/સંકલ્પનાઓનો વિકાસ (તુલના સાથે સંબંધિત જ્ઞાન અને કૌશલ્ય, વર્ગીકરણ, ચડતો અને ઉતરતો ક્રમ, જગ્યા અને જથ્થાનું સંરક્ષણ, વ્યક્તિગત પ્રત્યાયન, ગણતરી); ગણતરીનો વ્યવહારિક ઉપયોગ, પેટર્ન અને માપનમાં અંદાજ; ડેટાહેન્ડલિંગ; કૌશલ્ય સંબંધિત ક્રમિક વિચારસરણી, વિવેચનાત્મક વિચારસરણી, નિરીક્ષણ સાથે સંબંધિત કૌશલ્ય, તર્ક અને સમસ્યાનું નિરાકરણ; અને ભૌતિક, સામાજિક અને કુદરતી પર્યાવરણ સાથે સંબંધિત ખ્યાલોનું જ્ઞાન.

e. સર્જનાત્મક અને રસલક્ષી પ્રશંસાનો વિકાસ: વિવિધ કલાસ્વરૂપોની શોધખોળ, મનોવલણોનો વિકાસ, અભિવ્યક્તિ અને કલાત્મક, નૃત્ય/નાટક અને સંગીત પ્રવૃત્તિઓ માટે પ્રશંસા વિકસાવવી.

f. વ્યક્તિગત, સામાજિક અને ભાવનાત્મક વિકાસ: સ્વ-ખ્યાલનો વિકાસ; સ્વનિયંત્રણ; જીવન કુશળતા / સ્વાવલંબન કુશળતા; આદતોની રચના; પહેલ અને જિજ્ઞાસા; જોડાણ અને દ્રઢતા;

સહકાર; કડુણા; સામાજિક સંબંધો; જૂથક્રિયા પ્રતિક્રિયા; સમાજ તરફી વર્તન; લાગણીઓ વ્યક્ત કરવી, અન્યની લાગણીઓ સ્વીકારવી.

'પ્રિ-સ્કૂલ (પૂર્વ-શાળા) અભ્યાસક્રમ NCERT (2019) ત્રણ વિકાસલક્ષી લક્ષ્યો પર ભાર મૂકે છે જેમાં દરેક ક્ષેત્ર વિશે અલગથી વાત કરવાને બદલે તમામ પાંચ ક્ષેત્રોનો એક સાથે સમાવેશ થાય છે. પૂર્વશાળાના ઉદ્દેશો પૈકી એક એ છે કે બાળકોને સામેલ અધ્યેતા બનવામાં, વિવેચનાત્મક રીતે વિચારવું, સર્જનાત્મક બનવું, સહયોગ કરવો, વાતચીત કરવી અને તેમના તાત્કાલિક વાતાવરણ સાથે જોડાવું જે પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય સાથે સુસંગત છે. બાળકના વ્યક્તિત્વનો એકંદર વિકાસ રમત દ્વારા, શોધ માટે નક્કર સામગ્રીની હેરાફેરી, પ્રયોગ, અને સંશોધનએ પૂર્વશાળાના શિક્ષણનો હેતુ છે. તે છપાયેલ સાહિત્ય-સામગ્રીસભર વાતાવરણ પર ભાર મૂકે છે જે મુખ્ય ખ્યાલો અને સાક્ષરતા કૌશલ્ય અને વિકાસલક્ષી રીતે યોગ્ય શિક્ષણ પદ્ધતિઓ સાથે જોડાયેલ છે અને જે નાના બાળકોને તેમના દૈનિક જીવનમાં પાયાની સાક્ષરતા કુશળતાનો અભ્યાસ કરવાની પ્રેક્ટિસ આપે છે. સાક્ષરતા શિક્ષણનો પાયો આ પૂર્વશાળામાં નાખવામાં આવે છે. તે ત્રણ થી છ વર્ષની વયજૂથના નાના બાળકોના વિકાસના તબક્કાઓ અનુલક્ષીને શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓનું આયોજન કેવી રીતે કરવું તે પણ સૂચવે છે.

2.4 ભાષા સંપાદન

a. બાળક માટે ભાષા સંપાદન યાત્રા ગર્ભાશયમાં શરૂ થાય છે અને બાળકના શાળાકીય વર્ષો દરમિયાન ચાલુ રહે છે. જન્મ પહેલાં પણ શિશુઓ અનુભવે છે અને સંવેદનાત્મક ઉત્તેજનાની પ્રક્રિયા કરે છે જે મગજમાં ન્યુરોલોજીકલ વિકાસને પ્રોત્સાહન આપે છે.

b. તે સમજી શકાય છે કે 5 વર્ષની ઉંમર સુધીમાં, બાળકો તેમની માતૃભાષાની ધ્વનિ વ્યવસ્થા, વ્યાકરણ અને સંદેશાવ્યવહાર ક્ષમતાને પકડી લે છે અને વિશાળ શબ્દભંડોળ રચે છે. તેઓ વાત કરવાનું શીખે છે જે તેમના વિકાસના વર્ષોની સૌથી વધુ અવલોકન ક્ષમતા અને નોંધપાત્ર સિદ્ધિઓમાંની એક છે. સામાજિક સંદેશાવ્યવહાર, જીવંત અનુભવ, આનંદ અને જરૂરિયાતો વહેંચવા અને તેમની આસપાસની દુનિયાને સારી રીતે સમજવા માટેની નવી તકો આ તમામ બાળકો માટે સમયની સાથે ભાષાના અર્થો મેળવવા માટેના સાધનો છે.

c. તે ઉલ્લેખનીય છે કે પ્રારંભિક વર્ષો દરમિયાન મેળવેલ ધ્વનિ જાગૃતિ અને સમૃદ્ધ શબ્દભંડોળ કૌશલ્ય અસરકારક ભાષાની ક્ષમતાના મુખ્ય આગાહીઓમાંની એક છે. તેનો ઉપયોગ વર્ગખંડ માટે અસરકારક સંસાધન તરીકે કરી શકાય છે. બાળકોના અગાઉના જ્ઞાનને સક્રિય કરીને અને તેમના જીવંત અનુભવોને જગ્યા આપીને જેમ કે ગીતો અથવા લોકગીતો દ્વારા ઋતુઓ જેવી થીમ પર ચર્ચા કરીને વર્ગખંડમાં અસરકારક અધ્યાપન અને અધ્યયન થઈ શકે છે. સંપાદન દરમિયાન ભાષાના ઉચ્ચારણોનું સ્વરૂપ અથવા માળખું કેંદ્રમાં નથી હોતું, પરંતુ સંદેશાવ્યવહારની ક્રિયા દ્વારા હેતુપૂર્ણ અને અર્થપૂર્ણક્રિયા પ્રતિક્રિયા પર ધ્યાન અપાય છે.

2.5 ભાષા અને સાક્ષરતા શીખવવાના અભિગમો

a. વાંચન તત્પરતા મોડેલ:

વર્ષોથી, બાળક કેવી રીતે અને ક્યારે લખવાનું અને વાંચવાનું શીખે છે તેના પર ઘણું સંશોધન થયું છે. 1950 ના દાયકાની શરૂઆતમાં, કેટલાક સિદ્ધાંતવાદીઓએ બાળકોના પરિપક્વતાના સ્તર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું અને તેઓ માનતા હતા કે જ્યાં સુધી બાળકો માનસિક તૈયારીની ઉંમરે ન પહોંચે ત્યાં સુધી વાંચન શીખવવું જોઈએ નહીં. પ્રબળ સિદ્ધાંત એ હતો કે વાંચન તત્પરતા જૈવિક પરિપક્વતાનું પરિણામ હતું. તેઓ માનતા હતા કે ઔપચારિક વાંચન માટે સૂચનાઓ જરૂરી છે. આ વાંચન તત્પરતા મોડેલમાં, બે રીતો છે જેમાં સિદ્ધાંતવાદીઓએ જોયું કે બાળકો સૂચનાઓ માટે કેવી રીતે તૈયાર થયા. પરિપક્વતાના દૃષ્ટિકોણથી, સંશોધકોએ પરિવારો અને શિક્ષકોને તેમના બાળકના કુદરતી વિકાસમાં દખલ ન કરવાની સૂચના આપી અને બાળકો કિન્ડર ગાર્ડન અથવા પ્રથમ ધોરણ (6 વર્ષ અને છ મહિનાની ઉંમર) ના થાય ત્યાં સુધી વાંચન શીખવવાનું મુલતવી રાખવાની સલાહ આપી. આર્થર ગેસેલ, એક વિકાસલક્ષી મનોવિજ્ઞાનીકે હિમાયત કરી હતી કે જ્યાં સુધી બાળકમાં કુદરતી રીતે કેટલીક પૂર્વજરૂરી કુશળતા ન હોય ત્યાં સુધી સૂચનાઓ મુલતવી રાખવી જોઈએ.

બીજી બાજુ, અનુભવના દૃષ્ટિકોણથી સંશોધકો માને છે કે બાળકો તૈયાર થવાની રાહ જોવાને બદલે તત્પરતાને વેગ આપવા માટે તેમને પૂર્વ-જરૂરી કુશળતાનો અનુભવ કરવાની જરૂર છે. પૂર્વ-આવશ્યક કુશળતા માટેની સૂચનાઓને શ્રાવ્ય ભેદભાવ, દ્રશ્ય ભેદભાવ, દ્રશ્ય મોટર કૌશલ્ય અને વિશાળ મોટર કૌશલ્ય તરીકે જોઈ શકાય છે. આ કૌશલ્યો સીધા જ નાના બાળકોને શીખવવામાં આવ્યા હતા જેથી તેમને ઔપચારિક વાંચન સૂચના માટે તૈયાર કરી શકાય જેને "વાંચન તત્પરતા" તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. વાંચન-તત્પરતા મોડેલ સૂચવે છે કે બાળકોને સાક્ષરતા માટે તૈયાર કરવા માટે આ ચાર કુશળતા પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે. જે અનુભવો અને માહિતી બાળકો ધરાવતા હોય તેની વધારે ચિંતા કર્યા વગર આ કુશળતા બધા બાળકોને વ્યવસ્થિત રીતે શીખવવામાં આવે છે.

અમે હવે સાક્ષરતા શિક્ષણ અને વિકાસના વાંચન તત્પરતા મોડેલને સ્વીકારતા નથી કારણ કે તે કેટલાક મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ જેમ કે મૌખિક ભાષા અને પ્રિન્ટ (છાપ) જે સાક્ષરતા સંપાદનને પ્રોત્સાહન આપે છે તે ધ્યાનમાં લેતા નથી.

b. પ્રારંભિક સાક્ષરતા:

1980 ના દાયકા સુધીમાં, સંશોધકોએ તત્પરતાના પરિપ્રેક્ષ્યને પડકાર્યો અને પ્રારંભિક સાક્ષરતા વિકાસમાં વિશ્વાસ કર્યો. સંશોધકોએ અધ્યયનના વાતાવરણના મહત્ત્વને ધ્યાનમાં લેવાનું શરૂ કર્યું જેમાં બાળકો ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરે છે અને વાંચન કૌશલ્ય વિકસાવે છે. પ્રારંભિક સાક્ષરતા શબ્દ સૂચવે છે કે સાક્ષર સમાજમાં સાક્ષરતા જન્મથી શરૂ થાય છે અને બાળક

પરંપરાગત રીતે સાક્ષર બને ત્યાં સુધી સાક્ષરતા ચાલુ રહે છે (ઘોરણ 1 કે 2 સુધી). આ દૃષ્ટિકોણ એ ધારણાને સમર્થન આપે છે કે બાળકો પ્રારંભિક બાળપણમાં સાક્ષર સમાજમાં પ્રવેશે છે, જેમાં ભાષાના અનુભવોની સમૃદ્ધ છતાં વૈવિધ્યસભર પૃષ્ઠભૂમિ હોય છે અને લેખિત પ્રતીકો તથા તેમના ઘરેથી પરંપરાગત લેખન પ્રયત્નોની વિવિધતાનો સમાવેશ થાય છે. ભાષાકીય વિકાસ ઉપરાંત, બાળકને સંખ્યાકીય કુશળતાના વિકાસ માટે પણ માહિતી મળે છે જેમ કે સંખ્યાઓનું સંચાલન, વિવેચનાત્મક અને સર્જનાત્મક રીતે વિચારવું અને વ્યવહારુ સમજ વિકસાવવી. પ્રારંભિક સાક્ષરતાનો આ તબક્કો ત્યાં સુધી ચાલે છે જ્યાં સુધી બાળકો પરંપરાગત રીતે વાંચવા અને લખવાનું શરૂ ન કરે.

પ્રારંભિક વાંચન કુશળતામાં પ્રિન્ટ (છાપ) અને ડોળ વાંચન વિશેની સભાનતાનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં 'જુઓ અને કહો' જેવા અભ્યાસ થાય છે, એટલે કે, શબ્દોને ચિત્ર તરીકે વાંચવા.

પ્રારંભિક લેખન કુશળતામાં કોઈ વસ્તુનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા અને પોતાને લેખન સ્વરૂપે વ્યક્ત કરવા માટે ચિત્રકામ અને સ્ક્રિબલિંગનો સમાવેશ થાય છે.

ઘણા એવા અભિગમો છે, જેનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓમાં પાયાના કૌશલ્યો કેળવવા માટે કરવામાં આવતો હતો જેમ કે, ફોનિક્સ અભિગમ, મુખ્ય શબ્દ અભિગમ, સમગ્ર ભાષા, જોકે, આ તમામ અભિગમોની પોતાની મર્યાદાઓ છે. તેથી, તાજેતરના સમયમાં અભિગમમાં પરિવર્તન આવ્યું છે અને શ્રેષ્ઠ પરિણામો મેળવવા માટે સંતુલિત અભિગમની તરફ ઝુકાવ કરવામાં આવે છે.

2.5.1 સંતુલિત અભિગમ

તાજેતરના વર્ષોમાં, સાક્ષરતા શિક્ષણના પ્રારંભિક વર્ષો માટે બહુવિધ અભિગમોને મિશ્રિત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. આને સંતુલિત અભિગમ તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યું છે. આ મોડેલ સાક્ષરતા પ્રક્રિયાઓના માળખા (ધ્વનિ જાગૃતિ) સાથે કાર્ય (વાંચન સમજ, હેતુ, અર્થ) ના મહત્ત્વને સ્વીકારે છે કે જે શિક્ષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે અને તે ભાષા સર્વગ્રાહી રીતે શીખવવામાં શ્રેષ્ઠ થાય છે. સંતુલિત અભિગમ એ છે જ્યાં શિક્ષકો તેમના વર્ગખંડ માટે યોગ્ય છે તે અનુસરે છે અને જ્યાં દરેક બાળક બહુવિધ અભિગમોનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરીને આનંદકારક અને તણાવમુક્ત રીતે શીખે છે.

ઉદાહરણ તરીકે, સાક્ષર બનવા માટે માત્ર વાંચવા અને લખવા કરતાં ઘણા વ્યાપક ભાષા કૌશલ્યોની જરૂર પડે છે અને તેથી બાળકોને વાક્યોમાંથી અર્થ બનાવવા, પ્રશ્નો પૂછવા અને ગર્ભિત અર્થ શોધવા માટે વાંચવાની પુષ્કળ તકો આપવી જોઈએ. સંતુલિત સાક્ષરતા અભિગમમાં, શિક્ષકો તેમના બાળકોને વાંચન અને લેખનનું મોડેલિંગ જોવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે. જેમાં શિક્ષકો બાળકોની સામે વાંચે છે/લખે છે, બાળકો વાંચન પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાય છે અને શિક્ષક સાથે લખે છે, બાળકો તેમના સાક્ષરતા શિક્ષણમાં ટેકો મેળવે છે અને ધીમે ધીમે સ્વતંત્ર રીતે વાંચન અને લેખનની પ્રેક્ટિસ શરૂ કરે છે. આ નાના બાળકોની જરૂરિયાત મુજબ સાક્ષરતા પ્રક્રિયાના આયોજન

માટે સ્વાયત્તતા, સુગમતા, તક આપવાનો અવકાશ વિસ્તૃત કરે છે. બાળક ભાષા અને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક દ્રષ્ટિકોણની વિવિધતાને પણ સ્વીકારે છે. સાક્ષરતા કૌશલ્ય વધારવા માટે શિક્ષકોએ મોટેથી વાંચવા, સમૂહવાંચન, માર્ગદર્શિતવાંચન, સ્વતંત્રવાંચન, મોડેલિંગ અને વહેંચાયેલ લેખન, માર્ગદર્શિતલેખન અને સ્વતંત્રલેખન જેવી વાંચન સૂચનાથી વાકેફ હોવા જોઈએ. આ અર્થપૂર્ણ સાક્ષરતા પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વર્ગીકૃત થયેલ છે જે બાળકોને નિપુણ અને આજીવન સાક્ષરતા શીખવા માટે પ્રેરણા અને કુશળતા બંને પ્રદાન કરે છે. ફિટ્ઝગેરાલ્ડ (1999) ના મતે સંતુલિત સાક્ષરતા અભિગમ જે શીખવવામાં આવે છે, તે કેવી રીતે શીખવવામાં આવે છે અને જે શીખવવામાં આવે છે તે સાથે સંતુલિત કરવાની હિમાયત કરે છે.

પ્રારંભિક વર્ષોમાં સાક્ષરતા શિક્ષણના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તાજેતરના ફેરફારો

બાળકોને સાક્ષરતા પ્રાપ્ત કરવા માટે કેવી રીતે સક્ષમ બનાવવા જોઈએ તેની સમજમાં મુખ્ય પરિવર્તન આવ્યું છે:

- વાંચવા અને લખવાનું શીખવું જરૂરી હોઈ શકે છે પરંતુ એ સાક્ષરતા શિક્ષણનું પૂરતું લક્ષ્ય નથી. વિદ્યાર્થીઓને સમાજમાં અર્થપૂર્ણ અને સશક્ત રીતે ભાગ લેવા માટે ભાષા કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરવા માટે સક્ષમ બનાવવા એ કેન્દ્રીય ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. બાળકો માટે મૌખિક ભાષા અને સાક્ષરતા વિકાસ પ્રવૃત્તિઓનું એક સાથે આયોજન થવું જોઈએ જે અનુક્રમિક અભિગમની વિરુદ્ધ છે, જેથી બાળકોને માત્ર વાંચતા શીખવામાં મદદ ન મળે પણ વાંચનનો અર્થગ્રહણ કરવામાં અને સમજણ સાથે વાંચવામાં પણ મદદ મળે.
- બાળકોની ભાષા અને સાક્ષરતાની મૂળભૂત બાબતો માટે નવી પદ્ધતિઓ અપનાવવામાં આવી શકે છે જે તાજેતરના સંશોધન તેમજ ઉભરતી અને પ્રારંભિક સાક્ષરતાની સમજણ દ્વારા રચાઈ છે. આ પદ્ધતિઓ બાળકોની શીખવાની જરૂરિયાત અને પૂર્વશાળા પ્રાથમિક તબક્કે પ્રારંભિક શિક્ષણ સાતત્યના સંદર્ભો પ્રત્યે સંવેદનશીલ છે. આ સમજણ નાના બાળકોને વાંચન અને લેખન શીખવવા માટે સમગ્ર ભાષાનો અભિગમ અથવા ઉચ્ચાર આધારિત અભિગમના બદલે ન્યાયી અને સંતુલિત અભિગમ અપનાવવા પર આધારિત છે.
- મૌખિક ભાષાનો વિકાસ સાક્ષરતા શીખવા સાથે જોડાયેલો હોવો જોઈએ અને સાક્ષરતા કુશળતા સાથે બાળકોમાં એક સાથે વિકસિત થવો જોઈએ.
- એ હકીકતની સમજ અને સ્વીકૃતિ હોવી જોઈએ કે મુક્ત ચિત્ર અને સ્વતંત્ર લેખન બંને સાક્ષરતા સંબંધિત અભિવ્યક્તિના સ્વરૂપો છે.
- તે મહત્વનું છે કે શિક્ષકની પોતાની માન્યતાઓ અને પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતાને લગતા જ્ઞાનને સંબોધિત કરવાની જરૂર છે જેથી તેઓ વાંચવા અને લખવાનું શીખવા માટે અર્થને કેન્દ્રમાં રાખી શકે.

f. સાક્ષરતા પ્રથાઓનું સ્પષ્ટ મોડેલિંગ "જવાબદારી મોડેલનું ક્રમશઃ પ્રકાશન" અનુસરવું જોઈએ જેમાં બાળકોને સાક્ષરતા કૌશલ્ય વિકસાવવામાં મદદ કરવા માટે વાંચન/લેખન પ્રવૃત્તિઓની શ્રેણીનો સમાવેશ થાય છે, જેમ કે મોટેથી વાંચો/નમૂનારૂપ લેખન, સામુહિક વાંચન/લેખન, માર્ગદર્શિત વાંચન અને આમ સ્વતંત્ર વાંચન/લેખન તરફ આગળ વધવું.

g. ભાષા અને પ્રારંભિક સાક્ષરતા શિક્ષણ માત્ર આ કુશળતા અને યોગ્યતાઓના વિકાસ તરફ જ નહીં પણ વિવેચનાત્મક વિચારસરણી અને તાર્કિક વિકાસ તરફ પણ દોરી જાય છે.

2.6 પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતા

ભાષા માત્ર સાંભળવા, બોલવા, વાંચવા અને લખવા કરતાં વધુ છે. ભાષા અનુમાન અને તર્કની પ્રક્રિયાઓ દ્વારા સંદેશાવ્યવહાર (સંપ્રેષણ), વિચાર અને વિશ્વની સમજ આપવાનો હેતુ પૂરો પાડે છે.

a. વાંચન અને લેખનને સમજવું

(i) બાળકો તેમની આસપાસની લેખિત સામગ્રી વાંચવાનું શરૂ કરે છે, જેમ કે બિસ્કિટ અને ચોકલેટના રેપર પર, રસ્તાની બાજુમાં પોસ્ટરો વગેરે, જેમ બાળકો પેન, પેન્સિલ, ચોક પકડવાનું શરૂ કરે છે, તેઓ લખવાનું શરૂ કરે છે અને કેટલાક અર્થ ઉમેરવાનો પ્રયાસ કરે છે – આ પણ લેખનની શરૂઆતનો એક ભાગ છે. આ તેમના પ્રારંભિક સાક્ષરતાના સંકેતો છે અને અર્થને આકાર આપવાના કુદરતી પ્રયત્નો છે અને કોઈ ઔપચારિક શિક્ષણના પરિણામો નથી. હકીકતમાં, વાંચન અને લેખનની સમજ પણ દૈનિક અર્થપૂર્ણ અને કાર્યક્ષમ સંદર્ભોમાં મૌખિક ભાષાના વિકાસની જેમ વિકસે છે.

(ii) તમામ વાંચન પરિસ્થિતિઓમાં લક્ષ્ય 'સમજ' હોવું જોઈએ. મુદ્રિત લખાણમાં જે સંદેશો આપવામાં આવે છે તે સમજી શકાય તે હિતાવહ છે. પ્રારંભિક સાક્ષરતા પરિપ્રેક્ષ્ય આનંદ સહિતના વાસ્તવિક હેતુઓ માટે અર્થપૂર્ણ વાક્યો સાથે ક્રિયા પ્રતિક્રિયા કરીને શીખવાની હિમાયત કરે છે. આ પરિપ્રેક્ષ્ય ભાષાના તમામ પાસાઓ (સિમેન્ટિક, સિન્ટેક્ટિક અને ગ્રાફો-ફોનિક) પર કેન્દ્રિત છે, અને માત્ર ફોનિક્સ પર નહીં. (સિન્હા, 2000).

(iii) વાંચન વિદ્યાર્થીઓને સ્વતંત્ર રીતે પુસ્તકો વાંચવા અને સર્જનાત્મકતા, જટિલ વિચારસરણી, શબ્દભંડોળ, મૌખિક અને લેખિત રીતે વ્યક્ત કરવાની ક્ષમતા વિકસાવે છે.

બાળકો જે વારંવાર વાંચે છે તે વધુ સારા શીખનારાઓ બને છે આથી તેમને શાળા અને જીવનના બીજા ક્ષેત્રોમાં સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે.

તે બાળકોને તેમના આસપાસના અને વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓથી સંબંધિત બનાવવામાં મદદ કરે છે. આમ, સક્ષમ વાતાવરણ બનાવવાની જરૂર છે જ્યાં બાળકો આનંદ મેળવવા વાંચે અને તેમના કૌશલ્યો આનંદદાયક અને ટકાઉ પ્રક્રિયા દ્વારા વિકસે જે તેમની સાથે જીવનભર રહે.

(iv) લેખન એ વિચારોને સમજવાની અને તેને અન્ય લોકો સાથે વહેંચવાની પ્રક્રિયા પણ છે. તે માત્ર શબ્દોને એક સાથે જોડવાની પ્રક્રિયાનો સમાવેશ નથી, પરંતુ તે જાણકારી, માહિતી અને વિચારોને સુસંગત રીતે વહેંચવાની એક વ્યવસ્થિત પ્રક્રિયા છે. લેખન બાળકોને તેમના વિચારોનું અન્વેષણ કરવા, આકાર આપવા અને સ્પષ્ટ કરવા અને તેમને અન્ય લોકો સુધી પહોંચાડવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. અસરકારક લેખન વ્યૂહરચનાનો ઉપયોગ કરીને બાળકો વિચારોને વ્યક્ત કરે છે અને આત્મવિશ્વાસ અને કૌશલ્યો વધારીને લેખન કરે છે અને સુધારે છે. ઉભરતી સાક્ષરતા પરિપ્રેક્ષ્ય મૌખિક અને લેખિત ભાષા સંપાદન વચ્ચેની સમાનતાઓ પર ભાર મૂકે છે. બાળકોની લેખિત ભાષાની સમજ મોટે ભાગે તેમના મૌખિક ભાષાનો અસરકારક ઉપયોગ અને સમજ પર આધારિત છે. લેખન માટે તેમની ઔપચારિક સૂચનાત્મક તાલીમ શરૂ કરતા પહેલા જ, બાળકો તેમની આસપાસના સાક્ષરતા વાતાવરણ સાથે સંપર્ક કરવાનું શરૂ કરે છે અને પ્રતીકો અને તેમના અર્થો વચ્ચે જોડાણ બાંધવાનું શરૂ કરે છે.

b. વર્ગખંડમાં લેખનનો ખ્યાલ

જે વિદ્યાર્થીઓ શાળાએ આવે છે તેઓ વાતચીતની ભાષાના જ્ઞાન અને વાંચન અને લેખનના કેટલાક મહત્વના ખ્યાલોમાં નિપુણ હોય છે. જો આ પ્રાવીણ્યને મહત્વનો આધાર બનાવીને ધીમેધીમે શિક્ષણની પ્રક્રિયા વિકસાવવામાં આવે, તો વાંચવા અને લખવાનું શીખવું બાળકો માટે રસપ્રદ અને અર્થપૂર્ણ અનુભવ બની જશે.

બાળકોના ચિત્રોની વાંકીચુકી રેખાઓ ઘણુંબધું દર્શાવે છે. ચિત્રો દોરવાની તક તેમને તેમના વિચારો અને અનુભવો વ્યક્ત કરવા માટે પ્રેરિત કરે છે. લેખનના આ તબક્કામાં, શિક્ષક પરંપરાગત રીતે તેમના માટે લખીને તેમના ચિત્રોને અર્થ આપવાની સુવિધા આપી શકે છે. કંઈક અર્થપૂર્ણ કહેવા માટે લેખન વપરાય છે; આવા પ્રયત્નો સાક્ષરતાના આ ખ્યાલને સ્પષ્ટ કરે છે. વાંચન અને લેખનની વધતી તકો સાથે આ ખ્યાલ વધુ ઊંડો છે. તેની સાથે, લેખનનાં તકનીકી પાસાં પણ બહાર આવે છે જેમ કે ડાબેથી જમણે (હિન્દીમાં), જમણેથી ડાબે (ઉર્દૂમાં), પ્રતીકોનો આકાર, બે શબ્દો વચ્ચેની જગ્યા. બાળકો દ્વારા સ્વતંત્ર લેખનના પ્રયાસમાં આ ખ્યાલોની સમજ ધીમેધીમે દેખાય બને છે; આ તબક્કામાં શિક્ષકે રચનાત્મક મૂલ્યાંકન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ અને બાળકોના વાંચન અને લેખન જરૂરિયાતો વચ્ચેના સંબંધની શોધ કરવી જોઈએ.

c. પ્રારંભિક પાયાના શિક્ષણ સમયગાળા દરમિયાન લેખનમાં કુશળતા વિકસાવવાની પ્રક્રિયા નીચે મુજબ છે:

(i) ઇમર્જન્ટ રાઇટીંગ- ડ્રોઇંગ અને સ્ક્રિબલિંગ (ઉભરતુ લેખન – ચિત્ર અને નિઃસત્વ લખાણ): ભાષાના વર્ગ દરમિયાન બાળકોને દોરવા માટે સમય આપવામાં આવશે અને તેમના ડ્રોઇંગ વિશે વાત કરવાનું કહેવામાં આવશે. બાળકોના રેખાંકનો ધીમેધીમે લાક્ષણિક ચિત્રમાં બદલાય છે જ્યારે તેઓ પર્યાવરણમાંથી લોકો, પાત્રો જેવા ચિત્ર દોરવાનું શરૂ કરે છે અને તેના વિશે વાર્તાઓ

કહેવાનું શરૂ કરે છે. બાળકો પણ તેમના લેખનમાં રેન્ડમ અક્ષરો (શોધેલ જોડણી) નો સમાવેશ કરવાનું શરૂ કરે છે. જેમ જેમ બાળકો ભાષામાં વધુ અનુભવો મેળવે છે, તેમ તેઓ નોંધે છે કે શબ્દો એક કરતા વધારે ધ્વનિથી બનેલા છે, દરેક શબ્દ પરંપરાગત અક્ષરોનો સમૂહ છે.

(ii) પરંપરાગત લેખન: જેમ જેમ બાળકો તેમના લેખનમાં પ્રગતિ કરે છે, તેઓ વ્યાકરણ, વિરામચિહ્નો અને જોડણીના ઔપચારિક નિયમોનો ઉપયોગ કરવાનું શરૂ કરે છે. જાતે શોધાયેલ શબ્દોના સ્થાને યોગ્ય શબ્દો લખવામાં આવે છે.

(iii) લેખનરચના: એવું જોવામાં આવે છે કે લેખન શીખવવા માટે તકનીકો પર ઓછું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ અને વધુને વધુ બાળકો લેખન માટેની માહિતીની પ્રક્રિયા કેવી રીતે કરે છે તે અંગેની મૂળભૂત સમજ હોવી જોઈએ. લેખન એક જટિલ જ્ઞાનાત્મક પ્રક્રિયા છે, અને આ પ્રક્રિયામાં લેખક તરીકે બાળકની ભૂમિકા, ભાગીદારી અને વિચાર પ્રક્રિયા તરીકે લેખનને સમજવું અગત્યનું છે. બાળકો અનુભવો શેર કરે છે અથવા પરંપરાગત લેખનની તેમની સમજણનો ઉપયોગ કરીને કોઈ ઘટના વર્ણવે છે.

(iv) વાંચન અને લેખનની પરસ્પર નિર્ભરતાને સમજવા માટે વાંચન અને લેખનનું સંગઠન જરૂરી છે. બંને પ્રક્રિયાઓ એક બીજાની પૂરક છે. વાંચન દરમિયાન શીખેલા કૌશલ્યો અને ખ્યાલોનો ઉપયોગ લેખનમાં થાય છે અને લેખન દરમિયાન શીખેલા કૌશલ્યો અને ખ્યાલોનો ઉપયોગ વાંચનમાં થાય છે. તેથી, બાળકોના લેખિત સંદેશો તેમના દ્વારા વંચાવા જોઈએ, અને લેખિત સોંપણીઓ તેમના દ્વારા વાંચવામાં આવેલી સામગ્રી પર આધારિત હોવી જોઈએ. આ રીતે, વાંચેલી સામગ્રીની સમજ બાળકોને તેમના વ્યક્તિગત અનુભવોના અભિવ્યક્તિમાં મદદ કરશે. આ પ્રક્રિયા શીખનારાઓને અર્થપૂર્ણ સંદર્ભમાં લેખનનો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રેરિત કરશે.

ભાષા શીખવી - એક દૈનિક પ્રક્રિયા

બાળકો જાગૃતતાની અનુભૂતિ વિના જ ભાષાનો તેમના રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગ કરે છે. ભાષા વિશેના તેમના જ્ઞાન મુજબ એક અથવા બીજા સ્વરૂપમાં તેઓ ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે. તેઓ જાણે છે કે તેમના વડીલો અને શિક્ષકને કેવી રીતે સંબોધવું. તેઓ વાતચીત સાંભળી શકે છે. રેડિયો પણ સાંભળતા હોઈ શકે છે અને ટેલિવિઝન પણ જોઈ શકે છે. આ તે સ્ત્રોત છે જ્યાંથી તેઓ તેમની ભાષા શીખે છે અને સંદેશા વ્યવહાર માટે તેનો ઉપયોગ કરે છે. આપણા ઘરોમાં ઘણીબધી લેખિત અને મુદ્રિત સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે, ઘરની નંબર પ્લેટ; ઘરની દિવાલો પર લોકકલા; કેલેન્ડર; ગેસસ્ટોવ પર કંપનીનું નામ, વાસણો પર કોતરેલા કુટુંબના વડાનું નામ; હાથ પર ટેટ્ટનું નામ; અખબારનું પાનું; ખરીદી યાદીઓ; ટ્રથપેસ્ટ બોક્સ વગેરે.

મહત્વનું એ છે કે તે લેખન અથવા મુદ્રિત સામગ્રી પર કેટલું ધ્યાન આપવામાં આવે છે. બાળકો શાળામાં આવતા પહેલા જ વાંચન અને લેખનની સમજ વિકસાવે છે. બાળકોનું આ પૂર્વજ્ઞાન તેમની સાક્ષરતા કુશળતા વિકસાવવાનો પાયો ગણી શકાય.

2.7 પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતાના મુખ્ય ઘટકો:

પ્રારંભિક વર્ષોમાં પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતાના વિકાસ માટે કૌશલ્ય, જ્ઞાન અને વલણની વિશાળ શ્રેણી વિકસાવવી જરૂરી છે. આની સાથે સમજણ, સ્વ-અભિવ્યક્તિ માટે લેખન, શબ્દભંડોળ સમૃદ્ધિ, આનંદ સાથે વાંચવાના અનુભવો, રસપ્રદ વાતચીતમાં સામેલ થવા માટે સાક્ષરતા વિકસાવવાની પણ જરૂર છે. સમૃદ્ધ પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતાના અનુભવો ભાષાના પાસાઓ જેમ કે પ્રવાહીતા, શબ્દ ઓળખ, અક્ષર જ્ઞાન અને ઉચ્ચારણ જાગૃતિથી પરિચિત થવાની તક પણ આપે છે.

મૌખિક ભાષાવિકાસ

અહીં શ્રવણ અર્થઘટન, મૌખિક શબ્દભંડોળ અને વિસ્તૃત વાતચીત કૌશલ્ય સામેલ છે. બાળકો તેમના ઘરની મૌખિક ભાષાના સમૃદ્ધ ભંડાર સાથે શાળાએ આવે છે. જોકે, કેટલાક બાળકોની ઘર અને શાળાની ભાષાઓ તદ્દન અલગ છે, અને તેમને શાળા માનવી ભાષા પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે. જે બાળકો ઘરે અને શાળામાં એકજ ભાષા બોલે છે તેમને પણ તેમની માતૃભાષાની સમજ અને ઉપયોગ વધારતા રહેવાની જરૂર છે. વાંચન અને લેખનની કુશળતા વિકસાવવા માટે મૌખિક ભાષાના અનુભવો મહત્વપૂર્ણ છે.

વાંચન સમજ

અહીં લખાણમાંથી અર્થ રચવા અને તેના વિશે વિવેચનાત્મક રીતે વિચારવાનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે બાળક સમજી શકે છે, ત્યારે તેણી/તેણીએ જે વાંચ્યું છે તે સમજાવવા, વિસ્તૃત કરવા, ઉદાહરણો આપવા, અનુમાનો લગાવવા, આગાહી કરવા અને સારાંશ આપવા સક્ષમ બને છે. આમ, આ વિભાગ લખાણોને સમજવાની, પુનઃપ્રાપ્તિની તેમજ ગ્રંથોનું અર્થઘટન કરવાની ક્ષમતાઓને આવરી લે છે.

પ્રિન્ટ (છાપ) વિશેનો ખ્યાલ

બાળકો સાક્ષરતામાં તેમનું ઔપચારિક અધ્યયન શરૂ કરે તે પહેલા પ્રિન્ટ વિશેની તેમની સમજ જરૂરી છે, કારણ કે પ્રિન્ટ અર્થ આપે છે અને તેના પોતાના હેતુઓ અને લક્ષણો છે. (લેખનની દિશાથી પાના ફેરવવા સુધી, પુસ્તકના કવર વાંચવા, લેખક વિશે અને લખાણ). બાળકોને સમજનું કૌશલ્ય વિકસાવવા માટે વિવિધ પ્રકારની છાપકામ કરેલ સામગ્રીથી સમૃદ્ધ વાતાવરણના સંપર્કની જરૂર છે.

લેખન

શરૂઆતમાં શબ્દો લખવા માટે તેઓ પરિચિત અને જાણીતા ધ્વનિઓને સમજી પ્રારંભિક તબક્કામાં પોતાના વિચારોને લેખિતમાં વ્યક્ત કરે છે. આ પ્રક્રિયા તાર્કિક અને સંગઠિત રીતે વિચારો અથવા માહિતીની રજૂઆત સાથે પરંપરાગત લેખન તરફ આગળ વધે છે. લેખન એ વિકાસની પ્રક્રિયા

છે જે પૂર્વશાળાના વર્ષોમાં બાળકોના સ્કિબલિંગ અને ડ્રોઇંગથી શરૂ થાય છે. આ ક્ષેત્રમાં અક્ષરો અને શબ્દો લખવાની તેમજ અભિવ્યક્તિ માટે લખવાની ક્ષમતાનો સમાવેશ થાય છે.

શબ્દભંડોળ

શબ્દો અને શબ્દના અર્થોની વિશાળ શ્રેણીનું જ્ઞાન વિકસાવવું. આ ફક્ત શબ્દ વ્યાખ્યાઓ શીખવા વિશે નથી. જો સંદર્ભોમાં શબ્દભંડોળ વિકસાવવામાં આવે તો બાળકો યોગ્ય સંદર્ભમાં શબ્દોનો ઉપયોગ કરવાનું શીખે છે. મૌખિક શબ્દભંડોળ, વાંચન/લેખન શબ્દભંડોળ અને શબ્દોની મોર્ફોલોજિકલ વિશ્લેષણની ક્ષમતાઓ આ વિભાગમાં સમાવિષ્ટ છે.

ધ્વનિજાગૃતિ

અહીં ભાષાના ધ્વનિના માળખાની સમજ કેળવવાનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. બોલાયેલી ભાષાના શબ્દોના ધ્વનિઓ પર ધ્યાન આપવાની અને વિચારવાની ક્ષમતા છેવટે ભાષાના પ્રતીકો સાથે જોડાય છે. આ વિભાગમાં શબ્દજાગૃતિ, કવિતાજાગૃતિ (પ્રાસ-અનુપ્રાસ), અને શબ્દોની અંદરના અવાજોની જાગૃતિ કે જે ભાષા સાથેની તેમના અર્થપૂર્ણ જોડાણમાંથી બહાર આવવા જોઈએ તેવી ક્ષમતાઓનો સમાવેશ થાય છે.

ડીકોડિંગ

ભાષાના પ્રતીકો અને તેમના અવાજો વચ્ચેના સંબંધને સમજવાના આધારે લેખિત શબ્દોને સમજવાનો સમાવેશ થાય છે. આ ક્ષેત્રમાં પ્રિન્ટ (છાપ) જાગૃતિ, અક્ષરજ્ઞાન, ડિકોડિંગ અને શબ્દને ઓળખવાની ક્ષમતાઓનો સમાવેશ થાય છે. લખાણને ડિકોડ કરવાનું પાસું મહત્ત્વપૂર્ણ છે પરંતુ તે બાળકોના સંદર્ભમાં હોવું જોઈએ. તેનો હેતુ ધ્વનિજાગૃતિ વિકસાવવાનો છે. આ માટે શિક્ષકોએ શબ્દો અને અક્ષરોના અવાજો તરફ ધ્યાન દોરવા માટે પરિચિત અને રસપ્રદ વાર્તા/વાક્યો પસંદ કરવા જોઈએ, તેમજ મૂળાક્ષરોને ક્રમમાં અનુસરવા નહીં. આ પરિચિતથી અપરિચિતના સિદ્ધાંત પર પણ આધારિત છે.

વાંચન પ્રવાહિતા

ચોકસાઈ, ઝડપ, અભિવ્યક્તિ, અને સમજ સાથે લખાણ વાંચવાની ક્ષમતાનો ઉલ્લેખ કરે છે જે બાળકોને ટેક્સ્ટમાંથી અર્થ શોધવા માટે પ્રેરે છે. ઘણા બાળકો અક્ષરોને ઓળખે છે, પરંતુ તેઓ શ્રમપૂર્વક વાંચે છે. અક્ષરોને ઓળખવાની પ્રક્રિયા સમજવાની પ્રક્રિયાને અવરોધે છે. આ સંશોધન વાંચનને સમજણ સાથે જોડે છે. બાળકો વાક્યને સમજવા માટે લગભગ 12 સેકન્ડમાં ડીકોડ કરવા માટે સક્ષમ હોવા જોઈએ. તે વાંચન કાર્યક્ષમતાના માત્રાત્મક મોડેલ તરફ દોરી જાય છે જેમાં સરળ અને પારદર્શક દેખરેખ સૂચક હોય છે.

વાંચન માટેનું વાતાવરણ :

વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો અને અન્ય વાંચન સામગ્રી સાથે જોડાવાની પ્રેરણા સમાવિષ્ટ છે. બાળકો સારા સાહિત્યની પ્રશંસા કરી શકે અને જાણકાર તરીકે તેનો પ્રતિભાવ આપી શકે. આશ્ચર્યજનક

રીતે નાના બાળકો પણ પુસ્તકો સંભાળવામાં રસ દાખવીને, ચિત્રો જોઈને અને વાંચવાનો "ડોળ" કરવાનો પ્રયાસ કરીને આ દર્શાવે છે. વાંચવાની સંસ્કૃતિ વિકસાવવા માટે કુટુંબ, સમુદાય અને શાળાની ભાગીદારી મહત્ત્વપૂર્ણ છે. વાંચન તરફી વલણ પછીના વર્ષોમાં લોકશાહી મૂલ્યો અને જવાબદાર નાગરિકતા માટે વ્યક્તિગત સામાજિક સંબંધોને પણ પ્રોત્સાહન આપે છે.

2.8 ભાષા અને સાક્ષરતા વિકાસ માટે શિક્ષણશાસ્ત્ર

- a) છાપકામ કરેલ સામગ્રીથી સમૃદ્ધ વાતાવરણ બનાવવું: વર્ગખંડમાં બાળકોને પ્રિન્ટના વિવિધ સ્વરૂપો સાથે વાતચીત કરવાની ઘણી તકો હોય છે. પ્રદર્શિત લખાણ બાળકો માટે અર્થપૂર્ણ, રસપ્રદ અને સંબંધિત હોવું જરૂરી છે. વસ્તુઓ અથવા સ્થાનોને લેબલ કરીને, બાળકોના નામ લખીને, બાળકોના ઉભરતા લેખનના નમૂનાઓ પ્રદર્શિત કરીને, શબ્દ દિવાલો બનાવીને, થીમને લગતી તસવીરોને લેબલ કરીને વર્ગને પ્રિન્ટ સમૃદ્ધ બનાવી શકાય છે. વાંચનકોર્નર/વાંચનવિસ્તાર ભાષા શીખવા અને સંશોધન માટે એક મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થળ છે.

વિવિધ બાળ-મૈત્રીપૂર્ણ ઘટકો જેમ કે કવિતા કોર્નર, સંદેશ બોર્ડ, થીમ બોર્ડ, વિવિધ ચાર્ટ્સ જેમ કે વર્ગ જવાબદારી ચાર્ટ, મધ્યાહન ભોજન ચાર્ટ, વાર્તાઓનો ચાર્ટ વગેરે, ડિસ્પ્લેબોર્ડ (બાળકોના લખાણો, રેખાંકનો, સંગ્રહ, વિવિધગ્રંથો, ચિત્રો કેપ્શન સાથે, શિક્ષક દ્વારા વિકસિત સૂચનાત્મક સામગ્રી વગેરે) બાળકોની લંબાઈ આધારે (જોઈ શકે એ ઉંચાઈએ) દિવાલો પર વિકસિત અને પ્રદર્શિત કરી શકાય છે.

- b) મોટેથી વાંચવું એ એક પ્રથા છે જ્યાં શિક્ષકો, માતાપિતા અને સંભાળ રાખનારાઓ પુસ્તકમાંથી આકર્ષક વાર્તા પસંદ કરે છે અને તેને વાંચે છે. યોગ્ય આરોહ-અવરોહ, સ્વર, ગતિ, કદ, વિરામ, આંખનો સંપર્ક, પ્રશ્નો અને ટિપ્પણીઓમાં ભિન્નતા બાળકો માટે અવિરત અને આનંદપ્રદ અનુભવ બનાવે છે. મોટેથી વાંચવાથી વાર્તા સમજવાની તેમની રુચિ સાથે તેમનું શ્રવણ કૌશલ્ય પણ વિકસે છે. આ સત્ર બાળકો સાથે વાતચીત અને લેખન/ચિત્રકામ દ્વારા અનુસરવું જોઈએ.

યાદ રાખવા જેવી બાબતો

- રસપ્રદ રીતે વાર્તાને મોટેથી વાંચો
- લખાણની દિશા અને શબ્દો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને વાંચન કરો
- પુસ્તક જાગૃતિ અને પુસ્તક સંભાળવાની રીત
- સામગ્રી નિયમિત ધોરણે પ્રદર્શિત કરવી અને બદલવી આવશ્યક છે

- c) વાર્તાઓ અને કવિતાઓ સાંભળવી, કહેવી અને લખવી: વાર્તાઓ - પછી ભલે તે વાસ્તવિક ઘટનાઓ વિશે હોય અથવા કોઈએ કલ્પના કરેલી ઘટનાઓ વિશે - બાળકોના ધ્યાન પર નવી સામગ્રી લાવે છે અને સાક્ષરતા વિકાસ માટે રસપ્રદ સામગ્રી બને છે. શિક્ષકો બાળકોને વાર્તાઓ સાંભળવાનો આનંદ આપી શકે છે. કહેવાની આવડત માત્ર સમય અને અભ્યાસથી વિકસી શકે છે. બાળકોના પરિચિત સંદર્ભ અને વાતાવરણને સંબંધિત વય અનુરૂપ, રસપ્રદ વાર્તાઓ પસંદ

કરવી મહત્વપૂર્ણ છે. અને કોઈ સારી વાર્તા એક જ વખત કહેવી એ જરૂર નથી. સારી વાર્તાઓનું પુનરાવર્તન જરૂરથી કરવું જોઈએ. વાર્તા પર બાળકો સંદેશાઓ, ધારણાઓ, છાપ પર વાર્તાલાપ શરૂ કરી શકે છે જે બાળકો વાર્તામાંથી એકત્રિત કરે છે. વાર્તા અને તેના પાત્રોને બાળક માટે અર્થપૂર્ણ રીતે ફરીથી બનાવી શકે તેવી સ્વતંત્રતાને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. શિક્ષકે બાળકોને ગમે તે રીતે વાર્તા વિશે વાત કરવા, તેને વિસ્તૃત કરવા, તેના પાત્રોને બદલવા અને પોતાની વાર્તાઓ બનાવવાની તકો ઊભી કરવી જોઈએ.

- d) ગીતો અને લયબદ્ધ જોડકણાં: બાળકો ગીતો અને લયબદ્ધ જોડકણાંનો આનંદ માણે છે. જોડકણાંમાં જોડાયેલા શબ્દો બાળકોને મૌખિક ભાષાવિકાસમાં મદદ કરે છે અને તેમના શબ્દભંડોળને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે તેમના પોતાના શબ્દો બનાવે છે. વાર્તા કહેવાની, જોડકણાં અને ગીતો જેવી પ્રવૃત્તિઓ, માર્ગદર્શન વિનાની અને માર્ગદર્શિત વાર્તાલાપ બાળકોને ધ્વનિ જાગૃતિ, શબ્દભંડોળ વિકાસ, શ્રવણ અર્થઘટન વિકસાવવામાં મદદ કરે છે અને તેમની ધ્યાન અવધિ વિકસાવે છે.
- e) અનુભવોનો પ્રસાર: શિક્ષક દ્વારા શરૂ કરાયેલી વાતચીતમાં ભાગ લેવા માટે બાળકોને તેમની આસપાસના પાલતુ પ્રાણીઓ સાથેના અનુભવો, વાર્તાઓના પાત્રો/ઘટનાઓ, કાર્ટૂન ફિલ્મો, સ્વચ્છતા અને મનપસંદ ખોરાક વિશે વાત કરવાની પૂરતી તકો આપવાની જરૂર છે.
- f) નાટક અને ભૂમિકા (રોલપ્લે): જ્યારે બાળકોને નાટક અને ભૂમિકા ભજવવાની તક આપવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવાનું શીખે છે તેમજ નવા શબ્દો પણ શીખે છે. નાટક બાળકોની પરંપરાગત રમત પ્રવૃત્તિઓ અને રમતોનો એક અચૂક ભાગ છે. વાર્તા અથવા વાર્તાનો ભાગ ઘડી શકાય છે. તે ભાષા શીખવાની તમામ કુશળતાને સમૃદ્ધ બનાવે છે - LSRW (સાંભળવું, બોલવું, વાંચવું, લખવું). બાળકો ટૂંકા સંવાદો, લેખન અને પઠન, આમંત્રણ/પોસ્ટર વગેરે પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ થઈ શકે છે. તે અસરકારક વાતચીત કરનાર બનવામાં અને આંતર વ્યક્તિત્વ કૌશલ્ય વિકસાવવામાં મદદ કરે છે અને અન્ય લોકો સાથે જોડાણની સુવિધા આપે છે.
- g) ચિત્રવાંચન/ચર્ચા: બાળકો માટે ઉપલબ્ધ ચિત્રોના પુસ્તકો અને અન્ય સંબંધિત ચિત્રોની સહાયથી અર્થવાંચન અને તેમના વિશે બોલવાની તકો ઊભી કરે છે.
- h) સમૂહવાંચન: સમૂહવાંચનમાં, સંબંધિત ચિત્ર અને લખાણ સાથેના મોટા પુસ્તકો જોડીમાં અથવા બાળકો સાથે સંકળાયેલા શિક્ષક દ્વારા વાંચવામાં આવે છે. પુસ્તકમાં મોટાઅક્ષરો, ચિત્રો અને સરળ લખાણ હોવાથી તમામ બાળકો વાંચનમાં ભાગ લઈ શકે અને વાર્તા વિશે વાત કરી શકે છે. આ તેમની શબ્દભંડોળ અને વાંચન દરમિયાન દિશાની સૂઝ પણ વિકસાવે છે. આ પીઅર વાંચનની સુવિધા પણ આપે છે. પ્રારંભિક સાક્ષરતા માટે સમૂહવાંચન મહત્વનું છે અને ધોરણ 1 અને ધોરણ 2 ના બાળકો માટે સૌથી અસરકારક છે.

- i) વાંચન અને લેખન કોર્નર આધારિત પ્રવૃત્તિઓ: દરેક વર્ગમાં વચકક્ષા અનુરૂપ બાળસાહિત્યની વિવિધતા સાથે વાંચનકોર્નર/વાંચનવિસ્તાર હોવો જોઈએ. બાળકોને પુસ્તકો સાથે સમય પસાર કરવા માટે પૂરતો સમય અને તકો પૂરી પાડવી જોઈએ. સ્વ-અભિવ્યક્તિ માટે લેખન અને આર્ટ-ક્રાફ્ટ સામગ્રી હોવી જોઈએ.
- j) વર્ગખંડની દીવાલનો ઉપયોગ: બાળકો દ્વારા વાંચવામાં આવતી વાર્તાઓ અને કવિતાઓની આસપાસ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ તૈયાર કરી શકાય છે. તેઓ ચિત્રો દોરી શકે છે, પરિચિત અને અજાણ્યા શબ્દોની યાદી બનાવી શકે છે અને તેમને વર્ગખંડની દિવાલો પર પ્રદર્શિત કરી શકે છે. ગ્રીનસ્ટ્રીપ્સ (લીલીપટ્ટી) નો ઉપયોગ બાળકો દ્વારા લેખન, ચિત્રકામ માટે કરી શકાય છે. આ પટ્ટીઓનો ઉપયોગ બાળકો દ્વારા થયેલા કાર્યો, હાજરીચાર્ટ અને અન્ય માહિતીપ્રદ અને રસપ્રદ સામગ્રી પ્રદર્શિત કરવા માટે પણ થઈ શકે છે જેથી બાળકોને વાંચવા અને લખવા માટે પ્રેરિત કરી શકાય.
- k) અનુભવ આધારિત લેખન: વર્ગખંડ અથવા બહારની દુનિયાના દૈનિક અનુભવો લેખનની મહત્ત્વની તકો પૂરી પાડે છે. વર્ગમાં બાળકોએ અગાઉના દિવસના અનુભવોની વાતચીત કરવી. તેમને લખવા માટે દરરોજ વર્ગનો અમુક નિયત સમય ફાળવી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓને તેમના પોતાના શબ્દોમાં પોતાનું દૈનિક લખવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવી શકે છે. તેમને તેમના પોતાના અનુભવોમાંથી વાર્તાઓ અને કવિતાઓ વિકસાવવાની તક પણ આપવામાં આવી શકે છે. શિક્ષકે એવા બાળકો સાથે વધુ સમય વિતાવવો જોઈએ જેઓ વાંચવા માટે સંઘર્ષ કરી રહ્યા છે. મિશ્રજૂથો પણ બનાવી શકાય છે જ્યાં નબળા બાળકો પીઅર સપોર્ટથી લાભ મેળવે છે.
- l) મધ્યાહન ભોજન: તે પણ એક દિનચર્યા છે જેની સાથે બાળકોનો ઊંડો સંબંધ છે અને તેઓ તેમાં ઘણો રસ લે છે. આની આસપાસ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરી શકાય છે. દાખલા તરીકે, શિક્ષક ખોરાક, વાસણો વગેરેના ચિત્રો દોરવા અને મધ્યાહન ભોજન, ખાવાની આદતો, આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા, પોષણ, જંકફૂડ, વિવિધ સંસ્કૃતિઓ, વનસ્પતિ અને પર્યાવરણ વગેરે પર વાતચીત શરૂ કરી શકે છે.
- m) પાઠ્યપુસ્તક અને અન્ય સ્ત્રોત સામગ્રીનો ઉપયોગ: શિક્ષકો પાઠ્યપુસ્તકો સહિત અન્ય સંસાધન સામગ્રી જેમ કે વાર્તાઓ અને કવિતાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે અને લેખનની તકો પૂરી પાડે છે. કાળજીપૂર્વકનું આયોજન આ પાઠ્યપુસ્તકના પાઠ અને બાળકો માટે વર્ગમાં ઉપલબ્ધ સાહિત્ય વચ્ચે જોડાણ બનાવી શકે છે. બાળકો વિષયવસ્તુ સંબંધિત સામગ્રીનો આનંદ માણી શકે છે. જો લેખન પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત પાઠ્યપુસ્તકને પરંપરાગત પ્રશ્ન – જવાબ આપો અને ખાલી જગ્યાઓ ભરોને બદલે વધુ રસપ્રદ અને અર્થપૂર્ણ બનાવવામાં આવે તો લેખન ટૂંક સમયમાં અભિવ્યક્તિનું રસપ્રદ માધ્યમ બની જશે. આગળ, પોસ્ટર, વાર્તા પુસ્તકો અને કવિતાઓ જેવી વિવિધ સંસાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ શીખનારાઓને લેખિત લખાણ સાથે જોડાવા માટે પૂરતી તકો પૂરી પાડી શકે છે અને ચોક્કસ પણે લેખનની પ્રક્રિયાને સરળ બનાવશે.

યાદ રાખવા જેવી બાબતો

- દરરોજ શિક્ષક મૌખિક ભાષા માટે સૂચવેલ પ્રવૃત્તિઓમાંથી એક પસંદ કરી શકે છે
- પ્રવૃત્તિઓ માત્ર વર્ગ 1 માં જ નહીં પરંતુ તમામ પ્રાથમિક વર્ગોમાં હાથ ધરવામાં આવે

સ્વતંત્ર વાંચન, સહિયારા વાંચન તેમજ મોટેથી વાંચવા માટે બાળકોને વિશાળ સાહિત્યની શ્રેણીના સંપર્કમાં આવવાની જરૂર છે. બાળકો માટે નિરંતર સાક્ષરતા કૌશલ્ય વિકસાવવા તેમજ જટિલ વિચારસરણી, કલ્પના અને સર્જનાત્મકતા વિકસાવવા માટે આ નિર્ણાયક છે. વિવિધ વયજૂથ, વાંચન ક્ષમતા અને વૈવિધ્યસભર રુચિ ધરાવતા બાળકો માટે યોગ્ય પુસ્તકો કાળજીપૂર્વક પસંદ કરવાની જરૂર છે. ફંક્શનલ લાઇબ્રેરીમાં વય સંબંધિત, વય યોગ્ય પુસ્તકો હોવા જોઈએ, જે દરેક FLN વર્ગમાં સેટ કરી શકાય. આ ક્રિયા સક્રિય અને ગતિશીલ હશે જ્યાં શિક્ષકો અને બાળકો તેમના પુસ્તકો વહેંચી શકે. આમાં UDL પુસ્તકો શામેલ હોઈ શકે છે. બાળકોના સાહિત્યની પસંદગી માટેના માપદંડ નક્કી કરવા જોઈએ અને સાક્ષરતા પ્રવૃત્તિઓ માટે જગ્યા હોવી જોઈએ. પુસ્તકો બાળકોની પહોંચમાં રાખવા જોઈએ.

બાળકની ધરની ભાષા (હોમ લેંગ્વેજ) પર ભાર મૂકવો

મૌખિક ભાષાનું ધ્યેય બાળકની પ્રથમ ભાષા અથવા હોમ લેંગ્વેજ (HL) નો વિકાસ હોવું જોઈએ અને એની સાથે જ બાળકો સ્કૂલ લેંગ્વેજ (SL) ના સંપર્કમાં પણ આવે છે. બાળકોને SL માં મજબૂત મૌખિક અને સાક્ષરતા કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરતી વખતે પ્રારંભિક પ્રાથમિક વર્ગોમાં HL નો ઉપયોગ અને વિકાસ ચાલુ રાખવો જોઈએ. મૌખિક ભાષાની પ્રવૃત્તિઓમાં બાળકોની HL અને SL બંનેનો સમાવેશ કરવો પડે છે.

2.9 ત્રીજી ભાષા/અંગ્રેજીમાં સાક્ષરતા કુશળતા વિકસાવવી

a. ભાષાનું પહેલાથી અસ્તિત્વ ધરાવતું જ્ઞાન ભાષાઓમાં સાક્ષરતા કૌશલ્ય નિર્માણ કરવામાં મદદ કરે છે. જે બાળકો હોમ લેંગ્વેજમાં મજબૂત પાયો ધરાવે છે તેઓ બીજી અને ત્રીજી ભાષાઓ વધુ સરળતાથી શીખી શકે છે. ત્રીજીભાષા/અંગ્રેજીભાષા શીખનારાઓ માટે સાક્ષરતા જોડાણ માટે તેમની પ્રથમ ભાષામાં તેઓ જે જાણે છે તેનાથી જોડાણ જરૂરી છે. જોકે, બાળકો આપમેળે સાક્ષર બનતા નથી; સાવચેત અને સંવેદનશીલ આયોજન જરૂરી છે; ભાષાને વાર્તા વાંચન અને વાર્તા કહેવા તરીકે પ્રસ્તુત કરવી, પ્રથમ ભાષામાં અને અંગ્રેજીમાં અર્થ સાથે અધિકૃત જોડાણ અને પુનરાવર્તિત ભાષાનું અચેતન સંપાદન સુનિશ્ચિત કરે છે. તે વિરામચિહ્નો, જોડણી અને ફકરાથી લઈને બહુભાષી વાંચવા અને લખવા સુધીના ભાષાના ઉપયોગના પાસાઓને પણ પ્રોત્સાહન આપે છે.

b. જોડકણાંનું પઠન તેમને શબ્દોમાં ગર્ભિત સંગીત/અવાજો અને લયમાં આનંદની સમજ આપે છે. આ પ્રવૃત્તિ બાળકોને ભાષા શીખવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે.

c. તેમની માતૃભાષા અથવા પ્રથમભાષામાં જે વાંચ્યું છે તે ગ્રંથોનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ વાંચવાથી તેમની સમજણ સરળ બને છે અને અંગ્રેજીમાં તેમનો શબ્દભંડોળ વિકસાવે છે.

d. ઉપરોક્ત સંદર્ભમાં, શિક્ષકે બાળકોને અભિવ્યક્તિ માટે બાળકોને કોડ-મિશ્રણ અને કોડ-સ્વિચિંગનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ. બાળકોમાં સર્જનાત્મક અને જટિલ વિચારસરણીના વિકાસને સુનિશ્ચિત કરવા માટે આ જરૂરી છે.

e. અંગ્રેજી વાક્યોનો સંદર્ભ બાળકો માટે સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક રીતે અલગ ન હોવો જોઈએ કારણ તે અર્થ-નિર્માણની પ્રક્રિયાનો અવરોધ કરે છે. બહુભાષી દૃશ્ય ખાસ કરીને એવી પરિસ્થિતિઓમાં અંગ્રેજી શીખવાનું સાધન બની જાય છે જ્યાં તેની પહોંચ ઓછી હોય. આવી સ્થિતિમાં શિક્ષકે બાળકો અંગ્રેજીમાં જે શબ્દો બોલે છે તેની નોંધ લેવી અને તેની આસપાસ કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ વણવી. આવી તમામ પ્રવૃત્તિઓ સૌપ્રથમ બાળકની ભાષામાં સુવિધાના રૂપમાં અનુસરવી જોઈએ.

f. બાળકોના જ્ઞાનસંપાદન અને કુશળતાનું ચાલુ (ઓનગોઈંગ) મૂલ્યાંકન શિક્ષકોને અર્થપૂર્ણ અને પરિણામલક્ષી શિક્ષણયોજનાઓ વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. પાઠ્યપુસ્તક અભ્યાસક્રમ ઉપરાંતના પુસ્તકોને અંગ્રેજીમાં વાંચવામાં રુચિ કેળવવી જે બાળકોને મળવી મુશ્કેલ લાગે છે એ શિક્ષક માટે એક મહત્ત્વનો પડકાર છે. તેમને એકથી વધુ ભાષાઓમાં અથવા તેમની પ્રથમભાષા અને અંગ્રેજીમાં પોતાને વ્યક્ત કરવાની તકો પૂરી પાડો. બાળકોને LSRW માં તેમના પૂર્વજ્ઞાનનો ઉપયોગ વાંચન અને વાંચન પછીની વિચારણા દરમિયાન કરવા દો.

બાળકોમાં વાંચવાની ટેવ કેવી રીતે વિકસાવવી?

વર્ગખંડોમાં સરળ અને આકર્ષક સચિત્ર પુસ્તકોનો અને ઉપલબ્ધતા.	વિવિધ રસપ્રદ ચિત્રો સાથે વાર્તાના ઉપયોગ	બાળકોને નિયમિત ધોરણે સમર્પિત સમય અને વર્ગખંડમાં વાંચવા માટે આરામદાયક જગ્યા પૂરી પાડવી.	મોટેથી વાંચવા, સમૂહવાંચન, તેમના દ્વારા વાંચેલા પુસ્તકો પર ચર્ચાઓ જેવી પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવી. આ પુસ્તકો સાથેની તેમનું જોડાણ વધારવા અને વાંચવાની આદત વિકસાવવા માટે અસરકારક ભૂમિકા ભજવે છે.
---	---	--	--

જ્યારે બાળકોની ઘરની ભાષા (હોમ લેંગવેજ) શાળાની ભાષાથી અલગ હોય છે

* ઘરની ભાષા અને શાળાની ભાષામાં મૌખિક ભાષાની પ્રવૃત્તિઓ માટે વિસ્તૃત અવધિ જેમાં વાર્તા કહેવી, મોટેથી વાંચવું, વહેંચાયેલ વાંચન, વાતચીત, જોડકણાં અને ગીતો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

* મૌખિક ભાષા પ્રવૃત્તિઓમાં શાળાની ભાષામાં મૂળભૂત શબ્દભંડોળનો પરિચય

*શાળાની ભાષા શીખવવા અને મિશ્રભાષાના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ધરની ભાષાનો ઉપયોગ કરવો

ઉપયોગી સંદર્ભ:

SARTHAQ: Students' and Teachers' Holistic Advancement Through Quality Education (NEP Implementation Plan, MoE https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/SARTH_AQ_Part-1_updated.pdf https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/upload_document/SARTH_AQ_Part-2.pdf Abadzi, Helen. 2006. Efficient Learning for the Poor: Insights from the Frontier of Cognitive Neuroscience. Washington, DC: World Bank. ©World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7023> License: CC BY 3.0 IGO Fitzgerald, J. (1999). What is this thing called “balance”? The Reading Teacher, 53, volume 2 100–107 The pre-school curriculum, NCERT, 2019 https://ncert.nic.in/dee/pdf/Combined_Pre_school_curriculumEng.pdf Sinha, S. (2000). Acquiring literacy in schools. Seminar, 493, 38-42 <https://www.india-seminar.com/2000/493/493%20shobha%20sinha.htm> Teale, W.H., E. (1986). Introduction: Emergent literacy as a perspective for examining how young children become writers and readers. USAID, CECED & CARE, 2016, Early language and literacy in India: A position paper UNICEF (2019), Early Literacy and Multilingual Education In South Asia UNICEF (2020), Guidelines for Design and Implementation of Early Learning Programmes <https://www.unicef.org/india/media/2586/file/Guidelines-for-Design-and-Implementation-of-Early-Learning-Programmes.pdf>

પ્રકરણ ૩: પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન અને ગાણિતિક કૌશલ્યો

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા ચર્ચાના મુદ્દાઓ

- * તાર્કિક ચિંતન અને તર્કશક્તિ વિકસાવવા માટે પાયાનું ગાણિતિક કૌશલ્ય (સંખ્યાજ્ઞાન) ખૂબ જરૂરી છે
- * પ્રારંભિક ગણિતના મુખ્ય પાસાઓ અને ઘટકો: સંખ્યાજ્ઞાનની પૂર્વ સંકલ્પનાઓ, સંખ્યા અને સંખ્યા સાથેની પ્રક્રિયાઓ, આકાર અને સમતલની સમજ, માપન, દાખલાઓ, માહિતીનું ઉપયોજન (ડેટા હેન્ડલિંગ), ગાણિતિક પ્રત્યાયન (વાતચીત)
- * પાયાના ગાણિતિક કૌશલ્યો (સંખ્યાજ્ઞાન) વધારવા માટેની શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાઓ
- * ગણિતનું મહત્વ શીખવતી બાબતોને ટેકો આપવા માટે અને ઉપયોગી માહિતી પૂરી પાડવા માટે મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ.
- * નમૂનારૂપ રૂબ્રિક અભ્યાસક્રમ ક્ષેત્ર (Exemplar rubric Curricular Area): ગાણિતિક કાર્ય - મૂળભૂત આકારોની ઓળખ

૩.૧ પ્રસ્તાવના:

a. પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન:

પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન એટલે તર્ક કરવાની ક્ષમતા અને રોજિંદા જીવનની સમસ્યાના નિરાકરણમાં સરળ ગાણિતિક ખ્યાલોનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા. જ્યારે બાળકો નીચેના કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરે

છે, ત્યારે એવું કહેવાય છે કે તેઓએ સંખ્યાજ્ઞાનની અને સમતલ વિશેની સમજ વિકસાવી છે. તેમાં નીચે દર્શાવેલ ક્ષમતા સામેલ છે:

i. જથ્થાની સમજણ વિકસાવવી.

ii. વધારે-ઓછું અને નાનું-મોટું જેવા ખ્યાલો વિકસાવવા.

iii. એક જ વસ્તુ અને વસ્તુઓના જથ્થા વચ્ચે સંબંધ સ્થાપિત કરવો (સાત એટલે સાત વસ્તુઓનું એક જૂથ જે 6 વસ્તુઓના જૂથ કરતાં વધુ છે).

iv. પ્રતીકોનો ઉપયોગ કરો જે જથ્થાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે (7 એટલે સાત જેવી જ વસ્તુ).

v. સંખ્યાઓની સરખામણી કરો (10 એ 8 કરતાં વધારે છે, અને ત્રણ છ કરતાં ઓછા છે).

vi. સૂચિમાં દર્શાવેલ અંકોને ક્રમ અનુસાર સંખ્યાઓ ગોઠવો: 1લી, 2જી, 3જી, વગેરે.

vii. આકારો અને સમતલની સંકલ્પના.

b. સામાન્ય રીતે, સંખ્યાજ્ઞાનના કૌશલ્યોનો સમાવેશ:

i. ગણિતની ચાર મૂળભૂત પ્રક્રિયાઓનો ઉપયોગ કરીને રોજિંદા જીવનની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ - સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર.

ii. આસપાસના વાતાવરણ સાથે ગાણિતિક જ્ઞાનનો સંબંધ; દૈનિક જીવનમાં તર્કનો ઉપયોગ કરવો, ત્યાં ગાણિતિક રીતે વિચારવાની ક્ષમતા વિકસાવવી, અને તર્ક સાથે તાર્કિક નિર્ણયો લેવા.

3.2 પ્રારંભિક ગાણિતિક કૌશલ્યોની જરૂરિયાત

a. દૈનિક જીવનમાં તાર્કિક વિચારસરણી અને તર્ક વિકસાવવા માટે સંખ્યાજ્ઞાન હોવું મહત્વપૂર્ણ છે. સમસ્યાઓ ઉકેલવા અને સંખ્યા, સમય, પેટર્ન અને આકાર વગેરે સમજવા માટે આપણને સંખ્યાજ્ઞાનની જરૂર છે, જેમ કે રસોઈ, મુસાફરી, રમવું, ખરીદી, સંદેશાવ્યવહાર વગેરે જેવી સરળ દૈનિક પ્રવૃત્તિઓ માટે આ માત્ર કુશળતા નથી, પરંતુ જીવન કૌશલ્ય છે જેને દરેક બાળકે હસ્તગત કરી તેનો વિકાસ કરવો જોઈએ. મૂળભૂત અથવા પ્રારંભિક વર્ષોમાં પ્રારંભિક સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાથી પછીના તબક્કે અધ્યયન નિષ્પત્તિની સિદ્ધિમાં સુધારો થશે.

b. સંખ્યા અને સમતલની સમજ એ દૈનિક જીવનના કોઈપણ પ્રત્યાયન માટે અભિન્ન અંગ છે. મૂળભૂત ગણતરીઓ કરવા માટે સક્ષમ થયા વિના બાળક શિક્ષણ પ્રણાલીમાં અને છેવટે જીવનમાં પ્રગતિ કરી શકતું નથી. નિ:શંકપણે કેટલાંક કૌશલ્યો દૈનિક જીવનના અનુભવો અને બાળકના ઉછેરના સંદર્ભમાં કુદરતી રીતે વિકસે છે, પરંતુ વ્યવસ્થિત ગાણિતિક સમજણ વિચારોની સમજણ મજબૂત બનાવવામાં મદદ કરે છે જે જીવનમા સારી કુશળતા જેવી કે જટિલતા, સર્જનાત્મકતા, સંદેશાવ્યવહાર અને સમસ્યા ઉકેલવાનો પાયો નાખે છે.

c. નોંધનીય છે કે પ્રારંભિક વર્ષોમાં જ ગાણિતિક પાયો નાખવામાં આવે છે અને બાળકોને સંબંધિત અને અર્થપૂર્ણ શિક્ષણ અનુભવો સાથે અસરકારક રીતે જોડી શકાય છે. અસરકારક પાયાનું ગણિત શીખવા માટેના મુખ્ય નિર્ણાયક પરિબલો - પ્રારંભિક ગણિત કૌશલ્યોનો ખ્યાલ, શિક્ષકો અને શિક્ષક

સહાયકોની યોગ્યતા, અભ્યાસક્રમની લવચીકતા અને શિક્ષણશાસ્ત્ર દ્વારા શિક્ષકો અને બાળકો માટે સાધન સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા છે જેના કેન્દ્રમાં બાળકના અનુભવો હોય છે.

d. ભવિષ્યના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિવિધ સંશોધનોએ સંખ્યાજ્ઞાનને રોજગારીમાં વધારો અને ઉચ્ચ જીડીપી સાથે પણ જોડ્યા છે. તે કાર્યબળની વધતી ભાગીદારી સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે અને સામાજિક અને આર્થિક પ્રગતિની તકો ખોલે છે. આ મૂળભૂત કૌશલ્ય વ્યક્તિને જીવનની પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે સારી રીતે સજ્જ કરે છે અને જીવનમાં વધુ સારા પરિણામો આપે છે.

3.3 પ્રારંભિક ગણિતના મુખ્ય પાસાઓ અને ઘટકો

a. પ્રારંભિક તબક્કે ગણિતના શિક્ષણ દરમિયાન, બાળક પાસેથી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે:

- i. અંક પદ્ધતિનું ગણન અને સમજ.
- ii. ગાણિતિક પદ્ધતિ માટે જરૂરી નિપુણતા જેમ કે સંખ્યા દર્શાવવા માટે દશાંશ પદ્ધતિનો ઉપયોગ.
- iii. બાળકો પોતાની રીતે ત્રણ અંક સુધીની સંખ્યાઓ માટે સાદી ગણતરીઓ કરે અને તેને અલગ અલગ સંદર્ભોમાં તેમના જીવનની પ્રવૃત્તિઓમાં ઉપયોગ કરે.
- iv. ત્રણ અંકો સુધીની સંખ્યાઓ સાથે સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકારની પ્રક્રિયાઓ કરવા માટે પ્રમાણભૂત ગાણિતિક નિયમોને સમજે અને ઉપયોગ કરે.
- v. સમતલ અને સમતલીય પદાર્થોની સમજ વધારવા માટે સંબંધિત શબ્દોનો શબ્દભંડોળ શીખે.
- vi આકારોના પુનરાવર્તન કરવાથી માંડીને સંખ્યા વડે પેટર્ન સુધીની સરળ પેટર્નને ઓળખે અને વિસ્તૃત કરે.
- vii તેના રોજિંદા જીવનની પ્રવૃત્તિઓમાં સરળ ડેટા/માહિતી એકત્રિત કરે, તેનું પ્રતિનિધિત્વ કરે અને તેનું અર્થઘટન કરે.

b. આ 7 મુખ્ય વિષયોમાં મૂકવામાં આવ્યા છે:

- i. સંખ્યા પૂર્વેની સંકલ્પનાઓ
- ii. સંખ્યાઓ પર ગણતરી અને કામગીરી
- iii. આકાર અને સમતલની સમજ
- iv. માપન
- v. પેટર્ન
- vi ડેટા હેન્ડલિંગ
- vii ગાણિતિક પ્રત્યાયન

દરેક વિષય સાથે સંકળાયેલ પ્રારંભિક ગાણિતિક કૌશલ્યોને વધુ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા છે અને આ સાથે કુશળતા વધારવા માટેની તકો પણ પ્રસ્તુત છે.

3.3.1 સંખ્યાની પૂર્વ સંકલ્પનાઓ

ગણિતશાસ્ત્રીઓ અને મનોવૈજ્ઞાનિકોએ ઘણી વખત દલીલ કરી છે કે બાળકો પદાર્થોની ગણતરી શરૂ કરે અથવા સંખ્યાજ્ઞાનની સમજણ વિકસાવે તે પહેલાં, તેઓ અમુક અંશે એક-થી-એક સંગતતા અને ક્રમમાં ગોઠવવા માટે સક્ષમ હોવા જરૂરી છે. આ કૌશલ્યો સંખ્યાજ્ઞાનની સમજ માટે પ્રારંભિક હોવાથી, તેમને સંખ્યાની પૂર્વ સંકલ્પના તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

ગણતરી માટે નીચેની આવશ્યકતાઓ છે:

* દર વખતે જ્યારે સમૂહમાં પદાર્થોની ગણતરી કરવામાં આવે છે ત્યારે પદાર્થોને ગણતરીમાં લેવાતી અને ગણતરીમાં કોને લેવી તે માટે વસ્તુઓના બે પેટાજૂથોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવે છે.

* જ્યારે ગણતરી કરવામાં આવે ત્યારે તે વસ્તુઓને ક્રમમાં ગોઠવવા અથવા શ્રેણીબદ્ધ રીતે ગોઠવવાનું મહત્વનું છે જેથી ન તો કોઈ વસ્તુને એક કરતા વધુ વખત ગણવામાં આવે, ન તો કોઈ વસ્તુ ગણવામાં બાકી રહે.

* ક્રમ અથવા શ્રેણીમાં ગણતરી કરતા પહેલાં સંખ્યાના નામ જાણવાની જરૂર છે.

* પદાર્થોના જૂથોમાં એક-થી-એક સંગતતા સ્થાપવામાં આવે છે અને સંખ્યાના દરેક જૂથ માટે અનુરૂપ સંખ્યા હોય છે અને દરેક સંખ્યા માટે એક જૂથ બનાવી શકાય છે.

બાળકો તેમના રમકડાં, ટોફી, ઘરમાં લોકો અથવા અન્ય નાના પદાર્થોની ગણતરી કરીને મોટા થાય છે. તેમને વારંવાર પૂછવામાં આવે છે કે કોની પાસે વધુ/ઓછું છે અથવા તેમની નિયમિત વાતચીતમાં પૂરતી વસ્તુઓ છે કે નહીં. તેથી, જ્યારે શાળાઓમાં સંખ્યાની પૂર્વ સંકલ્પનાઓની સમજ વિકસાવવાનું શરૂ કરે છે, ત્યારે તેમણે બાળકના પરિચિત સંદર્ભનો ઉપયોગ કરીને બાળકના અનુભવના આધારે સંકલ્પનાનું નિર્માણ કરવું જોઈએ.

a. વર્ગીકરણમાં એકસરખી લાક્ષણિકતાઓ ધરાવતી વસ્તુઓને સાથે મૂકવામાં આવે છે. તેથી, વર્ગીકરણ પર કાર્યોનું આયોજન કરતી વખતે, આપણે ખાતરી કરવી જોઈએ કે પ્રવૃત્તિઓ તેમના માટે અર્થપૂર્ણ છે અને, તેઓ જે વસ્તુઓનું વર્ગીકરણ કરવાના છે તેનાથી તેઓ પરિચિત છે કે નહીં. શરૂઆતમાં બાળકોને માત્ર એક જ લાક્ષણિકતા પર વર્ગીકરણ કરવા પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. ધીરે ધીરે, કાર્યની જટિલતા વધારવી જોઈએ જ્યાં તેઓ રંગ, કદ, આકાર વગેરે જેવી એકથી વધુ લાક્ષણિકતા પર વર્ગીકરણ કરી શકે. આથી તેમને સંખ્યાના અર્થને સમજવામાં મદદ મળશે.

b. ક્રમબદ્ધતા: બાળકોને મોટાથી નાના તરફ ગોઠવવાનું શીખવવા માટે શરૂઆતમાં ફક્ત 3 વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરીને શીખવવું જોઈએ. ધીરે ધીરે, બાળકોને શ્રેણીબદ્ધ કરવા માટે વધુ વસ્તુઓ આપવી જોઈએ.

c. એકમેકને અનુરૂપ (વન ટુ વન કોરસ્પોન્ડન્સ) માં વસ્તુઓની સરખામણી અથવા જોડીનો સમાવેશ થાય છે. વન ટુ વન કોરસ્પોન્ડન્સની સમજણ વધારવા માટે, બાળકોને 'વધારે અને ઓછું', 'ના કરતાં વધારે/ઓછું' અને 'વધુમાં વધુ' નો અર્થ સમજવાની જરૂર છે. શિક્ષકોએ બાળકના સંદર્ભને અનુરૂપ કાર્યોની રચના કરવાની જરૂર છે, જેથી બાળક તેમને રોજિંદા જીવનના અનુભવો સાથે તેને સાંકળી તેમનો ઉપયોગ કરે.

આમ, એક સંકલ્પના રજૂ કરતી વખતે, આપણે વિવિધ સામગ્રી સાથે શક્ય તેટલી જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ આપવી જોઈએ, જેથી બાળકો તેને યોગ્ય રીતે સમજી શકે અને તેનું દ્રઢીકરણ કરી શકે. દરેક તબક્કે તેઓ શું કરી રહ્યા છે કેવી રીતે કરી રહ્યા છે તે વિશે વાત કરવા માટે તેમને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ, જેથી તેમને વાતચીત કરવા માટે પૂરતો અવકાશ મળે. શિક્ષકોએ બાળકની આજુબાજુ ઉપલબ્ધ મૂર્ત વસ્તુઓ અને રમકડાંનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે, જેથી તે સંખ્યાની પૂર્વ સંકલ્પનાઓમાં કૌશલ્યો વિકસિત કરી શકે.

3.3.2 સંખ્યા અને તેની સાથે કામ

a. બધા બાળકો પાસે તેમના અભ્યાસક્રમની અંદર અને બહાર તેમના સ્થાનિક સંદર્ભમાં સંખ્યાઓ અને સંખ્યા સાથે કામ કરવાના વિચારો વિકસાવવાની પૂરતી તકો હોવી જોઈએ.

b. સંખ્યાઓ એ ગણવા અને માપવા માટેનું ગાણિતિક સાધન છે. સંખ્યાઓનો ઉપયોગ ઘણા સ્વરૂપોમાં થાય છે. સંખ્યાના ત્રણ મુખ્ય પ્રકારો છે કાર્ડિનલ નંબર (મૂળ અંકો), ઓર્ડિનલ નંબર (ક્રમિક સંખ્યાઓ) અને નોમિનલ નંબર (નામાંકિત અંકો).

• કાર્ડિનલ (મૂળ અંકો) સંખ્યાનો ઉપયોગ પદાર્થોના જૂથના માપને માપવા અને વાતચીત કરવા માટે થાય છે, દા.ત., પાંચમા ધોરણના 30 વિદ્યાર્થીઓ પ્રવાસમાં ગયા હતા.

• ઓર્ડિનલ (ક્રમિક સંખ્યાઓ) નંબરોનો ઉપયોગ વસ્તુની સ્થિતિનું વર્ણન કરવા માટે કરવામાં આવે છે જ્યારે તે ચોક્કસ ક્રમમાં ગોઠવાય છે, દા.ત., ડાબી બાજુએથી યોથા બાળકના વાળ ભૂરા છે.

• નોમિનલ (નામાંકિત અંકો) સંખ્યાઓનો ઉપયોગ જૂથમાં વસ્તુને ઓળખવા માટે સંજ્ઞાઓ/લેબલ તરીકે થાય છે, દા.ત., ટ્રેન નંબર 2298 હમણાં જ ગઈ.

c. આ કેટેગરીમાં આવતાં ચાવીરૂપ કૌશલ્યો છે સંખ્યાની સમજ, પ્રતીકો વાંચવા, શબ્દો અને પ્રતીકો લખવા, સંખ્યા કરતા મોટા/નાના વગેરે જેવા આંકડાઓની તુલના, મૂળભૂત કામગીરી - સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકાર અને રોજિંદા જીવનમાં તેમનું ઉપયોજન કરવું.

d. સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર જેવી કામગીરીને લગતી સમસ્યાઓ માત્ર સંખ્યાઓનો અમૂર્ત ઉપયોગ નથી. આ કામગીરી રોજિંદા જીવનમાં વ્યાપક કાર્યો ધરાવે છે. સરવાળો અને બાદબાકીની ક્રિયાઓ એકબીજાની પૂરક છે. સરવાળાએ સમાન વસ્તુઓના અલગ સમૂહોનું સંયોજન/એકત્રીકરણ છે જ્યારે બાદબાકી તેનાથી બરાબર વિપરીત છે, એટલે કે,

સમૂહમાંથી દૂર કરવું અથવા બાદ કરવું. એ જ રીતે, ગુણાકાર અને ભાગાકાર પણ એકબીજા માટે પૂરક છે. ગુણાકાર પુનરાવર્તિત ઉમેરવાની પ્રક્રિયા છે જ્યારે પુનરાવર્તિત બાદબાકી દ્વારા વિભાજન થાય. આ કામગીરી માત્ર બાળકોમાં ગણતરીની ક્ષમતાઓ વિકસાવવા માટે નથી પરંતુ રોજિંદા જીવનના સંદર્ભમાં સમસ્યા ઉકેલ કરવાના સાધન તરીકે તેનો ઉપયોગ કરવા માટે છે.

સમસ્યાઓ કે જે સામાન્ય રીતે સરવાળા અને બાદબાકીનો ઉપયોગ કરે છે તેમાં કેટલાક જથ્થામાં વધારો અથવા ઘટાડો, બે અથવા વધુ પદાર્થોનું સંયોજન અને પદાર્થોની સરખામણીનો સમાવેશ થાય છે. બાદબાકી સમસ્યાનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાની એક સામાન્ય વ્યૂહરચના "દૂર કરો"/ "બાકી રહેલી" સમસ્યાઓ છે. નાની સંખ્યાઓના સરવાળા અને બાદબાકી સાથે વ્યવહાર કરવા માટે કેટલીક અનૌપચારિક વ્યૂહરચનાઓ છે કારણ કે તે "નંબર સેન્સ" (સંખ્યાની સૂઝ) બનાવવામાં મદદ કરે છે. આ કામગીરી રોજિંદા જીવનના સંદર્ભમાં સરળ સમસ્યાઓના અર્થઘટન, પ્રતિનિધિત્વ અને ઉકેલ માટે ઉપયોગી છે.

a) આ કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરીને, બાળક નીચેની બાબતો પ્રાપ્ત કરી શકશે

* ક્વોન્ટિફિકેશન (માત્રાનું માપ): એક સાથે (જથ્થામાં) વસ્તુઓની ગણતરી (વિઝ્યુલાઇઝેશન, સામાન્યીકરણ)

* જથ્થો/સરખામણી જેવી સમસ્યાઓ ઉકેલવા માટે એક સાધન તરીકે ગણતરી (સમસ્યાનું નિરાકરણ)

* સંવાદ કરવા સંખ્યાના ખ્યાલ, શબ્દભંડોળ, માત્રાઓ અને અંકોના લેખનોએ સહભાગી થવું (communication)

* નાના સંગ્રહ માટે સરવાળા અને બાદબાકીની કામગીરી કરતી વખતે "કેટલા" મૂર્ત પદાર્થોને જોડવા, અલગ કરવા અને નામ આપવાની ક્ષમતા (problem solving, communication)

b) આ કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે નીચેના અભિગમો અપનાવી શકાય છે:

* સંખ્યાઓ શીખવતી વખતે, 'દસનું જૂથ' ની સંકલ્પના ઉપયોગ કરવો જોઈએ. વિવિધ વસ્તુઓ જેવી કે લાકડીઓ, પેન્સિલ વગેરેનો ઉપયોગ કરી શકાય.

* બાળકોને એકમેકને અનુરૂપ (વન ટુ વન કોરસ્પોન્ડન્સ) નો ઉપયોગ કરીને વસ્તુઓની સરખામણી અને ગોઠવણી કરવામાં જોડો અને રંગ, કદ અથવા અન્ય માપદંડોમાં બદલાતી વસ્તુઓને ક્રમમાં ગોઠવવી.

* બાળકોને પદાર્થોના વિવિધ જૂથોની ગણતરી કરવા તેમજ જથ્થા અને સંખ્યા વિશે વિચારવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.

* બાળકોને સચોટ અને કાર્યક્ષમ રીતે ગણવામાં મદદ કરે તેવી વ્યૂહરચનાઓનો ઉપયોગ કરો, જેમ કે દરેક વસ્તુને દર્શાવવી/સ્પર્શ કરવો/ગણતરી કર્યા બાદ દરેક પદાર્થને સરકાવવા.

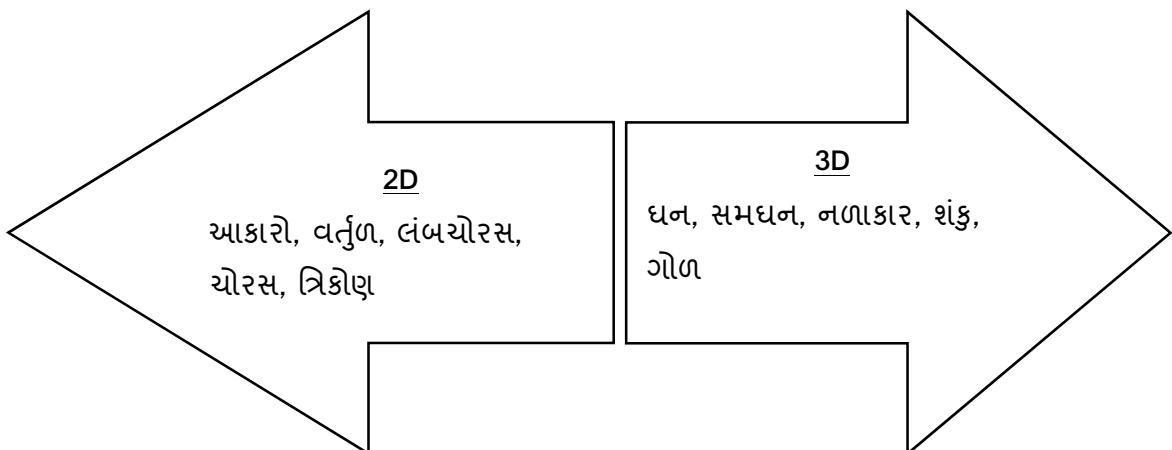
- * સંખ્યાઓ અને તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય છે તેના પર ધ્યાન દોરો જેમ કે ધરના સરનામાં, પેકેટો પર ચિહ્નિત વસ્તુઓના ભાવ વગેરે.
- * અંદાજને લગતા શબ્દોનો ઉપયોગ કરો - ના કરતાં વધુ/ઓછું, લગભગ, આશરે અને ની વચ્ચે.
- * બાળકોને પદાર્થોના જથ્થાને જોઈને અંદાજ કરવાનું કહો કે તે કેટલા છે? તેમને વાસ્તવિક જવાબની નજીક પહોંચવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.
- * ગણતરી અને સંખ્યાઓનો ઉપયોગ કરે તેવી રમતો રમો જેવી કે સરળ બોર્ડ ગેમ્સ, કાર્ડ અથવા પાસાની રમત વગેરે.
- * બાળકોને ભેગુ કરવું, જુદું પાડવું, પદાર્થોનું સમાન વિતરણ સાથે સંકળાયેલી સમસ્યા ઉકેલવાની પરિસ્થિતિઓ આપો જેથી તેઓ સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકારનો ખ્યાલ આવે.
- * વિદ્યાર્થીઓને કેટલીક મનોરંજક, પ્રેમાળ અને શિક્ષણ આધારિત પ્રવૃત્તિઓ સાથે જોડો જેથી તેઓ વિવિધ પ્રક્રિયાઓનો ખ્યાલ વિકસાવી શકે.
- * બાળકોને શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો, જેમ કે એકસાથે, દૂર લઈ જવું, કેટલી વખત, સમાન વહેંચણી.

3.3.3 આકાર અને સમતલની સમજ

a. સમતલની સમજ:

સમતલની સમજ એ ગણિતનું ક્ષેત્ર છે જેમાં આકાર, કદ, જગ્યા, સ્થિતિ, દિશા અને હલનચલનનો સમાવેશ થાય છે. તે આપણે જે વિશ્વમાં જીવીએ છીએ તેનું વર્ણન અને વર્ગીકરણ કરવામાં મદદ કરે છે. સમતલના અર્થમાં બાળકોને લોકો અને વસ્તુઓના સંબંધમાં જાગૃતિ આવે છે. મુખ્ય સંકલ્પનાઓમાં 3D આકારો અને ઘન, ઘનની સપાટ અને વક્ર સપાટીઓ, ઘન આકારની સપાટી પર જોવા મળતા 2D આકાર દા.ત., સીધી રેખાઓ, વક્ર રેખાઓ, સીધી રેખાઓથી બનેલા આકાર, વક્ર રેખાઓ વગેરે દા.ત., ત્રિકોણ, ચતુર્ભુજ, વર્તુળ વગેરે.

b. આ કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરીને બાળક નીચેની બાબતોમાં કુશળતા મેળવશે :

* પર્યાવરણની વસ્તુઓનું અવલોકન કરો અને તેમના ભૌમિતિક આકારો માટે ગુણાત્મક માહિતી મેળવો.

* સમતલ અને પરિચિત વસ્તુઓના આકારનું વર્ણન કરવા માટે બાળકોના શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરો.

* જ્યારે તેમની સાથે ચર્ચા કે રમત કરતા હોય ત્યારે વસ્તુઓના વિવિધ ભાગો જેવા કે ધાર (કિનારો) ખૂણા અને બાજુઓ ઓળખાવો.

* 3D વસ્તુ અને તેના 2D આકાર વચ્ચેના જોડાણ અંગે અવલોકન અને વાતચીત કરો.

* કાગળ પર સરળ આકારો દોરો અને તે કાગળ પરના આકારો સાથે વસ્તુઓની રૂપરેખા શોધી અવલોકન કરો.

* દિશા અને સમતલના સંબંધોની વાત કરીને અવકાશમાં તેનો માર્ગ શોધો.

બાળકો તેમની આસપાસના પદાર્થોના આકારોથી પરિચિત હોવાથી, આકારો વચ્ચેના તફાવતોને અન્ય વસ્તુઓ સાથે જોડાણ કરીને સમજાવવું વધુ સારી રીતે કરી શકે છે દા. ત. આ દડો ગોળાકાર છે. જ્યારે બાળકો તેમની પોતાની ભાષા અથવા સામાન્ય શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તેઓ શું વાતચીત કરી શકે છે એ તેઓ તેમની આસપાસથી શોધે છે. તે તેમને સામાન્યીકરણ અને સંકલ્પનાને વધુ સારી રીતે સમજવામાં મદદ કરે છે. પાછળથી, તેઓ આ સંકલ્પનાને ઔપચારિક ગાણિતિક શબ્દભંડોળ સાથે સાંકળી શકે છે. બાળકોને નજીકના સ્થળોએ શોધખોળ માટે લઈ જઈ શકાય છે અને પછી ચાલવા દરમિયાન જોયેલા વિવિધ સીમાચિત્તોનો ઉપયોગ કરીને તેનો નકશો દોરવાનું કહેવામાં આવે છે.

શિક્ષકો નીચે આપેલા અભિગમો અનુસરી શકે છે:

* બાળકોને વિવિધ આકારો ઓળખવા, વિવિધ વસ્તુઓ જોવા, કોયડાઓ સાથે કામ કરવા, બ્લોક્સ વડે બિલ્ડિંગ તૈયાર કરવા પ્રોત્સાહિત કરો.

* બાળકોને વસ્તુઓ સંભાળવાની ઘણી તકો આપવી જોઈએ, જેમ કે બ્લોક્સ, બોક્સીઝ, કન્ટેનર, શેપ શોર્ટ્સ અને કોયડાઓ.

* બાળકોને બહારના સાધનો પર અથવા તેની આસપાસ, ઉપર, નીચે, બાજુમાં, ના મારફતે, અંદર, બહાર વગેરે સમતલને અનુભવવા માટે વિવિધ વસ્તુઓમાંથી અંદર અને બહાર બોક્સ અથવા મોટા બ્લોક સ્ટ્રક્ચરમાં અંદર અને બહાર જવા-આવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.

* બાળકોને નવા આકારો બનાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો સામગ્રી એકસાથે મૂકીને અને તેમને અલગ અલગ વ્યવસ્થામાં રાખીને. તેઓ બ્લોક્સ સાથે રમતા માટીને મોલ્ડ કરીને આ કરી શકે છે.

* સ્થાન અને સ્થિતિ શબ્દો સહિત સમતલ માટેનું શબ્દભંડોળ રજૂ કરો - ચાલુ/બંધ, ની ઉપર/ની નીચે, ની અંદર/ની બહાર, ની ઉપર/ની નીચે, આગળ/પાછળ, સૌથી ઉપર/સૌથી નીચે,

ગતિશીલતા દર્શાવતા શબ્દો - ઉપર/નીચે, આગળની બાજુ/પાછળની બાજુ, ના તરફ/થી દૂર, સીધું/વળાંક, અંતરના શબ્દો - નજીક/દૂર, નજીકથી/દૂરથી, સૌથી ટૂંકી/સૌથી લાંબી વગેરે.

3.3.4 માપન

a. રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં માપન:

આપણા રોજિંદા જીવનમાં આપણે ઘણી બધી પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરીએ છીએ જેમાં જથ્થા સાથે વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, ઉદાહરણ તરીકે, કપડાં ખરીદવા, લાકડાની વસ્તુઓ અને ઈમારતો બાંધવી, મહેમાનો માટે ભોજન બનાવવું વગેરે સામેલ હોય છે. બાળકો ઘણીવાર એવી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે જેમ કે તેમની ઊંચાઈની તુલના કરવી, તેમની પાણીની બોટલમાં પૂરતું પાણી છે, બપોરની રિસેસમાં કેટલો સમય બાકી છે, ભારે વસ્તુ ઉપાડવાની ના પાડવી, ગરમ દૂધનો ઉપયોગ કરતા પહેલા તેને ઠંડુ થવા દેવું, વગેરે. આ રીતે બાળકો લંબાઈ, વજન, કદ, સમય અને તાપમાન જેવા અનેક ભૌતિક લક્ષણોની અનૌપચારિક સમજણ મેળવે છે. માપન એ માનવજીવનનો સહજ ભાગ છે, પછી ભલે તે નિયમિત કાર્યની સિદ્ધિમાં અથવા વ્યવસાયમાં ઉપયોગમાં લેવાય. આમ, અસરકારક રીતે કામ કરવા માટે માપનના વિવિધ સંદર્ભો સાથે પરિચય થવો મહત્વપૂર્ણ છે. મુખ્યત્વે નીચેના લક્ષણો આ માપનની સમજ ધરાવે છે.

- લંબાઈ/અંતર
- વજન/સમૂહ
- કદ/ક્ષમતા
- સમય
- તાપમાન

b. માપનનાં અધ્યયનની યોજના:

આપણે અધ્યયનની પ્રવૃત્તિઓના વિકાસ અને આયોજન માટે બાળકોના પ્રાયોગિક શિક્ષણ અને કુદરતી સંદર્ભનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. એવી પ્રવૃત્તિઓ ડિઝાઇન કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ કે એક સમસ્યાના રૂપમાં પડકારને સમાવિષ્ટ કરેલ હોય જેનાથી બાળકો સરળતાથી અનુબંધ કેળવી શકે અને તેમને તે રસપ્રદ લાગે. જેમ જેમ બાળકો માપનના વિવિધ ગુણધર્મો શીખવાનું શરૂ કરે છે, તેમ તેમ તેઓ સરખામણીના શબ્દભંડોળ સાથે પરિચિત થાય છે. શીખવાની શરૂઆત પદાર્થોની વિશેષતાની સરખામણી સાથે થાય છે (પેન્સિલ અને કુટપટ્ટીની લંબાઈની સરખામણી) અને પછી પરોક્ષ સરખામણી (બ્લેકબોર્ડની લંબાઈ અને ઊંચાઈની સરખામણી) તરફ આગળ વધે છે. પરોક્ષ સરખામણી શીખવતી વખતે, આપણે અન્ય મધ્યસ્થી પદાર્થનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, ઉદાહરણ તરીકે, બ્લેકબોર્ડની લંબાઈ અને ઊંચાઈની સરખામણી માટે શબ્દમાળાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. બાદમાં, તેઓને સાથે વેંત અથવા લાકડી જેવા બિન-પ્રમાણભૂત એકમો રજૂ કરવા જોઈએ.

c. સરખામણી અને માપન:

સરખામણી અને માપન વચ્ચે મોટો તફાવત છે કારણ કે માપનમાં સંખ્યાજ્ઞાનનો ઉપયોગ સામેલ છે. સંખ્યાજ્ઞાન વર્ણવે છે કે પેન્સિલ દિવાસળીની સળી કરતા કેટલી લાંબી છે, મારી સ્કૂલ ઘરથી કેટલી દૂર છે, પાણીથી ભરેલા કેટલા કપ એક જગને સંપૂર્ણ રીતે ભરી દેશે, કેટલા વટાણા એક બટાકાને સંતુલિત કરશે વગેરે. આ વધુ બાળકોને સમજાય તે માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. માપનમાં પુનરાવર્તનના એકમની આવશ્યકતા છે જેથી તેઓ પ્રમાણભૂત એકમોનું મહત્વ સમજે. બાદમાં જ્યારે તેઓ માપપટ્ટી, વજનિયા, ઘડિયાળ, થર્મોમીટર વગેરે જેવા માપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતા સાધનો સાથે પરિચિત થશે ત્યારે તેઓ ફક્ત વાંચશે નહીં પરંતુ તેઓ કેવી રીતે બનાવવામા આવ્યા છે અને આપણે તેનો ઉપયોગ શા માટે કરીએ છીએ તે પણ જાણી શકશે. સરખામણી અને માપણી કરતી વખતે, બાળકોને અનુમાન લગાવવા અથવા જોઈને અંદાજ લગાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ, અને પછીથી વધુ વ્યવસ્થિત સરખામણી અથવા માપન (અથવા ચોક્કસ સાધનનો ઉપયોગ કરીને) દ્વારા તેમના અનુમાન અથવા અંદાજને ચકાસવા જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકોને અનુમાન કરવા દો કે, તેમનામાંથી કોનો હાથ સૌથી લાંબો છે. સરખામણી માટે તેઓ કઈ-કઈ રીતો સૂચવે છે તે જુઓ, અને તેમને કેટલીક દોરી, માચીસની સળીઓ, કાગળની પટ્ટીઓ વગેરે આપો. તેમને વિચારવા માટે સૌથી યોગ્ય માર્ગ પસંદ કરવા દો. તેમને તેનો ઉપયોગ કરવામાં મદદ કરો અને અંતે જવાબ સુધી પહોંચવા દો. બાળકોને પાણીના અસમાન જથ્થાથી ભરેલા બે અલગ અલગ આકારના કન્ટેનર બતાવી શકાય છે (પાણીની માત્રામાં વધારે તફાવત નથી) અને અનુમાન લગાવવા માટે કહી શકાય કે શેમા વધારે/ઓછું પાણી છે. તેમના જવાબોને યોગ્ય ઠેરવવા અને વિસ્તૃત ચર્ચા કરવા માટે તેઓ કયા તર્ક મૂકે છે તેનું અવલોકન કરો. તેમને કેટલાક સમાન પ્યાલા આપો અને પૂછો કે, “શું આપણે આ પ્યાલાનો ઉપયોગ કરીને જાણી શકીએ કે કઈ બોટલમાં વધુ પાણી છે?”

d. માપન શીખવવા માટેના અભિગમો:

માપન એક કૌશલ્ય છે જે સ્વાભાવિક રીતે પ્રવૃત્તિ આધારિત છે. બાળકોને માપવા અને જૂથોમાં કામ કરવાની પુષ્કળ તક મળે છે. માપનમાં સમજ અને કૌશલ્ય બંને સામેલ છે. માપન શીખવવા માટે શિક્ષકો દ્વારા નીચેના અભિગમો અપનાવી શકાય છે:

- સરખામણીની ભાષાનો ઉપયોગ કરવા માટે પૂરતી તકો આપો - વિવિધ પરિસ્થિતિઓ માટે યોગ્ય અને લાક્ષણિક શબ્દોનો ઉપયોગ કરો.
- બાળકોને માપન માટે તેમના પોતાના એકમો શોધવા દો. બાળકો પ્રમાણભૂત એકમો જેમ કે મીટર, સેન્ટીમીટર, ગ્રામ, લિટર વગેરેને વધુ સારી રીતે સમજે છે જ્યારે તેમની પાસે બિન-પ્રમાણભૂત એકમોમાં માપવા અને તેની સરખામણી કરવાની પોતાની રીતો સાથે કામ કરવાના ઘણાં અનુભવો મળ્યા હોય.

- બાળકોને બ્લોક બિલ્ડિંગ, રસોઈ, હસ્તકલા અને માપનનો સમાવેશ થતો હોય તેવા અન્ય અનુભવો આપી શકે તેવી પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ કરો.
- દૈનિક વાતચીતમાં બાળકોને કદ, ઊંચાઈ, વજન, લંબાઈ અને તાપમાનની સરખામણી અને માપન કરવામાં મદદ કરવા માટે તકો શોધો.
- બાળકો વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે કેટલો સમય લે છે તેની સરખામણી કરીને સમયના ખ્યાલોની સમજણ વિકસાવવામાં મદદ મળે તેવા સરળ અનુભવો પૂરા પાડો. દૈનિક સમય સંદર્ભો સાથે પ્રારંભ કરો (વાર્તા પછી, બપોરના ભોજન પહેલાં) અને વધુ અમૂર્ત ખ્યાલો (ગઈકાલ, કાલે, મહિનાઓ, વર્ષો વગેરે) પર આગળ વધો.

3.3.5 પેટર્ન (ભાત/તરાહ)

a. આપણા દૈનિક જીવનમાં પેટર્ન:

આપણી આસપાસ પેટર્ન છે. પેટર્ન શબ્દનો ઉપયોગ આપણા રોજિંદા જીવનના લગભગ દરેક સંદર્ભમાં થાય છે જેમ કે સુશોભન, આકૃતિઓ, નમૂના, આકાર વગેરે. દૈનિક પ્રવૃત્તિઓનો ક્રમ બાળકના જીવનમાં એક પેટર્ન બનાવે છે, જેને બાળક ઓળખી શકે છે. પેટર્ન સંખ્યા, આકાર, ધ્વનિ વગેરેમાં પણ જોઈ શકાય છે. ગણિતની ઘણી શાખાઓમાં ગોઠવણ, પુનરાવર્તન અને ક્રમ મહત્વપૂર્ણ છે. રંગ, આકાર, કદ વગેરેના આધારે પેટર્ન ઓળખી શકાય છે.

b. ગણિતમાં પેટર્ન:

પેટર્ન આપણી આજુબાજુ હોવાથી, પેટર્નની સમજ વિકસાવવી જરૂરી છે. પેટર્નની ઓળખ અવલોકન અને વિશ્લેષણાત્મક કૌશલ્ય વધારવામાં મદદ કરે છે કારણ કે પેટર્નની ઓળખ કરતી વખતે, સમાનતા, અસમાનતા, પુનરાવર્તન, બિન-પુનરાવર્તન, વૃદ્ધિ/ઘટાડો વગેરેનું નિરીક્ષણ કરવામાં છે. પેટર્નનું વર્ણન શબ્દભંડોળ વધારવામાં મદદ કરે છે અને ભાષાજ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ તે ગણિત શીખવાનું એક મહત્વપૂર્ણ પાસું છે.

c. પેટર્નના પ્રકારો:

ચોક્કસ નિયમના આધારે પેટર્ન ઓળખી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, સંખ્યાઓની ગણતરી એક પેટર્ન છે - દરેક સંખ્યા, અગાઉની સંખ્યા કરતા એક વધુ છે અને દરેક સંખ્યા, પછીની સંખ્યા કરતા એક ઓછી છે. પેટર્ન ઘણા પ્રકારની હોઈ શકે છે જેમ કે સાઉન્ડ પેટર્ન, નંબર પેટર્ન, આકારમાં પેટર્ન, રંગોમાં પેટર્ન, સપ્રમાણતા પર આધારિત પેટર્ન વગેરે.

d. પેટર્ન શીખવવા માટેના ચાર પગલાં:

પેટર્ન સાથે કામ કરવામા સામાન્ય રીતે મુખ્ય ચાર પગલાંઓનો સમાવેશ થાય છે. બાળકોમાં પેટર્નની સંકલ્પનાને વિકસાવવા માટે શિક્ષકોએ વર્ગખંડની અંદર અને બહાર યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ કરાવવાની જરૂર છે. જે માટેના કેટલાક સૂચનો છે:

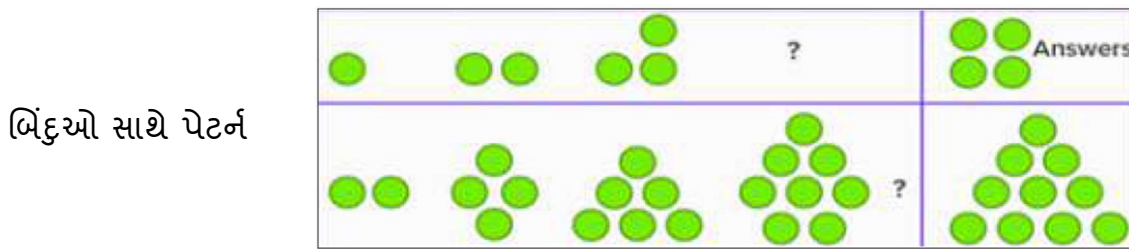
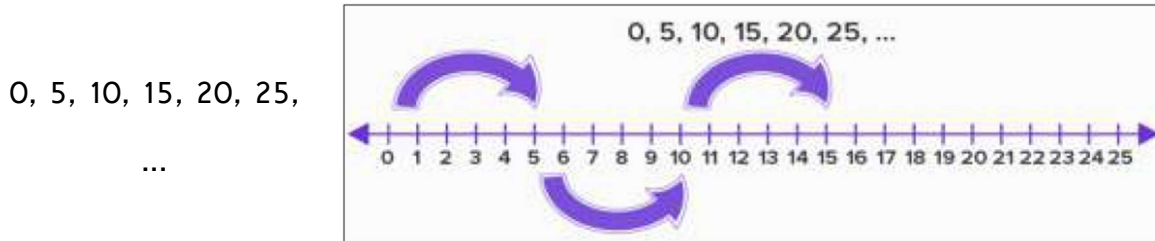
i. પેટર્નની ઓળખ: પેટર્નને અનુસરતા નિયમનું નિરીક્ષણ કરીને પેટર્ન ઓળખી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો તે પુનરાવર્તિત પેટર્ન, પ્રગતિશીલ પેટર્ન વગેરે છે, જેમ કે 1, 2, 1, 2 ... અથવા 2, 5, 8, 11, ...

ii. નિયમનું વર્ણન: પેટર્નની ઓળખ કર્યા પછી, આગળનું પગલું નિયમનું વર્ણન કરવાનું અને પુનરાવર્તનના એકમને ઓળખવાનું છે (પુનરાવર્તિત પેટર્નના કિસ્સામાં). બાળકોને તેમની આસપાસની પેટર્ન જોવા દો અને પેટર્નની જેમ વિસ્તૃત કરવા માટે નિયમો બનાવવા દો જેમ કે સાડી, ટાઇલ્સ, બોર્ડર વગેરે.

iii. વિસ્તૃત પેટર્ન: પુનરાવર્તનના એકમનો ઉપયોગ કરીને પેટર્નને વધુ વિસ્તૃત કરવી. દાખલા તરીકે, પેટર્ન 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3, માં પુનરાવર્તિત એકમ '1, 2, 3' છે. તેથી, પુનરાવર્તનના આ એકમને ઓળખીને, પેટર્નને '1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3' વગેરે તરીકે વધુ લંબાવી શકાય છે. એ જ રીતે, કોઈ પણ પુનરાવર્તિત પેટર્ન માટે, એકવાર પુનરાવર્તનના એકમને બાળક દ્વારા ઓળખવામાં આવે છે તો તે સરળતાથી પેટર્નને લંબાવી શકે છે.

iv. નવી પેટર્ન બનાવવી: એકવાર બાળક ઉપરોક્ત ત્રણ પગલાઓ હાંસલ કરી લે તો પછી બાળક પેટર્નને ઓળખવા, વિશ્લેષણ કરવા, વિસ્તૃત કરવા અને તેની શોધખોળ કરીને અને તેની પોતાની સર્જનાત્મકતાનો ઉપયોગ કરીને નવી પેટર્ન બનાવવાનું શરૂ કરી શકે છે.

ઉદાહરણ:

3.3.6 ડેટા હેન્ડલિંગ (માહિતીનું ઉપયોજન)

a. રોજિંદા જીવનમાં ડેટા:

ડેટા એટલે માહિતીનો પ્રાથમિક સંદર્ભ જે વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી એકત્રિત કરવામાં આવે છે. ડેટા ઉપલબ્ધ હોય અને તેને અર્થઘટન કરવાની ક્ષમતા હોય તો તે માહિતીનો મજબૂત સ્ત્રોત બની શકે છે. ઉપલબ્ધ ડેટા, જે વિશ્વસનીય અને વ્યવસ્થિત રીતે એકત્રિત કરવામાં આવે, તો તે

સિસ્ટમને પારદર્શક બનાવે છે. લોકશાહી સમાજ માટે આ મહત્વપૂર્ણ છે. જ્યારે લોકોને ડેટાનું ઉપયોજન અને અર્થઘટન કરવાની પોતાની ક્ષમતામાં વિશ્વાસ હોય ત્યારે તેઓ ડેટા પણ શોધશે. આપણે ત્યારે ડેટા એકત્રિત કરીએ છીએ જ્યારે આપણે કોઈ ચોક્કસ પ્રશ્ન, સમસ્યાનો જવાબ આપવાની જરૂર હોય અથવા જ્યારે આપણે સામાન્ય પરિસ્થિતિને સમજવા માંગતા હોઈએ. આ શેના માટે હોઈ શકે તે આપણે નક્કી કરવાની જરૂર છે. તે નોંધપાત્ર છે કે ડેટા કેટલાક પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે, પરંતુ તે જ સમયે જે ડેટામાંથી જવાબ આપી શકાતા નથી તે વધુ પ્રશ્નો ઊભા કરે છે. ડેટા કલેક્શન અને હેન્ડલિંગ સામાન્ય રીતે આંકડાકીય પ્રવૃત્તિના એક ભાગ તરીકે માનવામાં આવે છે અને તેથી માત્ર આંકડાઓમાં વિશેષતા ધરાવતા લોકો માટે જ રસ ધરાવે છે. આપણે ભાગ્યે જ એ હકીકતને સ્વીકારીએ છીએ કે રોજિંદા સંજોગોમાં પણ આપણે ડેટા એકત્રિત કરી રહ્યા છીએ અને તેનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છીએ. એક શિક્ષિકા તેના વર્ગમાં બાળકોની હાજરી લે ત્યારે પણ ડેટા એકત્રિત કરી રહી છે.

b. ડેટા ઘટકો:

ડેટા હેન્ડલિંગના મુખ્ય ઘટકોમાં સરળ ડેટા એકત્રિત કરવા, રજૂ કરવા અને તેનું અર્થઘટન કરવું, ટેલી માર્ક્સનો ઉપયોગ કરીને ડેટા રેકોર્ડ કરવો, ડેટા એકત્રિત કરી અને ચિત્રલેખની દ્રષ્ટિએ પ્રતિનિધિત્વ કરવું, ચિત્રલેખો દ્વારા પ્રદર્શિત કરવા માટે યોગ્ય સ્કેલ અને યુનિટ પસંદ કરવું, ડેટામાંથી નિષ્કર્ષ કાઢવાનો સમાવેશ થાય છે.

c. આ કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરીને, બાળકને નીચે જેવી બાબત પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ

- i. તે પોતાની રીતે માહિતી રેકોર્ડ કરવાનો પ્રયાસ કરે.
- ii. રેકોર્ડ કરેલી માહિતીમાંથી તારણો કાઢવા માટે અન્ય લોકો સાથે ચર્ચામાં ભાગ લેવો.
- iii. રેકોર્ડ કરેલી માહિતીને એવી રીતે પ્રસ્તુત કરવાની રીતો તૈયાર કરો કે જેથી તેનું અર્થઘટન સરળ બને.
- iv. માહિતીના અર્થઘટનમાં સમસ્યાઓ બતાવો/વર્ણવો.
- v. ચિત્રલેખ અને બાર આલેખ જેવી માહિતીનું પ્રતિનિધિત્વ કરવાની સચિત્ર રીતો તૈયાર કરવી.

d. નીચેના અભિગમો અનુસરવા જોઈએ -

- i. પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરો અને સંખ્યાઓમાં માહિતી એકત્રિત કરવાની અને અનુમાન કાઢવા અથવા તેમાંથી નિર્ણયો લેવાની તકો પ્રદાન કરો.
- ii. માહિતી એકત્રીકરણના મહત્વને પ્રકાશિત કરવા માટે બાળકોને ચર્ચામાં સામેલ કરો.
- iii. એવી પરિસ્થિતિઓ બનાવો કે બાળક માહિતીને અર્થપૂર્ણ રીતે એકત્રિત કરવા અને પ્રસ્તુત કરવા માટે પોતાની રીતોનો ઉપયોગ કરે.
- iv. બાળકોને એકત્રીકરણ, ડેટા પ્રસ્તુત કરવાની રીતો અને ડેટામાંથી તારણો શોધવાની તકો આપો.

v. બાળકોને પ્રવૃત્તિઓ અને ચર્ચામાં ભાગ લેવા પ્રોત્સાહિત કરો, પ્રશ્નો ઉભા કરો, અર્થઘટન કરો વગેરે.

vi વિદ્યાર્થીઓને જૂથ મૂલ્યાંકન સાથે જોડવું જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ એક જૂથ તરીકે કામ કરે છે, ડેટા એકત્રિત કરે છે અને પ્રસ્તુત કરે છે અને તેના આધારે અનુમાન કાઢે છે.

3.3.7 ગાણિતિક પ્રત્યાયન: ગાણિતિક પ્રત્યાયન એ એવી પ્રક્રિયાનો સંદર્ભ આપે છે કે જેના દ્વારા વ્યક્તિઓ વચ્ચે ગાણિતિક પ્રતીકો, ચિહ્નો, આકૃતિઓ, આલેખ દ્વારા માહિતીની આપલે થાય છે. તે સાંભળવું અને વાંચવું (સમજણ) અને બોલવું અને લખવું (અભિવ્યક્તિઓ) નો સમાવેશ કરે છે.

a. ગાણિતિક પ્રત્યાયનને સમજવું:

ભાષા એ જ્ઞાનના સર્જનમાં અને ગણિત શીખવામાં પણ મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. દરેક ક્ષેત્રની ચોક્કસ ભાષા હોય છે. ગણિત પણ રોજિંદા ભાષામાંથી શબ્દો ઉધાર લે છે પરંતુ તેમને ખાસ અર્થ આપે છે. જ્યારે બાળકો ગણિતના વર્ગમાં શબ્દો દ્વારા પ્રસ્તુત સરળ સમસ્યાઓ ઉકેલવાનું શરૂ કરે છે, ત્યારે તેઓ ગણિતની ભાષા સાથે કામ કરવાનું શરૂ કરે છે. 'કેટલા?' 'એકસાથે કેટલા?' 'કેટલા બાકી છે?'- આ બધા ગણિતની ભાષાના ઉપયોગના ઉદાહરણો છે. બાળકો ગાણિતિક સમસ્યાની ચર્ચા કરતી વખતે આવી ગાણિતિક ભાષાને તેમની સામાન્ય, રોજિંદી ભાષા સાથે ભેગી કરે છે. બાળકો તેમના પર્યાવરણ સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા દ્વારા તેમના જ્ઞાનનું નિર્માણ કરીને શીખે છે. જ્ઞાનના સર્જનનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ સાથીદારો અને અન્ય લોકો સાથે વિચારોનો સંચાર છે. શરૂઆતમાં આવી વાતચીત બાળકની માતૃભાષામાં અને તેના દ્વારા થાય છે. ચર્ચા કરતી વખતે, નવા વિચારો પેદા થાય છે. કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે, બાળક તેની પોતાની અથવા અન્યની ક્રિયાઓને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને જ્યારે બાળકો એકબીજા સાથે વાતચીત કરે છે ત્યારે આવું થાય છે. આ વાતચીત માત્ર એવી ભાષા દ્વારા શક્ય છે કે જે બાળકોને અનુકૂળ હોય. ઉદાહરણ તરીકે, ગોળાકાર પદાર્થની ચર્ચા કરતી વખતે, બાળક તેને લાડુ સાથે જોડી શકે છે અને તેને 'ગોળાકાર' ને બદલે 'લાડવા જેવું' કહે છે. નોંધ કરો કે જ્યારે બાળકો ગોળાકાર પદાર્થ માટે 'લાડવા જેવું' શબ્દસમૂહનો ઉપયોગ કરે છે, ત્યારે તેઓ સાચો ક્રમ બનાવે છે.

b. ગાણિતિક પ્રત્યાયનને વધારવા માટે શિક્ષકો દ્વારા નીચેના અભિગમો અનુસરવામાં આવી શકે છે:

- સરળ, મૈત્રીપૂર્ણ અને સ્પષ્ટ ભાષાનો ઉપયોગ કરો જે ઘરની ભાષા સાથે સંબંધિત છે.
- મૌખિક અને લેખિત સૂચનાઓ આપતી વખતે બ્લેકબોર્ડનો ઉપયોગ કરો અને પ્રશ્નો પૂછો અથવા ચર્ચાને આકાર આપો.
- ગાણિતિક વિચારો, પ્રતીકો અને ચિહ્નો રજૂ કરતી વખતે બાળકનું પોતાની ભાષા સાથે સાવચેતીપૂર્વકનું જોડાણ જરૂરી છે.

• જો શિક્ષકો બાળકો સાથે વાતચીત કરવા માટે જે ભાષાનો ઉપયોગ કરે અને તે ભાષાનું વિશ્લેષણ કરવાનો સભાન પ્રયાસ કરે અને ભાષાનો કુશળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરે, તો અધ્યયન-અધ્યાપનની પ્રક્રિયામાં મોટો ફેરફાર જોઈ શકાય છે.

• તણાવમુક્ત અને મૈત્રીપૂર્ણ વાતાવરણમાં તમામ બાળકોને નવી પરિભાષા દ્વારા તેમના વિચારો જણાવવા માટે યોગ્ય તકો પૂરી પાડવાની જરૂર છે. શરૂઆતમાં બાળકોએ ખોટા હોવાના ડર વગર ગાણિતિક ભાષાનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ધીરે ધીરે તેઓ સમય અને સંયુક્ત તકો સાથે તેમના ગાણિતિક પ્રત્યાયનમાં સુધારો કરશે.

3.4 પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય વધારવા માટે શિક્ષણશાસ્ત્રીય પ્રક્રિયાઓ:

a. મહત્વપૂર્ણ સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય:

અવલોકન, તર્ક, વિઝ્યુલાઇઝેશન (માનસિક છબીની રચના), સામાન્યીકરણ, સંદેશાવ્યવહાર (સંપ્રેષણ), જટિલ વિચારસરણી, સમસ્યાનું નિરાકરણ, સર્જનાત્મકતા અને સહયોગ જેવા પ્રારંભિક ગણિતના ખ્યાલો દ્વારા બાળકોમાં નીચેની સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્ય વિકસાવવા પર ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણનું કામ કરવું જોઈએ. વર્ગખંડની અંદર અને બહાર એવી શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાઓ અપનાવવી જોઈએ જે તમામ બાળકોને જુદી જુદી સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક પૃષ્ઠભૂમિ હોવા છતાં સમાન તકો પૂરી પાડે છે. શિક્ષકો અને માતા-પિતાએ બાળકની આસપાસના અનુભવોને અનુરૂપ યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ અને સંદર્ભ સાહિત્યની રચના કરવી પડશે. બાળકો સાથેની તમામ પ્રવૃત્તિઓ પ્રાયોગિક શિક્ષણ, જોડ-તોડ (મેનિપ્યુલેટિવ) અને મૂર્ત સામગ્રીના ઉપયોગ દ્વારા થાય તે રીતે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

b. કેટલીક સૂચિત પ્રક્રિયાઓ નીચે મુજબ છે:

• અધ્યેતાકેન્દ્રી શિક્ષણ પદ્ધતિ: શિક્ષકોની ભૂમિકા માહિતી આપનારમાંથી માહિતીનું સર્જન કરાવવામાં સહાયક તરીકે હોય તે આવશ્યક છે. સાહિત્યને બદલે કૌશલ્યના વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે તેવા અભ્યાસક્રમ, પાઠ્યપુસ્તકો અને શિક્ષક તાલીમ પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. બાળકોને માત્ર પાઠ્યપુસ્તકની સમસ્યાઓને જ નહીં પણ વાસ્તવિક જીવનની અન્ય સમસ્યાઓ ને ઉકેલવા માટે પણ સક્ષમ બનાવવા જોઈએ.

• સંખ્યાજ્ઞાનના સંશોધન અને વિચારો માટે અવકાશ પૂરો પાડવા: વર્ગખંડના વાતાવરણમાં સંખ્યાજ્ઞાનની વિચારસરણી તરફ દોરી જતી સંકલ્પના અને વિઝ્યુલાઇઝેશન (માનસિક છબીની રચના) ની ભાવના કેળવવી જોઈએ. અવલોકનના પરિણામોને પ્રત્યાયન કરવાની ઘણી વૈવિધ્યસભર રીતો સાથે સમસ્યાના ઉકેલ માટે ગણતરીઓ અને વ્યૂહરચનાઓની વિવિધ રીતો (પ્રમાણભૂત ગાણિતિક નિયમોનો ઉપયોગ કરવા સિવાય) શોધવાની જરૂર છે. શિક્ષકે સમજ અને સંશોધન માટે પરિસ્થિતિઓ/સંદર્ભોનું નિર્માણ કરવું જોઈએ.

- જોડ-તોડનાં ઉપયોગ અને રમકડાં શિક્ષક પદ્ધતિ (ટોચ પેડાગોજી) નો ઉપયોગ: ખાસ કરીને નીચલા વર્ગોમાં અનુભવોને મહત્વ આપવું એ ગણિતનો અભિન્ન ભાગ છે, જે બાળક સ્પષ્ટતાથી સમજી ન શકે તેવા બાળકોમાં સંકલ્પનાની ઊંડી સમજ પૂરી પાડે છે. રમકડાં અને મેનિપ્યુલેટિવ બાળકોને સંકલ્પનાનો અંદાજ કરવામાં પણ મદદ કરે છે. ઘણા સ્વદેશી રમકડાં સામાન્ય રીતે દરેક બાળકની આસપાસ ઉપલબ્ધ હોય છે. આનો ઉપયોગ ગણિતના કૌશલ્યોના શિક્ષણ અને અધ્યયનના મહત્વના સ્ત્રોત તરીકે થવો જોઈએ.
- દૈનિક જીવન સાથે ગણિત: શિક્ષણશાસ્ત્ર એવું હોવું જોઈએ કે જ્યાં વ્યવહારુ જીવન સાથેની સમજને વધુ જગ્યા આપવામાં આવે, જેમ કે વ્યવહારુ જીવનના પ્રોજેક્ટ્સ અને અસાઈનમેંટ. આ પ્રોજેક્ટ્સ અને અસાઈનમેંટનું મૂલ્યાંકન સમગ્ર વર્ષ દરમિયાન શાળાકીય મૂલ્યાંકનોનો ભાગ હોવો જોઈએ.
- સૂચનાનું માધ્યમ: બાળક જે ભાષા ધરેથી શીખીને આવે છે, તે ગણિતના વર્ગખંડમાં મોટી ભૂમિકા ભજવે છે. સૂચના ધરેલુ ભાષામાં આપવી જોઈએ, જેથી તે તેને સરળતાથી સમજી શકે. ગણિતનું શિક્ષણ બાળક માટે કેટલીક વિદેશી ભાષા શીખવા જેવું લાગવું જોઈએ નહીં. નિ:શંકપણે ગણિતની ભાષા સાથે ધરની ભાષાનું મજબૂત જોડાણ બાળકને ગાણિતિક વિચારોને સમજવામાં અને વાતચીત કરવામાં મદદ કરશે.
- ગણિતનો અન્ય વિષયો સાથે અનુબંધ: ગણિત એ માત્ર એક વિષય જ નથી, પરંતુ એક એવી ભાષા પણ છે જેનો ઉપયોગ વિવિધ ભાષાઓ, પર્યાવરણ, વિજ્ઞાન વગેરે જેવા અન્ય તમામ વિષયો શીખવામાં થાય છે. ટૂંકી વાર્તાઓ, કવિતાઓ, જોડકણા, સરળ કોયડાઓમાં સામાન્ય રીતે આપણા જીવનના વિવિધ પાસાંઓનો સમાવેશ થાય છે અને સંપૂર્ણ રીતે વિચારવાની અને ગણિતને અન્ય વિષયો સાથે એક કે બીજી રીતે જોડે છે.
- ગાણિતિક રીતે વાતચીત: વર્ગખંડનું વાતાવરણ એવું બનાવવું કે જે વિદ્યાર્થીઓમાં સમસ્યાઓની સ્પષ્ટતા કરવા, પ્રશ્નો પૂછવા, ચર્ચામાં ભાગ લેવા અને પોતાના વિચારો અને કલ્પનાને રજૂ કરવા માટે આત્મવિશ્વાસ પૂરો પાડે. એક એવું વાતાવરણ બનાવવું જોઈએ જ્યાં બાળક તેના અવલોકનો અને સમજ વ્યક્ત કરે અને શિક્ષક તે સમજને ગાણિતિક રીતે ઘડી રહ્યા હોય. ગાણિતિક રીતે વિચારવા અને વાતચીત કરવા માટે અર્થપૂર્ણ સમસ્યા ઉભી કરવાની કુશળતા વધારવાની જરૂર છે. ઉદાહરણ તરીકે, શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને ગાણિતિક દ્રષ્ટિએ તેમની સ્થિતિ વર્ણવવા માટે કહી શકે છે - મારી સામે ત્રણ લોકો છે અને ચાર પાછળ છે, અથવા હું ચોરસના એક ખૂણા પર બેઠો છું, વગેરે.
- સમસ્યાના ઉકેલ માટે સહાયક વૈકલ્પિક વ્યૂહરચનાઓને જગ્યા આપવી: હકીકતો અને સૂત્રો બનાવવાં - ગણિતના વર્ગખંડમાં હકીકતો, સૂત્રો અને પ્રક્રિયાઓના રોટ લર્નિંગને (સમજ વગરના ભણતરને) પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ નહીં. પ્રમાણભૂત ગાણિતિક નિયમો પર ભાર મૂકવાને બદલે,

શિક્ષકે સહપાઠી અને સહયોગી શિક્ષણ સાથે સમસ્યા હલ કરવાની વિવિધ રીતોને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ. શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને સમસ્યા ઉકેલવામાં સંઘર્ષ કરતી વખતે ટેકો અને આત્મવિશ્વાસ આપવો જોઈએ જેથી ગણિતની ચિંતા ટાળી શકાય.

- ગણિત સાથે મનોરંજન: ગણિતના અભ્યાસક્રમમાં પ્રાયોગિક શિક્ષણ પર ભાર મૂકવાની જરૂર છે અને કવિતાઓ, જોડકણાં, વાર્તાઓ, કોયડાઓ અને પઝલ, સ્થાનિક કલા અને સંસ્કૃતિ, સંગીત, નૃત્ય, ગીતો, રસોઈ અને રમતો વગેરેના ઉપયોગને સંકલિત કરીને શીખવાની સુગમતા માટે અવકાશ પૂરો પાડવો જોઈએ. જે વિદ્યાર્થીઓને ગણિતનો આનંદ માણવામાં મદદ કરે છે.
- બાળકના ઓરડામાં ભૂલો માટે જગ્યા: તમામ ગણિતના વર્ગખંડોમાં, વિદ્યાર્થીના દરેક પ્રતિભાવ/પ્રશ્નનો, આદર સાથે સ્વીકાર કરવાની જરૂર છે. વર્ગ સાથે તેમની ચર્ચા કરવા માટે કાળજી લેવાની જરૂર છે. આવા વાતાવરણથી વિદ્યાર્થીઓને પ્રશ્નો પૂછવા અને તેમના વિચારો વ્યક્ત કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે. તદુપરાંત, બાળકની ભૂલો શિક્ષક અને માતાપિતાને બાળકની વિચારસરણી અને પોતાના ગણિત શીખવામાં જે રીતે આગળ વધી રહ્યા છે તે સમજવા માટે તકો પૂરી પાડે છે.
- સહયોગી શિક્ષણ: સહયોગી અથવા જૂથ શિક્ષણનો અભ્યાસ વિદ્યાર્થીઓએ સાથે કરવો જોઈએ, એટલે કે, એકબીજા પાસેથી શીખવું અને એકબીજાને શીખવામાં મદદ કરવી. આવા અભિગમથી શિક્ષક વર્ગખંડના અન્ય ઘણા પાસાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે. સહપાઠી શિક્ષણ બાળકોને કોઈ પણ ડર અને ખચકાટ વિના વૈચારિક સમજ અને ગાણિતિક પ્રત્યાયન કરવામાં મદદ કરે છે.

પ્રકરણ 4: ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ તરફ રૂપાંતર (Shifting Towards Competency Based Learning)

વિશેષતાઓ

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા ચર્ચાના મુદ્દાઓ:-

- ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણનું મહત્વ
- પૂર્વ પ્રાથમિક ધોરણોમાં જીવન કૌશલ્ય: જ્ઞાન, કુશળતાઓ, વલણ અને મૂલ્યોના ક્ષેત્રમાં ક્ષમતાઓના સંયોજનની બહાર ઉદભવતી ક્ષમતાઓ પર વિશેષ ધ્યાન.
- 3 વિકાસલક્ષી ધ્યેયો દ્વારા એકીકૃત અને સર્વાંગીણ વિકાસ.
- 3 વિકાસ ધ્યેયો અનુસાર અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનું કોડીફિકેશન

શિક્ષક તેમની રાહ જોતા હતા. ‘તમે આ સવારમાં ઘણું કઠીન કાર્ય કર્યું હતું.’ તેને પૂછ્યું તેથી આજે બપોરે તમે શું કરવાનું પસંદ કરશો?

તોતોયાન પોતે શું કરવા માંગે છે એ વિષયમાં કૈક વિચારવાનું શરૂ કરે તે પહેલાં તેણે એક સર્વસંમત બૂમ સાંભળી.

‘ચાલવાનું!’

‘ઠીક છે’ શિક્ષકે કહ્યું, અને તમામ બાળકો દરવાજા તરફ ધસી ગયાં અને ઉત્સાહમાં આવી ગયાં. તોતોયાન ચાલવા માટે ડેડી અને રોકી સાથે જવા ટેવાયેલી છે. પણ તેણે ક્યારેય શાળા ભ્રમણ વિષે સાંભળ્યું ન હતું અને તેના માટે આશ્ચર્યજનક હતું. તેને ચાલવાનું ગમતું હતું તેથી તે ભાગ્યે જ કોઈની રાહ જોઈ શકતી હતી.

દરવાજાની બહાર જઈ પહેલા ધોરણના તમામ વિદ્યાર્થીઓએ તેમના શિક્ષક મધ્યમાં રહે તે રીતે ઝરણાના કિનારે કિનારે ચાલવાનું શરૂ કર્યું. ઝરણાના બંને કિનારાઓ મોટા ચેરીનાં વૃક્ષોથી ઘેરાયેલા હતા. જે તાજેતરમાં જ પૂર્ણ રૂપે વિકસિત થયા હતાં. સંધ્યાકાળે જેટલે દૂર સુધી જોઈ શકાય તેટલે સુધી પીળાં સરસવનાં ફૂલનાં ખેતરો ફેલાયેલાં હતાં. ચાલતી વખતે બાળકોને જે કંઈ ગમતું હતું તેના વિષે વાતચીત કરતાં હતાં. આકાશ વાદળી હતું અને હવા પતંગિયાંથી લહેરાતી જોવા મળતી હતી.

લગભગ દસ મિનિટ ચાલ્યા પછી શિક્ષક થોભી ગયા. અને તેમણે થોડાં પીળાં ફૂલોની તરફ સંકેત કર્યો અને કહ્યું, ‘પેલાં પીળાં સરસવનાં ફૂલોને જુઓ. તમે જાણો છો કે શા માટે ફૂલો તાજાં લાગે છે?’ તેમણે ફૂલોના બીજકોશ અને પુંકેસર વિષે વર્ણન કર્યું. જ્યારે બાળકો નીચા નમી ફૂલોને ચકાસતાં હતાં. શિક્ષકે તેમને કહ્યું કે કેવી રીતે પતંગિયું ફૂલોને તાજાં રાખવામાં મદદ કરે છે? અને, સાચે જ પતંગિયાં મદદ કરવામાં વ્યસ્ત દેખાતાં હતાં.

બાળકોના આ નાનકડા કાર્યએ તેમને એ વાતનું ભાન કરાવ્યું કે આ ચાલવાનું સ્વાતંત્ર્ય અને રમવા વગેરે પ્રવૃત્તિઓએ તેમને વાસ્તવમાં વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને જીવવિજ્ઞાનનો મૂલ્યવાન પાઠ આપ્યો.

- તોતોયાનના વિશેષજ્ઞો - બારી તરફ એક નાનકડી બાલિકા

4.1 – અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અને ક્ષમતાઓ:

અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ એ વિધાનો છે જે જ્ઞાન, કુશળતાઓ અને વલણોનું વર્ણન કરે છે જે વિદ્યાર્થીઓએ કોઈ ખાસ સોંપેલ કામ, ધોરણ, કોર્સ અથવા કાર્યક્રમના અંતે પ્રાપ્ત કરવાનું રહેશે. અને વિદ્યાર્થીઓને એ સમજાવવામાં મદદ કરે છે કે એ જ્ઞાન અને કુશળતાઓ તેમને શા માટે અને કેમ ઉપયોગી છે. ક્ષમતાઓમાંથી જ્ઞાન, કુશળતાઓ, વલણો અને મૂલ્યોનું રૂપાંતર પ્રત્યેકમાં વિકસિત થવું અપેક્ષિત છે. તે સંદર્ભ અને જ્ઞાન તથા કુશળતાઓના સંભવિત પ્રયોગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. જે વિદ્યાર્થીઓને વિવિધ સંદર્ભોમાં શીખવામાં મદદ કરે છે અને આકલન તથા મૂલ્યાંકનમાં માર્ગદર્શન કરવામાં સહાયતા કરે છે. ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણમાં શીખવું અને

શીખવવું આ પાયાની ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે જેનું અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ દ્વારા માપન કરી શકાય.

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદે [NCERT] 2017 માં પ્રારંભિક કક્ષાએ દરેક ધોરણ અને વિષય માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વિકસાવી હતી. આ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ દેશના વિભિન્ન ભાગોમાં સ્થિત વિભિન્ન પ્રકારની શાળાઓમાં વ્યાપક ચર્ચા-વિચારણા અને ક્ષેત્રીય અજમાયશનું પરિણામ હતી. આના સાતત્યમાં માધ્યમિક કક્ષા માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ 2019 માં વિકસાવવામાં આવી. આ અપેક્ષિત અધ્યયન સિધ્ધિઓ છે જે ધોરણ અનુસાર મુકવામાં આવી છે. આ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અધિકમિક રીતે સૂચવાયેલ નથી. શીખનારાઓ આ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ તેમની પોતાની ગતિ અને કુશળતા અનુસાર સિદ્ધ કરી શકે. આ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની સિદ્ધિ માટે શિક્ષકોને શિક્ષણશાસ્ત્રીય પ્રક્રિયા અને મૂલ્યાંકનની પ્રક્રિયા અંગે સૂચનો પ્રાપ્ત થશે . તેઓ સમાવેશી વર્ગખંડોમાં જુદાં-જુદાં અધ્યેતાની ભિન્ન-ભિન્ન જરૂરિયાત મુજબ વિવિધ શીખવાની પરિસ્થિતિઓ/તકો રેખાંકિત કરશે અને ઉપલબ્ધ કરાવશે. આ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ શિક્ષકો અને હિસ્સેદારો માટે માર્ગદર્શક મુદ્દાઓ માટે કામમાં આવશે. અને તે વિભિન્ન વર્ગખંડોમાં બાળકોના શીખવાની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવા ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે.

4.2 ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણનું મહત્વ:-

અ. બાળકોના અજોડ અનુભવો:-

બાળકો શાળામાં વિવિધ પૃષ્ઠભૂમિ અને સંદર્ભોમાંથી આવે છે. થોડાંક બાળકોના પરિવારમાં માતાપિતા અને વડીલો હોય છે જે તેમને રમવામાં, વાર્તા કહેવામાં, વિચારોના આદાનપ્રદાન સાથે ભાષાકીય અનુભવો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં, સલામતી, જોડાણ અને ઉચ્ચ ગુણવત્તાની દિનચર્યા ઉપલબ્ધ કરાવે છે, જે બાળકો માટે સમૃદ્ધ બનાવનારું અને રસપ્રદ હોય છે. બીજી બાજુએ એવાં બાળકો છે જેમને બાળપણનાં પ્રારંભિક વર્ષોમાં સુરક્ષિત મમત્વ સિવાય, સલામતી અને જોડાણ, સારું પોષણ, અને આરામ તથા શીખવાની સમૃદ્ધ તકો સિવાય સમૃદ્ધ થવાનો અને જોડાવાનો ઓછો અનુભવ હોય છે. પરિણામે બાળકો જ્યારે પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે કે કીન્ડરગાર્ટનમાં જવાનું પ્રારંભ કરે છે ત્યારે શાળાની પૂર્વતૈયારીના સંદર્ભોમાં તફાવત જોવા મળે છે. વધારામાં એક જ વર્ગમાં બાળકો વચ્ચે 12 મહિનાથી વધુ ઉંમરનો તફાવત હોઈ શકે. ભાષાકીય કુશળતાના સ્તરમાં, દ્રશ્ય ગતિશીલતા [Visual Motor Skill] ના સ્તરમાં અને સામાજિક તૈયારીમાં તફાવત હોઈ શકે. બાળકોમાં મૌખિક ભાષાકીય વિકાસના સ્તરમાં ભિન્નતા હોઈ શકે. બીજી પેઢીનો ભાષા શીખનાર હોઈ શકે, ઘરના વાતાવરણમાં વૈવિધ્ય વિવિધ પ્રકારની શીખવાની જરૂરિયાતોવાળા વિવિધ પ્રકારના શીખનારાઓમાં પરિણમી શકે.

બ. ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ:-

જ્યારે વૈવિધ્યપૂર્ણ પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતાં બાળકો જેમની શીખવાની જરૂરિયાતો જુદી જુદી છે તેઓ ઔપચારિક શાળામાં પ્રવેશ મેળવે છે તેઓ તમામ માટે, ધોરણ અનુસારના વિષયવસ્તુનો સમાવેશ થવાનો છે અને સમય મર્યાદા આધારિત શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં તેનું આકલન થવાનું છે તે માટે તૈયાર થાય એ અપેક્ષિત છે. ભારતની ઘણી શાળાઓમાં બાળકોને બિન-જવાબદાર સૂચનાઓ આપવામાં આવે છે જે તેમની શીખવાની જરૂરિયાતોમાં મદદરૂપ બની શકતી નથી. પરંતુ બાળકો શું શીખે છે તેની દેખરેખ કર્યા સિવાય અભ્યાસક્રમ પૂરો કરવા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. એક જ માપમાં ફીટ થાય તેવી તમામ સૂચનાઓ અને ઝડપથી થતું પરીક્ષણ બાળકોને જીતનાર અને ગુમાવનારમાં વિભાજિત કરે છે. ત્રીજા ધોરણના અંતે બાળકો શીખવાની દબમાં સ્થાયી થઈ જાય છે જે સામાન્યતઃ જીવનમાં ટકી રહેવા માટે જરૂરી છે. પારંપારિક શીખવાની વ્યવસ્થાના વિકલ્પ તરીકે ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ છે. ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ વિદ્યાર્થીની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. અને નીચે મુજબની લાક્ષણિકતાઓ ધરાવે છે.

- સ્પષ્ટ અને માપી શકાય તેવી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે જે ક્ષમતાઓના સંપાદન માટેનો માર્ગ છે.
- શિક્ષણશાસ્ત્ર પ્રવૃત્તિઓ, અનુભવો, કળા/રમતગમત/ટેકનોલોજી વગેરેના સમન્વય પર આધારિત છે. અને શિક્ષણને વાસ્તવિક જિંદગી સાથે જોડે છે જેથી બાળક જ્ઞાનને અમલમાં મૂકવા માટે શીખી શકે.
- બાળક અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના બીજા તબક્કા તરફ ત્યારે આગળ વધી શકે જ્યારે તે વર્તમાન સ્તરની નિપુણતાથી ચોક્કસ સ્તરની નિપુણતા પ્રાપ્ત કરવા તરફ આગળ વધે.
- પ્રારંભિક રચનાત્મક મૂલ્યાંકન ઉપયોગમાં આવે છે અને કુશળતાઓ અથવા સંકલ્પનાઓનું વિવિધ સંદર્ભોમાં મૂલ્યાંકન બાળકોની ઊંડી સમજણ અને પ્રયોગ કરવાની ક્ષમતા બંને બાળક દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે કે નહિ એ વાતની ખાતરી માટે કરવામાં આવે છે.

ક્ષમતા આધારિત મોડેલમાં વિદ્યાર્થીઓની વિકાસાત્મક જરૂરિયાતોને સાંકળવા સૂચનાઓ રેખાંકિત કરવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીઓને તેમની જરૂરિયાત અનુસારના ઇચ્છનીય સ્તરની ક્ષમતાઓને પ્રાપ્ત કરવા તેમને વ્યક્તિગત સ્તરની તૈયારીઓ માટે સૂચનાઓ આપવામાં આવે છે. પછીના સ્તરે આગળ વધવું તે ઉંમર કે સમયના આધારે નિર્ધારિત થતું નથી પણ ક્ષમતાઓની સિદ્ધિના આધારે નક્કી થાય છે. આ અલગ-અલગ ક્ષમતાઓ/વિષય ક્ષેત્રોના સંદર્ભમાં અલગ-અલગ હોઈ શકે. આ સુગમતાની સાથે વિદ્યાર્થીઓ શીખવાનું પસંદ કરે છે. અને સફળ શીખનારાઓ બને છે. ઉચ્ચ દરની સફળતા માટે બાળકો માટે જે પડકારરૂપ હોય તે સ્તરે સૂચનાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈએ.

ક. ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન:-

રચનાત્મક મૂલ્યાંકનને મહત્વ આપવામાં આવે છે જેના કારણે શિક્ષકોને ખ્યાલ આવે કે વિદ્યાર્થીઓ ક્યાં મુશ્કેલીઓનો સામનો કરી રહ્યા છે, અને ક્યાં ગેરસમજ ઉભી થાય છે જેના કારણે તેઓ સહયોગ વધારી શકે અને તેઓ તેમના શૈક્ષણિક દેખાવ અને ક્યાં તેમને સુધારાની જરૂર છે તે સંદર્ભમાં પ્રતિભાવ આપી શકે. મૂલ્યાંકનનો માર્ગદર્શનના સાધન તરીકે ઉપયોગ થાય છે. જે અર્થપૂર્ણ છે અને બાળકોને સકારાત્મક શૈક્ષણિક અનુભવો આપે છે. બાળકો તેમના પોતાના જ્ઞાનની રચનામાં સક્રિય રીતે સહભાગી થઈ, વિવેચનાત્મક ચિંતન અને સમસ્યા ઉકેલની કુશળતાઓ સાથે સારી વાતચીતની કુશળતાઓ, સહયોગ અને સાંસ્કૃતિક પ્રતિભાવ ક્યારેક બદલતા રહેતા વૈવિધ્યપૂર્ણ પર્યાવરણમાં કામ કરવામાં મદદ કરે છે

4.3 પ્રારંભિક ધોરણોમાં જીવન કૌશલ્યો:

અ. જીવન કૌશલ્યો:-

ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણમાં જ્ઞાન, કૌશલ્યો, વલણો અને મૂલ્યોના ક્ષેત્રોની યોગ્યતાઓના સંયોજનમાંથી ઉદભવતી ક્ષમતાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જરૂરી છે. જીવન કૌશલ્ય ક્ષમતાઓના, વલણોના, સામાજિક-ભાવનાત્મક ક્ષમતાઓના સમૂહ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. જે વ્યક્તિને શીખવા, નિર્ણયોનો જાણકાર બનાવવા અને સ્વસ્થ તથા ઉત્પાદક જીવન તરફ દોરી જવાનો અભ્યાસ અને ત્યારબાદ પરિવર્તનના વાહક બનવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. જીવન કૌશલ્યો બાળકોમાં માનસિક સુખાકારીને અને ક્ષમતાઓને પ્રોત્સાહિત કરે છે, જેનાથી તેઓ જીવનની વાસ્તવિકતાનો સામનો કરી શકે. આ કૌશલ્યો પાયાની કુશળતાઓ જેવીકે- સાક્ષરતા, સંખ્યાજ્ઞાન, ડીજીટલ કૌશલ્યોના વિકાસમાં મદદ કરે છે. આજના ડીજીટલ યુગમાં પ્રત્યેક યીજ આશ્ચર્યજનક રીતે ઝડપી ગતિથી બદલાઈ રહી છે. અને એટલા માટે નવી પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર કરવા બાળકોને સ્વ-નિયંત્રણ, વિવેચનાત્મક રીતે વિચારવું, સહયોગથી કામ કરવું, પડકારોને સ્વીકારવા, જોડાણો ઉભાં કરવાં, અને સ્વ-નિર્દેશિત શીખવામાં જોડાવું અને અસરકારક વાતચીતનું કૌશલ્ય વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું શીખવવાની જરૂર છે. પ્રારંભિક વર્ષો એ સમય છે જ્યારે બાળકો સ્વ-સંકલ્પના અને યોગ્યતાની લાગણી અને શીખનાર તરીકેનો આત્મવિશ્વાસ વિકસાવવાની શરૂઆત કરે છે. આ પ્રારંભિક વર્ષો દરમિયાન બાળકો જે જ્ઞાન, કૌશલ્યો અને વલણો પ્રાપ્ત કરે છે તે તેમની શાળામાં અને સમુદાયમાં ભવિષ્યની સફળતા માટેનો પાયો તૈયાર કરવામાં મદદ કરે છે અને અસરકારક વૈશ્વિક નાગરિકો તરીકે તેમને તૈયાર કરે છે.

બ. નિર્ણય લેવાનું કૌશલ્ય:

સારા નિર્ણયો લેવા એ જીવન કૌશલ્ય છે જે દરેક બાળક નાની ઉંમરથી શીખે છે. બાળકો માટે નિર્ણયો લેવા અને પસંદગી કરવી આવશ્યક છે. નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં સમસ્યાની ઓળખ,

આંકડાઓ/આધાર સામગ્રીનું એકત્રીકરણ, સંભવિત કાર્યવાહીના ક્રમનું નિર્માણ કરવું, વિકલ્પોનું મૂલ્યાંકન, અને ઉપલબ્ધ માહિતીના આધારે વિચારશીલ નિર્ણયો લેવા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અભ્યાસક્રમ જોડાણો બનાવવાં, પૂર્વ જ્ઞાનના આધારે નૂતન જ્ઞાનની રચના અને વિદ્યાર્થીઓને વાસ્તવિક જીવન સાથે સાંકળી અર્થપૂર્ણ કાર્યોમાં સંલગ્ન કરવા વગેરે પર આધારિત હોવી જોઈએ. પ્રોજેક્ટમાં જોડાઈ બાળકો સંસ્થાગત, સહયોગપૂર્ણ, સમય સંચાલનનો મહાવરો થાય છે.

ક. આયોજન કૌશલ્ય:

બાળકો દિનચર્યા, સમયપત્રક અને આદતોથી શીખે છે. બાળકોને વહેંચવાનું મૂલ્ય, કાળજી લેવાનું, સહયોગથી કામ કરવાનું, રમકડાંને પાછાં યોગ્ય સ્થાને મૂકી જગ્યાને વ્યવસ્થિત કરવી વગેરે શીખવવું, સાફસૂફી રાખવી અને માતા-પિતા સાથે વર્ગખંડના અનુભવોને વહેંચવા એ પણ એટલા જ મહત્વના છે. શાળા અને ઘરમાં સ્થાન એ રીતે સુવ્યવસ્થિત કરવું જોઈએ કે જેથી બાળકને તેની સંબંધિત વસ્તુઓ જેવી કે દફતર, જૂતાં, કપડાં વગેરે ક્યાં મૂકવાં એની જાણકારી મળે. આ બાળકોને સલામતી ઉપલબ્ધ કરાવશે અને તેઓ સ્વ-નિયંત્રણ વિકસાવવાનું અને ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું શીખશે. બાળકોને પ્રત્યેક દિવસની અપેક્ષાઓ જેવી કે- પ્રવૃત્તિઓ પછી બધું વ્યવસ્થિત કરવું, સંબંધિત રમકડાંને પરત મૂકવાં જેવી જાણકારી આપવી. બાળકોમાં નાની ઉંમરથી જ દિનચર્યા અને સમયપત્રકના મૂલ્યને પણ દાખલ કરવું.

ડ. વાતચીતનું કૌશલ્ય:

સ્વસ્થ સામાજિક-ભાવનાત્મક કૌશલ્યોનું નિર્માણ કરવા બાળકને પ્રતિદિન બીજા સાથે વાતચીત કરવા અને વ્યક્તિગત ઉચ્ચ સ્પર્શની અનુભૂતિ કરાવતો પરસ્પર સંવાદ માટે તૈયાર કરવો જરૂરી છે. જ્યારે પુખ્ત વયના લોકો બાળકોને પૂર્ણ ધ્યાન સહીત સાંભળે, વાતો કરે અને પ્રતિભાવ આપે ત્યારે બાળકો પણ કાળજીપૂર્વક સાંભળવાનું શીખે છે અને સામાજિક સંકેતો વાંચતાં શીખે છે. તેઓ શું વાતચીત કરવી છે અને અસરકારક રીતે કેવી રીતે સંવાદ કરી શકાય તે સંદર્ભમાં વિચારવાનું પણ શીખે છે. બોલવામાં, ચર્ચામાં, વાદવિવાદમાં, સમસ્યાઓના ઉકેલમાં આત્મવિશ્વાસ એ કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટેની સારી શરૂઆત છે. વિદ્યાર્થી તેના પોતાના શિક્ષણમાં આત્મનિર્ભર બને છે, જ્યાં શિક્ષકે સંયોજકની તેમજ તેમની શીખવાની પ્રક્રિયામાં માર્ગદર્શકની ભૂમિકા ધારી લેવાની છે.

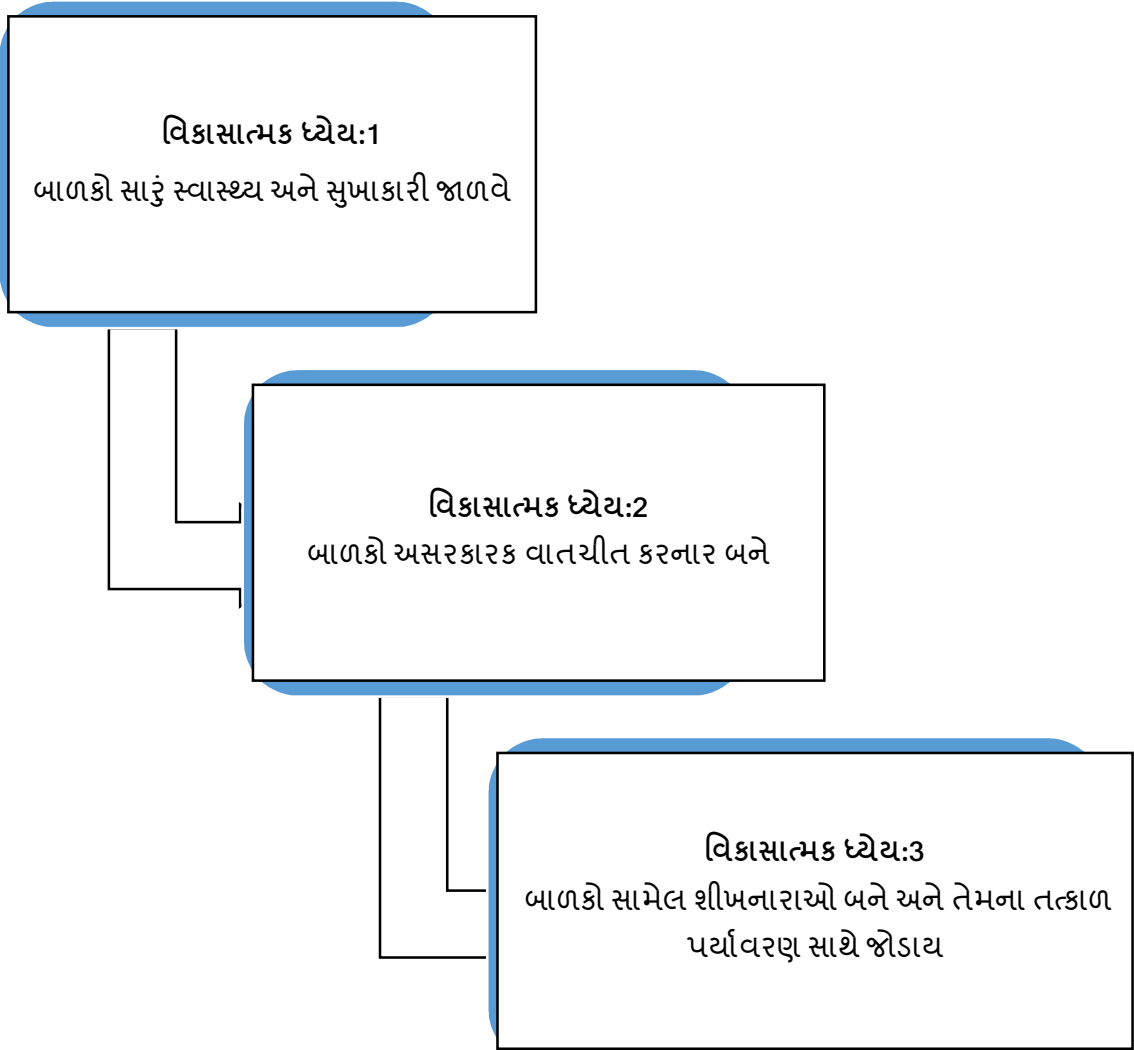
ઈ. જિજ્ઞાસાને પ્રોત્સાહિત કરવાનું કૌશલ્ય:

બાળકો સંપૂર્ણપણે શીખવાની પ્રક્રિયામાં જોડાયેલાં હોવાં જોઈએ. તેમને વ્યક્તિગત જોડાણો બનાવવામાં મદદ કરવાની છે અને નવી સામગ્રીનો અર્થ સમજાવવાનો છે અને આ શિક્ષણને તેઓ પહેલાંથી જ જાણે છે તેની સાથે એકીકૃત કરવાનો છે. પ્રાપ્ત માહિતી અને કૌશલ્યો વાસ્તવિક જીવનમાં બદલવા તે અગત્યનું છે. બાળકોને જ્યારે સમજવામાં મુશ્કેલી અનુભવે ત્યારે વિચારવા અને પ્રશ્નો પૂછવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવાં જોઈએ. શિક્ષણનું પ્રારંભિક ધ્યેય શીખનારાઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે, તેમણે જે કંઈ પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સમજે અને તે જ્ઞાનના પ્રયોગ સ્વરૂપે સમસ્યાઓના

ઉકેલ માટે નિર્ણયોની જાણકારી આપતાં શીખે. વિચારવાની પ્રક્રિયા જરૂરી છે. વિચાર જ્ઞાનનાં વિવિધ બિંદુઓ વચ્ચેનું સંકલન છે. વિચાર-પ્રક્રિયા વિચાર બિંદુઓને જોડે છે. વાંચન અને લેખનની સાથે અગર શીખનાર તેની જિંદગી અને વિષયવસ્તુની વચ્ચે જોડાણ બનાવવામાં અસમર્થ હોય તો વિષયવસ્તુ તેના અર્થને ગુમાવે છે. શાળાએ એ પ્રકારનું વાતાવરણ પૂરું પાડવું જોઈએ જ્યાં વિદ્યાર્થી વિષયો, વિષયવસ્તુ અને કૌશલ્યો તેમજ વર્ગખંડની બહાર શાળા અને જીવન વચ્ચેના સંબંધો જોવાનું સામર્થ્ય વિકસાવી શકે.

4.4 ત્રણ ધ્યેયો દ્વારા સંકલિત અને સર્વાંગિણ વિકાસ:

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 બાળકના સર્વાંગિણ વિકાસ ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. વિકાસનાં વિભિન્ન પ્રકારનાં ક્ષેત્રો છે જેવાં કે- શારીરિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, આધ્યાત્મિક અને મૂલ્યોનો વિકાસ, કળા અને સૌન્દર્યલક્ષી વિકાસ, જે એક બીજા પર આધારિત છે અને આંતર-સંબંધ ધરાવે છે. આ વિકાસાત્મક પાસાઓ બાળકને જિંદગીની જટિલ પરિસ્થિતિમાં કેવી રીતે કામ પાર પાડવું

તે માટે સક્ષમ બનાવે છે. આ તમામ ક્ષેત્રો ત્રણ મહત્વના ધ્યેયોની અંતર્ગત છે, જે અહીં સંક્ષિપ્તમાં ચર્ચવામાં આવ્યા છે.

<p style="text-align: center;">વિકાસાત્મક ધ્યેય:1 બાળકો સારું સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી જાળવે</p>
<p>અ. બાળકો માટે જીવનમાં પાયાનાં વર્ષો શ્રેષ્ઠ શારીરિક, સામાજિક-ભાવનાત્મક અને મનોસામાજિક આરોગ્ય અને સુખાકારી માટે ખૂબ મહત્વ ધરાવે છે. આ એ વર્ષો છે જ્યારે બાળકોને સાચી તક અને પ્રોત્સાહન અપાવું જોઈએ. પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિકાસ થાય છે, તેમનાં મોટાં અને બારીક હાડકાં અને સ્નાયુઓ મજબૂત બને છે. અને તેમના હાથ અને આંખનું સંકલન વધુ સારું થાય છે. જે તેમને પાછળના વર્ષોમાં લખવા માટે સમર્થ બનવાની પૂર્વશરત છે.</p>
<p>બ. સાથે-સાથે તેમની ઓળખની અને સામાજિક કૌશલ્યની ઇન્દ્રિય વિકાસ પામે તો જેમ-જેમ તેઓ બીજાં બાળકો સાથે વધુને વધુ રમવાની પ્રવૃત્તિઓનો આરંભ કરે અને તેમાં જોડાય. શરૂઆતમાં જોડીઓમાં અને ધીરેધીરે નાના અને મોટા સમૂહોમાં. આ રીતે તેઓ બીજાઓ સાથે સુમેળભરી રીતે રમવાનું, કામ કરવાનું અને રહેવાનું શીખશે.</p>
<p>સ. તેઓ એ વાતની પ્રશંસા કરવાનો પણ આરંભ કરે છે કે તેમનામાંથી પ્રત્યેક વ્યક્તિ એકબીજાથી કેટલું અલગ છે અને આ ભિન્નતાનો માત્ર સ્વીકાર જ કરવાનો નથી, તેનો આદર પણ કરવાનો છે.</p>
<p>દ. આ તમામમાં વધારે મહત્વનું એ છે કે બાળકો તેમની પોતાની વિકસવાની ક્ષમતામાં અને સિદ્ધિઓ તથા સ્વસ્થ્ય આદતોનો વિકાસ જે સારા શારીરિક સ્વાસ્થ્ય અને સ્વાભિમાનનો વિકાસ અને સકારાત્મક સ્વ-સંકલ્પના સંદર્ભમાં સ્વાયતતા અને આત્મવિશ્વાસની લાગણીનો અનુભવ કરે છે. જેની અગર યોગ્ય રીતે સંભાળ લેવામાં આવે તો સમગ્ર જીવનપર્યંત તેમની સાથે રહે છે.</p>
<p>ઈ. આ ધ્યેયો પાયાના વર્ષ- 1 થી 6 જેમાં વય જૂથ- 3 થી 9 નો સમાવેશ થાય છે [પૂર્વ પ્રાથમિક થી ધોરણ-3 [જેમાં આંગણવાડી/પૂર્વ-પ્રાથમિકનાં 2 વર્ષ, 1 વર્ષ બાલવાટીકાનું અને પ્રાથમિક શાળામાં 3 વર્ષનો સમાવેશ થાય છે.] તે સમયગાળામાં નિરંતર રીતે સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી, સામાજિક અને ભાવનાત્મક વિકાસ, આરોગ્ય, પોષણ, આરોગ્યપ્રદ વ્યવહાર, અને સલામતી માટેના અનુભવો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે છે.</p>

વિકાસાત્મક ધ્યેય:2

બાળકો અસરકારક વાતચીત કરનાર બને

અ. ત્રણ વર્ષની ઉંમર સુધી બાળક જ્યારે પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણમાં એકભાષી સંસ્કૃતિઓમાંથી આવે, ત્યારે તેઓ સામાન્ય રીતે તેમની જરૂરિયાતો, પસંદ અને નાપસંદ મૌખિક રીતે તેમની ઘરની ભાષામાં વાતચીત દ્વારા પહેલેથી જ શરૂ કરી ચૂક્યાં હોય છે. આ તેમની શાળાની ભાષા પણ હોય છે.

બ. પાયાના વર્ષોમાં જે અનુભવો પૂરા પાડવામાં આવે છે, આ તમામ પ્રારંભિક અનુભવો અને સંપર્કો બંધાય તે જરૂરી છે, અને આગળ ઉપર તેમની વાતચીતની કુશળતામાં વૃદ્ધિ થાય તેથી તેઓ મૌખિક રીતે તેમના વિચારો અને લાગણીઓ વહેંચી શકે અને તેમના અનુભવોનું વધારે અસરકારક રીતે વર્ણન કરી શકે.

ક. એ વાતની ખાતરી કરવી જોઈએ કે બાળકો જાણકારી પ્રાપ્ત કરી શકે અને વહેંચી શકે અને ઉચ્ચ ક્રમની કુશળતા જેવી કે- સર્જનાત્મક અને વિવેચનાત્મક ચિંતન વિકસાવી શકે. તેઓ ધીરે ધીરે તે ભાષામાં સમજણ સાથે વાંચી અને લખી શકશે.

ડ. જો કે આ દ્રશ્ય એ જ સંદર્ભમાં સંભવ છે જ્યારે જ્યાં સૂચનાઓ અને વાતચીતનું માધ્યમ જે શાળામાં હોય એજ હોય જે બાળકના ઘરની ભાષા હોય. આપણા દેશમાં અપાતા બહુભાષી સંદર્ભમાં આપણી પાસે એવાં ઘણાં બાળકો છે જેમની ઘરની ભાષા તેમની શાળાના અથવા પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણની સૂચનાઓના માધ્યમની ભાષાથી અલગ છે. આમાં વિભિન્ન સંદર્ભો જેવાં કે- આદિવાસી ભાષા અથવા પ્રાદેશિક ભાષાની બોલી અને અંગ્રેજી માધ્યમના પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણના સંદર્ભમાં જ્યાં બાળકો મૌખિક અંગ્રેજી ભાષા/શાળાની ભાષાની થોડી જાણકારી અને અપરિચિતતા સાથે આવે છે. બાળકોના લખવાની અને વાંચવાની શરૂઆત તેમની મૌખિક ભાષાની ખાતરી કર્યા સિવાય કરવામાં આવે છે ત્યારે તેના પરિણામે બાળક યાંત્રિક રીતે સાદા સંકેતો દ્વારા વિશેષ સમજણ વગર વાંચે છે. ત્યાર પછી શાળાના વિષયો ભાષાને મધ્યમાં રાખી બનેલા હોય ત્યારે આ શરૂઆતનું શીખવાનું અંતર બાળકના આગળના શૈક્ષણિક પ્રદર્શન પર અનિવાર્યપણે પ્રતિકૂળ અસર કરે છે. વધારામાં આ પડકાર- આપણે ત્યાં એવાં ઘણાં બાળકો છે જે પ્રથમ પેઢીનાં શીખનારાં છે. અને ઘરે સાક્ષરતાનું કોઈ વાતાવરણ નથી. તેઓએ પુસ્તક જોયું નથી કે તેમને ઘરે કોઈ વાંચી સંભળાવે અથવા લખાણ કે મુદ્રણની કોઈ સ્પષ્ટ સંકલ્પના છે. અથવા વાંચન કે લેખન પ્રવૃત્તિનો અર્થ કે મૂલ્ય છે.

એટલા માટે એ હિતાવહ છે કે શિક્ષક બાળક સાથે પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણના તબક્કે તેની ભાષામાં વાતચીત કરે અને જ્યારે એકવાર બાળકને આરામદાયક લાગે અને પોતાની જાતને અભિવ્યક્ત કરવાનું શીખે ત્યારે શિક્ષક શાળાની અથવા રાજ્યમાં જે ભાષા સૂચનાના માધ્યમ તરીકે વપરાતી હોય તેનો પરિચય કરાવે. આ પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ [3-6 વર્ષ] ના વર્ષમાં સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો પાયો સ્થાપિત કરે છે. અને આ ધ્યેય વિષય પ્રથમ/બીજી ભાષા ઉદાહરણ તરીકે હિન્દી/રાજ્યની ભાષા/અંગ્રેજી તરફ દોરી જાય છે.

વિકાસાત્મક ધ્યેય:૩

બાળકો સામેલ શીખનારાઓ બને અને તેમના તત્કાળ વાતાવરણ સાથે જોડાય

અ. બાળકોમાં રહેલી જન્મજાત કૃતુહલવૃત્તિને લીધે તેઓ પોતાની દુનિયા, તેના રંગો, આકાર, અવાજ, કદ અને સ્વરૂપોની સાથે સહજ જોડાતાં હોય છે. તેમની આ આવડતને કારણે તેઓ લાગણીઓનું આદાનપ્રદાન કરી માનવના સંસ્કૃતિક અને સામાજિક પાસા સાથે સંકળાય છે અને અધ્યયનનો આધાર બને છે. બાળકો ધ્યાન આપે છે અને તેમની તાત્કાલિક/નજીકની દુનિયાના સ્વરૂપો, આકારો અને બીજાં ગાણિતિક પરિમાણોને શોધે છે. બાળકો તેમની આસપાસ જે કંઈ જુએ છે તેની સમજના આધારે તેમની આસપાસના વિશ્વને સમજે છે. બાળકો જ્ઞાનાત્મક ક્ષેત્રમાં જે કંઈ શીખે છે તેનું તેમની પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિકાસ દ્વારા સરળ બનાવવું જોઈએ. અને ત્રણ 'E' (Exploration, Experimentation, Enquiry) ને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.

બ. પાયાના શિક્ષણના વર્ષોનું મુખ્ય ધ્યેય એટલા માટે તેમની મદદ કરવી. વધુ તાર્કિક વિચારણા તરફ લઇ જવા વધુ સંકલ્પના આધારિત ધારણાથી બંધાયેલ સમજમાં વિશારદ થવા તેમની મદદ કરવી. પ્રત્યક્ષ અનુભવો અને શારીરિક, સામાજિક અને પ્રાકૃતિક પર્યાવરણમાં વાતચીત દ્વારા તેમની આજુબાજુના વિશ્વની સંકલ્પનાઓને સંબોધિત કરવામાં બાળકોની મદદ કરવી.

ક. તેમના શીખવાના અનુભવોના આયોજન માટેનું મજબૂત માળખું તેમને પર્યાવરણની અને પર્યાવરણ દ્વારા સમજ વિકસાવવામાં અથવા પર્યાવરણના જ્ઞાન માટે મદદ કરી શકે.

ડ. ગાણિતિક ચિંતન અને તર્ક જ્ઞાનાત્મક વિકાસનાં મહત્વનાં ક્ષેત્રો છે. આ અમૂર્ત અને નિયમ આધારિત વિચારનો પાયો બાળકો માટે જે અર્થપૂર્ણ હોય તેવી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેને આગળ દોરી જાય છે. ગાણિતિક ચિંતનમાં પદાર્થ વિષે વિચાર અને તેના સંખ્યાત્મક અને સ્થળલક્ષી સંબંધોનો સમાવેશ થાય છે. આ સંબંધોને બહાર લાવવાના વિચારની શરૂઆતની સાથે સ્વરૂપો અને વધુ અમૂર્ત સંકલ્પનાઓ વિકસે છે. બાળપણના સમયગાળા દરમિયાન આપણે ગણિતના પાયાના વિચારો માટેના વિકાસનો રસ્તો જોઈ શકે છે. જે જથ્થો, પરિમાણ, અંતર, લંબાઈ, પહોળાઈ, વજન અને ઊંચાઈ સાથે સંબંધિત પૂર્વ સંખ્યાજ્ઞાન તરીકે જાણીતો સંખ્યાનો અને બીજગણિતનો વિચાર અને આકારનો વિચાર અને ભૌમિતિક વિચારો માટે સ્થાન દર્શાવે છે.

4.5 અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની સંહિતા:-

અ. પાયાના શિક્ષણની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ ત્રણ વિકાસાત્મક ધ્યેયોમાં વિભાજિત કરવામાં આવી છે.

ધ્યેય: 1- સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી, ધ્યેય: 2- અસરકારક વાતચીત, ધ્યેય: 3- શીખનારાઓની સામેલગીરી પ્રત્યેક ધ્યેયની પાયાની ક્ષમતાઓને પ્રકાશિત [Highlight] કરવામાં આવી છે. આ

ક્ષમતાઓ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT] દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ દસ્તાવેજ પૂર્વ-પ્રાથમિક અભ્યાસક્રમ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાંથી લેવામાં આવી છે. ભાષા અને ગણિતિક ચિંતન, ડીઝાઇન શિક્ષણ વિગેરેના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પણ જેની રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 માં કલ્પના કરવામાં આવી છે તેની પણ કાળજી લેવાવી જોઈએ.

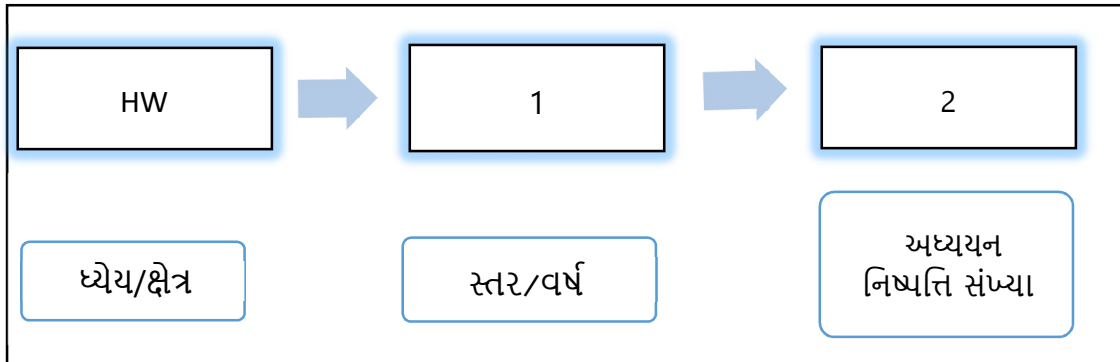
બ. પ્રત્યેક અધ્યયન નિષ્પત્તિની સરળ ઓળખ અને સંદર્ભ માટે નંબર અને કોડ અપાવા જોઈએ. એ સમજવું મહત્વનું છે કે આ નંબર અધિક્રમિક નથી. પણ આ અનુભવો સંકલિત માર્ગો વારાફરતી ઉપલબ્ધ કરાવવા જોઈએ.

ક. વિકાસાત્મક ક્ષેત્રોને આગળ ઉપર છ સ્તરમાં વિભાજિત કરવામાં આવ્યાં છે. બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ [ECCE] ના ત્રણ વર્ષને અનુરૂપ શાળાનાં ત્રણ વર્ષો અનુસરવામાં આવશે.

ડ. માપદંડના સંદર્ભમાં માપન માટે NCERT અને SCERT એ DIKSHA પોર્ટલ પર આઈટમ બેંક વિકસાવવા માટે પરિશિષ્ટ - 1 માં નિયત કરેલ એક સમાન કોડિંગ સિસ્ટમ ચિહ્નિત કરેલ છે.

ઈ. NCERT અને SCERT દ્વારા પાયાના વર્ષો માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ તમામ પાઠ્યપુસ્તકો પણ આ એક સમાન કોડિંગ સિસ્ટમનો ઉપયોગ કરી શકે.

ફ. Codificationનું વર્ણન:-

વિકાસાત્મક ધ્યેયો, ક્ષમતાઓ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના codification ની વિગતો પરિશિષ્ટ - 1 માં આપવામાં આવી છે.

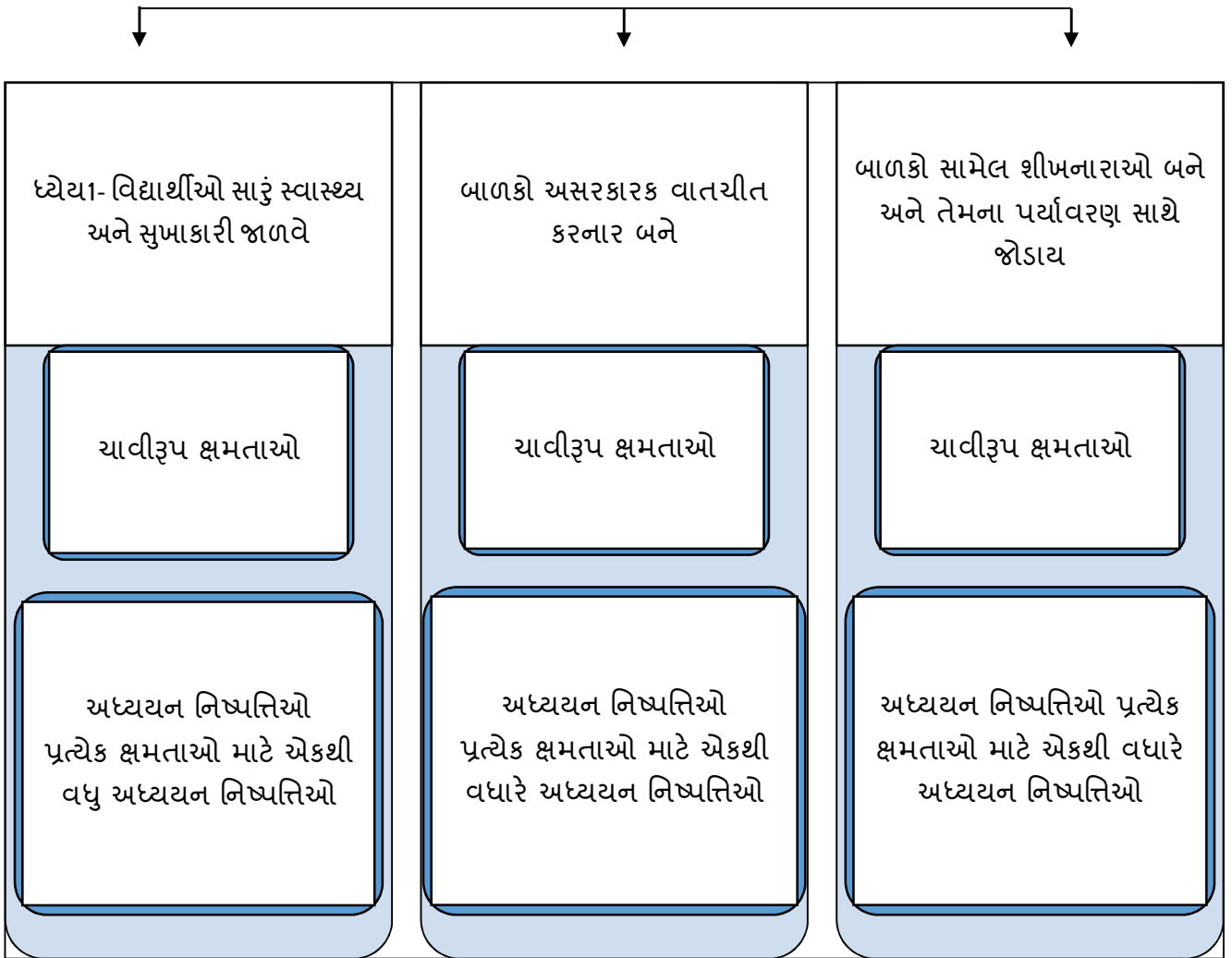
વિકાસાત્મક ધ્યેયો, ક્ષમતાઓ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વચ્ચેના જોડાણને સમજવું.

વિકાસાત્મક ધ્યેયો:- વિકાસનાં વિભિન્ન ધ્યેયો જેવાં કે શારીરિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસ, કળા અને સૌન્દર્યલક્ષી વિકાસ જે એકબીજા સાથે સંકળાયેલ અને એકબીજા પર આધારિત છે. આ વિકાસના પાસાઓ બાળકને જીવનની જટિલ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવામાં સક્ષમ બનાવે છે. આ તમામ ક્ષેત્રો બાળકના સર્વાંગિણ વિકાસ માટે ત્રણ મુખ્ય ધ્યેયોને આધીન કરવામાં આવ્યા છે.

ક્ષમતાઓ:- ક્ષમતાઓ એ નિવેદનો છે જે સ્પષ્ટ કરે છે કે બાળકો શું જાણતાં હશે, કરવા સક્ષમ છે અથવા નિર્દર્શન કરવા સક્ષમ છે જ્યારે તેઓએ કોર્સ કે કાર્યક્રમ પૂરો કર્યો હતો અથવા સહભાગી થયાં હતાં.

અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ: અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ એ ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરી છે એના આવશ્યક પુરાવાઓ છે. અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ એ નિયત નિવેદનો છે જે વર્ણન કરે છે કે બાળકો યથાર્થ રીતે શું કરી શકશે જે માપી શકાય એમ હોય. એક કરતાં વધુ માપી શકાય તેવી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ હોય જેનું આપેલી ક્ષમતા માટે વર્ણન કરવામાં આવ્યું હોય.

વિદ્યાર્થીનો સર્વાંગી વિકાસ

ક્ષમતાઓ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના ઉદાહરણો

	ક્ષમતાઓ	પૂર્વ પ્રાથમિક 1	પૂર્વ પ્રાથમિક 2	બાલવાટિકા	ધોરણ 1	ધોરણ 2	ધોરણ 3
		અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ					
ધ્યેય 1	સ્વ- જાગૃતિનું નિદર્શન	સ્વ વિશેની થોડી શારીરિક લાક્ષણિકતા જણાવવાનું શરૂ કરવું.	સ્વનું શારીરિક લાક્ષણિકતા ઓના સંદર્ભમાં વર્ણન.	સ્વ અને બીજાની શારીરિક લાક્ષણિકતા ઓ, લિંગ, રસ, પસંદ અને નાપસંદનું વર્ણન કરવું.	શરીરના વિભિન્ન અંગોની ઓળખ અને વિભિન્ન શારીરિક હલનચલ નનો ઉપયોગ કરવો.	રમતો અને ખેલફૂલમાં સહભાગી થવા વિવિધ શારીરિક હલનચલનનો ઉપયોગ અને સાચી શારીરિક મુદ્રાની જાળવણી.	એકંદર ગતિશીલતા વધારવા અને મજબુત બનાવવા રમત અને ખેલફૂલમાં ભાગ લેવો.
ધ્યેય 2	નિદર્શન- ઉચ્ચારણ જાગૃતિ- જોડકણા	ગાવું/શબ્દોનું ગુંજન/પંક્તિ ઓ/ગીતોના ભાગ અને પોતાની ભાષામાં જોડકણા/L2	થોડા જોડકણાના શબ્દોની ઓળખ.	અર્થહીન જોડકણા, શબ્દોનું સર્જન અને આનંદ.	ઉપલબ્ધ પાઠ્યપુસ્તકના તકના શબ્દોના આધારે જોડકણાનું સર્જન.	જોડીમાં પસંદગીના જોડકણાના શબ્દો લખવા.	નાનકડાં વાક્યો લખવા જોડકણાના શબ્દોનો ઉપયોગ.
ધ્યેય 3	આપેલા પદાર્થો અને ચિત્રોની તુલના અને વર્ગીકરણ	એક અવલોકનક્ષ મ ગુણના આધારે બે પદાર્થોની તુલના. ઉદાહરણ તરીકે- લંબાઈ, વજન અથવા કદ.	બે પદાર્થની તુલના અને વર્ગીકરણ બે પરિબલો દ્વારા આકાર અને રંગ, માપ અને આકાર વગેરેના આધારે. આકાર, શબ્દો જેવા	પદાર્થની તુલના અને વર્ગીકરણ ત્રણ પરિબલો જેવાંકે- આકાર, રંગ અને પરિમાણ વિગેરે. પદાર્થોનું વર્ણન કરવા	પદાર્થોની તુલના અને વર્ગીકરણ /બહુવિધ પરિબલો પર અને ચિત્ર આધારિત અને સ્થિતિની	પદાર્થોની તુલના અને વર્ગીકરણ/બહુ વિધ પરિબલો પર અને ચિત્ર આધારિત અને ગુણોનો ઉપયોગ કરી તેનું વર્ણન.	પદાર્થોની તુલના અને વર્ગીકરણ/ વિભિન્ન શ્રેણીમાં ચિત્રો અને વર્ગીકરણ માટે વપરાતા ગુણધર્મોનું વર્ણન.

			[મોટું/નાનું/ ઊંચું/નીચું] ના ઉપયોગ દ્વારા પદાર્થોનું વર્ણન.	સ્થિતિને લગતા શબ્દો જેવાં કે [બાજુમાં, અંદર, નીચે] નો સાચો ઉપયોગ.	સમજનું નિદર્શન.		
--	--	--	---	---	--------------------	--	--

પ્રકરણ 5 અધ્યયન અને અધ્યાપન: બાળકોની ક્ષમતાના વિકાસ પર ભાર

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા ચર્ચાના મુદ્દાઓ

- બાળકના શિક્ષણને ધ્યાનમાં રાખીને અધ્યાપન અને અધ્યયનની પ્રક્રિયાના મુખ્ય પાસાઓ અને ઘટકો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
- FLN હેઠળ અધ્યયનના ઉન્નતિકરણ અને અધ્યાપનના ઉન્નતિકરણ કાર્યક્રમનું અમલીકરણ કરવું.
- વિદ્યાર્થીની જરૂરિયાતો અને રુચિઓના આધારે બાળકેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર પર ભાર.
- ડિજિટલ સામગ્રી સહિત સામગ્રીના વિકાસની પ્રક્રિયાને સમજવી અને તે સામગ્રીના વિકાસ અને ઉપયોગમાં શિક્ષકોને તેમની ક્ષમતા વધારવામાં સહાય કરવી.

જિતેનને સ્કૂલમાં અંગ્રેજીના વર્ગો ક્યારેય ગમતા ન હતા, ખાસ કરીને સ્પેલિંગ ટેસ્ટ. ટીવી અને રમતો હંમેશાં તેના મગજમાં રહેતા હતાં - એ વધુ રોમાંચક હતા. અને સુશ્રી શીલાની કડકાઈ વિશે જેટલું ઓછું કહેવામાં આવે છે તે વધુ સાડું છે. "જે દિવસે બધું ખોટું થયું તે દિવસે" વિશે એક ફકરો લખવાનું કહેવામાં આવી રહ્યું છે... કેટલું કંટાળાજનક છે. તે ક્લાસમાંથી બહાર નીકળીને અમિત, શંકર અને તેના બીજા મિત્રોને મળવાની રાહ જોઈ શક્યો નહીં. તેથી, ભારી હૃદયે તે નવા વર્ષના પ્રથમ દિવસે વર્ગમાં બેઠો હતો ... બદલાવમાં ત્યારે સુશ્રી શીલાને બદલે હસતી હસમુખા અમિતાબેન હતાં. અને ટેબલ પર શું હતું? તેઓ એક વર્તુળમાં ગોઠવવામાં આવ્યા હતા - કેટલું વિચિત્ર. કદાચ આ નવાં શિક્ષિકા નિયમો જાણતાં ન હતાં.

સુશ્રી અમિતાબેને પાઠ્યપુસ્તક ખોલ્યું ન હોવાથી જિતેને તેમની સામે જોયું. અમિતાબેને તેની સામે જોવાને બદલે વર્ગ તરફ વળ્યા અને તેમણે દરેક બાળકને તેમના મનપસંદ સ્થળ અથવા વસ્તુનું ચિત્ર દોરવાનું કહ્યું. જો અમે ઈચ્છીએ તો તેણે અમને ચિત્રની નીચે એક વાક્ય લખવાનો વિકલ્પ આપ્યો. જિતેને આઈસ્ક્રીમની દુકાન દોરવાના પ્રયાસ સાથે આઈસ્ક્રીમ દોર્યો. તે આશ્ચર્ય પામતો રહ્યો - આ બધાનો અંગ્રેજી સાથે શું સંબંધ છે? અને હા, હું ન લખું તો સાડું ... હું જોડણીની ભૂલો કરી શકું છું.

સુશ્રી અમિતાએ દરેક ચિત્રોને જોયાં અને કહ્યું કે “આપણે બધા કેવા સુંદર શહેરમાં રહીએ છીએ. તમે જાણો છો કે મે મહિનામાં તમારી ઉંમરના બાળકો માટે એક રમતગમતનો કાર્યક્રમ છે. જો આપણે એવી વાર્તા બનાવી શકીએ કે જેથી લોકોને આપણા શહેરનો પરિચય કરાવાય તો તે સાડું નહીં હોય? ચાલો આપણે તે કરીએ. ચાલો આપણે તમે દોરેલા ચિત્રોનો પ્રારંભિક બિંદુ તરીકે ઉપયોગ કરીએ. અલબત્ત, આપણે થોડું લખાણ પણ ઉમેરવું પડશે પરંતુ હજી તેની ચિંતા ન કરો.” અને આમ “પ્રોજેક્ટ વેલકમ” નો જન્મ થયો. જીતેનને બે અન્ય બાળકો સાથે જૂથબદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાંથી એક જોડણીમાં સારી હતી. જોકે સુશ્રી અમિતા ભૂલો પ્રત્યે સહિષ્ણુ લાગતા હતાં. તેઓએ જીવનનગરમાં ખાવાની તમામ જગ્યાઓ વિશે લખવાનું નક્કી કર્યું જે યુવાનોને ગમે છે. જિતેન એ ઉલ્લેખ કરવા માંગતો હતો કે આઈસ્ક્રીમ પાર્લરમાં ફીઝર હતું, તેથી આઈસ્ક્રીમ હંમેશા સારો રહે છે. તેથી, તેણે સુશ્રી અમિતાને પૂછ્યું કે તે શબ્દની જોડણી કેવી રીતે કરવામાં આવે છે.

તેઓ જુદા જુદા ભાગોને એકસાથે મૂકતા રહ્યા અને ત્રણ અઠવાડિયા પછી પુસ્તિકાનો પહેલો મુસદ્દો તૈયાર હતો, જોકે હસ્તલિખિત હતો. તેઓ જોડણી અને સુંદર ચિત્રોમાં વધારે સુધારો કરવા માટે એકસાથે કાર્ય કરતા. તેમાં કેટલો આનંદ હતો. સુશ્રી અમિતાએ ગુપ્ત રીતે વિચાર્યું - “બાળકોએ પ્રોજેક્ટ આધારિત શીખવાની રીતે જોડણી શીખી છે”, પરંતુ તે સારી રીતે જાણતા હતા કે આ વાત જો સ્પષ્ટપણે બાળકોને જણાવવામાં આવે તો આ પ્રોજેક્ટમાંથી આનંદ દૂર થઈ જશે. અને તે સાથે તેઓ બ્રોશર માટેના લેઆઉટ અંગે વધુ એક્સપ્લોર કરવા પ્રિન્ટર (છાપકામ કરનાર) પાસે ગયા.

બાળકો જન્મજાત જિજ્ઞાસુ અને તેમના નજીકના વાતાવરણ વિશે જાણવા માટેની ઉત્સુકતા સાથે જન્મે છે. આમ, 3-9 વર્ષની વય જૂથમાં આવતા બાળકોને સુનિયોજિત રીતે યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ મારફતે સમૃદ્ધ અનુભવો પૂરા પાડવામાં આવે જેથી તેઓ સંદેશાવ્યવહાર કુશળતા, વિવેચનાત્મક વિચારસરણી, સમસ્યાનું નિરાકરણ અને પોતાના વિશે સમજણ વિકસિત કરી શકે. શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓમાં સમગ્ર બાળકને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રવૃત્તિઓ અને અનુભવો, તમામ પાસાઓ - જ્ઞાનાત્મક, સામાજિક-ભાવનાત્મક, ભાષા અને સાક્ષરતા, સાયકો-મોટર અને સર્જનાત્મક વિકાસ, જે આંતર-નિર્ભર અને એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે, સામેલ હોવા જોઈએ.

5.1 અધ્યાપન - અધ્યયનની પ્રક્રિયાના મુખ્ય પાસાઓ અને ઘટકો

5.1.1 વિષયવસ્તુ

FLN મિશન હેઠળ, પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની યોગ્ય તકો પૂરી પાડવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે. ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને સમજ કેળવીએ કે બાળકોના સમગ્ર વિકાસ અને આરોગ્ય, સમજશક્તિ, ભાષાકીય, વ્યક્તિગત અને સામાજિક વિકાસ

અને સુખાકારીના ક્ષેત્રોમાં એક સાથે આગળ વધે છે. બાળકો જુદી જુદી રીતે, પધ્ધતિઓ દ્વારા અને જુદી જુદી ગતિએ શીખે છે.

5.1.2 અધ્યયનનું પર્યાવરણ

અધ્યયનનું વાતાવરણ શીખનારાઓની વિવિધ શિક્ષણ જરૂરિયાતો અનુસાર રચાયેલ હોવું જોઈએ. વર્ગખંડમાં પ્રિન્ટ (છાપ) સમૃદ્ધ વાતાવરણ અને બાળકો માટે ગણિત/મેનિપ્યુલેટિવ વસ્તુઓ, કોયડાઓ, રમકડાં વગેરે હોવા જોઈએ. ઉપરાંત, વર્ગખંડમાં બાળકોને અર્થપૂર્ણ લેખિત અભિવ્યક્તિમાં જોડાવાની તકો પૂરી પાડવી જોઈએ. બાળકોને અભિવ્યક્તિ માટે લખવા પ્રોત્સાહિત કરવા માટે ચિત્રકામ શીટ, લેખન શીટ, રંગીન પેન, સ્કેચ પેન, રંગ, પેન્સિલ, વ્હાઇટ બોર્ડ અને અન્ય લેખન સંસાધનો જેવી સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરવી જોઈએ. વર્ગખંડમાં પ્રવૃત્તિઓનું મજબૂત જોડાણ બાળકોના ધરના અનુભવો સાથે થવું જોઈએ. શાળામાં હાથ ધરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ માતાપિતાનો સહકાર સહિતના મૈત્રીપૂર્ણ વાતાવરણમાં ઘરે પણ ચાલુ રાખવી આવશ્યક છે.

5.1.3 પૂર્વ આયોજન

નીચેના પગલાં શિક્ષકોને પ્રારંભિક શિક્ષણમાં વિવિધતાને નિયંત્રિત કરવામાં મદદ કરે છે:

- રમકડાં અને સામગ્રીની યોગ્ય શ્રેણી એકત્રિત કરો અને પસંદ કરો જે શિક્ષક અને શીખનારાઓ (૩ થી ૭ વર્ષની વય જૂથ) માટે સૂચિબદ્ધ ખ્યાલો અને કુશળતા સાથે જોડાવા સક્ષમ બનાવે છે.
- વિવિધ સંદર્ભોમાંથી આવતા શીખનારાઓ માટે તેમની રુચિ, ક્ષમતાઓ અને જરૂરિયાતો અનુસાર પ્રવૃત્તિઓ એકત્રિત કરી અને તેનું આયોજન કરવું જેના દ્વારા બાળકોને વ્યસ્ત રાખી શકાય તેના દ્વારા તેમને અર્થપૂર્ણ અને વિકાસલક્ષી યોગ્ય કુશળતા પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરવી.
- એકવાર બાળકની નોંધણી થઈ જાય પછી, આગળની વ્યૂહરચનાની યોજના બનાવવા માટે તેમના વિકાસના સ્તરને ઓળખવામાં આવે છે; આ તમામ બાળકોની પ્રારંભિક વિકાસલક્ષી તપાસ કરવામાં અને તેમની શક્તિઓને ઓળખવામાં મદદ કરશે. પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપ શીખવાની મુશ્કેલીઓને ઘટાડે છે અને બાળકના વિકાસને વેગ આપે છે. ત્યારબાદ અભ્યાસક્રમની સામગ્રીને વિવિધ ક્ષમતાઓ ધરાવતા બાળકો માટે લચીલું અને સુલભ બનાવવાની જરૂર છે.

5.1.4 વય અને વિકાસલક્ષી યોગ્ય શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓ:

બાળકોની રુચિઓ, જરૂરિયાતો અને ક્ષમતાઓના આધારે, નીચેની પદ્ધતિઓને ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે:

- શિક્ષકના માર્ગદર્શન હેઠળ બાળક દ્વારા શરૂ કરાયેલ અધ્યયન.
- નક્કર અને અમૂર્ત વિચારો વચ્ચે સંતુલન
- શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીના સંવાદ વચ્ચે સંતુલન (શિક્ષક દ્વારા શરૂ કરાયેલ અને બાળક દ્વારા શરૂ કરાયેલ ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા)
- બાળકના પૂર્વજ્ઞાન સાથે જોડાણો

- દૈનિક સમયપત્રકમાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ અને એકીકરણ.
- વિચાર અને પ્રશ્નોત્તરી કુશળતા વધારવા માટે ઓપન-એન્ડેડ સામગ્રીનો ઉપયોગ.
- પૂર્વશાળાથી વર્ગ 3 સુધી શિક્ષણશાસ્ત્રના અભ્યાસોમાં સાત્યતા (ક્રમિક પાઠ)
- પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં બાળકોની પ્રગતિનું સતત નિરીક્ષણ
- બાળકોના ઘરની ભાષા અને દૈનિક અનુભવો સાથે જોડાણો
- પ્રી-સ્કૂલ, બાલવાટિકા અને 1-3 વર્ગો વચ્ચે સરળ અને એકીકૃત પુલ તૈયાર કરવો.

5.1.5 અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓની સિદ્ધિ માટે સૂચક શિક્ષણશાસ્ત્ર પ્રક્રિયાઓ

(A) શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓ:

શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓ શિક્ષકો દ્વારા અભ્યાસક્રમનો એ રીતે વ્યવહાર કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવાતી વ્યૂહરચના છે કે જે શીખનારાઓ વિશિષ્ટ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે સંશોધન, નિરીક્ષણ, તપાસ, અભિવ્યક્તિ, સમસ્યાનું નિરાકરણ અને જટિલ વિચારસરણી દ્વારા શીખે છે.

ઇચ્છિત અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષકોએ શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓ, અભ્યાસક્રમની સામગ્રી, સામગ્રી અને સંસાધનોને શીખવાની પ્રક્રિયા સાથે જોડવાની જરૂર છે. બાળકોના અગાઉના શિક્ષણ અથવા જ્ઞાનને જાણવું અને તેની સમીક્ષા કરવી એ ખાસ કરીને શિક્ષણશાસ્ત્રની મહત્વની પદ્ધતિઓમાંની એક છે. સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે લક્ષ્યલક્ષી પ્રવૃત્તિઓની પસંદગી અને આયોજન કર્યા પછી, શિક્ષક માસિક, સાપ્તાહિક અને દૈનિક સમયપત્રક તૈયાર કરી શકે છે. ત્રીજું કે, વર્ગખંડનું વાતાવરણ એવું હોવું જોઈએ કે તે દરેક બાળક માટે આકર્ષક અને આવકારદાયક હોય, ઉંમર મુજબ સારી રીતે સજ્જ હોય અને વિકાસલક્ષી યોગ્ય પુસ્તકો અને પઝલમાં વિવિધતા હોય; વધુમાં, બાળકો માટે દરેક ખ્યાલ/કૌશલ્યનો અભ્યાસ કરવા માટે પૂરતા સમયની જોગવાઈ હોવી જોઈએ અને બાળકો કઈ રીતે સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે તેનું સતત નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ.

(B) આયોજન પ્રવૃત્તિઓ:

પ્રારંભિક શિક્ષણમાં વિવિધતાને નિયંત્રિત કરવા માટે પૂર્વ આયોજન અને આયોજનબદ્ધ શિક્ષણશાસ્ત્ર ખુબ જ સારી રીતે કાર્ય કરે છે. શિક્ષકો આ પ્રવૃત્તિઓનું તબ્બકાવાર આયોજન કરી શકે છે, સરળથી જટિલ તરફ આગળ વધતાં પ્રક્રિયાના સૂચકાંકોનો ઉપયોગ અધ્યયનન નિષ્પત્તિઓને પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરશે. ધીરે ધીરે, શિક્ષકોએ નવા કૌશલ્યો અને જ્ઞાનનો ક્રમશઃ પરિચય આપીને બાળકોના શીખવામાં મદદ કરવી જોઈએ. ખુલ્લા સ્વરૂપના પ્રશ્નો શિક્ષણની સૂચનાઓ બાળકોને જાણવામાં અને તે જ સમયે બાળકોને પડકારવામાં મદદ કરશે. દરેક શિક્ષકે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં બાળકોના શિક્ષણનું આયોજન, અમલ, અવલોકન અને

મૂલ્યાંકન કેવી રીતે કરવું તે જાણવું જોઈએ. શિક્ષકોએ એક બીજા પાસેથી અને કલસ્ટર/બ્લોક અને અન્ય શાળાઓ સાથે વિચારોની આપલે દ્વારા શીખવામાં અચકાવું જોઈએ નહીં.

(C) શિક્ષકો સક્ષમ વાતાવરણ પ્રદાન કરશે:

શિક્ષકોએ બાળકોની વિકાસલક્ષી લાક્ષણિકતાઓ, તેમની વ્યક્તિગત શીખવાની શૈલીઓ જાણીને તેના અનુસાર તેમની શિક્ષણની વ્યૂહરચનામાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે. શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓમાં સ્વદેશી રમકડાં, સામગ્રી, સાક્ષરતા અને ગણિત સંબંધિત રમતો હોવી જોઈએ જે એકંદરે વિકાસને સરળ બનાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે, ભાગદોડની રમતોથી સ્થળલક્ષી સમજ, શરીર સંકલન, લયની ભાવના, શબ્દભંડોળ વિકાસ અને તેના જેવી ઘણી બાબતો શીખવવા મળશે. એક સારો શિક્ષક તેના/તેણીના તમામ શીખનારાઓ સાથે મૈત્રીપૂર્ણ અને પારસ્પરિક હશે. શિક્ષકે બાળકોને તેમની રચના/પ્રવૃત્તિના વિશે વ્યક્તિગત રીતે પ્રશ્નો પૂછવા જેથી તેઓ તેમના વિચારને વિસ્તૃત કરી શકે અને બાળકોમાં વાતચીતને પ્રોત્સાહિત કરી શકે. તેણીએ તેના અભિગમમાં કર્કશ અથવા નિર્દેશક ન હોવું જોઈએ, તેના બદલે વિદ્યાર્થીની પહેલ અને કલ્પનાને ખીલવા દેવી અને તેમને મુક્તપણે અભિવ્યક્ત થવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવું. સૌથી અગત્યનું એ છે કે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીના આત્મવિશ્વાસને અને આત્મસન્માનને વધારવા માટે દરેક વિદ્યાર્થીના પ્રયત્નોને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ અને તેમની પ્રશંસા કરવી જોઈએ. આમ કરવાથી બાળકોને શાળામાં નિયમિત આવવા અને ભણતર તરફ તેમનું ધ્યાન દોરવા માટે પ્રેરિત કરશે.

(D) શીખવાની બહુવિધ તકો:

અભિવ્યક્ત અને ગ્રહણકારી ભાષા કુશળતાના ઉપયોગ માટે ઘણી તકો પૂરી પાડવી જોઈએ. બાળકોને પુખ્ત વયના લોકો અને અન્ય બાળકો સાથે વાતચીત કરવાની, પોતાને સર્જનાત્મક રીતે વ્યક્ત કરવા અને આત્મવિશ્વાસથી વાતચીત કરવાની તક આપવાની જરૂર છે. નાના જૂથની ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાઓ, મોટેથી વાંચન, નાના જૂથોમાં ક્રિયાત્મક કાર્યો, જોડીમાં કોયડાઓ ઉકેલવા, સંદેશાવ્યવહાર કુશળતા સુધારવા અને શીખનારાઓની આત્મ-સન્માન વધારવાની કેટલીક સાબિત થયેલ વ્યૂહરચનાઓ છે. આ કુશળતા બાળકોને અસરકારક રીતે વિચારોનો સંચાર કરવામાં મદદ કરશે, મૌખિક માહિતીને સમજશે, અન્યને સાંભળશે, અન્ય શું કહે છે તે સમજશે અને આમ તેમના સાથીઓ અને પુખ્ત વયના લોકો સાથે સંબંધ વિકસિત કરશે અને જાળવી રાખશે. મોટેથી વાંચન અને ચિત્ર વાંચન નવા શબ્દો શીખવાની તકો પૂરી પાડે છે, ખાસ કરીને વિવેચનાત્મક વિચારવાની કુશળતા વગેરેના પ્રશ્નો પૂછવા એ ભાષા અને પ્રારંભિક સાક્ષરતાને મજબૂત કરવા માટેની મહત્વની વ્યૂહરચના છે. જ્યારે બાળકો હેતુપૂર્ણ સૂચના સાથે અર્થપૂર્ણ સાક્ષરતા પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાય છે, ત્યારે તેઓ સાંભળવાની, બોલવાની, વાંચવાની અને લખવાની કુશળતા વિકસાવે છે જે તેમને અસરકારક સંદેશાવ્યવહાર (સંપ્રેષણ) કરવા સક્ષમ બનાવે છે.

એ જ રીતે, શરૂઆતથી જ ગાણિતિક વિચારસરણી અને વૈજ્ઞાનિક વિચારશ્રેણી વધારવા માટે સમસ્યા-નિરાકરણ, જટિલ વિચાર સમજવા, તર્ક અને વિશ્લેષણ સંબંધિત કુશળતા વિકસાવવા માટે પૂરતી તકો અને વિવિધ અનુભવો / પ્રવૃત્તિઓ હોવી જોઈએ.

(E) બદલાતી ક્ષમતાઓનું સંચાલન:

પૂર્વશાળા અને બાલવાટિકા માટે ઉભરતી ક્ષમતાઓ ધરાવતા બાળકોનું નાનું વય જૂથ મુક્ત (માર્ગદર્શન વગર) રમતમાં જોડાઈ શકે છે, જ્યારે શિક્ષક ઉચ્ચ ક્ષમતા ધરાવતા બાળકોના મોટા વય જૂથ સાથે માર્ગદર્શિત પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. 20 મિનિટના સમયગાળા પછી જ્યારે મોટી વય જૂથના બાળકો મુક્ત (માર્ગદર્શન વગર) રમત/પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાયેલા હોય છે ત્યારે શિક્ષક નાના વય જૂથ માટે ઉભરતી ક્ષમતાઓ સાથે માર્ગદર્શિત પ્રવૃત્તિઓ કરી શકે છે. આમ, શિક્ષક વિકાસ યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા વિવિધ ક્ષમતાઓ અને વય જૂથોનું સંચાલન કરી શકશે. અહીં એ નોંધવું જોઈએ કે આ જૂથબંધી બાળકોમાં કોઈપણ પ્રકારના ભેદભાવ માટે નથી, પરંતુ શીખવાની સુવિધા અને સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના શિક્ષણમાં સરળ પ્રગતિ માટે વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપવા માટે છે.

અન્ય ઉદાહરણ જૂથ ભોજનનો સમય અથવા નાના જૂથમાં રમત સમયનો લાભ લેવાનો છે જ્યાં બધા બાળકો સાથે બેસે છે અને તેમના ભોજન/રમતનો આનંદ માણે છે. શિક્ષકે આ સમયનો ઉપયોગ શીખનારાઓમાં સારી ભોજનની ટેવ અને કામ કરવાની આદતોને પ્રોત્સાહન આપીને કરવો જોઈએ, જેમ કે ખોરાકને યોગ્ય રીતે ખાવો, ખોરાકનો સ્વાદ જાણવો, ફળોની છાલને કચરાપેટીમાં ફેંકવી, રમ્યા પછી સામગ્રી તેની જગ્યા પર પરત મુકવી, રૂમ ગંદો ન કરવો વગેરે.

(F) પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરતી વખતે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાના વિસ્તારો:

3 થી 9 વર્ષની વયજૂથના તમામ બાળકોએ સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન નાં અનુભવો અને તેમના સંદેશાવ્યવહાર અને ગાણિતિક પ્રક્રિયા કૌશલ્ય વધારવા માટે સંપર્ક કરવો જરૂરી છે જેથી તેઓ તેમના અનુભવોનું વધુ અસરકારક રીતે વર્ણન કરી શકે. તે સુનિશ્ચિત કરવાની પણ જરૂર છે કે તમામ શીખનારાઓ માહિતી પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને વાતચીત કરી શકે છે અને ઉચ્ચ ક્રમની કુશળતા જટિલ અને સર્જનાત્મક વિચારસરણી વિકસાવી શકે છે. આ તેમને સમજણ સાથે વાંચવા અને લખવાનું શીખવામાં મદદ કરશે જે આખરે પ્રક્રિયા કુશળતાનો ઉપયોગ કરીને યોગ્ય ગણિત સમસ્યાઓ ઉકેલવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. આ જ કારણ છે કે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને પૂર્વશાળાથી વર્ગ 3 સુધી સાતત્ય તરીકે જોવી જોઈએ.

FLN માટે વિશિષ્ટ શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓનું આયોજન અને પ્રોત્સાહન આપતી વખતે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ:

- સાક્ષર અને ગાણિતિક વર્તનનું પ્રદર્શન
- ઇચ્છિત અને માર્ગદર્શિત પ્રેક્ટિસ/પ્રવૃત્તિઓ

- સમયસર તપાસ માટે પ્રક્રિયા સૂચકોની યાદી
- શિક્ષક દ્વારા સતત સમીક્ષા અને પ્રતિબિંબિત કરવું
- શિક્ષક-પ્રશિક્ષક/નિષ્ણાત દ્વારા સ્થળ પર માર્ગદર્શન
- વિવિધ ક્ષમતાઓ અને રુચિઓના બાળકો માટે વિવિધ વ્યૂહરચનાઓનો ઉપયોગ.
- વર્ગખંડની યોજનાઓ અને પ્રવૃત્તિઓને ટેકો આપવા માટે વિવિધ સ્વદેશી રમકડાં, સામગ્રી અને અન્ય સંસાધનોનો ઉપયોગ.
- સમયનો સારો ઉપયોગ કરવો અને દૈનિક સમયપત્રકમાં FLN સંકલિત કરવું.

5.2 અધ્યયનનો ઉન્નતિકરણ કાર્યક્રમ [લર્નિંગ એન્હાન્સમેન્ટ પ્રોગ્રામ (LEP)]:

(A) અધ્યયનના ઉન્નતિકરણનો કાર્યક્રમ

શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવા માટે વિવિધ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા લર્નિંગ એન્હાન્સમેન્ટ પ્રોગ્રામ (LEP) અપનાવવામાં આવ્યો છે. સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ સમર્થિત આ કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લર્નિંગ ગેપને દૂર કરવાનો છે; પરિણામ જોવા માટે હાથ ધરવામાં આવેલા મુલ્યાંકન અને પોસ્ટ મુલ્યાંકનના આધારે વિદ્યાર્થીઓની ઓળખ કર્યા પછી ઉપચારાત્મક શિક્ષણ; પ્રારંભિક ધોરણ માટે “પઢે ભારત બઢે ભારત” (PBBB) હેઠળ પ્રવૃત્તિઓ; અધ્યાપન-અધ્યયન, શિક્ષક તાલીમ અને સતત અને વ્યાપક મૂલ્યાંકન માટે મોડ્યુલો અને ઉદાહરણરૂપ સામગ્રી વિકસાવવી; અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વધારવા માટે હસ્તક્ષેપ ખાસ કરીને રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વે વગેરે હેઠળ ઓછી કામગીરી ધરાવતા વિસ્તારોના વિદ્યાર્થીઓ માટે છે.

(B) LEP માર્ગદર્શિકા-COVID-19 પ્રતિભાવ:

કોવિડ -19 રોગચાળાની પરિસ્થિતિ દરમિયાન, જ્યારે શાળાઓ બંધ છે, ખાસ કરીને અનિશ્ચિત સમયગાળા માટે કોરોના વાયરસના ફેલાવાના લીધે. નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ (NCEERT) એ ડિજિટલ સંસાધનો સાથે અથવા વગર, વિદ્યાર્થીઓ માટે શીખવાનું ચાલુ રાખવા માટે 'સ્ટુડન્ટ્સ લર્નિંગ એન્હાન્સમેન્ટ ગાઇડલાઇન્સ' ઘડી કાઢી છે. આ દિશા નિર્દેશો એવા બાળકોને મદદ કરવા માગે છે કે જેઓ ઓનલાઇન શિક્ષણનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી આથી ઘરે શીખવાની રીતોની ભલામણ કરે છે.

લર્નિંગ એન્હાન્સમેન્ટ પ્રોગ્રામ (LEP) માર્ગદર્શિકા:

- શિક્ષકો અને સ્વયંસેવકો દ્વારા બાળકોના ઘરે પહોંચાડવામાં આવતી વર્કબુક, વર્કશીટ વગેરે જેવી શિક્ષણ સામગ્રી મેળવવા માટે શાળા સાથે નજીકથી કામ કરતા સમુદાય પર ભાર મૂકે છે.
- સ્થાનિક વિદ્યાર્થીઓને સ્વયંસેવકો અથવા શિક્ષકો દ્વારા કોમ્યુનિટી સેન્ટર પર ટેલિવિઝન ગોઠવીને અને સામાજિક અંતરના ધોરણો જાળવીને બાળકોને બેસવાનું સૂચન કરો.

- ત્રણ પ્રકારનાં મોડેલો માટે પગલાં સૂચવે છે એટલે કે, વિદ્યાર્થીઓ પાસે કોઈ ડિજિટલ સંસાધન નથી; મર્યાદિત ડિજિટલ સંસાધનો ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ; અને ઓનલાઇન શિક્ષણ માટે ઉપલબ્ધ ડિજિટલ સંસાધનો ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે.
- દરેક વર્ગના દરેક બાળક માટે સંસાધનોની સુલભતાના વિશેષ સંદર્ભ સાથે સતત શીખવાની યોજના સૂચવે છે.
- સ્થાનિક સંસ્થાની મદદથી કોમ્યુનિટી સેન્ટરમાં હેલ્પલાઇનની સ્થાપના અને ડિજિટલ સંસાધનોની ઉપલબ્ધતા વિના વિદ્યાર્થીઓની મદદ માટે સ્વયંસેવકોની ટીમ બનાવવી એ માર્ગદર્શિકામાં સૂચિબદ્ધ કેટલાક પગલાં છે.

દિશાનિર્દેશો તેમના માતાપિતાને તેમના બાળકોના શિક્ષણમાં સહયોગ આપવા અને તેમાં ભાગ લેવાની દિશા સૂચવે છે. જો કે, આ માર્ગદર્શિકાઓનું કોવિડ પછીના સમયમાં પણ ઘણું મૂલ્ય હોઈ શકે છે કારણ કે તે માતા-પિતા, સ્વયંસેવકો, સાથીઓ અને સમગ્ર સમુદાયને બાળકોના શિક્ષણની સુવિધામાં સામેલ કરે છે.

5.2.1 FLN અંતર્ગત શિક્ષણ ઉન્નતીકરણનો અમલ

- શિક્ષકોએ વર્ણો અને અક્ષરો તથા ધ્વનિ જાગૃતિ વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે, અને વિઝ્યુઅલ પર્સેપ્શન (સમજ દ્રષ્ટિ) અને વિઝ્યુઅલ એસોસિએશન (દ્રશ્ય જોડાણ) પર પણ, જે બાળકોને વધુ સારા વાચકો અને લેખકોમાં વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. વાંચન અથવા પુસ્તક ક્ષેત્રોમાં મોટેથી વાર્તાનાં પુસ્તકો વાંચવા અથવા પુસ્તક બ્રાઉઝિંગ અનુભવો અનૌપચારિક અને આનંદદાયક હોવા જોઈએ, જેમાં ચિત્ર પુસ્તકો, બાળકોના સામયિકો અને ક્રમાંકિત વાર્તા પુસ્તકો સહિત ચિત્રો સાથે વધુને વધુ વર્ણો રજૂ કરવામાં આવે છે. ગાણિતિક શિક્ષણ અથવા અમૂર્ત વિચારસરણીનો પાયો નાટક અને પ્રવૃત્તિ આધારિત અભિગમ (રમકડા બનાવવા, કલા સંકલન, રમત સંકલન, વાર્તા કહેવા આધારિત શિક્ષણ, આઈસીટી એકીકરણ, જૂથ કાર્ય, ભૂમિકા ભજવવા, જૂથોમાં પ્રોજેક્ટ કાર્ય વગેરે દ્વારા નાખવામાં આવે છે) જે દરેક શીખનાર માટે અર્થપૂર્ણ છે. ગાણિતિક વિચારસરણીમાં પદાર્થો અને તેમની વિશિષ્ટ લાક્ષણિકતાઓ અથવા ગુણો વિશે વિચાર્યા વિના તેમના માત્રાત્મક અને અવકાશી સંબંધો વિશે વિચારવાનો સમાવેશ થાય છે. ધ્યેયમાં દરેક બાળકને આવરી લેવું જોઈએ, જેથી પછીના વર્ષોમાં કોઈ ઉપચારાત્મક શિક્ષણની જરૂર ન પડે.

- માતાપિતા/વાલી અથવા સ્વયંસેવકોએ માતાપિતાને બાળકો સાથે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન કુશળતા પર પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે દિશામાન કરવા જેથી બાળકોના રોજિંદા જીવનમાં વાંચવાની ટેવ અને મૂળભૂત સંખ્યાજ્ઞાન મેળવવા માટે સમજનું સિંચન થાય. સમજણ સાથે વાંચવા માટે બાળકોને તેમની પોતાની ભાષામાં વાર્તા કહેવાનું કહેવામાં આવી શકે છે, જે તેઓએ પુસ્તકમાંથી (વાર્તા પુસ્તક અથવા ભાષા પાઠ્યપુસ્તક અથવા મેગેઝિન અથવા અખબારમાંથી)

વાંચ્યું છે અથવા રેપર (આવરણ) અથવા સાઇન બોર્ડ પરથી વાંચ્યા છે. મૂળભૂત ગણતરી માટે, તેમને છેલ્લા બે દિવસમાં ઘરે ઉપયોગ માટે ખરીદેલી વસ્તુઓની યાદી બનાવવા અને તેના માટે થયેલા કુલ ખર્ચની ગણતરી કરવા અથવા રેપર, સાઇનબોર્ડ, વાહનો પર સંખ્યાઓને ઓળખવા અને તેમને આંગળીઓ/માનસિક રીતે ઉમેરવા અને બાદબાકી કરવાનો પ્રયાસ કરવાનું કહેવામાં આવી શકે છે. .

- માતાપિતા/સ્વયંસેવકોએ બાળકો માટે હાર્ડ પેપર/કાર્ડબોર્ડ્સ/બીનઉપયોગી પૂંઠાના ઉપયોગ કરીને કાર્ડ્સ (પત્રિકા) બનાવવીને અને તેના પર સંખ્યાઓ અથવા મૂળાક્ષરો અથવા શબ્દોની આકૃતિની રજૂઆત કરીને માર્ગદર્શન આપવામાં આવી શકે છે. પ્લે વે પદ્ધતિ દ્વારા, તેઓ બાળકોમાં શીખવા માટે રસ પેદા કરી શકે છે.

- શાળાએ સમુદાય અથવા મોટા બાળકોના માતાપિતા પાસેથી કેટલાક રસપ્રદ ચિત્ર અને વાર્તા પુસ્તકો એકત્રિત કરવાની જરૂર છે, જે વાંચનની રુચિ અને ટેવ વિકસાવવા માટે પાયાના શીખનારાઓના માતાપિતાને વહેંચવામાં આવી શકે છે.

- ધોરણ 1 અને 2 ના બાળકો સાથે, મૂળભૂત સરવાળો અને બાદબાકી કરવા અને વર્ગીકરણ કરવા માટે આંગળીઓ, કાંકરા, કઠોળ અથવા અન્ય પદાર્થોના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવી શકે છે.

- પ્રથમ પેઢીના શીખનારાઓને સમાન રીતે શિક્ષકો, સ્વયંસેવકો, સમુદાયના સભ્યો અને તેમના સાથીદારો દ્વારા સમુદાય સ્તરે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા સમર્થન મળી શકે છે.

5.3 બાળકેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર પર ભાર

પાયાની સાક્ષરતા અને અંકશાસ્ત્રનું સમગ્ર આયોજન બાળક/શીખનાર કેન્દ્રિત હોવું જોઈએ અને વિદ્યાર્થીની જરૂરિયાતો અને રુચિઓ પર આધારિત હોવું જોઈએ. પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન એવી રીતે થવું જોઈએ કે જે તમામ બાળકોને પોતાની અભિવ્યક્તિની પૂરતી તકો પૂરી પાડે અને શિક્ષકોએ તે મુજબ તેમની પદ્ધતિઓમાં ફેરફાર કરવો જોઈએ. શિક્ષકોએ દરેક બાળકની જરૂરિયાતો પ્રત્યે સંવેદનશીલ હોવું જોઈએ અને તેના/તેની શિક્ષણ પદ્ધતિઓની તાત્કાલિક સમીક્ષા કરવી જોઈએ. શિક્ષકનો ધ્યેય દરેક બાળકને વાંચન, લેખન અને પ્રારંભિક ગણિત તરફ પ્રોત્સાહિત કરવાનો છે જ્યાં સૌ બાળકોને સંલગ્ન કરવા પર ભાર મૂકવામાં આવે છે. પ્રવૃત્તિઓ સંદર્ભિત રીતે સંબંધિત હોવી જોઈએ (સ્થાનિક સંદર્ભમાં) અને પડકારો ને જેલવા માટે સરળ થી જટિલ ક્રમશઃ આયોજિત હોવી જોઈએ. આમ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવાથી મોટાભાગના શીખનારાઓ સમાન પ્રયત્નો સાથે ધ્યેય પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને સાથે વ્યક્તિગત જરૂરિયાતોને પણ પૂરી કરી શકાય છે.

ક્યારેક શીખનારાઓ વાંચવા કે લખવા માટે અનિચ્છા અથવા આનાકાની દર્શાવે છે. એક સારા શિક્ષકે આવા સંજોગોમાં બાળકોને પૂરી પાડવા માટે કેટલીક સંક્રમિત પ્રવૃત્તિઓ હાથવગી અને તૈયાર રાખવી જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, દિવસ દરમિયાન સમયાંતરે હલનચલન કરવું, વર્ગખંડની આસપાસ અને

કેટલીક હલનચલન રમતો રમવાથી બાળકોને આયોજિત પ્રવૃત્તિ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં મદદ મળશે. શિક્ષકે તમામ વિદ્યાર્થીઓ સાથે સકારાત્મક સંબંધ સ્થાપિત કરવો જોઈએ. શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓમાં બાળકો વચ્ચે નાના અને મોટા જૂથ ક્રિયાપ્રતિક્રિયા માટે પુષ્કળ તકો સામેલ કરવાની જરૂર છે કારણ કે આ સહયોગી પ્રક્રિયા માટે તકો પ્રદાન કરશે. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાને વધારવા માટે શીખનાર કેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર બાળકોને સાંભળવા, બોલવા, વાંચવા અને લખવા માટે ભાષાનો ઉપયોગ કરવા પ્રોત્સાહિત કરશે. વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત વર્ગખંડ ઇન્ટરેક્ટિવ (સંવાદાત્મક) વર્ગખંડ પર ભાર મૂકે છે જેમાં અધિકૃત, યોગ્ય અને સુલભ રમકડાં અને સામગ્રીનો સમાવેશ થાય છે.

શિક્ષકો માટે જરૂરી છે

- એકસમાન વાતાવરણમાં સમાન ધ્યાન, આદર અને સમાન શિક્ષણની તકો પૂરી પાડીને છોકરાઓ અને છોકરીઓ પાસેથી સમાન અને યોગ્ય અપેક્ષાઓ દર્શાવો.
- પુસ્તકો, ચિત્રો, પોસ્ટરો, રમકડાં/સામગ્રી, અને લિંગ પૂર્વગ્રહ મુક્ત અન્ય પ્રવૃત્તિઓ પસંદ કરો.
- વિદ્યાર્થીઓ સાથે વાત કરતી વખતે અથવા વર્ગખંડોમાં સૂચના આપતી વખતે લિંગ પૂર્વગ્રહયુક્ત નિવેદનોનો ઉપયોગ કરશો નહીં.
- એવી વાર્તાઓ, જોડકણાં/ગીતો, પ્રવૃત્તિઓ અને સુવિધા સહાયક પસંદ કરો જે છોકરીઓ અને છોકરાઓને, જેમાં ખાસ જરૂરિયાતો ધરાવતા કેટલાકનો પણ સમાવેશ થાય છે, તમામ વ્યવસાયોમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓની સમાન ભૂમિકામાં દર્શાવે છે.
- વિદ્યાર્થીઓને તેમની રુચિને અનુસરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો જે તેમને સ્વ-નિયમનની કુશળતા વિકસાવવા, કાર્યમાં દ્રઢતા અને સારી કામ કરવાની આદતો વિકસાવવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.
- રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર અને પ્રયોગાત્મક શિક્ષણનો ઉપયોગ કરો. આજુબાજુમાં સરળતાથી/ઓછા ખર્ચે સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોય તેવા બાળકો દ્વારા રમકડાં સ્વયં બનાવવા પર ભાર મૂકવામાં આવશે. બાળકોની માલિકીના રમકડાં સંપ્રેષણ કૌશલ્ય માટે એકત્રિત કરી શકાય છે, જ્યાં દરેક બાળક શાળામાં રમકડું લાવે છે અને પછી તેના વિશે વાત કરે છે અથવા તેના વિશે લખે છે, વગેરે.

5.4 FLY-1 અને FLY-6 (3-9 વર્ષ) પર જોડાણો

અ. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રવૃત્તિઓ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ સાથે જોડાયેલી હોવી જોઈએ અને સર્પાકાર અને પ્રગતિશીલ પ્રકૃતિની હોવી જોઈએ જે આખરે શિક્ષકોને દરેક ઘટક અને પેટા-ઘટકમાં બાળકોની એકંદર પ્રગતિ જોવા મદદ કરશે.

બ. દરેક તબક્કે, મૂળભૂત શિક્ષણના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવશે, જેમ કે - પરિચિતથી અપરિચિત, સરળથી જટિલ અને નક્કરથી અમૂર્ત તરફ જવાનું કારણ કે આ શીખનારાઓને વધુ આત્મવિશ્વાસપૂર્ણ બનવામાં મદદ કરશે.

ક. શિક્ષકો મૂલ્યાંકન તકનીકોનો ઉપયોગ કરવામાં કુશળ હોવા જોઈએ જે અધ્યાપન અને અધ્યયન પ્રક્રિયાઓનો એક ભાગ છે; ઉદાહરણ તરીકે, દરેક બાળક પ્રિન્ટ (છાપ) અને સંખ્યા સમૃદ્ધ વાતાવરણને કેવી રીતે પ્રતિસાદ આપી રહ્યું છે, શું બાળક પુસ્તકોની શોધખોળ કરે છે, બાળક પુસ્તકો કેવી રીતે સંભાળે છે, તે કેવી રીતે શોધખોળ કરે છે અને લેખનના પ્રારંભિક પ્રયાસોનું સંચાલન કરે છે વગેરે. શું તેઓ બ્લોક સાથે બાંધકામ કરવા અને વિવિધ રીતે મેનિપ્યુલેટિવ્સનો ઉપયોગ કરવા માટે સક્ષમ છે, તેઓ શું વાત કરે છે અને તેઓ કેવી રીતે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા કરે છે, તેઓ અંદર અને બહાર બંને સામગ્રી અને હેરફેરની શોધખોળમાં રોકાયેલા હોય છે ત્યારે તેઓ કઈ પ્રકારની ગાણિતિક ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે, કેટલાક અન્ય ઉદાહરણો છે? શક્તિઓને ઓળખવા અને પ્રોત્સાહિત કરવાના હેતુથી મૂલ્યાંકન કરવું આવશ્યક છે (તેઓ દરેક કુશળતા/ખ્યાલોમાં કેવી રીતે પ્રગતિ કરી રહ્યા છે), એવા ક્ષેત્રોની ઓળખ કરવી કે જેમને વધારાના ટેકાની જરૂર છે (જેમ કે ધ્વનિ ભેદભાવની પ્રવૃત્તિઓ), અને શીખવા/વિકાસલક્ષી અંતરોને દૂર કરવા (કોઈપણ પ્રકારનો વિકાસલક્ષી વિલંબ) માટે.

ડ. અવલોકનો અને મૂલ્યાંકન માટે વિવિધ સાધનો અને તકનીકો જેમ કે વાસ્તવિક રેકોર્ડ્સ, ચેક લિસ્ટ, પોર્ટફોલિયો અને અન્ય સાધનોથી બાળકો સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. મૂલ્યાંકન ઇન-બિલ્ટ (સંકલિત) હોવું જોઈએ અને શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓનો ભાગ અને બિન-સ્પર્ધાત્મક હોવું જોઈએ.

5.5 શિક્ષકોને ટેકો આપવા માટે ડિજિટલ સામગ્રી સહિત સામગ્રી વિકાસ

અ. અધ્યાપન અને અધ્યયનની ગુણવત્તા શિક્ષકો દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે: જરૂરી જ્ઞાન, કુશળતા અને પ્રતિબદ્ધતા સાથે સારી રીતે પ્રશિક્ષિત શિક્ષકો શીખવાની પ્રક્રિયાને વિસ્તૃત કરી શકે છે. ડિજિટલ સામગ્રી સહિત સારી રીતે ડિઝાઇન કરેલી સામગ્રી આ પ્રક્રિયા દરમિયાન શિક્ષકોને સહાય કરે છે. હાલમાં, સમગ્ર વિશ્વ ડિજિટલાઈઝેશન તરફ જઈ રહ્યું છે અને નવી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરીને ઝડપથી નવી વસ્તુઓ શીખી રહ્યું છે. પરંતુ આ નવી ટેકનોલોજીઓ શિક્ષકોને વધુ સર્જનાત્મક અને ઉત્પાદક રીતે તેમની શિક્ષણ શીખવાની પ્રક્રિયામાં કેવી રીતે વિકસાવવી અને તેનો ઉપયોગ કરવો તે શીખવા માટે વધુ માંગણીઓ મૂકી રહી છે. ચાલો ડિજિટલ સામગ્રી સહિત સામગ્રીના વિકાસની પ્રક્રિયાને સમજીએ જેથી શિક્ષકોને સામગ્રીના વિકાસ અને ઉપયોગમાં તેમની ક્ષમતા વધારવામાં મદદ મળે.

બ. સારી સામગ્રીનો વિકાસ આકસ્મિક રીતે થતો નથી: તે વ્યાપક આયોજન અને તૈયારી માંગી લે છે. વિદ્યાર્થીઓ કેવી રીતે શીખે છે એના માર્ગોની સમજ શિક્ષકને અસરકારક સામગ્રી વિકસાવવામાં મદદ કરી શકે છે. કોઈપણ સામગ્રી, અભ્યાસક્રમની તૈયારી અથવા પાઠ યોજનાની રચના કરતા પહેલા, શિક્ષકે નીચેના મુખ્ય પ્રશ્નો વિશે વિચારવું જોઈએ:

- મારા વિદ્યાર્થીઓને હું શું શીખવવા ઇચ્છું છું?
- હું મારા વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણને કેવી રીતે માપી શકું?
- મારા વિદ્યાર્થીઓ કેવી રીતે શીખશે?

આ પ્રશ્નોના આધારે, શિક્ષકોએ સામગ્રીની લેવડદેવડ કરવા અને સામગ્રી માટે વ્યાખ્યાયિત અધ્યયનના ઉદ્દેશોને પૂર્ણ કરવા માટે શ્રેષ્ઠ સાધનો નક્કી કરવા જોઈએ. પાઠ યોજના દ્વારા આ કરી શકાય છે. વર્ગમાં સામગ્રીની અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરવાની જવાબદારી શિક્ષકની છે. તદનુસાર, અધ્યયનની પ્રવૃત્તિઓ અને વ્યૂહરચનાઓ તૈયાર કરી શકાય છે. શિક્ષકો પહેલા અધ્યયનના ઉદ્દેશોને વ્યાખ્યાયિત કરે છે, પછી મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા નક્કી કરે છે અને છેલ્લે સૂચનાત્મક વ્યૂહરચનાની યોજના કરે છે.

પાઠ યોજના તૈયાર કરવા માટેના પગલાં:	01. અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓને સમજવી	05. વાસ્તવિક સમયરેખા વિકસાવો	પાઠ યોજના તૈયાર કરવા માટેના પગલાં:
	02. વિશિષ્ટ અધ્યયનની પ્રવૃત્તિઓ અને શિક્ષણશાસ્ત્રનું આયોજન	06. પાઠ સમાપ્ત કરવાની યોજના	
	03. આકર્ષક અને અર્થપૂર્ણ રીતે પાઠને કમબંધ કરવાનું આયોજન	07. વિદ્યાર્થીઓને જોડાવામાં મદદ કરવા માટે પાઠ યોજના તેમની સાથે શેર કરવી	
	04. વિદ્યાર્થીઓની સમજનું મૂલ્યાંકન કરવાનું આયોજન	08. જે પાઠ આપવામાં આવ્યો હતો તેના વિશે વિચારો/ચિંતન કરો	
	09. જો જરૂર પડે તો પાઠ યોજનામાં સુધારો કરી શકાય છે		

ક. ડિજિટલ સામગ્રી અને ઇ-કન્ટેન્ટની વિશાળ શ્રેણી શૈક્ષણિક સૂચિતાર્થ સાથે ઓનલાઇન સુલભ છે: દીક્ષા એ એક રાષ્ટ્ર એક ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ છે જ્યાં આવા વર્ગો યોગ્ય વર્ગીકરણ સાથે સરળતાથી ઉપલબ્ધ અને સુલભ છે. આવી સામગ્રી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ બંનેને વધુ સારી ક્રિયાપ્રતિક્રિયા અને સામાજિક સહયોગ પ્રદાન કરે છે. શિક્ષકોએ શક્ય તેટલી વાર શીખવા, ફરીથી શીખવા અને બિન આવશ્યક શીખવાનું ભુલવા માટે આ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. જો કે, શિક્ષકોને તેમના સ્થાનિક સંદર્ભ અને અનુભવો તેમજ ખાસ કરીને પાયાના સ્તરો માટે વિદ્યાર્થીઓની જરૂરિયાતો અનુસાર માત્ર ગ્રાહકો જ નહીં પણ ઇ-સામગ્રીના સર્જક બનવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. વિવિધ સાધનો અને સોફ્ટવેરનો ઉપયોગ કરીને ઇ-સામગ્રી વિવિધ રીતે બનાવી શકાય છે. ત્યાં વિવિધ સોફ્ટવેર પેકેજો છે, જેનો ઉપયોગ ઇ-કન્ટેન્ટ ડેવલપમેન્ટ માટે નવા અધ્યેતા સરળતાથી કરી શકે છે.

5.6 અધ્યાપન અને અધ્યયનની સામગ્રી (સ્થાનિક સંદર્ભમાં)

અ. સ્થાનિક રમકડાં, રમતો અને અન્ય શૈક્ષણિક રમત સામગ્રી બાળકોને ઉપયોગ કરવા માટે સરળતાથી સુલભ ખુલ્લી છાજલીઓમાં રાખવી જોઈએ. આ ખુલ્લી છાજલીઓ પર પ્રિન્ટ (છાપ) ,

સંખ્યાઓ અને ચિત્રો સાથે યોગ્ય રીતે લેબલ હોવું જોઈએ જે બાળકોને રમકડાં અને રમતની સામગ્રીને સરળતાથી લેવા અને પાછા રાખવામાં મદદ કરશે. દરેક વર્ગખંડમાં પ્રવૃત્તિ અથવા રસવાળા ક્ષેત્રો જેમ કે વાંચન અથવા પુસ્તક વિસ્તાર/નાનું પુસ્તકાલય, ગણિત/મેનિપ્યુલેટિવ એરિયા, લેખન વિસ્તાર, બાંધકામ/બ્લોક બિલ્ડિંગ એરિયા સ્થાનિક પ્રાસંગિક સાક્ષરતા અને આંકડાકીય સામગ્રીથી સારી રીતે સજ્જ હોવા જોઈએ. દરેક અન્ય ક્ષેત્ર જેમ કે વર્તુળ સમય વિસ્તાર, હાજરી વિસ્તાર અને અન્ય રમતના ક્ષેત્રોને અર્થપૂર્ણ રીતે સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ડિઝાઇન કરવા જોઈએ જેથી બાળકોનું ધ્યાન આ પ્રિન્ટ (છાપ) અને સંખ્યાજ્ઞાન સમૃદ્ધ વાતાવરણ તરફ ખેંચાય અને શિક્ષણના આનંદમાં સમાઈ શકે.

બ. પ્રદર્શિત કરવા માટે પૂરતી સામગ્રી હોવી જોઈએ જે સ્થાનિક/ પ્રાદેશિક સમુદાય અથવા માતાપિતા અથવા બાળકો દ્વારા બનાવવામાં આવે છે જેથી સભાનપણે અથવા અજાણતાં બાળકો તેમની સ્થાનિક સંસ્કૃતિ અને પરંપરાગત જ્ઞાન પ્રત્યે સંવેદનશીલ બને. બાળકોને ચિત્રો, સંખ્યાઓ અને ટેક્સ્ટ સાથે તેમની પોતાની બોર્ડ ગેમ્સ વિકસાવવા અને રમવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે જે તેમને ચિત્રોને ટેક્સ્ટ સાથે જોડવામાં મદદ કરે છે, ટેક્સ્ટ અને સંખ્યાઓ ઓળખે છે અને ઉમેરણ (આગળના પગલાં) અને બાદબાકી (પછળના પગલાં) વગેરે કરી શકે છે.

રમકડાં અને શૈક્ષણિક રમત સામગ્રી વિકાસલક્ષી ખ્યાલો/કુશળતા અનુસાર હસ્તગત/વિકસિત થવી જોઈએ અને શિક્ષકોએ સ્વદેશી રમકડાં અને સામગ્રીનો ઉપયોગ કરીને તેમની માસિક/સાપ્તાહિક અને દૈનિક યોજનાઓનું આયોજન કરવું જોઈએ.

આશા, સીમા અને રાજુ સુશ્રી મારિયાના વર્ગમાં ત્રણ વિદ્યાર્થી હતા. તે અંગ્રેજીનો તાસ હતો અને સુશ્રી મારિયાએ "ધ લાયન એન્ડ ધ માઉસ" વાર્તા વર્ણવી હતી. પછી તેણીએ સમજાવ્યું કે આપણે ગમે તેટલા શક્તિશાળી હોઈએ, નાનામાં નાની વ્યક્તિ ખૂબ મહત્વ ધરાવે છે અને આપણને મદદ કરી શકે છે. શિક્ષકો માટે પછી કંટાળાજનક પ્રશ્ન પૂછવો કે "વાર્તાનો બોધ શું છે" તે સામાન્ય હતું અને અમે બધા સાચો જવાબ જાણતા હતા. તેના બદલે, તે આશા તરફ વળે છે અને તેને પુછે છે કે "જ્યારે તમે નાનો શબ્દ સાંભળો છો ત્યારે તમારા મનમાં શું આવે છે?" આશા અચાનક ધ્યાન આપતી થઈ અને ક્ષણભર વિચાર કરી પછી તેણીએ કહ્યું કે "વધુ જગ્યા ન લેવી". પછી તે સીમા તરફ ફરી અને પૂછ્યું કે "શું તમે સંમત છો? તમે તેના વિશે શું વિચારો છો? શું નાનાનો અર્થ અલગ સંદર્ભમાં કંઈક બીજું થઈ શકે છે?" સીમાએ કહ્યું, "જ્યારેક મને નાનું લાગે છે જ્યારે કોઈએ મને દુઃખ પહોંચાડ્યું હોય છે". પછી તેણીએ વર્ગને પૂછ્યું, "તેથી આપણે જોઈએ છીએ કે 'નાનું' લાગણી અને વસ્તુઓ બંનેનું વર્ણન કરે છે - કેટલું રસપ્રદ છે. "શું તમે લાગણી કહ્યેશો અથવા નાનું હોવું એ સારી બાબત છે?" અમે થોડા સમય માટે તેના વિશે વિચાર્યું અને પછી રાજુએ કહ્યું કે "તે સારી વસ્તુ બની શકે છે. કોઈ હેતુ માટે નાનું થવું. તે ઓછું સ્પષ્ટ છે." (ઓહ... તેણે તે શબ્દ ક્યાં શીખ્યો 'સ્પષ્ટ'...). આશાએ વળતો જવાબ આપતા કહ્યું કે "નાનું

હોવું ક્યારેય સારું નથી". ત્યાં સુધીમાં તાસનો સમય પૂર્ણ થયો અને ઘંટડી વાગી. અમે અમારા મગજમાં શબ્દો રણકતા અને બધી નાની અને સુંદર વસ્તુઓ જોવાની નવી રીત સાથે ચાલ્યા ગયા.

ઉપયોગી સંસાધનો

Students Learning Enhancement Guidelines, NCERT

https://ncert.nic.in/pdf/announcement/Learning_%20Enhancement_Guidelines.pdf Continuous and Comprehensive Evaluation Guidelines, 2019, NCERT

<https://ncert.nic.in/pdf/announcement/CCE-Guidelines.pdf> Guidelines for library grant and promoting reading in schools, 2020, MoE

https://dse1.education.gov.in/dse1/sites/default/files/update/lib_grants.pdf

પ્રકરણ 6 - અધ્યયનનું મૂલ્યાંકન

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામા આવેલા ચર્ચાના મુદ્દાઓ

પાયાના શિક્ષણમાં શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન સહિત મૂલ્યાંકનના વિવિધ સ્વરૂપો

- મૂલ્યાંકન ક્ષેત્ર (ક્ષેત્રો): ભૌતિક; ભાષા અને પ્રત્યાયન; વ્યક્તિગત, સામાજિક અને ભાવનાત્મક; સાક્ષરતા; ગણિત; વિશ્વની સમજ અને અભિવ્યક્તિની કલા અને ડિઝાઇન. (આલેખન/ નકશો)
- શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન અને સર્વગ્રાહી પ્રગતિ કાર્ડ (HPC) માં નિરીક્ષણ અને પોર્ટફોલિયોનો ઉપયોગ.
- પાયાના શિક્ષણમાં મોટા પાયે મૂલ્યાંકન કરવું: FLN માટે નેશનલ એચીવમેન્ટ સર્વે (NAS) અને મોટા પાયે મૂલ્યાંકનના વિષયો.

“શ્રુતલેખન પછી તેઓએ તેમની સ્લેટ નીચે મૂકી અને મેં તેમનાં લેખનનું નિરીક્ષણ કર્યું. મને ઘણાં શબ્દો ખોટી રીતે લખેલા મળ્યા. તેમાંથી કેટલાક જોડાક્ષર લખવામાં અસમર્થ હતા. તેમના હસ્તાક્ષર પણ સુધારવા પાત્ર હતા.

મેં તેમની સ્લેટમાં કોઈ સુધારો કર્યો ન હતો. હું તેમની પાસેથી પસાર થયા પછી પાછો ફર્યો. કેટલાક છોકરાઓએ “મેં કેટલી ભૂલો કરી છે?” એમ પૂછ્યું, જ્યારે અન્ય લોકો ઈચ્છતા હતા કે હું તેમને ક્રમ (રેન્ક) આપું.

એક છોકરાએ કહ્યું, “હવે લક્ષ્મીરામભાઈ પણ અમને બીજા શિક્ષકોની જેમ ભણાવશે અને અમને ક્રમ આપશે.”

મેં કહ્યું, “હું આ પ્રકારનું કશું કરવા જઈ રહ્યો નથી.” તમે બધા જાણો છો કે, સારું કેવી રીતે લખવું.

કાલે ફરી પ્રયાસ કરો. ધીમે ધીમે તમે સારું લખતા શીખી જશો. અને મહાવરો તમને સારું લખવામાં મદદ કરશે - મને તેની ખાતરી છે. તો પછી, તમારી ભૂલોને નિર્દેશ કરવાનો શું અર્થ છે?”

“પણ ક્રમનું શું?” એકે પૂછ્યું.

“જ્યારે હું તમને વાર્તા કહું ત્યારે શું હું તમને ક્રમ આપું?” “ના.”

“જ્યારે આપણે રમતો રમીએ છીએ ત્યારે શું આપણો ક્રમ હોય છે?” “ના.”

“તમારામાંથી કેટલાક ઊંચા છે, જ્યારે અન્ય ટૂંકા છે; શું તેનો અર્થ ક્રમ છે?” “ના.”

“તમારામાંના કેટલાક જાડા છે, કેટલાક તદ્દન દુબળા છે; શું તે ક્રમ સૂચવે છે?” “જરાય નહિ.”

“કેટલાક શ્રીમંત છે, કેટલાક ગરીબ છે; શું તમે શ્રીમંત છો કે ગરીબ છો તે મુજબ શાળા તમને ક્રમ આપે છે?” “ના.”

“તો પછી આપણે ફક્ત ક્રમ પ્રથા જ નથી જોઈતી. જે વ્યક્તિ ગાઈ શકે છે તે આપણી કવિતાઓ ગાઈ શકે છે. જ્યારે તે શબ્દો ભૂલી જાય ત્યારે તેને યાદ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જે વ્યક્તિ રમતને જાણતો નથી તે અન્ય લોકોનું નિરીક્ષણ કરી શકે છે અને શીખી શકે છે; અને જે રમતમાં સારો છે તે તેની ખુશી

રમી શકે છે. સારા હસ્તાક્ષર ધરાવતું બાળક અન્ય લોકો જેઓ પોતાની સુધારણા કરવા માગે છે માટે એક નમૂના (આદર્શ) તરીકે સેવા આપી શકે છે, જે લોકો કોઈક કામ કરવામાં ખુબ કુશળ હોય છે તે હંમેશા અન્ય લોકો જે તે કામ કરવામાં કુશળ નથી તેમને શીખવાડી શકે છે. બસ! "

(ગિજુભાઈ બઘેકાના 'દિવસ્વપ્ના'માંથી)

6.1 મૂલ્યાંકનની સમજ

- મૂલ્યાંકનમાં બાળકોના જ્ઞાન, કૌશલ્ય, વલણ, ક્ષમતા અને માન્યતાઓને લગતા તમામ સંભવિત સ્ત્રોતોમાંથી માહિતી ભેગી કરવાનો સમાવેશ થાય છે, તે દસ્તાવેજ કરો અને આ માહિતીનો ઉપયોગ શૈક્ષણિક નિર્ણયો લેવા, પ્રક્રિયાઓને સુધારવા અથવા પુનઃરચના કરવા અને છેવટે બાળકોના અધ્યયનની સુધારણા માટે કરો.
- મૂલ્યાંકન ઘણા મહત્વના ઉદ્દેશો પૂરા પાડે છે, જેમાં શિક્ષકોને શીખવાનાં અનુભવોની યોજના કેવી રીતે કરવી, શિક્ષણ અને વિકાસના ક્ષેત્રોને ઓળખવા કે જ્યાં બાળકોને સહાય અથવા વિસ્તારની જરૂર હોય, અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓની સિદ્ધિની ગણતરી કરવી.
- મૂલ્યાંકન દ્વારા મેળવેલી માહિતીને સમજવાની પ્રક્રિયામાં માતાપિતા/સંભાળ રાખનારાઓ, શિક્ષકો, સંચાલકો તેમજ નીતિ નિર્માતાઓ સહિત તમામ હિસ્સેદારો સંકળાયેલા હોય ત્યારે જ મૂલ્યાંકન બાળકના શ્રેષ્ઠ હિતોમાં કામ કરે છે. આ સામેલગીરી અને સહકાર બાળકોના શિક્ષણને ટેકો આપવા માટેના મુખ્ય ઘટકો છે અને સિસ્ટમ (તંત્ર રચના વ્યવસ્થા) સુધારણા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.
- શિક્ષણના તમામ તબક્કામાં મૂલ્યાંકન મહત્વનું છે પરંતુ પાયાના શિક્ષણ દરમિયાન વધુ મહત્વનું છે.

6.2 પાયાના વર્ષો દરમિયાન મૂલ્યાંકન

- મૂળભૂત શિક્ષણનો સમયગાળો બુદ્ધિ, ક્ષમતા, શારીરિક વિકાસ, માનસિક પરિપક્વતા અને મૂલ્યોના વિકાસ માટે નિર્ણાયક તબક્કો છે. આ તબક્કામાં શિક્ષણની ગુણવત્તા ભવિષ્યની તમામ સિદ્ધિઓ અને પ્રાપ્તિઓ નક્કી કરે છે. ફિનલેન્ડ અને સિંગાપોર જેવા શાળા શિક્ષણમાં શ્રેષ્ઠતા માટે જાણીતા દેશો આ તબક્કે સઘન રોકાણ કરે છે.
- મૂલ્યાંકનનો પ્રાથમિક હેતુ FYL-1 થી FYL-6 (૩ થી ૯ વર્ષના વય જૂથ) સુધીના દરેક બાળકના શિક્ષણને ટેકો અને માર્ગદર્શન આપવાનો છે. આ મૂળભૂત તબક્કામાં શિક્ષકો તેમના બાળકો વિશે યોગ્ય માહિતી ભેગી કરવા અને પૂરી પાડવા વહેંચવાના અને અપંગતાના પ્રારંભિક સંકેતો તરફ દોરી શકે તેવા લક્ષણો પર વિશેષ ધ્યાન આપવા માટે છે.
- પ્રારંભિક વર્ષોમાં બાળકોનું અધ્યયન અલગ-અલગ માત્રામાં થાય છે. તદઉપરાંત દરેક બાળકમાં તે વિભિન્ન માત્રામાં હોય છે. વળી, આ અધ્યયન વિવિધ વિકાસાત્મક વિભાગો કે વિષયોમાં પણ

વિભિન્નતા ધરાવે છે. જેનો આધાર બાળકોના પ્રતિયારો અને કાર્યપ્રણાલી પર રહેલ છે. જેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આ સ્તર પર સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક પરિપ્રેક્ષ્ય અધ્યયનને મહદઅંશે અસર કરે છે. બાળકોની અધ્યયન પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન તેમની ક્ષમતાઓ, જરૂરિયાતો રસ-રૂચી તેમજ પ્રાથમિકતાઓ વગેરેની ઓળખ કરવામાં સહાયક સાબિત થાય છે.

- મૂલ્યાંકન એ એવી મહત્વપૂર્ણ બાબત છે, જેના દ્વારા વિવિધ પ્લીધિઓનો ઉપયોગ કરી બાળકોનો સતત, સર્વગ્રાહી અને સર્વાંગી વિકાસ જાણી શકાય છે. પ્રારંભિક સ્તર જેવાં કે પ્રિ સ્કૂલ-1, પ્રિ સ્કૂલ-2, બાલવાટિકા, ધોરણ-1,2,3 દરમિયાન રહેલા અધ્યયન અંતરાય(ગેપ)ની પ્રારંભિક તબક્કામાં જ ઓળખ કરવી એ મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયાનો મૂળભૂત હેતુ છે. જેમાં ખાસ કરીને વિશિષ્ટ જરૂરીયાત ધરાવતા બાળકોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. જેથી તેમની પ્રાથમિક તબક્કામાં ઓળખ કરી શકાય અને નિષ્ણાંત પાસે મોકલી આપી શકાય છે.
- પાયાના વર્ષોમાં મૂલ્યાંકન બાળકોની શક્તિ, જરૂરિયાતો, રુચિઓ અને પસંદગીઓને ઓળખવામાં મદદ કરે છે. મૂલ્યાંકનના પરિણામનો હેતુ માત્ર “શું શીખ્યા” તે જાણવામાં માટે નહિ પણ “ક્યાં પરિબળોએ શીખવામાં બાધારૂપ બન્યા” અને “કઈ વ્યૂહરચના શીખવામાં મદદરૂપ બનશે” તેના માટે પણ થાય છે. બાળકોના શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન માત્ર ચાર દીવાલો સુધી સીમિત ના રહેવું જોઈએ પણ તેમના વાલી/ પાલક માતાપિતા અને સમુદાય સુધી પહોંચવું જોઈએ. મૂલ્યાંકનનો મૂળ હેતુ વિવિધ સ્ત્રોત દ્વારા મળેલ માહિતીનો દરેક બાળકને માર્ગદર્શન પૂરું પાડવા, સહાય કરવા અને તેની ક્ષમતાઓ વિકસાવવાનો છે. જ્ઞાન અને મૂલ્યાંકનનો વ્યવહાર સમાંતર ચાલવો જોઈએ.
- સર્વાંગી અને હેતુલક્ષી મૂલ્યાંકન ઘણી તકનીકોનો ઉપયોગ કરી બાળકોની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવા મહત્વપૂર્ણ છે જે ભાગલેનારને નીચેની બાબતો ઓળખવામાં મદદ કરે છે:
  - બાળકોની જરૂરિયાત, રસ, રુચિ, કુશળતા અને પસંદગી જાણવા
  - બાળકની ક્ષમતાને પોષણ આપવા અને તેને ખીલવવા કામગીરી કરવા
  - સમસ્યા અને ચિંતાનો વિષયોને ઉકેલવા માટે સંકલન કરવા
  - શૈક્ષણિક મુશ્કેલીઓ અને અંતર(gap)ની ઓળખ કરવા
- દર બાળકે શીખવાની ગતિ અલગ અલગ હોવા છતાં શીખવાની પ્રક્રિયા એક સરખી જ રહે છે. શીખવાની ક્ષમતા અને ઝડપને સ્વાસ્થ્ય, પોષણ, સુરક્ષાની ભાવના, પ્રેમ અને હૂંફ, પરિવારની ભાગીદારી અને સામેલગીરી, શાળા અને સમુદાય જેવા પરિબળો અસર કરે છે.
- માતાપિતા/સંભાળ રાખનારાઓ સાથે સતત આદાનપ્રદાન અને સહયોગી પ્રયત્નો જરૂરી છે. બાળકમાં મહત્તમ શિક્ષણ અને યોગ્યતાઓના વિકાસ માટે માતાપિતાની ભાગીદારી મહત્વપૂર્ણ છે. શાળા પ્રણાલીમાં નોંધણી ચોક્કસપણે માતાપિતાની તમામ જવાબદારીનો અંત નથી-તેમના બાળકના શિક્ષણ પ્રત્યે તેઓએ બાળકને તેમના ઘરની આસપાસના તેમજ બહારના અનુભવોમાંથી શીખવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા માટે સક્રિયપણે પોતાની જાતને જોડવી જોઈએ. માતાપિતા/સંભાળ રાખનારાઓએ

બાળકની પ્રગતિ, વૃદ્ધિ અને તમામ ક્ષેત્રોમાં વિકાસની દેખરેખ રાખવી, સક્રિય રસ અને ભાગીદારી લેવી, તેમની સફળતાની ઉજવણી કરવી અને કામચલાઉ મુશ્કેલ પરિસ્થિતિઓમાં અથવા જ્યારે મુશ્કેલી આવે છે ત્યારે સહાયક સિસ્ટમ બનાવવી.

ત્રણ લક્ષ્યો અને મૂલ્યાંકન

- શિક્ષણના પાયાના વર્ષોમાં ત્રણ વિકાસલક્ષી ધ્યેયો છે જે અગાઉના પ્રકરણોમાં ચર્ચા કરવામાં આવ્યા છે જેમાં 1. ભૌતિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ 2. સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ અને 3. ભાષા અને સાક્ષરતા, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ (ગણિત અને સંખ્યાજ્ઞાનની સમજ તેમજ વિશ્વની સમજ), આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસ, કલા અને સૌંદર્યલક્ષી વિકાસ જે પરસ્પર સંબંધિત અને આધારિત છે. આ શિક્ષણ ક્ષેત્રોમાં વિકાસ બાળકને જીવનની જટીલ પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે અને આ તમામ ક્ષેત્રોને ત્રણ મુખ્ય લક્ષ્યોમાં સમાવી લેવામાં આવ્યા છે જેની ટૂંકમાં અહીં ચર્ચા કરવામાં આવી છે:

- ઉપરોક્ત મુખ્ય અધ્યયનના ક્ષેત્રો (પ્રાથમ લર્નિંગ એરિયાઝ)ને જેમ જેમ બાળક પ્રારંભિક પ્રાથમિક ધોરણમાં જાય તેમ અલગ-અલગ વિષયો તરીકે ગણવામાં આવે છે. જો કે, તે નોંધવું જોઈએ કે આ તમામ છ તબક્કાઓ સતત હોવા જોઈએ. આ તમામ ક્ષેત્રો ગાઢ રીતે એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે અને આ તબક્કે શીખવાની પ્રક્રિયાને ટેકો આપવા માટે તેનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ.

- ઉપરોક્ત ત્રણ લક્ષ્યોની આસપાસ અધ્યાપન અને અધ્યયનની વ્યૂહરચનાઓ બનાવવાની જરૂર છે અને આ લક્ષ્યો તમામ બાળકોના શિક્ષણના પાયાના વર્ષોને ટેકો આપે છે. ઉપરના ત્રણ લક્ષ્યો હેઠળ આ અધ્યયનના ક્ષેત્રો ઉલ્લેખિત છે. આ સિસ્ટમ સર્વગ્રાહી છે, જે વર્તનનું અવલોકન થવું જોઈએ તે પૂરા પાડે છે, ટિપ્પણીઓ એકત્ર કરવાની પદ્ધતિસરની રીત છે, અને બાળકોના પ્રદર્શન વિશે તારણો કાઢવા અને શિક્ષણની યોજના બનાવવા માટેનું સાધન પણ છે.

- પાયાનાં શિક્ષણ દરમિયાન બાળકોનું પરીક્ષણ કરવું અથવા તેમના કામને ગ્રેડિંગ કરવાનું ન કરવું જોઈએ. FLN અભ્યાસક્રમ બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરવા અને તેમને હકારાત્મક સ્વ-છબી વિકસાવવામાં મદદ કરવા, તેમની પોતાની ક્ષમતાઓમાં આત્મવિશ્વાસ મેળવવા અને પોતાની ગતિએ વ્યક્તિગત પ્રગતિના વિચારને પ્રોત્સાહન આપે છે. ઉપરાંત, બાળકોએ તેમની પ્રાપ્તિના સ્તરને ધ્યાનમાં લીધા વિના વર્ગનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર નથી.

- મૂલ્યાંકન એ એવી પ્રક્રિયા છે જે અધ્યાપન અને અધ્યયનની પ્રક્રિયાઓ સાથે સંકલિત છે અને મુખ્યત્વે શિક્ષકને વ્યક્તિગત બાળક તેમજ વર્ગખંડના વ્યવહારોની સામૂહિક અસર અને ત્રણ વિકાસલક્ષી લક્ષ્યોમાં નિર્ધારિત ઇચ્છિત વલણના પરિણામો પ્રાપ્ત કરવા માટે સશક્ત બનાવવાનો હેતુ છે. જેનો અગાઉના પ્રકરણોમાં ઉલ્લેખ કર્યો છે.

- પાયાના તબક્કા દરમિયાન મૂલ્યાંકનને વ્યાપક રીતે બે મુખ્ય ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે, એટલે કે:

A. શિક્ષકો દ્વારા શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન (SBA): વ્યક્તિગત બાળકની પ્રગતિના મૂલ્યાંકન માટે.

B. મોટા પાયે મૂલ્યાંકન સર્વેક્ષણ: શૈક્ષણિક પ્રણાલીઓની પ્રક્રિયાઓ અને કામગીરીના મૂલ્યાંકન માટે (જેમ કે NAS, SAS અને થર્ડ પાર્ટી મૂલ્યાંકન).

6.3 શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન (School Based Assessment -SBA)

• શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન (SBA) માં, શિક્ષક પોતે બાળકો સાથે મૂલ્યાંકન કાર્યો ઘડે છે જે અધ્યયનની સાતત્યતા પુરવાર કરે છે (આ રીત પ્રમાણિત પરીક્ષણો જે રાજ્ય/રાષ્ટ્રીય સ્તરે મૂલ્યાંકન કેન્દ્રિય રીતે રચાયેલ હોય છે તેનાથી વિપરીત છે). શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન (SBA) નો ધ્યેય મુખ્યત્વે વર્ગખંડના વ્યવહારોની વ્યક્તિગત તેમજ સામૂહિક અસર અને ધરના અનુભવો દ્વારા અભ્યાસક્રમમાં આપેલ પરિણામો પ્રાપ્ત કરવાનો છે. શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન વિકેન્દ્રિત રીતે શિક્ષણની ગુણવત્તાનું નિરીક્ષણ કરવામાં મદદ કરે છે.

• રાજ્ય/રાષ્ટ્રીય સ્તર દ્વારા સંચાલિત પ્રમાણિત પરીક્ષણો SBA માટે વિકલ્પ હોઈ શકે નહીં. વર્ગ/બાળકની જરૂરિયાતો અનુસાર વર્ગશિક્ષક દ્વારા બનાવવામાં આવેલ મૂલ્યાંકન કાર્યો દ્વારા સુક્ષ્મ સ્તરે ગુણવત્તાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે SBA છે.

• શિક્ષકો દ્વારા કરવામાં આવતી મૂલ્યાંકનની SBA સિસ્ટમ, એક વખતની પરીક્ષામાં બેસવાની કઠોરતા કરતાં બાળકની તરફેણમાં વધુ કામ કરે છે. SBA માં, બાળક મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયામાં સમાન ભાગીદારી ધરાવે છે અને તેમાં શિક્ષક દ્વારા નિરીક્ષણ, પ્રગતિ દસ્તાવેજ કરવા માટે વ્યક્તિગત બાળકના પોર્ટફોલિયોની જાળવણી, સહપાઠી મૂલ્યાંકન અને સ્વ-મૂલ્યાંકન જેવી તકનીકોનો ઉપયોગ શામેલ છે.

• SBAની સફળતા શિક્ષકોની ક્ષમતા અને શિક્ષકને તેના વર્ગનું સર્જનાત્મક રીતે મૂલ્યાંકન કરવા માટે આપવામાં આવેલી સ્વાયત્તાના પ્રમાણ પર આધારિત છે. તેથી, SBA માં શિક્ષક પ્રાથમિક સુવિધા આપનાર છે અને બાળકના પ્રદર્શન, યોગ્યતા, વલણ રસ અને સિદ્ધિઓનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે શિક્ષકોને સંપૂર્ણ સ્વાયત્તા આપીને સશક્તિકરણ પર ભાર મૂકવામાં આવે છે.

6.4 પાયાનું શિક્ષણમાં શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન

• મૂળભૂત તબક્કે શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન તણાવમુક્ત હોવું જોઈએ અને મોટાભાગે અનુભવો અને પ્રવૃત્તિઓમાં બાળકના પ્રદર્શનના આધારે ગુણાત્મક નિરીક્ષણ દ્વારા થવું જોઈએ. તે દૈનિક અવલોકન અને પ્રાપ્ત કરેલા પરિણામોના દસ્તાવેજીકરણ તેમજ બાળકોના વિકાસ અને તેમના આરોગ્ય અને પોષણની સ્થિતિ, તેમની ભાગીદારી અને વર્ગખંડમાં અને બહાર તેમના વર્તન સહિત અધ્યયનના અનુભવો, આર્ટવર્ક, રમતો અને કસરતો, સંગીત અને હિલચાલ વગેરેના સંદર્ભમાં હોવા જોઈએ. આ તબક્કે મૂલ્યાંકન, સબળા પાસાંઓને ઓળખવા અને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે કરવામાં આવે છે, વધારાના પ્રોત્સાહનની જરૂર હોય તેવા વિસ્તારોને ઓળખવા અને શિક્ષણ/વિકાસલક્ષી અંતર (ગેપ)ને સંબોધવા માટે કરવામાં આવે છે.

• વિવિધ સાધનો અને તકનીકો જેમ કે વાસ્તવિક રેકોર્ડ્સ (નોંધ-વિગતો) ચેકલિસ્ટ, પોર્ટફોલિયો અને ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાઓ (શિક્ષક, સાથીઓ, પરિવાર અને મિત્રો સાથે સર્વાંગી 360-ડિગ્રી મૂલ્યાંકન દ્વારા) મૂલ્યાંકન માટે ઉપયોગ કરી શકાય છે. મૂલ્યાંકન, જ્યારે યોગ્ય રીતે ડિઝાઇન કરવામાં આવે છે, ત્યારે બાળકોનું શિક્ષણ, તેમની યોગ્યતા વધારવા અને તેમને જરૂરી પ્રતિસાદ આપવા માટે માત્ર માપ જ નહીં, આધાર આપી શકે છે. તેથી, પાયાના વર્ષો દરમિયાન શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન શૈક્ષણિક વર્ષના અંતે પેપર પેન્સિલ ટેસ્ટ સુધી મર્યાદિત ન હોઈ શકે. કરવામાં આવેલા મૂલ્યાંકન પૂર્વ-નિર્ધારિત યોગ્ય સમયે માતાપિતા/ સંભાળ રાખનારાઓને અનિવાર્યપણે જણાવવા જોઈએ.

• એ યાદ રાખવું અગત્યનું છે કે શીખનારાઓ અધ્યયનની પરિસ્થિતિમાં પોતાનો વ્યક્તિગત અભિગમ, ક્ષમતાઓ અને રુચિઓ લાવે છે. SBAમાં શિક્ષક પોતાને વ્યક્તિગત રીતે બાળકની સંસ્કૃતિ, ભાષા, શીખવાની પસંદગીઓ, કૌટુંબિક પૃષ્ઠભૂમિ અને સામાજિક-આર્થિક સ્તર અને તેના આધારે મૂલ્યાંકનની ડિઝાઇનથી પરિચિત કરે છે. જે સંદર્ભમાં બાળક વૃદ્ધિ અને વિકાસ પામે છે તે સંદર્ભને સમજવું જરૂરી છે કેમ કે, શિક્ષણ પર તેની મહત્વની અસર થાય છે. સાંસ્કૃતિક પૂર્વાગ્રહથી મુક્ત ડિઝાઇન મૂલ્યાંકનના કાર્યોમાં મદદ કરે છે.

• પાયાના લેવલ 1 થી 6 (FYL1 થી L6) માટે પરિશિષ્ટ- I માં દર્શાવેલ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ સર્પાકાર(spiral) અને પ્રગતિશીલ સાતત્યતામાં ગોઠવવામાં આવ્યા છે જેથી શિક્ષકો આ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓની પ્રગતિને ટ્રેક કરી શકે. જો કે, વર્ગમાં અધ્યયનના નિષ્પત્તિના વિવિધ સ્તરે શિક્ષણની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવાની પણ જરૂર છે. હકીકત એ છે કે, તમામ બાળકો પોતાની ગતિ અને શૈલી આધારીત શીખે છે, આ દરેક અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પર બાળકોનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે પણ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. તેઓ વિવિધ સ્તરે તેમની પ્રગતિ બતાવી શકે છે. બાળકો સાથે કામ કરવાના અનુભવો દર્શાવે છે કે બાળકો કોષ્ટકમાં આપ્યા મુજબ નીચેના સ્તરો પર અધ્યયનની પ્રગતિ દર્શાવે છે:

સ્તર 1	સ્તર II	સ્તર III	સ્તર IV
આપેલ સમયમર્યાદામાં શિક્ષકોના સહયોગથી અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ	આપેલમાં સમયમર્યાદામાં શિક્ષકોના સમર્થન સાથે અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરે છે	તેના પોતાના અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરે છે	અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરે છે અને અન્યને અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરે છે અને વધુ પડકારરૂપ કાર્યો માંગે છે.

5-15% બાળકો એવાં હોઈ શકે છે જેમને સહાયની જરૂર છે અને શિક્ષકોએ આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ અને તે મુજબ આ બાળકોને મદદ કરવાં માટેની કાર્યયોજના બનાવવી જોઈએ. આ બાળકો ભાષાકીય પૃષ્ઠભૂમિ સહિત વિવિધ સામાજિક-આર્થિક સંદર્ભો સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે.

ઉપરાંત, સમાન વર્ગમાં હોશિયાર બાળકો હોઈ શકે છે, જેમના માટે શિક્ષકોએ વધુ પડકારરૂપ કાર્યોનું આયોજન કરવાની જરૂર છે.

વધુ સ્પષ્ટતા માટે, ઉદાહરણરૂપ પ્રવૃત્તિઓના આધારે અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ નું મૂલ્યાંકન નીચે આપેલ છે:

HW1.8-LO- પસંદગીઓ કરે છે અને પસંદગીઓ વ્યક્ત કરે છે.

ઉદાહરણરૂપ પ્રવૃત્તિ- ચિત્રકામ

સ્તર I	સ્તર II	સ્તર III	સ્તર IV
પહેલાથી બનાવેલ ચિત્રમાં કયા રંગનો ઉપયોગ કરવો તે અંગે બાળક શિક્ષકને પૂછે છે. (શિક્ષક બાળક સાથે રંગો વિશેની તેની રુચિ વિશે ચર્ચા કરશે અને બાળકને રંગ સંગ્રહમાંથી તેના પોતાને રંગ પસંદ કરવા પ્રોત્સાહિત કરશે)	બાળક શિક્ષકને રંગોની પસંદગીઓ આપે છે અને શિક્ષકોની મંજૂરી માંગે છે. (શિક્ષક બાળકને ચોક્કસ રંગ અને રંગ પસંદ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરશે)	બાળક મનપસંદ રંગો પસંદ કરે છે અને તે પેઇન્ટિંગ પૂર્ણ કરે છે. (શિક્ષક બાળકને રંગના વધુ રંગોમાં તપાસ-શોધ કરવા પ્રોત્સાહિત કરશે અને અન્ય બાળકોને ટેકો આપવાનો કહેશે)	બાળક તેની પેઇન્ટિંગ પૂર્ણ કરે છે અને શિક્ષકની પરવાનગી સાથે રંગો પસંદ કરવામાં તેના/તેણીના સાથીઓને મદદ કરે છે. (પ્રશંસા કરતી વખતે, શિક્ષક બાળકને વધુ રંગો અને અન્ય બાળકોને મદદ કરવાં માટે પ્રોત્સાહિત કરશે)

II, 1.3b-LO- પરિચિત ચિત્રના બાકીના છુટા ભાગોને ઓળખે છે.

પ્રવૃત્તિ- ગુમ થયેલ ભાગો સાથે હાથીના ચિત્રનું અવલોકન, ચિત્રમાં જુદા જુદા ભાગોને નામ આપો અને ગુમ થયેલ ભાગને શોધો અને નામ આપો.

સ્તર I	સ્તર II	સ્તર III	સ્તર IV
બાળક ચિત્રનું નિરીક્ષણ કરે છે અને કેટલાક ભાગોને નામ આપે છે અને એક ખૂટતા ભાગને નામ આપ્યા વગર નિર્દેશ કરે છે. (શિક્ષક કેટલાક સંકેતો આપીને ગુમ	બાળક ચિત્રનું નિરીક્ષણ કરે છે અને કેટલાક ભાગોને નામ આપે છે અને સક્રિય શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરીને ગુમ થયેલ ભાગને નિર્દેશ કરે છે. (શિક્ષક	બાળક ચિત્રનું નિરીક્ષણ કરે છે અને મોટાભાગના ભાગોને નામ આપે છે અને સક્રિય શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરીને તમામ ભાગોને નિર્દેશ કરે છે. (શિક્ષક અન્ય	બાળક બધા દૃશ્યમાન ભાગો અને ગુમ થયેલ ભાગોનું નિરીક્ષણ કરે છે અને નામ આપે છે અને ગુમ થયેલ ભાગો શોધવા માટે શિક્ષકોની પરવાનગી સાથે તેમના

થયેલ ભાગનું નામ જણાવવા માટે સ્પષ્ટતા કરશે અને અન્ય ગુમ ભાગો શોધવા માટે પ્રોત્સાહિત કરશે)	બાળકની પ્રશંસા કરશે અને અન્ય ગુમ થયેલ ભાગો શોધવા માટે કેટલાક સંકેતો આપશે)	બાળકોને મદદ કરવાં માટે બાળકની પ્રશંસા કરશે અને પ્રોત્સાહિત કરશે)	સાથીઓને મદદ કરે છે. (શિક્ષક બાળકની પ્રશંસા કરશે અને આમ વર્તવા માટે પ્રોત્સાહિત કરશે)
---	---	---	--

*દ્રષ્ટિની ક્ષતિ ધરાવતા બાળકો માટે, ઉપસેલ ડીઝાઇનથી શણગારેલ/ રફ સપાટીવાળા ચિત્રોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

કામગીરીના સ્તરો: (i) સ્તર I: ઘણી સહાયની જરૂર છે (ii) સ્તર II: સહાય સાથે કામ કરવા સક્ષમ (iii) સ્તર III: ઉંમર યોગ્ય અને (iv) સ્તર IV: અપેક્ષિત કરતાં વધુ (પ્રગતીશીલ)

14 સતત અને વ્યાપક મૂલ્યાંકન માર્ગદર્શિકા, એનસીઈઆરટી

<https://ncert.nic.in/pdf/announcement/CCE-Guidelines.pdf>

6.5 પાયાના વર્ષોમાં શાળા આધારિત 3 લક્ષ્યો હેઠળ મૂલ્યાંકન

પાયાના શિક્ષણમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાના પ્રાથમિક ક્ષેત્રો છે, જે ગાઢ રીતે એકબીજા સાથે જોડાયેલા છે અને મૂળભૂત વર્ષો દરમિયાન વિકાસની પ્રક્રિયાને ટેકો આપવા માટે શિક્ષકે SBA દ્વારા તેનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ. આ પ્રાથમિક શિક્ષણના ક્ષેત્રો અગાઉના પ્રકરણોમાં વર્ણવેલ પાયાના શિક્ષણના ત્રણ વિકાસ લક્ષ્યોમાં (ધ્યેય) સમાવિષ્ટ છે:

ધ્યેય 1: બાળકો સારું સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી જાળવે છે

આ ધ્યેય FY1-FY6 થી આરોગ્ય અને સુખાકારી, શારીરિક અને સ્નાયુઓના વિકાસ સામાજિક ભાવનાત્મક વિકાસ, પોષણ, આરોગ્યપ્રદ પદ્ધતિઓ અને સલામતી માટે અનુભવ પ્રદાન કરવાનું ચાલુ રાખે છે. આ ધ્યેય હેઠળ મૂલ્યાંકનમાં નીચેની બાબતને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે:

- શારીરિક અને સ્નાયુઓના વિકાસ એ એક મહત્વપૂર્ણ ક્ષેત્ર છે જેમાં સામાન્ય સ્નાયુઓના કુશળતા (કુદકા મારવા, ઠેકડાં મારવા વગેરે) અને સુંદર સ્નાયુઓની કુશળતા (ચિત્રકામ, રંગ, મણકાને દોરીમાં પરોવવા વગેરે) નો વિકાસ થાય છે, જે બાળકની શૈક્ષણિક પ્રગતિને અસર કરે છે. આ વાલી અને શાળા તંત્ર દ્વારા સુનિશ્ચિત થવું જોઈએ.
- કસરતો અને રમતોની રચનાને પ્રોત્સાહન હોવું જોઈએ, જે તાકાત, સંકલન, સુગમતા અને સહનશક્તિ આપે છે. એકંદરે બારીક સ્નાયુઓની કુશળતામાં વધારો બાળકની આંખ-હાથના સંકલનની માંગણી કરતી પ્રવૃત્તિઓ પર કામ કરવાની ક્ષમતા માટે જરૂરી છે. આમ, શારીરિક ક્ષમતા પ્રારંભિક વર્ષોમાં બાળકના મૂલ્યાંકનનો મહત્વનો ભાગ બની જાય છે.
- સારું સ્વાસ્થ્ય જાળવવા માટે સ્વચ્છતાના પાસાઓમાં ભોજન પહેલાં અને પછી હાથ ધોવા, ખાંસતી વખતે મોઢું ઢાંકવું, કચરાને કચરાપેટીમાં ફેંકવું, નિયમિત સ્નાન કરવું વગેરે જેવી પ્રથાઓ અને ટેવોનું નિરીક્ષણ સામેલ છે.

• વસ્તુઓ, રમકડાં વગેરેને વ્યવસ્થિત રીતે રાખવા - બાળકો જે જુએ છે તેનું પાલન કરે છે, તેથી શિક્ષકે વસ્તુઓને યોગ્ય જગ્યાએ રાખવા માટે તેમની સાથે કામ કરવાની જરૂર છે, તો જ તે બાળકમાં એની આદત બની જશે. સ્વચ્છતા એ એક મૂલ્ય છે જે 'કેળવાય' છે અને તેને 'ભણાવી' શકાતું નથી. જો કોઈ બાળક કામ પરથી પરત ફરતી વખતે માતાને તેના પગરખાં ઉતારતો જોતો હોય, અને રૂમમાં પ્રવેશતા પહેલા તેને યોગ્ય રીતે રાખતા જોઈ હોય, તો બાળક તે કરવાનું શીખે છે. શિક્ષક બાળકની આદતોનું નિરીક્ષણ કરી શકે છે જેમ કે તેઓ પોતાનો સામાન યોગ્ય જગ્યાએ પાછો રાખે છે.

• સામાજિક અને ભાવનાત્મક પ્રગતિ એ બાળકોએ એકત્રિત કરેલા અનુભવો, મૌખિક અને બિનમૌખિક અભિવ્યક્તિઓ દ્વારા સુખદ અને અપ્રિય ઉત્તેજનાઓ પ્રત્યેની પ્રતિક્રિયાઓ, તેમની લાગણીઓને નિયંત્રિત કરવાનું શીખવું અને બીજાઓ સાથે સંબંધોની શરૂઆત પર આધારિત છે. આંતરક્રિયા અને સંદેશાવ્યવહારના ભાગ રૂપે લાગણીઓ અને વ્યવહારને નિયંત્રિત કરવાની આ પ્રક્રિયાઓને પ્રગતિ કાર્ડના (પત્રિકા) ભાગ રૂપે દસ્તાવેજીકરણ કરવાની જરૂર છે.

• બીજાના સાથનો આનંદ માણવો: છ વર્ષની ઉંમરની આસપાસ આ બાબત વિકસિત થાય છે જ્યારે બાળકો તેમના સાથીદારો અને જૂથોમાં સમય વિતાવવા માટે તૈયાર હોય છે. સહપાઠી મૂલ્યાંકન અને સ્વ મૂલ્યાંકનની તકનીકોનો ઉપયોગ બાળકના વિશ્વ અને તેમના વ્યક્તિગત, સામાજિક, સહયોગી અને ભાવનાત્મક વિકાસની ઊંડી સમજ આપે છે.

• સર્જનાત્મકતા, કલા અને ડિઝાઈનના તમામ સ્વરૂપો પાયાના શિક્ષણનો અભિન્ન ભાગ છે, જેમ કે, કવિતા, જોડકણાં, ગીતો, સંગીત (ગાયકી અથવા સંગીતસાધન / તાર / પવનનાં સાધનો), ચિત્રકામ અને રંગકામ, કઠપૂતળી, માટીકામ, કાગળકામ, રમકડું - બનાવુ, કોરિયોગ્રાફી (નૃત્ય શીખવવું) વગેરે.

• દરેક બાળકને વિવિધ કલા સ્વરૂપોનો સંપર્ક કરવો જોઈએ અને શિક્ષકે બાળકની અંદર રસ, ક્ષમતા, યોગ્યતા, કલ્પના અને સર્જનાત્મકતા, અભિવ્યક્તિ અને બાહ્ય વાતાવરણ અને આંતરિક મૂલ્યો સાથેના સહસંબંધ માટે સક્રિયપણે કામ કરવું જોઈએ. આ નોંધવું જોઈએ કે જરૂરી પ્રોત્સાહન અને તક શાળા તંત્ર દ્વારા તેમજ વાલીઓને માહિતીગાર કરીને આપવામાં આવે છે.

• તે બાળકના મૂલ્યાંકન અને અંતિમ અભિવ્યક્તિનો મહત્વનો અને અભિન્ન ભાગ બનવો જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે કાગળના રમકડાં બનાવવા અથવા કાગળનું ગાડીકામ આપવાની પ્રવૃત્તિઓનો ઉપયોગ, તે સમજવામાં મદદ કરે છે કે શું બાળક ક્રમને અનુસરી શકે છે અને શિક્ષક દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલા વર્તનનું અનુકરણ કરી શકે છે. ઉત્પાદિત કલાકૃતિની કુશળતા અને વિગતોને સમજવાની ક્ષમતા એ કેટલાક મૂલ્યાંકન માપદંડો છે જે કાગળની ફોલ્ડિંગ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પ્રદર્શિત કરી શકાય છે. ઓરિગામી એ ક્રમ અને આંખના હાથના સંકલનને અનુસરીને સૌંદર્યલક્ષી રીતે કાગળથી તૈયાર કરેલું ઉત્પાદન બનાવવાની પ્રક્રિયા છે. તે એક સરળ, કાયા ઉત્પાદનને આનંદ, ઉપયોગ અને સુંદરતાના પદાર્થમાં પરિવર્તિત કરવા માટે હાથની કુશળતા સાથે કલ્પના શક્તિનો બાળકને પરિચય આપે છે.

ધ્યેય 2: બાળકો અસરકારક સંદેશાવ્યવહારકર્તા બને છે

પ્રિ-સ્કૂલ દરમિયાન ભાષા અને સાક્ષરતાનો પાયો નાખવામાં આવે છે (3-6 વર્ષો દરમિયાન), તે વિષય તરફ દોરી જાય છે- ઉદાહરણ તરીકે પ્રથમ/બીજી ભાષા હિન્દી/રાજ્ય ભાષા/અંગ્રેજી. મૂલ્યાંકન માટે આ ધ્યેય હેઠળ નીચેની વિચારણા કરવાની જરૂર છે:

- શાળાનાં પ્રારંભિક વર્ષોમાં બાળકની માતૃભાષા જ બાળક સાથે વાતચીતની ભાષા (જો સૂચનાનું માધ્યમ ન હોય) હોવી જોઈએ, જેથી બાળક વ્યવહારોને સમજવામાં કોઈ મૂંઝવણ ન અનુભવે અને મુક્ત અભિવ્યક્તિ સાથે વિકાસ કરી શકે.
- વાતચીત કરવાની ક્ષમતા પ્રારંભકર્તા અને પ્રાપ્તકર્તા બંને તરીકે વિકસિત થવી જોઈએ. આનો અર્થ એ છે કે બાળકને વાતચીત કરવાની જરૂરિયાત સમજવામાં, વાતચીત કરવા માટે વિચાર રચવા માટે, યોગ્ય શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને, સમજી શકાય તેવી રીતે મૌખિક રીતે અને યોગ્ય ચહેરાના હાવભાવ અને બોડી લેંગ્વેજ સાથે વાતચીતને સિદ્ધ કરવા અને છેલ્લે પ્રાપ્તકર્તા તરફથી મૌખિક અને બિન-મૌખિક પ્રતિસાદ મેળવવા માટે મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે.
- પ્રત્યાયનના ત્રણ મહત્વના પાસાઓ સાંભળવું, સહાનુભૂતિ અને સહયોગ કરવાની જરૂરિયાત છે. મૂલ્યાંકન કાર્યોને આ પાસાઓને અન્ય પાસાઓ સાથે સાંકળી માપવા માટે રચવામાં આવી શકે છે.
- બિન-શાબ્દિક પ્રત્યાયનને મહત્વ આપતા, બાળકને વિવિધ 'ભાવ' (લાગણીઓ) અને 'મુદ્રાઓ' (હાવભાવ) સાથે અવગત કરવા, જે આપણી સમૃદ્ધ ભારતીય સંસ્કૃતિનો ભાગ હતા. ભાવ અને મુદ્રાઓને ઓળખવા માટે મૂલ્યાંકન કાર્યો વિકસાવવામાં આવી શકે છે અને બાળકને એવી પરિસ્થિતિઓ વ્યક્ત કરવા માટે કહેવામાં આવે છે કે જેમાં ભાવો અને મુદ્રાઓ સંગ્રહિત હોય. આ હેતુ માટે સાંકેતિક ભાષા પણ વપરાય શકે છે.
- રમૂજની ભાવનાનો વિકાસ એ ભાષા અને પ્રત્યાયનના વિકાસ સાથે જોડાયેલ મહત્વનો ભાગ છે, જેને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ જેથી બાળકના વિકાસ સાથે ધીમે ધીમે તેનો વિકાસ પણ થાય.
- શૈક્ષણિક ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યની સફળતા, નિષ્ફળતાના દરમાં ઘટાડો, વધુ સારી શૈક્ષણિક સિદ્ધિઓ અને સામાન્ય રીતે પુખ્ત વયની વધુ સફળતા માટે મહત્વનો ફાળો આપવા માટે કોઈપણ ચર્ચામાં પાયાની સાક્ષરતાનું મહત્વ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે.
- આ તબક્કે ભાષા અને પાયાની સાક્ષરતા માટે વિકાસલક્ષી યોગ્ય તકો ભવિષ્યની વાંચવાની ક્ષમતા સાથે સીધો સંબંધ ધરાવે છે. સાક્ષરતા મૂલ્યાંકનથી ખબર પડે છે કે બાળક સમજણ સાથે વાંચી શકે છે કે નહીં. વાંચન માટે બાળક રસ્તાની નિશાની, પોસ્ટર, કરીયાણાની વસ્તુના પેકેટ, પ્લેટફોર્મમાં આપેલ ટ્રેન સમયપત્રક પરનું લખાણ વાંચી શકે છે. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકને નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે પોસ્ટર

વાંચવા માટે કહેવામાં આવી શકે છે, ત્યારબાદ પોસ્ટર સાથે સંબંધિત સરળ વાક્યો પૂછવા જેવા કે , 'પોસ્ટર આપણને શું કરવાનું કહે છે?'

* જરૂરિયાત મુજબ ત્રણ ચાર સ્તરો સહિત શિક્ષક દ્વારા મૂલ્યાંકન માર્ગદર્શિકા વિકસાવવામાં આવી શકે છે:

શિખાઉ- શું બાળક લખાણમાં આપેલી માહિતી શોધી શકે છે?

પ્રગતિશીલ - બાળક તેના પોતાના શબ્દોમાં સ્થિત માહિતીનું અર્થઘટન કરી શકે છે?

પ્રાયોગિક - બાળક માહિતીને ઉપયોગી અથવા એટલી ઉપયોગી ન હોવાનું મૂલ્ય આપી શકે છે?

અદ્યતન - બાળક માહિતીનો ઉપયોગ કરી શકે છે કે નહીં?

વાંચન સમજની મૂલ્યાંકનના આ ચાર સ્તરો શિક્ષકને તે સ્તરને લક્ષ્ય બનાવતા હસ્તક્ષેપોની રચના કરવામાં મદદ કરે છે જેના પર ધ્યાન આપવાની જરૂર હોય.

ધ્યેય ૩: બાળકો સંકલિત શીખનારા બને છે અને તેમના ત્વરિત વાતાવરણ સાથે જોડાય છે.

આ ધ્યેય હેઠળ મૂલ્યાંકન માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે:

- ગણિત વ્યક્તિમાં આવશ્યક અભિગમોના વિસ્તરણ માટે પાયો બનાવે છે અને તે આજના ઝડપી પ્રગતિશીલ ડિજિટલ વિશ્વમાં ખાસ કરીને મહત્વપૂર્ણ છે. ગણિતશાસ્ત્ર શિક્ષણના પાયાના વર્ષોમાં કોયડાઓ ઉકેલવા, અંતર, વજન અને સમયનો ખ્યાલ વિકસાવવા, ભૂમિતિ અને કદ અને આકારના સ્વરૂપોમાં ત્રિ-પરિમાણીય જ્ઞાન (હેતુ, પદ્ધતિ, મૂલ્યાંકન)નો વિકાસ કરી શકે છે.

- બાળકના મૂલ્યાંકનમાં અનિવાર્યપણે સંખ્યાઓમાંથી અર્થ સમજવાની ક્ષમતા, જૂથો, આકાર, પેટર્ન, દિશા, અંતર, વજન અને સમયને સમજવાની ક્ષમતાનો સમાવેશ થવો જોઈએ.

- સંખ્યાજ્ઞાન મેળવવું એ સંખ્યાઓ ગણવા પૂરતું મર્યાદિત નથી, પરંતુ તેમાં ગણિતની ભાષા શીખવી અને બાળક દ્વારા તેના/ તેણીના પર્યાવરણ સાથે ગણિતનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. ઉકેલ મેળવવા

માટે તે ગાણિતિક નિયમો (અલ્ગોરિધમ્સ)ને અનુસરવા વિશે નથી, પરંતુ તે વસ્તુઓને જૂથબદ્ધ અને પુનઃ જૂથબદ્ધ (ગ્રુપિંગ અને રીગ્રુપિંગ) કરીને વસ્તુઓને વધુ સારી રીતે સમજવા માટે છે.

- એક મૂલ્યાંકન કાર્યનું ઉદાહરણ જે બાળકમાં ગાણિતિક વિચાર ક્ષમતાનું વિશ્લેષણ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે તે નીચે આપેલ છે. આ પ્રવૃત્તિમાં, બાળકને માત્ર તારાઓની ગણતરી કરવા અને તેમને રંગ આપવા માટે પૂછવાને બદલે, બાળકને તારાઓના 2, 3 અને 4 ના જૂથો બનાવવા અને તેમને અલગ અલગ કાગળો પર અલગ અલગ રંગ આપવા અને 2,3 અને 4 ના કેટલા જૂથો છે તેનું નિરીક્ષણ કરવા અને તેમની વચ્ચેના સંબંધો જોવા માટે કહી શકાય. જૂથ બનાવવાની અને પુનઃ જૂથ બનાવવાની આ પ્રવૃત્તિ બાળકની વિશ્લેષણાત્મક ક્ષમતાને વધારે છે. આમ, એ વાત પર ભાર મુકી શકાય છે કે સંખ્યાનું અધ્યયન એ માત્ર સતત ગણિતની સમજણ અને ગાણિતીક નિયમોનો ઉપયોગ કરવો જ નહીં પણ અવિભાજ્ય ગણિત વિશે પણ છે અને ગણિતનો ઉપયોગ કરીને આપણી આસપાસની દુનિયાને સમજવા માટે, એટલે કે ગાણિતિક વિચારસરણી વિકસાવાનો છે.

- મૂલ્યાંકનથી ગણિતના શિક્ષણને ટેકો મળવો જોઈએ અને શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ બંનેને ઉપયોગી માહિતી મળવો જોઈએ.

- પાયાના વર્ષોમાં મૂલ્યાંકન હાથ ધરવા માટેના કેટલાક સૂચનો નીચે દર્શાવવામાં આવ્યા છે:

- મૂલ્યાંકન પરીક્ષણો અને તકનીકોની વિવિધતા- ભારત એક વૈવિધ્યસભર રાષ્ટ્ર છે, તેથી રાષ્ટ્રના તમામ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા જ્ઞાનાત્મક કુશળતાના મૂલ્યાંકન માટે 'એકવચન' પરીક્ષણનો ઉપયોગ કરી શકાતો નથી. તેથી, વિસ્તારોની સામાજિક-સાંસ્કૃતિક, આર્થિક, ભૌગોલિક અને ભાષાકીય માંગ અનુસાર બહુવિધ મૂલ્યાંકન પરીક્ષણો બનાવવાની જરૂર છે. આગળ, મૂલ્યાંકન તકનીકો પણ નવીન હોવી જરૂરી છે અને વિદ્યાર્થીઓએ તેમના વર્ગખંડોમાં અધ્યયન નિષ્પત્તિની પ્રાપ્તિની શોધ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. જો કે, વિદ્યાર્થીઓએ મૂલ્યાંકનનું દબાણ ન અનુભવવું જોઈએ. તેથી, તે પ્રાધાન્ય સહયોગ અથવા જૂથ કાર્ય દ્વારા વર્ગમાં આનંદદાયક પ્રવૃત્તિ તરીકે હાથ ધરવામાં આવવી જોઈએ.

- અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પર આધારિત મોડેલ એસેસમેન્ટ ટેસ્ટનો વિકાસ- મૂલ્યાંકન પરીક્ષણો વ્યક્તિલક્ષી અને વર્ગોમાં બાળકોના અધ્યયનના સ્તર અનુસાર હોવા જોઈએ. પરંતુ આ આત્મલક્ષિતાએ બાળકોમાં પાયાના આંકડાની પ્રાપ્તિના ઉદ્દેશને ખરાબ ન કરવો જોઈએ. તેથી, NCERT દ્વારા વિકસિત કરાયેલા અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ આ મૂલ્યાંકન પરીક્ષણો વિકસાવતી વખતે મુખ્ય ધ્યાન પર હોવા જોઈએ, જેથી બે અલગ અલગ વર્ગો માટે રચાયેલ પરીક્ષણોમાં સમાનતા જાળવી શકાય.

- પ્રશ્ન બેંકનો વિકાસ- NCERT અને SCERTs જેવી સંસ્થાઓ વિવિધ વય જૂથના વિદ્યાર્થીઓ માટે પાયાની સંખ્યાના વિવિધ પાસાઓને લગતા પ્રશ્નોની પ્રશ્નબેંક પણ વિકસાવી શકે છે. પ્રશ્ન બેંક માટે પ્રશ્નો વિકસાવતી વખતે દરેક વર્ગના અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ.

આ પ્રશ્ન બેન્કોનો ઉપયોગ વર્ગમાં જૂથોને સંબોધવામાં ક્વિઝ તરીકે કરી શકાય છે, અથવા બાળકોને અન્ય જૂથો માટે ક્વિઝ તૈયાર કરવા માટે જૂથોમાં કામ કરવાનું કહેવામાં આવી શકે છે.

• મૂલ્યાંકન માટે ઓડિઓ-વિઝ્યુઅલ (શ્રાવ્ય-દ્રશ્ય) સાધનોની રચના શીખનારાઓમાં સંખ્યાજ્ઞાન અને ગણિતની કુશળતાની પ્રાપ્તિને સમજવા અને તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે કેટલાક શ્રાવ્ય-દ્રશ્ય પરીક્ષણો પણ વિકસિત કરી શકાય છે. તેમની જરૂરિયાત મુજબ અલગ અલગ રાજ્ય સરકારો દ્વારા તેમને જાળવવામાં આવી શકે છે. આ શ્રાવ્ય-દ્રશ્ય સાધનો વિવિધ ભાષાઓમાં અને વિવિધ રાજ્યોમાં બનાવી શકાય છે, જેથી વિવિધ સામાજિક-સાંસ્કૃતિક, આર્થિક અને ભાષાકીય પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવતા વિવિધ રાજ્યોના વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ નું મૂલ્યાંકન કરવા માટે આ વધુ યોગ્ય હોઈ શકે.

પોર્ટફોલિયો: પોર્ટફોલિયો એ અધ્યાપન-અધ્યયન દરમિયાન બાળકના કાર્યનો એક વાસ્તવિક રેકોર્ડ છે. પોર્ટફોલિયો બાળકની પ્રગતિ, બાળકની શીખવાની શક્તિ અને અધ્યયનના પરિણામોની સરખામણીએ શીખવામાં અંતર વિશે સર્વગ્રાહી વિચાર આપે છે. પોર્ટફોલિયો (જો હોય તો) નવા વર્ગના શિક્ષકને અગાઉના વર્ગોમાં બાળકની પ્રગતિ અને શીખવાની પ્રક્રિયા વિશે જરૂરી માહિતી પણ પૂરી પાડે છે. બાળક દ્વારા શિક્ષક સાથે પરામર્શ કરીને પોર્ટફોલિયો વિકસાવવાની જરૂર છે અને તેનો ઉપયોગ સહપાઠી અને સ્વ-મૂલ્યાંકન માટે પણ થઈ શકે છે. ધ્યાન રાખો કે પોર્ટફોલિયોમાં બાળક દ્વારા કરવામાં આવેલા માત્ર સારા કામનો રેકોર્ડ જ નહીં, પરંતુ તે તમામ નોંધપાત્ર પ્રવૃત્તિઓનો રેકોર્ડ હોય જેમાં સોંપણીઓ, કાર્યપત્રકો, પ્રોજેક્ટ, વર્ગખંડમાં અવલોકનોનો રેકોર્ડ અને શિક્ષકની નોંધના સ્વરૂપમાં બાળક સાથે મૌખિક ક્રિયાપ્રતિક્રિયા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

માર્ગદર્શિકા દ્વારા મૂલ્યાંકન

પાયાની સંખ્યા માટે કાર્યોના મૂલ્યાંકન માટે માર્ગદર્શિકાના કેટલાક ઉદાહરણો નીચે આપેલ છે. આમાં કામની વર્ણનાત્મક વિગતો સામેલ હોઈ શકે છે, જે વપરાશકર્તાઓના ઉપલબ્ધ સમય, કાર્યની પ્રકૃતિ વગેરેની શક્યતા પર આધાર રાખે છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો બાળકો તેનો ઉપયોગ કરશે, તો તેમની ક્ષમતાઓ નું સર્જન અને ઉપયોગ કરતી વખતે કાળજી લેવાની જરૂર છે.

માર્ગદર્શિકા CCE અને SBA માટે મહત્વનું સાધન છે. વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી સાથે સંબંધિત વર્ગ શિક્ષક દ્વારા માર્ગદર્શિકાનો વિકાસ થવો જોઈએ. તેમને એવી રીતે લખવું જોઈએ કે તે શિક્ષકો, બાળકો અને માતાપિતા દ્વારા સરળતાથી સમજી શકાય.

માપદંડ	સ્તર I	સ્તર II	સ્તર III
આકારોની ઓળખ	પરિચિત વસ્તુઓના સમાન/ એક જેવા આકાર (આપેલ/ અસ્તિત્વમાં છે) સાથે	પરિચિત વસ્તુઓના સમાન/એક જેવા આકારો સાથે આપેલ આકારને ઓળખે છે	અગાઉ જોયેલા સમાન/ એક જેવા આકારો સાથે આપેલ

	આપેલ આકારને કેટલાક પ્રયત્નો પછી ઓળખે છે	(આપેલ/અસ્તિત્વમાં છે)	આકારને ઓળખે છે પરંતુ આજુબાજુ નથી
આકારો અને લક્ષણોનું નામકરણ	ઔપચારિક રીતે નહીં પરંતુ કેટલાક પ્રયત્નો પછી આકારને અનૌપચારિક રીતે નામ આપવા માટે સક્ષમ બનાવવા	આકારની લાક્ષણિકતાઓને ઓળખીને અનૌપચારિક અને ઔપચારિક રીતે નામ આપવા માટે સક્ષમ	આકારની લાક્ષણિકતાઓને અનૌપચારિક અને ઔપચારિક રીતે નામ આપવા માટે સક્ષમ છે, અને વિવિધ ઉદાહરણો આપે છે
આકારો અને લક્ષણોનું નામકરણ	દોરવા માટે સક્ષમ છે પરંતુ આપેલા આકારને વિવિધ દ્રષ્ટિકોણથી નામ આપવા માટે સક્ષમ નથી	વિવિધ દ્રષ્ટિકોણથી આપેલ આકારને દોરવા અને નામ આપવામાં સક્ષમ	વિવિધ દ્રષ્ટિકોણથી આપેલ આકાર દોરવા, નામ આપવા અને સમજાવવા માટે સક્ષમ
કલ્પના/ સર્જનાત્મકતા	અન્યનું અનુકરણ કરે છે/સંકેતો મેળવે છે અને ચિત્ર દ્વારા પદાર્થ ચિત્ર અને કલા અને હસ્તકલા બનાવવા માટે પ્રયાસો કરે છે	ડ્રોઇંગ/આર્ટ અને કાફ્ટ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે આકૃતિઓ/વસ્તુઓ બનાવે છે	નવીન વિચારો આપે છે અને ચિત્રકામ/કલા અને હસ્તકલા દ્વારા નવીન આકૃતિઓ/વસ્તુઓ બનાવે છે

- નજીકના લોકો સાથે વાતચીત કરવાની ક્ષમતા તેમજ વિશ્વને મોટા પ્રમાણમાં જાણવાની અને સમજવાની ક્ષમતા બાળકના વિકાસનો મોટો ભાગ છે.
- બાળકોને પાયાના વર્ષોમાં આસપાસના ભૌતિક વાતાવરણ, રહેવાસીઓ, વનસ્પતિ અને પ્રાણીસૃષ્ટિ, લોકો, મહત્વ અને રુચિના સ્થળો (તેમની જરૂરિયાત, મહત્વ અને ઉપયોગિતા), ટેકનોલોજી સહિતની ઉપલબ્ધ સુવિધા (તેમની જરૂરિયાત અને ઉપયોગિતા) નું સંશોધન કરવા માટે પૂરતી તક પૂરી પાડવી જોઈએ. બાળકો તેમના માતાપિતા અને દાદા -દાદી સાથે વાત કરીને તેમના પારિવારિક ઇતિહાસ વિશે જાણી શકે છે. તેમને છોડ અથવા પ્રાણીની સંભાળ રાખવા અને તેમની વૃદ્ધિનો અભ્યાસ કરવા પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે.

- શિક્ષકે અવલોકન, વાતચીત અને પ્રોજેક્ટ્સ/કાર્યો દ્વારા, બાળકની આસપાસની દુનિયાને સમજવા અને સમજવામાં તેના રસ અને સક્રિયતાના સ્તરનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ.
- વાર્તા કહેવા દ્વારા મૂલ્યાંકન કરવું એ એક ઉપયોગી માર્ગ છે જેના દ્વારા શિક્ષક તેમની આસપાસની દુનિયાને સમજવામાં મદદ કરી શકે છે. બાળકોને ખુલ્લા પ્રશ્નો પૂછવા ઉપરાંત, તેમને પ્રશ્નો બનાવવા અને પૂછવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવી શકે છે. મૂલ્યાંકન માર્ગદર્શિકા બાળક દ્વારા પૂછવામાં આવતા પ્રશ્નોના સ્તર અને શ્રેણીને સમજવા માટે તૈયાર કરી શકાય છે.
- બાળકોને તેમના આસપાસના વાતાવરણ અને સમાજ સાથેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયાના આધારે તેમના રમકડાંની આસપાસ વાર્તાઓ બનાવવા માટે પણ પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે.

વર્ગમાં બાળકોની ભાગીદારી

- બાળકોની વિવિધ જરૂરિયાતોને ધ્યાનમાં રાખીને વર્ગમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરાવીને અધ્યયનના કાર્યોની વધુ સહભાગી પ્રકૃતિ બનાવો.
- બાળકોને પ્રશ્નો પૂછીને અને સમસ્યાઓની રચના દ્વારા વર્ગખંડની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવા પ્રોત્સાહિત કરો.
- જૂથોમાં કામ કરતી વખતે અને વાંચન કોર્નરથી વાંચતી વખતે વર્ગમાં બાળકોને ગતિશીલતાની સ્વતંત્રતા આપો.
- બાળકોને સંખ્યા અને માપન સંબંધિત સમસ્યાઓ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે ઘણી અનૌપચારિક વ્યૂહરચનાઓ વિકસાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.
- જવાબ આપવાની, ચર્ચા કરવાની અને વાંચન અને પુસ્તકો વહેંચવાની તક.

6.6 શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન: સાધનો અને તકનીકો (દૃષ્ટાંતરૂપ)

6.6.1 નિરીક્ષણનો ઉપયોગ

- બાળકોના શીખવાની પ્રક્રિયાને સમજવાનો મહત્વનો ભાગ એ છે કે તેઓ શું કરે છે તેનું અવલોકન કરવું. 'નિરીક્ષણ' તેથી, પાયાના શિક્ષણ દરમિયાન મૂલ્યાંકનની એક મહત્વપૂર્ણ તકનીક (ટેકનીક) છે.
- એવી તકો બનાવવાની જરૂર છે જેમાં રમતી વખતે બાળક તેમની સંભાવનાઓ વ્યક્ત કરી શકે, કારણ કે પાયાના શિક્ષણ દરમિયાન રમત આધારિત પદ્ધતિ એક સૂચવવામાં આવેલ શિક્ષણશાસ્ત્ર છે. આ રમતની પરિસ્થિતિઓ વર્ગખંડમાં અને ઘરે પણ સરળ બનાવી શકાય છે. એવા અવલોકનોની નોંધ થઈ શકે છે, 'તેઓ કોની સાથે રમવાનું પસંદ કરે છે?', 'તેઓ કેવી રીતે રમે છે?', 'તેઓ કેટલી સારી રીતે વાતચીત કરે છે?', 'કઈ પ્રવૃત્તિઓ તેમને જોડે છે?' વગેરે.
- બાળકો માટે રસ, રુચિ એક ઉત્તમ પ્રેરક છે. જ્યારે બાળકો કોઈ પ્રવૃત્તિ અથવા અનુભવમાં રસ સાથે રોકાયેલા હોય છે, ત્યારે તેઓની શીખવાની શક્યતા વધારે હોય છે. બીજો યોગ્ય પ્રશ્ન પૂછવા જેવો છે: કે 'બાળકો કઈ પરિસ્થિતિમાં શ્રેષ્ઠ શીખે છે?' જુદા જુદા બાળકો માટે આ અલગ હશે. દરેક બાળક પાસે

તેમના વિશ્વને સંશોધન કરવાની પસંદગીની રીત હશે; તે પુખ્ત વ્યક્તિની હાજરીમાં, કેટલાક અન્ય બાળકો સાથે, જૂથમાં અથવા તેમના પોતાના પર હોઈ શકે છે.

d. નિરીક્ષણ દ્વારા શિક્ષકો અને સંભાળ રાખનારાઓ બાળકોની વ્યક્તિગત રુચિઓથી પરિચિત થાય છે, જે શીખવા માટેની પૂર્વ શરત છે.

સૂચિત શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

ધ્યેય- 'બાળકો સારા સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી જાળવે છે'

શિક્ષક બે બાળકોને દોરડું પકડી રાખવા કહેશે. શિક્ષક દોરડું જમીનથી અડધો ફૂટ ઉપર રાખવાની સૂચના આપશે. બાકીના બાળકો કતારમાં ઊભા રહેશે અને વારાફરતી દોડશે અને ઉંચો ફૂટકો લેશે. બાળકો તે મુજબ પ્રદર્શન કરશે.

6.6.2 સ્વ-મૂલ્યાંકન અને સહપાઠી મૂલ્યાંકન

ખાસ કરીને પ્રારંભિક વર્ષોમાં, મૂલ્યાંકન કાગળ, પેન્સિલ સુધી મર્યાદિત હોવું જોઈએ નહીં. બાળકોને એકબીજા અને પોતાનું મૂલ્યાંકન કરવા દેવા માટે શિક્ષકોએ પોતાનો અને સહપાઠી મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે. આ બાળકોને તેમના શિક્ષણ માટે વધુ જવાબદારી લેવા માટે પ્રોત્સાહિત કરશે અને તેમના પોતાના અને તેમના સાથીઓના પ્રદર્શનનું મૂલ્યાંકન અને માપદંડ કરી શકશે. આ દ્વારા, બાળકો તેમની અગાઉની ભૂલોમાંથી શીખી શકે છે, તેમની શક્તિ અને નબળાઈઓ ઓળખી શકે છે અને તે મુજબ તેમના શિક્ષણને લક્ષ્ય બનાવવાનું શીખી શકે છે. શિક્ષક પોતાના અને સહપાઠી મૂલ્યાંકન કરવા માટે નવતર અને રમત આધારિત વ્યૂહરચનાઓનો ઉપયોગ કરી શકે છે, જેમ કે, માટી અથવા લાકડાના (પર્યાવરણને અનુકૂળ) રમકડાંનો ઉપયોગ કરીને. હકીકતમાં, બાળકના વ્યક્તિગત, સામાજિક અને ભાવનાત્મક વિકાસનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે રમકડાંનો ખૂબ જ રચનાત્મક ઉપયોગ કરી શકાય છે. બાળકો માટે આ બોજરૂપ ન બને તે માટે પોતાના અને સહપાઠી મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ કરતી વખતે શિક્ષકોએ નાના બાળકો સાથે અતિ સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. LO-EVS 6.7 પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને શિક્ષકના અને સહપાઠી મૂલ્યાંકનનું ઉદાહરણ નીચે આપેલ છે:

LO-EVS 6.7 જુદી જુદી ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરીને પદાર્થો, પક્ષીઓ, પ્રાણીઓ, સુવિધાઓ, તફાવતો/ સમાનતા અનુસાર પ્રવૃત્તિઓના જુથ બનાવો (દા.ત., દેખાવ/ રહેવાની જગ્યા/ ખોરાક/ હલનચલન/ પસંદ-નાપસંદ/ અન્ય કોઈપણ લક્ષણો)

પ્રવૃત્તિ- બાળકોને આકારના આધારે વસ્તુઓનું જુથ બનાવવાનું કાર્ય આપવામાં આવે છે.

સંસાધનો- ત્રિકોણાકાર, લંબચોરસ, ગોળાકાર અને ચોરસ આકારના કાર્ડબોર્ડના ટુકડા અને આ આકારોની કેટલીક વસ્તુઓ અને રમકડાં જેમ કે શાહી પેડ, બંગડીઓ, વીંટીઓ વગેરે.

સ્વ-મૂલ્યાંકન શીટ

નામ .....

જે તમને તમારા માટે યોગ્ય લાગે તે વિકલ્પને ટીકમાર્ક કરો -

(નાના બાળકો માટે, શિક્ષકો ઇમોજી અથવા હસતો ચહેરો વાપરી શકે છે જ્યાં બાળકો નિશાની મૂકે છે)

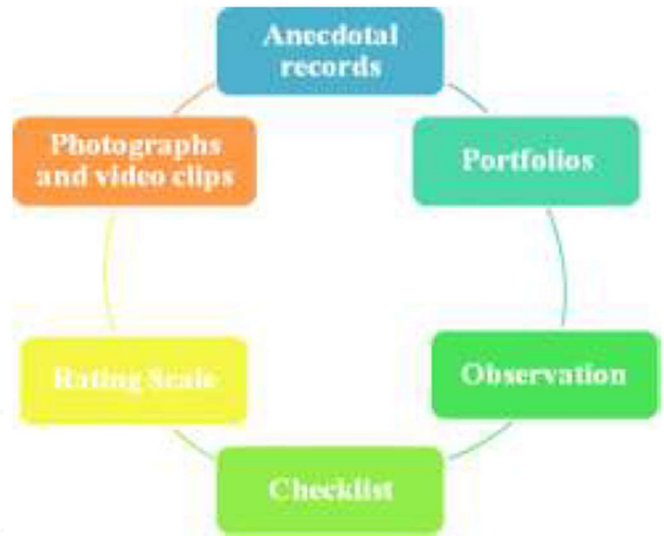
1. મેં વસ્તુનું જૂથ બનાવ્યું, અને મેં શિક્ષક/મિત્રોની મદદથી કાગળોનો ઉપયોગ કરીને નવા આકાર બનાવ્યા
  2. મેં મોટે ભાગે તે બધા આકાર અને વસ્તુઓને કોઈ મદદ લીધા વિના જૂથબદ્ધ કર્યા; મેં ફક્ત કેટલીક વસ્તુઓ માટે મદદ માંગી.....
  3. ગ્રુપ કેવી રીતે કરવું તે હું સમજી શક્યો નહીં, તેથી શિક્ષકને પૂછ્યું .....
  4. મેં આકારોનું જૂથ બનાવવા માટે ખૂબ ઓછો સમય લીધો અને મેં અન્ય લોકોને પણ મદદ કરી.
- સહપાઠી-મૂલ્યાંકન શીટ

મારા મિત્રનું નામ .....

1. મદદ વગર કાર્ય પૂર્ણ કર્યું ..... હા/ના
2. અન્યને તેમના કાર્યો પૂર્ણ કરવામાં મદદ કરી ... હા/ના
3. કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે મદદ માંગતો હતો ... હા/ના
4. કાર્ય ખૂબ મુશ્કેલ લાગવાથી તે/તેણી ચૂપચાપ બેઠા હતા ... હા/ના.

6.6.3 પોર્ટફોલિયોનો ઉપયોગ

- શિક્ષક અને બાળકો સંયુક્ત રીતે બાળક દ્વારા કરવામાં આવેલી પ્રગતિના દસ્તાવેજીકરણ માટે પોર્ટફોલિયો જાળવી શકે છે. દરેક પોર્ટફોલિયો બાળકના અધ્યયનની યાત્રાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.
- પોર્ટફોલિયો નીચે મુજબ વિકસિત કરી શકાય છે:

ફોટોગ્રાફ્સ અને વીડિયો ક્લિપ્સ	નિરીક્ષણ
વાસ્તવિક રેકોર્ડ્સ	ચેકલિસ્ટ
પોર્ટફોલિયો	રેટિંગ સ્કેલ

- o દર અઠવાડિયે/મહિને મૂલ્યાંકન કરવા માટે શીખવાના ક્ષેત્ર(ઓ) નક્કી કરવા જોઈએ (દા.ત. સાંભળવાની/બોલવાની કુશળતા, પુસ્તકો સાથે બંધન, પ્રિન્ટ (છાપ) જાગૃતિ, ગણિતની વિભાવનાઓ, સમસ્યાનું નિરાકરણ, સર્જનાત્મકતા, સહપાઠી સંબંધો).
- o દરેક બાળકના નામ અને લોગો/કોડ સાથે ફાઈલ ફોલ્ડર (પોર્ટફોલિયો) વિકસાવવો જોઈએ.

- o તારીખ અને ચોક્કસ શિક્ષણ ક્ષેત્ર (દા.ત., રેખાંકનો, ચિત્રો, વિડીયો/ ઓડિયો ટેપ, ફોટા, ટ્રુચકા) સાથે બાળકોના કામના નમૂના ઉમેરતા/ એકત્રિત કરતા રહો.
- o બાળકોના કાર્ય/પ્રવૃત્તિઓને ત્રણ વિકાસ લક્ષ્યો સાથે જોડો.
- o ખાતરી કરો કે કામના નમૂનાઓ બાળકના પ્રયત્નો દર્શાવે છે.
- o માહિતી વહેંચો અને દરેક બાળકને સ્પષ્ટ રીતે સમજો.

6.7 સર્વગ્રાહી પ્રગતિ અહેવાલ કાર્ડ (HPC) દ્વારા શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન સંકલન પ્રગતિ

બાળકોના વિકાસ અને વિકાસના તમામ આવશ્યક પાસાઓ પર બાળકોનું મૂલ્યાંકન સર્વાંગી પ્રગતિ કાર્ડના રૂપમાં સંકલિત કરવાની જરૂર છે. રચાયેલ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા એકત્રિત કરેલા પુરાવા ને HPC (હોલીસ્ટીક પ્રોગ્રેસ કાર્ડ-સર્વગ્રાહી પ્રગતીકાર્ડ) માં સમાવવાની જરૂર છે, જે વિદ્યાર્થીની પ્રગતિનું વ્યક્તિગત અને વ્યાપક રિપોર્ટિંગ છે. એક મુદત/સેમેસ્ટર અથવા શાળાકીય વર્ષના અંતે એક વખતના મૂલ્યાંકનના વિરોધમાં ચોક્કસ સમય દરમિયાન વિદ્યાર્થીની પ્રગતિનું ચિત્ર રજૂ કરવા માટે HPC સતત મૂલ્યાંકન કરે છે.

HPC ની કેટલીક વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે:

- એ વિષય ક્ષેત્રમાં એક જ સ્કોર અથવા શબ્દ શ્રેણી (લેટર ગ્રેડ)થી વિપરીત, અલગ રિપોર્ટિંગ પ્રદાન કરે છે.
- સર્વાંગી પ્રગતિ ઘણી અનન્ય ક્ષમતાઓની જાણ કરે છે જે માત્ર શૈક્ષણિક નથી.
- વિદ્યાર્થીઓની સાક્ષરતા, સંખ્યાજ્ઞાન અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં જેમ કે માનોશારીરિક કુશળતા, પર્યાવરણીય જાગૃતિ, વ્યક્તિગત સ્વચ્છતા વગેરેમાં પ્રગતિ સૂચવવા માટે બહુવિધ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યા છે (કૃપા કરીને પરિશિષ્ટ 1 જુઓ).
- ચિત્રકામ, કલરકામ, માટીકામ, રમકડાં નિર્માણ, પ્રોજેક્ટ્સ અને પૂછપરછ આધારિત અધ્યયન, સ્ટુડન્ટ પોર્ટફોલિયો, ક્વિઝ, જુથ કાર્ય, રોલ પ્લે, વગેરેનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે થઈ શકે છે કારણ કે સૂચકાંકો/અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ વધુ વ્યાપક છે.
- અહેવાલ આપવા માટે શિક્ષક, વિદ્યાર્થી અને માતાપિતા સાથે માહિતી આધારિત વાતચીત કરવામાં આવે છે.
- માતાપિતા, સાથીઓ અને સ્વ-મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ 360-ડિગ્રી પ્રગતિની જાણ કરવા માટે થઈ શકે છે.

6.8 પાયાના શિક્ષણમાં મોટા પાયે/પ્રમાણિત મૂલ્યાંકન

- રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે મોટા પાયે મૂલ્યાંકન ડેટા 'પ્રણાલી'(સિસ્ટમ) પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે અને રાષ્ટ્ર, રાજ્ય અથવા જિલ્લાના શૈક્ષણિક સ્વાસ્થ્યનું વર્ણન કરે છે. તેમા 'પ્રણાલીઓની તુલના સામેલ છે તેથી ઉપયોગમાં લેવાતા સાધનો અને ટેકનીક્સને પ્રમાણિત કરવાની જરૂર છે. મોટા પાયે મૂલ્યાંકન કાર્ય હાથ ધરવા માટે સામાન્ય રીતે ઉપયોગમાં લેવાતા મૂલ્યાંકન સાધનો બહુવિધ વિકલ્પ

પસંદગીના પ્રશ્નો (MCQ) છે. પ્રક્રિયામાં વિશ્વસનીયતા લાવવા માટે પહેલાંથી નક્કી કરેલ પ્રતિભાવો સામાન્ય રીતે ટાળવામાં આવે છે.

- મોટા પાયે મૂલ્યાંકન તેમના રાજ્ય, જિલ્લાઓ અને બ્લોકોમાં અધ્યયનની પ્રક્રિયા કેટલી સારી રીતે ચાલી રહી છે તે જાણવા માટેની એક પદ્ધતિ છે. આ મોટા પાયે મૂલ્યાંકન અભ્યાસો 'મૂલ્યાંકન માળખા'ને વ્યાખ્યાયિત કરીને અને સિસ્ટમનું મૂલ્યાંકન કરવા, તેને જવાબદાર ઠેરવવા અને શીખવાના સ્તરમાં સુધારો કરવા માટે વ્યૂહરચનાઓને વ્યાખ્યાયિત કરવા માટે મૂલ્યાંકન અભ્યાસનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવામાં આવશે તે અંગે સ્પષ્ટ હેતુ સાથે હાથ ધરવામાં આવે છે. આવા અભ્યાસો દ્વારા મળેલા ડેટાની માન્યતા અને વિશ્વસનીયતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે મૂલ્યાંકન ડિઝાઇન અને વહીવટ નિર્ણાયક છે. આ પ્રકારના સર્વેક્ષણો એ સમજવા માટે નિર્ણાયક છે કે પૂરા પાડવામાં આવેલા ઈનપુટ્સ અધ્યયનની સુવિધા આપી રહ્યા છે કે નહીં.

- ભારતમાં, 2017-18માં હાથ ધરાયેલા નેશનલ અચીવમેન્ટ સર્વેમાં ધોરણ 3, 5, 8 અને 10 ના બાળકોના શિક્ષણના સ્તરનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં NEP (નવી શિક્ષણ નીતિ) 2020 એ પાયાનું શિક્ષણને કેન્દ્રિત રાખીને, પાયાનું શિક્ષણ માટે NAS સિસ્ટમ સ્તરની સજ્જતા અને કામગીરીને સમજવા માટે 2021 માં હાથ ધરવામાં આવશે. વધુમાં, એનસીઈઆરટી દ્વારા એક અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવશે જે પાયાની સાક્ષરતા માટે પ્રથમ મોટા પાયાનું મૂલ્યાંકન અને બેન્યુમાર્કિંગ અભ્યાસ હશે જેમાં ભારતભરમાં વિવિધ ભાષાઓના મૌખિક વાંચન પ્રવાહિતાનો સમાવેશ કરાશે. જે તે ગ્રેડમાં પ્રગતિની સરખામણીમાં શિક્ષણના સ્તરને પરખવા અને સમજવા માટે તેને મુખ્ય રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વે (NAS) 2021 હેઠળ સબસિસ્ટમ અભ્યાસ તરીકે સ્થાન આપવાની કલ્પના કરવામાં આવી છે.

6.9 નિષ્કર્ષ

નિષ્કર્ષમાં, મૂળભૂત તબક્કે શિક્ષકોએ બાળકોનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ જ્યારે તેઓ રમતા હોય, કાર્ય કરતા હોય, પ્રદર્શન અથવા એકબીજા સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા કરતા હોય, તે તેમને બાળકોના હિતો અને શિક્ષણ વિશેની માહિતીનો ભંડાર પૂરો પાડે છે. શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન હેઠળ એકત્રિત કરવામાં આવેલી માહિતીના આ ખજાનાનો ઉપયોગ અધ્યાપન-અધ્યયનની વ્યૂહરચનાની યોજના કરવા અને તમામ બાળકોની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે ચાલુ આયોજનમાં ફેરફાર કરવા માટે કરવામાં આવે છે. FLN ના વાસ્તવિક અમલીકરણ પહેલા, બાળકો માટે સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન સમૃદ્ધ વાતાવરણનો યોગ્ય સંપર્ક થવો જોઈએ જે ઈચ્છિત યોગ્યતા અથવા અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્રિયાપ્રતિક્રિયાઓને પ્રોત્સાહિત કરે છે. જો કે, મોટા પાયાના મૂલ્યાંકન દ્વારા એકત્રિત કરાયેલ ડેટા સિસ્ટમના સ્વાસ્થ્યનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે મદદરૂપ થાય છે, એટલે કે, FLN અમલમાં મૂકવા માટે શિક્ષકોની ક્ષમતા, માતાપિતાની સહભાગીતા, સામગ્રીની ગુણવત્તા, વગેરે. બંને મૂલ્યાંકનમાં સુસંગતતા FLN ના અમલીકરણને સરળ બનાવશે. મોટા પાયાના મૂલ્યાંકન SDG પર

પ્રગતિની જાણ કરવામાં મદદ મળશે, પરંતુ શિક્ષકો તરફથી શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન બાળકોના સર્વગ્રાહી વિકાસ તરફ દોરી જતા FLNની અધ્યયન નિષ્પત્તિમાં સુધારો કરવામાં મદદ થશે.

સૂચિત શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

ધ્યેય- 'બાળકો સંકલિત શીખનારા બને છે અને તેમના પર્યાવરણ સાથે જોડાય છે'

શિક્ષક બાળકોને બગીચામાં લઈ જશે અને તેમને વિવિધ વૃક્ષોથી પરિચિત કરશે. બાળકો પરિચિત બને છે અને પ્રકૃતિ સાથે સંબંધ વિકસાવે છે.

સારાહ 5 વર્ષની હતી જ્યારે તેના માતાપિતાએ શોધી કાઢ્યું કે તે વર્ગ સાથે તદ્દન અનુરૂપ નથી. તે પઠન પણ કરી શકતી ન હતી, શિસ્ત વગરની હતી (તેના મોન્ટેસરી વર્ગમાં વસ્તુઓને સ્થાને રાખતી ન હતી) અને સહેજ મોટા અવાજથી પણ એ ચિડાઈ જતી હતી. તેમને બોલાવવામાં આવ્યા અને શિક્ષકે સમજાવ્યું કે વિકાસના ઘણા સીમાચિહ્નો (માઈલસ્ટોન) પર "તેણી પાછળ હતી". માતા શૈલા સૌથી વધુ અસ્વસ્થ હતી અને તે વ્યક્ત કરતી વખતે, તેણીએ વિચાર્યું કે "હું પણ એટલી હોશિયાર નહોતી પણ હું જીવનમાં સારી રીતે આગળ આવી છું." પરંતુ પછી ફરીથી કંઈક અજુગતું લાગ્યું, પણ તે કંઈ સમજી ના શકી. પછી તેઓ કિમાયાની માતા - સેન્ડીને મળ્યા. તેણીએ ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે કિમાયાને પણ સમાન પડકારો હતા, પરંતુ તેઓ આ પ્રોગ્રામ વિશે જાણતા હતા જે મગજના વિકાસના તબક્કાને સમજાવે છે અને સારાહ જે અનુભવી રહી છે તે તે મોડેલનો ઉપયોગ કરીને સરળતાથી સમજી શકાય છે. તે સ્પષ્ટ રીતે લખ્યું છે કે ન્યુરોલોજીકલ ઉંમરથી કાળક્રમનુસાર ઉંમર કેવી રીતે અલગ હોઈ શકે છે અને આ વિશે કંઈ પણ સાચું કે ખોટું નથી. આ બધું ખૂબ મુશ્કેલ લાગતું હતું પણ સેન્ડીએ એક સરળ આકૃતિ સાથેનું એક પુસ્તક શેર કર્યું જેમાં વિવિધ ઉંમરે સીમાચિહ્નો તપાસવા - હકીકતમાં મહિનાઓમાં સીમાચિહ્નો તપાસવા માટે ની માહિતી હતી. તે આવરી લે છે કે મગજ કેવી રીતે ઇનપુટ (ઉત્તેજના) લે છે અને બાળક તેમની ઇચ્છાથી આઉટપુટ(પ્રતિભાવ) આપે છે (તેમની બોલી, હલનચલન અથવા અન્ય કોઈ દ્વારા).

તેમા સરળ પરીક્ષણ આપ્યું હતું જેમ કે બાળક કેટલું દોડી શકે છે અથવા બાળક કયા કદનું લખાણ વાંચી શકે છે તે જોવું. આગળ શું કરવું તે અંગે પણ તેમા માર્ગદર્શિકા હતી. પુસ્તકમાં જે આપવામાં આવ્યું હતું તેનો અમલ કરવા માટે, માતા શૈલાએ સારાહને તમામ ઇનપુટ - ઉત્તેજના મળશે કે જે તેના સ્તર માટે સુસંગત છે તેની ખાતરી કરવા માટે પોતાની જાતને પ્રતિબદ્ધ કરી હતી અને સરસ અને મોટા અક્ષરોમાં લખેલી દસ વાર્તાઓ જાતે તૈયાર કરી. આ બધી વાર્તાઓ સારાહને વાંચવામાં આવી હતી અને તેનો શબ્દભંડોળ ફ્લેશ કાર્ડનો ઉપયોગ કરીને વ્યવસ્થિત રીતે બનાવવામાં આવ્યો હતો. આ સાથે શૈલાને સમજાયું કે શારીરિક તાકાત વધારવા માટે કેટલાક વિસર્પી અને ક્લોલિંગ સાથે ભૌતિક કાર્યક્રમ જરૂરી છે જે "મગજને વિકસાવવામાં" મદદ કરે છે. એક વર્ષ પછી, સારાહ તેની ઉંમર અનુરૂપ વાંચી શકતી હતી, તેજસ્વી આંખો ધરાવતી હતી અને મોટા અવાજો સહન કરી શકતી હતી (આ આભાર પત્ર તે કાર્યક્રમ માટે જેણે તેની શ્રાવ્ય ક્ષમતાઓ વિકસાવવા મદદ કરી). ત્યારથી, સારાહ બાળકના મગજના વિકાસના ન્યુરોસાયન્સની ચાહક છે અને તે કેમ ના હોય.

પ્રકરણ 7 અધ્યયન અધ્યાપન પ્રક્રિયા: શિક્ષકની ભૂમિકા

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવાયેલ મુદ્દાઓ:

- અધ્યયન-અધ્યાપનની પ્રક્રિયામાં શિક્ષકોની ભૂમિકા
- પાયાના વર્ષોના ત્રણ વિકાસલક્ષી લક્ષ્યોને સમજવા અને સંબોધવા
- પાયાનું શિક્ષણ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓ સાથે વ્યવહાર કરનાર દરેક શિક્ષકે શું સમજવું જોઈએ?
- શિક્ષકો માટે FLN કાર્ડ્સ ડિઝાઇન કરવા અને FLN ની તાલીમ માટે વિશિષ્ટ મોડ્યુલ તૈયાર કરવા
- NEP 2020 મુજબ FLN ના અમલીકરણ માટે શિક્ષકોની ક્ષમતામાં વધારો કરવો
- શિક્ષકોને માર્ગદર્શન અને સલાહ આપવા અને શિક્ષણશાસ્ત્રમાં અદ્યતન અભ્યાસક્રમો ડિઝાઇન કરવા માટે KRP ના સમૂહને તૈયાર કરવા

7.1 શિક્ષકોની ભૂમિકા

a. પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતા તેમજ ગણિતિક કૌશલ્યનો વિકાસ ભાવિ શિક્ષણનો પાયો તૈયાર કરવા માટે નિર્ણાયક છે. NEP 2020 મુજબ, પ્રારંભિક વર્ષોમાં શાળાના અભ્યાસક્રમ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર અને સામાન્ય રીતે, ભાષામાં વાચન, લેખન અને બોલવા પર અને ગણિતિક વિચારો અને સંકલ્પનાઓ પર ખૂબ ઓછો ભાર મૂકે છે. ખરેખર, પ્રારંભિક ધોરણોમાં અભ્યાસક્રમ ગોખણપટ્ટી (સમજ વગરનું અધ્યયન) અને વધુ યાંત્રિક શૈક્ષણિક કુશળતા તરફ ખૂબ જ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યું છે. જ્યારે પાયાની સામગ્રીને યોગ્યતા અપાતી નથી. સિદ્ધાંત એવો હોવો જોઈએ કે, જો વિદ્યાર્થીઓને વાચન, લેખન, બોલવું, ગણન, અંકગણિત, ગણિતિક અને તાર્કિક વિચારસરણી, સમસ્યાનું નિરાકરણ અને સર્જનાત્મક બનવામાં મજબૂત પાયો આપવામાં આવે, તો ભવિષ્યમાં અન્ય તમામ જીવન શિક્ષણ તેટલું જ સરળ, ઝડપી, વધુ આનંદદાયક અને વધુ વ્યક્તિગત બની જશે; પ્રારંભિક ધોરણોની શાળામાં તમામ અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણશાસ્ત્ર આ સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને રચાયેલ હોવા જોઈએ.

b. પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને ગણિતના અધ્યયન-અધ્યાપનને મજબૂત બનાવવું ખૂબ જ જરૂરી છે. ભાષા વિચાર અને સમજ સાથે જટિલ રીતે જોડાયેલી છે. નાના બાળક માટે, મૌખિક ભાષા, વાચન, લેખન અને વિચારવાની કુશળતાનો મજબૂત પાયો ભવિષ્યના તમામ શિક્ષણનો આધાર છે. પ્રારંભિક શિક્ષણમાં ગણિત એ મુખ્ય ઘટકોમાંનું એક છે. પ્રારંભિક ગણિત શીખવામાં અણસમજનો ભાર, ભય અને ડરનું કારણ બની શકે છે જે બાળકને પછીના ધોરણમાં માત્ર ગણિતમાં જ નહીં પરંતુ સમગ્ર અભ્યાસક્રમમાં પણ મુશ્કેલી ઊભી કરે છે. આ માળખામાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના પ્રકરણો પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના શિક્ષણશાસ્ત્રનો વિગતવાર દ્રષ્ટિકોણ પૂરો પાડે છે.

c. શિક્ષકો તેમના વર્ગખંડમાંના વિદ્યાર્થીઓના જીવનમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે, ખાસ કરીને પાયાના વર્ષોમાં. તે ઉપરાંત, શિક્ષકો વર્ગખંડ અને શાળાઓમાં અન્ય ઘણી ભૂમિકાઓ ભજવે છે. શિક્ષકો તેમના વર્ગખંડોના સંચાલક છે. તેઓ હુંફાળું, સમાવેશી શિક્ષણનું વાતાવરણ ઊભું કરે છે, વિદ્યાર્થીઓને

પોષે છે, માર્ગદર્શક અને સલાહકાર બને છે, અને વિદ્યાર્થીઓમાં તણાવ, ચિંતા અથવા અન્ય વર્તણૂકીય સમસ્યાઓના કોઈપણ લક્ષણ અથવા ચિહ્ન વિષે સાંભળે છે અને શોધે છે.

શિક્ષકો માટે જરૂર છે કે..

- બાળકોની સંભાળ રાખો અને તેમની સાથે રહેવાનું પસંદ કરો.
- બાળકોને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને રાજકીય સંદર્ભમાં સમજો.
- ગ્રહણશીલ બનો અને સતત શીખતા રહો.
- વ્યક્તિગત અનુભવ અને જ્ઞાનમાંથી અર્થની શોધ તરીકે શિક્ષણને ચિંતનશીલ શિક્ષણની સતત વિકસતી પ્રક્રિયા તરીકે જુઓ.
- જ્ઞાનને પાઠ્યપુસ્તકોમાં સમાવિષ્ટ બાહ્ય વાસ્તવિકતા તરીકે નહીં, પરંતુ અધ્યયન-અધ્યાપન અને વ્યક્તિગત અનુભવના વહેંચાયેલા સંદર્ભમાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.
- સમાજ પ્રત્યે પોતાની જવાબદારી સમજો અને વધુ સારી દુનિયા બનાવવા માટે કામ કરો.
- વર્ગખંડની અંદર અને બહાર શિક્ષણશાસ્ત્રના માધ્યમ તરીકે સંભવિત ઉત્પાદક કાર્યની ક્ષમતા અને હાથ પરના અનુભવની પ્રશંસા કરો.
- અભ્યાસક્રમનું માળખું, નીતિ અને સંદર્ભોનું અવલોકન કરો. (NCF-2005)

d. જ્ઞાનના સર્જન દ્વારા શીખવાની પ્રક્રિયા - શિક્ષકે વર્ગખંડમાં બાળકોને પોતાનું જ્ઞાન મેળવવાની અને સર્જન કરવાની તકો પૂરી પાડવાની ભૂમિકા ભજવવી જોઈએ. શિક્ષકોને એક અભ્યાસક્રમ આપવામાં આવે છે જેમાં તેમને બાળકના સંદર્ભોની કાળજી લેવાની જરૂરિયાત હોય છે. આ અભ્યાસક્રમ શિક્ષક દ્વારા અનુસરવામાં આવે છે જેથી સમગ્ર વર્ષ દરમિયાન, બાળકોએ તમામ સંબંધિત જ્ઞાન, સામાજિક-વ્યક્તિગત ગુણો, મૂલ્યો અને કુશળતા પ્રાપ્ત કરીને સમાજવાદી વિકાસ તરફ આગળ વધવું જોઈએ. શિક્ષકો ઘણી રીતે શીખવે છે-ક્રિયાપ્રતિક્રિયા, રમત-ગમતની પદ્ધતિઓ, નાની જૂથ પ્રવૃત્તિઓ અને હાથથી શીખવાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા પાયાના સ્તરના બાળકો સાથે શિક્ષકોએ એવી પરિસ્થિતિઓ તૈયાર કરવાની જરૂર છે જે તેમના રોજિંદા જીવનનું અનુસરણ કરે અને પછી તેમની અધ્યયનની યોજનાનો અમલ કરે.

e. વર્ગખંડનું વાતાવરણ નિર્માણ - પાયાના તબક્કાના બાળકો શિક્ષકો પર આધાર રાખે છે અને તેમની વ્યક્તિગત અને શિક્ષણ સંબંધિત સમસ્યાઓ માટે તેમની સલાહ માંગતા હોય છે. તેથી, વાતાવરણની વાત આવે ત્યારે શિક્ષકો વર્ગખંડમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. બાળકો ઘણીવાર શિક્ષકની ક્રિયાઓનું અનુસરણ કરે છે. જો શિક્ષક હુંફાળું, આંનદદાયી વાતાવરણ તૈયાર કરે તો બાળકોની ખુશ થવાની શક્યતા વધે છે. શિક્ષક દ્વારા સુયોજિત વાતાવરણ હકારાત્મક અથવા નકારાત્મક હોઈ શકે છે. જો બાળકોને લાગે કે શિક્ષક ગુસ્સે છે, તો તેઓ તેના પર નકારાત્મક પ્રતિક્રિયા આપી શકે છે અને તેથી ભણતર નબળું પડી શકે છે. શિક્ષકો તેમના વર્ગોમાં સામાજિક વર્તન માટે જવાબદાર છે. આ વર્તણૂક મુખ્યત્વે શિક્ષકની ક્રિયાઓ અને તેણીએ નક્કી કરેલા વાતાવરણનું પ્રતિબિંબ છે. વધુમાં, તાલીમ

કાર્યક્રમ પછી અથવા તાલીમના અંતે જ તમામ આવશ્યક અધ્યયન-અધ્યાપનની સામગ્રી, જે શિક્ષકોને અમલીકરણ માટે જરૂર પડશે તે શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ કરાવવાની રહેશે.

f. પ્રેરણાદાયક અને પ્રેરક - શાળાના બાળકો શિક્ષક સાથે મોટાભાગનો સમય વિતાવે છે અને તેથી, શિક્ષક એ વ્યક્તિ બને છે જેને તેઓ અનુસરવાનું પસંદ કરે છે, તેમની પાસેથી પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન મેળવે છે અથવા કહી શકાય કે શિક્ષક તેમના માટે રોલ મોડેલ બને છે. શિક્ષકના આધારે આમા હકારાત્મક કે નકારાત્મક અસર હોઈ શકે છે. શિક્ષકો માત્ર બાળકોને ભણાવવા માટે જ નથી, પણ તેમને પ્રેમ કરવા અને તેમની સંભાળ રાખવા માટે પણ છે. શિક્ષકો સામાન્ય રીતે સમુદાયના લોકો દ્વારા ખૂબ જ આદરણીય હોય છે અને તેથી વિદ્યાર્થીઓ અને વાલીઓ માટે રોલ મોડેલ બને છે.

g. માર્ગદર્શન- માર્ગદર્શન એ શિક્ષકની મહત્વની ભૂમિકા છે. તે કુદરતી રીતે શિક્ષકો અને શિક્ષણવ્યવસાય સાથે ખૂબ સારી રીતે ભળી જાય છે. જો કે, આ ફરીથી બાળકો પર સકારાત્મક અથવા નકારાત્મક અસરો કરી શકે છે. માર્ગદર્શન એ એક માર્ગ છે જે શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને શ્રેષ્ઠ બની શકે તે માટે પ્રયત્ન કરવા પ્રોત્સાહિત કરે છે. આમાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણનો આનંદ માણવા પ્રોત્સાહિત કરવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. માર્ગદર્શનના ભાગમાં વિદ્યાર્થીઓને સાંભળવાનો સમાવેશ થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ શું કહે છે તે સાંભળવા માટે સમય કાઢીને, શિક્ષકો વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓને માલિકીની ભાવના પૂરી પાડે છે. આ તેમનો આત્મવિશ્વાસ વધારવામાં મદદ કરે છે અને તેમને સફળ થવા માટે પ્રેરે છે.

h. સલાહકાર (કાઉન્સેલર)- શિક્ષકો દ્વારા ભજવવામાં આવતી અન્ય ભૂમિકા એ સલાહ આપનારની છે. કિશોરાવસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ માટે કાઉન્સેલરની સૌથી વધુ જરૂર છે તે એક પૌરાણિક કથા છે. તમામ તબક્કે બાળકો મનોવૈજ્ઞાનિક અથવા શિક્ષણ સંબંધિત સમસ્યાઓ હોય છે. શિક્ષકો આ સમસ્યાઓ અને મુશ્કેલીઓના સંકેતો માટે ધ્યાન રાખે છે. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓની વર્તણૂક બદલાય છે અથવા દુરુપયોગના શારીરિક ચિહ્નો દેખાય છે, ત્યારે શિક્ષકોએ સમસ્યાની તપાસ કરવી જરૂરી છે. બાળકોની આ સમસ્યાઓ/મુશ્કેલીઓની સંભાળ લેતી વખતે શિક્ષકોએ શાળાએ નક્કી કરેલી પ્રક્રિયાઓનું પાલન કરવું જોઈએ.

7.2 પાયાના વર્ષોમાં ત્રણ મુખ્ય વિકાસલક્ષી લક્ષ્યોને સમજવા અને સંબોધવા

આ માળખામાં અગાઉ કહ્યું તેમ, NEP 2020 એ બાળકના સર્વાંગી વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. શારીરિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ, સાક્ષરતા અને ભાષા વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસ, કલા અને સૌંદર્યલક્ષી વિકાસ જેવા વિવિધ પાસાઓ પરસ્પર સંબંધિત અને પરસ્પર આધારિત છે. આ તમામ પાસાઓ, સંપૂર્ણરીતે યોગ્યતાના વિકાસને જોવાના હેતુથી અને શિક્ષણશાસ્ત્ર અને મુલ્યાંકન માળખાના સરળ અમલીકરણ માટે આ ક્ષમતાઓને શ્રેણીબદ્ધ કરવા માટે, ત્રણ મુખ્ય ધ્યેયો હેઠળ સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે. આ ત્રણ લક્ષ્યો પાયાના વર્ષો માટે ઓળખવામાં આવ્યા છે પરંતુ કેટલાક વધારાના ધ્યેયો પ્રારંભિક, માધ્યમિક અને

ઉચ્ચ માધ્યમિક વર્ષો માટે ચાલુ રહી શકે છે. મૂળભૂત બાળકો સાથે વ્યવહાર કરતા શિક્ષકોએ આ ત્રણ મુખ્ય ધ્યેયો હાંસલ કરવાની જરૂર છે જે સંબંધિત ક્ષમતા/અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ સાથે વિવિધ શિક્ષણશાસ્ત્ર પ્રક્રિયાઓ દ્વારા બાળકોની વય અને ગતિને અનુરૂપ છે. તેઓએ પાયાના વર્ષમાં ભાષાના મુદ્દાઓને કાળજીપૂર્વક ઉકેલવાની અને બહુભાષી અભિગમનો ઉપયોગ કરવાનું શીખવાની જરૂર છે. આ લક્ષ્યોનું વિગતવાર વર્ણન પ્રકરણ 2 માં આપવામાં આવ્યું છે.

a. વિકાસ લક્ષ્ય 1: બાળકો સારું સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારી જાળવી રાખે.

આ ધ્યેય એક વ્યાપક ધ્યેય છે જેમાં શારીરિક, સામાજિક-ભાવનાત્મક અને મનોવૈજ્ઞાનિક સ્વાસ્થ્ય અને જીવન માટે બાળકોની સુખાકારી સંબંધિત ક્ષમતાઓનો વિકાસ સામેલ છે. આ ધ્યેય આરોગ્ય અને સુખાકારી, સામાજિક ભાવનાત્મક વિકાસ, આરોગ્ય, પોષણ, આરોગ્યપ્રદ પદ્ધતિઓ અને સલામતી માટે FYL1- FYL6 (પાયાના વર્ષોનું સ્તર 1 થી 6, વય જૂથ 3 થી 9) માટે અનુભવ પ્રદાન કરે છે.

b. વિકાસ લક્ષ્ય 2: બાળકો અસરકારક પ્રત્યાયન કરતાં થાય છે

વાતચીત એ વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વનું મહત્વનું પાસું છે. કેટલીકવાર આપણે ભાષા જાણીએ છીએ અને હાવભાવ અને મુદ્દાઓ બતાવી શકીએ છીએ, પરંતુ અસરકારક રીતે વાતચીત કરવામાં નિષ્ફળ જઈએ છીએ.

બાળકોને પૂર્વ-પ્રાથમિક અથવા પ્રાથમિક શાળાની ભાષામાં સરળતા અને યોગ્યતા સાથે મૌખિક રીતે વાતચીત કરવા માટે જાગૃત બનાવવું, સમજવું અથવા પરિચિત સંદર્ભમાં વાંચન અને લેખન સાથે અર્થપૂર્ણ જોડાણ કરવું, પુસ્તકોમાં રસ કેળવવો અને વાંચવાનું શીખવું જરૂરી છે. તે પૂર્વ-પ્રાથમિક તબક્કે બાળકોની મૌખિક ભાષાની કુશળતા અને વાંચન અને લેખનની કુશળતા વિકસાવવા માટે પ્રારંભિક ઓળખ બની જાય છે. આ ઉપરાંત, બાળકોને સરળતાથી સાંકેતિક ભાષા શીખવામાં મદદ કરવી અને ઉચ્ચારણ સભાનતા અને ધ્વનિ અને દ્રષ્ટિ વિષયક સમાગમ વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું મહત્વપૂર્ણ બને છે. એકવાર પૂર્વ-પ્રાથમિકના તબક્કા (3-6 વર્ષ) દરમિયાન ભાષા અને સાક્ષરતાનો પાયો નાંખવામાં આવે તો તે-પ્રથમ/બીજી ભાષા ઉદાહરણ તરીકે હિન્દી/રાજ્ય ભાષા/અંગ્રેજી- વિષયો તરફ દોરી જાય છે.

c. વિકાસ લક્ષ્ય 3: બાળકો સક્રિય ભાગીદારી નોંધાવે છે અને તેમની આસપાસના વાતાવરણ સાથે અનુબંધ કેળવે છે.

બાળકો શાળામાં પ્રવેશતા પહેલા જ તેમની આસપાસની દુનિયા વિશે જાણવાનું શરૂ કરે છે. સાંભળવું, બોલવું, સ્પર્શવું, જોવું, પકડવું, હસવું એ કેટલીક ક્રિયાઓ છે જેના દ્વારા તેઓ પોતાને તેમની આસપાસના વાતાવરણ સાથે જોડવાનો પ્રયાસ કરે છે. અન્ય લોકો સાથે જોડાવાની અને તેમની સાથે લાગણીઓ વહેંચવાની આ ક્ષમતા શીખવા માટે એક ખાસ આધાર મૂકે છે- માનવ શિક્ષણનો સાંસ્કૃતિક સામાજિક આધાર. પાયાના શિક્ષણનો બીજો મુખ્ય ધ્યેય બાળકોને તેમની ધારણાથી વધુ સારી સમજથી સ્નાતક થવામાં મદદ કરીને વધુ તાર્કિક વિચાર તરફ આગળ વધવામાં મદદ કરે છે. ભાષા,

ગાણિતિક વિચાર અને પર્યાવરણીય જાગરૂકતા દ્વારા ભૌતિક, સામાજિક અને કુદરતી વાતાવરણ સાથેના પ્રત્યક્ષ અનુભવ અને ક્રિયાપ્રતિક્રિયા દ્વારા બાળકોને તેમની આસપાસના વિશ્વ સાથે સંબંધિત ખ્યાલો રચવામાં મદદ કરીને આને સંબોધવામાં આવે છે. પાયાના તબક્કે ઉચ્ચ વર્ગમાં આગળ વધતા, બાળકો ગણિત અને પર્યાવરણીય અભ્યાસ જેવા ચોક્કસ વિષય ક્ષેત્રોમાં પ્રગતિ કરે છે.

7.3 દરેક શિક્ષક જે પાયાના બાળકો સાથે વ્યવહાર કરે છે તેમણે સમજવું જ જોઈએ

- બાળકો વિવિધ રીતે શીખે છે અને દરેક વર્ગમાં ભિન્ન ભિન્ન સ્તરના બાળકો હોય છે.
- બાળકોને વર્ગખંડમાં વાત કરવા અને ચર્ચા કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે ત્યારે તેઓ વધુ શીખે છે. મોટાભાગના વર્ગખંડોમાં, શિક્ષકો મોટાભાગે વાત કરે છે જ્યારે બાળકો કાં તો સામુહિક પ્રતિભાવ આપે છે અથવા નિષ્ક્રિય દર્શક હોય છે.
- પ્રવૃત્તિઓ, જેમ કે સામુહિક પુનરાવર્તન, બ્લેકબોર્ડ માથી નકલ, વારંવાર યાંત્રિક રીતે કરવામાં આવે છે જેનાથી શિક્ષણનું સાચું પરિણામ મળતું નથી. બાળકો જલ્દીથી રસહીન અથવા વિચલિત થઈ જાય છે અને તેમનું 'સમય પર કાર્ય' ઓછું થાય છે. મોટાભાગના બાળકો શિક્ષણના મોટાભાગના સમયે સક્રિય રહેતાં નથી.
- જો શીખવાની પ્રક્રિયામાં રમુજ કે આનંદની ભાવના ન હોય તો બાળકો વિચલિત થઈ જાય છે.
- જો વર્ગખંડમાં શિક્ષણ પાઠ્યપુસ્તક કેન્દ્રિત હોય અને અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ કરવા પર ભાર મુકવામાં આવે અને જો શીખવા-શીખવવાની પ્રક્રિયા બાળકોના સંદર્ભ અને વાસ્તવિક દુનિયાના અનુભવોથી દૂર કરવામાં આવે તો બાળકો ભણવામાં રસ લેતા નથી.
- શિક્ષકો પાછળ રહી ગયેલા બાળકોને વધારાની સહાય પૂરી પાડવા સક્ષમ હોવા જોઈએ.
- પરીક્ષા સહિત અધ્યયન નિષ્પત્તિ મોટે ભાગે વિષયવસ્તુને બદલે કૌશલ્ય અથવા સંકલ્પના વિકાસ માટે પરીક્ષણ પર કેન્દ્રિત હોવું જોઈએ. શિક્ષણ સતત મૂલ્યાંકન આધારીત હોવું જ જોઈએ.
- બાળકો અનૌપચારિક ગાણિતિક વિચારસરણી સાથે શાળામાં જોડાય છે કારણ કે તેઓ વાસ્તવિક જીવનમાં સરળ સમસ્યાઓ હલ કરે છે. તેથી, વર્ગખંડમાં ગણિતનું શિક્ષણ બાળકના શાળા બહારના અનુભવો સાથે સંબંધિત હોવું જોઈએ.
- મોટાભાગના વર્ગખંડોમાં બાળકોની વાંચન સામગ્રી અથવા TLM બહુ ઓછા હોય છે. મોટેભાગે, વર્ગખંડમાં મૂળાક્ષરો અને સંખ્યાજ્ઞાનનાં ચાર્ટ્સ જોવા મળે છે અથવા વર્ગખંડની દિવાલો પર દોરવામાં આવેલા હોય છે. આમ, બાળકોને પુસ્તકો અથવા અન્ય શિક્ષણ સામગ્રી સાથે જોડાવાની કોઈ તક મળતી નથી. શિક્ષકોએ વર્ગખંડમાં છાપેલ સામગ્રી અને રમકડાં-સમૃદ્ધ વાતાવરણ પૂરું પાડવાની જરૂર છે.

7.4 શિક્ષકો માટે FLN કાર્ડ ડિઝાઇન કરવું

કોઈપણ ચોક્કસ અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો વિના ઉપલબ્ધ સાહિત્યનો ઉપયોગ કરીને ઉપરોક્ત લક્ષ્યો સાથે નક્કી કરેલી FLN ક્ષમતાઓની પ્રગતિ વિકસાવવા અને પ્રાપ્ત કરવા માટે, શિક્ષકો પાસે

FLN ના અમલીકરણ માટે સ્પષ્ટ વિગતવાર યોજના હોવી જરૂરી છે. નીચે આપેલા ત્રણ વિભાગ હેઠળ રાષ્ટ્રીય સ્તરે વિકસિત માર્ગદર્શિકાને અનુસરીને બ્લોક સ્તરે આ વિકસાવવાની જરૂર છે-

a. વર્ગખંડ વ્યવસ્થાપન

વર્ગખંડની જગ્યા, બેઠક વ્યવસ્થા, ઉંમર, ક્ષમતા, શીખવાની ગતિ, વિશેષ જરૂરિયાતો, FLN સામગ્રી, ભાષાકીય વિવિધતા, બાળકોનો સંદર્ભ, માતાપિતા/સમુદાયનો ટેકો વગેરે સંબંધિત માર્ગદર્શિકાઓ (બ્લોક સ્તરે વિકસિત કરવામાં આવશે) સામેલ કરવામાં આવશે.

b. ક્ષમતાવર્ધન (શિક્ષણશાસ્ત્રના પરિપ્રેક્ષ્ય સહિત)

કેટલાક નમૂનાના કાર્ડ શાળાઓને આપવામાં આવી શકે છે જેમાં સામેલ હશે- ધ્યેય, વિકસિત કરવાની ક્ષમતા, શિક્ષણશાસ્ત્ર પ્રક્રિયા, અપનાવવાના મૂલ્યાંકન અભિગમ, વગેરે. દરેક કાર્ડમાં શિક્ષકો માટે વર્ગમાં આવતા પડકારો અને તેમાના અનુસાર ઉકેલો લખવા માટે થોડી ખાલી જગ્યા હોવી જોઈએ.

c. સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન (FLN ના મુખ્ય લક્ષ્યો ને હાંસલ કરવા)

દરેક યોગ્યતા માટે, શિક્ષકોએ યોગ્યતામાં સારી પ્રગતિ ધરાવતા બાળકોની સંખ્યાજ્ઞાન અને તે બાળકો કે જેમને તેમના વ્યક્તિત્વના દરેક પાસા પર વધુ સહાયની જરૂર હોય તે રેકોર્ડ રાખવાની જરૂર છે. આમાં વધુ સપોર્ટ (ટેકા) માટેનું કારણ પણ સામેલ હોઈ શકે છે. શિક્ષકોએ દરેક બાળકની સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનના રેકોર્ડ આ દસ્તાવેજમાં મૂલ્યાંકનના છઠ્ઠા પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ રાખવાની જરૂર છે. કાર્ડ પર આ પ્રકારની વિગતો જ્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે એકીકૃત સ્વરૂપમાં દરેક બાળકની પ્રગતિનો અહેવાલ ઝડપથી પ્રદાન કરવામાં શિક્ષકોની મદદ કરશે.

7.5 શિક્ષકોનું ક્ષમતાવર્ધન

a. પાયાની કુશળતા પ્રાપ્ત કરવામાં શિક્ષકની ક્ષમતા મુખ્ય ભૂમિકા ભજવે છે. હાલમાં, થોડા શિક્ષકોને બહુસ્તરીય, રમત-આધારિત, વિદ્યાર્થી-કેન્દ્રિત શીખવાની શૈલીમાં તાલીમ લેવાની તક મળી છે, જે વ્યાપક ECCE સંશોધન મુજબ, સ્કૂલના પ્રારંભિક ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ માટે ખાસ કરીને ધોરણ 1 અને 2 માં ખૂબ મહત્વની છે. બાળકો તેમના પ્રારંભિક શાળા વર્ષો દરમિયાન કુદરતી રીતે વિવિધ સ્તરે અને ગતિએ શીખે છે. જો કે, વર્તમાન ઔપચારિક વ્યવસ્થામાં શરૂઆતથી જ બધા માટે એક સામાન્ય સ્તર અને ગતિ ધારણ કરે છે, જેના કારણે ઘણા વિદ્યાર્થીઓ લગભગ તરત જ પાછળ પડવાનું શરૂ કરી દે છે.

b. પૂર્વ-પ્રાથમિકના શિક્ષણ અને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની નિયમિત વ્યાવસાયિક વિકાસ હજુ સુધી વ્યવસ્થિત નથી. જો આપણે શાળાના શિક્ષકો માટે ઈન-સર્વિસ તાલીમ કાર્યક્રમોની રચનાના પડકારો પર નજર કરીએ તો, અમને લાગે છે કે તે મોટેભાગે રાજ્ય કક્ષાએ રચાયેલ છે, અને ઘણી વખત વાસ્તવિક વર્ગખંડના મુદ્દાઓને ઉકેલતા નથી, જેમ કે બહુસ્તરીય શિક્ષણ પરિસ્થિતિ, ભાષાની વિવિધતા વગેરે. ઘણા કાર્યક્રમો પ્રાથમિક વર્ગો માટેના વિષયોને આવરી લે છે પરંતુ પૂર્વ-પ્રાથમિકના વર્ગો પર કેન્દ્રિત થતી નથી. તાલીમ સત્રો ઘણી વખત વ્યાખ્યાન પદ્ધતિમાં આપવામાં આવે છે, જેમાં થોડી ચર્ચા અને પ્રવૃત્તિઓ હોય છે. અનુભવની વહેંચણી અને નવી

પદ્ધતિઓનો અસરકારક ઉપયોગ કરવા માટે અપૂરતો અવકાશ હોય છે. વધુ નવા વર્કશોપ, ઓન-સાઈટ અથવા શિક્ષકો માટે માર્ગદર્શનના અન્ય સ્વરૂપો સાથે તાલીમનું અનુસરણ કરવામાં આવતું નથી. શાળાઓમાં પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણ તાજેતરમાં જ સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યું હોવાથી, આ ક્ષેત્રમાં સેવા કાલીન તાલીમ હજુ પણ રાજ્યો અને મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનોમાં પૂર્વ-પ્રાથમિક વિભાગો ચલાવવા માટે મોટો પડકાર છે. મોટા ભાગના કિસ્સાઓમાં, તાલીમ અપૂરતી છે. એ જ રીતે, આંગણવાડી (પૂર્વપ્રાથમિક)નાં કાર્યકરોની ક્ષમતા અને તાલીમ આ બાબતે અપૂરતી છે.

c. શાળાકીય શિક્ષણના વિવિધ તબક્કામાં સેવાકીય શિક્ષકોની તાલીમના પડકારોને ધ્યાનમાં રાખીને, NCERT એ શિક્ષક તાલીમનો એક નવીન સંકલિત કાર્યક્રમ તૈયાર કર્યો છે, જે હવે NISHTHA (શાળાના વડાઓ માટે રાષ્ટ્રીય પહેલ 'અને શિક્ષકોની સર્વગ્રાહી ઉન્નતિ) તરીકે જાણીતો છે. આને માનવ સંસાધન વિકાસ મંત્રાલય (જે હવે શિક્ષણ મંત્રાલય તરીકે ઓળખાય છે) દ્વારા ઓગસ્ટ 2019 માં લોન્ચ કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણ પર એક મોડ્યુલ સામેલ છે અને પર્યાવરણ, ગણિત અને ભાષાઓ જેવા મોડ્યુલોમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરેલ છે. NISHTHA નું વિશિષ્ટ લક્ષણ શિક્ષકો સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા છે. તે શિક્ષકોને તેમની ચિંતાઓ અને સમસ્યાઓ રીસોર્સ પર્સન સાથે ચર્ચા કરવાની તક જ પૂરી નથી પાડતું પણ તેમની પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રસ્તુતિઓ દ્વારા આ સમસ્યાઓના ઉકેલો રજૂ કરવાની પણ તક પણ પૂરી પાડે છે.

d. NISHTHA મોડેલને અનુસરીને, શિક્ષણના મૂળભૂત તબક્કે ભણાવતા શિક્ષકો માટે વૈવિધ્યપૂર્ણ FLN પેકેજ ચોક્કસ સામગ્રી અને શિક્ષણશાસ્ત્રની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે પૂર્વ-પ્રાથમિક થી શરૂ કરી પ્રાથમિક ધોરણ સુધીના સાતત્યને આવરી લેશે. આ પેકેજ નીચેના મોડ્યુલોને આવરી શકે છે:

પાયાના શિખનારાઓને અને અધ્યયનને સમજવું	પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતા	પ્રારંભિક વર્ષોમાં મૂલ્યાંકન	પ્રારંભિક વર્ષોમાં ખાસ જરૂરિયાતો ધરાવતા બાળકોની જરૂરિયાતોને ઓળખવા અને તેમને સંબોધવા
સામાજિક-વ્યક્તિગત ગુણો, પર્યાવરણીય ચિંતાઓ અને મૂલ્યો	પ્રારંભિક સંખ્યાજ્ઞાન	પ્રારંભિક વર્ષોમાં પરામર્શ	FLN મિશનના લક્ષ્યો હાંસલ કરવામાં
પાયાના તબક્કે શિક્ષકોની માન્યતાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેના વલણને સંબોધિત કરવું	કલા-સંકલિત શિક્ષણ અને રમકડાં અને રમત આધારિત અભિગમ સહિત શિક્ષણશાસ્ત્રના અભિગમો	પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં માતાપિતા અને સમુદાયની ભૂમિકાને પ્રોત્સાહન આપવું.	CRC/BRC ની ભૂમિકા.

આ દસ મોડ્યુલ DIKSHA માં રૂબરૂ/ઓનલાઇન મોડ/મિશ્રિત મોડ દ્વારા લઈ શકાય છે. શિક્ષકો સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા કરવાની જરૂરિયાતને જોતાં, તાલીમનાં ઓનલાઇન મોડમાં પણ, SRG સાથે અરસપરસ વાતચીતની ખાતરી આપવાની પણ જરૂરીયાત રહેશે.

પૂર્વ-પ્રાથમિક અને પ્રાથમિક વિભાગ ધરાવતી શાળામાં સરેરાશ બે શિક્ષકો અને શાળાના વડાને NEP 2020 ના દ્રષ્ટિકોણ મુજબ FLN ના અમલીકરણ માટે તાલીમ આપવાની જરૂર છે. આ તાલીમ ઉપરોક્ત સૂચક મોડ્યુલો પર આધારિત હશે. આ તાલીમ રૂબરૂ મોડમાં સાત દિવસની હશે અથવા ઓનલાઇન મોડમાં એક મહિનાની હશે. આ ઉપરાંત, આ મોડ્યુલો, જેમાં FLN ને મજબૂત કરવા માટે સંબંધિત અને જરૂરી પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થશે, દરેક શિક્ષક અને શાળાના વડા વર્ગખંડોમાં પાયાના શિક્ષણને લાગાતી સમસ્યાઓને તાત્કાલિક ઉકેલવા માટે સંશોધન કરે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવશે અને ક્ષમતાવર્ધન કાર્યક્રમની પ્રવૃત્તિઓ વધારવા ઓછા ખર્ચે નવીન TLM પણ વિકસાવશે. SCERT દ્વારા રાજ્ય કક્ષાએ રૂબરૂ તાલીમ આયોજન કરવામાં આવશે.

આગળ, સહિયારી જરૂરિયાત અથવા વિષય પર કેન્દ્રિત કરવા માટે સાથીઓ વચ્ચે અભ્યાસ જૂથો (વ્યવસાયિક શિક્ષણ સમુદાયો) બનાવી શકાય છે. ક્લસ્ટર/બ્લોક સ્તરે માસિક સભાઓમાં નવી વ્યૂહરચના જાણવા માટે, પાઠની યોજના બનાવવા અને વર્ગખંડના મુદ્દાઓને ઉકેલવા, જેમ કે વિદ્યાર્થી મૂલ્યાંકન પરિણામોનું વિશ્લેષણ હાથ ધરવામાં આવી શકે છે. રાજ્ય અથવા દેશમાંથી વિવિધ પ્રકારની કુશળતામાંથી શીખવા માટે કોન્ફરન્સ અને સેમીનારનું આયોજન કરવામાં આવી શકે છે.

7.6 શિક્ષકોને માર્ગદર્શન અને સલાહ આપવા માટે KRP તૈયાર કરવા.

- DIETs, SCERTs, શાળાના વડાઓ અને શિક્ષકોમાંથી કેટલાક પસંદ કરેલા ફેકલ્ટી સભ્યોને ઉપરોક્ત 10 મોડ્યુલોના આધારે FLN માર્ગદર્શન માટે 7 દિવસની તાલીમ આપવામાં આવી શકે છે. તેઓ કી રિસોર્સ પર્સનનો એક બ્રીજકોર્સ બનાવશે, જેઓ શિક્ષકોને સીધી રૂબરૂમાં તાલીમ આપશે અથવા એકવાર તેઓ DIKSHA પર તેમના ઓનલાઇન મોડ્યુલોમાં હાજરી આપ્યા પછી શિક્ષકો સાથે વાતચીત કરશે.

- 50 શિક્ષકો માટે 6 KRPs નો મહત્તમ ગુણોત્તર તાલીમ અને માર્ગદર્શન આપવા માટે લેવામાં આવી શકે છે કારણ કે FLN સત્રો માટે ઘણી પ્રવૃત્તિઓ અને પાયાના વિદ્યાર્થીઓની શીખવાની જરૂરિયાતો પર તીવ્ર ચર્ચાની જરૂર પડશે.

- SCERTs એ શાળાના વડાઓ, શિક્ષકો અને તેમના ફેકલ્ટી મેમ્બર્સ અને DIETના ફેકલ્ટી મેમ્બર્સને ઓળખવાની જરૂર છે જે FLN શિક્ષકો માટે માર્ગદર્શકની ભૂમિકા ભજવી શકે છે. તેમની તાલીમ રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે હાથ ધરવામાં આવી શકે છે.

- KRPની તાલીમ 7 દિવસની અવધિ માટે કાળજીપૂર્વક આયોજન થવું જોઈએ.

- તાલીમ કાર્યક્રમો માટે જરૂરી તમામ સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા તાલીમ મોડ્યુલ સહિત, વિવિધ રંગબેરંગી રમકડાં સહિત FLN પ્રવૃત્તિ કીટ, ઓડિયો અને વિડિયો રેકોર્ડિંગના સાધનો, ORF ટૂલ,

વર્કશીટ્સ, ડ્રોઇંગ શીટ્સ, તાલીમ સત્ર માટે અન્ય સહાયક સામગ્રી, જેમ કે હેન્ડઆઉટ્સ, વીડિયો, શિક્ષકો માટે વાંચન સંસાધનો, અધ્યયન-અધ્યાપનની સામગ્રી દર્શાવવા અને ઉપયોગ કરવા માટે સૂચનાત્મક યોજનાઓ, શિક્ષક હેન્ડબુક વગેરેની તાલીમનું આયોજન કરતા પહેલા ખાતરી કરવી જોઈએ.

7.7 શિક્ષણશાસ્ત્રમાં અદ્યતન અભ્યાસક્રમો ડિઝાઇન કરવા

(જેમાં રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર, મૂલ્યાંકન, વર્ગખંડના વ્યવહારો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.)

• પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની આસપાસ વ્યવસાયિક સજ્જતા માટે FLN શિક્ષણશાસ્ત્રમાં ટૂંકા અને લાંબા ગાળાના એડવાન્સ અભ્યાસક્રમો હવેથી 2-3 વર્ષની અંદર NCERT અને SCERT દ્વારા ડિઝાઇન અને ઓફર કરવામાં આવી શકે છે. આ અભ્યાસક્રમો શિક્ષકો, શાળાના વડાઓ અને શિક્ષણ શિક્ષણવિદો માટે ઓફર કરવામાં આવશે.

• આ અભ્યાસક્રમો રૂબરૂ/ઓનલાઇન/મિશ્રિત મોડ માટે રચાયેલ હોઈ શકે છે. વિવિધ અભ્યાસક્રમો હેઠળ વિવિધ વિષયો સાથે સંબંધિત ડિજિટલ સામગ્રી પણ વિકસાવી શકાય છે.

• કેટલાક પ્રસ્તાવિત અભ્યાસક્રમો કે જે ડિઝાઇન કરી શકાય છે તે છે- પાયાના સ્તર પર ભાષા સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન, પાયાના સ્તરથી મૂલ્યાંકન, FLN માટે રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર જે એક વ્યવસાયિક સજ્જતાને વિકસાવવામાં મદદ કરશે અને તે આગળ નાના બાળકો માટે રમકડાંના ઉપયોગ અને સર્જનની કુશળતા વિકસાવવામાં મદદ કરી શકે જેનાથી સમગ્ર શીખવાની પ્રક્રિયા બાળ મૈત્રીપૂર્ણ બને છે.

• આ અભ્યાસક્રમો છ મહિનાના હોઈ શકે છે, અને બાળકોના FLN ને મજબૂત કરવા માટે જ્ઞાન, કૌશલ્ય અને હકારાત્મક વલણના વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

સેવાકીય શિક્ષક તાલીમ દ્વારા પાયાના તબક્કે શિક્ષકોની માન્યતાઓ અને વિદ્યાર્થીઓ પ્રત્યેના વલણને સંબોધિત કરવું

વિવિધ પ્રસંગોએ શિક્ષકો સાથે વાત કરતા જાણવા મળે છે કે તેઓ ઘણીવાર તેમના બાળકોની ક્ષમતાઓ, ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિઓ વિશે પોતાની માન્યતાઓ અને ધારણાઓ વ્યક્ત કરે છે. આ વર્ગમાં તેમની કાર્યશૈલીની જાણ કરે છે. ઘણી વખત આ માન્યતાઓ અને વલણ સેવાકીય શિક્ષક તાલીમ દરમિયાન સંબોધવામાં આવતા નથી અને તેથી તેની કાર્ય પદ્ધતિમાં વધુ મજબૂત બને છે. ઘણા સંશોધનો અને અભ્યાસો મુજબ, શિક્ષકો વારંવાર વ્યક્ત કરતા હતા કે અભણ માતાપિતા અને વંચિત સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિના કારણે બાળકો વર્ગમાં શીખવવામાં આવતી દરેક વસ્તુ શીખી શકશે નહીં અને તેથી આ બાળકો પાસેથી ઓછી અપેક્ષાઓ રખાય છે.

વધુમાં, તેઓ એમ પણ માને છે કે ભાષા સાક્ષરતાનું શિક્ષણ મૂળાક્ષરોથી શરૂ થવું જોઈએ. બાળકોની માતૃભાષા એક સમસ્યા છે. ઘણી માતૃભાષા પ્રમાણભૂત ભાષા કરતાં ગૌણ કક્ષાની ગણાય છે.

ગણિત અધ્યયનના કિસ્સામાં, મોટાભાગના શિક્ષકો એવું માને છે કે એકવાર આગળ સમજાવ્યા પછી અને બાળકો દ્વારા વારંવાર પ્રયત્ન કર્યા પછી તે સંકલ્પનામાં તેઓ નિપુણ થઈ જશે.

તેથી, વર્ગખંડમાં પાયાના શિક્ષણના અસરકારક અમલીકરણ માટે સેવાકીય તાલીમ કાર્યક્રમોમાં આ ગેરસમજોને દૂર કરવી જરૂરી છે.

7.8 ઓછી કિંમતના TLM ને સંદર્ભિત કરવું (વર્કશીટ, વાર્તાના પુસ્તકો, વગેરે)

પાયાના સ્તરનાં વિદ્યાર્થીઓ સાથે કામ કરવું, એટલે કે, 3-9 વર્ષની વય જૂથમાં, બાળકોને અર્થપૂર્ણ પ્રવૃત્તિઓમાં વ્યસ્ત રાખવા માટે શિક્ષકોને વિવિધ અધ્યયન-અધ્યાપનની સામગ્રીની જરૂર પડી શકે છે. આ રમકડાંની કીટ, ECCE કીટ, FLN કીટ, વર્કશીટ્સ, વાર્તાના પુસ્તકો, ડિજિટલ પ્રવૃત્તિઓ અને સામગ્રી વગેરે હોઈ શકે છે. એકવાર રાષ્ટ્રીય સ્તરે મોડેલ તરીકે વિકસિત થયા પછી, આ સામગ્રી SCERTs દ્વારા રાજ્ય સ્તરે ગોઠવણી કરવામાં આવશે. જો જરૂરી હોય તો, બ્લોક સ્તરે આની વધુ ગોઠવણી કરી શકાય છે. આ સામગ્રીઓની ગોઠવણી કરતાં સમયે, દરેક રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં ભાષાકીય અને સામાજિક વિવિધતાને ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

મોટા કદના ચિત્રો/ સંભાષણ ચાર્ટ	અખબારો અથવા સામયિકોમાંથી ચિત્રો	જોડકણાના પુસ્તકો/ જોડકણાના પોસ્ટર	કથા કહેવા માટે કઠપૂતળીઓ અને માસ્ક (મ્હોરા)
વર્ણ અને અક્ષર ચાર્ટ	સંમિશ્રણ પ્રથા માટે અક્ષરોની રચના	બિન્ગો સહિત, ગ્રીડ અને પાસાનો ઉપયોગ કરીને વિવિધ રમતો	અક્ષરોના જૂથમાંથી શબ્દો સાથે જોડકણાં શીખવા
બાળકોને શબ્દો લખવા અને દોરવા માટે વર્કશીટ	ચિત્રકામ માટે વર્કશીટ્સ	ડ્રોઇંગ (ચિત્રકામ) શીટ્સ	કલર પેન્સ (સ્કેચપેન) અને કેયોન્સ (મીણીયા રંગો)

7.9 વર્ગખંડના વ્યવહારોને સક્ષમ કરવું: દરેક બાળક સાથે સતત અને સક્રિય જોડાણ

- અધ્યાપન અને અધ્યયન ખાસ કરીને બાળકોની માતૃભાષામાં હોવું જોઈએ. શાળાઓમાં અધ્યયન-અધ્યાપનની ભાષા રોજિંદા જીવનના અનુભવ અને સામાજિક-સાંસ્કૃતિક સંદર્ભ સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ.

- બાળકોને વર્ગમાં તેમના અનુભવો પોતાની ભાષામાં રજૂ કરવા અને વર્ગખંડની ચર્ચાને વધુ સમૃદ્ધ બનાવવામાં સંસાધન તરીકે તેમની વાતોનો ઉપયોગ કરવા પ્રોત્સાહિત કરવું.

- મોર્નિંગ મેસેજ - સવારનો સંદેશ (આજકી બાત) જેવી પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહિત કરે છે જે ઘર-શાળાના વચ્ચેના અંતરને ઓછું કરે છે અને નાના બાળકોને વાચન-લેખન માટેનું જોડાણ કરે છે.

- બાળકોને મૌખિક અને લેખિત ભાષા વચ્ચે જોડાણ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો.

- જો ઘરની ભાષાથી વર્ગખંડની સૂચનાની ભાષા અલગ હોય તો તેમાં સરળતાથી વ્યવહાર થઈ શકે તે માટે વિશિષ્ટ યોજના કરવી.
- બાળકોને સંખ્યાજ્ઞાન અને સમતલની સમજને લગતા ગાણિતિક વિચારો પહોંચાડવા માટે હાલના શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરવાની પોતાની રીતો શોધવાની મંજૂરી આપો.
- ઔપચારિક ગાણિતિક ભાષા શીખવાની તકો પૂરી પાડો, જેમ કે, અંક, ક્રિયાઓ માટેના સાંકેતિક ચિહ્નો, શરતો વગેરે.
- આદેશ આપવાની જગ્યાએ વર્ગખંડમાં સરળ, મૈત્રીપૂર્ણ અને સુસ્પષ્ટ ભાષાનો ઉપયોગ કરો.
- બાળકોને તેમના ગાણિતિક તારણો વ્યક્ત કરવા પ્રોત્સાહિત કરો અને બાદમાં જો કોઈ ભૂલ હોય તો નરમાશથી નિર્દેશ કરો.

સૂચિત શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

ધ્યેય- 'બાળકો અસરકારક પ્રત્યાયન કરી શકે.'

શિક્ષક ચિત્રો બતાવશે અને ભારતના શ્રેષ્ઠ વીર બાળકોની વાર્તા કહેશે. શિક્ષક પ્રશ્ન પણ પૂછશે.

શિક્ષકોએ વર્ગખંડના વ્યવહાર દરમિયાન કેટલાક મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ:

- FLN ના દૈનિક નક્કી કરેલાં સમય, ભાષા માટે 90 મિનિટ અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે 60 મિનિટ પ્રવૃત્તિઓના દૈનિક સમયપત્રકમાં સમાવવાની જરૂર છે.
- શિક્ષકો પૂર્વ નિર્ધારિત પ્રારંભિક અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ હાંસલ કરવા માટે પોતાની ડિઝાઇન અથવા હાલની પ્રવૃત્તિઓ અને વર્કશીટ, રમકડાં વગેરેનો ઉપયોગ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતા બાળકો માટે પ્રવૃત્તિઓને સ્થિતિસ્થાપક અને સુલભ બનાવો.
- માતૃભાષાનો ઉપયોગ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે થવાનો છે અને શિક્ષકે વર્ગખંડમાં ભાષાઓને આવકારવી જોઈએ અને પ્રશંસા કરવી જોઈએ. સ્ત્રોત તરીકે વર્ગખંડમાં બહુભાષીવાદનો ઉપયોગ કરો.
- વર્ગખંડનું પ્રિન્ટ (છાપ) સમૃદ્ધ વાતાવરણ વિકસિત કરવું જેમકે શબ્દ દિવાલો, વાર્તા પુસ્તકો, પોસ્ટરોના રૂપમાં બનાવવું જોઈએ, જેથી પ્રિન્ટ (છાપેલ સામગ્રી) જાગૃતિ અને સાક્ષરતા કૌશલ્યના વિકાસમાં મદદ મળે.
- વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો બંને માટે સારી ગુણવત્તાની અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈએ.
- સ્વદેશી/સ્થાનિક રીતે ઉપલબ્ધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરો, જે ઓછી કિંમત અથવા બિન-ખર્ચાળ અને સરળતાથી ઉપલબ્ધ હોય. ખાતરી કરો કે બાળકો સામગ્રીમાં હેરફેર કરી શકે છે અને સામગ્રી અને અન્ય સંસાધનોની સલામત ઉપલબ્ધતા ધરાવે છે.
- પ્રવૃત્તિના વિવિધ ક્ષેત્રો જેમ કે વાંચનક્ષેત્ર, સર્જનાત્મક વિસ્તાર વગેરે મુક્ત-રમત, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ કૌશલ્ય વગેરેને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે શિક્ષકો દ્વારા ડિઝાઇન કરવાની જરૂર છે.
- અધ્યયન અધ્યાપન સામગ્રી બાળકો સરળતાથી જોઈએ શકે તે રીતે પ્રદર્શિત થયેલ હોવું જોઈએ.

પ્રકરણ-8 શાળા તત્પરતા/ શાળા તૈયારી મોડ્યુલ (વિદ્યાપ્રવેશ)

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આલેલા મુદ્દાઓ:

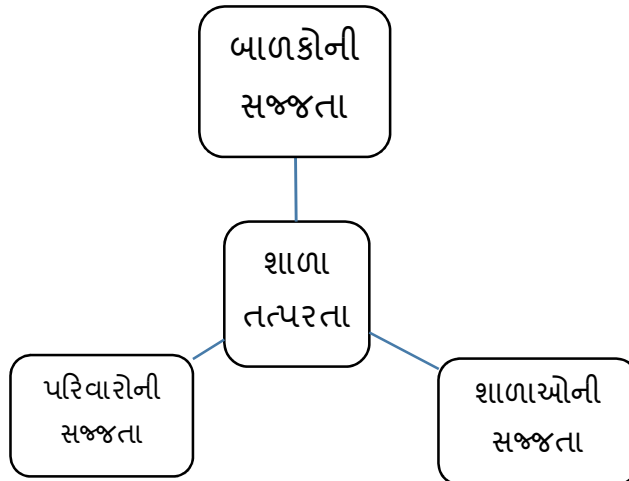
- ❖ ધોરણ-1નાં બાળકો માટે શાળા તત્પરતાનો પરિપ્રેક્ષ્ય: બાળકોને, શાળાને અને પરિવારને તૈયાર કરે છે.
- ❖ ધોરણ-1 માં પ્રવેશતા બાળકોને શાળા માટે તૈયાર કરવા દ્વિમુખી અભિગમ. [રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020]
- ❖ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ શાળા તૈયારી મોડ્યુલની મુખ્ય વિશેષતાઓ.

8.1 ધોરણ-1 ના બાળકો માટે શાળા તત્પરતાનો ખ્યાલ.

A. શાળા તત્પરતાની જરૂરિયાત:-

શાળા તત્પરતા એ ગુણવત્તા અને સમાનતા મેળવવા અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના પ્રગતિનો પાયો છે. શાળા તત્પરતાની વધુ સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા તેની બે લાક્ષણિકતાઓ સંક્રમણ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિની પ્રાપ્તિ તથા ત્રણ પરિમાણો, બાળકોની શાળા માટેની તત્પરતા, શાળાની બાળકો માટેની તત્પરતા તેમજ સમાજની શાળા માટેની તત્પરતા [યુનિસેફ 2012] ઉપર આધારિત છે.

શાળા તત્પરતાની સરળ વ્યાખ્યા એ થાય કે જે બાળક શાળાએ જવા માટે તૈયાર છે તેનામાં વિવિધ ક્ષેત્રોમાં પાયાની લઘુત્તમ કુશળતાઓ અને જ્ઞાન હોય જે તેને શાળામાં સફળ થવા સક્ષમ બનાવે. આ કુશળતાઓ ભાષા, જ્ઞાનાત્મક, સ્નાયુ વિકાસ અને સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ સાથે જોડાયેલ હોઈ શકે.

B. શાળા તત્પરતા માટેનું માળખું:-

EFA Global Monitoring Report [2007] અનુસાર શાળા તત્પરતા એ શારીરિક અને સ્નાયવિક વિકાસ, સામાજિક અને ભાવનાત્મક વિકાસ, શીખવાના વલણ અને ભાષાનો વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ

અને સામાન્ય જ્ઞાનનાં પાંચ નિરાળા છતાં પરસ્પર જોડાયેલાં ક્ષેત્રોને આવરી લે છે. આ પરિદ્રશ્ય સાથે મહિલા અને બાળવિકાસ મંત્રાલય દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ રાષ્ટ્રીય બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ [ECCE] અભ્યાસક્રમનું માળખું પૂર્વ પ્રાથમિક વર્ગોમાંથી પ્રાથમિક શિક્ષણમાં બાળકોના સરળ સંક્રમણનું સમર્થન કરી વધુ ચોક્કસ શાળા તત્પરતાનો વિકાસ પ્રત્યે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા પર ભાર મુકે છે. [MWCD 2013] બાળ વિકાસનું માળખું શાળા તત્પરતાના સંદર્ભમાં બાળકોને તમામ વિકાસનાં ક્ષેત્રોમાં આવશ્યક કૌશલ્યો અને ક્ષમતાઓની ખાતરી કરવા, તેમનો પૂર્વ પ્રાથમિકથી પ્રાથમિક શાળામાં સરળતાથી પ્રવેશ મેળવવા. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળામાં સમાનતા અને કામગીરીના સંદર્ભમાં અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં સુધારણા માટે પણ તૈયાર કરે છે, શાળાને તૈયાર કરે છે, પરિવારને તૈયાર કરે છે, એ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરે છે.

C. અભ્યાસક્રમ વધુમાં સ્પષ્ટ કરે છે કે, 'બાળકો, શાળાઓ, પરિવાર તૈયાર છે એવું માનવામાં આવે છે, જ્યારે બાળકો બીજા પરિમાણો સાથે ઉપકરણ અથવા પ્રોગ્રામ વપરાશકર્તાને વાતચીત કરવા સક્ષમ બનાવે છે બાળકોને ઘરેથી બાળપણની કાળજી અને સંભાળ કેન્દ્ર અને ત્યારબાદ પ્રાથમિક શાળામાં સરળતાથી પ્રવેશ મેળવવા આવશ્યક ક્ષમતાઓ અને કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રત્યેક પાસાને નીચે વિગતવાર દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

D. તત્પર બાળક પાસું બાળકોના શિક્ષણ અને વિકાસ અને નીચે મુજબનાને સમાવિષ્ટ કરવા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

- બાળકો શીખવા માટે આતુર હોય છે, તેના દ્વારા તેમનો પ્રાથમિક શાળાના વાતાવરણમાં પ્રવેશ [Transition] સરળ બને છે.
- બાળકો તેમની માતૃભાષા/પ્રથમ ભાષામાં શીખવાનો પ્રારંભ કરે છે અને દ્વિભાષા અને બહુભાષામાં શિક્ષણ પરિપૂર્ણ કરે છે.
- એવાં બાળકો, જેઓ આ કૌશલ્યો મેળવી શક્યા નથી અથવા ECCEનો અનુભવ નથી, તેમના માટે પ્રાથમિક શિક્ષણના અભ્યાસક્રમમાં બાળકેન્દ્રી તેમજ શિક્ષકની સહાયતાથી થતી પ્રવૃત્તિઓ તેમનામાં જુસ્સો જગાડે અને જિજ્ઞાસા પ્રેરે તેવી પ્રવૃત્તિઓ ઉપર ભાર મુકવો જોઈએ.
- વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે તત્પરતા નિર્માણનો સમાવેશ.
  - વાંચનમાં તત્પરતા મુદ્રિત સાહિત્ય સાથે પરિચય, શબ્દભંડોળનો વિકાસ અને પુસ્તકોની સંભાળ લેવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.
  - લેખનની તત્પરતામાં નાના સ્નાયુઓનો વિકાસ, દિશાસૂચકતાની સમજણ, અને લેખનમાં અર્થ શોધવો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.
  - સંખ્યાજ્ઞાનની તત્પરતામાં પૂર્વ સંખ્યાની સંકલ્પના, વર્ગીકરણ, અલગ પાડવું, ક્રમિક ચિંતન, ક્રમબદ્ધતાતા, સમસ્યા ઉકેલ અને તર્ક [આકારો અને રંગો] વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

E. શાળા તત્પરતાનું પાસુ એ શાળાના પર્યાવરણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. તે અભ્યાસ/મહાવરો જે બાળકોના પ્રાથમિક શાળા અને તેનાથી આગળના સરળ પ્રવેશ [transition] ને મદદ કરે છે અને પોષે છે. અને તમામ બાળકો માટેના શિક્ષણમાં વધારો કરે છે.

- બાળકોને તેમના સમગ્ર વિકાસના ક્ષેત્રોમાં તેમના વર્તન અને ક્ષમતાને વિકસાવવા તક અને માર્ગ છે.
- શાળાઓ એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે કે બાળકો તેમની ગતિથી શીખે છે.
- શાળાઓ બાળકોને કદાચ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના શીખનારાઓ તરીકે સ્વીકારવામાં અને સમાવવામાં રૂપાંતરિત કરી શકે.
- શાળાઓ ઘર અને શાળા વચ્ચેના સાંસ્કૃતિક વિભાજન વચ્ચે સેતુ બાંધવા વિભિન્ન અભ્યાસોનો ઉપયોગ કરી શકે. વિભાજન બાળકો માટે ત્યારે મોટું બને છે જ્યારે તેમની ઘરની ભાષા શાળાઓ દ્વારા અપાતી સૂચનાઓની ભાષાની સમાન હોતી નથી. બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ કેન્દ્ર [ECCE] માંથી પ્રાથમિક શાળામાં વિભિન્ન વ્યૂહરચના દ્વારા [જેવી કે- ECCE અને પ્રાથમિક શાળાના પ્રશિક્ષકોની એકસાથે તાલીમ, સંકલિત અભ્યાસક્રમ, અને વિકલ્પો જે ECCE કાર્યક્રમને શાળા સાથે સેતુના રૂપમાં જોડે છે] સરળ પ્રવેશ [Transition] ની ખાત્રી કરવી.
- શિક્ષકોએ નાનાં બાળકોને કેવી રીતે ભણાવવાં અને આવું કરવા ક્યાં સંસાધનો હોવાં જોઈએ એ જાણવું જોઈએ.

સામાન્ય રીતે શાળા તત્પરતાના પરિમાણોમાં શાળા પરિવારની સમગ્રતયા ગુણવત્તા, આવી લાક્ષણિકતાઓના પુરાવા જેવા કે- વર્ગખંડમાં ભણાવવા માટે પર્યાપ્ત સમય આપ્યો છે, શીખવાની સામગ્રી જેવી કે- વય અનુસારનાં પાઠ્યપુસ્તકો, અને શીખવવાનાં સાધનોનો પર્યાપ્ત પુરવઠો, અને અસરકારક શિક્ષણ, શિક્ષણશાસ્ત્રના પ્રયોગો અને શિક્ષકોની ક્ષમતાઓનો સમાવેશ થાય છે.

F. તત્પર પરિવારનું પાસું પૈતૃક અને કાળજી લેનારનું વલણો અને તેમનાં બાળકોના પ્રારંભિક શિક્ષણ, વિકાસ અને શાળા પ્રવેશ [Transition] માં સામેલગીરી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

- સહયોગાત્મક વાલીપણું અને ઉત્તેજક ઘરનું વાતાવરણ પ્રારંભિક વર્ષો અને તેથી આગળના સમયગાળામાં શાળાની કામગીરી એ મજબૂત આગાહી કરનાર છે. બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ [ECCE] કાર્યક્રમમાં ઘર આધારિત, કેન્દ્ર આધારિત ઉત્તેજના માતા અને બાળક માટે પૈતૃક સામેલગીરી લાવવા, તેમની માન્યતાઓ, વલણો અને પ્રતિબદ્ધતાઓને સંબોધિત કરવા હિતાવહ છે.
- માતા-પિતા અને પરિવારના સભ્યોને પુસ્તકો વાંચવા, રમતો રમવા, ગાવા અને વાર્તાઓને કહેવા અને બાળકો સાથે વાતચીત કરવા જેવી પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે.

- સમયસર યોગ્ય સમયે બાળકોને શાળામાં નામાંકન કરવા માટે વાલીઓની તત્પરતા વધારવી.

શાળા તત્પરતા શીખવાની સાથે, શાળા સમાપ્તિ, આગળનાં કૌશલ્યોનો વિકાસ, અને શૈક્ષણિક ક્ષમતાઓનું સંપાદન, અને જીવનપર્યંતની સફળતા સાથે જોડાયેલી છે. બાળકો જે શાળામાં પ્રવેશ કરે છે અને શીખવા માટે તત્પર છે તેમના શાળામાં સ્થાયીકરણ, શીખવાની અને સફળ થવાની વધુ શક્યતા રહેલી છે. શૈક્ષણિક સિદ્ધિઓમાં હયાત કૌશલ્યો પર નિર્માણ અને નવામાં નિપુણતાનો સમાવેશ થાય છે. શાળા તત્પરતાના તબક્કામાં, લક્ષ્યાંકિત બાળકોનો માળખાગત અને સુનિયોજિત અભ્યાસક્રમ દ્વારા સાક્ષરતા અને જ્ઞાનાત્મક કૌશલ્યોનો વિકાસ કરવા ગણિતને શીખવા માટે અને બાળકના સર્વાંગીણ વિકાસ માટે યોગ્ય રમત આધારિત પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થવો જોઈએ.

મજબૂત પાયાનું શિક્ષણ કાર્યક્રમની કલ્પનાના ક્રમમાં શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ [DoSE&L] અને મહિલા અને બાળ વિકાસ મંત્રાલયે [MoWCD] એકનો બીજામાં પ્રવેશ [Transition] અને નિરંતરતાની ખાતરી કરવા સંયુક્ત રીતે આંગણવાડી કેન્દ્રોનું પ્રાથમિક શાળા સંકુલમાં સહસ્થાન આપવા પર ભાર મૂક્યો છે.

શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય અને મહિલા અને બાળ વિકાસ વિભાગ દ્વારા 2017માં રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને જારી કરવામાં આવેલ સંયુક્ત પત્રમાં શાળામાં પ્રવેશની ખાતરી કરવા તેમજ બાળકોની શાળામાં જવાની તૈયારીની ખાતરી કરવા આંગણવાડી કેન્દ્રોનું સહસ્થાપન કરવાની સંભાવના ચકાસવી.

8.2 ધોરણ-1ના વિદ્યાર્થીઓ માટે શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ:-

અ. બાળકની પૂર્વ સાક્ષરતા, પૂર્વ સંખ્યાજ્ઞાન, જ્ઞાનાત્મક અને સામાજિક કુશળતાઓને સહાય કરવા ધોરણ-1ના પ્રારંભમાં લગભગ 12 અઠવાડિયાના વિકાસલક્ષી રીતે યોગ્ય પ્રશિક્ષણ માટે શાળા તત્પરતા મોડ્યુલની રચના આવશ્યક છે. ઇથોપિયા અને કંબોડિયાના પ્રમાણો/ પુરાવાઓ એ ભલામણ કરે છે કે ‘આ પ્રકારનો ઝડપી શાળા તત્પરતા કાર્યક્રમ જ્યાં બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ [ECE] સાર્વત્રિક નથી તેવા કિસ્સામાં અસરકારક સિદ્ધ થાય છે’. ઇથોપિયા કાર્યક્રમ અંગે યુનિસેફનો રીપોર્ટ જણાવે છે કે ASR માં બીજા વિદ્યાર્થીઓની સરખામણીમાં ધોરણ-1 ના વિદ્યાર્થીઓ ગણિત, ભાષા અને પર્યાવરણ વિજ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ દેખાવ કરે છે. કંબોડિયા કાર્યક્રમ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા એ અભ્યાસક્રમમાં એ જાણવા મળે છે કે સમગ્રતયા તારણો દર્શાવે છે કે જે બાળકોએ શાળા તત્પરતા પ્રાપ્ત કરી છે તેમણે અને જે બાળકોએ શાળા તત્પરતા કૌશલ્ય અને ઔપચારિક અભ્યાસક્રમ બંનેને પ્રાપ્ત કર્યા નથી તેમની તુલનામાં નોંધપાત્ર રીતે ઉચ્ચ કામગીરી દર્શાવી છે.

આ કાર્યક્રમથી જે શીખવાનું છે તેનો સારાંશ નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો છે:

- સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ:- નાના કાર્યક્રમોમાં અત્યંત નિયત પરિણામ મેટ્રીક/કૌશલ્યોનો સમૂહ અને સમગ્ર કાર્યક્રમ દરમિયાન સાતત્ય પસંદ કરી મહત્તમ ફલશ્રુતિ જોઈ શકાય છે.
- પ્રવૃત્તિ આધારિત સંકલિત શિક્ષણશાસ્ત્ર:- વર્ગખંડમાં જે પ્રવૃત્તિઓનું સંચાલન નીચેના પાસાઓ ઉપર કેન્દ્રિત હોવું જોઈએ. જેમાં પૂર્વ સાક્ષરતા કૌશલ્યો [ઉદા. તરીકે શબ્દની ઓળખ અને શબ્દનો અવાજ સાથે સહસંબંધ], પૂર્વ સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્યો [ઉદા. તરીકે સંખ્યાની ગણતરી અને તુલના], જ્ઞાનાત્મક કૌશલ્યો [ઉદા.સ્વરૂપો/નમૂનાની ઓળખ અને વર્ગીકરણ વગેરે] અને બીજા ચાવીરૂપ કૌશલ્યો જેવાં કે-સામાજિક કૌશલ્યો વગેરે.

શિક્ષકોને મદદ:-શિક્ષકોને આવશ્યક શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી તેમજ દૈનિક પાઠ આયોજનના થોડા દાખલા/ નમૂનાઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. જો કે શિક્ષકોને તેમના પોતાના પાઠ આયોજન અને શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી [TLM] તૈયાર કરવામાં પ્રોત્સાહિત કરવા અને સક્ષમ બનાવવા ઉપર ધ્યાન અપાવું જોઈએ. શિક્ષકોના ક્ષમતાવર્ધનને પણ આ રીતે મહત્ત્વ આપવું જોઈએ.

ધોરણ- 1 ના અભ્યાસક્રમ સાથે એકીકરણ:- શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ માટે ચોક્કસ શ્રેષ્ઠ પ્રણાલીઓને ધોરણ-1 ના ચાલુ કાર્યક્રમો અને અભ્યાસક્રમો સાથે સરસ રીતે એકીકૃત કરવી જોઈએ. બાળકોને ધોરણ-1 માટે તૈયાર કરવા અપેક્ષિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા એકીકરણ લાભદાયી રહેશે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 બાળકોને ધોરણ-1 માં પ્રવેશ માટે તૈયાર કરવા માટે દ્વિમુખી અભિગમની ભલામણ કરે છે.

ગુણવત્તાયુક્ત બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણની સાર્વત્રિક જોગવાઈઓ	શાળા તત્પરતા મોડ્યુલમાં નીચેની બતોનો સમાવેશ કરવો
<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ-1 માં પ્રવેશ મેળવતા તમામ વિદ્યાર્થીઓ શાળા માટે તૈયાર છે એ વાતની ખાતરી કરવા ગુણવત્તાયુક્ત બાળપણનો વિકાસ, કાળજી અને શિક્ષણની સાર્વત્રિક જોગવાઈઓ શક્ય એટલી જલદી પણ 2030 થી મોડી નહીં એ રીતે પ્રાપ્ત થઈ જવી જોઈએ. • આ હેતુને પ્રાપ્ત કરવાના ક્રમમાં એ કલ્પના કરવામાં આવી છે કે પ્રારંભથી 5 વર્ષની ઉંમર સુધી પ્રત્યેક બાળક પ્રારંભિક વર્ગ કે બાળવાટિકામાં જશે. [ધોરણ-1 ની 	<ul style="list-style-type: none"> • આગામી દાયકા ઉપર જ્યારે બાળકો જે ધોરણ-1 માં પ્રવેશ મેળવે છે તેઓ તેમની શાળા તત્પરતાના અભાવને કારણે બહુ પાછળ નહીં રહે એ વાતની ખાતરી કરવા આપણે ગુણવત્તાયુક્ત બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણના સાર્વત્રીકરણની પદ્ધતિઓ શોધવાની જરૂરિયાત છે. • આ પ્રકારની એક પદ્ધતિ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 દ્વારા સૂચવાયેલ શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ છે. • ધો. 1 ના તમામ બાળકો શાળા માટે તૈયાર થાય તે માટે ત્રણ માસના રમત

<p>પહેલાં] જેમાં ECCE ની લાયકાત ધરાવનાર શિક્ષક હશે.</p> <ul style="list-style-type: none"> પ્રારંભિક વર્ગમાં શિક્ષણ મુખ્યત્વે રમત આધારિત શિક્ષણ જે જ્ઞાનાત્મક, લાગણી, અને અવસ્થા અનુસારની ક્ષમતાઓ અને શરૂઆતની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરનાર હોવું જોઈએ. 	<p>આધારિત શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ જેમાં શબ્દ, ધ્વનિ, રંગો, આકારો અને આંકડાઓ વગેરે શીખવાની આસપાસની પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યપોથીઓનો સમાવેશ થતો હોય અને સહપાઠીઓ અને વાલીઓના સહયોગને સામેલ કરતું હોય તેવું મોડ્યુલ NCERT અને GCERT તૈયાર કરશે.</p>
--	---

બાલવાટિકાનો પરિચય:-

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020ની પરીકલ્પના મુજબ પ્રત્યેક બાળક શરૂઆતથી 5 વર્ષની ઉંમર સુધી ધોરણ-1 પહેલાં પ્રારંભિક વર્ગ કે બાલવાટિકામાં જશે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા એક વર્ષની બાલવાટિકાની ઓળખ માટે હયાત આંગણવાડીઓ/પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળાઓ/પ્રાથમિક શાળાઓમાં શીખવા-શીખવવાની સામગ્રીની જરૂરિયાત, વધારાના વર્ગખંડો, શૌચાલયો, પીવાના પાણીની સુવિધા વગેરેની જોગવાઈઓ તૈયાર કરવાની આવશ્યકતા છે. બાલવાટિકા સ્થિતિસ્થાપક, બહુમુખી, વિવિધ સ્તરીય, રમત આધારિત, પ્રવૃત્તિ આધારિત, અને શોધ આધારિત શિક્ષણ, વર્ણો, ભાષાઓ, સંખ્યાઓ, ગણતરી, રંગો, આકારો, અંદરની અને બહારની રમતો, કોયડાઓ, તાર્કિક વિચારણા, સમસ્યા ઉકેલ, ચિત્રકામ, રંગકામ અને બીજી દ્રશ્ય કળા, હસ્તકળા, નાટક અને કઠપૂતળી, સંગીત અને હલનચલનના સમાવેશ સાથેની હોવી જોઈએ. તેમાં સામાજિક ક્ષમતાઓ, સંવેદનશીલતા, સારું વર્તન, સૌજન્ય, નીતિઓ, વ્યક્તિગત અને જાહેર સ્વચ્છતા, જૂથકાર્ય અને સહકાર ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનો સમાવેશ થાય છે. આ પ્રારંભિક વર્ગોમાં શિક્ષણ પ્રાથમિક રીતે રમત આધારિત શિક્ષણ જ્ઞાનાત્મક, લાગણી અને અવસ્થા આધારિત ક્ષમતાઓ અને પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન વિકસાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરનાર NCERT દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ ECCE માળખા પર આધારિત હશે.

શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ:-

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 માં ધોરણ-1ના પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણ સાથેના અને પૂર્વ-પ્રાથમિક સિવાયના તમામ વિદ્યાર્થીઓ માટે NCERT દ્વારા ધોરણ-1ના તમામ બાળકો ગુણવત્તાયુક્ત પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણની સાર્વત્રિક જોગવાઈઓ પ્રાપ્ત કરે એ વાતની ખાતરી કરવા માટે વચગાળાના માપન તરીકે ત્રણ મહિનાનું પ્રવૃત્તિ આધારિત શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ તૈયાર કરવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. એ વાતની અપેક્ષા રાખવામાં આવી છે કે આ મોડ્યુલ વર્ણ, અવાજો, શબ્દો, રંગો, આકારો અને સંખ્યાઓ તેમજ સહપાઠીઓ અને વાલીઓની સહયોગપૂર્ણ સામેલગીરી આસપાસની પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યપોથીઓ સમાવિષ્ટ કરશે. તે મુજબ NCERT ત્રણ માસનું રમત આધારિત શાળા

તત્પરતા મોડ્યુલ તૈયાર કરે જેને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો તેમની જરૂરિયાત મુજબ અનુકૂળ ફેરફાર કરે અને અપનાવે.

ત્રણ માસના રમત આધારિત શાળા તત્પરતા મોડ્યુલના હેતુઓ:-

1. વિવિધ પરિસ્થિતિમાંથી આવતાં તમામ બાળકોને તેમની વયકક્ષાને અનુરૂપ અને વિકાસલક્ષી શીખવાના યોગ્ય અનુભવો પૂરા પાડવા.
2. તમામ બાળકોના વિકાસ અને શિક્ષણ માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા મજબૂત પાયાના શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવું.
3. બાળકોને શાળાની દિનચર્યા સાથે પરિચય માટે ધોરણ-1માં સરળ પ્રવેશની ખાતરી કરવી.

મોડ્યુલની મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ:-

મોડ્યુલ ધોરણ-1ની શરૂઆતમાં વિકાસલક્ષી યોગ્ય સૂચનો માટે લગભગ 12 અઠવાડિયા માટે અનિવાર્ય છે. બાળકની પૂર્વ-સાક્ષરતા, પૂર્વ-સંખ્યાજ્ઞાન, જ્ઞાનાત્મક, અને સામાજિક કૌશલ્યોને સમર્થન આપવા ડીઝાઇન કરવામાં આવ્યું છે. તે ત્રણ વ્યાપક વિકાસાત્મક ધ્યેયો યાવીરૂપ ક્ષમતાઓ, અને સંકલ્પનાઓ વિકસાવવા, પ્રવૃત્તિઓના સ્વરૂપમાં શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓ અને શિક્ષકો દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી કાર્યપોથીઓ અને ત્રણ મહિનાઓના અંતે વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પ્રાપ્ત શરૂઆતની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર ભાર મુકે છે. ત્રણ વિકાસાત્મક ધ્યેયો પર શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રથાઓ આનંદપ્રદ અને અર્થપૂર્ણ રમત આધારિત પ્રવૃત્તિઓ/અનુભવો જ્યાં તમામ બાળકો વર્ગખંડમાં વયસ્ક અને સહપાઠીઓ સાથે સ્વસ્થ સામાજિક જોડાણ વિકસાવે છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું અગત્યનું છે કે પાયાના તબક્કે શિક્ષણશાસ્ત્રનાં ત્રણ તત્વો આવશ્યક છે.

- રમત:- બાળકોને રમવાનું ગમે છે. અને રમત એ શીખવાનું માધ્યમ છે. જે પર્યાવરણ સાથે આદાનપ્રદાનની તક પૂરી પાડે છે અને જ્ઞાનનું સર્જન કરે છે. મુક્ત અને માર્ગદર્શક રમત બંનેની તકો પૂરી પાડવી જોઈએ.
- પારસ્પરિક આદાનપ્રદાન:- વયસ્કો, સહપાઠીઓ, મોટા વિદ્યાર્થીઓ, ભાઈબહેન શીખવાની પ્રક્રિયાના મહત્વના અને અભિન્ન ભાગ છે.
- પર્યાવરણ:- બાળકો પર્યાવરણ સાથે આદાનપ્રદાન કરી, પદાર્થોને હાથમાં લઈ, પ્રશ્નો પૂછી, આગાહી કરી અને સામાન્યીકરણ વિકસાવી શીખે છે. બાળકો ઉંમર અને વિકાસલક્ષી યોગ્ય પ્રારંભનું વાંચન કૌશલ્ય, ગણિત અને પ્રારંભની વિજ્ઞાનની કુશળતાઓ, રમત દ્વારા કળા, વાતચીત અને પર્યાવરણ સાથે આદાનપ્રદાન વિકસાવે છે. પ્રવૃત્તિઓ એ રીતે આયોજિત કરવામાં આવી છે કે બાળકો સ્વતંત્ર અને સમૂહમાં કામ કરતાં શીખે છે.

Part-B વહીવટી વિભાગ

પ્રકરણ 9 રાષ્ટ્રીય અભિયાન: પાસાઓ અને અભિગમો

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલ ચર્ચાના મુદ્દાઓ

- રાષ્ટ્રીય અભિયાનની દૂરંદેશી અને હેતુઓ
- અમલનું વહીવટી અને સંચાલન માળખું
- વિવિધ હિસ્સેદારોની ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ જેવી કે, રાષ્ટ્રીય અભિયાન, રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિ, રાજ્ય અભિયાન, જિલ્લા અભિયાન, ખંડ/સમુદાય સંસાધન કેન્દ્ર, શાળા સંચાલન સમિતિ વગેરે.
- ભંડોળ ફાળવણી, હિસાબો અને તપાસણી સંચાલનના પ્રારંભની પ્રક્રિયા.
- FLN અભિયાન અંતર્ગત આવરી લેવામાં આવતા ઘટકો અને પ્રવૃત્તિઓ, અને તેનું પ્રવર્તમાન સમગ્ર શિક્ષા મધ્યસ્થી પગલાં સાથેનું જોડાણ.

9.1 રાષ્ટ્રીય અભિયાન: એક સંદર્ભ

આ દસ્તાવેજમાં અગાઉ જણાવેલ ચર્ચાઓના સંદર્ભે રાષ્ટ્રીય અભિયાન મારફતે સુઆયોજિત અને સુકેન્દ્રિત પ્રયત્નો (કે જેની ભલામણ NEP 2020 દ્વારા પણ કરવામાં આવેલ છે) પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન સમગ્ર શિક્ષણ વ્યવસ્થાના કેન્દ્રમાં એક મક્કમ પગલું બની રહેશે. શરૂઆતના ધોરણોમાં વૈચારિક સમજશક્તિ, સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિવાળી વિચાર પ્રક્રિયા, સર્જનાત્મકતા અને અનુભવાત્મક અભ્યાસ અને રમત દ્વારા નાવીન્ય, ખોજ અને પ્રવૃત્તિ-આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર વિદ્યાર્થીઓમાં આજીવન ભણતરની ખાતરી કરાવશે.

NEP 2020 અને 'આત્મનિર્ભર ભારત' કાર્યક્રમ હેઠળ એવું જાહેર કરવામાં આવેલું કે 2026-27 સુધીમાં દરેક બાળક ત્રીજા ધોરણમાં પાયાનું અક્ષરજ્ઞાન અને સંખ્યાજ્ઞાન મેળવે અને આ હેતુ સભર રાષ્ટ્રીય પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન અભિયાનની સ્થાપના કરવી.

9.2 ધ્યેય:

આ અભિયાનનો મુખ્ય હેતુ એવું સક્ષમ વાતાવરણ ઉભું કરવાનો છે કે જેમાં રહીને બાળક પાયાનું સાક્ષરજ્ઞાન અને સંખ્યાજ્ઞાન મેળવે જેથી 2026-27 સુધીમાં દરેક બાળક ધોરણ 3ના અંતે વાંચન, લેખન અને અક્ષરજ્ઞાનમાં જરૂરી પાયાનું જ્ઞાન મેળવે તે છે. બાળકોનો સર્વાંગી વિકાસ થાય અને ભાર વગરનું ભણતર એક આનંદદાયી પ્રવૃત્તિ બની રહે. આ અભિયાનમાં 3 થી 9 વર્ષની વય જૂથના બાળકોની જરૂરિયાતોને સંતોષવામાં આવશે અને ECCE થી ધોરણ 3 સુધીના તબક્કાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવશે. NEP 2020માં જે સ્વપ્ન સેવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ દરેક બાળકને સમાન અને સમાવર્તી વર્ગખંડ પૂરા પાડવામાં આવશે કે જ્યાં બાળકોની ભાતીગળ સામાજિક પરિસ્થિતિ, બહુભાષીય જરૂરિયાતો અને વિવિધ શૈક્ષણિક ક્ષમતાઓનું ધ્યાન રાખવામાં આવે અને તેઓને ભણતરની પ્રક્રિયામાં સક્રિય ભાગીદાર બનાવવામાં આવે.

9.3 ધ્યેયો અને હેતુઓ

નિપુણ ભારતનો ધ્યેય 2026-27 સુધીમાં પ્રાથમિક વર્ગોમાં સર્વગ્રાહી પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન હાસિલ કરવાનો અને દરેક બાળક વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં તેમના ધોરણ મુજબ સિદ્ધિ મેળવે તે છે.

NEP 2020ની ભલામણોના આધારે નિપુણ ભારતના મુખ્ય હેતુઓ નીચે મુજબ છે:

- બાળકોમાં વાંચન અને લેખનની શક્તિ ખીલે અને સૂઝબુજ સાથે બાળકોને સ્વતંત્ર વાચક અને લેખક બનવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા.
- અંકો, માપ, અને આકારોમાં બાળકો પોતાની તાર્કિક સમજૂતી કેળવે; અને સંખ્યાજ્ઞાન અને પદાર્થના સ્થળ અને અંતર સંબંધી સમજણશક્તિ દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે સમસ્યાનું નિવારણ શોધે.
- બાળકો પોતાને અનુકૂળ હોય તે ભાષામાં ઉચ્ચ ગુણવત્તા સભર અને સાંસ્કૃતિક દ્રષ્ટિએ સાનુકૂળ ભણતરની સામગ્રી ઉપલબ્ધ કરાવવી અને તેનો અસરકારક ઉપયોગ કરવો.
- શિક્ષકો, મુખ્ય શિક્ષકો, શૈક્ષણિક સંશોધન વ્યક્તિઓ અને શિક્ષણ વહીવટદારોની ક્ષમતામાં સતત વધારો કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
- આજીવન ભણતરનો મજબૂત પાયો ઊભો કરવાના હેતુ સાથે શિક્ષકો, વાલીઓ, વિદ્યાર્થીઓ, સમુદાય, અને નીતિ ઘડનારાઓ વગેરે હિસ્સેદારો સાથે સક્રિય રીતે સંકલન કરવું.
- પોર્ટફોલિયો, સમૂહ અને સહકાર્ય, પ્રોજેક્ટ કાર્ય, પ્રશ્નોત્તરી, રોલપ્લે, રમતો, મૌખિક રજૂઆતો, કસોટીઓ વગેરે દ્વારા ભણતરનું અને ભણતર માટેનું મૂલ્યાંકન સુનિશ્ચિત કરવું.
- તમામ વિદ્યાર્થીઓના ભણતરના સ્તરની માહિતી રાખવી.
- રમત, ખોજ અને પ્રવૃત્તિ-આધારિત શિક્ષણ પદ્ધતિઓનો સમાવેશ કરી સમાન અને સમાવર્તી વર્ગખંડ વાતાવરણ પૂરું પાડવું, અને તેને બાળકોના રોજબરોજની જીવન પરિસ્થિતિઓ સાથે જોડવું અને બાળકોની માતૃભાષાનો વિધિસર સમાવેશ કરવો.

9.4 કાર્યક્ષેત્ર

ECCE 3 થી 9 વર્ષના બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ માટે કાર્યરત માળખું છે જેમાં નિપુણ ભારતની શરૂઆત 3 વર્ષની ઉંમરથી થાય છે.

ઉપરોક્ત અભિયાન અંતર્ગત 3 થી 9 વર્ષની વયજૂથના બાળકોની ભણતરની જરૂરિયાતોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે. આંગણવાડી (પૂર્વ પ્રાથમિક) અને ધોરણ 1 વચ્ચે એક મજબૂત કડી સાંકળવા અને સરળતાથી પ્રવેશ મેળવવા આંગણવાડી અને પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળાઓ દ્વારા NCERT એ તૈયાર કરેલ ECCE અભ્યાસક્રમ માળખું અનુસરવામાં આવશે.

ECCE ના માળખામાં લવચિકતા, વિવિધ પાસાઓ ધરાવતું, વિવિધસ્તરીય, રમત-આધારિત, પ્રવૃત્તિ-આધારિત અને પ્રશ્ન-આધારિત ભણતરનો સમાવેશ થશે, જેમાં મૂળાક્ષરો, ભાષાઓ, અંકો,

ગણતરી, રંગો, આકારો, ઘરમાં અને બહાર રમી શકાય એવી રમતો, કોયડા/ઉખાણા, તાર્કિક વિચારશક્તિ, સમસ્યા-ઉકેલ, રેખાકૃતિ, ચિત્રકલા અને અન્ય દ્રશ્યકલા, હસ્તકલા, નાટક, કઠપૂતળી કલા, સંગીત, અને સંગીત રચનાનો સમાવેશ થશે. બાળકોની સામાજિક ક્ષમતા વિકસે, સંવેદનશીલતામાં વધારો થાય, સારી વર્તણૂક કરે, નીતિનું અનુસરણ કરે, ઘરમાં અને જાહેરમાં ચોખ્ખાઈનું પાલન કરે અને સહકારી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લે તેવા ગુણો પણ વિકસાવવામાં આવશે. વધુમાં દરેક બાળક ધોરણ 1માં પ્રવેશ કરે તે પહેલા તેને વચગાળાના 3 માસના શાળાની પૂર્વતૈયારી રૂપે એક મોડ્યુલમાં મુકવામાં આવશે, અને આ મોડ્યુલ FLN અભિયાનનો મહત્વનો ભાગ રહેશે. FLN માળખામાં અભ્યાસકીય ઢાંચો, દરેક ધોરણે માપી શકાય તેવા વિષયવાર ક્રમબદ્ધતા ભણતરના પરિણામો, વિવિધ શિક્ષણ પદ્ધતિઓના અભિગમો, શિક્ષણ અને ભણતરની સામગ્રીઓ - ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન - શિક્ષકોની ક્ષમતામાં વધારો થાય એવી ખાસ તાલીમ, ભણતરનું મૂલ્યાંકન, આઈટી આધારિત દેખરેખ વગેરેનો સમાવેશ થશે.

9.5 ECCE ના ભાગ રૂપે પાયાના ભણતરનું મહત્વ

ECCE ની એવી યોજના છે કે બાળકનું સામાજિક, ભાવનાત્મક, અને ચિંતનાત્મક ઘડતર થાય; વધુમાં તેના આજીવન ભણતરનો પાયો મજબૂત બને અને સુખાકારીમાં વધારો થઈ તેનો સર્વાંગી વિકાસ થાય. બાળપણની કાળજી અને શિક્ષણના મુખ્ય બે પાસાઓ છે જેમાં: કાળજી અને શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે. કાળજી એક વ્યાપક અર્થ ધરાવતો શબ્દ છે જેમાં પોષણ, રોગમુક્તિ, સુરક્ષા, સલામતી અને ભાવનાત્મક સહાયનો સમાવેશ થાય છે. શરૂઆતના વર્ષોમાં બાળકના વિકાસ માટે કાળજી ખૂબ જરૂરી છે અને આ એક એવું ક્ષેત્ર છે જેમાં શાળાના વર્ષો દરમિયાન પણ ધ્યાન આપવું જરૂરી છે. બાળ વિકાસના શિક્ષણ ઘટકમાં pre-school (આંગણવાડી) શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે જે 3 થી 6 વર્ષના વયજૂથને ધ્યાનમાં રાખીને બનાવવામાં આવ્યું છે અને પ્રાથમિક શાળાના શરૂઆતના વર્ગો સુધી લંબાવવામાં આવે છે. pre-schoolમાં બાળકોનું ધ્યાન ભાષા અને સાક્ષરતાની કુશળતાઓ વિકસાવવા તરફ વધુ રહે છે અને ગણિતના અભ્યાસમાં ચિંતનકારી કૌશલ્યની જરૂર રહે છે કારણકે અહીંથી બાળકો શરૂઆતના પ્રાથમિક વર્ગો તરફ જશે.

જ્યારે બાળકોને યોગ્ય મદદ મળે છે ત્યારે તેઓ ધોરણ 3ના અંત સુધીમાં ભાષા, અક્ષરજ્ઞાન, અને ગણિત પ્રત્યે ઉમદા કૌશલ્ય વિકસાવે છે અને આત્મ-સન્માન સાથે વિશ્વાસથી ભરેલા અભ્યાસુ બને છે. સર્વગ્રાહી FLN નું કેન્દ્ર આંગણવાડી અને પ્રાથમિક શિક્ષણના શરૂઆતના વર્ષોમાં બાળકનો સર્વાંગી વિકાસ થાય તે હોવો જોઈએ.

FLN કૌશલ્યો ફક્ત પાયાના શિક્ષણ માટે જરૂરી નથી પણ, ઉચ્ચ ગુણવત્તાસભર જીવન સાથે પણ સંકળાયેલા છે અને વ્યક્તિગત સુખાકારી પાછલા વર્ષોમાં બહેતર શૈક્ષણિક પરિણામો માટે અનિવાર્ય છે. અક્ષરજ્ઞાન અને સંખ્યાજ્ઞાન બાળકોને શીખવામાં, પ્રયોગો કરવામાં, તર્ક કરવામાં અને

રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ કરવામાં મદદ કરે છે; તેઓ સુમાહિતગાર નાગરિક બને છે અને સામાજિક, સાંસ્કૃતિક, અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય બને છે.

ECCEનું મુખ્ય ધ્યેય બાળકનો સર્વાંગી વિકાસ છે. વર્ગમાં હાજર તમામ વિદ્યાર્થીઓ ખુશ, આત્મવિશ્વાસથી ભરપૂર, વિચારશીલ, જ્ઞાનપિપાસુ, અને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મેળવતા હોવા જોઈએ.

9.6 અભિયાનનું વહીવટી માળખું

અભિયાનનો અમલ કરવાના હેતુથી પાંચ-સ્તરીય તંત્ર ઉભું કરવામાં આવશે, જેમાં રાષ્ટ્રીય - રાજ્ય - જિલ્લા - ઘટક - શાળા સ્તરે નીચે મુજબ રહેશે:

1. રાષ્ટ્રીય અભિયાન
2. રાજ્ય અભિયાન
3. જિલ્લા અભિયાન
4. ઘટક/સમૂહ અભિયાન
5. શાળા સંચાલન સમિતિ અને સમુદાય ભાગીદારી

9.7 રાષ્ટ્રીય અભિયાન - ભૂમિકા અને કામગીરીઓ

પાયાના શિક્ષણ પર ભાર મૂકવા અને પ્રાથમિકતા આપવા માટે હાલના મુખ્યપ્રવાહના માળખાના ઉપયોગ અને મજબૂતીકરણ સાથે, કાર્યક્રમને મિશન મોડમાં અમલમાં મૂકવામાં આવશે. શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય (MoE) રાષ્ટ્રીય સ્તરે અમલીકરણ એજન્સી હશે અને તેનું નેતૃત્વ અભિયાન નિયામક કરશે. રાષ્ટ્રીય અભિયાનની ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ નીચે મુજબ રહેશે:

(i) NEP સાથે સુસંગત સ્પષ્ટ લક્ષ્યો, પરિણામો, સીમાચિહ્નો અને સમયરેખા સાથે મિશન મોડમાં 2026-27 સુધીમાં પાયાનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યને હાંસલ કરવા માટે અભિયાનની વ્યૂહરચના દસ્તાવેજ અને માળખું તૈયાર કરવું.

(ii) વર્ગખંડોમાં FLN આયોજન મુજબ અધ્યયન નિષ્પત્તિ આધારિત શિક્ષણ અને ભણતર હાથ ધરવા માટે માટે અમલીકરણ કરવું.

(iii) સરળ, મૂલ્યલક્ષી ભણતર પરિણામોના ધોરણ પ્રમાણે અને વિષય મુજબ લર્નિંગ મેટ્રિક્સની તૈયારી અને પ્રાવીણ્ય સ્તરની મૂલવણી માટે ટૂલ કીટની તૈયારી.

(iv) સ્થાનિક સંજોગો અને દેશની વિવિધતાને ધ્યાનમાં રાખીને ભણતરની ખામીઓ, સંભવિત કારણો અને વિવિધ વ્યૂહરચનાઓની ઓળખ, અને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને રાજ્ય, જિલ્લા, ઘટક અને શાળા સ્તરે વાર્ષિક અને એકંદરે અભિયાનના લક્ષ્યો નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે.

(v) વાંચન અને ગણિતને આનંદ અને જીવનની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિઓના અનુભવ સાથે જોડવા અને શિક્ષણ અને ભણતર પ્રક્રિયાને રસપ્રદ અને આનંદપ્રદ બનાવવા માટે નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રને પ્રોત્સાહિત કરવા.

(vi) શિક્ષકોની ક્ષમતામાં વધારો કરવાનું આયોજન હાથ ધરવું જેથી અભિયાનના લક્ષ્યો પાર પડે.

(vii) રાષ્ટ્ર, રાજ્ય, જિલ્લા/ઘટક સ્તરે સઘન જાગૃતિ અભિયાન દ્વારા બાળકને પાયાના શિક્ષણના લક્ષ્યો હાંસલ કરવામાં મદદરૂપ થવામાં સહયોગ આપવો અને સક્રિયપણે ભાગ લેવા માટે સમુદાય અને માતાપિતાની ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવા.

(viii) જીલ્લા, શાળા, ધોરણ, અને સાક્ષરતા અને સંખ્યાત્મકતા મુજબની પ્રગતિ સહિત રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સ્તરે દરેક બાળકની પ્રગતિનું નિરીક્ષણ અને દેખરેખ કરવા માટે મજબૂત આઇટી આધારિત ઉકેલો રજૂ કરવા.

(ix) કેન્દ્ર સરકારના મંત્રાલયો/વિભાગો, રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની સરકારો, નિષ્ણાત સંસ્થાઓ, એનજીઓ વગેરે સહિત તમામ હિસ્સેદારો સાથે વિચારણા કરીને વ્યૂહરચના વિકસાવવા માટે એક સહિયારું મંચ બનાવવું.

(x) શિક્ષકો પર આ કામનું ભારણ ઘટાડવા માટે શાળા સંબંધિત વહીવટી કાર્ય માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને IT આધારિત ઉકેલો/MIS/ઈ-શાસન અપનાવવા માટે રૂપરેખા બનાવવી અને પ્રોત્સાહિત કરવા.

(xi) રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક કાર્યશાળાઓ (વર્કશોપ) દ્વારા રાજ્યો વચ્ચે કોસ લર્નિંગ અને રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વચ્ચે શ્રેષ્ઠ આચરણોની આપ-લે કરવા માટે.

9.8 પાયાના ભણતર અભિયાનનું માળખું

રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિ: સચિવ (SE&L)ના નેતૃત્વમાં અને રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામક, MoWCDના પ્રતિનિધિઓ, આદિજાતિ બાબતોના મંત્રાલય, આરોગ્ય મંત્રાલય, પંચાયતી રાજ, NCERT, NIEPA, રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ અને NGO/સિવિલ સોસાયટીના નામાંકિત નિષ્ણાતો અને વિવિધ ક્ષેત્રો જેમ કે ન્યુરોસાયન્સ, બાળ મનોવિજ્ઞાન અને શિક્ષણશાસ્ત્ર વગેરે.)

વહીવટી માળખું

રાષ્ટ્રીય

રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામક (સંયુક્ત સચિવ સ્તર)

સહાયક અભિયાન નિયામક (નિયામક સ્તર)

2 ઉપસચિવ અને 2 સેક્શન અધિકારી (અનુભાગ અધિકારી) - તકનીકી સહાય એકમ

(10 કન્સલ્ટન્ટ/પરામર્શક) 5 આઇટી અને 5 નિષ્ણાતો

રાજ્ય

રાજ્ય અભિયાન નિયામક (એસએમડી)

રાજ્ય સુકાન સમિતિ (સચિવ શિક્ષણ, એસએમડી અને નિયુક્ત થયેલ નિષ્ણાતો)

જિલ્લો

જિલ્લા અભિયાન નિયામક ડીએમડીસી / સીઈઓ, ડીઈઓ દ્વારા સહાયક જિલ્લા પરિષદ - જિલ્લા સલાહકાર સમિતિ ડીએમડીસી/સીઈઓ, જિલ્લા પરિષદ, ડીઈઓ અને નિષ્ણાતો

ઘટક / બ્લોક

બ્લોક પ્રોગ્રામ યુનિટ દ્વારા સહાયક બ્લોક શિક્ષણ અધિકારી

શાળા

એસએમસી શિક્ષકો અને વાલીઓ

9.9 રાષ્ટ્રીય અભિયાન: સંચાલન માળખું

રાષ્ટ્રીય સ્તરે સંચાલનનું માળખું અને વ્યાપક/મોટી ભૂમિકા અને જવાબદારીઓ નીચે મુજબ છે:

વહીવટી એકમ	વહીવટી વડા	ભૂમિકા અને જવાબદારી
રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિ (NSC)	સચિવ, એસઈ&એલ	નીતિ દિશા પ્રદાન કરવા અને કાર્ય યોજનાઓના અમલીકરણને સરળ બનાવવા.
પરિયોજના મંજૂરી બોર્ડ (PAB)	સચિવ, એસઈ&એલ	યોજનાઓ અને બજેટની મંજૂરી અને કાર્યક્રમના અમલ માટે સંપૂર્ણ નાણાકીય સત્તાઓ.
રાષ્ટ્રીય અભિયાન	રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામક (એસઈ&એલ)	રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જિલ્લા કક્ષાએ આયોજિત હસ્તક્ષેપોનું મૂલ્યાંકન, નાણાકીય જોગવાઈ અને દેખરેખ.
NCERT	નિયામક	જરૂરી તકનીકી અને શૈક્ષણિક સહાય આપવી
NIEPA	ઉપકુલપતિ	જિલ્લા અને સંસ્થાકીય સ્તરે વિકેન્દ્રિત વ્યૂહાત્મક આયોજનને પ્રોત્સાહન આપવા માટે ક્ષમતા નિર્માણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને તકનીકી અને વ્યાવસાયિક સહાય પૂરી

		પાડવી; નેતૃત્વ વિકાસ; શાળાના મૂલ્યાંકન સહિતના કાર્યક્રમોના પરિણામોની અસરકારક દેખરેખ અને મૂલ્યાંકન.
PMU	રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામક (એસઈ&એલ)	રાષ્ટ્રીય અભિયાનને મદદ અને તકનીકી સહાય આપવી

9.9.1 ભૂમિકા અને જવાબદારી: રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિ (NSC)

- FLN પર રાષ્ટ્રીય અભિયાનની પ્રગતિની દેખરેખ અને નીતિ મુદ્દાઓ પર માર્ગદર્શન આપવું.
- 2026-27 માં રાષ્ટ્રીય સ્તરે હાંસલ કરવાના લક્ષ્ય પર પહોંચવું.
- માર્ગદર્શિકા સ્વરૂપે વાર્ષિક પ્રગતિ માપવા માટેના સાધનોનો પ્રસાર કરવો.
- ક્ષતિઓ માટેના કારણભૂત પરિબલો (જેવાકે ભંડોળનો અભાવ, ખાલી જગ્યાઓ, શિક્ષકો, વસ્તી-વિષયક અભ્યાસ, સ્થાનિક સમસ્યાઓ, શિક્ષકો, અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણ શાસ્ત્ર સંબંધિત તાલીમની જરૂરિયાત) સંદર્ભે દરેક રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે KRAs સાથે રાષ્ટ્રીય કાર્ય યોજના તૈયાર કરવી (રાજ્યની કાર્ય યોજનાના આધારે) અને મંજૂર કરવી.
- સમયાંતરે કાર્યક્રમો અને નાણાકીય ધોરણોની સમીક્ષા કરવી જેથી તે ધોરણો હાંસલ કરવાના લક્ષ્યો સાથે બંધબેસતા હોય.
- પ્રગતિનું વિશ્લેષણ કરવા અને રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને પ્રતિસાદ (ફીડબેક) આપવા માટે મૂલ્યાંકનની પદ્ધતિ વિકસાવવી.

9.9.2 ભૂમિકા અને જવાબદારી: પરિયોજના મંજૂરી બોર્ડ (PAB)

સચિવ (SE&L) ની અધ્યક્ષતામાં સમગ્ર શિક્ષા માટે રાષ્ટ્રીય સ્તરે રચાયેલ પરિયોજના મંજૂરી બોર્ડ, અભિયાનની આયોજન પ્રક્રિયા માટે જવાબદાર રહેશે. જેમાં નીચે મુજબની કામગીરીઓ રહેશે:

- રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની વાર્ષિક કાર્ય યોજના અને બજેટની ચર્ચા કરવી અને મંજૂરી આપવી.
- ધોરણો અને અમલીકરણ પ્રક્રિયાઓ અંગે સ્પષ્ટતા અને સૂચનાઓ પ્રદાન કરવા.
- કાર્યક્રમોનાં ધોરણોમાં ફેરફારની ભલામણ કરવી, તેની ચર્ચા કરવી અને ધોરણો ઘડવા; અને ગવર્નિંગ કાઉન્સિલમાં અમલ કરાવવો.
- દરેક રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ અને/અથવા તંત્રના શિક્ષણ સચિવો/રાજ્ય પરિયોજના નિયામકો સાથે અર્ધવાર્ષિક બેઠકો દ્વારા યોજનાના અમલીકરણની સમીક્ષા કરવી.
- શ્રેષ્ઠ કાર્યોનું દસ્તાવેજીકરણ અને જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો.

9.9.3 ભૂમિકા અને જવાબદારી: રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામક

- અભિયાન પોતાના ઇચ્છિત લક્ષ્યો ફાળવેલી સમયમર્યાદામાં હાંસલ કરે છે કે નહિ તેની ખાતરી કરવા અભિયાનની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓ પર દેખરેખ અને નજર રાખવી.
- સમયાંતરે રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિની બેઠકોનું આયોજન.
- અભિયાનની પ્રગતિની દેખરેખ કરવા વાર્ષિક ભવિષ્યનાં કાર્યોનું આયોજન કરવું
- પ્રગતિની દેખરેખ રાખવા માટે તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સાથે સમયાંતરે સમીક્ષા બેઠકો યોજવી.
- રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ભંડોળની મંજૂરી આપવા માટે વાર્ષિક કાર્ય યોજના અને બજેટ બેઠકોનું આયોજન.
- રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની કામગીરીને આંકવા (ગ્રેડિંગ) માટે પદ્ધતિઓ બનાવવી.
- શિક્ષણ માટે બાળકોની માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરવાના મહત્વ પર જાગૃતિ લાવવી અને બહુભાષી શિક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય યોજના વિકસાવવી.
- હાલની દેખરેખ/નિરીક્ષણ પદ્ધતિને મજબૂત બનાવવી.
- ગુણવત્તા પર નજર રાખવા અને પ્રગતિ માપવા માટે સ્વતંત્ર, પારદર્શક અને વિશ્વસનીય મૂલ્યાંકનની ખાતરી કરો.
- અભિયાનના લક્ષ્યો પાર પાડવા શિક્ષકોની ક્ષમતામાં વૃદ્ધિ લાવવી.
- દરેક બાળકની પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે મજબૂત આઠટી આધારિત ઉકેલો લાવવા.
- કેન્દ્ર સરકારના મંત્રાલયો/વિભાગો, રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સરકાર, નિષ્ણાત સંસ્થાઓ, એનજીઓ વગેરે સહિત તમામ હિસ્સેદારો સાથે પરામર્શ કરીને વ્યૂહરચના વિકસાવવા માટે એક સહિયારા મંચની રચના.
- રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, જિલ્લા/ઘટક અને સમૂદાય સ્તરે સઘન જાગૃતિ અભિયાન દ્વારા સમુદાયો, વાલીઓ, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને FLN ના લક્ષ્યને પાર પાડવા પ્રેરિત કરવા અને આ હેતુ સભર કાર્ય યોજના તૈયાર કરવી.

9.9.4 ભૂમિકા અને જવાબદારી: મદદનીશ અભિયાન નિયામક

- રાષ્ટ્રીય અભિયાન નિયામકને ઉપરોક્ત કામગીરીમાં મદદ કરવી.
- બાળક-વાર દેખરેખ, ગુણવત્તા અને ભંડોળના સંદર્ભમાં તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં કાર્યક્રમના અમલીકરણની પ્રગતિનું નિરીક્ષણ કરવું.
- રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા રજૂ કરાયેલ વાર્ષિક કાર્ય યોજનાનું પૂર્વ મૂલ્યાંકન.
- NCERT, NIEPA, CBSE જેવી વિવિધ સંસ્થાઓ સાથે સંકલન
- બજેટ, આયોજન અને રાજ્યોને ભંડોળ બહાર પાડવું.
- માર્ગદર્શિકા અને અન્ય દસ્તાવેજો તૈયાર કરવામાં અભિયાન નિયામકને સહાય કરવી.

- ટેકનોલોજી આધારિત મોનીટરીંગ સાધનો વિકસાવવા સંકલન કરવું.
- અભિયાનને લગતી સંસદીય કામગીરી
- અભિયાન નિયામક દ્વારા અન્ય કોઈ કામગીરી નક્કી કરવામાં આવે તે.

9.9.5 ભૂમિકા અને જવાબદારી: રાષ્ટ્રીય પરિયોજના સંચાલન એકમ (PMU)

પરિયોજના સંચાલન એકમ (પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ યુનિટ - પીએમયુ) ની સ્થાપના અભિયાનની ડિઝાઇન, અમલીકરણ અને દેખરેખ માટે રાષ્ટ્રીય સ્તરે સહાય પૂરી પાડવા માટે કરવામાં આવશે. PMUની ભૂમિકામાં અભિયાનના વિવિધ પાસાઓ પર ટેકનિકલ ઇનપુટ્સ પૂરા પાડવાનો સમાવેશ થાય છે, જેમાં એક સર્વગ્રાહી વાર્ષિક રાજ્ય કાર્ય યોજના (State Action Plan) માટેનું માળખું તૈયાર કરવું, રાજ્યના અમલીકરણનું મૂલ્યાંકન, શિક્ષકોની વ્યાવસાયિક વિકાસ યોજના અને શૈક્ષણિક સહાયક સ્ટાફની વિગતવાર રચના, વિકાસ અને ગુણવત્તા નિયંત્રણનો સમાવેશ થાય છે. તમામ TLM, બેઝલાઇનના નમૂના લેવા, કાર્યક્રમની નિયમિત દેખરેખ વગેરે.

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના ક્ષેત્ર (zone) મુજબ દેખરેખ માટે 10 સલાહકારો રહેશે. 5 સલાહકારો આઈટી ક્ષેત્રમાંથી અને 5 સંબંધિત ક્ષેત્રોમાંથી (ભાષા, સાક્ષરતા, અને ગણિતના શિક્ષણશાસ્ત્રના પાસાઓ તથા શિક્ષણના મૂલ્યાંકન અને સંદેશાવ્યવહાર નિષ્ણાત) હશે. રાષ્ટ્રીય સુકાન સમિતિની મંજૂરી સાથે વધારાના સ્ટાફને જરૂરિયાત મુજબ કાર્યરત કરી શકાય છે. PMU નીચેના કાર્યો કરશે:

- FLN મિશન માટે રાષ્ટ્રીય 5 વર્ષનો રોડમેપ અને વાર્ષિક રોડમેપ બનાવવો અને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે વાર્ષિક અમલીકરણ યોજનાઓ માટે માર્ગદર્શન આપવું.
- રાષ્ટ્રીય સ્તરના ધ્યેયોના આધારે રાજ્ય PMU માટે કાર્યક્ષમ લક્ષ્યો નક્કી કરવા.
- માહિતીપ્રદ આયોજન માટે FLN નું સમયબદ્ધ પરિસ્થિતિ વિશ્લેષણ કરવા માટે રાજ્યો સાથે સંકલન.
- તમામ જનસંચાર પ્રવૃત્તિઓ (જાહેરાત ફિલ્મો, રેડિયો જાહેરાતો, અખબારોની જાહેરાતો, OOH, વગેરે) માટે સુવ્યાખ્યાયિત IEC યોજનાનો વિકાસ અને અમલ કરો.
- રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો માટે શ્રેષ્ઠ કક્ષાની સામગ્રીઓ ઉપલબ્ધ થાય તે હેતુથી TLM સંસાધનો માટે ઉપલબ્ધી (Procurement) માર્ગદર્શિકાઓ પૂરી પાડવી. TLM સંસાધનો અને પુસ્તકાલયો માટે આપવામાં આવેલ અનુદાનનું બજેટ, વિતરણ, ઉપયોગ અને ઓડિટનું નિરીક્ષણ કરવું.
- દરેક અભિયાન ઘટક માટે ચાવીરૂપ સફળતા મેટ્રિક્સ અલગ તરી આવે તે માટે મોનિટરિંગ ફ્રેમવર્ક બનાવવું.

- રાજ્યના PMUs સાથે મજબૂત માહિતી સંગ્રહ (Data Collection) ફેમવર્ક, ડેશબોર્ડ વિકસાવવા અને માહિતીને માન્ય અને રિપોર્ટ કરવા માટે સ્ટાન્ડર્ડ ફેમવર્ક બનાવવા માટે કામ કરવું.
- રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક કાર્ય શાળા (workshop) દ્વારા રાજ્યો વચ્ચે કોસ લર્નિંગ અને શેરિંગ (આદાન-પ્રદાન)ને પ્રોત્સાહન આપવું.

9.10 રાજ્ય અભિયાન

શાળા શિક્ષણ વિભાગના નેજા હેઠળ રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત સ્તરે FLN પર રાજ્ય અભિયાનની સ્થાપના કરવામાં આવશે. રાજ્યો યોગ્ય માળખું નક્કી કરી શકે છે, પણ રાજ્ય અભિયાનને માર્ગદર્શન અને સલાહ આપવા માટે રાજ્ય સ્તરે એસસીઈઆરટી સહિત એક રાજ્ય સુકાન સમિતિ હોવી જોઈએ. આ સમિતિનું નેતૃત્વ સચિવ (શાળા શિક્ષણ) કરશે. સમિતિ રાજ્ય માટે યોજનાને મંજૂરી આપશે જે રાષ્ટ્રીય અભિયાન દ્વારા મૂલ્યાંકન અને રાષ્ટ્રીય અભિયાન દ્વારા મંજૂરી માટે રજૂ કરવામાં આવશે.

રાજ્ય અભિયાનની ભૂમિકા: FLN પર રાજ્ય અભિયાનનું નેતૃત્વ રાજ્યના એક વરિષ્ઠ રાજ્ય કક્ષાના અધિકારી/ SPD સમગ્ર શિક્ષા દ્વારા કરવામાં આવશે, જે તેમના હેઠળ સમર્પિત PMU હશે અને રાજ્યમાં અભિયાનના અમલીકરણની દેખરેખ રાખશે. તે જરૂરિયાત મુજબ દરેક જિલ્લા માટે વાર્ષિક અમલીકરણ યોજના (AIP) ની તૈયારી પણ સુનિશ્ચિત કરશે, તેને રાજ્યના AIP માં એકીકૃત કરશે, તેને રાષ્ટ્રીય અભિયાન સાથે વહેંચશે અને ચર્ચા કરશે, કેન્દ્ર તરફથી અનુદાન મેળવશે અને વિતરણ કરશે. જરૂરિયાત મુજબ જિલ્લા પરિયોજના કચેરી/અન્ય નિર્દિષ્ટ એજન્સીને. રાજ્યો રાજ્ય અભિયાન માટે પૂરતો વહીવટી, તકનીકી અને સહાયક સ્ટાફ પૂરો પાડશે. અભિયાન રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે પીએમયુના ભાગરૂપે ટેકનિકલ નિષ્ણાતો /સલાહકારો /ઇન્ટર્નને સંલગ્ન કરી શકે છે, જેના માટે સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવશે. કાર્યક્રમના અમલીકરણને ટેકો આપવા માટે રાજ્ય એક પ્રતિષ્ઠિત, પારદર્શક પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ કરીને સામાજિક ક્ષેત્રોમાં પ્રતિષ્ઠિત, સારા ટ્રેક રેકોર્ડ અને અનુભવ ધરાવતી સંસ્થાઓને જોડી શકે છે.

રાજ્ય સ્તરે બહુભાષી શિક્ષણ પર ભાર મૂકવો આવશ્યક છે જે FLN મિશનની સફળતા માટે મહત્વપૂર્ણ રહેશે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ યોગ્ય શિક્ષણ હસ્તક્ષેપોની રચના માટે ભાષાની પરિસ્થિતિઓને ઓળખવા માટે ભાષાકીય અન્વેષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે, અધ્યાપનની ભાષાની સમસ્યા પર શિક્ષણ પ્રણાલીની સતત ક્ષમતા વૃદ્ધિ, બાળકોની માતૃભાષા અથવા બહુભાષી અભિગમ, સંશોધન અને હિમાયતનો ઉપયોગ કરવા માટે સરળ માર્ગદર્શિકાઓ અને વ્યૂહરચના વિકસાવવી વગેરે.

9.10.1 રાજ્ય પરિયોજના સંચાલન એકમની કામગીરીઓ

- જિલ્લા કાર્ય યોજના બનાવવામાં જિલ્લાઓને મદદ કરીને રાજ્ય અને જિલ્લાઓ માટે અભિયાન અને વાર્ષિક અમલીકરણ યોજનાઓ માટે વાર્ષિક રોડમેપ વિકસાવો.

- રાષ્ટ્રીય સ્તરના ધ્યેયોના આધારે રાજ્ય અને જિલ્લા PMU માટે કાર્યક્ષમ લક્ષ્યો બનાવવા.
- બહુભાષી શિક્ષણ પર શિક્ષકો, મુખ્ય શિક્ષકો, SCERTs, DIETs, શિક્ષણ વહીવટદારો સહિત તમામ હિસ્સેદારોની જાગૃતિ અને ક્ષમતા નિર્માણ.
- વર્ગખંડોમાં પ્રિન્ટેડ સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા, શાળાઓમાં બાળકોને અનુકૂળ માળખું અને શિક્ષકોને મદદરૂપ થવા ડિજિટલ સંસાધનો સુનિશ્ચિત કરવા.
- વાંચન અને ગણિતને વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિ સાથે સાંકળવા અને, શિક્ષણ અને ભણતર પ્રક્રિયાને રસપ્રદ અને આનંદપ્રદ બનાવવા માટે નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રને પ્રોત્સાહિત કરવા.
- SCERT સાથે સંકલન કરવું અને મૌખિક વાંચન આવર્તન (Oral Reading Frequency-ORF) અને શિક્ષણ પરિણામોની સિદ્ધિ માટે રાજ્યને લગતા લક્ષ્યો વિકસાવવા.
- શિક્ષકો પર આ કામનું ભારણ ઘટાડવા માટે શાળા સંબંધિત વહીવટી કાર્ય માટે IT આધારિત ઉકેલો/MIS/E-ગવર્નન્સની રચના કરવી.
- રાષ્ટ્રીય અભિયાન દ્વારા નિર્ધારિત IEC માર્ગદર્શિકાઓના આધારે, રાજ્ય માટે વ્યાપક સંચાર યોજના બનાવવી.
- રાજ્ય, જિલ્લા/ઘટક સ્તરે સઘન જાગૃતિ ઝુંબેશ દ્વારા સમુદાયો, વાલીઓ, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રેરિત કરવા.
- કાર્યશાળાઓ દ્વારા જિલ્લાઓમાં કોસ લર્નિંગને પ્રોત્સાહન આપવું અને જિલ્લાઓ, ઘટકો, સમૂહ અને શાળાઓ વચ્ચે શ્રેષ્ઠ આચરણની આપલે કરવી.
- રાષ્ટ્રીય અભિયાન તરફથી પ્રાપ્ત માર્ગદર્શિકાઓના આધારે સ્વતંત્ર મૂલ્યાંકન, સરેરાશ મૂલ્યાંકન અને બુનિયાદી મૂલ્યાંકનની રચના અને અમલીકરણ કરવા.
- શિક્ષક શિક્ષણ સામગ્રી (TLM) અને શિક્ષક વ્યાવસાયિક વિકાસ (TDP) માટે જરૂરી મૂલ્યાંકન ક્વાયત કરવી અને તે માટે જિલ્લા PMUને સહાય કરવી. આ માહિતીનો ઉપયોગ કરીને, જિલ્લા PMU સાથે સંપર્ક કરીને ખાતરી કરો કે જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે જરૂરી અનુદાન ઉપલબ્ધ છે.
- રાષ્ટ્રીય PMU દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ ડેટા કલેક્શન અને રિપોર્ટિંગ ફ્રેમવર્કના આધારે, રાજ્ય PMU ડેટા કલેક્શન અને રિપોર્ટિંગ માટે જિલ્લાવાર વ્યૂહરચના વિકસાવશે.
- રાજ્ય પીએમયુએ ડેટા આધારિત નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપવા માટે જિલ્લાવાર ડેશબોર્ડ પણ બનાવવું જોઈએ.

9.11 જિલ્લા અભિયાન

FLN અંતર્ગત જિલ્લા અભિયાનની ભૂમિકા: જેવી રીતે મહિલા અને બાળ વિકાસ, પંચાયતી રાજ, શહેરી સ્થાનિક-સ્વરાજ્ય વગેરે જેવા લાઇન વિભાગ કાર્યક્રમના અમલીકરણમાં પ્રેરકબળ બની રહેશે, તેવી

રીતે જિલ્લા કલેક્ટર/મેજિસ્ટ્રેટ/સીઇઓ જિલ્લા પંચાયતની ભૂમિકા મહત્વની રહેશે. FLN માટે જિલ્લા સુકાન સમિતિની રચના જિલ્લાના મેજિસ્ટ્રેટ/ડેપ્યુટી કમિશનર દ્વારા કરવામાં આવશે અને તેના સભ્યોની યાદી આ પ્રમાણે રહેશે: જિલ્લા પરિષદના CEO/AEO; જિલ્લા શિક્ષણ અધિકારી/જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણ અધિકારી, DIET, જિલ્લા સ્વાસ્થ્ય અધિકારી, પંચાયતી રાજ, સમાજ કલ્યાણ, ICDS, માહિતી અને જનસંપર્ક, શહેરી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના પ્રતિનિધિઓ વગેરે. જિલ્લા સુકાન સમિતિ દર ત્રણ મહિને ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે અને રાષ્ટ્રીય મિશન દ્વારા મંજૂર કરાયેલી વાર્ષિક યોજનાના અમલીકરણની દેખરેખ અને ટ્રેકિંગ માટે જવાબદાર રહેશે.

વર્તમાન જિલ્લા પરિયોજના કચેરીમાં યોગ્ય ફેરફારો સાથે જિલ્લા સ્તરે કાર્યક્રમના અમલીકરણ માટે FLN જિલ્લા અભિયાનની રચના કરવામાં આવનાર છે. રાજ્યો યોગ્ય પદ્ધતિ નક્કી કરી શકે છે, પરંતુ FLN પર જિલ્લા અભિયાનની સૂચિત રચના નીચે મુજબ છે:

- તેનું નેતૃત્વ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ/ડેપ્યુટી કમિશનર // સીઇઓ જિલ્લા પંચાયત અને જિલ્લા શિક્ષણાધિકારી/જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણાધિકારી દ્વારા કરવામાં આવશે જે જિલ્લા કક્ષાએ આ અભિયાનના નાયબ નિયામક હશે.
- જિલ્લા અભિયાન દ્વારા એનજીઓની પસંદગી કરી શકાય છે અને અભિયાનમાં સભ્યો તરીકે ચૂંટી શકાય છે.
- જિલ્લા સુકાન સમિતિ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ અધિકારી/ આચાર્ય DIET સભ્ય સચિવ રહેશે.
- FLN અભિયાનના અમલીકરણ માટે જિલ્લા અભિયાન જવાબદાર રહેશે. જિલ્લા અભિયાનને જિલ્લા પરિયોજના સંચાલન એકમ દ્વારા સહાય આપવામાં આવશે.
- જિલ્લા PMU સાથે DIETs ને શિક્ષક ક્ષમતા નિર્માણ, શાળાઓનું નિરીક્ષણ, નવી શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓ અપનાવવા શિક્ષકોને સહાય, સંશોધન, સારી પદ્ધતિઓના દસ્તાવેજીકરણ, જાગૃતિ લાવવી, રાષ્ટ્રીય અભિયાનના લક્ષ્યોનો પ્રસાર વગેરે જવાબદારીઓ સોંપવામાં આવશે.

9.11.1 જિલ્લા પરિયોજના સંચાલન એકમની કામગીરીઓ

- જિલ્લા અને ઘટક સ્તરે થનારી તમામ પ્રવૃત્તિઓને ધ્યાનમાં રાખીને વિગતવાર 1-વર્ષની જિલ્લા કાર્ય યોજના (DAP) બનાવવી.
- વિવિધ જરૂરી મૂલ્યાંકન સર્વેક્ષણો માટે આયોજન, ડિઝાઇન અને પ્રાથમિક સંશોધન હાથ ધરવામાં મુખ્ય ભૂમિકા ભજવવી.
- શિક્ષકોને મદદ આપવા માટે પ્રિન્ટ સામગ્રી, બાળકોને અનુકૂળ માળખું અને ડિજિટલ સંસાધનોની ઉપલબ્ધતા સુનિશ્ચિત કરવી.
- સ્વતંત્ર મૂલ્યાંકનો અને સરેરાશ મૂલ્યાંકન કરવા માટે ગ્રાઉન્ડ સપોર્ટ પૂરો પાડવો.

- DIETs સાથે યોજનાઓની તૈયારી અને દેખરેખ, અને શિક્ષક તાલીમોના સંચાલનની કામગીરી.
- FLN મિશન દ્વારા નિર્દિષ્ટ પાસાઓમાં શિક્ષકો/શાળાના વડાઓ, SMC/SMDC સભ્યો, BRCs, CRCs અને અન્ય હિસ્સેદારોની નિયમિત તાલીમ સુનિશ્ચિત કરવા.
- શાળા સંબંધિત વહીવટી કાર્ય માટે આઇટી આધારિત ઉકેલો/એમઆઇએસ/ઇ-ગવર્નન્સનો અમલ કરવો.
- ડેટા આધારિત નિર્ણય લેવાની મંજૂરી આપવા માટે જિલ્લા પીએમયુએ પણ જિલ્લાવાર ડેશબોર્ડ જાળવવા જોઈએ.
- સિદ્ધિના સર્વેક્ષણમાં ઉપયોગમાં લેવાતા શિક્ષણ પરિણામો સાથે સંબંધિત મુખ્ય કામગીરી સૂચકાંકો (KPs) નું મોનીટરીંગ.
- ઘટક અને જિલ્લા સ્તરે શિક્ષકો, DIET અને ઘટક/સમૂહ સ્ટાફ સાથે સમીક્ષા બેઠક યોજવી. આ બેઠકોનો ઉદ્દેશ્ય શિક્ષકોને વર્ગખંડની વ્યૂહરચના તૈયાર કરવામાં અને મૂલ્યાંકનની સમીક્ષામાં સહાય પૂરી પાડવાનો છે.
- શેરી નાટકો, સ્થાનિક સ્તરે વાંચન સત્રો, સમુદાય એલઇડી વાન, રેલીઓ વગેરે દ્વારા સમુદાયને એકત્ર કરવા માટે તેઓ માતાઓ/ માતાપિતા/ SHG વગેરે સાથે ઘરે ઘરે ફરીને સત્રોનું સંકલન કરવામાં મદદ કરશે.
- નિયમિત વર્ગખંડ મુલાકાત દ્વારા અભિયાનની પ્રગતિનું સમયાંતરે નિરીક્ષણ કરવું.
- અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રી (TLM) અને શિક્ષક વ્યવસાયિક વિકાસ (TPD) માટે જરૂરી મૂલ્યાંકન કવાયત હાથ ધરવા અને જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવા માટે જરૂરી અનુદાન ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે તેની ખાતરી કરવી.
- અધ્યયન પરિણામોમાં ક્ષતિઓ દૂર કરવા માટે જિલ્લા, પેટા-જિલ્લા અને સંસ્થાકીય સ્તરે વ્યૂહાત્મક હસ્તક્ષેપો ડિઝાઇન કરો.

9.12 ઘટક/સમૂહ સંશાધન કેન્દ્ર

FLN ફેમવર્કના અમલીકરણ માટે ઘટક શિક્ષણ અધિકારી અને ઘટક સંશાધન/સમૂહ સંશાધન વ્યક્તિઓની ભૂમિકાને નોંધપાત્ર રીતે મજબૂત કરવાની છે જેથી તેઓ દરેક શાળા પ્રમાણે પ્રગતિનું માર્ગદર્શન, મદદ અને દેખરેખ પૂરી પાડી શકે. શાળા અથવા શાળાઓના જૂથને સહાય પૂરી પાડવા ઘટક સ્તર આદર્શ એકમ છે. રાજ્યોએ જરૂરિયાતો અનુસાર ઘટક સ્તરની વ્યવસ્થાને અંતિમ રૂપ આપવું જોઈએ.

આદર્શ પરિસ્થિતિમાં, રાજ્ય ઘટક સંશાધન કેન્દ્ર ખાતે બ્લોક પ્રોગ્રામ મેનેજમેન્ટ યુનિટ (BPMU) ની સ્થાપના કરી શકે છે. BPMU જિલ્લા અને શાળાઓ વચ્ચે સેતુ તરીકે કામ કરશે અને શૈક્ષણિક જરૂરિયાતો, જાગૃતિ લાવવા, પ્રેરણા, એકત્રીકરણ, તાલીમ અને શિક્ષકો અને SMC ની

સંભાળની દ્રષ્ટિએ સતત સહાય પૂરી પાડશે. સોફ્ટવેર સપોર્ટના સંદર્ભે BMPU તે જિલ્લા અભિયાનને વ્યાપક બનાવવા સહાયકની ભૂમિકા નિભાવી શકે છે અને જિલ્લા અભિયાન તથા શાળા/ ગામ સમુદાયો વચ્ચેની એક મહત્વપૂર્ણ કડી તરીકે કામ કરી શકે છે.

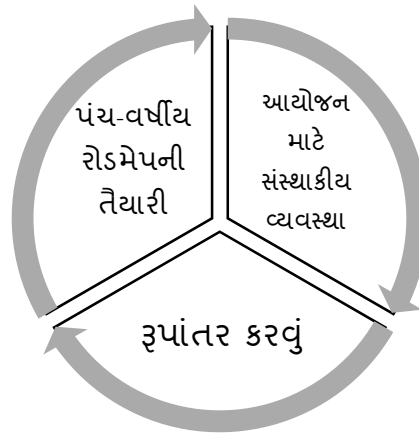
BRC/CRCની ભૂમિકા: જે બ્લોકમાં ઘણા ગ્રામ પંચાયત (GP) હોય ત્યાં રાજ્યો ક્લસ્ટર રિસોર્સ સેન્ટર્સ (CRCs) નો ઉપયોગ કરી તેને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવી શકે છે. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની પ્રગતિનું નિરીક્ષણ કરવા માટે CRC નીચેના માટે જવાબદાર રહેશે:

- શાળાઓમાં નિયમિત શૈક્ષણિક નિરીક્ષણ મુલાકાત
- શાળાઓ અને શિક્ષકોને તાલીમ અને સ્થળ પર સહાય પૂરી પાડવી
- એક અઠવાડિયામાં શિક્ષકો દ્વારા ભણાવવાના કલાકોની દેખરેખ
- શાળાઓમાં નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રનો પરિચય અને જાળવણી સુનિશ્ચિત કરવી (રમત આધારિત/આર્ટ-ઇન્ટિગ્રેટેડ/સ્પોર્ટ-ઇન્ટિગ્રેટેડ/એક્ટિવિટી-બેઝ્ડ/પ્રયોગાત્મક/સ્ટોરી-ટેલિંગ-આધારિત આઇસીટી-ઇન્ટિગ્રેટેડ લર્નિંગ વગેરે)
- શાળાઓને પૂરી પાડવામાં આવેલ તમામ TLM ના અસરકારક ઉપયોગની ખાતરી કરવી
- શાળાના શિક્ષકો દ્વારા વિના મૂલ્યે અથવા ઓછા ખર્ચે શિક્ષણ સહાયક સાધનોની તૈયારી અને માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરવી
- ICT ના સાધનો અને આઇસીટી આધારિત શૈક્ષણિક સાધનોનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ કરી આઇસીટીના સતત અને અસરકારક એકીકરણની ખાતરી કરવી
- શાળામાં ભણતરની વૃદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ વધે તેવી પ્રવૃત્તિઓ સુનિશ્ચિત કરવી
- CWSN અને મંદ અભ્યાસુઓ માટે વ્યક્તિગત સહાયની ખાતરી કરવી
- તમામ શિક્ષકો અને મુખ્ય શિક્ષકો માટે 50 કલાક CPD (Continuous Proficiency Development)ની ખાતરી કરવી
- તમામ સૂચનો, પરિપત્રો, માહિતી, વગેરે દરેક શિક્ષક સુધી પહોંચે તેની ખાતરી કરવી
- શાળાઓમાં વાલીઓ/સ્વયંસેવક રચનાત્મક રીતે જોડાય તેની ખાતરી કરવી
- ખાતરી કરવી કે શાળાઓ સલામતી ઓડિટ કરી રહી છે
- શાળાઓ દ્વારા KPI પર સમયસર અને સાચો અહેવાલ થાય છે તેની ખાતરી કરવી
- BRC/CRC દ્વારા જિલ્લા/રાજ્ય સ્તરે સમયસર અને સાચો અહેવાલ થાય છે તેની ખાતરી કરવી
- CRC/BRC દ્વારા રિપોર્ટિંગ મુખ્યત્વે એપ આધારિત હોવું જોઈએ, જેથી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સ્થાનિક ભાષામાં રિપોર્ટિંગ માટે એપ્લિકેશન્સ તૈયાર કરી શકે.

9.13 શાળા સંચાલન સમિતિ અને સમુદાયની ભાગીદારી

FLN પરના અભિયાનની સફળતા શાળા સ્તરે તેના અમલીકરણ પર આધારિત રહેશે. આ સ્થિતિમાં ઇચ્છિત પરિણામો પ્રાપ્ત કરવામાં શાળા સંચાલન સમિતિ, માતાપિતા અને સમુદાયની ભૂમિકા મહત્વપૂર્ણ રહેશે. SMC સભ્યોની તાલીમ, માતાપિતા અને સમુદાય માટે જાગૃતિ અભિયાન તેમને ધોરણ વાર/વિષયવાર શિક્ષણ પરિણામોની સિદ્ધિના ઇચ્છિત સ્તરને સમજવા અને તે મુજબ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે જરૂરી રહેશે. શિક્ષણ-ભણતર પ્રક્રિયામાં તેમની સક્રિય ભાગીદારી સમગ્ર શાળા શિક્ષણ પ્રણાલીમાં જવાબદારી અને ટકાઉપણું ઇચ્છિત તત્વને પણ આવરી લેશે.

9.14 આયોજન પ્રક્રિયા

9.14.1 FLN અભિયાન માટે પંચ-વર્ષીય રોડમેપની તૈયારી :

રાજ્ય સરકારે (સમગ્ર શિક્ષા અમલીકરણ સોસાયટી, GCERT અને શિક્ષણ નિયામક સહિત) તમામ બાળકો માટે પ્રારંભિક શિક્ષણ કાર્યક્રમોને અમલમાં મૂકવા અને સહાય આપવા માટે લાંબા ગાળાની પ્રતિબદ્ધતા દાખવવી જોઈએ. આ સંદર્ભમાં, રાજ્યોએ શિક્ષણ-શીખવાની પ્રક્રિયા અને બાળકોના શિક્ષણના પરિણામોમાં અપેક્ષિત પરિવર્તનની દ્રષ્ટિના આધારે મધ્યવર્ષ અને અંત વર્ષના લક્ષ્યો સાથે રોડમેપ (2021-26) તૈયાર કરવાની જરૂર છે. આ લાંબા ગાળાની યોજનાને જિલ્લાઓ અને રાજ્યો માટે વાર્ષિક અમલીકરણ યોજનાઓમાં રૂપાંતરિત કરવી જોઈએ.

9.14.2 આયોજન માટે સંસ્થાકીય વ્યવસ્થા:

જરૂરિયાત આધારિત આયોજન અને કાર્યક્રમના સફળ અમલીકરણ માટે અનેક સંસ્થાકીય સુધારા જરૂરી છે. આ કારણે, અસરકારક, કાર્યક્ષમ અને કાર્યક્રમના બહેતર અમલીકરણ માટે શિક્ષકની ભરતી/ગોઠવણી/બદલીઓમાં પારદર્શિતા, નિયમિત મૂલ્યાંકન, આધુનિકીકરણ/ઇ-ગવર્નન્સ અને વિકેન્દ્રીકરણ સહિત શૈક્ષણિક વહીવટમાં સુધારાઓ અત્યંત જરૂરી છે. આ સંદર્ભે, આયોજન અને યોજનાની તૈયારીમાં સંસ્થાકીય યોગદાન આવશ્યક છે.

9.14.3 રૂપાંતર (Convergence)

આ ઉપરાંત, સંસાધનો/પ્રવૃત્તિઓના રૂપાંતર (Convergence) અને અન્ય વિવિધ વિભાગો સાથે સંકલન પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જરૂરી છે. આ સંદર્ભમાં, તમામ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વિવિધ મંત્રાલયો/વિભાગો જેવા કે આદિવાસી બાબતો, યુવા બાબતો અને રમતગમત, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, મહિલા અને બાળ વિકાસ, આરોગ્ય અને કુટુંબ કલ્યાણ, પંચાયતી રાજ, નાણાં અને આયોજન સાથે રૂપાંતર અને સંકલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે સંસ્થાકીય પદ્ધતિ લાવી શકે છે.

9.14.4 શૈક્ષણિક સંસ્થાઓની ભૂમિકા

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં હાલની સંસ્થાઓ વચ્ચે અસ્તિત્વ ધરાવતા સહયોગને ઓળખવા અને તેનો અસરકારક રીતે ઉપયોગ કરવા માટે વ્યવસ્થિત અને વ્યાપક અભિગમની ખૂબ જરૂર છે. અભિયાનના આયોજન અને અમલીકરણમાં સુધારાને ધ્યાનમાં રાખીને, શૈક્ષણિક તેમજ અન્ય સંસાધન સંસ્થાઓ જેમ કે NCERT, RIEs, SCERTs, DIETs, વગેરે જે રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં અને સામાન્ય રીતે રાષ્ટ્રીય સ્તરે અસ્તિત્વ ધરાવે છે તે નીચેના ક્ષેત્રોમાં રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની શૈક્ષણિક વ્યૂહરચનાને વેગ આપવા અને માહિતીસભર બનાવવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે:

- યોજના ઘડવાની પ્રક્રિયા
- ધોરણ મુજબના શિક્ષણ પરિણામોનું કોડિફિકેશન (સંહિતાકરણ), તેમનો સંદર્ભ અને સ્થાનિક ભાષાઓમાં અનુવાદ.
- શિક્ષણના પરિણામોને સરળ શબ્દોમાં સમજાવવા માટે ઇ-સંસાધનોનો વિકાસ.
- શિક્ષકોની તાલીમ મોડ્યુલો અને અન્ય મોડ્યુલોનો વિકાસ.
- SMCની તાલીમ મોડ્યુલોનો વિકાસ અને SMCની તાલીમ
- જિલ્લા અને રાજ્યના અધિકારીઓની ક્ષમતા નિર્માણ
- અભ્યાસક્રમ પુનરાવર્તન
- શૈક્ષણિક નિરીક્ષણ અને સંશોધન
- વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન
- નવીન હસ્તક્ષેપોનું આયોજન વગેરે

9.14.5 જરૂરિયાત આધારિત આયોજન

આયોજન અને અમલીકરણ તરફ અભિગમ અને વ્યૂહરચના વધુ સર્વગ્રાહી અને પરિણામલક્ષી હોવી જરૂરી છે. આ અભિયાન અંતર્ગત ક્ષતિઓને દૂર કરવા માટેની કોઈપણ વ્યૂહરચના સર્વગ્રાહી, વિદ્યાર્થી કેન્દ્રિત, સમાવેશી અને ન્યાયપૂર્ણ હોવી જોઈએ. ભણતર ક્ષતિઓનું વિશ્લેષણ અને તે મુજબ હસ્તક્ષેપોની રચના ચોક્કસપણે 'પરિણામ લક્ષી હસ્તક્ષેપો' તરફ દોરી જશે. સમાન ઉપભોગ, માળખાકીય ક્ષતિ, સમાનતા, શિક્ષકોની દ્રષ્ટિએ ગુણવત્તા, શિક્ષકોની તાલીમ, અભ્યાસક્રમ વગેરેના સંદર્ભમાં સમુદાય સ્તરેથી ઓળખની શરૂઆત કરવાની જરૂર છે. મુખ્ય શિક્ષકો/આચાર્યો અને શિક્ષકો

સાથે સઘન વાટાઘાટો પછી સમુદાય દ્વારા સિવિલ વર્ક્સ અને વિશેષ ફોકસ જૂથના કવરેજ સહિતના અન્ય ઘટકોની ઓળખ થવી જોઈએ. રાજ્ય સ્તરે તેનું એકીકરણ થાય તે પહેલા ઉપરોક્ત ઘટકો સાથે સંબંધિત દરખાસ્તો અને મુદ્દાઓનું જિલ્લા સ્તરે સુવ્યવસ્થિત આયોજન અને ચકાસણી જરૂરી છે. માહિતીનું વિશ્લેષણ અને યોજનાના પરિણામ પરનું વર્ણન એ પણ એક મહત્વપૂર્ણ આયોજનની વ્યૂહરચના છે.

9.14.6 પુરાવા આધારિત આયોજન

આયોજનનો ઉદ્દેશ સંસાધનોની યોગ્ય ફાળવણી અને તેનો મહત્તમ ઉપયોગ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. આથી, સંસાધનોની ફાળવણીને લગતા મુદ્દાઓ પર આયોજનનું ધ્યાન ઓછું રહેશે, પરંતુ ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો શ્રેષ્ઠ ઉપયોગ કરવા પર વધારે ભાર આપવામાં આવશે. આયોજન તે એક સતત પ્રક્રિયા છે અને અમલીકરણની પ્રક્રિયામાં તે દેખાઈ આવે છે. વધુમાં, તે લક્ષ્યોની સિદ્ધિ માટે કામગીરીની વિગતો પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. સ્થાનિક સ્તરે શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાને મજબૂત બનાવવી એ સર્વગ્રાહી અભિગમ સુનિશ્ચિત કરવા માઈક્રો પ્લાનિંગ કવાયતનું મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. હવેથી, શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા એક અગત્યનો ભાગ હોવો જોઈએ અને દરેક તબક્કે અને સ્તરે હિસ્સેદારોની સક્રિય ભાગીદારી તેમાં હોવી જોઈએ. આ માટે હાલની પ્રાથમિક/ઉચ્ચ પ્રાથમિક/સંયુક્ત શાળાઓમાં ખામીઓ ઓળખવા, અપગ્રેડેશન માટે ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓની ઓળખ, ભૌતિક સુવિધાઓ માટે કાર્યવાહીની યોજના વગેરેમાં મદદ કરવા માટે UDISE+ ડેટાબેઝ મજબૂત કરવામાં આવશે.

9.14.7 આયોજનનું એકમ

આયોજન માટે યોગ્ય એકમની પસંદગી તે સર્વગ્રાહી આયોજનનું પ્રથમ સોપાન છે. સમુદાયની સક્રિય ભાગીદારી અને સમર્થન સાથે સ્થાનિક યોજનાની શરૂઆત અને તૈયાર કરવાની સંભાવના તે એકમની પસંદગી માટે મુખ્ય વિચારણા છે. અહીં તે નોંધવું જરૂરી છે કે વાસ્તવિક આયોજનમાં સમુદાય અને શાળા વચ્ચેનો સુમેળ અપેક્ષિત છે. માઈક્રો પ્લાનિંગ પ્રક્રિયા દ્વારા મૂળભૂત યોજનાનું માળખું શાળા સ્તર પર ઉભું કરવામાં આવશે જેમાં SMCs/SMDCs, PRI સભ્યો અને અન્ય હિસ્સેદારો સામેલ છે. આમ, શાળા અને વસવાટના સ્તરે યોજના વિકસાવવાની છે.

9.14.8 આયોજનની તૈયારી

'સ્ટેટ એક્શન પ્લાન' (SAP) રાજ્ય માટે AWP&B (Annual Work Plan and Budget)ના સ્વરૂપમાં તૈયાર થવો જોઈએ અને તેનો હેતુ નિર્વિવાદપણે સર્વગ્રાહી શિક્ષણના નીચેના ચાવીરૂપ ઘટકોને સંબોધિત કરવાનો હોવો જોઈએ:

- શાળામાં ભૌતિક પ્રવેશ અને રાજ્ય/ જિલ્લામાં વંચિત વર્ગ તરીકે ઓળખાયેલ વિદ્યાર્થીઓની વિશેષ શ્રેણી/ સ્થાન સહિત ન્યાયપૂર્ણ પ્રવેશ સુનિશ્ચિત કરવો.
- શાળા શિક્ષણની અને શિક્ષકોની ગુણવત્તામાં સુધારો - વિદ્યાર્થીઓનું ભણતર / સિદ્ધિ, સરેરાશ પરિણામો અને પ્રયોગમૂલક નિયમિત મૂલ્યાંકન કરવું.

- નોંધણી, રીટેન્શન અને ગુણવત્તાની દ્રષ્ટિએ જાતિ અને ઇક્વિટી અંતરને દૂર કરવા.
- શાસન સુધારવું- સંસ્થાકીય મજબૂતીકરણ કરવું.
- હાલની સંસ્થાઓ/ વિભાગો/ સંગઠનો વગેરે સાથે રૂપાંતર (convergence) અને જોડાણમાં સુધારો કરવો.

AWP&B (Annual Work Plan and Budget) ની તૈયારી

- ❖ રાજ્ય કક્ષાએ એક સશક્ત યોજના વિકસાવવાની છે જેથી રાજ્યએ જિલ્લા સ્તરની યોજનાઓનું મૂલ્યાંકન અને સશક્તિકરણ કર્યા બાદ AWP & B તૈયાર કરવું જોઈએ.
- ❖ જ્યાં સુધી જિલ્લા શાળા શિક્ષણ અને વાર્ષિક કાર્ય યોજના અને બજેટને આખરી ઓપ આપવાનો સવાલ છે ત્યાં સુધી જિલ્લા અને ઘટક આયોજન ટૂકડી તમામ એસડીપીનું મૂલ્યાંકન કરશે, તેમને પ્રાધાન્ય આપશે અને તેમને એકીકૃત કરશે.

9.15 ભંડોળ વહેંચણી, હિસાબો અને ઓડિટિંગ (હિસાબ તપાસણી)

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પરના રાષ્ટ્રીય અભિયાનને સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ ભંડોળ પૂરું પાડવામાં આવશે. ભંડોળ ખાસ કરીને FLN માટે રાખવામાં આવશે અને ખર્ચાની ગતિવિધિ પર નજર રાખવા માટે FLN માટે ઉપ-ઘટક બનાવવામાં આવશે. FLN માટેના રાષ્ટ્રીય અભિયાનનું મુખ્ય કાર્ય પાયાના તબક્કે બાળકોના શિક્ષણની ક્ષતિઓને ઓળખવી અને તેનું નિરાકરણ લાવવાનું રહેશે. તેથી, આ અભિયાનના પ્રોગ્રામમેટિક અને નાણાકીય ધોરણો પર બાળક કેન્દ્રિત હસ્તક્ષેપો, શિક્ષકોની ક્ષમતા નિર્માણ, શાળાઓનું મોનિટરિંગ અને માર્ગદર્શન અને શિક્ષણ મૂલ્યાંકન પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે. સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર અને અન્ય બિન-આવર્તક હસ્તક્ષેપોની જોગવાઈઓ પહેલેથી જ ઉપલબ્ધ છે અને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો પ્રાથમિક શાળાઓની સમગ્ર સ્થિતિ સુધારવા માટે તેમના AWP&B ને પ્રાથમિકતા આપી શકે છે. વિદ્યાર્થી સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા અને સમગ્ર શિક્ષાના અન્ય ઘટકો હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલા ભંડોળની કોઈપણ ગેરરીતિને ટાળવા માટે રચાયેલ હસ્તક્ષેપો પુનરાવર્તિત થાય તે પ્રકારના છે.

દરેક સમયમર્યાદામાં અભિયાનના અસરકારક અમલીકરણ અને તેના ઉદ્દેશોને પ્રાપ્ત કરવા માટે, રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા અલગ વાર્ષિક અમલીકરણ યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવશે જેનું મૂલ્યાંકન અભિયાન દ્વારા કરવામાં આવશે અને યોજના માટે અલગથી મંજૂરી આપવામાં આવશે. સમગ્ર શિક્ષાની લાઇન પર અલગ મંજૂરીઓ અને ઉપયોગ પ્રમાણપત્રો રાષ્ટ્રીય અભિયાન દ્વારા અનુસરવામાં આવશે. દરેક રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના સરેરાશ અંદાજને આધારે સંચાલન, માધ્યમો, મોનિટરિંગ અને મૂલ્યાંકન અને સંશોધન (MMMER) માટે અલગ ભંડોળ આપવામાં આવશે. સમગ્ર શિક્ષા માટે નક્કી કરવામાં આવેલ ફંડ રિલીઝ મિકેનિઝમ, હિસાબ અને ઓડિટિંગની પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવશે.

9.16 અભિયાનના ઘટકો અને પ્રવૃત્તિઓ

FLN માટે અભિયાન દ્વારા હાથ ધરવામાં આવનાર મુખ્ય ઘટકો અને પ્રવૃત્તિઓ અને સંબંધિત સમગ્ર શિક્ષા હસ્તક્ષેપ પરિશિષ્ટ- II માં આપવામાં આવ્યા છે.

પ્રકરણ 10 અભિયાનનું વ્યૂહાત્મક આયોજન

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલ ચર્ચાના મુદ્દાઓ

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટેના લક્ષ્યો: બાલવાટિકા અથવા ઉમર 5-6, વર્ગ 1 અથવા ઉમર 6-7, વર્ગ 2 અથવા ઉમર 7-8, વર્ગ 3 અથવા ઉમર 8-9

- રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 પ્રમાણે શિક્ષણશાસ્ત્રના પાસાઓ અને અભ્યાસક્રમ
- મિશન મોડમાં પાયાના ભણતરનો અમલ કરવા માટે વિસ્તૃત ક્ષમતા નિર્માણ
- FLN લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષણ સામગ્રી અને વર્ગખંડમાં કવાયતો
- વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ અને સિદ્ધિઓનું અધ્યયન મૂલ્યાંકન
- વિશેષ જાગૃતિ પેદા કરવા માટે હિસ્સેદારોની ભાગીદારી અને IEC
- વિશાલ ડેટા વિશ્લેષણ સાથે જોડાયેલી મજબૂત આઇટી સિસ્ટમ: રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે; રાજ્ય કક્ષાએથી શાળા સ્તર સુધી; શાળા કક્ષાએ
- રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે વ્યૂહાત્મક આયોજન: જટિલ સક્રિયકર્તા અને વાર્ષિક અમલીકરણ યોજના સાથે SEDG વિસ્તારો, SEZ અને મહત્વકાંક્ષી જિલ્લાઓ પર વિશેષ ધ્યાન.

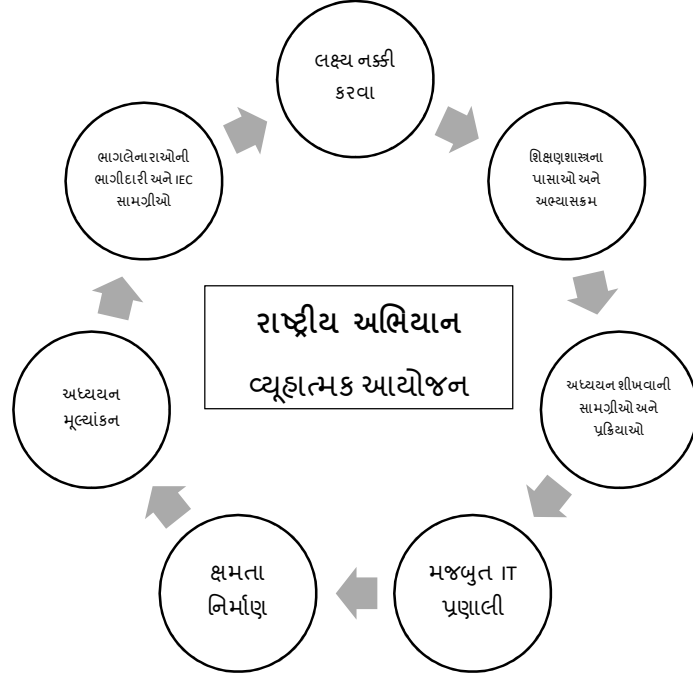
10.1 રાષ્ટ્રીય સ્તરે

આ કાર્યક્રમ એક મિશન તરીકે અમલમાં મૂકવામાં આવશે, જે પરિણામલક્ષી હશે જ્યાં દરેક પરિણામ માપી શકાય તેવું રહેશે, અને તે ધોરણ 3 સુધીમાં તમામ બાળકો માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યને પૂર્ણ કરશે. રાષ્ટ્રીય સ્તરે અમલીકરણ એજન્સી તરીકે શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય (MoE) રહેશે.

રાષ્ટ્રીય સ્તર પર અભિયાનની જવાબદારીઓ આ પ્રમાણે રહેશે: 2026-27 સુધી રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય કક્ષાના લક્ષ્યો નક્કી કરવા, તે લક્ષ્યોની સામે સ્વતંત્ર રીતે પ્રગતિ માપવી, સમગ્ર શિક્ષા હેઠળ રાજ્યોને ભંડોળ પૂરું પાડવા અને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને તકનીકી અને સલાહકીય સહાય પૂરી પાડવા, અને જાહેર સાધનો અને સંસાધનોનું નિર્માણ કરવું. રાજ્યો તેમના સંબંધિત FLN લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા માટે બહુવર્ષીય કાર્ય યોજનાઓ બનાવવી અને 2026-27 સુધીમાં ધોરણ 3 સુધીની પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન હાંસલ કરવા માટે યોગ્ય ભાગીદારોને ઓળખવા જે કામ

કરવા માટે જવાબદાર રહેશે. વ્યૂહાત્મક આયોજનમાં મિશન માટે નીચેના વિસ્તૃત કેન્દ્રિત વિસ્તારોનો સમાવેશ થશે.

10.1.1 લક્ષ્ય નક્કી કરવા

રાષ્ટ્રીય અભિયાન દરેક રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દ્વારા વર્ષ 2026-27 સુધીમાં પ્રાપ્ત થનારા વર્ષ પ્રમાણેના પરિણામો સહિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટેના સમગ્ર રાષ્ટ્રીય લક્ષ્યો જાહેર કરશે. પ્રગતિની દેખરેખ કરવા રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણો (NAS) અને રાજ્ય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણો (GAS) વૈકલ્પિક વર્ષોમાં યોજવામાં આવશે (NAS 2021, 2024 અને 2027 માં, ધોરણ 1 માટે 2022 અને 2025માં, ધોરણ 2 માટે 2023 અને 2026 માં) CBSE અને રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના સહયોગથી NCERT/PARAKH દ્વારા NAS હાથ ધરવામાં આવશે. 2021 માં વિદ્યાર્થીઓનો NAS નમૂના સર્વેક્ષણ ત્રીજા ધોરણ માટે ધોરણ આધારિત ક્ષમતા 'જેવી છે' તે પરિસ્થિતિનો ડેટાબેઝ બનાવશે અને ભવિષ્યની પ્રગતિને ટ્રેક કરવાનો આધાર બનશે.

આનો ઉદ્દેશ એવો હોવો જોઈએ કે ધોરણ 3ના અંત સુધીમાં ઇચ્છિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાનો છે, પરંતુ માતાપિતા, સમુદાય, સ્વયંસેવકો વગેરેમાં જાગૃતિ લાવવાના આશયથી બાલવાટિકાથી ધોરણ 3 સુધીના લક્ષ્યો વિકસાવવામાં આવ્યા છે. લક્ષ્યો મોટે ભાગે NCERT અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંશોધન અને ORF અભ્યાસો દ્વારા રચિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર આધારિત છે. NCERT ભારતીય ભાષાઓ માટે ORF અભ્યાસ હાથ ધરશે અને અભ્યાસના તારણોના આધારે, આ લક્ષ્યોને અપડેટ કરવામાં આવશે. લક્ષ્ય બાલવાટિકાથી શરૂ થાય છે કારણ કે પહેલા નાના બાળકોનું મૂલ્યાંકન કરવું મુશ્કેલ હશે. અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ 3 વર્ષની ઉંમરથી શરૂ થાય છે.

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યો

બાલવાટિકા અથવા 5-6 વર્ષ	
મૌખિક ભાષા	1 મિત્રો અને શિક્ષકો સાથે વાર્તાલાપ 2 સમજણ સાથે જોડકણા અને કવિતા ગાવી
વાંચન	1 પુસ્તકો જુએ અને ચિત્રોની મદદથી વાર્તા વાંચવાનો પ્રયત્ન કરે 2 કેટલાક પરિચિત અને પુનરાવર્તિત શબ્દો ઓળખવાની શરૂઆત (દ્રશ્યમાન શબ્દો અથવા કન્ટેનર/ ફૂડ રેપર પરના શબ્દો) 3 અક્ષરો અને અનુરૂપ અવાજોને ઓળખે છે 4 ઓછામાં ઓછા 2 થી 3 મૂળાક્ષરો ધરાવતા સરળ શબ્દો વાંચે છે.
લેખન	1 ઓળખતા હોય તેવા અક્ષરોનું રમત દરમિયાન અનુકરણ કરે 2 સ્વ-અભિવ્યક્તિ માટે સ્ક્રિબલ્સ/ડ્રો અને પેઈન્ટ કરે. 3 ઓળખી શકાય તેવા અક્ષરો બનાવવા પેન્સિલનો ઉપયોગ કરી અને તેને યોગ્યરીતે પકડી રાખે 4 પોતાનું પ્રથમ નામ ઓળખે અને લખે.
સંખ્યાજ્ઞાન	1 વસ્તુઓની ગણતરી કરે અને 10 સુધીના અંકોને એકબીજા સાથે જોડે. 2 10 સુધીના અંકોને ઓળખે અને વાંચે. 3 વસ્તુઓની સંખ્યાના સંદર્ભમાં બે જૂથોની તુલના કરે અને 'ના કરતાં વધુ', નાં કરતા ઓછું', 'ને સમાન' વગેરે જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે. 4 સંખ્યાઓ/વસ્તુઓ/આકાર/ઘટનાઓ ક્રમમાં ગોઠવે 5 વસ્તુઓને તેમની દેખીતી લાક્ષણિકતાઓના આધારે વર્ગીકૃત કરે અને વર્ગીકરણના માપદંડનો આદાન પ્રદાન કરે 6 આસપાસના વિવિધ પદાર્થોના સંદર્ભમાં તુલનાત્મક શબ્દો માટે શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરે જેમ કે વધુ લાંબા, સૌથી લાંબા, વધુ ઊંચા, સૌથી ઊંચા, વધુ ટૂંકા, સૌથી ટૂંકા, ના કરતા વધારે ભારે, ના કરતા હલકા વગેરે.

ઘોરણ 1 અથવા 6-7 વર્ષ	
મૌખિક ભાષા	1. પોતાની જરૂરિયાતો અને આસપાસની બધી વસ્તુઓ વિશે મિત્રો અને વર્ગ શિક્ષક સાથે વાતચીત કરે 2. વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ છાપેલી સામગ્રી વિશે વાતો કરે 3. અભિનય સાથે જોડકણાં/ગીતો/કવિતા ગાય

વાંચન	<p>1 સક્રિય રીતે વાંચવા/વાર્તા કહેવાના સત્ર દરમિયાન ભાગ લે અને વાર્તા સત્ર દરમિયાન અને પછી પ્રશ્નોના જવાબ આપે; વસ્તુઓ અને કઠપૂતળીઓનો સહારો લઈ પરિચિત વાર્તાનો અભિનય કરે</p> <p>2 યોગ્ય જોડણી સાથે લખેલા શબ્દો માટે લાગતા-વળગતા ધ્વનિ પ્રતીકનો ઉપયોગ કરે</p> <p>3 ઉંમર સંબંધિત અજાણ્યા લખાણમાંથી ઓછામાં ઓછા 4-5 સરળ શબ્દો ધરાવતા નાના વાક્યો વાંચે.</p>
લેખન	<p>1 પરિચિત સંદર્ભો (વાર્તા/ કવિતાઓ/ પર્યાવરણ સંબંધિત છાપેલ સામગ્રી) માં જોવા મળતા શબ્દોમાં માત્રા સાથે પરિચિતતા કેળવે.</p> <p>2 લખવા, દોરવા, અને/અથવા અને તેના વર્કશીટ પર નામોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા અને અર્થ દર્શાવવા માટે વસ્તુઓ બનાવે, શુભેચ્છા સંદેશાઓ, ઓળખી શકાય તેવી વસ્તુઓ/ લોકોનાં ચિત્રો દોરે.</p>
સંખ્યાજ્ઞાન	<p>1. 20 સુધીની વસ્તુઓની ગણતરી કરે.</p> <p>2. 99 સુધીની સંખ્યા વાંચે અને લખે.</p> <p>3. રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં 9 સુધીની સંખ્યાઓના સરવાળા અને બાદબાકીનો ઉપયોગ કરવો.</p> <p>4. તેની આસપાસ ગોળાકાર/સપાટ સપાટી, ખૂણા અને કિનારીની સંખ્યા વગેરે 3D આકારો (નક્કર આકારો) ના ભૌતિક ગુણધર્મોનું નિરીક્ષણ અને વર્ણન કરે.</p> <p>5. બિન-પ્રમાણભૂત બિન-સમતલ (અ સમાન) એકમો જેવા કે હાથ, પગલા, આંગળીઓનો ઉપયોગ કરીને લંબાઈનો અંદાજ અને ચકાસણી કરે અને બિન-પ્રમાણભૂત એકમો જેમ કે કપ, ચમચી, મગ વગેરેનો ઉપયોગ કરીને ક્ષમતાની માપણી કરે.</p> <p>6. આકારો અને સંખ્યાઓનો ઉપયોગ કરીને ટૂંકી કવિતાઓ અને વાર્તાઓ બનાવે અને પઠન કરે.</p>

વર્ગ 2 અથવા 7-8 વર્ષ	
મૌખિક ભાષા	<p>1. વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ છાપેલી સામગ્રી વિશે ચર્ચા કરે.</p> <p>2. પ્રશ્નો પૂછવા અને અન્યને સાંભળવાના હેતુથી વાતચીતમાં જોડાવું.</p> <p>3. ગીતો/ કવિતાઓનું પઠન કરવું</p>

	4. વાર્તાઓ/કવિતાઓ/છાપેલી સામગ્રી વગેરેમાં આવતા પરિચિત શબ્દોનું પુનરાવર્તન કરવું.
વાંચન	<ol style="list-style-type: none"> 1. બાળકોના સાહિત્ય/પાઠ્યપુસ્તકમાંથી વાર્તાઓ વાંચે અને વર્ણન કરે/ફરીથી કહે. 2. આપેલ શબ્દના અક્ષરોમાંથી નવા શબ્દો બનાવે. 3. સરળ શબ્દો સાથે 8-10 વાક્યોનું ઉમર પ્રમાણે અપરિચિત લખાણ વાંચે. આ લખાણ યોગ્ય ગતિ (અંદાજે 45 થી 60 શબ્દો પ્રતિ મિનિટ યોગ્ય રીતે), સમજણ અને સ્પષ્ટતા સાથે વાંચે.
લેખન	<ol style="list-style-type: none"> 1. પોતાને વ્યક્ત કરવા માટે ટૂંકા/સરળ વાક્યો યોગ્ય રીતે લખે. 2. નામકરણ શબ્દો, ક્રિયા શબ્દો અને વિરામચિહ્નોને ઓળખે. સંખ્યાજ્ઞાન 1. 999 સુધીની સંખ્યા વાંચે અને લખે. 2. 99 સુધીની સંખ્યાઓના સરવાળો અને બાદબાકીનો ઉપયોગ કરે, રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં સંખ્યા 99 કરતા વધારે ન થવી જોઈએ. 3. પુનરાવર્તિત સરવાળા તરીકે ગુણાકાર અને સમાન વિતરણ/વહેંચણી તરીકે ભાગાકાર કરે, અને 2, 3 અને 4 ના ગુણાકાર કોષ્ટકો બનાવે. 4. બિન-પ્રમાણભૂત એકમો જેવા કે સળીયો, પેન્સિલ, દોરો, કપ, ચમચી, મગ વગેરે નો ઉપયોગ કરીને લંબાઈ/અંતર/ક્ષમતાનો અંદાજ અને માપ કાઢે અને સરળ સંતુલનનો ઉપયોગ કરીને વજનની સરખામણી કરે. 5. લંબચોરસ, ત્રિકોણ, વર્તુળ, અંડાકાર (લંબગોળ) વગેરે જેવા 2-D આકારોને ઓળખે અને તેનું વર્ણન કરે. 6. દૂર/નજીક, અંદર/બહાર, ઉપર/નીચે, ડાબે/જમણે, આગળ/પાછળ, ઉપર/નીચે વગેરે જેવા સમતલ ને લગતા શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરે. 7. સંખ્યાઓ અને આકારોનો ઉપયોગ કરીને સરળ કોયડાઓ બનાવે અને તેનો ઉકેલ શોધે.

વર્ગ 3 અથવા 8-9 વર્ષ	
મૌખિક ભાષા	1. ઘરે/ શાળાએ યોગ્ય શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરીને સ્પષ્ટતા સાથે વાતચીત કરે.

	<p>2. વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ છાપેલી સામગ્રી વિશે વાત કરે.</p> <p>3. પ્રશ્નો પૂછવા, અનુભવો વર્ણવવા, અન્યોને સાંભળવા, અને જવાબ આપવા માટે વાતચીતમાં જોડાયેલ રહે.</p> <p>4. અવાજનો લય (Intonation) અને આરોહ-અવરોહ (Modulation) સાથે વ્યક્તિગત રીતે અને સમૂહમાં કવિતાઓનું પઠન કરે.</p>
વાંચન	<p>1. પરિચિત પુસ્તકો/પાઠ્યપુસ્તકોમાંથી માહિતી શોધે.</p> <p>2. ઉમર પ્રમાણે અજાણ્યા લખાણમાંથી ઓછામાં ઓછા 60 શબ્દો પ્રતિ મિનિટનું વાંચન તે પણ યોગ્ય રીતે, સમજણ અને સાચા ઉચ્ચારણ સાથે વાંચે.</p> <p>3. લખાણમાં આપેલી સૂચનાઓ વાંચે અને તેનું પાલન કરે.</p> <p>4. ઉમર પ્રમાણે અજાણી વાર્તા અથવા 8-10 વાક્યોના ફકરાના વાંચનના આધારે 4 માંથી ઓછામાં ઓછા 3 પ્રશ્નોના જવાબ આપી શકે.</p>
લેખન	<p>1. વિવિધ હેતુઓ માટે ટૂંકા સંદેશા લખે.</p> <p>2. લેખન માટે ક્રિયા શબ્દો, નામકરણ શબ્દો અને વિરામચિહ્નોનો ઉપયોગ કરે.</p> <p>3. વ્યાકરણ પ્રમાણે યોગ્ય વાક્યો લખે.</p> <p>4. વ્યાકરણની દ્રષ્ટિએ સાચા વાક્યો વાપરી સ્વતંત્ર રીતે ટૂંકા ફકરા અને ટૂંકી વાર્તાઓ લખે.</p>
સંખ્યાજ્ઞાન	<p>1. 9999 સુધીની સંખ્યા વાંચે અને લખે.</p> <p>2. 999 સુધીની સંખ્યાઓના સરવાળા અને બાદબાકીનો ઉપયોગ કરીને રોજિંદા જીવનની સમસ્યાઓ હલ કરે; સંખ્યા 999 થી વધુ નહીં.</p> <p>3. સંખ્યા 2 થી 10ના ગુણાકાર કોષ્ટકોની રચના અને ઉપયોગ, અને વિભાજન કોષ્ટકોનો ઉપયોગ કરે.</p> <p>4. પ્રમાણભૂત એકમો જેવા કે મીટર, કિલોમીટર, ગ્રામ, કિલોગ્રામ, લીટર વગેરેનો ઉપયોગ કરીને લંબાઈ/અંતર, વજન અને ક્ષમતાનો અંદાજ અને માપ.</p> <p>5. 3D આકારો (નક્કર આકારો) સાથે મૂળભૂત 2D આકારો ઓળખી કાઢે અને તેનો સંબંધ પ્રસ્થાપિત કરે; તેમના ગુણધર્મો જેમ કે ચહેરા, કિનારી અને ખૂણાઓની સંખ્યા વગેરે વર્ણવે.</p>

	<p>6. કેલેન્ડર પર ચોક્કસ તારીખ અને અનુરૂપ દિવસને ઓળખે; ઘડિયાળ પર કલાક અને અડધા કલાકના સમય વાંચે.</p> <p>7. એક આખા ભાગના અને વસ્તુઓના જુમખામાં અડધા, એક-ચતુર્થાંશ, ત્રણ-ચતુર્થાંશ ને ઓળખે.</p> <p>8. સંખ્યા, ઘટના અને આકારો પરના સરળ પેટર્ન માટે નિયમોને ઓળખે, વિસ્તાર કરે અને સંચાર કરે.</p>
--	--

10.1.2 શિક્ષણશાસ્ત્રના પાસાઓ અને અભ્યાસક્રમ

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ, 2020ની દ્રષ્ટિ પર રચાયેલું નવું રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખું તે માનવીય, નૈતિક અને બંધારણીય મૂલ્યો, સ્વદેશી જ્ઞાન, સંસ્કૃતિઓ અને પ્રથાઓના મુખ્ય સિદ્ધાંતોની આસપાસ વણાયેલું હશે. તેનો ઉદ્દેશ બહુભાષીતા, નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ, વિવિધ શિક્ષણ સામગ્રી અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવાનો છે. જ્યાં પણ શક્ય હોય ત્યાં પાયાના વર્ષોમાં માતૃભાષામાં શિક્ષણ-ભણતર માટે આગળનો માર્ગ આપશે. તે ભારતીય નીતિ, ભાષા, કલા અને સંસ્કૃતિમાં સમાયેલ અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણશાસ્ત્રનો સમાવેશ કરશે, જે વિદ્યાર્થીઓને સ્વદેશી જ્ઞાન, અનુભવ, કુશળતા અને હિંમત સાથે 21મી સદીના પડકારોનો સામનો કરવા માટે તૈયાર કરશે.

કેટલાક કેન્દ્રિત ક્ષેત્રોનો સારાંશ નીચે મુજબ છે:

- શિક્ષણશાસ્ત્રમાં 21મી સદી માટે જરૂરી જ્ઞાન કૌશલ્ય શામેલ કરવા: વિવેચનાત્મક વિચાર સરણી, સંદેશાવ્યવહાર, સહયોગ અને સર્જનાત્મકતા.
- સામાજિક-ભાવનાત્મક-નૈતિક વિકાસ, સાંસ્કૃતિક/કલાત્મક વિકાસ, અને પ્રારંભિક ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો વિકાસ.
- સમૃદ્ધ સ્થાનિક પરંપરાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી માતૃભાષામાં કલા, વાર્તાઓ, કવિતા, રમતો, ગીતો, પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આનંદદાયક અને પ્રાયોગિક શિક્ષણ. (કલા, રમતગમત, ICT, વાર્તા, રમકડાં, રમતો, કોયડાઓ વગેરેનો સમાવેશ).
- ખાસ જરૂરિયાતો ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓમાં અસમર્થતા અને શીખવાની મુશ્કેલીની વહેલી ઓળખ જેથી તેમને પ્રારંભિક તબક્કે યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવામાં આવે.
- વિવિધતા, સુગમતા અને ગુણવત્તા પર ભાર.
- વિદ્યાર્થી દરેક ક્ષેત્રમાં યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી શકે તે માટે આંતર/બહુવિધ શિસ્તબદ્ધ શિક્ષણને ધ્યાનમાં રાખીને વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓનો સમાવેશ કરી પાઠ યોજનાઓ (Lesson Plans) પર આધારિત વર્ગખંડ વ્યવહારો.
- વિદ્યાર્થી આનંદ સાથે વાંચનની આદત પાડે તે માટે નિયમિત અભ્યાસક્રમ ઉપરાંત પુસ્તકો અને છાપેલી સામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવશે.

- દરેક તબક્કે પ્રાપ્ત થનારી જીવન કૌશલ્યોની ઓળખ, અને નવીન અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયાઓ દ્વારા શિક્ષણ મેટ્રિક્સ અને વર્ગખંડના વ્યવહારો સાથે તેમનું એકીકરણ.

10.1.3 ક્ષમતા નિર્માણ

આંતરિક ભાગલેનારાઓ:

મિશન મોડમાં પાયાના શિક્ષણને અમલમાં મૂકવા માટે શિક્ષકો/શાળાઓના વડાઓ/આચાર્યો/શિક્ષણ વહીવટદારોની વિસ્તૃત ક્ષમતા નિર્માણ હાથ ધરવામાં આવશે. સરકારી શાળાઓમાં મલ્ટી ગ્રેડ-ટીચિંગ વાતાવરણને ધ્યાનમાં રાખીને, તમામ ECCE અને પ્રાથમિક ગ્રેડના શિક્ષકોને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની તાલીમ આપવામાં આવશે. ક્ષમતા નિર્માણનો ધ્યેય શિક્ષક-પ્રેરિત પ્રક્રિયામાંથી વિદ્યાર્થી-પ્રેરિત પ્રવૃત્તિ અને અનુભવ આધારિત શિક્ષણ પ્રક્રિયા તરફ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનો છે, જ્યાં સંકલ્પનાઓ અને વિષયોનું શિક્ષણ ત્યારે જ પૂર્ણ માનવામાં આવે જ્યારે વિદ્યાર્થી વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં સમસ્યાઓ હલ કરવા માટે પોતાના જ્ઞાનનો અમલ કરવામાં સક્ષમ હોય.

બાહ્ય ભાગીદારી:

સંસાધનોના વિકાસ અને ક્ષમતા નિર્માણ માટે નિષ્ણાતો અને સિવિલ સોસાયટી સંસ્થાઓ સાથે ભાગીદારીને પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે. અમલીકરણ એજન્સીઓ જેવી કે SCERT, DIETs, BRC, CRC, વગેરેને મજબૂત કરવા પર ભાર મૂકવામાં આવશે, જેથી કાર્યક્રમનો સમયબદ્ધ રીતે અમલ થાય, શિક્ષકોની ક્ષમતા વધે અને સામૂહિક પરિણામોને માપવામાં આવે. કેટલાક વિશિષ્ટ ક્ષેત્રો કે જેને આ મથાળા હેઠળ આવરી લેવામાં આવશે:

- તમામ શિક્ષકો/શાળાઓના વડાઓ/આચાર્યો/શિક્ષણ વહીવટદારોને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર તાલીમ.
- શાળાના વહીવટી વડા તરીકેની ભૂમિકા ઉપરાંત મુખ્ય શિક્ષકો શિક્ષણશાસ્ત્રના નેતાઓ તરીકે આગેવાની લેશે. (રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો આ લિંકનો સંદર્ભ તરીકે ઉપયોગ કરી શકે છે:

http://cbseacademic.nic.in/web_material/Manuals/Principals_Handbook.pdf)

- શિક્ષકોને સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના પાયાના કૌશલ્યો શીખવવા માટે જરૂરી શિક્ષણશાસ્ત્રની તકનીકો પર ખાસ તાલીમ આપવામાં આવશે. (રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો આ લિંક્સનો સંદર્ભ તરીકે ઉપયોગ કરી શકે છે:

http://cbseacademic.nic.in/web_material/Manuals/Art_Integration.pdf, અને

http://cbseacademic.nic.in/web_material/Manuals/ExperientialLearning.pdf)

- શિક્ષક માર્ગદર્શિકા, ECCE થી પ્રાથમિક ધોરણો સુધીના શિક્ષકો માટે ઓનલાઇન સંસાધનો તૈયાર કરવા.

- શિક્ષકોને તેમના વર્ગખંડના વ્યવહારોને રસપ્રદ અને આનંદદાયક બનાવવા માટે સ્થાનિક સંસાધનો સાથે તેમના પોતાના નવીન શિક્ષણ સહાયક સાધનો વિકસાવવા માટે સશક્ત બનાવવામાં આવશે.
- શિક્ષકો, શાળાના વડાઓ, CRCs, BRCs, DIETs અને SCERTs ની ક્ષમતા નિર્માણ માટે Blended Modeમાં (વર્ગખંડ આધારિત પ્રવૃત્તિઓ સહિત) FLN માટે "NISHTHA" કાર્યક્રમ શરૂ કરવામાં આવશે.
- પાઠ યોજનાઓ તૈયાર કરવા માટે શાળાઓ શિક્ષકોની ચોક્કસ ક્ષમતા વધારવા પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે.
- SCERT રાજ્ય કક્ષાએ વ્યાપક ઓનલાઇન શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલો અને સ્થાનિક ભાષામાં શિક્ષકો માટે અન્ય સંસાધનો વિકસાવશે.

10.1.4 શિક્ષણઉપયોગી સામગ્રી (TLM) અને વર્ગખંડ પ્રક્રિયા

સામગ્રી નિર્માણ: મુખ્ય શિક્ષણ સામગ્રી સિવાય (એટલે કે, અધ્યયન પરિણામોના સંદર્ભે પાઠ્યપુસ્તકો), NCERT, CBSE, KVS અને SCERTs અત્યંત રસપ્રદ, આનંદદાયક, અને પાયાના તબક્કા માટે નવીન વધારાના શિક્ષણ સંસાધનો વિકસાવશે. ઉદાહરણ તરીકે, ભાષાઓ માટે, વધારાની સામગ્રીમાં ટુચકાઓ અને કહેવતો, ટૂંકી વાર્તાઓ અને રમૂજ પ્રસંગો, કાર્ટૂન અને વ્યંગચિત્રો, સાદા અખબારોના લેખો, ટેલિવિઝન કાર્યક્રમો અને ફિલ્મો, ઓનલાઇન સંસાધનો, પોડકાસ્ટ (દ્રશ્ય શ્રાવ્ય સામગ્રી), રેપગીતો (લોકગીતો), સંગીત પર સેટ કરેલા કોન્સેપ્ટ વગેરેનો સમાવેશ થઈ શકે છે, જો સૂચના આપવાના આશયથી બનાવવામાં આવેલ હોય.

FLN લક્ષ્યો હાંસલ કરવા માટે, વર્ગખંડના વ્યવહારોમાં નીચેની બાબતો શામેલ થશે:

- રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા માતૃભાષા સહિત તમામ ભાષાઓમાં TLM ની રચના.
- નાટક/શોધ/રમત/કલા/પ્રવૃત્તિ આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર દ્વારા શિક્ષણ માટે રમકડાં, રમતો, કોયડાઓ, ક્વિઝ, વર્કશીટ/વર્કબુક, અને વાર્તાની ચોપડીઓ વગેરેનો વ્યાપક ઉપયોગ કરવામાં આવશે.
- શાળા/જાહેર પુસ્તકાલયો/ડિજિટલ પુસ્તકાલયો/રમકડા પુસ્તકાલયોને અધ્યયન અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો અભિન્ન ભાગ બનાવવામાં આવશે અને વિદ્યાર્થીઓને શાળાના સમય પછી પણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. બાળકો માટે અર્થપૂર્ણ વાંચન અને શીખવાની સામગ્રી માટે વર્ગખંડની જગ્યાઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.
- સરળ અને માપી શકાય તેવી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અને તેમના કોડિફિકેશનના તબક્કાવાર અને વિષયવાર લર્નિંગ મેટ્રિક્સની તૈયારી જે શિક્ષકો દ્વારા દરેક બાળકની સિદ્ધિના બેચમાર્ક સ્તરો માટે વાપરી શકાશે.
- અભ્યાસક્રમ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનું મેપિંગ (અન્વેષણ).

- તમામ વ્યાખ્યાયિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ / ધ્યેયો કે જે ધોરણો દ્વારા તમામ વિષયોમાં પ્રાપ્ત કરવાના છે - સરળ ચાર્ટ / પોસ્ટરો દ્વારા વર્ગમાં પ્રદર્શિત થવું જોઈએ. અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પરના ચાર્ટ્સ વાલીઓ માટે શાળામાં અલગ અલગ જગ્યાઓ પર દર્શાવવામાં આવશે જેથી તેઓ વાંચી અને સમજી શકે.
- વિવિધ જીવન કૌશલ્યોની કેળવણી સમાવેશન શક્ય બને છે જેની ખાતરી કરવાની જવાબદારી શિક્ષકની રહેશે.
- અધ્યયન અને અધ્યાપન એવું હોવું જોઈએ કે તે બાળકોના દૈનિક જીવનની પરિસ્થિતિઓ અને તેમના પર્યાવરણ/વિસ્તાર/સંસ્કૃતિ/ભાષા/વંશીયતા (Ethnicity) /જાતિ (Gender)/વગેરે સાથે જોડાયેલું હોવું જોઈએ. ઉદાહરણ તરીકે, બાળકોને જ્યાં અને જ્યારે પણ શક્ય હોય ત્યાં અને ત્યારે લેખિત શબ્દ વાંચવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ, જેવા કે શાળાનું નામ બોર્ડ, બસ સ્ટેન્ડનું નામ અને નંબર, જાહેરાતો, હોર્ડિંગ્સ, દિવાલ સૂત્રો, પેકિંગ પરના લખાણો (રેપર), છાપા, ટીવી કાર્યક્રમો વગેરે.
- અધ્યયન અને અધ્યાપનનું એક માત્ર ધ્યેય બાળકને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવવાનું નથી પણ જીવન કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરાવવા, અધ્યયન કુશળતા, મૂલ્યો વગેરે પર પણ ધ્યાન કેન્દ્રિત થવું જોઈએ.
- અધ્યયનની અસમર્થતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે FLN (ગણિત અને વાંચન સાક્ષરતા) માટે કસ્ટમાઇઝ્ડ ઇ-લર્નિંગ કન્ટેન્ટ બનાવવામાં આવશે.

10.1.5 અધ્યયન મૂલ્યાંકનો

મૂલ્યાંકનોનો ઉદ્દેશ: મૂલ્યાંકનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ બાળકોની શીખવાની જરૂરિયાતોને સમજવા માટેનો છે જેથી તેઓ તેમની શક્તિઓમાં વધારો કરી શકે, અને શિક્ષણમાં રહેલી ક્ષતિઓને દૂર કરવા માટે તેમને સહાય આપે. મૂલ્યાંકન વિવિધ પુરાવા આધારિત હોવું જરૂરી છે જેમાં વિદ્યાર્થી વર્ગની બહાર અને અંદર જે પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે તેની માહિતીનો ઉપયોગ કરી શકાય. શિક્ષણના વિવિધ પાસાઓ, જેમ કે જ્ઞાન, કુશળતા, રુચિઓ, વલણ/સ્વભાવ અને પ્રેરણા વગેરે વિષે માહિતી એકત્ર કરી શકાય.

વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણમાં નિષ્પક્ષ ક્ષતિઓ શોધવા માટે સ્વતંત્ર થર્ડ પાર્ટી સમયાંતરે મૂલ્યાંકન (NAS અને SAS) હાથ ધરવામાં આવશે, તેમ છતાં બિન-જોખમી, તણાવ મુક્ત, સહભાગી, અનુકૂળ શિક્ષણ વાતાવરણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં શાળા-આધારિત મૂલ્યાંકનો (SBA) સામેલ કરવામાં આવશે.

પાયાના તબક્કા દરમિયાન મૂલ્યાંકનને વ્યાપક રીતે બે મુખ્ય ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે, જેમ કે:

- શાળા આધારિત મૂલ્યાંકનો, જેમાં પોર્ટફોલિયો, પરિયોજના (Projects), રમત આધારિત શિક્ષણ, સર્વાંગી વિકાસ પત્રકો, જૂથ કાર્ય, મૌખિક પ્રસ્તુતિઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. (રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો નીચે આપેલ લિંકનો ઉપયોગ કરી શિક્ષકો માટેની CBSC Handbook (માર્ગદર્શક પુસ્તિકા) જોઈ શકે છે).

- મોટા પાયે સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ: શૈક્ષણિક પ્રણાલીઓની (જેમ કે NAS, SAS અને થર્ડ પાર્ટી મૂલ્યાંકનો) પ્રક્રિયાઓ અને કામગીરીનું મૂલ્યાંકન .
- સર્વાંગી પ્રગતિ પત્રક: FLN ના શાળા-આધારિત મૂલ્યાંકન માટે, NCERT અને SCERT સાથે પરામર્શ કરીને CBSE દ્વારા એક સર્વાંગી પ્રગતિ પત્રક તૈયાર કરવામાં આવશે જે પ્રગતિનો 360-ડિગ્રી, બહુ-પરિમાણીય અહેવાલ હશે, જે પ્રગતિની વિગતવાર રજૂઆત કરશે તેમજ વિવિધ ક્ષેત્રોમાં વિદ્યાર્થીમાં રહેલ જ્ઞાનાત્મક, લાગણીશીલ, સામાજિક-ભાવનાત્મક, અને મનોપ્રેરિત તેમજ જીવન અને અધ્યયન કુશળતા અને મૂલ્યો પ્રાપ્ત કરવામાં રહેલ વિદ્યાર્થીની ક્ષમતાઓ રજૂ કરે છે. આ પ્રગતિ પત્રક બાળક દ્વારા મેળવેલ વિવિધ કુશળતા અને ક્ષમતાઓના સ્વ, સાથીદાર, શિક્ષક અને માતાપિતાના મૂલ્યાંકન પર આધારિત હશે.

10.1.6 ભાગ લેનારાઓનું જોડાણ અને IEC (Information, Education, and Communication - માહિતી, શિક્ષણ અને આદાનપ્રદાન):

સમુદાયમાં વધુ જાગૃતિ ઉભી કરવા અને તેના સમર્થન માટે, નીચે મુજબની IEC સામગ્રી લોકો વચ્ચે તૈયાર કરવાની જરૂર પડશે:

- FLN ની જરૂરિયાત પર આલેખ, અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અને વિવિધ સ્તરે લક્ષ્યાંકો પ્રાપ્ત કરવા વગેરે...
- શાળા તરફથી વાલીઓને થતી સંચાર સામગ્રી, રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ તરફથી શિક્ષકો/શાળાને થતી સંચાર સામગ્રી વગેરે રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો દ્વારા પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં સરળ ઢાંચામાં તૈયાર કરવામાં આવશે અને પત્રો, સોશિયલ મીડિયા મેસેજ, રેડિયો અને ટીવીમાં થતી વાતચીત વગેરે તરીકે પ્રસારિત કરવામાં આવશે.
- તમામ હિસ્સેદારોમાં જાગૃતિ લાવવા માટે સોશિયલ મીડિયા પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ મહત્વના સાધન તરીકે કરવામાં આવશે.

આ જાગૃતિ કાર્યક્રમ પાછળ નીચે મુજબના ઉદ્દેશો સામેલ છે:

- શાળાઓ, શાળાના વડાઓ અને શિક્ષકો તેમના દરેક ગ્રેડ/વિષયોમાં તેમના વર્ગખંડના વ્યવહારો દ્વારા પ્રાપ્ત થવાના અધ્યાપનના પરિણામો અને તેને પ્રાપ્ત કરવાની પદ્ધતિઓ વિશે સ્પષ્ટ રહેવું.
- બાળકની પ્રગતિમાં તેમના માતાપિતાના સહયોગના સ્તરને માપવા અને વધુ ધ્યાન આપવાની જરૂર હોય તેવા ક્ષેત્રોને સૂચવવા માટે પ્રશ્નાવલી દ્વારા સ્વ/સાથીઓ/માતાપિતા તરફથી સમયાંતરે પ્રતિસાદ મેળવવો.
- વિદ્યાર્થીઓને પ્રાપ્ત કરવાના દરેક ગ્રેડમાં ઇચ્છિત પ્રાવીણ્યના સ્તર પર રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિતપ્રદેશો/SCERTs/DIETs/BRC/CRC/વિદ્યાર્થીઓ/વાલીઓ/PTAs/SMCs/PRIIs /વગેરે એ સ્પષ્ટ રહેવું.

માતાપિતા, SMCની અસરકારક ભાગીદારી અને સમુદાયની ગતિવિધિ માટે નીચેની પ્રવૃત્તિઓ પણ અપનાવી શકાય છે:

- બધા માતાપિતા પોતાના બાળકોને ઘરે શિક્ષણ સહાય પૂરી પાડવા સક્ષમ બને તે માટે ટેકનોલોજી આધારિત અને વ્યક્તિગત મોડેલો તૈયાર કરી શકાય. દરેક ઘર માટે સરળ અને મનોરંજક DIY (ડુ ઇટ યોરસેલ્ફ) પ્રવૃત્તિઓ અને વર્કબુક આપી શકાય છે. નિયમિત સહયોગ સુનિશ્ચિત કરવા માટે, રેકોર્ડ કરેલા કોલ અને વીડિયો દ્વારા સ્વચાલિત રીમાઇન્ડર્સ અને સૂચનાઓ પણ વાલીઓને મોકલી શકાય છે.
- SMC/SDMCs નિયમિતપણે માતાપિતાને સમુદાય સ્તરની સહાય પૂરી પાડી શકે છે.
- અધ્યયનના પરિણામોની સિદ્ધિના મોનીટરીંગમાં સમુદાય/સ્થાનિક સ્વરાજ્ય ભાગ લઈ શકે છે અને સામેલ થઈ શકે છે. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય તેના લક્ષ્યોની ઘોષણા કરી શકે છે અને તેને આગળ ધપાવી શકે છે.
- જાગરૂકતા લાવવા માટે વર્કશોપ/લેકચર/કાર્યક્રમો યોજાઈ શકે છે અને ઉદ્દેશો અને અધ્યયન પરિણામ પાપ્ત કરવાની જરૂરિયાત વગેરે પર નાના વિડીયો બનાવી પ્રસારિત કરી શકાય છે.
- અભિયાનના ઉદ્દેશ્યોના પ્રચાર માટે મીડિયા પ્લાન તૈયાર કરી અમલમાં મૂકી શકાય છે.
- SMCs ને ક્ષમતા નિર્માણ અને સપોર્ટ.
- શાળા સજ્જતા મેળા, પુસ્તક મેળા, વાંચન કાર્યક્રમો, વાર્તા મેળા, ગણિત મેળા સહિત વિવિધ સમુદાય કક્ષાના કાર્યક્રમો યોજાશે.

10.1.7 સક્ષમ આઇ-ટી સિસ્ટમ

વિસ્તૃત ડેટા વિશ્લેષણ (Big Data Analytics) સાથે જોડાયેલી મજબૂત IT (Information Technology) સિસ્ટમ અભિયાનનો અભિન્ન ભાગ હશે. અભિયાનની સફળતાને સુનિશ્ચિત કરવા માટે તે માત્ર એક નિર્ણાયક કર્તા જ નહીં પરંતુ એક મહત્વપૂર્ણ સાધન પણ બનશે. આઇટી સિસ્ટમની ડિઝાઇનમાં ત્રણ ઘટકો હશે:

રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ:

વિવિધ ભાગલેનારાઓ એટલે કે શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ, શૈક્ષણિક વહીવટદારો, SMCs, વાલીઓ, સમુદાય વગેરેની ક્ષમતા વધારવા માટે IT નો ઉપયોગ. DIKSHA જેવા હાલના ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ દરેક સ્તરે ક્ષમતા વધારવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે. રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની સરેરાશ પ્રગતિને સુલભ બનાવવા માટે રાષ્ટ્રીય સ્તરનું આઇટી આધારિત મોનીટરીંગ સાધન વિકસાવવામાં આવશે. અભિયાનની વાર્ષિક પ્રગતિને માપવા માટે રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે ડેશબોર્ડ પણ વિકસાવવામાં આવશે. મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓ, આદિવાસી વિસ્તારો, શૈક્ષણિક રીતે પછાત બ્લોક્સ વગેરેનું ઝીણવટપૂર્વક મોનિટરિંગ કરવામાં આવશે.

- રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશથી શાળા સ્તર સુધી: અધ્યયનના પરિણામોમાં ગ્રેડ લેવલ નિપુણતા હાંસલ કરવામાં દરેક બાળકની પ્રગતિના વ્યક્તિગત ટ્રેકિંગ માટે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દરેક શાળામાં પાયાના ધોરણમાં પ્રવેશેલા દરેક બાળકનો ડેટાબેઝ બનાવશે અને તેનું મેપિંગ કરશે, અને તેને નેશનલ આઈટી પ્લેટફોર્મ (NDEAR) સાથે જોડવામાં આવશે.
- રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા દરેક બાળકની વિષય મુજબ, વર્ગ મુજબ, શાળા મુજબ, બ્લોક મુજબ, જિલ્લાવાર અને રાજ્ય મુજબ પ્રગતિના તલસ્પર્શી ચિતારને ટ્રેક કરવા અને મેળવવા માટે મોનિટરિંગ સાધન જરૂરી છે. આ ઉપરાંત, રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો અધ્યયન અસમર્થતા સહિત અક્ષમ બાળકોને વહેલી તકે શોધવા અને સહાયતા માટે માહિતી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરશે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો રાષ્ટ્રીય મોનીટરીંગ પ્લેટફોર્મ પર નિર્દિષ્ટ સમયાંતરે FLN મિશનની પ્રગતિ પર અનામી પત્રકમાં એકત્રિત ડેટા પણ પ્રદાન કરશે.
- શાળા સ્તરે: મૂલ્યાંકનના સાધન તરીકે IT. શિક્ષણના અસરકારક મૂલ્યાંકનમાં માહિતી ટેકનોલોજી મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. સમકાલીન તકનીકીઓ વિવિધ પ્રકારના નવા સાધનો આપે છે જેનો ઉપયોગ વર્ગખંડમાં થઈ શકે છે. ટેકનોલોજી શિક્ષકોને તેમના વિદ્યાર્થીઓના ભણતર તેમજ વર્ગખંડમાં તેમના પ્રદર્શનનું મૂલ્યાંકન કરવામાં મદદ કરી શકે છે, વિદ્યાર્થી મૂલ્યાંકન કાર્યો, પ્રતિભાવો, પ્રતિસાદ અને ડેટાનું વિશ્લેષણ કરવામાં મદદ કરે છે. ટેકનોલોજી અંતર્નીર્હિત મૂલ્યાંકન અધ્યયન પરિસ્થિતિઓનું પુનઃનિર્માણ કરી શકે છે જેમાં સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિ સભર વિચારસરણી, સમસ્યાનું નિરાકરણ અને ટીમવર્ક સ્ટ્રેટેજીની જરૂર પડે છે. વધુમાં, ICT આધારિત મૂલ્યાંકન તે ટેક્સ્ટ ડોક્યુમેન્ટ્સ અથવા પોર્ટેબલ ડોક્યુમેન્ટ ફોર્મેટ્સ, મલ્ટિમીડિયા ફોર્મેટ્સ વગેરે સહિત અનેક ફોર્મેટ્સનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

10.2 રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે વ્યૂહાત્મક આયોજન:

10.2.1 રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ સ્તરે વિવેચનાત્મક ક્ષમતાસભર પ્રક્રિયાઓ

અભિયાનની સફળતા માટે, સુધારાઓના સમૂહ - વહીવટી અને શૈક્ષણિકનું સંયોજન - એક સાથે હાથ ધરવા જરૂરી છે. શૈક્ષણિક સુધારા સામાન્ય રીતે સારી રીતે સમજાય છે, પરંતુ વહીવટી સુધારાઓમાં યૂક થઈ જાય છે, જોકે તે શૈક્ષણિક સુધારાઓના અમલીકરણને સારીરીતે સમજવા નિર્ણાયક છે. તેથી, નિર્ણાયક કર્તાના રૂપમાં વહીવટી સુધારાઓ મૂળભૂત તબક્કા માટે નક્કી કરેલા લક્ષ્યોને પ્રાપ્ત કરવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા પૂર્વ-જરૂરીયાતો તરીકે હાથ ધરવામાં આવે તે જરૂરી છે.

10.2.2 વાર્ષિક અમલીકરણ યોજના

દરેક રાજ્ય અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દ્વારા FLN અભિયાનના તમામ મહત્વનાં ક્ષેત્રોને આવરી લેતી પ્રવૃત્તિઓના અમલીકરણ માટે રોડમેપ અને એક્શન પ્લાન ધરાવતું એક અમલીકરણ માળખું તૈયાર

કરવામાં આવશે. દરેક રાજ્ય અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના લાંબા ગાળાના અમલીકરણ માળખાના આધારે, રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વાર્ષિક અમલીકરણ યોજનાઓ તૈયાર કરવામાં આવશે. અમલીકરણ પ્રક્રિયા:

વાર્ષિક અમલીકરણ યોજના (AIP) નો મુખ્ય ઉદ્દેશ સમય મર્યાદામાં અભિયાનના ઉદ્દેશોને પ્રાપ્ત કરવા માટે ચોક્કસ દિશા આપવાનો છે. તે આયોજિત પ્રવૃત્તિઓની તુલનામાં નાણાકીય વર્ષ દરમિયાન ભૌતિક અને નાણાકીય પ્રગતિની માસિક અને ત્રિમાસિક દેખરેખ માટેનો આધાર બનશે. AIP (વાર્ષિક અમલીકરણ યોજના) ની સિદ્ધિઓનો ઉપયોગ સારો દેખાવ કરનાર રાજ્યોને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે પણ થઈ શકે છે. રાજ્યો દ્વારા ચાલતા AIPમાં આયોજન, અમલીકરણ અને ટકાઉપણાના તબક્કાઓ પર વિગતવાર વિભાગો શામેલ હોવા જોઈએ.

વાર્ષિક અમલીકરણ આયોજન (Annual Implementation Plan-AIP) માટે નીચે મુજબની જરૂરિયાતો રહેશે:

રાજ્યના લક્ષ્યોને સિદ્ધ કરવા માટે, રાજ્યવાર, જિલ્લાવાર, કેટેગરી પ્રમાણે (સરકારી, અનુદાનિત, ખાનગી), તબક્કાવાર (પ્રાથમિક, ઉચ્ચપ્રાથમિક, માધ્યમિક) ફેક્ટ શીટ્સ બનાવો જે નિર્ણાયક વિસ્તારોની સુધારણાની ઓળખ કરવા કામ લાગશે. સંસાધનોની ફાળવણી કરી અને રાજ્યને લગતા પગલાં લઈને નિર્ધારિત લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે ક્ષતિઓ, સંકળાયેલ કારણ પરિબલોને ઓળખો અને રાજ્ય માટે વ્યૂહરચના ઘડો.

તબક્કા વાર લક્ષ્યો બેઝ લાઇન સર્વે/NASમાં ધ્યાને આવેલ ક્ષતિઓને ધ્યાનમાં લેશે. રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વિકસિત વાર્ષિક લક્ષ્યો (2026-27ના રાષ્ટ્રીય લક્ષ્ય પર આધારિત) કેન્દ્રીય સ્તરે વિકસાવામાં આવેલ સાધનો દ્વારા માપવામાં આવશે.

નિર્ણાયક પરિબલો

- શિક્ષકની ભરતી અને બદલીની પારદર્શક, મજબૂત અને મોટાભાગે ઓનલાઇન સિસ્ટમ દ્વારા દરેક શાળામાં પૂર્વ પ્રાથમિકથી ધોરણ 3 સુધીના પાયાના તબક્કામાં પૂરતા પ્રમાણમાં તાલીમબદ્ધ શિક્ષકોની ઉપલબ્ધતા.
- શિક્ષકોની નિયમિત હાજરી અને તેમના વહીવટી બોજમાં ઘટાડો અને બિન-શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય ભાગીદારી.
- શૈક્ષણિક સત્રની શરૂઆત પહેલા વિદ્યાર્થીઓને પાઠ્યપુસ્તકો અને ગણવેશ વિતરણ.
- દરેક પ્રાથમિક શાળામાં મૂળભૂત સુવિધાઓ: છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે અલગ શૌચાલય, પીવાલાયક પાણી, આરોગ્યપ્રદ અને સ્વચ્છ વાતાવરણ, સલામત શાળાનું માળખું અને પર્યાવરણ, જરૂરી સાધન-સામગ્રીવાળા વિશાળ વર્ગખંડો વગેરે.
- તમામ પાસાઓને આવરી લેતી દરેક શાળા માટે RTE ધોરણોની ખાતરી કરવી.

- પાયાના વર્ષોમાં અધ્યાપન કરાવતા શિક્ષકોને શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન મળી રહે તે માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા તૈયાર કરાયેલું સલાહકાર મંડળ. માર્ગદર્શકો/સલાહકારોની પસંદગી શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, શિક્ષકો, વરિષ્ઠ/નિવૃત્ત શિક્ષકો, ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓ વગેરેમાંથી કરી શકાય છે.
  - બાળકો માટે ભાષા, સાક્ષરતા અને ગણિત માટે પૂરતો શીખવાનો સમય.
  - ઓન-સાઇટ શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન પૂરી પાડવા માટે SCERTs, DIETs, BRC, CRCs ને મજબૂત બનાવવું અને
  - શિક્ષકોને માર્ગદર્શન.
  - સામુદાયિક જોડાણ/અભિયાનને જન આંદોલન બનાવવું.
  - શિક્ષણમાં ભાષા માટે સામાજિક એકત્રીકરણ, પાયાના શિક્ષણમાં બાળકોની ભાષાઓ સહિતના મુદ્દાઓ.
  - TLM અને બાળકોના પુસ્તકો માટે માતૃભાષા અને શાળા/વર્ગખંડ પુસ્તકાલયો માટે પૂરતી બજેટની જોગવાઈ.
  - પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે માસિક/ત્રિમાસિક અંદાજિત લક્ષ્યો સાથે સમયરેખા સાથે નાણાકીય વર્ષ માટે અભિયાનના દરેક ઘટક હેઠળ ભૌતિક અને નાણાકીય અંદાજ સાથે પ્રવૃત્તિઓની યોજના.
  - જિલ્લા કક્ષાની યોજનાઓનો સારાંશ આપવો. બ્લોક/ક્લસ્ટરનાં આયોજનોને ધ્યાને લઈને, એકીકરણ કરીને જિલ્લા માટે AIPs તૈયાર થવા જોઈએ. રાજ્ય અભિયાન સત્તાધીશ તે જિલ્લા અમલીકરણ યોજનાઓને રાજ્ય અમલીકરણ યોજના તરીકે વ્યવસ્થિત રીતે એકીકૃત કરશે.
  - હસ્તક્ષેપોની મજબૂતી સુનિશ્ચિત કરવાના આયોજનો.
  - રાજ્ય કક્ષાએ હાથ ધરવામાં આવનાર દેખરેખ અને મૂલ્યાંકન માટેની યોજનાઓની વિગતો.
  - તમામ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વાર્ષિક ધોરણે મળેલી સફળતાઓ, શ્રેષ્ઠ અભ્યાસ અને નવીનતાઓ, નવી તકનીકોનો ઉપયોગ વગેરેનું લેખન/દસ્તાવેજીકરણ પ્રકાશિત કરવામાં આવશે.
  - રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો SCERTs, DIETs, આચાર્યો અને શિક્ષકોની ક્ષમતા વધારવા માટેના આયોજન પણ કરશે જેથી તેઓ શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન પૂરાં પાડી શકાય અને AIP અમલમાં મૂકી અને વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન પરિણામો સુધારી શકાય.
  - લક્ષ્યોને તબક્કાવાર પ્રાપ્ત કરવા રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ભરતીઓ કરશે, સલાહકારોને જોડશે અને શાળાઓ/શાળાકીય માળખું /શિક્ષકો/સંસાધનોને સુસંગત અને સામર્થ્યવાન બનાવશે તદ્દપરાંત વિવિધ પાસાઓ માટે આયોજન કરશે.
- વંચિત અથવા SEDG વિસ્તારોમાં, SEZ અને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓમાં, શિક્ષકોની ઉપલબ્ધતા પર ભાર મૂકવામાં આવશે.

- રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વંચિત અથવા SEDG વિસ્તારોમાં, SEZ અને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓમાં, શિક્ષકોની ખાલી જગ્યાનું મૂલ્યાંકન કરશે અને આ વિસ્તારો માટે પ્રાથમિકતાના ધોરણે PTRને (વિદ્યાર્થી શિક્ષક મહેકમ) તર્કસંગત બનાવશે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સમય મર્યાદામાં શિક્ષકોની ભરતી કરશે; જેમાં લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોની સાથે યોગ્યતા ધરાવતા સ્થાનિક શિક્ષકોનો પણ સમાવેશ થશે.
- SEDG વિસ્તારો, SEZ અને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓના શિક્ષકોને અગ્રીમતાના ધોરણે તાલીમ આપવામાં આવશે, ખાસ કરીને બાળકની બોલચાલની અને શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષાની ક્ષતિઓને કેવી રીતે દૂર કરવી તેની તાલીમ. રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા અપનાવવામાં આવતી વિવિધ પદ્ધતિઓ દ્વારા પ્રાથમિક શાળાઓમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન આપવા માટે આ વિસ્તારોના શિક્ષકોને પ્રોત્સાહન અને માર્ગદર્શન આપવામાં આવશે.

બહુભાષી શિક્ષણને અમલમાં મૂકવા રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો નીચેના પગલાંઓનો પણ સમાવેશ કરશે:

- માતૃભાષા અને શાળાની ભાષા વચ્ચેની ક્ષતિઓ ઓળખવા માટે સરળ ભાષાકીય સર્વેક્ષણો હાથ ધરવા અને યોગ્ય હસ્તક્ષેપની વ્યૂહરચના માટે આયોજન કરવું.
- MLE અભિગમ અપનાવી શિક્ષણ વહીવટદારો અને શિક્ષકો જેવા તમામ ભાગલેનારાઓની ક્ષમતા અને જાગૃતિમાં વૃદ્ધિ.
- બાળકોની માતૃભાષામાં સાંસ્કૃતિક રીતે સંવેદનશીલ અને ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળી અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રી વિકસાવવી અને આ સામગ્રીના ઉપયોગ માટે માર્ગદર્શિકા બનાવવી.
- BRC/CRCની મદદથી, દૈનિક અધ્યયન-અધ્યાપનમાં બાળકોની માતૃભાષાનો વ્યવસ્થિત અને અસરકારક ઉપયોગ કરવા શિક્ષકોને સતત શૈક્ષણિક દેખરેખ અને માર્ગદર્શન પુરા પાડવા.
- બાળકોની માતૃભાષાના સમાવેશ અને MLEના અભિગમો માટે અસરકારક વ્યૂહરચનાઓ વિકસાવો, અને સાથે સાથે શિક્ષકોની શ્રેષ્ઠ કામગીરીનું દસ્તાવેજીકરણ કરો.

આ અભિયાનના લક્ષ્યો હાંસલ કરવામાં રાજ્ય/જિલ્લાઓ/બ્લોકોની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે અને તેને પ્રોત્સાહનો (Incentives) સાથે જોડવામાં આવશે.

Useful Resources

Abadzi, Helen. 2006. Efficient Learning for the Poor: Insights from the Frontier of Cognitive Neuroscience. Washington, DC: World Bank. ©World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7023> License: CC BY 3.0 IGO National Education Policy, 2020. Ministry of Education

પ્રકરણ 11 અભિયાનના અમલીકરણમાં વિવિધ હિતકારકોની ભૂમિકા

મુખ્ય મુદ્દાઓ

- આ પ્રકરણમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યને મિશન મોડમાં 2026-27 સુધીમાં હાંસલ કરવા માટે વિવિધ સહભાગીઓની ભૂમિકાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

11.1 શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, MoE

શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય (MoE) તે રાષ્ટ્રીય સ્તરે FLN મિશનની અમલીકરણ સંસ્થા હશે. સૌપ્રથમ 2021માં રાષ્ટ્રીય FLN મિશન વર્ષ 2026-27 સુધીમાં સિદ્ધ કરી કરી શકાય તેવી નિષ્પત્તિઓ સાથે સર્વગ્રાહી વાર્ષિક લક્ષ્યો જાહેર કરશે. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે, તેમજ અસરકારક અમલીકરણની ખાતરી કરવા માટે, વિભાગ દ્વારા મિશન માટે ઓનલાઇન મોનીટરીંગ સિસ્ટમ વિકસાવવામાં આવશે. આમ, આ હેતુ માટે વિભાગ દ્વારા ડેશબોર્ડ સાથેનું રાષ્ટ્રીય સ્તરની આઇટી આધારિત મોનીટરીંગ સિસ્ટમ વિકસાવવામાં આવશે, જેમાં રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, જિલ્લા અને બ્લોક સ્તરનો સરેરાશ ડેટા હશે. DIKSHA જેવા હાલના ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ પણ દરેક સ્તરે ક્ષમતા વધારવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે. વધુમાં, મિશન રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને તકનીકી અને સલાહકારી સહાય પૂરી પાડશે, જેમાં જાહેર સાહિત્ય અને સંસાધનોની રચના અને વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી, જાળવણી અને પાયાના તબક્કા માટે શૈક્ષણિક સિદ્ધિ માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની ગુણવત્તા માપણી માટે એપ્લિકેશન વિકસાવવી તેમજ શિક્ષણ મંત્રાલય સમગ્ર શિક્ષા યોજના હેઠળ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ભંડોળ સહાય પણ આપશે.

11.2 રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોની ભૂમિકા

2026-27 સુધીમાં મિશન મોડમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યને હાંસલ કરવા માટે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવવાની છે. આ માટે, FLN મિશનના અસરકારક સંચાલન માટે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ નીચેની પ્રવૃત્તિઓ (ઉદાહરણરૂપ) સુનિશ્ચિત કરવાની જરૂર પડશે:

- આ દિશામાં પ્રથમ પગલું તેમનાં સંબંધિત FLN લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા માટે વાર્ષિક કાર્ય યોજનાઓ બનાવશે. આમ, FLN મિશનના તમામ કેન્દ્રિત વિસ્તારોને આવરી લેતી પ્રવૃત્તિઓના અમલીકરણ માટે રોડમેપ અને વાર્ષિક એક્શન પ્લાન ધરાવતું એક અમલીકરણ માળખું તૈયાર કરવાની જરૂર પડશે.
- વાર્ષિક લક્ષ્યો (2026-27 માટે રાષ્ટ્રીય લક્ષ્ય પર આધારિત) અને વાર્ષિક પ્રગતિના માપ માટે કેન્દ્રીય સ્તરે વિકસાવેલા સાધનો પર કામ કરવું. આ લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા માટે, રાજ્યવાર, જિલ્લાવાર, કેટેગરી મુજબ (સરકારી, ખાનગી), તબક્કાવાર (પ્રાથમિક, મધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિક) ફેક્ટ શીટ્સ તૈયાર કરવી કે જેમાં સુધારણા માટે નિર્ણાયક ક્ષેત્રોની ઓળખ થાય.

- 2021માં હાથ ધરવામાં આવનાર છે તે NAS માં જોવા મળેલ ક્ષતિઓના આધારે રાજ્યને લગતા તબક્કાવાર એક્શન પ્લાન તૈયાર કરીને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો આ એક્શન પ્લાનને રાષ્ટ્રીય મિશન સાથે જોડી દેશે.
- પૂર્વ-પ્રાથમિકથી ધોરણ 3 સુધી દરેક શાળામાં પૂરતા પ્રમાણમાં શિક્ષકોનું મહેકમ સુનિશ્ચિત કરવાનું આયોજન, ખાસ કરીને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓ, SEZ અને મિશન મોડમાં FLN લાગુ કરવા માટે શિક્ષકોનું વ્યાપક ક્ષમતાવર્ધન હાથ ધરવા.
- જો બાળકો દરેક ધોરણની અધ્યયનના નિષ્પત્તિમાં પ્રાવીણ્ય પ્રાપ્ત કરે, તો તેની પ્રગતિના વ્યક્તિગત ટ્રેકિંગ માટે પૂર્વ-પ્રાથમિકમાં પ્રવેશેલા દરેક બાળકનો ડેટાબેઝ બનાવવામાં આવશે અને તેનું મેપિંગ કરવામાં આવશે.
- પ્રાથમિક શાળાઓમાં પાયાની સુવિધાઓ સુનિશ્ચિત કરવી અને જરૂરિયાતોનું મેપિંગ કરવું.
- શૈક્ષણિક સત્રની શરૂઆત પહેલા વિદ્યાર્થીઓને પાઠ્યપુસ્તકો અને ગણવેશ પહોંચાડવાની ખાતરી કરવી.
- નાણાકીય વર્ષ માટે સમયરેખા સાથે મિશન અંતર્ગતના દરેક ઘટક હેઠળ ભૌતિક અને નાણાકીય અંદાજો સાથે પ્રવૃત્તિઓની યોજના તૈયાર કરવી.
- FLN મિશનના ઉદ્દેશો હાંસિલ કરતા શિક્ષકોને શૈક્ષણિક સહાય આપવાના હેતુ સભર માર્ગદર્શક મંડળ નક્કી કરવા.
- SEDG વિસ્તારો, SEZ અને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓના શિક્ષકોને અગ્રતા પર તાલીમ આપવામાં આવશે, ખાસ કરીને બાળકની બોલચાલની અને સૂચનાના માધ્યમ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષાની ક્ષતિઓને પહોંચી વળવા તેની તાલીમ આપવામાં આવશે.
- શાળા/જાહેર પુસ્તકાલયોને અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો અભિન્ન ભાગ બનાવવામાં આવશે અને શાળાના કલાકો પછી સમુદાય અને ખાસ કરીને વાલીઓ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.
- સફળતાનું વૃતાંત, શ્રેષ્ઠ આચરણો, નવાચાર, નવી તકનિકોનો ઉપયોગ વગેરેનું લેખન/દસ્તાવેજીકરણ કરવા.
- SMC સભ્યોની તાલીમ, માતાપિતા અને સમુદાય માટે જાગૃતતા અભિયાન કે જેથી તેઓ અધ્યયન નિષ્પત્તિ સિદ્ધિના ઇચ્છિત સ્તરને ધોરણ પ્રમાણે/વિષય પ્રમાણે સમજે અને તે મુજબ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિ પર નજર રાખે.

11.3 NCERTની ભૂમિકા

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની પ્રાપ્તિના આ રાષ્ટ્રીય ઉદ્દેશને પરિપૂર્ણ કરવામાં અને પ્રાપ્ત કરવામાં NCERT શાળાકીય શિક્ષણ માટે દેશની અગ્રણી શૈક્ષણિક સંસ્થા તરીકે મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે. ECE ફેમવર્કના સાતત્ય તરીકે પાયાના તબક્કા માટે અન્ય નિષ્ણાતોના સહયોગથી FLN પર

ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતો અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણશાસ્ત્રનું માળખું વિકસાવવાની પ્રાથમિકતા હશે, જેમાં અભ્યાસક્રમ અને વર્ગખંડની સામગ્રી, શિક્ષક તાલીમ અને અધ્યયન નિષ્પત્તિનો સમાવેશ થાય છે.

ઉપરાંત, NCERT પૂર્વ-પ્રાથમિકના શિક્ષકો માટે ખાસ ક્ષમતાવર્ધન પેકેજ તૈયાર કરશે અને યોગ્ય અધ્યયન સમૃદ્ધિ કાર્યક્રમ બનાવશે. પાયાના શિક્ષણને પ્રાથમિકતા આપવા માટે મૂલ્યાંકન, ટૂલ્સ અને સૂચક અંકો દ્વારા ક્ષતિઓનું વિશ્લેષણ કરવાનું કાર્ય મહત્વનું રહેશે. આ સંદર્ભે, ધોરણ 1 થી 3 માટે બેઝલાઇન સર્વે કરવા માટેનો નમૂનો વિકસિત કરવામાં આવશે જેથી તેમના વર્તમાન સ્થિતિની ખાતરી કરી શકાય જેમાં યોગ્ય પ્રયત્નો પૂરા પાડી શકાય અને પછીથી પ્રગતિને માપી શકાય.

FLN મિશનના ઉદ્દેશને વધુ પૂરક બનાવવા માટે ધોરણ 1માં પ્રવેશ પામતા વિદ્યાર્થીઓ માટે 3 મહિનાનું પ્રવૃત્તિ-આધારિત (play-based) શાળા-તત્પરતા મોડ્યુલ વિકસિત કરવામાં આવશે, જેથી ધોરણ 1માં પ્રવેશતી વખતે તમામ વિદ્યાર્થીઓ શાળા માટે તૈયાર હોય.

અધ્યાપન અને અધ્યયન માટે અધ્યયન-નિષ્પત્તિ આધારિત અભિગમનો અસરકારક અમલ સુનિશ્ચિત કરવા NCERT દ્વારા નીચેનાં પગલાંઓ પણ લેવામાં આવશે:

- તમામ પ્રતિભાગીઓને (વિદ્યાર્થી, શિક્ષક, માતાપિતા, સમુદાય) સરળ રીતે સમજાવતા ઇન્ફોગ્રાફિક્સ/પોસ્ટરો/પ્રસ્તુતિઓ તૈયાર કરવા જેમાં દરેક વિષય માટે પાયાના તબક્કા માટેની દરેક અધ્યયન નિષ્પત્તિ સરળ રીતે સમજાવેલી હોય.
- દરેક ધોરણના શિક્ષકો માટે ઓનલાઇન શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ (ECCE થી પ્રાથમિક સ્તર સુધી), વીડિયોમાં તેમના વિષય મુજબ અધ્યયન નિષ્પત્તિ સમજાવેલી હોય.
- પાયાના તબક્કા માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિ પર આધારિત વધારાનાં સંસાધનો જેમ કે વર્કબુક/વર્કશીટ/ક્રિવિઝ/વગેરે વિકસાવવા.
- દરેક ધોરણના દરેક વિષય માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિનાં માપન માટે અલગ અલગ બે સ્તરે ઓછામાં ઓછી 10 મૂલ્યાંકન સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા.
- દરેક ધોરણમાં (ધોરણ 3 સુધી) દરેક અધ્યયન નિષ્પત્તિમાં, દરેક વિષયમાં, સમાન ધોરણમાં અથવા નીચલા ધોરણની અધ્યયન નિષ્પત્તિ સાથે બેકવર્ડ લીકેજ (backward linkage) હોઈ શકે છે. જ્યાં સુધી કોઈ બાળક આગાઉના ધોરણની અધ્યયન નિષ્પત્તિમાં નિપુણતા હાંસલ ન કરે ત્યાં સુધી તે બાળક જે તે ચાલુ ધોરણની અધ્યયન નિષ્પત્તિ પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં. અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વચ્ચે backward અને forward linkages સ્થાપિત કરવા આવશ્યક છે. NCERT તેને પાયાના ધોરણ (ECCE થી ધોરણ 3) માટે વિસ્તારથી વર્ણવશે.
- NAS-2017 ના આધારે, NCERT દ્વારા કઠીનબિંદુ નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે. દરેક કઠીનબિંદુ ના અધ્યાપન અને અધ્યયનને સમજાવવા માટે પોસ્ટર /સામગ્રી /ઇન્ફોગ્રાફિક્સ / પ્રસ્તુતિ/ સંસાધનો તૈયાર કરવામાં આવશે. આ સામગ્રી શિક્ષક કેન્દ્રી અને વિદ્યાર્થી કેન્દ્રી એમ બે સ્વરૂપોમાં હોવી

જોઈએ. વધુમાં, પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યને અનુસરીને, NCERT નીચેની પ્રવૃત્તિઓ પણ કરશે:

- i. ઓનલાઇન અને બ્લેન્ડેડ મોડમાં શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ અને ઉદાહરણરૂપ સામગ્રી તૈયાર કરવી.
- ii. પાઠ્યપુસ્તકો સિવાય, પાયાના તબક્કા માટે અત્યંત આકર્ષક, આનંદદાયક અને નવીન વિચારો ધરાવતી વધારાની શૈક્ષણિક સામગ્રી વિકસાવવામાં આવશે.
- iii. એક સર્વગ્રાહી, 360-ડિગ્રી, બહુ-પરિમાણિય અહેવાલ જે જ્ઞાનાત્મક, લાગણીશીલ, સામાજિક-ભાવનાત્મક અને સ્નાયુ સબંધી ક્ષેત્રોમાં દરેક વિદ્યાર્થીની વિગતવાર પ્રગતિ તેમજ વિશિષ્ટતા બતાવે છે તે HPC તૈયાર કરશે.
- iv. FLN માટે ગણિત અને વાંચન સાક્ષરતા માટે અંગ્રેજી અને હિન્દીમાં ઈ-સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવશે અને DIKSHA પર અપલોડ કરવામાં આવશે.

11.4 CBSEની ભૂમિકા

રાષ્ટ્રીય FLN મિશનના મહત્વના સહયોગી તરીકે, CBSE પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના અધ્યયન નિષ્પત્તિ મેટ્રિક્સને અનુસરીને, સંલગ્ન શાળાઓમાં યોગ્યતા આધારિત શિક્ષણનો ખ્યાલ રજૂ કરશે, અને સાથે સાથે DoSELને તેનું મોનિટરિંગ અને રિપોર્ટિંગ પણ કરશે. CBSE પ્રાથમિક સ્તર માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિ માટે કોડિફિકેશન અને મેટ્રિક્સ વિકસાવવા માટે NCERT સાથે મળીને કામ કરશે અને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે ECCE અને પ્રાથમિક શિક્ષકોની ક્ષમતાવર્ધનમાં મહત્ત્વની ભૂમિકા ભજવશે. આ હેતુ માટે, CBSE એ NCERT સાથે પ્રાથમિક સ્તરે ઉત્કૃષ્ટ શિક્ષકોનું એક જૂથ નક્કી કરશે જે સરકારી પ્રાથમિક શિક્ષકોને માર્ગદર્શન આપી શકે અને પાઠ યોજનાઓ, નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ, આઇટમ બેન્કો વગેરે સહિતના પાયાના તબક્કે શિક્ષકોને સહાય આપવા માટે ઈ-સામગ્રી વિકસાવશે.

11.5 કેન્દ્રીય વિદ્યાલય સંગઠનની ભૂમિકા

KVS શાળાઓને મિશન મોડમાં ધોરણ 3 સુધીમાં તમામ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે મોડેલ શાળા તરીકે વિકસાવવામાં આવશે. KVS પ્રાથમિક સ્તરે યોગ્યતા આધારિત શિક્ષણ રજૂ કરવામાં અને CBSE અને NCERT દ્વારા વિકસિત અધ્યયન નિષ્પત્તિ મેટ્રિક્સ અપનાવવામાં પહેલ કરશે. આથી, જ્યાં પણ શક્ય હોય ત્યાં સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓ માટે KVS માં પ્રદર્શન વર્ગો પૂરા પાડવામાં આવશે અને KVS ના તમામ પ્રાથમિક શિક્ષકોને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન અને વિવિધ શિક્ષણશાસ્ત્ર માટે તાલીમ આપવામાં આવશે. આમ, દરેક બાળકોની પ્રગતિને ટ્રેક કરવા અને CBSE અને NCERT સાથે સમન્વય જાળવવા માટે તેમજ 2026-27 સુધીમાં તમામ બાળકો પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તે સુનિશ્ચિત કરવાના તમામ પ્રયાસો કરવામાં આવશે.

11.6 SCERTs ની ભૂમિકા:

FLN અભિયાન હેઠળ, SCERTs ને કેટલીક જવાબદારીઓ સોંપવામાં આવશે: અભ્યાસક્રમની રચના અને વિકાસ/અનુરૂપતા, સૂચનાત્મક ડિઝાઇન, શિક્ષકો અને SRG નું ક્ષમતાવર્ધન, સ્થાનિક સંદર્ભવાળા અધ્યયન-અધ્યાપન સાહિત્ય નિર્માણ, શિક્ષકોનું વિસ્તૃત ક્ષમતાવર્ધન, શિક્ષકો માટે તાલીમના મોડ્યુલ અને સંસાધનો સ્થાનિક ભાષામાં તૈયાર કરવાની જવાબદારી. સાથે સાથે, પાયાના તબક્કા માટે વધારાની શૈક્ષણિક સામગ્રી પણ તૈયાર કરવાની રહેશે જેમાં સ્થાનિક નિષ્ણાંતો અને સંદર્ભોની સામેલગીરી રહેશે. આ સામગ્રી આકર્ષક, આનંદદાયક અને નવીન વિચારો વાળી હોવી જોઈએ. FLNના શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન માટે, NCERT (KVS/JNV/CTSA/CBSE શાળાઓ માટે) દ્વારા વિદ્યાર્થી પ્રગતિ પત્રક ડિઝાઇન કરવામાં આવશે અને SCERTs તેમના રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે તેને અપનાવશે/ફેરફાર કરશે. વધુમાં, SCERTs પાયાના તબક્કા માટે સતત આઇટમ બેન્ક વિકસાવશે, જે દરેક અધ્યયન નિષ્પત્તિના માપન અથવા સિદ્ધિ સાથે સંબંધિત છે, જેમાં પ્રમાણિત માપદંડ સંદર્ભિત કસોટીઓ (વિષય દીઠ ઓછામાં ઓછી 500 વસ્તુઓ) નો સમાવેશ થાય છે. આ કસોટીઓ શાળાના શિક્ષકો દ્વારા બાળકોને ભયમુક્ત વાતાવરણમાં નિર્ધારિત સમયાંતરે લેવાવી જોઈએ જેથી તેમને પર્યાપ્ત એક્સપોઝર મળે.

11.7 DIETsની ભૂમિકા

FLN અભિયાનના અસરકારક અમલીકરણમાં DIETs ની ભૂમિકા અત્યંત નિર્ણાયક રહેશે, જેના માટે DIETs ને જિલ્લા સ્તરે સ્વાયત્ત સંસ્થા તરીકે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે, જે જિલ્લાને લગતી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે કામ કરશે. દરેક DIET, ખાસ કરીને FLN માટે, શૈક્ષણિક સંસાધન જૂથ તૈયાર કરી શકે, જેમાં શિક્ષકો, શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ, જિલ્લા શિક્ષણ આયોજકો અને યુનિવર્સિટી શિક્ષણ વિભાગના અધ્યાપકોનો સમાવેશ થાય છે. SCERTએ રાજ્ય, જિલ્લા અને ઉપ-જિલ્લા સ્તરે DIETs અને અન્ય સંસ્થાઓ સાથે મળીને પૂરક અને સંકલિત ભૂમિકાઓ ભજવવાની છે જેથી શાળાઓ અને શિક્ષકોની જરૂરિયાતોને અસરકારક ઓનસાઇટ સપોર્ટ અને સહાયક દેખભાળયુક્ત મદદ (Mentoring Mechanism) મળી રહે.

11.8 DEOs અને BEOsની ભૂમિકા

જિલ્લા અને બ્લોક મિશનના ભાગરૂપે સાર્વત્રિક (Universal) પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે DEO અને BEO ને મહત્વની ભૂમિકા ભજવવાની છે. DEO અને BEO એ પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં આવેલી શાળાઓની અસરકારક દેખરેખ, માર્ગદર્શન અને નિરીક્ષણ ઉપરાંત, FLN મિશન હેઠળ મહત્વની ભૂમિકા નિભાવવાની છે જેમાં મફત પાઠ્યપુસ્તકો, ગણવેશ, અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રીનું વિતરણ, અને સંલગ્ન રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો દ્વારા શાળાઓને પૂરાં પાડવામાં આવેલ અન્ય કોઈપણ સંસાધનોનું સમયસર વિતરણ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અન્ય મહત્વની કામગીરીમાં FLN પરના વિવિધ તાલીમ કાર્યક્રમોની દેખરેખ અને તેમના અધિકારક્ષેત્રમાં પ્રાથમિક શિક્ષકોની ક્ષમતા

વધારવાનું સુનિશ્ચિત કરવાનું રહેશે. સમય પહેલાં FLN લક્ષ્યો હાંસલ કરવા માટે જિલ્લા અને બ્લોકમાં સ્પર્ધાત્મક ભાવના રહેશે, જેના માટે તેમને પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે.

11.9 BRC અને CRCની ભૂમિકા

પાયાની સાક્ષરતા માટે નવી શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિઓ અપનાવવામાં અને શિક્ષકોને સહાય કરીને પ્રાથમિક શાળાઓને શૈક્ષણિક સંસાધન સહાય પૂરી પાડવા માટે BRC અને CRC મહત્વપૂર્ણ કેન્દ્રો તરીકે કાર્ય કરશે. બ્લોક અને ક્લસ્ટર સ્તરે FLN મિશનનાં લક્ષ્યો સામે પ્રવૃત્તિઓની પ્રગતિની દેખરેખ માટે BRC અને CRC બંને મુખ્ય એજન્સી રહેશે. પરિણામે, તેઓ FLN માટે એક વ્યાપક ગુણવત્તા સુધારણા યોજના તૈયાર કરી શકે, તમામ સંસ્થાઓમાં સંકલન અને એકસૂત્રતા માટે એક માળખું પણ પ્રદાન કરી શકે, સમય મર્યાદામાં તેનો અમલ કરી શકે અને FLNના દ્રષ્ટિકોણથી શાળા વિકાસની રચના માટે શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, સમુદાયના સભ્યો અને સ્થાનિક સત્તાઓ સાથે પરામર્શ કરી શકે છે.

11.10 મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષકોની ભૂમિકા

વિદ્યાર્થી જીવનનાં પાયાનાં વર્ષોમાં શિક્ષકો તેમના વર્ગખંડમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. શિક્ષકો તેમના વર્ગખંડના સંચાલકો હોય છે અને વિદ્યાર્થીઓને હૂંફાળું, સમાવિષ્ટ શૈક્ષણિક વાતાવરણ પૂરું પાડે છે. શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓના માર્ગદર્શક અને સલાહકાર હોય છે, અને વિદ્યાર્થીઓની તકલીફો પર ધ્યાન આપે છે, વિદ્યાર્થીઓની તણાવ કે વર્તણૂકને લગતી સમસ્યાનું સમાધાન શોધે છે. પાયાના તબક્કે વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળીને શિક્ષકોએ એવી પરિસ્થિતિઓનું નિર્માણ કરવાની જરૂર છે જે વિદ્યાર્થીના રોજિંદા જીવનમાં બનતી હોય અને પછી તેમની શીખવવાની યોજનાનો ભાગ બને. શિક્ષકોનું વ્યાપક ક્ષમતાવર્ધન તે તમામ બાળકો માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યને પ્રાપ્ત કરવાની દિશામાં મહત્વનું પગલું હશે. પરિણામે, મુખ્ય શિક્ષકોએ શિક્ષણશાસ્ત્રના આગેવાન તરીકે સુકાન સંભાળવાની જરૂર છે, જ્યારે શિક્ષકોએ તેમના દરેક ધોરણ/વિષયોમાં તેમના વર્ગખંડના વ્યવહારો દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વિશે સ્પષ્ટ રહેવાની જરૂર છે. FLN મિશન માટે સમુદાયની ભાગીદારીની વ્યૂહરચનાના આયોજન અને અમલીકરણમાં મુખ્ય ભાગીદાર તરીકે મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષકોની ભૂમિકા નોંધપાત્ર છે.

11.11 NGO/CSOની ભૂમિકા

સિવિલ સોસાયટી સંસ્થાઓએ શિક્ષણ ક્ષેત્રે ઘણા લાંબા સમયથી વિવિધ રીતે મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપ્યું છે. સરકાર અને સિવિલ સોસાયટી વચ્ચે અસરકારક ભાગીદારી અને સહયોગનાં ઘણાં ઉદાહરણો જોવા મળે છે. FLN મિશનને અસરકારક રીતે અમલમાં મૂકવા માટે, સરકાર અને સિવિલ સોસાયટી સંસ્થાઓ વચ્ચે આદર સાથે લાંબા ગાળાની ભાગીદારીની મોકળાશ ઉભી થવી જોઈએ, અને સિવિલ સોસાયટી વ્યાપક અને પદ્ધતિસરના જોડાણની ખાતરી થવી જોઈએ.

વધુમાં, સંબંધિત FLN લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે, રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં નિપુણતા ધરાવતા NGO/CSOs સાથે કામ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે.

હકીકતમાં, કેટલાંક ક્ષેત્રો એવાં છે, જ્યાં NGO અને અન્ય સિવિલ સોસાયટી સંગઠનો નોંધપાત્ર ભૂમિકા ભજવી શકે છે. એવાં કેટલાંક ક્ષેત્રો નીચે મુજબનાં છે:

- પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે ક્ષમતા નિર્માણ અને સંસાધનોનો વિકાસ.
- પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન વિશે સતત ગતિશીલતા અને જાગૃતિ નિર્માણ.
- સમુદાયના સમાવેશ સાથે સામાજિક ઓડિટની પ્રક્રિયાને સગવડતા સભર બનાવવી.
- સોશિયલ ઓડિટ કાર્યક્રમના અમલીકરણમાં પારદર્શિતા, સહભાગિતા અને જવાબદારી જાળવવામાં મદદ કરશે.

11.12 SMCs, સમુદાય અને માતાપિતાની ભૂમિકા

અભિયાનની સફળતા માટે, સમુદાય અને માતાપિતાની સામેલગીરી જરૂરી છે. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના અમલીકરણની દેખરેખમાં વાલીઓએ શાળામાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવવાની જરૂર છે. ઉપરાંત, સશક્ત અને તકનિકી રીતે સજ્જ SMCs લોકજાગૃતિ અને સહભાગિતાના પ્રયત્નોને દૃઢ કરવા માટે નિર્ણાયક રહેશે. અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં SMCs, સમુદાય અને માતા-પિતાની સક્રિય ભાગીદારી સમગ્ર શાળા શિક્ષણ પ્રણાલીમાં જવાબદારી અને ટકાઉપણાને અત્યંત મજબૂત બનાવશે. પરિણામે, માતાપિતા અને SMC માટે એ વસ્તુ સ્પષ્ટ બની જશે કે વિદ્યાર્થીઓએ દરેક ધોરણમાં કેટલી પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરવી. વધુમાં, શાળાના બાળકોની તંદુરસ્તીની નિયમિત તપાસ થાય તેની ખાતરી SMCs અને સમુદાય કરશે અને તંદુરસ્ત ભોજનની જોગવાઈ દ્વારા બાળકોના પોષણ અને આરોગ્યની સમસ્યાને હલ કરવામાં આવશે. ઉપરાંત, બાળકો નિયમિત શાળાએ જાય છે અને તેમના ઘરનું વાતાવરણ જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેમને શિક્ષણમાં પ્રગતિ કરવા માટે પૂરતી તકો પૂરી પાડે છે તેની ખાતરી કરવા માટે માતાપિતા અને સમુદાયની ભૂમિકા મહત્વપૂર્ણ રહેશે.

11.13 સ્વયંસેવકોની ભૂમિકા

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો પોતાની એક એવી માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરશે જેમાં પીઅર જૂથો અને અન્ય સ્થાનિક સ્વયંસેવકોને જોડવામાં આવશે, જેથી તેઓ 2026-27 સુધીમાં ધોરણ 3ના તમામ વિદ્યાર્થીઓ માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યમાં યોગદાન આપી શકે. આ હેતુ માટે, સ્વયંસેવકો ધોરણ 3 સુધીના દરેક ધોરણમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ ઈચ્છિત લક્ષ્યો હાંસલ કરી શકે તેની ખાતરી કરવા માટે શિક્ષણકાર્ય કરી શકે છે. રાજ્યો આવી પીઅર-ટ્યુટરિંગ અને સ્વયંસેવક પ્રવૃત્તિઓને પ્રોત્સાહન આપવા માટે નવીન મોડેલોની સ્થાપના કરવાનું વિચારી શકે છે, તેમજ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને પ્રોત્સાહન આપવાના આ રાષ્ટ્રવ્યાપી અભિયાનમાં વિદ્યાર્થીઓને સહાય આપવા માટે અન્ય કાર્યક્રમો શરૂ કરી શકે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો સમુદાયનો દરેક સાક્ષર સભ્ય એક બાળકને કેવી રીતે વાંચવું તે શીખવવા કટિબદ્ધ બને તો તે દેશની શિક્ષણ પરિસ્થિતિને ખૂબ જ ઝડપથી બદલી નાખશે.

11.14 ખાનગી શાળાઓની ભૂમિકા:

રાષ્ટ્રીય FLN મિશનના સફળ અમલીકરણમાં ખાનગી શાળાઓ એક મહત્વપૂર્ણ હિસ્સેદાર છે. UDISE (2019) મુજબ, ભારતમાં કુલ વિદ્યાર્થીઓના (12 કરોડ) 50% વિદ્યાર્થીઓ આજે દેશભરની 4.5 લાખ ખાનગી સંચાલિત શાળાઓમાં અભ્યાસ કરે છે. રાષ્ટ્રીય FLN મિશન ગુણવત્તા સુધારવા પર સારું એવું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે, તેથી એ જરૂરી છે કે ખાનગી શાળાઓ FLN મિશનને સફળ બનાવવા સક્રિય બને અને ભારતનાં તમામ બાળકો માટે FLN લક્ષ્યો પ્રાપ્ત થાય તે સુનિશ્ચિત કરે. NEP 2020 એ પણ જણાવે છે કે "SSSAના આદેશોની જગ્યાએ, જાહેર અને ખાનગી શાળાઓનું (કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સંચાલિત/સહાયિત/નિયંત્રિત શાળાઓ સિવાય) મૂલ્યાંકન અને માન્યતા સમાન માપદંડો અને પ્રક્રિયાઓ પર કરવામાં આવે, જેથી ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન જાહેર અને પારદર્શિતા પર ભાર મૂકવામાં આવે જેમાં સામાજિક હિતો ધરાવતી ખાનગી શાળાઓને પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે અને તેને કોઈપણ રીતે દબાવી ન શકાય." આ કારણે ખાનગી શાળાઓ FLN મિશનના લક્ષ્યો અને ઉદ્દેશોને પ્રાપ્ત કરવામાં ભાગ લે તે વધુ મહત્વનું બની ગયું છે. આ મૂલ્યાંકનોનો એક અગત્યનો તબક્કો છે જે મૂળભૂત ક્ષમતાઓ અને સંકલ્પનાના વ્યવહારુ અમલની કસોટી કરે છે. એ જ રીતે, ખાનગી શાળાઓનો સમાવેશ એવા પ્રત્યાયનમાં થવો જરૂરી છે જે પાયાના શિક્ષણના મહત્વ અને બાળકોના અધ્યયન નિષ્પત્તિ પર તેની અસર અંગે જાગૃતિ વધારવાના હેતુથી થતો હોય.

પ્રકરણ-12- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન દ્વારા શૈક્ષણિક સહયોગ

આ પ્રકરણમાં સમાવિષ્ટ બાબતો:

- જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં પર સહયોગ અને માર્ગદર્શન પૂરું પાડવા માટે રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનને મહત્વપૂર્ણ પ્રતિનિધિ [Agent] તરીકે મજબૂત બનાવવાં.
- તાલુકા અને જૂથ સંસાધન કેન્દ્રો દ્વારા દેખરેખ અને નિરીક્ષણ કરવું.
- નિરંતર કૌશલ્ય વૃદ્ધિ દ્વારા શૈક્ષણિક તજજ્ઞનું ક્ષમતાવર્ધન.
- પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા મિશન માટે શાળાઓનું સામયિક નિરીક્ષણ અને માર્ગદર્શન.

12.1- શાળાઓને જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં માર્ગદર્શન પૂરું પાડવા માટે રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ (GCERT) અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન(DIET)ને મજબૂત બનાવવાં:

રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [GCERT]ની ભૂમિકા:-

રાજ્ય શિક્ષણ સંસ્થાનો 60ના દાયકામાં પ્રાથમિક શિક્ષણની ગુણાત્મક સુધારણા માટે સ્થપાયાં. ત્યારબાદ શાળા વ્યવસ્થામાં શૈક્ષણિક સહયોગ આપવા માટે તૈયાર થયેલ સંસ્થાનોની સંખ્યા વધતા 1973માં આ તમામ સંસ્થાનોને સાંકળીને એક સંસ્થામાં સમાવવામાં આવ્યા. જે રાજ્ય

શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT] તરીકે ઓળખાઈ. સમયાંતરે SCERT ને વિવિધ કાર્યક્રમોની કામગીરી જેવાંકે- સેવાકાલીન શિક્ષણ, અભ્યાસક્રમનું નિર્માણ, સૂચનાત્મક સામગ્રી, પાઠ્યપુસ્તકો, પૂરક-સાહિત્ય, તેમજ સંશોધન કાર્યક્રમ માટે માર્ગદર્શન, રાજ્યના શિક્ષણ વિભાગને મદદ અને સહાય, શિક્ષણના તમામ તબક્કાઓને શૈક્ષણિક સહયોગ ઉપલબ્ધ કરાવવા રાજ્ય સંસાધન સંસ્થાન તરીકે કામ કરવા, શાળા શિક્ષણને સંબંધિત તમામ શૈક્ષણિક બાબતોમાં સંકલન કરવું અને બીજી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સાથે યોગ્ય જોડાણ સ્થાપિત કરવું તેમજ જિલ્લા અને પેટા જિલ્લા [તાલુકા] સ્તરની સંસ્થાઓને મદદ કરવા માટે આદેશ અપાયો. શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ 2009ના અમલીકરણ પછી અભ્યાસક્રમ અને મૂલ્યાંકન પ્રક્રિયા જે, પ્રાથમિક કક્ષાએ તમામ શાળાઓ દ્વારા અનુસરવામાં આવે છે તેના અમલીકરણ માટે SCERTને એક શૈક્ષણિક સત્તાતંત્ર તરીકે સ્થાપિત કરવામાં આવી. એટલા માટે SCERT પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન [FLN] તરીકે પ્રાથમિક શાળાઓમાં તમામ શીખનારાઓ માટે સાર્વત્રિક પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે અમલીકરણ યોજનાની રચના કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનની ભૂમિકા:

આવી જ રીતે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 1986માં જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનની કલ્પના કરવામાં આવી. અને 1990ની શરૂઆતમાં કેન્દ્ર દ્વારા સમર્થિત શિક્ષક-પ્રશિક્ષણ અંતર્ગત પ્રાથમિક શિક્ષણને મજબૂત બનાવવા અને જિલ્લા સ્તરે શિક્ષણનું વિકેન્દ્રીકરણ કરવા માટે સહયોગ કરવા તેની રચના કરવામાં આવી. જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન માટેનું સપનું/દ્રષ્ટિ જિલ્લા કક્ષાએ અસરકારક સંસ્થાન માટેનું હતું જે, પ્રાથમિક સ્તરના શિક્ષકોની પૂર્વ સેવાકાલીન અને સેવાકાલીન તાલીમોમાં સહયોગ કરે. પરિણામે જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનનું મુખ્ય સંસ્થાકીય ધ્યાન શિક્ષકોના નિરંતર વ્યાવસાયિક વિકાસ પર છે, જે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે શાળા સુધારણાને અસર કરે છે. વધુમાં સમગ્ર શિક્ષાની રૂપરેખા મુજબ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે તાલુકા સંસાધન અને જૂથ સંસાધન કેન્દ્રના માધ્યમથી બધા સુધી પહોંચે છે. એના માટે જિલ્લા સંસ્થાનની આવશ્યકતા છે જે શિક્ષકોના સેવાકાલીન કાર્યને અસરકારક બનાવે છે અને તેની દેખરેખ રાખે છે. અને પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન [FLN Mission] માટે તાલુકા કક્ષાએ શાળા સુધારણા પહેલને સમગ્રતયા દિશા અને સહયોગ આપે છે.

પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન [FLN Mission]ની અંતર્ગત રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT]ને સ્થાનિક ભાષામાં શિક્ષકો માટે વિસ્તૃત શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ અને અન્ય સંસાધનો વિકસાવવાની કામગીરી સોંપવામાં આવી છે. તે જ સમયે પૂર્વ પ્રાથમિક ધોરણોથી ધોરણ-3 સુધી વધારાની શીખવાની સામગ્રી જે આનંદદાયી અને નવાચારયુક્ત હોય તેને પણ આ હેતુ માટે વિકસાવવાની આવશ્યકતા છે, બીજી બાજુએ પ્રત્યેક જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન વિશેષ કરીને પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN] માટે શિક્ષકો, -પ્રશિક્ષકો, જિલ્લાના શિક્ષણના આયોજનકર્તા

અને વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણ વિભાગની વિદ્યાશાખાને સમાવિષ્ટ કરતો સંસાધનનો સેતુ વિકસાવી શકે.

હવેથીપાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાનમિશન [FLN] માટેરાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT]જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET] ને મજબુત બનાવવા માટે નીચેના થોડા જટિલ સમર્થકો છે જેને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ પ્રાથમિકતાના ધોરણે લઈ લેવાની જરૂરત છે.

- વિદ્યાશાખાના વિકાસની તકો અને વ્યવસાયિક વિકાસ માટેના માર્ગો જેમાં સેમિનાર, અધ્યતન અનેમિશ્રિત કોર્સ, અને શિષ્યવૃત્તિઓ, શિક્ષકોનો અરસપરસ સંસ્થાકીય વિનિયોગ/ઉપયોગ અને સહયોગાત્મક શિક્ષણ અને સંશોધનનો સમાવેશ થાય છે તેના માટે કાર્યક્ષેત્રને ઉન્નત બનાવવું.
- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT] અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET]ની ક્ષમતામાં વધારો કરવો અને શૈક્ષણિક સહયોગ પૂરો પાડવા માટે સક્ષમ બનાવવા જેના કારણે વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં સુધારો થઈ શકે. આ માળખા અંતર્ગત રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ[SCERT]ની વિદ્યાશાખા માટે ક્ષમતાવર્ધનને સુસંગત અને દ્રઢ બનાવી શકાય તે રીતે સક્રિય રીતે સહયોગ પૂરો પાડવો. અને SCERT માટે આંતરરાષ્ટ્રીય નિષ્ણાતો સાથે કામ કરવા તક પેદા કરવી.
- પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN]માં SCERT અને DIETની વિદ્યાશાખાઓની કુશળતા વિકસાવવા તેમનું માર્ગદર્શન કરવા રાષ્ટ્રીય સંસ્થાનો અને વિશ્વવિદ્યાલયોને ઓળખવા.
- બે રાજ્યો વચ્ચે અને રાજ્યની અંદર શ્રેષ્ઠ પ્રયોગોનું આદાનપ્રદાન કરવામાટે પ્રેરણા પ્રવાસના આયોજન દ્વારા અનુભવો અને વિચારોના આદાનપ્રદાનની સંસ્કૃતિ વિકસાવવી.
- આ ક્ષેત્રમાં કામ કરતી શિક્ષક-પ્રશિક્ષણ અને ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાઓ સાથે વિદ્યાશાખાઓના વિનિમય અને વાતચીતને સક્ષમ બનાવવી.
- વિદ્યાશાખાઓના ક્ષમતાવર્ધનની ખાતરી કરવી જેથી સમય જતાં વિદ્યાશાખા શિક્ષકોના વ્યાવસાયિક વિકાસના અને શાળા સુધારણા સંબંધિત વિષય ક્ષેત્રમાં યોગ્ય કુશળતા પ્રાપ્ત કરે.
- પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન [FLN] માટે નિયત કાર્યક્રમો માટે પ્રતિષ્ઠિત રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ સાથે સહયોગની સંભાવનાઓ શોધવી.
- માંગ આધારિત તાલીમની જરૂરિયાત તેમજ તેને સંશોધનમાંથી વર્ગખંડ અભ્યાસ અને પ્રારંભમાં આપેલ તાલીમોની અસરોને ઓળખ દ્વારા સતત વ્યાવસાયિક વિકાસના વિચારને સુવ્યવસ્થિત કરવો.

12.1.1- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERTs] અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIETs]ની ભૂમિકા:-

રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદે [SCERTs], જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIETs] તથા રાજ્ય, જિલ્લા અને તાલુકા સ્તરની બીજી સંસ્થાઓના જોડાણમાં પૂરક અને સંકલિત ભૂમિકા

ભજવવાની જરૂરિયાત છે જેના લીધે શાળાઓ અને શિક્ષકોની જરૂરિયાતો સુધી અસરકારક સહયોગ તથા માર્ગદર્શન પદ્ધતિની સ્થાપના દ્વારા પહોંચી શકાય. આ રીતે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN Mission]ના અસરકારક અમલીકરણ માટે SCERT અને DIET ની નીચે મુજબની મુખ્ય ભૂમિકાઓની કલ્પના કરવામાં આવી છે.

1. SCERTએ પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન માટે વિભિન્ન હિસ્સેદારો સાથે યોગ્ય સંકલન અને સહયોગની સ્થાપના કરવા માટે મધ્યવર્તી/નોડલ શૈક્ષણિક સત્તાતંત્ર છે.
2. જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન જિલ્લા કક્ષાએ સંરચિત અને કાર્યોમાં સુગમતા પ્રાપ્ત થાય તેવી સ્વાયત સંસ્થા તરીકે ઉભરી આવે તે માટે જિલ્લા આધારિત જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા પ્રોત્સાહન અપાવું જોઈએ.
3. સ્થાનિક ભાષામાં વિસ્તૃત શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ અને શિક્ષકો માટે બીજા સંસાધનો વિકસાવવા જોઈએ.
4. પૂર્વ-પ્રાથમિક ધોરણોથી ધોરણ-3 સુધી પાઠ્યપુસ્તકો સિવાય વધુ સામેલ કરનારી, આનંદપ્રદ, અને વધારાની નવતર શીખવાની સામગ્રી વિકસાવવી જોઈએ.
5. જે રાજ્યમાં શીખવાના માધ્યમ તરીકે જે ભાષાઓ વપરાતી હોય તે તમામ ભાષાઓમાં રાજ્ય અભ્યાસક્રમ આધારિત ઈ-વિષયવસ્તુ[E Content] તૈયાર થવું જોઈએ.
6. DIKSHA પર પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા માટે ગણિત અને અંગ્રેજી અને હિન્દીમાં વાંચનની સાક્ષરતા માટે NCERT દ્વારા અપલોડ કરવામાં આવેલ [NCERT ના અભ્યાસક્રમ પર આધારિત] ઈ કન્ટેન્ટ [વિષયવસ્તુ] નું સ્થાનિક ભાષામાં અને સંદર્ભમાં ભાષાંતર કરવામાં આવશે.
7. પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન [FLN]ના અમલીકરણ માટે વિદ્યાર્થી દ્વારા ક્ષેત્ર આધારિત ક્ષમતાની જરૂરિયાત ઓળખવામાં આવશે અને સર્વગ્રાહી વાર્ષિક સેવાકાલીન શિક્ષક તાલીમ આયોજન તૈયાર કરવામાં આવશે.
8. શિક્ષકોની ક્ષમતાના નિર્માણ માટે NCERTના સહયોગમાં વ્યાવસાયિક તાલીમ મોડ્યુલ અને પુસ્તિકા તૈયાર કરવામાં આવશે.
9. પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં વિદ્યાર્થીઓ અને શાળાઓની પ્રગતિ અને સિદ્ધિઓનું મૂલ્યાંકન સર્વગ્રાહી પ્રગતિ-પત્રક દ્વારા.
10. નવ નિયુક્ત શિક્ષકોનું પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN] પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે ઔપચારિક સમાવેશી કાર્યક્રમનો વિકાસ કરવો.
11. પ્રત્યેક જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET] વિશેષ કરીને પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN] માટે શિક્ષકો, શિક્ષક પ્રશિક્ષકો, જિલ્લાના શૈક્ષણિક આયોજનકારો અને વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણ વિભાગનો સમાવેશ કરતા સંસાધન સેતુની રચના કરવી.

12. વર્ગ/શાળા/જૂથ /તાલુકા કક્ષાએ સામનો કરવી પડતી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે ક્રિયાત્મક સંશોધનોને હાથ પર લેવાં, જે પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાનને અસર કરે છે

12.2 તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર અને જૂથ સંસાધન કેન્દ્ર દ્વારા દેખરેખ અને નિરીક્ષણ:-

રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT]ની તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર [BRC] અને જૂથ સંસાધન કેન્દ્રના [CRC]ના સહયોગમાં ભૂમિકા:-

શિક્ષકોની ચાલુ વ્યાવસાયિક સહયોગની જરૂરિયાતોના પ્રતિભાવમાં અભ્યાસક્રમના આદાનપ્રદાનના પડકારોના સંદર્ભે વાટાઘાટો અને વર્ગખંડ સંચાલન, તાલુકા કક્ષાએ તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર અને ક્લસ્ટર કક્ષાએ જૂથ સંસાધન કેન્દ્રની જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET]ના Satellite જેવી ભૂમિકા ભજવાવા સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને નિયમિત સહયોગ પૂરો પાડવો એક સંસ્થાન દ્વારા સંભવ નથી. ઉદાહરણ તરીકે- તમામ શાળાના શિક્ષકો સુધી પહોંચવા જિલ્લા કક્ષાએ જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET]. વર્તમાનમાં તાલુકા કક્ષાએ તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર સંયોજક/માર્ગદર્શક સેવાકાલીન શિક્ષક તાલીમ, શાળાઓને સ્થળ પર સહયોગ વિગેરે અને સી.આર.સી.કો.ઓર્ડિનેટર્સને માર્ગદર્શન ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે જવાબદાર છે. સી.આર.સી.કો.ઓર્ડિનેટર્સના કાર્યમાં શિક્ષકોને સતત સહયોગ પૂરો પાડવો, તેમની કામગીરીની દેખરેખ રાખવી, તેમની જરૂરિયાતોને શાળા અને વૈકલ્પિક શિક્ષણ કેન્દ્રો બંને જગ્યાએ ઓળખવી, અને શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં કામ કરતા નાગરિક સમાજના સંગઠનો અને સમુદાય સાથે સંપર્ક કરવો વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ રીતે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. કો. ઓર્ડિનેટર્સ પ્રાથમિક શાળાઓને પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે શૈક્ષણિક સંસાધન સહયોગ પૂરો પાડવા મહત્વના કેન્દ્રો તરીકે કામ કરશે. પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન પર નવેસરથી ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની સાથે શીખવાની પૂર્વશરત તરીકે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.નો જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન સાથે સીધો સંપર્ક સ્થાપિત કરવાની તાત્કાલિક જરૂરિયાત છે. અને શાળાને સીધો સહયોગ પૂરો પાડવા માટે શાળાની ગુણવત્તા ચકાસવા અને શીખવવા તેમજ મધ્યસ્થીની રૂપરેખા તૈયાર કરવા તેમના નિરીક્ષણમાં કામ કરવું. પરિણામે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN]ના ધ્યેયો સામે પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રગતિની દેખરેખ અને નિરીક્ષણ માટે ચાવીરૂપ સંસ્થા છે. આ હેતુ માટે 6 વિષય આધારિત તજજ્ઞોમાંથી એકને સમગ્ર શિક્ષા યોજના દ્વારા પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] અંતર્ગતની મધ્યવર્તી વ્યક્તિ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે તેઓ તાલુકા સંસાધન કેન્દ્રમાં સહયોગ કરશે. વધારામાં પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાનના સંદર્ભમાં આ મધ્યવર્તી વ્યક્તિની ભૂમિકા શાળાઓનું સામયિક નિરીક્ષણ, શાળા અને શિક્ષકોને શિક્ષક તાલીમ દ્વારા સહયોગ પૂરો પાડવાનો, શિક્ષકનું તેમની વ્યાવસાયિક વૃદ્ધિ માટે માર્ગદર્શન, શાળા અને સમુદાયના જોડાણને મજબૂત કરવું, સંસાધનોનો સહયોગ વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા [FLN Mission]ના અસરકારક અમલીકરણને વધુ સરળ બનાવવા, બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. શૈક્ષણિક સંસાધનોના ભંડાર તરીકે

કાર્ય કરશે. અને નજીકની શિક્ષણ પ્રશિક્ષણ સંસ્થા, નાગરિક સામાજિક સંગઠનો, કોલેજો, વિશ્વવિદ્યાલયો જે FLN માટેના સંસાધન જૂથમાં સહભાગી થઈ શકે તેમાંથી શિક્ષણ નિષ્ણાત ડેટાબેઝને સતત અદ્યતન બનાવવા અને જાળવવા કામ કરશે.

અસરકારક દેખરેખ અને નિરીક્ષણની ખાતરી કરવા નીચેના માપદંડો અપનાવી શકાય:

1. બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. માટે મજબૂત શૈક્ષણિક સહયોગના માળખા તરીકે જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનને મજબૂત બનાવવું.
2. જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનના નિકટના સંકલનમાં શાળાઓની દેખરેખ રાખવી અને માર્ગદર્શન કરવું.
3. શાળા મુલાકાતો દરમિયાન ધ્યાનમાં આવેલી શિક્ષકોની જરૂરિયાતના આધારે સેવાકાલીન શિક્ષક તાલીમ આયોજિત કરવી.
4. જિલ્લા, તાલુકા અને ક્લસ્ટર કક્ષાએ શૈક્ષણિક મુદ્દાઓ/સમસ્યાઓની ચર્ચા કરવા અને શાળાની શ્રેષ્ઠ કામગીરી માટે વ્યૂહરચનાઓની રૂપરેખાને ડીઝાઇન કરવા સામયિક રીતે આયોજિત મીટીંગોમાં સહભાગી થવું.
5. પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN] માટે સર્વગ્રાહી જિલ્લા કક્ષાની ગુણવત્તા સુધારણા યોજના રેખાંકિત કરવી. જેના દ્વારા વ્યાપક રીતે સંસ્થાઓમાં સમગ્રતયા સંકલન અને એકરૂપતા માટે માળખું પણ ઉપલબ્ધ કરાવવું. અને એનો સમયબદ્ધ રીતે અમલ કરવો.
6. પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN]ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં શાળા વિકાસ યોજનાની રચના માટે શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, સમુદાયના સભ્યો, અને સ્થાનિક સત્તાતંત્ર સાથે પરામર્શ કરવો.

12.3 શૈક્ષણિક તજજ્ઞોનું ક્ષમતાવર્ધન:

બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. ને શૈક્ષણિક સંસાધન માળખાઓ તરીકે મહત્વ આપવા રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ની ભૂમિકા અને કાર્યોને મજબૂત બનાવવા અને સુવ્યવસ્થિત કરવા ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂરત છે. આ દિશામાં પહેલું પગલું બી.આર.સી. કો. ઓર્ડીનેટર અને સી.આર.સી.કો.ઓર્ડીનેટરની પસંદગીના માપદંડમાં સુધારણા કરવી. પસંદગીના માપદંડમાં અનુભવ, લાયકાત અને તાલીમ તથા સંશોધનમાં અભિરુચિ ધ્યાને લેવાવી જોઈએ. વધુમાં સી.આર.પી. [Cluster Resource Person] અને બી.આર.પી. [BlockResource Person] તે શિક્ષકો અને શાળાના આચાર્યોના પૂરક બનશે જે, શાળાની અસરકારકતાની વધુ સુધારણાને સરળ બનાવશે. તેથી ભલે બી.આર.પી અને સી.આર.પી. ઓ અનુભવી શિક્ષકો છે. હજુ પણ તેમની ભૂમિકામાં વધારાના જ્ઞાન અને કૌશલ્યોની જરૂરિયાત છે.

જિલ્લા કક્ષાએ જ્યારથી જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન શાળા અને શાળાની અસરકારકતા માટે સ્થળ પર સહયોગ કરવા માટે, કાર્યલક્ષી જોડાણ, અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન સાથે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. વચ્ચે કાર્યની એકરૂપતા અને જિલ્લા કક્ષાના સંસાધન

જૂથો,બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ના માર્ગદર્શક અને દેખરેખ માટેની ભૂમિકામાં છે ત્યારે તેમને મજબૂત બનાવવાની જરૂરિયાત છે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ નીચેના ધારાધોરણો મુજબ બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.કો.ઓર્ડિનેટર્સને સતત કૌશલ્યવર્ધન ઉપલબ્ધ કરાવવાની જરૂરિયાત છે.

- બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. દ્વારા શાળાઓને અપાતા સ્થળ પરના સહયોગ અને શાળા મુલાકાતના સંચાલનની દેખરેખ રાખવાની તથા માર્ગદર્શન આપવાની જરૂરિયાત છે.
- પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા માટે વિશિષ્ટ તાલીમો અને બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ને માસ્ટર ટ્રેનરનો સમકાલીન સમય માટે લાભ આપવો.
- તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર અને જૂથ સંસાધન કેન્દ્ર ખાતે મધ્યવર્તી [નોડલ] વ્યક્તિ માટે કાર્યની રૂપરેખા [Job Profile] પ્રત્યે અભિમુખ કરવા અને પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN Mission]ના ધ્યેયોને પરિપૂર્ણ કરવા સમર્થ બનાવવા ઇન્કશન કાર્યક્રમ/રીફેશર તાલીમ કોર્સને વિકસાવવો.
- શાળા સુધારણામાં શૈક્ષણિક ક્ષમતાવર્ધન, તાલીમ સંબંધિત રૂપરેખા તૈયાર કરવાનું કૌશલ્ય, વ્યવસ્થાપન અને અમલીકરણ, અને માર્ગદર્શન માટેનું જ્ઞાન, વિગેરે માટે જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન [DIET] સાથે વ્યાવસાયિક જોડાણ વિકસાવવું.
- DIKSHA, ઈ-પાઠશાલા અને SWAYAM જેવા ઓનલાઈન મંચ દ્વારા ગુણવત્તાસભર સંસાધનોના ઉપયોગ અને માર્ગને પ્રોત્સાહિત કરવો.
- જિલ્લામાં બી.આર.સી./સી.આર.સી. અને નાગરિક સમાજના સંગઠનો જે પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN]ના ક્ષેત્રમાં યોગદાન આપે છે તેમની વચ્ચે સંકલન કરવું/કરાવવું.
- જિલ્લા કક્ષાએ નિષ્ણાતોના સેતુના નિર્માણ દ્વારા તાલુકા કક્ષાએ પર્યાપ્ત શૈક્ષણિક કુશળતામાં વૃદ્ધિ કરવી.
- શાળા વિકાસ યોજના તૈયાર કરવામાં અને શિક્ષકોના વ્યાવસાયિક વિકાસસંબંધિત બાબતોમાં સહયોગ કરવો.
- શૈક્ષણિક બાબતો/ચિંતાઓ માટે મળવા અને ચર્ચા કરવા તથા જરૂરી પ્રતિભાવો અને સૂચનો આપવા વ્યાવસાયિક મંચ ઉપલબ્ધ કરાવવા.

12.4 શાળાઓની નિયમિત અને સામયિક દેખરેખ અને માર્ગદર્શન:-

બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ની અગાઉના સર્વ શિક્ષા અભિયાન અને અત્યારના સમગ્ર શિક્ષા અંતર્ગત એક મહત્વની શૈક્ષણિક ભૂમિકા શાળાના વિકાસ સંબંધિત બાબતો અને ઉભરતી શિક્ષણશાસ્ત્ર સંબંધિત બાબતોને સંબોધિત કરવા નિયમિત શાળાની મુલાકાતો છે. હકીકતમાં શાળા સુધારણા એ બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ના કામના અભિન્ન ભાગ તરીકે વિચારવામાં આવે છે. એટલા માટે સ્થળ પર શૈક્ષણિક મદદ અને માર્ગદર્શન દ્વારા શિક્ષકોની નિયમિત અને સામયિક દેખરેખ અને માર્ગદર્શનની ખાતરી કરવી મહત્વની છે. આની અંતર્ગત બી.આર.પી. અને સી.આર.પી.ના અવલોકનોનું સંચાલન કરવા, તાલીમનું અનુસરણ કરવા, દસ્તાવેજોને ચકાસવા, કઠીન બિંદુઓ સ્પષ્ટ કરવા શિક્ષકો સાથે

બી. આર. સી. કક્ષાએ એક મધ્યવર્તી [નોડલ] વ્યક્તિનેનામાંકિત કરવામાં આવશે જે પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ને ધ્યાનમાં રાખી પ્રવૃત્તિઓના તમામ પરિમાણો માટે સહયોગી અને જાગૃત નિરીક્ષક તરીકે કામ કરશે.

ચર્ચા અને આદર્શ પાઠો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે વારંવારની શાળાઓની મુલાકાત અપેક્ષિત છે. શાળાઓનું આ સામયિક દેખરેખ અને માર્ગદર્શન એ માત્ર જવાબદારીની પદ્ધતિ નથી પણ એ પરિવર્તનો દ્વારા સુધારણા વિષે પણ ઘણું બધું દર્શાવે છે. તેથી પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન અંતર્ગત બી.આર.સી. અને સી.આર.સી.ના જટિલ સૂચકોની કામગીરી કાર્યક્રમના હિસ્સેદારો સાથે સંપર્ક અને સ્વભાવની મર્યાદામાં હશે. આને ધ્યાનમાં લઈ અધિકારીઓ દ્વારા લેવામાં આવતી શાળા મુલાકાતોની નિરંતરતા અને હિસ્સેદારો સાથે યોજાતી મીટીંગો થોડા સંકેતો પુરા પાડશે ન માત્ર શૈક્ષણિક ઇનપુટસની હદ પણ દેખરેખ અને માર્ગદર્શનની પ્રવૃત્તિઓની અસરકારકતા પણ દર્શાવે છે.

તેથી પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટેબી.આર.સી. અને સી.આર.સી. દ્વારા શાળાઓની અસરકારક દેખરેખ અને માર્ગદર્શનની ખાતરી કરવા નીચેના મુદ્દાઓ પરિપ્રેક્ષ્યમાં રખાવા જોઈએ.

- શાળા મુલાકાતો વ્યવસ્થિત અને અસરકારક વ્યાપનને સરળ બનાવવા પહેલેથી આયોજિત અને નિર્ધારિત થવી જોઈએ.
- શાળા મુલાકાતોમાં બાળક સાથે કરવાની થતી વાસ્તવિક પ્રવૃત્તિઓ અને શિક્ષકો સાથેની ચર્ચાનો સમાવેશ થવો જોઈએ.
- મુલાકાત દરમિયાન પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN]ની પ્રગતિની ચર્ચા કરવા વાલીઓને પણ આમંત્રિત કરવા જોઈએ અને પરસ્પર ચર્ચા થવી જોઈએ.
- પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN] સાથે સંકળાયેલ તમામ પ્રવૃત્તિઓ માટે બી.આર.સી. ખાતેનો નોડલ વ્યક્તિ સહાયક અને જાગૃત નિરીક્ષક તરીકે કામ કરશે.

- વર્ગખંડ અવલોકનો સામેલગીરીવાળા, આનંદદાયી અને નવતર શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી [TLM] અને વર્ગખંડોમાં અપનાવવામાં આવેલ શીખવવાની પદ્ધતિઓના ઉપયોગ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે.
- જ્યારે વર્ગખંડના અવલોકનોનું સંચાલન કરવામાં આવે ત્યારે મધ્યવર્તી વ્યક્તિ અને સી.આર.પી. પાઠ આયોજનથી પરિચિત હોવો જોઈએ.
- પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન[FLN]ના ધ્યેયોને ધ્યાનમાં રાખી ચેકલીસ્ટના સ્વરૂપમાં અવલોકન અને પ્રતિભાવ આપવા માટે ચોક્કસ માપદંડો તૈયાર કરવા.
- મુલાકાતના દિવસે જ અવલોકનો અને ચોક્કસ પ્રતિભાવોનું આદાનપ્રદાન તથા ચર્ચા થવી જોઈએ.

નિપુણ પોલ: શીખવાની શ્રેષ્ઠતાનું નિપુણ પોકેટ (NIPUN pole)

- જિલ્લા કક્ષાએ જાહેર થવું જોઈએ.
- શાળાઓ જે અનુભવ કરે છે કે તેમણે લક્ષ્યાંકો/ધ્યેયો સિદ્ધ કર્યા છે તેઓ તેમની જાતને જાહેર કરી શકે અને શાળા મુલાકાત માટે બી.આર.સી./સી.આર.સી અને પાયાનું શિક્ષણ અને સાક્ષરતા[FLN]ના તાલુકાના મધ્યવર્તી [નોડલ] વ્યક્તિને ચકાસવા અને સુધારાઓ સૂચવવા માટે આમંત્રિત કરી શકે

Chapter 13 DIKSHA/NDEARનો મહત્તમ લાભ: ડિજિટલ સંસાધનોનો ભંડાર

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુદ્દાઓ...

- DIKSHA ના અભિગમને સમજાવે: એક દેશ, એક ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ
- વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયનને સક્ષમ બનાવવા માટે DIKSHA નો ઉપયોગ : QR કોડવાળા પાઠ્યપુસ્તકો, હોમલર્નીંગ, ક્વિઝ
- FLN માટે DIKSHA નો વ્યાપ અને ઉપયોગ વિસ્તૃત કરવો
- શિક્ષક વ્યવસાયિક વિકાસ(Teacher Professional development) ને સક્ષમ કરવા માટે DIKSHA નો ઉપયોગ : તાલીમના હેતુઓ નક્કી કરવા, અભ્યાસક્રમોને એક સાથે જોડવા, શિક્ષકોનું ઓન બોર્ડિંગ, તાલીમ, પ્રત્યાયન અને છેલ્લે સુધી પહોંચ.

13.1 DIKSHAના અભિગમને સમજાવે

DIKSHA (Digital Infrastructure for Knowledge Sharing) એ ભારતમાં શાળાકીય શિક્ષણ માટેનું રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ છે, જે નેશનલ કાઉન્સિલ ફોર એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ (NCERT) અને શિક્ષણ મંત્રાલયની પહેલ છે. DIKSHA પ્લેટફોર્મને 5 સપ્ટેમ્બર 2017 ના રોજ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું અને ત્યારથી તેને 35 રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો તેમજ CBSE અને NCERT દ્વારા અને કરોડો વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. DIKSHA નો ઉદ્દેશ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો માટે તેમની સામાજિક-આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિને ધ્યાનમાં લીધા વિના ડિજિટલ શિક્ષણને સૌ સુધી સમાન રીતે પહોંચાડવાનો છે. તે એક મફત મોબાઇલ એપ્લિકેશન અને વેબપોર્ટલના રૂપમાં છે જે ગમે ત્યાં, કોઈ પણ સમયે અને બધાના ઉપયોગ માટે ઉપલબ્ધ છે.

DIKSHA નાં કેન્દ્ર અને રાજ્યસ્તરીય કાર્યક્રમો.

- શિક્ષક અને આગેવાનોની તાલીમ
- પાઠ આયોજન અને શિક્ષક સંસાધનો
- વિસ્તૃત સમજ આપતી સામગ્રી
- મહાવરો અને હોમવર્ક
- પ્રશ્નબેન્ક અને પરીક્ષાની તૈયારી
- મૂલ્યાંકન
- ક્વિઝ

આત્મનિર્ભર ભારત કાર્યક્રમ અંતર્ગત, PM ઇ - વિદ્યાના ભાગરૂપે, DIKSHA પોર્ટલ એ ભારતમાં શાળાકીય શિક્ષણ માટે 'એકરાષ્ટ્ર : એક ડિજિટલ પ્લેટફોર્મ' તરીકે તૈયાર થયું છે. તમામ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં અભ્યાસક્રમ સાથે જોડાયેલ વૈવિધ્યસભર અને સમૃદ્ધ ઇ-સામગ્રી રજૂ કરવા માટેનું એક ઓનલાઇન પ્લેટફોર્મ DIKSHA છે. જેનો ડિજિટલ ઉપકરણો

(લેપટોપ/મોબાઇલ/ડેસ્કટોપ/ટેબ્લેટ્સ, ટીવી અને રેડિયો) મારફત સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકાય છે. DIKSHA રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને મદદરૂપ થવા માટે તૈયાર કરવામાં આવેલ છે; રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો તેમની જરૂરિયાતોને અનુરૂપ અને તેમના લક્ષ્યોને હાંસલ કરવા માટે, આ પ્લેટફોર્મ પરના વિવિધ વિભાગો જેવા કે, પ્રશ્નોના ઉકેલ, સાધનો તેમજ ડેટાનો ઉપયોગ કરીને વિવિધ લર્નિંગ પ્રોગ્રામ બનાવી અને ચલાવી શકે છે અને આ કાર્ય માટે તેઓ પોતાની રીતે પસંદગી કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો માટે DIKSHA પર ઈ-કન્ટેન્ટ, Energized પાઠ્યપુસ્તકો અને શિક્ષક વ્યાવસાયિક વિકાસ (TPD) જેવા વિવિધ કાર્યક્રમો ચાલી રહ્યા છે. FLN સંસાધનો માટે, DIKSHA હેઠળ, રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો અને શિક્ષકોને સહાય અને માર્ગદર્શન આપવા માટે એક અલગ સમકક્ષ માળખું વિકસાવવામાં આવશે.

13.2 વિદ્યાર્થીની શીખવાની પ્રક્રિયાને વધુ સજ્જ કરવા માટે DIKSHA નો ઉપયોગ અને વિદ્યાર્થીઓના અધ્યયન માટે તૈયાર કરવામાં આવેલા કાર્યક્રમોના કેટલાક ઉદાહરણો :

13.2.1 Energized (QR કોડ સાથે લીંક કરેલાં) પાઠ્યપુસ્તકો

Energized પાઠ્યપુસ્તકો (ETB) એ QR કોડ સાથે લીંક કરેલાં પાઠ્યપુસ્તકો છે. આ QR કોડ રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દ્વારા પસંદ કરેલ અને/અથવા તૈયાર કરેલ ડિજિટલ સંસાધનો સાથે જોડાયેલા છે. જ્યારે આ QR કોડ ને DIKSHA એપ દ્વારા સ્કેન કરવામાં આવશે ત્યારે તેની સાથે જોડાયેલી સામગ્રી જોઈ શકાય છે. આ ડિજિટલ સંસાધનોમાં સમજૂતી વીડિયો, પ્રવૃત્તિમય મૂલ્યાંકન માટેની સામગ્રી, વર્કશીટ્સ, વાંચન સામગ્રી વગેરેથી લઈને દેશભરના 50 કરોડથી વધુ QR કોડ સાથેના પાઠ્યપુસ્તકો છે.

13.2.2 હોમલર્નિંગ

હોમલર્નિંગના કાર્યક્રમો રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશની જરૂરિયાતોને આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યા છે. જેનો ઉદ્દેશ વિદ્યાર્થીઓને ઘરે શીખવામાં મદદરૂપ થવાનો છે જે નિષ્ણાંતો દ્વારા પસંદગી પામેલ શૈક્ષણિક સામગ્રી દ્વારા કરવામાં આવે છે, જે શાળા સમયપત્રક મુજબ કમબંધ અને હાથવગા હોય છે.

13.2.3 ક્વિઝ

DIKSHA ની મદદથી રાજ્ય તેમજ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ, નક્કી કરેલ હેતુઓ મુજબની ક્વિઝ શ્રેણીનો ઉપયોગ મૂલ્યાંકન માટે કરી શકે છે.

13.3 FLN માટે DIKSHA નો વ્યાપ અને ઉપયોગ વિસ્તૃત બનાવવો

DIKSHA પોર્ટલને રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા નવા અભ્યાસક્રમ માળખા સાથે જોડવામાં આવશે, જેમાં FLN અંતર્ગત વિદ્યાર્થીકેન્દ્રી અને અધ્યયન નિષ્પત્તિ કેન્દ્રી શિક્ષણ પદ્ધતિની સાથે, સ્થાનિક ભાષામાં અધ્યયન-અધ્યાપનની ઇ-સામગ્રી પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે. ટેકનોલોજીની ઉપલબ્ધતા શૈક્ષણિક નિષ્પક્ષતામાં યોગદાન આપશે અને રાષ્ટ્રના શિક્ષણસ્તરને એકરૂપ કરવામાં મદદ કરશે. દરેક પ્રાથમિક શાળામાં ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ પ્રયત્નો કરવા જરૂરી રહેશે. NCERT (NCERT અભ્યાસક્રમ પર આધારિત) દ્વારા અંગ્રેજી અને હિન્દીમાં ગણિત અને વાંચન સાક્ષરતા માટે અને સ્થાનિક ભાષામાં સંદર્ભ સાથે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત સામગ્રી (Content) તૈયાર કરી DIKSHA પર અપલોડ કરવામાં આવશે. આ સાથે દરેક વિષયમાં ઓછામાં ઓછી 500 પ્રમાણિત સામગ્રી (items) હશે. જેથી દરેક ધોરણના, દરેક વિષયના અને દરેક અધ્યયન નિષ્પત્તિને માપવા અને દરેક ક્ષેત્રોમાં નિપુણતાનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તેમનો ઉપયોગ થઈ શકશે.

અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા :

- વિવિધ અધ્યયન અને રમત-ગમત સામગ્રીઓ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે : ભાષા માટે બિગબુક, ચિત્રવાર્તાઓ, કવિતાઓના પોસ્ટરો, મૂળાક્ષર પત્તા અને અક્ષર ગ્રિડ્સ, પાસા, શબ્દપત્તા, સાદા ડિકોડેબલ લખાણો, વાંચનકાર્ડ અને ગણિત માટે ગણિત-માળા, બ્લોક્સ, કેલેન્ડર, વગેરે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. પ્રાથમિક ધોરણોમાં સૌથી અગત્યનું છે કે બાળકોના વાંચન વિકાસના વિવિધ તબક્કે સરળ, સચિત્ર અને ક્રમાંકિત (graded) વાર્તા પુસ્તકોનો ઉપયોગ થાય.
- શિક્ષકોની તાલીમ માટે પણ વિવિધ સંસાધનો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે : તાલીમ મોડ્યુલ્સ, તાલીમ સત્રો માટે સહાયક સામગ્રી જેમ કે હેન્ડ આઉટ્સ, વીડિયો, વાંચન સંસાધનો, QR કોડેડ energized અધ્યયન-અધ્યાપન સામગ્રી જે સૂચનાત્મક વ્યૂહરચનાઓ દર્શાવવા અને ઉપયોગ કરવા કામ લાગશે, શિક્ષક હેન્ડબુક, પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકાઓ વગેરેનો પણ ઉપયોગ કરાશે.
- સ્થાનિક ભાષા અને તેના સંદર્ભમાં SCERTs એક સમાન સામગ્રી વિકસાવશે.

13.4 શિક્ષકના વ્યવસાયિક વિકાસને સજ્જ કરવા માટે DIKSHA નો ઉપયોગ

શિક્ષકના વ્યવસાયિક વિકાસ માટે DIKSHA પાસે 'અભ્યાસક્રમો' ની જોગવાઈ છે. અભ્યાસક્રમોની જોગવાઈ કોઈ પણ રાજ્યને ઓનલાઈન અભ્યાસક્રમો ડિઝાઇન કરવા અને તેમને શિક્ષકો સાથે જોડવા માટે સક્ષમ બનાવે છે; વધુમાં આ ઓનલાઈન અભ્યાસક્રમોને રાજ્યના રજિસ્ટર્ડ શિક્ષકો સુધી પહોંચાડે છે, તે પૂર્ણ થયા બાદ પ્રમાણપત્રો આપે છે અને દરેક શિક્ષક માટે ડેટા મેળવે છે. DIKSHA પર શિક્ષક વ્યવસાયિક વિકાસ કાર્યક્રમને સફળતાપૂર્વક હાથ ધરવામાં નીચેના તબક્કાઓ સામેલ છે :

- તાલીમ ઉદ્દેશોને નક્કી કરવા : રાજ્યને શિક્ષકોની તાલીમની જરૂરિયાતોના વિશ્લેષણના આધારે ઉદ્દેશો નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે.
- DIKSHA ના અભ્યાસક્રમોને એક સાથે જોડવા : 'કોર્સક્રિએશન' સુવિધાનો લાભ લઈને રાજ્યકક્ષાની અભ્યાસક્રમ સર્જકોની ટીમ અભ્યાસક્રમ બનાવવા માટે DIKSHA પર પ્રકાશિત વ્યક્તિગત ડિજિટલ સંસાધનો જેમકે વીડિયો, પીડીએફ, એસેસમેન્ટ ટૂલ્સને એક સાથે જોડી શકે છે.

શિક્ષકોનું ઓન બોર્ડિંગ/રજિસ્ટ્રેશન : અભ્યાસક્રમોની કાર્યક્ષમતા વધારવા માટે શિક્ષકોનું ઓનબોર્ડિંગ નિર્ણાયક છે. રાજ્ય દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલા અભ્યાસક્રમોમાં માત્ર ઓનબોર્ડિંગ/રજિસ્ટર્ડ શિક્ષકો જ નોંધણી કરાવી શકે છે અને અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ થયા બાદ પ્રમાણપત્રો મેળવવાપાત્ર બનશે. તેમના ડિજિટલ માળખાના આધારે રાજ્ય દ્વારા શિક્ષકોને ઓનબોર્ડ કરવાની બે પદ્ધતિઓ છે. 1. જો રાજ્યમાં લોગ-ઇન સાથે સક્રિય શિક્ષક સંચાલન પોર્ટલ હોય, તો 'સિંગલ સાઇનઓન' સ્થાપિત કરી શકાય છે. શિક્ષકો તેમના શિક્ષક સંચાલન પોર્ટલ તરીકે DIKSHA માં સાઇન ઇન કરવા માટે એક જ યુઝરનેમ અને પાસવર્ડનો ઉપયોગ કરી શકે છે. 2. બીજી પદ્ધતિમાં શિક્ષકો DIKSHA પર self-signup કરી શકે છે.

શિક્ષકો માટે ડિજિટલ પાઠ આયોજન

વિદ્યાર્થીઓ માટેની સામગ્રી ઉપરાંત, શિક્ષકો માટે ડિજિટલ પાઠઆયોજનનો માટે પણ DIKSHA નો ઉપયોગ થઈ શકે છે. શિક્ષકો આ પાઠઆયોજનનો DIKSHA મોબાઇલ એપ્લિકેશન પર સરળતાથી ઉપયોગ કરી શકે છે. પાઠઆયોજન પ્રવૃત્તિ આધારિત હોય અને તેમાં બાળકો માટે સુસંગત એવા ઉદાહરણો હોય તે મહત્વનું છે.

- રાજ્યની સહાયક ટીમની તાલીમ : જ્યારે એક સાથે અભ્યાસક્રમો શરૂ કરવામાં આવશે અને શિક્ષક ઓનબોર્ડિંગ યોજના અમલમાં આવે ત્યારે રાજ્યમાં સહાયક ટીમને તાલીમ આપવામાં આવશે જેથી શિક્ષકો તેમનાં પ્રશ્નો અને સમસ્યાઓના કિસ્સામાં સૌપ્રથમ તેમનો સંપર્ક કરી શકે. અભ્યાસક્રમના ઉદ્દેશ, માળખું, સામગ્રી અને શિક્ષકો તરફથી આવતા પ્રશ્નો અને મુદ્દાઓને કેવી રીતે ઉકેલવા તે અંગે આ ટીમને તાલીમ આપવામાં આવે છે.
- પ્રત્યાયન અને પહોંચ : શાળા કક્ષાએથી શિક્ષકો તરફથી આવતા ચોક્કસ મુદ્દાઓને ઉકેલવા, જાગૃતિ વધારવા અને કાર્યક્રમો વધુ લોકો સુધી પહોંચે તે માટે પ્રત્યાયનના અવિરત પ્રયત્નો ખૂબ જરૂરી છે.

13.5 ભાષા માટે ડિજિટલ સામગ્રી

પાયાની સાક્ષરતાને સિદ્ધિ કરવા DIKSHA પર નીચે મુજબની સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકાય છે -

1. સાથે વાંચી શકાય તેવી સામગ્રી (Read Along material) : અભ્યાસક્રમની લેખન સામગ્રીને ડિજિટલ વાંચનમાં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે. વિદ્યાર્થી આ સામગ્રીને હાઇલાઇટર સાથે વાંચી શકે છે. આ પ્રકારની સામગ્રી પ્રાથમિક ધોરણ માટે ઉપયોગી છે જ્યાં વાંચનની સરળતા પર વધુ ધ્યાન આપવામાં આવે છે.
2. અર્થગ્રહણ સાથે વાંચન સામગ્રી (Reading Comprehension): અભ્યાસક્રમમાંથી એક લેખિત ફકરો પસંદ કરી અને વિદ્યાર્થીની અર્થગ્રહણ ક્ષમતા ચકાસવા માટે તે ફકરામાંથી જ પ્રશ્નો પૂછી શકાય.
3. વ્યાકરણ પ્રશ્નબેંક : ધોરણ અને તેને અનુરૂપ કૌશલ્યના આધારે, ઇન્ટરેક્ટિવ વ્યાકરણ પ્રશ્નોને તાત્કાલિક પ્રતિસાદના વિકલ્પ સાથે DIKSHA પર ETBs સાથે જોડી શકાય છે.
4. બાળ સાહિત્યની ઉપલબ્ધતા : NCERT, નેશનલ બુક ટ્રસ્ટ (NBT), સેન્ટ્રલ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ઇન્ડિયન લેંગ્વેજ (CIIL), SCERT અને અન્ય કેન્દ્ર અને રાજ્ય સરકારની એજન્સીઓ દ્વારા પ્રકાશિત વાર્તાપુસ્તકો, સામયિકો અને કોમિક્સ અને અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી સંપાદિત કરેલાં વિવિધ શૈક્ષણિક સંસાધનો DIKSHA પર અપલોડ કરી શકાય છે. રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, SCERTs અને DIETs દ્વારા, શિક્ષકો, વાલીઓ અને અન્ય લોકોને સામેલ કરીને સ્થાનિક વાર્તાઓ અને લોકકથાઓ સહિત પોતાની વાર્તાનાં પુસ્તકો વિકસાવે તે માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે.

13.6 ગણિત માટે ડિજિટલ સામગ્રી

પાયાના સંખ્યાજ્ઞાનની સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવા માટે, ગણિતની ડિજિટલ સામગ્રી માટે એક સર્વગ્રાહી પેકેજ બનાવવું અગત્યનું છે જેથી તે વિદ્યાર્થીઓને એક સંકલ્પના અને તેની સંપૂર્ણ સમજ મેળવી તેની ઉપયોગિતાને સમજવામાં મદદ કરે. આવી કેટલીક સામગ્રીના પ્રકારો નીચે આપેલા છે અને તેનો મહત્તમ લાભ લઈ શકાય છે :

- (A) સમજૂતી વીડિયો: સંકલ્પનાઓ અને હાર્ડસ્પોટ માટે વિસ્તૃત સમજ સાથેના ટૂંકા વીડિયો-આધારિત સામગ્રી.
- (B) ખોટી સંકલ્પનાનું નિવારણ કરતાં વીડિયો: સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થીઓમાં ચોક્કસ વિષય અથવા ક્ષેત્રો માટે ખોટી સંકલ્પના પ્રવર્તતી હોય છે તેને દૂર કરવા માટે ટૂંકા વીડિયો તૈયાર કરવા.
- (C) વ્યવહારુ ઉદાહરણો બતાવતા વીડિયો: વ્યવહારુ જીવનના દૃશ્યોમાં ગાણિતિક ખ્યાલોનો ઉપયોગ દર્શાવતા ટૂંકા વીડિયો.

(D) મૂલ્યાંકન બેંકો: વિદ્યાર્થીઓને મહાવરાની આદત પાડવા માટે ચોક્કસ વિષયો પર મૂલ્યાંકન સામગ્રી, જે DIKSHA પર ઓબ્જેક્ટિવ ઇન્ટરેક્ટિવ પ્રશ્નો તરીકે બનાવી શકાય છે.

DIKSHA પર અપલોડ કરેલા ડેટાના આધારે, ડિજિટલ સામગ્રીના પ્રકારોમાં નીચેની ખાસિયતો હોઈ શકે છે:

- (A) અધ્યયન નિષ્પત્તિ અથવા કઠીન બિંદુ (હાર્ડસ્પોટ) સાથે જોડાયેલી હોય.
- (B) વિડિઓ 5 – 6 મિનિટથી વધુ લાંબા ન હોય.
- (C) સરળ વપરાશ માટે તમામ સામગ્રી પ્રકારો DIKSHA પર ETB સાથે જોડાયેલા હોય.
- (D) મૂલ્યાંકન સામગ્રી વિવિધ પ્રકારની હોઈ શકે છે. DIKSHA પર વિવિધ ફોર્મેટમાં સામગ્રી નિર્માણ કરી શકાય છે. જેમકે, નીચેની વસ્તુઓને સરખાવો, ખાલી જગ્યા પૂરો, MCQ વગેરે.

બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ અને શિક્ષકો/શાળાના આગેવાનોની ક્ષમતા નિર્માણમાં સામેલ વિવિધ હસ્તક્ષેપોની અસરકારકતામાં યોગદાન આપવા માટે નીચેના ક્ષેત્રોમાં DIKSHA અને NDEAR સાધનોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે.

A. શાળા, શિક્ષક અને બાળકોની રજિસ્ટ્રીનો વિકાસ કરવા માટે કે જે સમગ્ર તંત્રનું મુખ્ય આધાર બની જાય જેમાં શાળાકીય મૂલ્યાંકન પ્રણાલી અને રાષ્ટ્રીય મૂલ્યાંકન પ્રણાલી પણ સામેલ હશે.

B. તંત્રો/ પ્રણાલી કે જેનો ઉપયોગ સિદ્ધિઓના માપન માટે અને શિક્ષકો તથા આચાર્યોની તાલીમની અસરકારકતા ચકાસવા માટે થયેલ છે, તે તંત્ર/ પ્રણાલીની અસરકારકતા ચકાસવા માટે.

C. બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ માટે રાષ્ટ્રીય / રાજ્ય / શાળા કક્ષાની પરિણામ સિદ્ધિનું સંચાલન કરવા માટે.

D. સમયાંતરે મૂલ્યાંકન, સત્રાંત મૂલ્યાંકન વિશ્લેષણ, સર્વગ્રાહી પ્રગતિ પત્રક, ડેટામેનેજમેન્ટના હેતુથી - એનાલિટિક્સ, વિઝ્યુલાઇઝેશન અને ઇન્સાઇટનો ફેલાવો કરવો.

E. શાળા માન્યતા, શાળા સુધારણા માળખું, શાળા નેતૃત્વ વિકાસ અને શાળા સંચાલન સાધનો માટે.

સાધનો અને માળખાનો સમાવેશ DIKSHA અને NDEAR માં કરવામાં આવેલો છે તે CSO/NGO અને માર્કેટ પ્લેયર્સ સહિત ઇકોસિસ્ટમ ભાગીદારોને FLN અભિયાનમાં અસરકારક રીતે ભાગ લેવા સક્ષમ બનાવે છે.

અસદ તેની ભત્રીજી સાયરાને જળચક્ર સમજાવવા માટે પ્રયત્નો કરી રહ્યો હતો. સાયરા 5 વર્ષની હતી અને બીજા ઘણા બાળકો જળચક્ર સમજતા હતા. સાયરા સમજવાનો પ્રયત્ન પણ કરતી ન હતી. આ સમયે કોઈએ અસદને એક મૂવીક્લિપ આપી જેમાં એવું બતાવવામાં આવે છે કે જ્યારે જળચક્રમાં કોઈ વિઘ્ન આવે છે ત્યારે વ્યક્તિઓ અને સમુદાયો કેવી રીતે પીડાય છે. સાયરા એક સંવેદનશીલ બાળકી હતી અને તેનો સમાજ માટે તેનો અંતરાત્મા હંમેશા ધબકતો હતો; આ કારણે તે ફિલ્મને તરત જ સમજી ગઈ. સાયરા વધુ સારી રીતે સમજવા માંગતી હતી કે પાણી કેવી રીતે પૃથ્વી પર પાછું આવે છે. આજ સમયે અસદે વેબ પર મળેલા સિમ્યુલેશનનો ઉપયોગ કર્યો જેમાં જળચક્રના જુદાજુદા તત્ત્વો અને તેની અસરો બતાવવામાં આવી. સાયરાને મોડલ સાથે રમવાનું પસંદ હતું. થોડાક જ સમયમાં જળચક્ર વિષે સાયરાનું જ્ઞાન વધ્યું અને તેના વિષે વર્ગમાં સૌથી વધારે ચર્ચા કરતી થઈ.

ઉપયોગી સંદર્ભ સાહિત્ય :

- શાળાઓ અને શિક્ષક-પ્રશિક્ષણ માટે E-content ના વિકાસ માટેની માર્ગદર્શિકા
<https://ciet.nic.in/upload/GuidelinesforeContent3.pdf>
- ડિજિટલ શિક્ષણ માટે PRAGYATA માર્ગદર્શિકા
https://ncert.nic.in/pdf/announcement/PRAGYATA_Guidelines_English.pdf
- વિકલાંગ બાળકો માટે E-content ના વિકાસ માટેની માર્ગદર્શિકા
https://ciet.nic.in/upload/CWSN_eContent_Guidelines_MoE.pdf

પ્રકરણ 14- વાલી અને સમુદાય મિલન

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા ચર્ચાના મુખ્ય મુદ્દાઓ

- પરિવારો અને સમુદાયોને જોડવા માટેના વિવિધ રસ્તાઓ: વિવિધ ઝુંબેશ અને કાર્યક્રમોનું આયોજન.
- ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ, નિરીક્ષણ અને પ્રોત્સાહનો
- અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર વધુ સારી રીતે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે મૂલ્યાંકન માહિતીનું જાહેરનામું.
- ઘરે બેઠા શિક્ષણ પ્રાપ્ત માટેની સહાય, વિષયવસ્તુની સુલભતા, પ્રવૃત્તિનું સમાપન, પ્રવૃત્તિની સોંપણી અને ખરાઈ, પ્રગતિની દેખરેખ અને સતત પ્રેરણાની ખાતરી કરવી.

સમાજનું જોડાણ: FLN અભિયાન અંતર્ગત કાર્યોના આયોજન, અમલીકરણ અને નિરીક્ષણમાં સમાજની સહભાગીતા કેન્દ્રિય અને મહત્વનું પરિબલ રહેશે. FLN પરનું રાષ્ટ્રીય અભિયાન સમુદાય, માતા-પિતા, શિક્ષકો અને બાળકોની સહભાગીતા વધારવાની દિશામાં કામ કરશે. આટલા મોટા પાયે લોકભાગીદારી અને ગતિશીલતાને સુલભ બનાવવા માટે, રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરના FLN

PMUs/કચેરીઓએ અનુભવી અને સક્રિય સામાજિક સંગઠનો સાથે હાથ મિલાવવાની જરૂર પડશે. સામાજિક સંસ્થાઓ ઘણા લાંબા સમયથી શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં યોગદાન આપી રહી છે. FLN અભિયાનને અસરકારક રીતે અમલમાં મૂકવા માટે, પરસ્પર આદર સાથે લાંબા ગાળાની યથાર્થ સહભાગીતા વિકસાવવાની જરૂર છે. આ સુનિશ્ચિત કરવા માટે સંસ્થાકીય અને અન્ય કાર્યપ્રણાલીની અંદર નાગરિક સમાજ સંસ્થાઓની ભૂમિકાને કાયદેસર અને સંસ્થાગત બનાવવાનું નિર્ણાયક રહેશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સમાજનું જોડાણ વ્યવસ્થિત હોવું જોઈએ ફક્ત કોઈ પ્રોજેક્ટ પૂરતું સીમિત ના બનવું જોઈએ. અભિયાનના અમલીકરણને સુનિશ્ચિત કરવા માટે સામાજિક સંગઠનોની સહભાગીતા વ્યાપક હોવી જોઈએ અને તેનું કાર્યક્ષેત્ર સ્પષ્ટ હોવું જોઈએ.

વિદ્યાર્થીના શિક્ષણમાં સમાજ અને માતાપિતાની સહભાગીતાની જરૂરિયાત: વિદ્યાર્થીઓની ગેરહાજરીના કારણે ભારતમાં શાળા વ્યવસ્થાની ક્ષમતા ઓછી છે; આ કારણે શૈક્ષણિક સહાય પૂરી પાડવાના હેતુથી માતાપિતા અને સમુદાયની સંડોવણી વધુ નિર્ણાયક બની રહે છે. બાળકો તેમનો 80% થી પણ વધુ સમય ઘરે વિતાવે છે અને તેથી ઔપચારિક શાળા વ્યવસ્થામાં પ્રવેશ્યા પછી પણ બાળકોનું મોટાભાગનું શિક્ષણ કુટુંબ અને સમાજમાં થાય છે. વધુમાં, સમુદાયની અસરકારક સમાવેશી કામગીરીના લીધે શરૂઆતના વર્ષોમાં સ્થાનિક સંદર્ભ, સંસ્કૃતિ અને ભાષાને બાળકના શિક્ષણનો અભિન્ન હિસ્સો બનાવી શકાય છે જેના લીધે શિક્ષણના સ્તરને હકારાત્મક અસર થાય છે. સમુદાય અને માતા-પિતાની સંડોવણીનું આટલું મહત્વ હોવા છતાં આ પરિબળને મજબૂત બનાવવા માટે દેશમાં મર્યાદિત હસ્તક્ષેપો નજર આવે છે. COVID-19 રોગચાળાને લીધે ઔપચારિક શિક્ષણ પદ્ધતિની મર્યાદાઓ વધુ સ્પષ્ટ રીતે ઉભરી આવી છે. બાળકોના શિક્ષણમાં માતાપિતા અને સમુદાયના સભ્યોને સક્રિય હિસ્સેદારો તરીકે સામેલ કરવાનો સમય પાકી ગયો છે.

14.1. જોડાણની વિવિધ રીતો

પરિવારો અને સમુદાયોને જોડવાની ઘણી રીતો છે:

- શાળા અથવા સમુદાયમાં સમયાંતરે પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન
- વર્ગમાં સતત વાતચીત (ઉદાહરણ તરીકે, મહિનામાં એક દિવસ દાદા -દાદી શાળામાં બાળકોની મુલાકાત લેવા માટે આવે)
- સમુદાયમાં અને ઘરે કરી શકાય એવી નિયમિત પ્રવૃત્તિઓ (પુસ્તકાલયો, દિવાલ લેખન, બાળકોના કાર્યનું પ્રદર્શન, ચૌપાલ વાંચન પ્રદર્શન)
- ઘરની મુલાકાત
- પેરેન્ટીંગ પર વર્કશોપનું આયોજન કરવું
- શાળામાં થતી પ્રવૃત્તિઓ અને બાળકની પ્રગતિ વિશે માતાપિતા સાથે માહિતીની સતત આપ લે
- માતાપિતાને અપેક્ષિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, પોર્ટફોલિયો, ઘરકામ (લેશન) વગેરે વિશે જાણ કરો.

- દર અઠવાડિયે/સમયાંતરે વાલીઓને સમીક્ષા અને પ્રતિસાદ માટે પોર્ટફોલિયો મોકલો.
- બાળકને ભણવા માટે ઘરમાં કેવા પ્રકારની સહાયની જરૂર છે તે વિશે માતાપિતાને જાણ કરો.
- જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં નિયમિત રૂપે ન્યૂઝલેટર્સ, ઇ-મેલ્સ, મેમો વગેરે મોકલો.
- શાળાની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ જેવી રમતો રમવી, બાળકોને ફિલ્સ વિઝિટ કરાવવવી, રમતો/કલા પ્રદર્શનો, વાર્ષિક સમારંભ વગેરે માટે એવા માતા-પિતાની યાદી બનાવો કે જેઓ સ્વયંસેવક બનવા માટે તૈયાર હોય.
- તમારા વર્ગ માટે વાલી પ્રતિનિધિ (Parent Representative) રાખવાનું આયોજન કરો, જે વર્ગમાં PTMs અને પ્રવૃત્તિઓમાં તમને મદદ કરી શકે.
- એવી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરો જેમાં ફક્ત માતાપિતા ભાગ લઈ શકે.
- સમુદાય સુધી પહોંચવાના કામમાં તથા શાળા બહારના બાળકો/ડ્રોપ આઉટને મુખ્ય પ્રવાહમાં લાવવા શાળા દ્વારા હાથ ધરાયેલા કાર્યોમાં ઇચ્છુક વાલીઓને સામેલ કરો.
- જિલ્લા સ્તરે ભાષા અને ગણિત માટે વ્યવસાયિક અધ્યયન સમુદાય (Professional Learning Community (PLC) નો સમાવેશ.

અભિયાન, પ્રવૃત્તિઓ, ઘરેલું સહાય અધ્યયનમાં માતાપિતા/ સમુદાયની ભાગીદારીમાં વધારો કરશે

- FLNનું મહત્ત્વ, માતાપિતા અને સમુદાયમાં વર્તણૂક પરિવર્તન અંગે જાગૃતિ અભિયાન.
- વિવિધ પદ્ધતિઓ વિકસાવો: ટેકનોલોજી આધારિત માસ મીડિયા, રેડિયો, ટીવી, SMS, IVRS વગેરે
- વાંચન પ્રવૃત્તિઓ અને વાલી-શિક્ષકોની મુલાકાતો દ્વારા, શિક્ષકો અને મુખ્ય શિક્ષકોને સમાવતી પ્રવૃત્તિઓ શાળા શિક્ષણ વિભાગો દ્વારા કરવામાં આવે.
- શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, ગ્રામ પંચાયત, માતૃમંડળો, આંગણવાડીઓની સામેલગીરી.

સમગ્ર સમુદાયને કેવી રીતે સામેલ કરવો: આરખંડનું ઉદાહરણ

શરૂઆતના વર્ષોમાં બાળકોના શિક્ષણના અનુભવ અને શાળા છોડવાના કારણોને સમજવા માટે, આરખંડ રાજ્યમાં એક ટીમની રચના કરવામાં આવી અને તેનું નામ માતૃભાષા આધારિત સક્રિય ભાષા શિક્ષણ (Mother-tongue based Active Language Learning (M-TALL)) રાખવામાં આવ્યું.

- વાર્તાકારો, ગાયકો, નૃત્યકારો, સંગીતકારો, કોચડા બનાવનારાઓ, રમકડાં બનાવનારાઓ, હાસ્ય કલાકારો વગેરેને સામેલ કરીને દરેક શાળા/કલસ્ટર/બ્લોક/જિલ્લામાં BRC/CRC અને DIETની મદદથી સમુદાય સંસાધન જૂથો (Community Resource Group - CRG)ની રચના કરવામાં આવી હતી.
- શાળાઓ ની મુલાકાત લઈને શિક્ષકોના સહયોગથી CRG વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, જે શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓમાં નવું પરિમાણ લાવે છે.

- પોતાની કૌશલ્ય સમૃદ્ધિ દ્વારા, સમુદાય સંસાધન વ્યક્તિઓ વર્ગખંડના અધ્યયન લક્ષ્યો તરફ બાળકોને માર્ગદર્શન આપવા માટે તેમના જ્ઞાન અને કુશળતા બતાવવાની તક શોધી શકે છે. આ સમુદાય આધારિત અભિગમ શાળાની શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓને નોંધપાત્ર રીતે સમૃદ્ધ બનાવે છે.
- શાળાઓ અને CRG વચ્ચેની બેઠકો - વિવિધ વિષયોમાં શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રક્રિયાઓને સરળ બનાવવામાં સંસાધન વ્યક્તિઓની ભૂમિકા સાથે પાઠ્યપુસ્તકોનું જોડાણ.
- શાળાઓ શૈક્ષણિક કેલેન્ડર વિકસાવી શકે છે જેમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે કે કયું જૂથ બાળકો સાથે કામ કરવા માટે જરૂરી તૈયારીઓ સાથે એક ચોક્કસ શાળાની મુલાકાત લેશે અને તેમને જ્ઞાન અને કુશળતા પ્રાપ્ત કરવામાં સક્ષમ બનાવશે.

14.2 અભિયાન અને પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કેવી રીતે કરવું

માતાપિતા અને સમુદાયોમાં ઘણી માન્યતાઓ પ્રવર્તમાન છે જે બાળકના શિક્ષણમાં તેમની સામેલગીરીમાં અવરોધ તરીકે કામ કરે છે, ઉદાહરણ તરીકે, જો તેઓ પોતે સાક્ષર ન હોય તો તેમના બાળકોના શિક્ષણમાં તેમની કોઈ ભૂમિકા નથી, અથવા તેમના બાળકને ફક્ત શાળાએ મોકલી દેવાથી તેમની ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે. આવી વ્યાપક ગેરસમજોને અસરકારક અને સક્ષમ અભિયાન દ્વારા દૂર કરી શકાય અને સમુદાયો અને માતાપિતાને પ્રોત્સાહિત કરી એવો વિશ્વાસ કેળવી શકાય કે શાળાની બહાર શિક્ષણ સાથે તેમનું જોડાણ બાળકોના શિક્ષણના સ્તર અને સામાજિક-બૌદ્ધિક કૌશલ્ય પર નોંધપાત્ર અસર કરી શકે છે.

Footnote: 'લર્નિંગ કર્વ', 2019 અઝીમ પ્રેમજી યુનિવર્સિટીમાં પ્રકાશિત બિનય પટ્ટનાયકના લેખ દ્વારા 'Learning in a Multilingual Context' માંથી મેળવેલ CRGનો કોન્સેપ્ટ. ઝારખંડ એક બહુભાષી રાજ્ય છે, જે બત્રીસથી વધુ સ્વદેશી સમુદાયોનું ઘર છે અને જ્યાં લગભગ ઓગણીસ સ્વદેશી અને પ્રાદેશિક ભાષાઓનો ઉપયોગ થાય છે.

શાળા તત્પરતા મેળો (ઘોરણ 1માં પ્રવેશતા બાળકોની માતાઓ માટે)

ગામમાં અથવા સમુદાયમાં ઘોરણ 1માં પ્રવેશના થોડા મહિનાઓ પહેલાં અને ફરી એક વખત જ્યારે ઘોરણ 1ના વર્ગો શરૂ થાય ત્યારે આ પ્રવૃત્તિ યોજવામાં આવી શકે છે. સમુદાય આધારિત મેળામાં, બાળકો અને માતાઓ જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે (વાંકીચૂંકી રેખાઓ પર ચાલવું, દોરડું ફૂંદવું, કાગળને ગડી કરવી, વસ્તુઓને વર્ગીકૃત કરવી, કદ દ્વારા વસ્તુઓની ગોઠવણી, રંગપૂર્તિ, ગણતરી, રંગોને ઓળખવા, આકાર, સંખ્યાઓ અને અક્ષરોને ઓળખવા). આવી પ્રવૃત્તિઓમાં બૌદ્ધિક અને વિકાસ યોગ્ય પાયાની કુશળતાનો સમાવેશ થાય છે. માતાઓના પ્રદર્શનો અને સક્રિય ભાગીદારીથી પરિવારો અને સમુદાયમાં દરેકને ખ્યાલ આવે કે શાળાની સજ્જતા વિવિધ કુશળતા પર આધારિત છે. માતાઓ

અને પરિવારના અન્ય સભ્યો પણ આવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. આવી પ્રવૃત્તિઓમાં આંગણવાડી કાર્યકરો, ધોરણ- 1 ના શિક્ષકો અને માતાઓ સક્રિયપણે ભાગ લે છે.

(સંદર્ભ: PRATHAM)

ભૂતકાળના આવા જ મોટા પાયે થયેલા સમુદાય એકત્રીકરણના કાર્યક્રમોમાંથી આ અભિયાન અગત્યની શીખ મેળવી શકે છે. આવો જ એક કાર્યક્રમ છે 'સ્વચ્છ ભારત મિશન' (SBM). ગેટ્સ ફાઉન્ડેશન દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા અભ્યાસમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં સરેરાશ દરેક ગ્રામીણ ભારતીય સુધી ઓછામાં ઓછા 3,000 વખત એસબીએમ-ગ્રામીણ સંદેશાઓ પહોંચ્યા હતા. વડાપ્રધાનની વ્યક્તિગત આગેવાની હેઠળ, એસબીએમ આખરે સફળ થયું કારણ કે દેશના લોકોએ આ કાર્યક્રમને જન આંદોલન તરીકે અપનાવ્યું અને બનાવ્યું.

FLN મિશન તમામ સ્તરે માલિકીની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપીને સફળ થઈ શકે છે જેમ કે પરિવારો અને સમુદાયોને શાળા આધારિત શિક્ષણના વિસ્તરણ તરીકે કાર્ય કરવા માટે સશક્ત બનાવી શકાય. આ જોડાણને ટકાવી રાખવા માટે, સરકારી અને ખાનગી શાળાઓ, સ્થાનિક ચૂંટાયેલી સંસ્થાઓ, ગામ, માતાપિતા અને બાળક સહિત ઇકો-સિસ્ટમમાં દરેક હિસ્સેદારોની ભાગીદારી સાથે નિયમિત સમય પર વિવિધ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરી શકાય છે.

જાગૃતિ લાવવા માટેની પ્રવૃત્તિઓ	આવર્તન (Frequency)	પ્રવૃત્તિઓ	સંચાલક	સહભાગીઓ
FLN અઠવાડિયું: પ્રથમ વાર શાળાએ જતા વિદ્યાર્થીઓ જેમ કે બાલાવાટિકા અને/ અથવા ધોરણ 1 માં પ્રવેશ મેળવનાર માટે; શાળાઓ શરૂ થાય તે દિવસથી એક	વાર્ષિક SMCs/SDMCs	સમુદાય પ્રવૃત્તિ: સમુદાય આધારિત મેળા જેમાં, બાળકો અને માતાઓ જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે (વાંકીચૂંકી રેખાઓ પર ચાલવું, દોરડા ફૂંદવું, કાગળને ગડી કરવું, વસ્તુઓને વર્ગીકૃત કરવી, માપ દ્વારા વસ્તુઓની ગોઠવણી, રંગપૂર્તિ, ગણતરી, રંગો ઓળખવા, આકાર, સંખ્યાઓ અને અક્ષરોને ઓળખવા)	ગ્રામ પંચાયત /શહેરી સ્થાનિક સંસ્થાઓ	માતાપિતા, બાળકો, દાદા-દાદી, કુટુંબ, અને સમુદાયના સભ્યો

સપ્તાહ માટે ઉજવવામાં આવશે.		શિક્ષા સંવાદ: જાગૃતિ લાવવા માટેની પ્રવૃત્તિ		
		માતાપિતા, બાળકો, કુટુંબ અને સમુદાય અને ચૂંટાયેલા સભ્યો		
જાગૃતિ સંદેશાઓ અને સમર કેમ્પ	પખવાડિક/ માસિક/વાર્ષિક	વાંચન/સંખ્યાજ્ઞાન અને ગમ્મત સભર પ્રવૃત્તિઓ	શાળાઓ /રાજ્ય શિક્ષણ વિભાગો/ DIET	માતા પિતા, બાળકો, અને શિક્ષકો
		રેડિયો, IVRS, SMS, દ્વારા સંદેશાઓ પહોંચાડવા	વિદ્યાર્થી ઓ/સ્વયં સેવકો	માતા પિતા અને બાળકો
		પ્રવૃત્તિ આધારિત FLN સૂચનાઓ/અન્ય પ્રવૃત્તિઓ		

દેશભરમાં અધ્યયનની કેટલીક બાબતો માટે ગ્રામ પંચાયતો વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરી શકે છે, જેમ કે: અધ્યયન વિષયો સાથે દીવાલો ચીતરવી/ચિત્રણ, રમકડાં અને વાંચવામાં સરળ એવા પુસ્તકોના ગ્રંથાલયો, સમુદાયમાં જાહેર જગ્યાઓ પર બાળકો માટે વાર્તાઓ લખવા અથવા ચિત્રો દોરવા માટે બ્લેકબોર્ડ્સ, બાળકોની કામગીરીને પ્રદર્શિત કરવા માટેની જગ્યા.

14.3 વાલી સાથે કેવી રીતે જોડાણ કરવું:

માતાઓના જૂથો: દરેક ધોરણ માટે, દરેક ગામ અથવા મોહલ્લામાં, પાયાના તબક્કામાં હોય તેવા બાળકો માટે માતાઓના જૂથો બનાવી શકાય. આ જૂથો સમયાંતરે બાળકો સાથે મળીને વિવિધ શિક્ષણ પ્રવૃત્તિઓ (પાયાનું વાંચન અને અંકગણિત પ્રવૃત્તિઓ) કરવા માટે ભેગા થઈ શકે છે. તેઓ એક મંચ પણ છે જેના ઉપયોગ દ્વારા શિક્ષકો અથવા આંગણવાડી કાર્યકરો સમુદાયમાં જોડાણો બનાવવા માટે માર્ગદર્શન આપી શકે છે.

વિદ્યાર્થીઓનું સરળ સંક્રમણ: આંગણવાડીઓ/પૂર્વશાળામાંથી ધોરણ 1 માં સરળ સંક્રમણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે, આંગણવાડી શિક્ષકો અને ધોરણ 1ના શિક્ષકે એકબીજાના સ્થળની મુલાકાત લેવી આવશ્યક છે. આ મુલાકાત ધોરણ 1 માં નોંધણી પહેલાના મહિનાઓમાં થવી જોઈએ. જો શક્ય હોય તો

તમામ બાળકો કે જેઓ આગામી મહિનાઓમાં ધોરણ 1 માં પ્રવેશ કરશે, તેઓ નોંધણીના થોડા મહિના પહેલા ધોરણ 1 શાળાની મુલાકાત લઈ શકે છે. રાજ્યો, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો અને SCERTs દ્વારા સહયોગ માટે આંગણવાડીઓ માટે સૂચના અને ધોરણ 1 ના શિક્ષક માટે સૂચિત માર્ગદર્શિકા આપી શકાય છે.

પંચાયતી રાજની સંસ્થાઓની ભૂમિકા: માતાપિતા અને સમુદાયમાં જાગૃતિ લાવવા માટે PRIs સક્રિય ભૂમિકા ભજવશે. બ્લોક સ્તરે, રસ ધરાવતા સરપંચ/વોર્ડ સભ્યો FLN નોડલ વ્યક્તિ સાથે FLN પ્રવૃત્તિનું આયોજન કરવા માટે સહકાર સાધી શકે છે. આ પ્રવૃત્તિઓમાં સાથે વાંચવું, સાથે શીખવું અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ એકસાથે કરવી.

આ ઉપરાંત, FLN ના ભાગરૂપે સમુદાય બાળકોને નવી વસ્તુઓ શીખવામાં મદદ કરી શકે છે:

- શાળાઓ/શેરી-ઓટલાં પર બાળકોને વાર્તાઓ વાંચવી અને કહેવી જ્યાં દાદા -દાદી અને યુવાનો સક્રિય ભૂમિકા ભજવી શકે છે.
- વિવિધ પ્રકારની કુશળતા અને કામ પ્રત્યે બાળકોને દોરવા: ગામમાં સુથાર, દુકાનદાર, દરજી, ડોક્ટર, વગેરે બાળકોને આમંત્રિત અથવા સંબોધિત કરી શકે છે અને તે શું કરે છે તે સમજાવી શકે છે.

14.3 ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ, નિરીક્ષણ અને પ્રોત્સાહનો

અમલવારી	નિરીક્ષણ	પ્રોત્સાહનો
1. FLN અઠવાડિયું: GP + SMCs/SDMCs + શાળા (શિક્ષકો/મુખ્ય શિક્ષકો)	ગ્રામ પંચાયત/શહેરી સ્થાનિક સંસ્થાઓ (ULB)	<ul style="list-style-type: none"> • શાળા શિક્ષણ વિભાગ: શિક્ષણ મંત્રાલય (MoE) સૌથી વધુ અસરકારક અને નવીનત્તમ વાલી જોડાણ જાગૃતિ ઝુંબેશ ધરાવતા રાજ્યોનું સન્માન કરી શકે છે, અને તેવી જ રીતે રાજ્યો પણ જિલ્લાઓ/બ્લોક/ક્લસ્ટર/શાળાઓ માટે કરી શકે છે. • સમુદાયના કાર્યક્રમોના આયોજન માટે ભંડોળ; DM દ્વારા જિલ્લા કક્ષાએ શ્રેષ્ઠ GP/ULB ને નક્કી કરવા. • DIET વિદ્યાર્થીઓ, સ્વયંસેવકો: ગ્રેડ વધારો, પ્રશંસા પ્રમાણપત્ર.
2. જાગૃતિ ફેલાવવા માટેના સંદેશાઓ: શાળા શિક્ષણ વિભાગ	શાળા શિક્ષણ વિભાગ	
3. સમર કેમ્પ: DIET વિદ્યાર્થીઓ + સ્વયંસેવકો	શિક્ષકો	
4. વાંચનને પ્રોત્સાહન આપતી પ્રવૃત્તિઓ	ગ્રામ પંચાયત/શહેરી સ્થાનિક સંસ્થાઓ	

14.4 એકત્રિત મૂલ્યાંકન માહિતીની જાહેર સ્પષ્ટતા/ખુલાસો

અસરકારક અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે, સમુદાયો અને માતાપિતાને બાળકોના શિક્ષણના સ્તરથી વાકેફ કરવા જોઈએ. બાળકોના શિક્ષણના સ્તર વિશે માતાપિતા અને શિક્ષકો વચ્ચે તંદુરસ્ત આદાનપ્રદાન શરૂ કરવા માટે આ એક મહત્વનું પગલું હોઈ શકે છે. આ હેતુ સભર, તમામ પ્રાથમિક શાળામાં જતા બાળકો માટે એક સમુદાય જાગૃતિ મેળાનું આયોજન વાર્ષિક ધોરણે FLN સપ્તાહ દરમિયાન અથવા રાજ્ય દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલી અન્ય કોઈ તારીખ દરમિયાન થઈ શકે છે. આ મેળામાં ભાગ લેવા માટે આ વિસ્તારની સરકારી અને ખાનગી શાળાઓ સહિત તમામ શાળાઓને આમંત્રણ આપવું જોઈએ. માતાપિતા અને સમુદાયના સભ્યો/SMC/SDMCની હાજરીમાં મેળા/ઇવેન્ટનું આયોજન અને નેતૃત્વ ગ્રામ પંચાયત/ULB દ્વારા કરી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા આકર્ષક દસ્તાવેજો/પોર્ટફોલિયો/ફોટોગ્રાફ્સ/ફિલ્મો/ઓડિયો/શોની મદદથી નવા શિક્ષણશાસ્ત્ર, પ્રવૃત્તિઓ, બાળકોનો પ્રતિસાદ, TLM હેઠળ થયેલા સુધારાઓ વગેરે સહિત શાળાઓની સમગ્ર કામગીરીની પ્રગતિ જાહેરમાં દર્શાવવી જોઈએ. બાળકોની વ્યક્તિગત પ્રગતિ જાહેર પ્રદર્શનમાં ન હોવી જોઈએ તેની ખાતરી કરવા માટે કાળજી લેવી જોઈએ. માતાપિતાની હાજરીમાં આનું આયોજન મૂલ્યાંકન ડેટાની વિશ્વસનીયતાને સુનિશ્ચિત કરી શકે છે, કારણ કે માતાપિતા તેમના બાળકોના ચોક્કસ અધ્યયનના સ્તરને જાણવા માટે વધુ સારી રીતે જોડાયેલા છે.

14.5 ઘર આધારિત અધ્યયન સહાય

બાળકોને ઘરે અધ્યયન સહાય પૂરી પાડી શકે તે માટે તમામ વાલીઓને સક્ષમ બનાવવા માટે, ટેકનોલોજી આધારિત અને પ્રત્યક્ષ મોડેલો અપનાવી શકાય છે. દરેક ઘરને સરળતાથી કરી શકાય તેવી મનોરંજક પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યપુસ્તિકાઓ પૂરી પાડી શકાય છે. નિયમિત જોડાણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે, વાલીઓને પહેલેથી રેકોર્ડ કરેલા કોલ અને વીડિયો દ્વારા સ્વચાલિત રીમાઇન્ડર્સ અને સૂચનાઓ પણ મોકલી શકાય છે. વધુમાં, SMCs/SDMCs દ્વારા વાલીઓને સમુદાય સ્તરે નિયમિતપણે સહાય પૂરી પાડી શકાય છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) માં જણાવ્યા મુજબ 'તાલીમબદ્ધ સ્વયંસેવકો માટે - સ્થાનિક સમુદાય અને બહારના બંને માટે - આ વિશાળ અભિયાનમાં ભાગ લેવાનું વધુ સરળ બનાવવામાં આવશે. જો સમુદાયનો દરેક સાક્ષર સભ્ય શિક્ષણ આપવા માટે પ્રતિબદ્ધ બને, તો તે દેશને ખૂબ જ ઝડપથી બદલી નાખશે. શાળાઓમાં ફાળવેલ FLN સમયને ઘરેલું સ્તરે પૂરક બનાવી શકાય છે, જ્યાં વાલીઓને બાળકો સાથે પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે, દૈનિક અથવા સાપ્તાહિક સમય ફાળવવા પ્રેરિત કરી શકાય છે.

14.5.1 સામગ્રી વિતરણ

શરૂઆતમાં, ઘર આધારિત પ્રવૃત્તિઓ અને વર્કશીટ્સ (કાર્યપત્રકો) દરેક ઘરે મોકલી શકાય છે જેથી માતાપિતા અને બાળક વચ્ચે તંદુરસ્ત અને સતત જોડાણ ચાલુ રહે. પ્રવૃત્તિ માટેની કીટ પહોંચાડવા માટે શાળા દ્વારા ટેકનોલોજી આધારિત અને રૂબરૂ ડિલિવરી બંને ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. માતાપિતા

DIKSHA Energized Schooling, સ્માર્ટ ફોન, ટીવી, IVRS અને રેડિયો દ્વારા સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જે બાળકોને ઘરે આવા માધ્યમોની ઉપલબ્ધતા નથી તેઓ શાળામાંથી પ્રવૃત્તિ કીટની મેળવી શકે છે.

14.5.2 પ્રવૃત્તિનું સમાપન

બાળકો નિયમિત ધોરણે તમામ પ્રવૃત્તિઓ પૂર્ણ કરે છે તેની ખાતરી કરવા માટે, રસપ્રદ જોડાણની વ્યૂહરચનાઓ ગોઠવી શકાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, ઘર આધારિત જોડાણને 'તમારા માતાપિતાને શીખવો' ના વિચાર તરીકે રજૂ કરી શકાય છે, જ્યાં બાળકો મનોરંજક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા માતાપિતાને નવી બાબતો શીખવે. આનો હેતુ શિક્ષણ પ્રત્યે આખા ઘરની સભાનતા વધારવાનો છે જેના દ્વારા બાળકના શિક્ષણ સાથે જોડાવા માટે માતાપિતાનો આત્મવિશ્વાસ પણ વધારી શકાય છે. જો પ્રવૃત્તિઓ પૂર્ણ કરવા માટે ઘરે જરૂરિયાત આધારિત સહાયની જરૂર હોય, તો માતાપિતા સહાય મેળવવા માટે ગામ સમિતિનો સંપર્ક કરી શકે છે.

14.5.3 પ્રવૃત્તિની રજૂઆત અને ચકાસણી

ટેકનોલોજી આધારિત ડિલિવરીની પસંદગી કરનાર વાલીઓ વોટ્સએપ/અન્ય કોઈપણ પ્લેટફોર્મ પર પ્રવૃત્તિનો ફોટો અપલોડ કરી શકે છે. વધુમાં, ઘર આધારિત મનોરંજક પ્રવૃત્તિઓના વીડિયો પણ ગ્રુપમાં અપલોડ કરી શકાય છે. આવી પ્રવૃત્તિઓથી બે સ્તરે ફાયદો થશે: એક સ્તરે, માતાપિતા જે સામાન્ય રીતે આવી પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતા ન હોય તેઓ અન્ય માતાપિતાને સક્રિય રીતે જોડાયેલા જોઈને પ્રેરણા મેળવી શકે છે; બીજું, બાળકો તેમના સાથીઓનું પ્રદર્શન જોઈને તેમની પાસેથી ઘણું શીખી શકે છે અને સહપાઠી ચકાસણી કરી શકે છે.

જે વાલીઓએ ટેકનોલોજી આધારિત મોડેલ પસંદ કર્યું નથી, તેઓ SMCs/SDMCs દ્વારા આયોજિત માસિક વાલી જૂથ બેઠકોમાં સક્રિયપણે ભાગ લઈ શકે છે. માસિક વાલી જૂથ બેઠકોના ઉદ્દેશો નીચે મુજબ છે:

- બાળકો દ્વારા પ્રવૃત્તિ સમાપનનું સ્ટેટસ અને પ્રગતિની જાણ કરવી.
- માતાપિતાને તેમના પડકારોનો ઉકેલ લાવીને અને તેમને ઘરે અસરકારક રીતે જોડવામાં મદદ કરીને સહાય આપવી.
- સાથીઓની પ્રેરણા અને અધ્યયનને સુનિશ્ચિત કરવા માટે માતાપિતા દ્વારા ઘરે અપનાવવામાં આવેલા શ્રેષ્ઠ આચરણો અને અભિગમોની જાણ કરવી .

14.5.4 પ્રગતિનું ટ્રેકિંગ

માતાપિતા દ્વારા પ્રવૃત્તિ સમાપન અને શૈક્ષણિક પ્રગતિનું નિયમિત ટ્રેકિંગ બાળકની શક્તિઓ અને નબળાઈઓ જાણવા માટે એક નિદાન કસરતની ગરજ સારે છે. આ હેતુ સભર, પ્રગતિને ટ્રેક કરવા માટે ઘણી રીતોનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ટેકનોલોજી આધારિત મોડેલ માટે, વોટ્સએપ ગ્રુપ પર ઓટોમેટેડ માસિક રિપોર્ટ કાર્ડ મોકલી શકાય છે જેથી આસાન ટ્રેકિંગ કરી શકાય. બીજી રીતે, નિયમિત

ધોરણે કામગીરીને સરળતાથી ટ્રેક કરવા માટે પ્રવૃત્તિ ટૂલકિટના ભાગ રૂપે માતાપિતાને પેરેન્ટ ટ્રેકર ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય છે.

માસિક વાલી જૂથ બેઠકોમાં માતાપિતા તેમના બાળકોનો 'ટ્રેકિંગ પ્રોગ્રેસ' રિપોર્ટ આપી શકાય છે. આ પ્રવૃત્તિ તંદુરસ્ત સ્પર્ધાને પ્રોત્સાહિત કરી શકે છે અને માતાપિતાને સમુદાય સ્તરે અધ્યયનને પ્રોત્સાહન આપી શકે છે.

14.5.5. સતત પ્રેરણાની ખાતરી કરવી

SMCs/SDMCs સૌથી વધુ સક્રિય વાલીઓને પસંદ કરી શકે છે જેમને ગ્રામ પંચાયત દ્વારા (પ્રમાણપત્રો, મેડલ વગેરે) એનાયત કરી શકાય છે. આ પુરસ્કારના માપદંડમાં પ્રવૃત્તિ પૂર્ણતાનો દર, ચોકસાઈનું સ્તર, માતાપિતા/બાળક દ્વારા દર્શાવવામાં આવેલો ઉત્સાહ વગેરે હોઈ શકે છે. જે પરિવારને ગ્રામ પંચાયત દ્વારા આ પુરસ્કાર મળે છે તેને 'નિપુણ પરિવાર' તરીકે ઓળખાવી શકાય છે. આને સ્થાનિક ભાષા અને સંસ્કૃતિના સંદર્ભમાં મૂલવી શકાય છે.

લખીમપુર ગામની પંચાયત તેમના ગામના નાના બાળકોના વાંચન સ્તરને સમજવા માંગતી હતી. તેમને એક સાધન મળ્યું જે તેમને થોડા સરળ પ્રશ્નો પૂછવામાં મદદ કરે છે - બાળકને અક્ષર ઓળખવા, સરળ શબ્દો વાંચવા, વાક્યો વાંચવા અને નાના ફકરા વાંચવા માટે પૂછવું. તેમને સમજાયું કે 5 થી 8 વર્ષની વયના મોટાભાગના બાળકો એક સમાન નીચલા સ્તરમાં છે. મહિલા સરપંચ ઝુનીદેવીએ નક્કી કર્યું કે આ અંગે તાત્કાલિક ધોરણે કંઈક કરવાની જરૂર છે. તેમને ગામ માટે 100 દિવસના પડકારની જાહેરાત કરી - દરેક ઘર તેમના ઘરમાં વાંચનની દીવાલ બનાવશે. દરેક પરિવારે સાથે મળીને કામ કરવું અને દિવસમાં એક પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ થવું. તેમણે સ્થાનિક શાળાના શિક્ષકો સાથે કામ કર્યું અને રમતના વિચારો સાથે આવ્યા અને દિવસમાં એક રમત વિચારની જાહેરાત કરતા - આની જાહેરાત દરરોજ સાંજે 6 વાગ્યે કરવામાં આવતી. એકવાર પ્રવૃત્તિ પૂર્ણ થઈ જાય ત્યારે પરિવારે વાંચન દિવાલ પર ટિક માર્ક કરવું. સમગ્ર ગ્રામ પંચાયતની સહભાગીતા સાથે, બાળકો તેમની સાક્ષરતા કુશળતામાં આગળ ન વધે તો જ નવાઈ.

ઉપયોગી સંદર્ભ:

Abadzi, Helen. 2006. Efficient Learning for the Poor: Insights from the Frontier of Cognitive Neuroscience. Washington, DC: World Bank. ©World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/7023> License: CC BY 3.0 IGO

Guidelines for Parent participation in Home-Based Learning During School Closure and Beyond, 2021, Ministry of Education

https://dse.education.gov.in/sites/default/files/update/MoE_Home_Learning_Guidelines.pdf Pattanayak Binay, learning in a Multilingual Context, Learning Curve, August 2020, https://archive.azimpremjiversity.edu.in/SitePages/pdf/Publications/Learning-Curve/Issue_7/Binay_Pattanayak.pdf

પ્રકરણ 15: નિરીક્ષણ અને માહિતી પ્રોધોગિકી માળખું

આ પ્રકરણના મુખ્ય મુદ્દાઓ નીચે મુજબ છે:

- રાષ્ટ્રીય FLN મિશન માટે નિરીક્ષણ માળખું
- ઈન્ડિકેટીવ ડેટા પોઈન્ટ સાથે કી પરફોર્મન્સ ઈન્ડિકેટર્સ (KPIs)
- નેશનલ ડિજિટલ એજ્યુકેશન આર્કિટેક્ચર-NDEAR અને FLNને NDEAR લાગુ પાડવું
- FLN માટે ડેટા એકત્રીકરણ અને મેનેજમેન્ટ માટે ફ્રેમવર્ક અને સ્થાપત્ય.

15.1 અભિયાન અંતર્ગત પ્રવૃત્તિઓનું નિરીક્ષણ

શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ મિશન માટે ઓનલાઈન નિરીક્ષણ વ્યવસ્થા વિકસાવશે. રાષ્ટ્રીય સ્તરથી શાળા સ્તર સુધી પરિણામોનું અસરકારક નિરીક્ષણ તે મુખ્ય ઉદ્દેશ રહેશે. રાષ્ટ્રીય સ્તરે, રાજ્ય કક્ષાએ અને જિલ્લા સ્તરે મિશન આઈટી આધારિત સેવાઓ દ્વારા પ્રવૃત્તિઓ પર નજર રાખવામાં આવશે, જેમાં ફિલ્ડ સ્તરે બાળકદીઠ નિરીક્ષણનો સમાવેશ થશે.

સૂચિત નિરીક્ષણ માળખું મુખ્યત્વે બે પ્રકારનું હશે:

- i. વાર્ષિક નિરીક્ષણ સર્વેક્ષણ: રાષ્ટ્રીય મૂલ્યાંકન કેન્દ્ર PARAKH/NCERT દ્વારા રાષ્ટ્રીય સ્તરે થર્ડ પાર્ટી દ્વારા સર્વે હાથ ધરવામાં આવશે, જે સમગ્ર દેશમાં પ્રગતિની દેખરેખ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે.
- ii. સમવર્તી નિરીક્ષણ: કાર્યક્રમના અમલીકરણની એક સાથે દેખરેખ રહેશે. રાષ્ટ્રીય MISમાં ડેટાને ફીડ કરવા માટે આદર્શ રીતે માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજી (ICT) નો ઉપયોગ કરશે.

15.2 રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ શિક્ષણ સ્થાપત્ય -(National Digital Education Architecture-NDEAR)

15.2.1 વિહંગાવલોકન:

રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ માળખાને સંગઠિત કરી સમગ્ર શૈક્ષણિક ઇકોસિસ્ટમને ઉર્જાવાન અને ઝડપી બનાવવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ શિક્ષણ આર્કિટેક્ચરની રચના (National Digital Education Architecture) NDEAR તરીકે કરવામાં આવી છે. મૂળભૂત રીતે આ એક તકનીકી માળખું છે જેનો હેતુ વર્તમાન સિસ્ટમોને અપગ્રેડ કરવા અને ઇન્ટર-ઓપરેબલ બનાવવા માટે સક્ષમ કરવાનો છે; વધુમાં આ માળખું નવા સાધનો અને સેવાઓ ઉભી કરવા માટે બિલ્ડિંગ બ્લોક્સ ઉપલબ્ધ કરાવશે. એક અર્થમાં, NDEAR નો હેતુ શિક્ષણ માટે એક ડિજિટલ ઇકોસિસ્ટમ બનાવવાનો અને તેને ઉર્જાવાન રાખવાનો છે - મૂળભૂત રીતે એક એવી ઇકોસિસ્ટમ જે "સ્વ-સંગઠન, માપનીયતા (Scalability) અને ટકાઉપણના (Sustainability) ગુણધર્મો સાથે વિતરિત, અનુકૂળનશીલ અને મુક્ત સામાજિક-તકનીકી વ્યવસ્થા છે".

NDEAR નું ધ્યેય વિધાન

"શિક્ષણમાં વૈશ્વિક સ્તરે નવો ચીલો પાડવાનો પ્રયાસ - એક એવું સંગઠિત રાષ્ટ્રીય ડિજિટલ માળખું જે શિક્ષણ ઇકોસિસ્ટમને ઉર્જાવાન અને ઝડપી બનાવે".

NDEAR ફેડરેટેડ, અનબંડલ્ડ, ઇન્ટરઓપરેબલ, સમાવેશી, સુલભ, અને વિકસિત છે; જેનો હેતુ વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, વાલીઓ, સમુદાયો, સંચાલકોને લાભ મળે તેવા વિવિધ, સંબંધિત, સંદર્ભિત, નવીન ઉકેલો બનાવવા અને પહોંચાડવાનો છે, જેને પરિણામે નીતિવિષયક લક્ષ્યોનું સમયસર અમલીકરણ થાય.

15.2.2 NDEARને FLN માં લાગુ પાડવું

FLN માટેની પ્રાથમિકતાઓ લક્ષ્યોમાં જણાવવામાં આવી છે અને હાલની માળખાગત રચનાઓ જેવા કે DIKSHA અને UDISE ++ નો ઉપયોગ કરીને આ પ્રાથમિકતાઓ હાંસલ કરી શકાય છે, જે રજિસ્ટ્રી અને ઓળખ માટે ઓપન સોર્સ સાધનો અને સેવાઓનો ઉપયોગ કરીને, અને NDEAR ના સિદ્ધાંતો અને ધોરણો અનુસરી વધારી શકાય છે. નીચે આપેલી પ્રક્રિયા અનુસરી શકાય છે:

1. હાલની માળખાગત રચનાઓનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવી શકે છે જે કદાચ FLN માટે અપગ્રેડ અને સાનુકૂળ કરવામાં આવ્યું છે.
2. NDEAR ના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરતી વખતે કદાચ નીતિ-વિષયક લક્ષ્યો પૂરા કરવા માટે ખૂટતી માળખાગત રચનાઓની જરૂર છે.
3. MoEના નેતૃત્વ હેઠળ NDEAR એક સંસ્થાકીય માળખા તરીકે એવા ક્ષેત્રો નક્કી કરી શકે છે જ્યાં ઉપરોક્ત નીતિવિષયક લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે ધોરણો, વિશિષ્ટતાઓ અને નીતિઓનો યોગ્ય અમલ થાય - જેમ કે, મુક્ત ડેટા નીતિઓ; ડેટા સુરક્ષા અને બાળકોની માહિતીની ગોપનીયતા અને સુરક્ષા નીતિઓ; ડેટા શેરિંગ નીતિઓ; બીજા સાથે ઇન્ટરઓપરેબલ રજિસ્ટ્રીના વિકાસ માટેના ધોરણો; ઇકોસિસ્ટમ જોડાણ માટેની નીતિઓ.

15.3 FLN ડેટા એકત્રીકરણ અને માપન માટે માળખું અને આર્કિટેક્ચર

ડેટા આર્કિટેક્ચરમાં નીચેનાનો સમાવેશ કરવાની જરૂર છે.

- શાળાઓમાંથી ડિજિટલી ડેટા એકત્ર કરવાની સરળ અને સ્વ-ચાલિત રીતો
- રાજ્ય/રાષ્ટ્રીય સિસ્ટમો પર ડેટા સ્વ-ચાલિત રીતે અપલોડ થાય
- એક પ્રમાણભૂત ફોર્મેટ કે જે વિશ્લેષણ માટે યોગ્ય હોય તેનો ઉપયોગ કરી ને રાજ્ય સિસ્ટમમાંથી ઉપરોક્ત ડેટાનો નિકાલ

- એનાલિટિક્સ સિસ્ટમ દ્વારા કાર્યક્ષમ મેટ્રિક્સ અને વિઝ્યુલાઇઝેશનોનું નિર્માણ
- સમયસર કાર્યવાહીને સક્ષમ કરવા શિક્ષણના વિવિધ સ્તરે હિતકારકોમાં વિશ્લેષણનું સ્વ-ચાલિત વિતરણ/પ્રસરણ.
- સમયાંતરે, વિવિધ તબક્કે અને સ્તરે, વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી આપમેળે (ઓટોમેટીક) માહિતી એકત્રિત કરી શકે તેવી પ્રણાલી (સીસ્ટમ)નું નિર્માણ કરવું જોઈએ કે જેમાં સ્પેશીયલ ડ્રાઈવ, વિવિધ પ્રણાલીઓમાંથી માહિતીના એકત્રીકરણ, વિશ્લેષણ કે વ્યક્તિગતરીતે અપલોડ કરવાની જરૂર ન રહે.

15.4 ડેટા સ્ત્રોતો

બાળકોની પ્રગતિના ટ્રેકિંગ માટે જરૂરી માહિતી બે પ્રકારના મૂલ્યાંકન દ્વારા મેળવવામાં આવશે:

- સર્વાંગી વિકાસ પત્રક (Holistic Progress Card) દ્વારા શાળા આધારિત મૂલ્યાંકનો
  - મોટા પાયે મૂલ્યાંકન (SAS દ્વારા રાજ્ય સ્તરના મૂલ્યાંકન સહિત, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરના સર્વેક્ષણો અથવા NAS દ્વારા તૃતીય પક્ષ (Third Party) મૂલ્યાંકન)
- FLN માં શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન માટે, NCERT અને SCERTs દ્વારા વિદ્યાર્થી પ્રગતિ પત્રક તૈયાર કરવામાં આવશે જે પ્રગતિનો સર્વગ્રાહી, 360-ડિગ્રી, બહુ-પરિમાણીય અહેવાલ હશે, અને આ પત્રક વિદ્યાર્થીની પ્રગતિ તેમજ ખૂબીઓને વિગતવાર દર્શાવશે. આ પત્રકમાં વિદ્યાર્થીની કોગ્નિટિવ, અફેક્ટિવ, સામાજિક-ભાવનાત્મક અને સાયકોમોટર ક્ષેત્રો તેમજ જીવન અને અધ્યયન કૌશલ્યો અને મૂલ્યોની પ્રાપ્તિ વગેરેનો સમાવેશ થશે. આ પ્રગતિ અહેવાલ બાળક દ્વારા મેળવેલ વિવિધ કુશળતા અને ક્ષમતાઓના મૂલ્યાંકન પર આધારિત હશે અને તે મૂલ્યાંકન બાળકના પોતાના દ્વારા, તેના સાથી દ્વારા, શિક્ષક અને માતાપિતા દ્વારા થયેલું હોય.
- દરેક બાળક વાર માહિતીની જરૂર પડશે જે માહિતી શાળા, બ્લોક, જિલ્લા, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરે યોગ્ય ડેશબોર્ડ દ્વારા એકત્રિત કરેલ અને દર્શાવેલ (Visible) હશે.
- જ્ઞાન, યોગ્યતા/કુશળતા, મનોવૃત્તિઓ, મૂલ્યો વગેરે અને AI આધારિત વિશ્લેષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા HPC માટે એક એપ આધારિત સમજૂતી જરૂરી છે. આ સમજૂતી CBSE અને NCERT દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલી રાષ્ટ્રીય કક્ષાની HPC નો ઉપયોગ સ્થાનિક ભાષામાં રાજ્ય અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ સ્તરે HPCને વિકસાવવા માટેના આધાર તરીકે કરશે.
- HPC (Holistic Progress Card) એવું હોવું જોઈએ જે શિક્ષકે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછું બે/ત્રણ વખત તે ભરવું પડે.(માહિતી ભરવી પડે)
- શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન ઉપરાંત, નમૂના આધારિત રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણો અને રાજ્ય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણો પણ હશે જે વૈકલ્પિક વર્ષોમાં યોજાશે (2021, 2024 અને 2027માં NAS; 2022 અને 2025 ધોરણ 1, 2023 અને 2026માં ધોરણ 2 માટે). આ સર્વેક્ષણો અધ્યન નિષ્પત્તિઓમાં સુધારાનું મૂલ્યાંકન કરશે અને શાળા-આધારિત મૂલ્યાંકનમાંથી પ્રાપ્ત માહિતીને પણ સમર્થન આપશે.

- વધુમાં, SAS, થર્ડ પાર્ટી મૂલ્યાંકન અને NAS માટે, શાળા પ્રમાણે માહિતીની જરૂર પડશે જે જિલ્લા, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરે ડેશબોર્ડ દ્વારા એકત્રિત કરી શકાય.
- વિચારેલી પ્રવૃત્તિઓ અને તેમના Key Performance Indicators ની સાથે ડેટા પોઇન્ટ ની યાદી સાથે પરિશિષ્ટ 2 માં ઉલ્લેખ કરેલો છે. FLN માટે NDEARની માળખાગત રચના તૈયાર કરતી વખતે આ પરિશિષ્ટ 2 ધ્યાનમાં લઇ શકાય.

પ્રકરણ : 16 – મિશનની સ્થિરતા / ટકાઉપણું

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુદ્દાઓ:

- આ પ્રકરણ પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના રાષ્ટ્રીય મિશનની સ્થિરતાની સમજ આપવામાં આવેલ છે. જેમાં સરકારી કાર્યક્રમની સફળતા, સ્થિરતા, જોખમ અને સંભવિત નિવારણ/સરળીકરણ વ્યૂહરચનાનો સમાવેશ થાય છે.

નીતિ લાક્ષણિક રીતે આદેશ અને માળખાકીય સુધારાઓ દ્વારા પરિવર્તનનો પરિચય આપે છે. જોકે નીતિનો સ્વીકાર અને સ્થિરતા પરિવર્તનના પ્રસારક આગલી હરોળના કાર્યકર્તાઓ જેવાકે- શિક્ષકો, વહીવટકર્તાઓ, સમુદાયો વચ્ચેના વર્તનમાં બદલાવથી આવે છે. તાલીમ અને માહિતી પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ વર્તનવિજ્ઞાન દર્શાવે છે કે લોકોને હંમેશા કાર્ય કરવા માટે પ્રેરણા જોવા મળતી નથી અને ક્રિયા સાથે ઉદ્દેશને અનુસરતા નથી.

કાર્યક્રમમાં ટકાઉ પરિવર્તન જોડવાની વ્યૂહરચનામાં વ્યક્તિગત પૂર્વગ્રહને સંબોધિત કરવામાં સમજાવટ, સામાજિક સહયોગ, અને એક જૂથ વચ્ચે ધોરણો સ્થાપિત કરવાં, નિર્ણય પ્રક્રિયામાં ધર્ષણમાં ઘટાડો કરવો, અને ચાવીરૂપ હિસ્સેદારોની પ્રેરણામાં સુધારો વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ વ્યૂહરચના પર આધારિત વર્તન પરિવર્તન પહેલ રાષ્ટ્રીય આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા યોજનાઓમાં સફળતા પૂર્વક લાગુ કરવામાં આવ્યા છે. ઉદા. તરીકે - સ્વચ્છભારત, પોષણઅભિયાન, તેમજ કોવીડ19માં નીતિઆયોગ દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ નવા સામાન્યના [New Normal] દિશા સૂચનો પર સલાહ. જોકે- કાર્યક્રમ કે મિશનને ટકાઉ/સ્થિર બનાવવા વર્તનમાં પરિવર્તન સાથેની મધ્યસ્થી, તેઓને સંચાલનમાં પરિવર્તનની જરૂર છે. સંસ્થાકીય વ્યવસ્થા જેને ટ્રેક કરી શકાય, જેનો સહયોગ કરી શકાય, અને ધોરણોમાં પરિવર્તન પેદા કરવા નવીનતા લાવી શકાય. [નીચેની આકૃતિ જુઓ]

સંસ્થાકીય સંસ્થાઓને પરિવર્તન તરફ દોરી જવી.

રાજકીય નેતૃત્વની સામેલગીરી

મજબૂત પ્રતિભાવોનો ગાળો

ઉચ્ચક્ષમતાનું સંચાલન તથા જવાબદારી

સમગ્ર સ્તરોમાં ચેમ્પિયન

વર્તનલક્ષી- વ્યક્તિનેબદલાવમાટેતૈયારકરવો.

પસંદગી કરવા, સાધનોનો ઉપયોગ કરવા ઘર્ષણને ઘટાડવું. ધ્યેયોની પ્રગતિ શક્ય બનાવવી.

સફળતાને ઓળખવી અને ઓળખ પેદા કરવી.

કાર્યક્રમ સંબંધી- મર્યાદિત પ્રાથમિકતાઓ

મૂર્ત અને સ્થાનિક ધ્યેયો સાથે જોડાયેલી

સ્વીકાર માટે અવકાશ

સ્થાનિક પ્રભુત્વ નેતૃત્વની સામેલગીરી

ધ્યેયોની સમજ

સકારાત્મક વિચલનોની માળખાગત ઓળખ

ભૂમિકાઓ અને પ્રયાસો

ખાસ કરીને શિક્ષણમાં વર્તનલક્ષી દ્રષ્ટિની જરૂરિયાત છે. કારણકે વિભિન્ન અવરોધો કે જેમાં પરિવર્તન લાવવાનું છે તેનું વ્યવસ્થામાં અસ્તિત્વ હોઈ શકે.

- ✓ શિક્ષણમાં પાયાના શિક્ષણની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અર્થપૂર્ણ પરિવર્તન માટે સમય લઈ શકે છે.
- ✓ શિક્ષણમાં પરિવર્તન લાવનારાઓ પણ પરંપરાગત વ્યવસ્થા કે જેમાં બાળકો શિક્ષકો સાથે તેમના વર્ગખંડોમાં એકલા અભ્યાસ કરતા હોય(અન્યોનું જોડાણ ન હોય) અને માતા-પિતા તેમના બાળકો સાથે તાલીમો અને સમુદાયની મિટિંગમાં ઉપસ્થિત ન રહેતા હોય ત્યારે તેઓ મુશ્કેલીઓ અનુભવે છે. આ બધી બાબતો અને પ્રેરણાદાયક પરિવર્તનમાં અવરોધ ઊભો કરી શકે છે.
- ✓ શિક્ષણએ પેઢી દર પેઢીનો અનુભવ છે જે મોટા ભાગના હિસ્સેદારો પાસે સીધો અનુભવ, સર્વસંમતિ સૂચિત કરે છે. પરંપરાઓના કારણે યથાવત સ્થિતિ જાળવે છે.
- ✓ માન્યતાઓ અને માનસિકતામાં હયાત અવરોધો :-
  - શિક્ષકો અને માતા-પિતા બંને માનતા હોય છે કે શિક્ષણ માટે પ્રારંભિક વર્ષો જટિલ નથી.
  - શિક્ષકો માનતા હોય છે કે પરિસ્થિતિઓના કારણે ચોક્કસ બાળકો શીખી/ભણી શકતા નથી.
  - જવાબદારીમાં પરિવર્તન એ સામાન્ય છે. શિક્ષકોને ટાંકીને જણાવીએ તો તેમને વાલીઓ તરફથી મર્યાદિત સહયોગ મળે છે.
  - ઓછી આવક અને ઓછી સાક્ષરતા ધરાવતા વાલીઓ પોતાને ઓછા સક્ષમ અનુભવે છે. આ તથ્યો આપતાં વર્તનમાં દરમ્યાનગીરીના ધોરણો પાયાના શિક્ષણની કુશળતાઓ પ્રાપ્ત કરવાની સિદ્ધિમાં મદદ કરવામાં જટિલ હોઈ શકે. પરંતુ શ્રેષ્ઠ જાણકારી અને ઉપલબ્ધ સંસાધનો રાષ્ટ્રીય મિશનના વિચારોને ગ્રહણ કરવામાં અને તેની સ્થિરતા/ટકાઉપણું એ મર્યાદા પર આધારિત છે જેમાં ચાવીરૂપ હિસ્સેદારો મિશનના ધ્યેયો સાથે તેમની સ્વયંની કાળજી અને વર્તનથી જોડાયેલા છે.

16.1 ટકાઉ અને સફળ સરકારી કાર્યક્રમો :-

16.1.1 પોલીયો નાબૂદી :-

વૈશ્વિક પોલીયો નાબૂદીની પહેલ ભારતને વિશ્વના સૌથી વધુ મુશ્કેલ પ્રદેશ તરીકે જેણે વાઈલ્ડ પોલીયો વાયરસને દૂર કર્યો તેમ માને છે. નોંધપાત્ર પડકારો સામે પણ 2014માં ભારત પોલીયોમુક્ત દેશ તરીકે જાહેર થયો હતો. પડકારોમાં વસ્તીની વધુ ગીચતા, પ્રચંડ કુપોષણ અને ઝાડા, વસ્તીની ગતિશીલતા અને વિસ્તારોમાં પહોંચવામાં મુશ્કેલી અને કેટલાંક રાજ્યોમાં WVP પરિભ્રમણનો ઉચ્ચ દર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કાર્યક્રમના ચાવીરૂપ તત્વો :-

WVP સામે લડવા 1988 માં ભારત પોલીયોને દૂર કરવા પ્રતિબદ્ધ થયો. રાષ્ટ્રીય રસીકરણ દિવસ કાર્યક્રમ પલ્સ પોલીયો રસીકરણ તરીકે જાણીતો કાર્યક્રમ 1995 માં પ્રારંભ થયો. 2004 માં સરકારે પોલીયોને દૂર કરવા બમણા પ્રયત્નો કર્યા. જેમાં વધારાની પ્રવૃત્તિઓ જેવીકે- પ્રતિ વર્ષ 10 સુધી પૂરક પોલીયો રસીકરણ ઝુંબેશ ચલાવવામાં આવી જે પ્રત્યેક બાળકને સફળતા પૂર્વક ભાળ [track] મેળવવામાં અને રસીકરણ તરફ દોરી જશે. કાર્યક્રમોની સફળતાની ઝુંબેશમાં સમગ્ર 35 માળખામાં પ્રવૃત્તિઓની શ્રેણીનો સમાવેશ થાય છે.

અ. મુખ્ય અને સરળ:-

1. સામુદાયિક સંસ્થાઓ અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ દ્વારા સંખ્યાત્મક માહિતીની જાગૃતિ ફેલાવવા અને રસીકરણની આસપાસની ગેરસમજો વિરુદ્ધ શિક્ષિત કરવા જાગૃતિ શિબિરો ચલાવી. ફિલ્મ ઉદ્યોગની ખ્યાતનામ હસ્તીઓ પણ એમાં જોડાઈ.

2. લક્ષ્યાંકો નક્કી કરવા સાદા માપદંડ: પરિવારમાં 5 વર્ષની નીચેના બાળકોની ગણતરી કરવામાં બિન્દીઓનો ઉપયોગ. ખૂટતા બાળકોનું આલેખન. તમામના નોંધપાત્ર વ્યાપને વધારવા નવા જન્મેલાની ભાળ મેળવવી,

બ. સફળતા માટે સહયોગ :-

1. સરકારમાં વધુ માલિકીની ભાવના: વડાપ્રધાનના કાર્યાલયથી સામયિક રીતે જે પ્રત્યક્ષ રીતે દેખરેખ રાખે છે તેઓની સાથે કાર્યક્રમની કામગીરીની સમીક્ષા કરવામાં આવી.

2. નિષ્ણાત સલાહકાર સમિતિની રચના, જેમાં ખાનગી ક્ષેત્રોના સહભાગીઓ જેવાં કે- નાગરિક સમાજના સંગઠનોના પ્રતિનિધિઓ, શિક્ષણવિદો અને સ્વતંત્ર પોલીયોના નિષ્ણાતોનો સમાવેશ થાય છે.

3. મુખ્યમંત્રી અને કેબીનેટ સચિવો દ્વારા જિલ્લા સત્તાતંત્ર સાથે માસિક વીડિયો કોન્ફરન્સ દ્વારા પ્રગતિની પ્રત્યક્ષ સમીક્ષા.

4. ડીવીઝનલ મેજિસ્ટ્રેટની આગેવાનીમાં પોલીયો નાબૂદીની માસિક પ્રગતિની સમીક્ષા.

ક. વહેંચવું અને ટકાઉ બનાવવું :-

1. રોટરી ઇન્ટરનેશનલ તરફથી વડાપ્રધાન અને મુખ્યમંત્રીને પોલીયો નાબૂદી ચેમ્પિયન એવોર્ડ તરીકે જાણીતો એવોર્ડ આપી ઉચ્ચ કક્ષાના હિસ્સેદારો જેમણે ધ્યેયો પ્રાપ્ત કર્યા છે, તેમને પ્રોત્સાહિત કર્યા.

16.1.2 સ્વચ્છ ભારત મિશન :-

2014 માં સ્વચ્છ ભારત મિશનનો પ્રારંભ ભારતને 2019 સુધીમાં ખુલ્લામાં શૌચમુક્ત કરવા માટે કરવામાં આવ્યો. મિશનનું ધ્યેય હાથથી સફાઈ કરવાના અંત માટે અને સ્વચ્છતા અને આરોગ્યની

આસપાસ વર્તન પરિવર્તન પર અસર કરવાનો પણ છે. તે વિશ્વના સૌથી લાંબા વર્તન પરિવર્તન કાર્યક્રમ તરીકે ઘોષિત થયો.

કાર્યક્રમના ચાવીરૂપ તત્વો :-

1. પેયજળ અને સ્વચ્છતા મંત્રાલય - 'મિશન મોડ'માં જવું.
2. PM-CM-DM-VM માળખાને સક્રિય કરો.
3. જમીનીકાર્ય વિશેષ દળ [Ground Task Force] તૈયાર કરવું.
4. સમૂહ માધ્યમો [Mass Media] દ્વારા વિશેષતાનું નિર્માણ કરવું./વિશેષતાને પ્રચારિત કરવી.
5. ગુંજારવને જીવિત રાખો [સક્રિયતાને જાળવો]
6. વર્તનમાં પરિવર્તનને ટકાવી રાખો.

1. મુખ્ય અને સરળ :-

સમૂહ માધ્યમો દ્વારા સ્પષ્ટ અને સરળ સંદેશાઓ તેમજ પારસ્પારિક વાતચીત. પ્રગતિની ભાળ મેળવવા અને દેખરેખ માટે સક્રિયતાને જીવંત રાખી સફળ થવા માટે મદદરૂપ બનવું. સતત સ્વીકાર, નવાં સમસ્યા ક્ષેત્રોની ઓળખ અને અભ્યાસક્રમ સુધારણા દ્વારા લાંબાગાળા માટે પરિવર્તનને ટકાવી રાખવું.

2. સ્પષ્ટ અને સરળ :-

સ્પષ્ટતા કેળવવા તેઓ જનઆંદોલનમાં સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય રાજદૂત એવા વિદ્યાર્થીઓ, યુવા વ્યવસાયીઓ માટે માપદંડો ઘડવા, સમય જતાં નવી ઘટનાઓ અને સમાંતર ઘટનાઓના સતત સ્મરણ દ્વારા સામેલગીરી સરળ બનાવવા માટે પ્રયત્નો થયા. સ્થાનિક અને સરળ ઉદાહરણોનો ઉપયોગ કરીને માતૃ મંડળોને ખુલ્લામાં શૌચક્રિયાથી થતું જોખમ સમજાવવા, જોખમમાં આવેલ સમુદાયની ઓળખ માટે સામાજિક માપન અને શેરીનાટકો દ્વારા ઘરે શૌચાલયો કેમ જાળવવા જોઈએ તેનું નિદર્શન કરવામાં આવ્યું.

3. સફળ થવા માટે સહયોગ :

સક્રિયતાને જીવંત રાખવા અને રાજ્યોને સફળ થવામાં મદદ કરવા રાજ્ય, જિલ્લા અને તાલુકા કક્ષાએ અધિકારીઓ પ્રવૃત્ત હતા. સંસ્થાઓ ઉચ્ચ વફાદારી દ્વારા વારંવારનું નિરીક્ષણ [દેખરેખ સમિતિ દ્વારા અનુસરણ, સમુદાયની દેખરેખ અને ગંદા પાણીના સ્ટેશનના સમાવેશ દ્વારા] કરી વાસ્તવિક પરિવર્તન તરફ પ્રારંભિક વેગ આપવા માળખું ઉપલબ્ધ કરવામાં આવ્યું હતું.

4. ટકાઉ પરિવર્તન :-આખરે ટકાઉ પરિવર્તન પ્રાપ્ત કરવા માટે દ્વિકોણીય વ્યૂહરચનાને અનુસરવામાં આવી. પ્રથમ તો યોજનાની અંદર હિસ્સેદારોની સતત ઓળખ, ડીવીઝનલ મેજિસ્ટ્રેટ, તાલુકા કક્ષાના અને પંચાયત કક્ષાના અધિકારીઓ તેમના વિસ્તાર/ગામને ખુલ્લામાં શૌચક્રિયા મુક્ત બનાવવા માટેની તેમની પ્રગતિ માટે રાષ્ટ્રીય એવોર્ડથી સન્માન દ્વારા ઓળખ, ઉદાહરણ તરીકે - સ્વચ્છાગ્રહી, અથવા ગાંધી જયંતિના રોજ સામુદાયિક સ્વયંસેવક, મહિલા દિવસે મહિલા

સરપંચ વિગેરે. પરિવર્તનને ટકાવી રાખવા વારાફરતી જે વિસ્તારમાં અન્તર છે તેવા લક્ષ્યાંકિત વિસ્તારમાં [ODF+ તરીકે કહેવાતા] વિસ્તૃત કાર્યક્રમ મુકવા. જેના દ્વારા ઘન અને પ્રવાહી કચરા વ્યવસ્થાપન પર ભાર મુકવો. એ શૌચાલયના સ્વીકાર પછીનો ટકાઉ ઉપયોગ માટેનો જટિલ લક્ષ્યાંક છે.

પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશનની વિશેષતાઓ

નેતૃત્વનું જોડાણ જટિલ છે. વડાપ્રધાન કાર્યાલય, મુખ્યમંત્રીઓ, શિક્ષણ સચિવો, જિલ્લા કલેક્ટરોનું દેખરેખની પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાણ, પ્રાથમિકતા અને સજગતા કે વિશેષ ધ્યાન તરફ દોરી જાય છે. સતત દેખરેખ અને માલિકીપણાની ભાવના ખુબ જ જરૂરી છે.

સમુદાયના સ્તરે સંપૂર્ણ પહોંચ માટે, પ્રભાવનું માપન [સ્થાનિક પ્રભાવ સાથે રાષ્ટ્રીય આંકડાઓનું સંયોજન] જરૂરી છે.

અત્યંત સૂક્ષ્મ સ્તરે નિષ્પત્તિઓની ભાળ [tracking] અને માપન. વંચિત વિસ્તારો, લક્ષ્ય સુધીના અંતરના માપનની ક્ષમતા અને લક્ષ્ય પ્રાપ્તિ માટે નાવીન્ય લાવવું એ સ્પષ્ટતા તરફ દોરી જાય છે.

સાદા અને સમજવામાં સરળ લક્ષ્યાંકોની આસપાસ વિશેષતાનું નિર્માણ પર મજબુતીથી ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ.

પ્રત્યેક સ્તરે વડાપ્રધાનથી માંડી, મુખ્યમંત્રી, જિલ્લા ન્યાયાધીશ અને ગ્રામ્ય પ્રેરક સુધી ઉચ્ચ રીતે સંકળાયેલી અને ઉચ્ચ સાતત્યવાળી દેખરેખની પ્રણાલી.

ચાવીરૂપ હિસ્સેદારોની ઓળખને મહત્વ.

16.2 રાષ્ટ્રીય મિશન : જોખમ અને સંભવિત સરકળીકરણ વ્યૂહરચનાઓ :

સરકાર તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં 2026-27માં ધોરણ-3ના અંતે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્યની સાર્વત્રિક પ્રાપ્તિના લક્ષ્યની ખાતરી કરવા સર્વગ્રાહી રાષ્ટ્રીય પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશન, NIPUN ભારતનો પ્રારંભ કરવા પ્રતિબદ્ધ છે.

મિશનના ધ્યેયો સમયમર્યાદાની રીતે અને ટકાઉ હોય તે રીતે પ્રાપ્ત થાય તેની ખાતરી કરવી. ચાવીરૂપ જોખમો અને પડકારોને ઓળખવામાં સમજદારી રહેશે. આ પણ પરંપરાગત એક જ સરખા પ્રકારના પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશનની ડીઝાઈન અને અમલીકરણ માટે વધુ નિર્ણાયક બને છે. રાજ્યોને વ્યાપક રાષ્ટ્રીય પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશનના માળખા માટે સંદર્ભિત રીતે સ્વીકારવાની તકો અને સ્થિતિ સ્થાપકતા આપવાની જરૂરત રહેશે. શિક્ષણ મંત્રાલયની ભૂમિકા મિશનના ધ્યેયો સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં, તેમના પ્રત્યે રાજ્યની જવાબદારી સ્થાપિત કરવામાં અને તેમને આવશ્યક સાધનો [Tools], તકનીકી સહાય અને ભંડોળ પૂરું પાડવામાં રહેશે. આ માટે શિક્ષણ મંત્રાલયે અમલીકરણના સંદર્ભમાં પગલાં લેવા માટે આંતર મંત્રાલય સ્તરના સંકલન અને જોડાણની ખાતરી કરવી પડશે.

કોવીડ 19 પ્રેરિત જોખમ :-

જે રીતે શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશન આરંભ કરવાનું આયોજન થઈ રહ્યું છે ત્યારે એ જરૂરી છે કે શાળાઓ અસ્થાયી રીતે બંધ થવાથી ઉત્પન્ન થયેલી અસરોની ગણતરી ધ્યાનમાં લેવી. અભ્યાસો બતાવે છે કે બાળકોના સિદ્ધિઓના આંકમાં ઘટાડો ઉનાળાના વેકેશન દરમ્યાનના શિક્ષણના ઘટાડા કરતા પણ ઘણો વધારે છે. વધારામાં શીખવાની નોંધપાત્ર ખોટ, બાળકોનું પોષણ અને સામાજિક-ભાવનાત્મક સુખાકારી યથાસંભવ પ્રભાવિત થઈ છે. આ અસરો વંચિત, સામાજિક-આર્થિક તબક્કાના પરિવારના બાળકો માટે ઘણી વધારે છે. કારણકે તેઓની પાસે દૂરવર્તી શિક્ષણ માટેના સાધનોની પહોંચ મર્યાદિત છે અને જ્યારે શાળાઓ ફરી ખુલશે ત્યારે તેઓ આવક પેદા કરવાની [અર્થોપાર્જન] પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયેલાં હોવાના કારણે અધવચ્ચે શાળા છોડવાના ઉચ્ચ જોખમ પર હશે. આ રીતે જ્યારે શાળાઓ પુનઃપ્રારંભ થશે ત્યારે સરકારો શરૂઆતના ત્રણ મહિનાઓનો ઉપયોગ સમગ્ર ધોરણોમાં પાયાના કૌશલ્યો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં અને કમજોરીના નિવારણ અર્થે કરશે. શિક્ષણ મંત્રાલય અને રાજ્યો 2020-21 માં પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન કાર્યક્રમનો પ્રારંભ કરવાનું આયોજન અને તૈયારી કરશે.

થોડાંક ચાવીરૂપ જોખમના પરિબલો, સૂચવાયેલા અભિગમો અને શિક્ષણ મંત્રાલયની સંભવિત ભૂમિકાને પરિશિષ્ટ-3માં સારાંશ રૂપે આવરી લેવામાં આવી છે.

પ્રકરણ 17: સંશોધન, મૂલ્યાંકન, અને દસ્તાવેજીકરણની જરૂરિયાત

આ પ્રકરણમાં આવરી લેવામાં આવેલા મુદ્દાઓ:

- પાયાના અધ્યયનના મૂલ્યાંકન અને મોનિટરિંગમાં સંશોધન અને મૂલ્યાંકનનું મહત્વ
- પાયાના અધ્યયન મૂલ્યાંકન માટે સર્વેક્ષણો અને સંશોધન
- મૂલ્યાંકન: પ્રક્રિયા અને થયેલી અસરનું મૂલ્યાંકન
- સારા આચરણનું દસ્તાવેજીકરણ: આંતરરાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય કક્ષાની પહેલ

17.1 સંશોધન અને મૂલ્યાંકનનું મહત્વ

સંશોધન અને મૂલ્યાંકનની જરૂરિયાત: પાયાના અધ્યયનમાં પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન અને દેખરેખમાં સંશોધન અને મૂલ્યાંકન મહત્વની ભૂમિકા ભજવે છે. બાળકોની સુખાકારી વધારવા માટે કયા વિચારો અને અભિગમો સૌથી અસરકારક છે તે જાણવા માટે ગુણવત્તાયુક્ત સંશોધન અને મૂલ્યાંકન મદદ કરશે જે બાળકોના સંદર્ભો અને જરૂરિયાતોને સારી રીતે સમજવામાં મદદ કરશે. દેશની વિવિધતા અને બાળકો દ્વારા શરૂઆતના વર્ષોમાં અપનાવવામાં આવતા વિવિધ રસ્તાઓને ધ્યાનમાં લેતા, રાષ્ટ્રીય માર્ગદર્શિકાઓને રાજ્યો અથવા જિલ્લાઓના સંદર્ભમાં અનુકૂળ કરવામાં સંશોધન મહત્વની ભૂમિકા ભજવી શકે છે. સંશોધન અને મૂલ્યાંકન અભ્યાસો રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, અને જિલ્લા કક્ષાએ હાથ ધરવામાં આવશે, અને બ્લોક, ક્લસ્ટર અને શાળા સ્તરે પણ Action Research સ્વરૂપે હાથ ધરવામાં આવશે જેથી વિવિધ સ્તરે પાયાના અધ્યયનના અલગ અલગ પાસાઓના અમલીકરણમાં આવતી સમસ્યાઓ અંગે વધુ ઇન્સાઇટ (સમજ) આપી શકાય. સંશોધન અભ્યાસોના તારણો FLN મિશન માટે ઇનપુટ્સ અને વ્યૂહરચનાઓના સુવ્યવસ્થિત આયોજનમાં મદદ કરશે. ઇનપુટ્સનું મૂલ્યાંકન અને કાર્યક્રમ કેવી રીતે અમલમાં મૂકવામાં આવે છે તે સિવાય, સંશોધનમાં પરિણામોનું મૂલ્યાંકન અને પાયાના અધ્યયન હેઠળ ચોક્કસ હેતુઓ માટે પૂરા પાડવામાં આવેલા હસ્તક્ષેપોની અસરનો સમાવેશ થાય છે. રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે Resource Groups અથવા સંશોધન સલાહકાર સમિતિઓ દ્વારા સંશોધનની પ્રાથમિકતાના ક્ષેત્રો નક્કી થવા જોઈએ.

મોનીટરીંગ અને માપન: ગુણવત્તા સંબંધિત પરિણામોને માપવા માટે રાજ્યોએ મોનીટરીંગ સિસ્ટમની રચના અને અમલીકરણને પ્રાથમિકતા આપવી પડશે; આ પરિણામોમાં વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, શિક્ષકની કામગીરી, જાતિ (gender) અને સામાજિક વર્ગોના આધાર પર વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકોની હાજરીનો દર, વર્ગખંડમાં અધ્યાપન - અધ્યયનનો સમાવેશ થાય છે; તદ્દપરાંત વર્ગખંડ

વ્યવહારોમાં ફેરફાર, શિક્ષકોની તાલીમની અસર, પાઠ્યપુસ્તકો અને પાઠ્ય સામગ્રીની અસરકારકતા, બાળકોની ભાષાઓનો ઉપયોગ, BRCs/ CRCs/ DIETs દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવતી શૈક્ષણિક નિરીક્ષણની ગુણવત્તા વગેરે માપવા માટેના પરિમાણોનો પણ સમાવેશ થાય છે. શિક્ષકો, સંશોધકો, અને સંસાધન વ્યક્તિઓ દ્વારા થતા વર્ગખંડ અવલોકનો એ સુનિશ્ચિત કરવામાં મદદરૂપ થશે કે કાર્યક્રમ ગતિશીલ છે અને ફિલ્ડની પરિસ્થિતિ માટે અનુકૂળ છે.

અન્ય એજન્સીઓ: રાષ્ટ્રીય સ્તરે, PMU, NCERT, NIEPA, અને અન્ય યુનિવર્સિટીઓ સિવાય, સંશોધન સંસ્થાઓ અને NGO ને પાયાના શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલા સંશોધન પ્રોજેક્ટ્સમાં સામેલ કરવા જોઈએ. રાજ્ય કક્ષાએ SCERT, DIETs, યુનિવર્સિટીઓ અને રાજ્ય સંશોધન સંસ્થાઓને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ જેથી તેઓ પાયાના અધ્યયનને લગતા મુદ્દાઓ પર સંશોધનમાં સામેલ થાય. સંશોધનનાં તારણો વ્યાપકપણે પ્રસિદ્ધ થાય અને વિવિધ હસ્તક્ષેપોના આયોજન અને સુધારણામાં તેનો ઉપયોગ થાય તે મહત્વનું છે.

ડેટા મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ્સ: ડેટા મેનેજમેન્ટ સિસ્ટમ્સ: એક સિસ્ટમ આત્મનિર્ભર બને તે માટે એક મિકેનિઝમની જરૂર છે જે વિવિધ ડેટાને એકત્ર કરે અને તેનો ઉપયોગ કરી વર્તમાન પ્રવૃત્તિઓમાં સતત સુધારો લાવે અને એવું નક્કી કરે કે એડેપ્ટેશનની જરૂર ક્યારે છે. મુખ્ય હિસ્સેદારો અને સંસ્થાઓએ સતત ડેટા ભેગો કરવો અને તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ; આ ડેટામાં: વિદ્યાર્થી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, વર્ગખંડ શિક્ષણ અને શિક્ષણશાસ્ત્ર, શિક્ષક-વિદ્યાર્થી વચ્ચે વાતચીત, શિક્ષકોનું જ્ઞાન/વર્તણૂક, શાળાનું વાતાવરણ અને સામગ્રી, અને વાંચન સામગ્રીની ઉપલબ્ધતાનો સમાવેશ થાય છે. આ ડેટાનું વિશ્લેષણ કરીને હિસ્સેદારો અને સંસ્થાઓને માલૂમ પડે છે કે પાયાના સ્તરે અમલીકરણમાં કઈ ખૂબીઓ અને કઈ ક્ષતિઓ રહેલી છે.

17.2 સર્વે અને સંશોધન અભ્યાસ

વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, વિદ્યાર્થી/ શિક્ષક ગુણોત્તર/પ્રમાણ અને રીટેન્શન વગેરે જેવા શિક્ષણ નિદર્શકો/સૂચકો પર પાયાના શિક્ષણની અસરનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે તમામ રાજ્યોમાં FL&N રાષ્ટ્રીય મિશન દ્વારા સર્વેક્ષણ અને સંશોધન અભ્યાસોને નિયુક્ત કરવામાં આવશે. આ સર્વેક્ષણો અને અભ્યાસોના તારણો મુખ્ય નિદર્શકો/સૂચકો પર મિશનની સફળતાનું પ્રમાણ નક્કી કરવામાં મદદ કરશે; વધુમાં અભ્યાસક્રમના સુધારામાં અને ફોલો-અપ માટેની જરૂરિયાતો અને ઉણપોના મૂલ્યાંકનમાં પણ મદદ કરશે.

જે ક્ષેત્રોને વધારે મહત્વ આપવાનું છે તે નક્કી કરી અને તેના પર સંશોધન અભ્યાસ હાથ ધરાવો જોઈએ; આ અભ્યાસમાં વિવિધ દ્રષ્ટિકોણનો સમાવેશ થવો જોઈએ જેવા કે, ભાષાશાસ્ત્ર, શિક્ષણશાસ્ત્ર, અભ્યાસક્રમ, બાળ મનોવિજ્ઞાન વગેરે. પાયાના અધ્યયન કાર્યક્રમોમાં સંશોધન ડિઝાઇન દ્વારા કેટલીક બાબતોનું ટ્રેકિંગ સ્પષ્ટ હેતુથી થવું જોઈએ; આ બાબતોમાં પ્રારંભિક અધ્યયન અનુભવો, શિક્ષકોના વર્ગખંડ વ્યવહારોમાં પરિવર્તન, શાળાની સજ્જતા, અને પ્રારંભિક જીવન કૌશલ્યોનો સમાવેશ થાય છે. આ ટ્રેકિંગ દ્વારા પ્રારંભિક હસ્તક્ષેપોએ કરેલા રોકાણની કેટલી અસર થઈ છે તેનો પુરાવો રજૂ થઈ શકે છે.

સંશોધન અભ્યાસોમાંથી નીકળેલા તારણો સિસ્ટમમાં રહેલા શિક્ષકો અને હિસ્સેદારો સુધી પહોંચવા જોઈએ; વધુમાં આ તારણો સમુદાયના સભ્યો અને નીતિ ઘડનારાઓને પણ ઉપલબ્ધ કરાવવા જોઈએ.

17.3 મૂલ્યાંકનો હાથ ધરવા

સમગ્ર પ્રગતિને સમજવા માટે એફએલએન મિશન અંતર્ગત નિયમિત સમયે મૂલ્યાંકનો હાથ ધરશે. એફએલએન મિશન માટે બે પ્રકારના મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે: પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન, જેમાં એ નક્કી કરવામાં આવે છે કે એફએલએન મિશનના ભાગ રૂપે હાથ ધરવામાં આવેલી પ્રક્રિયાઓ અને પ્રવૃત્તિઓ તેમના હેતુને સરભર કરે છે કે નહિ, અને અસરનું મૂલ્યાંકન કે જે FLN મિશનના અમલીકરણ દરમિયાન અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અને કી મેટ્રિકમાં કેટલી હદે પરિવર્તન આવ્યું છે તે માપશે. આવી સમયસરની પ્રક્રિયા અને અસરના મૂલ્યાંકનના તારણોના આધારે અમુક નિર્ણયો લેવામાં આસાની થશે. આ નિર્ણયોમાં પ્રક્રિયામાં પરિવર્તન, ઇનપુટ્સ, અને FLN મિશનને ચાલુ રાખવું કે નહિ તેનો સમાવેશ થાય છે.

પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન

કાર્યક્રમ દરમિયાન મૂલ્યાંકનને લગતા પ્રશ્નો ઉદ્ભવશે. એફએલએન મિશન અમલીકરણમાં અલગ અલગ સમયે પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે. પ્રક્રિયાના મૂલ્યાંકનો એવા પ્રશ્નોને લાગુ પડતા હોય છે જે નક્કી થયેલી પ્રક્રિયાઓને કેટલી હદે વળગી રહે છે, તેને બંધબેસતા હોય. વધુમાં પ્રક્રિયાઓ અને ઇનપુટ્સ કયા કારણોના લીધે આયોજનથી વિમુખ થઈ રહ્યા છે તેને સમજવા માટે પણ પ્રક્રિયાનું મૂલ્યાંકન જરૂરી છે. પ્રક્રિયાના મૂલ્યાંકનો સ્વભાવગત મોનીટરીંગ અને સમીક્ષા પ્રવૃત્તિઓ સાથે ટકરાશે.

મૂલ્યાંકનની અસર

FLN મિશન અપેક્ષિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓને પૂર્ણ કરે છે અને અનુગામી લક્ષ્યો વિકસાવે છે કે કેમ તે જાણવા માટે વિદ્યાર્થીનું મૂલ્યાંકન ઓછામાં ઓછા ત્રણ વખત કરવામાં આવશે - બેઝલાઇન, મિડલાઇન અને એન્ડ લાઇન. બેઝલાઇન પ્રોગ્રામની શરૂઆતમાં અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનો સ્નેપશોટ પૂરો પાડે છે,

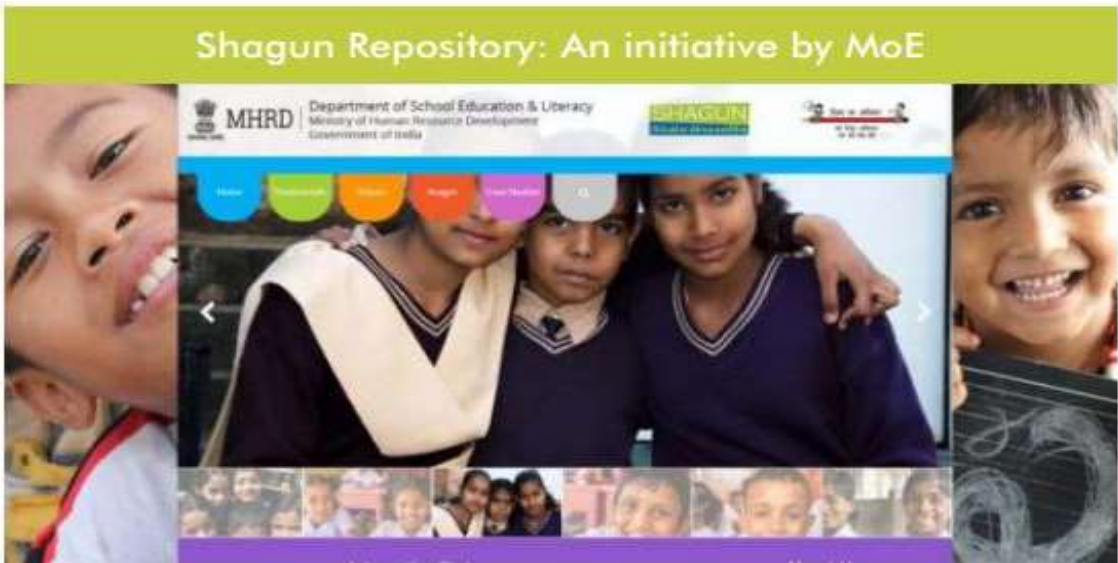
મિડલાઇન (પ્રોગ્રામ અમલીકરણનું મધ્ય-બિંદુ) બેઝલાઇન સંબંધિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં શિફ્ટની માહિતીનું મધ્ય બિંદુ પૂરું પાડે છે. એન્ડ લાઇન ડેટા પ્રોગ્રામના અંતે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનો સ્નેપશોટ આપે છે.

અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ ઉપરાંત, પરિણામના સૂચકોમાં પરિવર્તન વિષેની માહિતી મેળવવા સમયાન્તરે સંશોધન અભ્યાસોનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે કે જે અભ્યાસો nuanced dataને માપશે. ઉપરોક્ત પરિણામ સૂચકોમાં અધ્યાપન-અધ્યયનની પ્રક્રિયા (ઉદાહરણ તરીકે, બાળકોનું સક્રિય જોડાણ, મૌખિક ભાષાનું પૂરતું કાર્ય, બાળકો માટે વાચનની પ્રેક્ષિત, લેખનમાં કમ્પોઝિસન માટેની તક) વર્ગખંડમાં નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રની પ્રેક્ષિત અને FLN શિક્ષકો માટેની સહાયનો સમાવેશ થાય છે.

એક સંપૂર્ણ સેમ્પલિંગ માળખાનો ઉપયોગ કરી, પદ્ધતિસર પસંદ કરાયેલી શાળાઓમાં મૂલ્યાંકન હાથ ધરવામાં આવશે. રૂબરૂ મુલાકાતો અને શિક્ષકો તથા મુખ્ય હિસ્સેદારો સાથે ફોકસ ગ્રુપ ચર્ચાઓ અને વર્ગખંડના અવલકનો પણ ગુણવત્તા સભર પ્રક્રિયાના મૂલ્યાંકનોનો ભાગ હોવા જોઈએ, કારણકે આ તમામ બાબતો કાર્યક્રમના અમલીકરણમાં આવતી અડચણોને ઓળખવામાં મદદ કરે છે અને બાળકો તથા અન્ય હિસ્સેદારોના અનુભવોમાં એક ઊંડાણભર્યું અવલોકન કરે છે.

17.4 સારા પ્રયોગોનું દસ્તાવેજીકરણ

કાર્યક્રમના અમલીકરણ દરમિયાન વિવિધ પ્રક્રિયાઓ અને દસ્તાવેજીકરણ થવું જ જોઈએ જેથી વૈવિધ્યસભર પગલાંઓને કેપ્ચર કરી શકાય. આ દસ્તાવેજીકરણમાં વર્ગખંડોમાં અપનાવવામાં આવતી નવીન અને આનંદદાયક અધ્યાપન-અધ્યયન કવાયતો, અને શિક્ષકો તથા શૈક્ષણિક સંસાધન વ્યક્તિઓનું ક્ષમતા નિર્માણ; માતાપિતા અને સમુદાયના સભ્યોની ભૂમિકા, વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન, જાગૃતિ અભિયાન વગેરેને આવરી લેવા જોઈએ. કાર્યક્રમની સફળતાઓનું દસ્તાવેજીકરણ કરતી વખતે, કઈ પદ્ધતિ કામમાં ના આવી અને શા માટે તેની માહિતી રાખવી પણ જરૂરી છે, જેથી અનુભવમાંથી મેળવેલા જ્ઞાન અને બોધપાઠને એકત્ર કરી એક બેહતર સમજ કેળવી શકાય.

શગુન ભંડાર (Repository): MoEની એક પહેલ

શગુન ભંડારની (Repository) રચના શાળા શિક્ષણના ફલકમાં પરિવર્તન લાવવા માટે કરવામાં આવેલ છે; આ Repositoryમાં વિવિધ સંજોગોમાં તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા અમલમાં મુકવામાં આવી રહેલા નવીન અને સફળ મોડેલોને દર્શાવવામાં આવેલ છે. આ Repository સફળતા પામેલી પહેલોને દોહરાવે છે અને સ્કેલ પર લઈ જવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. પોર્ટલને આપવામાં આવેલું નામ SHAGUN બે શબ્દોનું બનેલું છે: 'શાળા' એટલે કે શાળા અને 'ગુણવત્તા'. શગુન આ પહેલોની સંસ્થાકીય સ્મૃતિને ટકાવી રાખે છે. SHAGUNનો આશય તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે જેથી તેઓ સકારાત્મક રીતે સ્પર્ધા કરે અને ઉત્તમ આચરણોને અનુસરે.

સારા આચરણોની repository (ભંડાર) મુખ્યત્વે સકારાત્મક ઘટનાઓ અને વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે જે આગળ જતા શાળા શિક્ષણમાં સુધારો લાવે છે. આ આચરણો વ્યક્તિગત અને સામુહિક પ્રયત્નોનું નિરૂપણ કરે છે જેના દ્વારા મહત્વના પરિવર્તનો શક્ય બન્યા છે. SHAGUN એક એવું પ્લેટફોર્મ છે કે જ્યાં રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો બીજા દ્વારા અનુસરાયેલા નવીન રસ્તાઓ અને ઉત્તમ આચરણો જોઈ શકે છે અને તેવા જ શ્રેષ્ઠ પરિણામો હાંસલ કરવા માટે તેનું અનુકરણ કરી શકે છે. આ નવીન આચરણોનું દસ્તાવેજીકરણ કેસ સ્ટડીઝ, વીડિયો, પ્રશંસાપત્રો અને ઇમેજના રૂપમાં કરવામાં આવ્યું છે.

17.5 આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ઉત્તમ આચરણો (ઇનોવેટીવ પ્રેક્ટીસ)

ઘણાં વિકાસશીલ દેશોએ પાયાના કૌશલ્યોના સાર્વત્રિક સંપાદનને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે અને ઝડપી પ્રગતિ દર્શાવી છે, જેમ કે, બ્રાઝીલે 'મિનાસ ગેરાઇસ મિશન' શરૂ કર્યું છે જેથી દરેક બાળક 8 વર્ષની ઉંમર સુધીમાં વાંચન અને લેખન શીખી જાય. વાંચન શીખવવાના વિશિષ્ટ કૌશલ્ય પર શિક્ષકોને તાલીમ આપવા માટે સાઉથ આફ્રિકાએ 'FundaWande' શરૂ કર્યું. ધોરણ 1 થી 3 સુધીના બાળકોના વાંચન કૌશલ્યને મજબૂત કરવા માટે ફિલિપાઇન્સે 'BasaPilipinas' શરૂ કર્યું. આ કાર્યક્રમની વિગતો પરિશિષ્ટ-IV માં આપવામાં આવી છે.

17.6 રાજ્ય કક્ષાએ પહેલ

ભારતના ઘણા રાજ્યોએ પ્રારંભિક શિક્ષણમાં સુધારો કરવા માટે સર્વગ્રાહી અભિગમ અપનાવ્યો છે; આ રાજ્યોમાં ગુજરાત, ઉત્તર પ્રદેશ, હરિયાણા, ઓડિશા, પંજાબ અને કર્ણાટકનો સમાવેશ થાય છે. આ રાજ્યોમાં અમલમાં મુકાયેલા કેટલાક શ્રેષ્ઠ શિક્ષણ કાર્યક્રમો નીચે મુજબ છે:

મિશન પ્રેરણા ઉત્તર પ્રદેશ સરકારનો ફ્લેગશિપ કાર્યક્રમ છે જેનો આશય રાજ્યભરમાં બેઝિક શિક્ષા વિભાગ હેઠળ 1.6 લાખ શાળાઓમાં શિક્ષણ ગુણવત્તા સુધારવાનો છે. આ કાર્યક્રમમાં પાયાના અધ્યયન કૌશલ્ય પર વિશેષ ભાર આપવામાં આવે છે. નક્કર પરિણામો મેળવવાના હેતુથી સમગ્ર રાજ્યમાં ઘણા બધા હસ્તક્ષેપોને અમલમાં મુકવામાં આવ્યા. આ હસ્તક્ષેપોમાં શિક્ષણશાસ્ત્ર, શિક્ષકોની

ક્ષમતા નિર્માણ, ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર, વહીવટી સુધારાઓ અને સમુદાય જોડાણનો સમાવેશ થાય છે. શિક્ષણશાસ્ત્રની પહેલ હેઠળ, 'પ્રેરણાસૂચી' નામે એક યાદી તૈયાર કરવામાં આવી છે જે યાદીમાં હિન્દી અને ગણિત માટે 1 થી 5 ધોરણની તમામ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો જેનો આશય શિક્ષકને દરેક ધોરણમાં અભ્યાસક્રમને લગતા પરિણામો વિષે સ્પષ્ટતા આપવાનો છે. આ પરિણામોનું ત્રિમાસિક મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે અને વિદ્યાર્થી રિપોર્ટ કાર્ડ દ્વારા માતાપિતાને જાણ કરવામાં આવે છે.

હરિયાણા સરકાર સક્ષમ હરિયાણા અભિયાનની શરૂઆત થઈ જેનો આશય રાજ્યની સરકારી શાળાના વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ સ્તરમાં સુધારો લાવવાનો છે. આ કાર્યક્રમ જૂન 2017માં શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો જે 3 વર્ષ પહેલા શરૂ કરેલ ગુણવત્તા સુધારણા કાર્યક્રમ (2014-17, Quality Improvement Program - QIP) નો અનુગામી કાર્યક્રમ છે. 2017થી મિશન મોડમાં નીચે મુજબનું હસ્તક્ષેપોનું માળખું અપનાવવામાં આવ્યું જેમાં શિક્ષકની ભરતી, ટ્રાન્સફર/બદલી, MIS અને ઓનલાઈન સર્વિસ બુક્સ, લર્નિંગ કોલેટરલ, યોગ્યતા જાગૃતિ, શિક્ષક સક્ષમતા, મૂલ્યાંકન સુધારાઓ, પરિણામોની જવાબદારી, ગ્રાઉન્ડ અપ ભાગીદારી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

માતૃભાષા આધારિત Multilingual Education Programme (MLE - બહુભાષીય શિક્ષણ કાર્યક્રમ) 2005માં ઓડિશામાં શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે કાર્યક્રમમાં 21 આદિવાસી ભાષાઓની 1500 શાળાઓમાં 70,000 બાળકો હતા. આ કાર્યક્રમનો હેતુ પ્રારંભિક ધોરણોમાં માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરીને આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની સાક્ષરતામાં સુધારો કરવાનો છે. MLEનો ઉદ્દેશ વંચિત આદિવાસી બાળકોને ભોગવવી પડતી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવાનો છે; કાર્યક્રમ અંતર્ગત પ્રાથમિક શિક્ષણના શરૂઆતના વર્ષોમાં માતૃભાષાનો (L1) ઉપયોગ કરવો અને ધીમે ધીમે બાળકોને રાજ્ય ભાષા (L2) તરફ વાળવા અને પછી તેઓને રાષ્ટ્રીય કે આંતરરાષ્ટ્રીય ભાષા (L3) તરફ લઈ જવા. કોગ્નિટિવ અને રીઝનીંગ કૌશલ્યોનો સુયોગ્ય વિકાસ થાય અને તેના દ્વારા બાળકો પોતાની માતૃભાષા, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય ભાષામાં સમાન રીતે કાર્ય કરવામાં સક્ષમ બને તે MLE નો ઉદ્દેશ્ય છે. માતૃભાષાથી શરૂઆત કરવી અને પછી બાળકોને દ્વિતીય (ઉડિયા) અને તૃતીય (English) ભાષાઓ તરફ લઈ જવા. 2011માં NCERT દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા મૂલ્યાંકનમાં MLE શાળાઓમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓની ભાષા અને ગણિતમાં બહેતર સિદ્ધિઓ જોવા મળી જેની સરખામણી બિન-MLE શાળાઓ (જ્યાં શિક્ષણનું માધ્યમ L2 હતું) સાથે કરવામાં આવી હતી. એવું પણ જાણવા મળ્યું કે આ કાર્યક્રમને લીધે વિદ્યાર્થીઓમાં આત્મવિશ્વાસમાં વધારો થયો, શાળામાં તેમની હાજરી અને ભાગીદારી પણ વધી; વધુમાં શિક્ષકોનો સંતોષ; વાલીઓનો સકારાત્મક પ્રતિસાદ અને સમુદાયની ભાગીદારી પણ જોવા મળી.

ગણિત કાલિકા આંદોલન: કર્ણાટક રાજ્ય દ્વારા ગણિત કાલિકા આંદોલન (GKA) શરૂ કરવામાં આવ્યું; આ ગણિત શીખવાના આંદોલન કાર્યક્રમનો હેતુ સરકારી પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સંખ્યાજ્ઞાન કૌશલ્યમાં સુધારો થાય અને વર્ગખંડમાં ગણિતનું શિક્ષણ સુવિધાસભર રહે તે છે. આ કાર્યક્રમના અમલ

માટે શાળાઓને ગણિતના શિક્ષણ માટે અધ્યયન સામગ્રી (TLMs) ની જોગવાઈ કરવાં આવી અને સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષકોને તાલીમ અને સહાય પૂરી પાડવામાં આવી.

પढો પંજાબ, પઢાઓ પંજાબ: પંજાબ રાજ્યએ તમામ સરકારી શાળાઓમાં શિક્ષણની ગુણવત્તાને મજબૂત કરવા અને સુધારવા માટે 'પढો પંજાબ, પઢાઓ પંજાબ' પહેલ શરૂ કરી છે. સંપૂર્ણ રીતે બાળક કેન્દ્રિત લક્ષ્યના અભિગમ સાથે આ કાર્યક્રમ પંજાબની તમામ શાળાઓમાં અમલમાં મુકવામાં આવી રહ્યો છે. શિક્ષકોને પ્રવૃત્તિ આધારિત અધ્યાપન-અધ્યયનની તકનીકોનો ઉપયોગ કરવાની તાલીમ આપવામાં આવી છે. કાર્યક્રમ વિવિધ સ્તરો પર લાગુ કરવામાં આવે છે જેમ કે પૂર્વ પ્રાથમિક સ્તર, પ્રાથમિક સ્તર માટે ભાષા અને ગણિત કાર્યક્રમ (વર્ગો: 3-5), ઉચ્ચ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્તરે (વર્ગો: 6-10) ભાષા (પંજાબી, હિન્દી અને ઉર્દૂ), ગણિત, વિજ્ઞાન, અંગ્રેજી અને સમાજશાસ્ત્રો) અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક સ્તરે (વર્ગો: 11-12) અંગ્રેજી, ગણિત અને વિજ્ઞાન.

પાયાના શિક્ષણના વિવિધ પાસાઓ પરનાં શ્રેષ્ઠ પ્રયાસો જેવા કે ઇમેજ, કેસ સ્ટડીઝ, સારી ગુણવત્તાના વીડિયો અને પ્રશંસાપત્રો <https://repository.seshagun.nic.in> પર નિયમિતપણે અપલોડ થાય છે.

NIPUN BHARAT
GUIDELINES FOR IMPLEMENTATION

EXECUTIVE SUMMARY

કાર્યકારી સારાંશ

મૂળભૂત સાક્ષરતાની સમજ:-

વીણા અને રાકેશ તેમના પુત્ર ઉજ્જવલની શાળાથી અકલ્પનીય રીતે ખુશ હતાં. ૬ વર્ષથી વધુ ઉંમરનો ઉજ્જવલ મોટા શહેરની ઉચ્ચવર્ગીય લોકોની પ્રખ્યાત શાળા [Public School] માં ધોરણ -૧ માં અભ્યાસ કરે છે. વીણા અને રાકેશ દર બે મહિને એકવાર શાળામાં યોજાતી વાલી-શિક્ષક મીટિંગમાં ઉજ્જવલના કડક શિક્ષકને મળતા હતાં અને તેમને ઉજ્જવલની પ્રગતિની પાંચ મિનિટમાં સંક્ષિપ્ત જાણકારી આપવામાં આવતી હતી. તમામ ધોરણો અનુસાર એ ખુબજ સારું કામ કરતો હતો. શાળાએ ઉજ્જવલને એ હદે શિસ્તબદ્ધ અને શાંત બનાવ્યો હતો કે જ્યારે તેણે બોલવાનું હોય ત્યારે જ બોલતો હતો અને પાડોશમાં રહેતા તોફાની મિત્રોની સાથે રમવાની સરખામણીમાં અભ્યાસને વધારે મહત્વપૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં લેતો હતો. વીણા અને રાકેશને એ હકીકતનો ગર્વ હતો કે શાળા એને દરરોજ ઘણોબધો ગૃહકાર્યનો બોજો આપતી હતી જે તેને મૂળાક્ષરોના અભ્યાસ માટે વારંવાર મૂળાક્ષરોનું લેખન કાર્ય આપતી હતી. તેઓને એ બાબતે ખાત્રી હતી કે તેની પરિવારમાં સુંદર હસ્તાક્ષર માટેની ઓળખ ઊભી થશે.

એક સારા દિવસે જ્યારે રાકેશ બીજા ધોરણમાં હતો ત્યારે રાકેશ અને વીણાને બાજુના નાના શહેરમાં બદલી થવાને કારણે સ્થળાંતર કરવું પડ્યું. ઉજ્જવલને તેના ઘરની નજીકની નવી શાળામાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. તેમની પાસે ખુબજ મૂળભૂત સુવિધાઓ હતી. પણ શિક્ષકો ઉખાસભર અને મૈત્રીપૂર્ણ દેખાતા હતાં. શાળામાં ત્રીજા દિવસે વર્ગ શિક્ષકે વાલીઓની સાથે મીટિંગ માટે વિનંતી કરી. ઉજ્જવલના માતા-પિતા પણ મીટિંગમાં જોડાયા. તેમણે લગભગ એક કલાક વર્ગ શિક્ષકની સાથે વાતચીત કરી અને વર્ગશિક્ષકે તેમને એ બાબતની જાણ કરીકે ઉજ્જવલ વર્ગ સાથે ગતિ જાળવી શકતો નથી કારણકે તે વાંચી શકતો નથી. “પરંતુ તે વર્ણમાળાના બધાજ અક્ષરો લખી અને વાંચી શકે છે.” રાકેશે કહ્યું. શિક્ષકે જાણ કરી કે ધોરણ-૧ ના અંતે ઉજ્જવલ કોઈ પણ અજાણ્યા લખાણમાંથી ૪-૫ સાદા શબ્દો સાથેના સાદા વાક્યો વાંચી શકતો હોવો જોઈએ. જેથી તે ધોરણ-૨ માં અજાણ્યા લખાણમાંથી ૮-૧૦ સાદા શબ્દો સાથેના વાક્યો યોગ્ય ગતિ અને સ્પષ્ટતા સાથે વાંચી શકે. [લગભગ એક મિનિટમાં સાચી રીતે ૩૦-૩૫ વાક્યો]

માતા-પિતા આઘાત પામ્યા અને આગળ શું કરવું તે જાણતા ન હતાં. શિક્ષકે તેમને ચિંતા ન કરવા જણાવ્યું અને જાણ કરીકે તેણી ઉજ્જવલને વર્ગના બાકીના વિદ્યાર્થીઓ સાથે જોડવા ઉજ્જવલ પાછળ અલગથી મહેનત કરશે. ત્રણ માસના અંતે વર્ગની સાથે ચાલવામાં તૈયાર થઈ ગયો. અને માતા-પિતાને એ વાતનું વધુ આશ્ચર્ય થયું કે ઉજ્જવલ એક ખુશ અને રમતિયાળ બાળકમાં પરિવર્તિત થઈ ગયો. જેને તેના મિત્રો સાથે દરરોજ રમવાનું અને દરેક અઠવાડિયે તેની જાતે વાર્તાની નવી ચોપડીઓ વાંચવાનું ગમે છે.

વીણા અને રાકેશે જ્યાં સુધી રાકેશ તેનું શાળા શિક્ષણ આ અદભૂત અને આનંદદાયી શાળામાં ન પૂરું કરે ત્યાં સુધી નાના શહેરમાં રહેવાનું ચાલુ રાખવાનું નક્કી કર્યું.

શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં ૨૦૨૬-૨૭ સુધી પ્રાથમિક સ્તરે મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની કુશળતા સાર્વત્રિક રીતે સંપાદન/પ્રાપ્ત કરવાની સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા છે. નવી શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ એ વાત ઉપર પણ પ્રકાશ પાડે છે કે વર્તમાનમાં પ્રાથમિક સ્તરે વિદ્યાર્થીઓનું મોટું પ્રમાણ છે. જેમણે મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી કર્યું. નવી શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ વધુમાં એ પુનરાવર્તિત કરે છે કે સામે ઊભેલી આ કટોકટીને તાત્કાલિક ધ્યાને લેવી અને સંબોધિત કરવી હિતાવહ છે. જેથી શાળામાં પાયાનું શિક્ષણ પરિપૂર્ણ થઈ શકે. અને તમામ વિદ્યાર્થીઓ ગુણવત્તા સભર શિક્ષણ મેળવવાની તકનો લાભ લઈ શકે. તમામ બાળકો માટે મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે તાત્કાલિક ધોરણે એક રાષ્ટ્રીય મિશન બનવું જ જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓ તેમની શાળાઓ, શિક્ષકો, માતા-પિતાઓ અને સમુદાયોને તમામ સંભવિત રસ્તાઓ દ્વારા આ તમામ મહત્વના લક્ષ્યો અને મિશન જે તમામ ભવિષ્યના શીખવાના પાયાનું સ્વરૂપ છે તેને તાત્કાલિક ધોરણે સહયોગ અને પ્રોત્સાહન પૂરું પાડવું જોઈએ.

રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં પાયાની કુશળતાને નિર્ણાયક ભૂમિકા તરીકે ઓળખ આપવામાં આવતાં તેને આત્મનિર્ભર ભારત અભિયાન અંતર્ગત જાહેર કરવામાં આવી છે. જેને રાષ્ટ્રીય મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન તરીકે પ્રારંભ કરાશે જે એ વાતની ખાત્રી કરવા માટે છે કે દેશનો પ્રત્યેક બાળક ૨૦૨૬-૨૭ સુધી ધોરણ-૩ ના અંતે મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન આવશ્યક રીતે પ્રાપ્ત કરે. આ હેતુ માટે ગતિશીલ અભ્યાસક્રમનું માળખું જે આકર્ષક શીખવાનું સાહિત્ય [ઓફલાઈન અને ઓનલાઈન બંને] અને માપી શકાય તેવી અધ્યાપન નિષ્પત્તિઓ, શિક્ષકોનું ક્ષમતાવર્ધન, આંકલન/મૂલ્યાંકન તકનિક વિગેરેને વ્યાખ્યાયિત કરશે. જે એને વ્યવસ્થિત રૂપમાં આગળ લઈ જવા વિકસાવવામાં આવશે.

આ સંદર્ભમાં મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનું રાષ્ટ્રીય મિશન સંખ્યાજ્ઞાન અને સમજણ સાથેના વાંચનની નિપુણતાની રાષ્ટ્રીય પહેલ કહેવાય છે, જે પ્રાથમિકતાના આધારે શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા સ્થાપિત કરવામાં આવી રહ્યું છે. રાષ્ટ્રીય મિશન દ્વારા રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના દરેક બાળકો માટે ધોરણ-૩ ના અંત સુધી મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્ય સાથે પ્રાથમિકતા સાથેની કાર્યક્ષમ કાર્યસૂચિ મુકવામાં આવી છે. મિશન કેન્દ્રીય અનુદાનિત યોજના, સમગ્ર શિક્ષા જે શાળા શિક્ષણની સંકલિત યોજના છે જેમાં પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણથી માંડીને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષણ સુધીના તબક્કાને આવરી લે છે, તેની છત્રછાયામાં સ્થાપિત કરવામાં આવશે. તે ૩ થી ૯ વર્ષ સુધીના વયજૂથના બાળકો ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે. જેમાં પૂર્વ-પ્રાથમિકથી ધોરણ-૩ સુધીનો સમાવેશ થાય છે. બાળકો જે ધોરણ-૪ અને ૫ માં અભ્યાસ કરે છે જેમણે પાયાની કુશળતાઓ પ્રાપ્ત કરી નથી તેમને વ્યક્તિગત શિક્ષકનું માર્ગદર્શન અને સહયોગ, સહપાઠી શિક્ષણ તથા વય આધારિત અને પૂરક ધોરણોનું શીખવાનું સાહિત્ય આવશ્યક ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. મિશનના લક્ષ્યો અને ધ્યેયો તમામ સરકારી, સરકારી અનુદાનિત અને ખાનગી શાળાઓ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાં આવશ્યક છે. જેનાથી ૨૦૨૬-૨૭ સુધી મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની સાર્વત્રિક ઉપલબ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન શા માટે?

મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન એ બાળકના તમામ ભાવી શિક્ષણનો પાયો છે. પાયાની કુશળતાઓ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય સમજણ સાથે વાંચન, લેખન અને ગણિતની પાયાની કામગીરી કરવામાં બાળકને સક્ષમ બનાવતું નથી. જે ધોરણ-૩ થી આગળના અભ્યાસક્રમની જટિલતા સંદર્ભે બાળકને તૈયારી વગર છોડી દે છે. પ્રારંભિક શિક્ષણના મહત્વને ઓળખી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ જણાવે છે કે, “અમારી સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા ૨૦૨૬-૨૭ સુધીમાં પ્રાથમિક શાળાઓમાં મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની હોવી જોઈએ.” નીતિની બાકીની બાબતો આપણા વિદ્યાર્થીઓના મોટા ભાગ માટે મોટેભાગે અપ્રસ્તુત છે, અગર આ મહત્વનું પાયાનું શિક્ષણ [પાયાના સ્તરે વાંચન, લેખન અને અંક ગણિત] અગર પહેલાં પ્રાપ્ત કરવામાં ન આવે. આ માટે પ્રાથમિકતાના ધોરણે શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશનની સ્થાપના કરવામાં આવી. મિશન નીચેના ક્ષેત્રો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે-શાળાના પ્રારંભિક પાયાના વર્ષોમાં બાળકોને પ્રવેશ આપવો અને તેમને જાળવી [સ્થાયીકરણ] રાખવાં, શિક્ષકોનું ક્ષમતાવર્ધન, બાળકો અને શિક્ષકો માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત અને વૈવિધ્યસભર સંસાધનો/સામગ્રીનું નિર્માણ અને બાળકોની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રત્યેક બાળકની પ્રગતિનું માપન કરવું.

મિશનનો દ્રષ્ટિકોણ મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના સંપાદન માટે સમર્થનકારી/સક્ષમ પર્યાવરણ ઉત્પન્ન કરવાનો છે. જેના લીધે પ્રત્યેક બાળક ધોરણ-૩ ના અંતે વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં અપેક્ષિત ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરી શકે. મિશન ૩ થી ૬ વર્ષના વય જૂથના બાળકોની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતોને આવરી લેશે. તે મુજબ શીખવામાં અંતર/ગાળો/તફાવત તેના સંભવિત કારણોની સાથે ઓળખશે અને વિવિધ વ્યુહરચનાઓમાં સ્થાનિક પરિસ્થિતિઓ અને દેશનું વૈવિધ્ય ધ્યાનમાં રાખી કાર્ય શરૂ કરવામાં આવશે. વધુમાં પૂર્વ પ્રાથમિક સ્તર અને ધોરણ-૧ વચ્ચે મજબૂત જોડાણ અને સરળ ટ્રાન્ઝીસન સ્થાપિત કરવા રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા વિકસાવાયેલું બાળપણનું શિક્ષણ અને સંભાળ [ECCE] અભ્યાસક્રમનું માળખું આંગણવાડી અને પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળાઓનું ધોરણ-૧ માં સરળ ટ્રાન્ઝીસન/સંક્રમણની ખાત્રી કરવા ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે. તેથી શીખવાની પ્રક્રિયા સર્વગ્રાહી, સંકલિત, સમાવેશી, આનંદદાયી અને આકર્ષક બનશે.

મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે મિશનનું અમલીકરણ શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા કરવામાં આવશે. અને તમામ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, જિલ્લા, તાલુકા, સંકૂલ એમ પાંચ સ્તરે અમલીકરણ વ્યવસ્થા તંત્ર સ્થાપિત કરવામાં આવશે. પ્રાથમિકતાઓ ઉપર ભાર મૂકવા કાર્યક્રમનું મિશન સ્વરૂપે અમલીકરણ કરાવવામાં આવશે. મુખ્ય પ્રવાહના માળખાનો ઉપયોગ પ્રાથમિક ધોરણે કાર્યક્રમના અમલીકરણ માટે કરવામાં આવશે. શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય રાષ્ટ્રીય સ્તરની અમલીકરણ એજન્સી તરીકે કામ કરશે. જેના વડા તરીકે મિશન નિયામક કામ કરશે. કાર્યક્રમ મુખ્ય રીતે મિશન દ્વારા પ્રાપ્ત લક્ષ્યાંકો અને રાજ્યો તથા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા તૈયાર કરાયેલ કાર્યયોજના અને રોડમેપ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરશે.

આ મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના અમલીકરણની સર્વગ્રાહી માર્ગદર્શિકા મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના પારિભાષિક પાસાં અને અમલીકરણ તંત્રની રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, જિલ્લા, તાલુકા અને શાળા સ્તરે વહીવટી પાસાંની અસરકારક સ્થાપનાનો સમાવેશ કરે છે. તે ક્ષેત્રીય તજજ્ઞો અને અમલીકરણ ભાગીદારો સાથેના સઘન પરામર્શની શ્રેણીના આધારે વિકસાવવામાં આવ્યું છે. તેને સહયોગપૂર્ણ અને પરિવર્તનક્ષમ/લવચીક બનાવવા માટે પર્યાપ્ત કાળજી લેવામાં આવી છે. આ રીતે મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટેના રાષ્ટ્રીય મિશનનું અમલીકરણ હયાત મુખ્ય પ્રવાહના માળખાને મજબૂત બનાવવાના અને ઉપયોગ કરવાની સાથે થશે અને તમામ હિસ્સેદારોની સક્રિય સહભાગિતા દ્વારા સર્વગ્રાહી અભિગમ અપનાવશે.

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની કુશળતા શું છે?

પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતા:-

ઘરની ભાષામાં મૌખિક ભાષા વિકાસ, શાળાની ભાષા સાથે યોગ્ય સંપર્ક જેમાં સારી સાંભળવાની અને સમજવાની ક્ષમતાઓ, મુદ્રણ અને ઉચ્ચારણની જાગૃતિનો વિકાસ, પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણના વર્ષોમાં ઉભરતી વાંચન અને લેખનની ક્ષમતાઓ, પૂર્વ પ્રાથમિક સ્તરે ભાષા અને સાક્ષરતાના વિકાસમાં નિર્ણાયક હોય છે.

ભાષાનું પૂર્વ અસ્તિત્વ ધરાવતું જ્ઞાન ભાષાઓમાં સાક્ષરતા કૌશલ્ય વિકસાવવામાં મદદરૂપ બને છે. જે બાળકોની ઘરની ભાષાનો પાયો મજબૂત હોય છે તેઓ દ્વિતીય ભાષા અંગ્રેજીને સરળતાથી શીખી શકે છે.

પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતાના ચાવીરૂપ તત્ત્વો છે:

- મૌખિક ભાષા વિકાસ:- વાંચન અને લેખનની કુશળતાઓ વિકસાવવા માટે મૌખિક ભાષાનો અનુભવ અગત્યનો છે.
- ઉચ્ચારણ જાગૃતિ:- આ કાર્યક્ષેત્રમાં શબ્દ જાગૃતિની ક્ષમતા, કવિતા/પ્રાસ જાગૃતિ અને શબ્દોની અંદર ધ્વનિની જાગૃતિ જે તેમના ભાષા સાથેના અર્થપૂર્ણ જોડાણને બહાર લાવશે.
- ફૂટ વાંચન:ડીકોડિંગ- આ કાર્યક્ષેત્રમાં મુદ્રણ જાગૃતિ, શબ્દોનું જ્ઞાન અને ફૂટ વાંચન અને શબ્દની ઓળખનો સમાવેશ થાય છે.
- શબ્દ ભંડોળ:- આ કાર્યક્ષેત્રમાં મૌખિક શબ્દ ભંડોળ, લેખન/વાંચન શબ્દ ભંડોળ અને શબ્દોના આકાર વિજ્ઞાન/શબ્દરૂપ વિચારના વિશ્લેષણનો સમાવેશ થાય છે.
- વાંચન સમજ:- આ કાર્યક્ષેત્રમાં વિષયવસ્તુને સમજવાની ક્ષમતા અને તેમની પાસેથી જાણકારી પુનઃ પ્રાપ્ત કરે છે તેમજ વિષયવસ્તુનું અર્થઘટન કરે છે.
- વાંચનની પ્રવાહિતા:- ચોકસાઈ, ઝડપ [આપોઆપ] સાથે પાઠ, અભિવ્યક્તિ [છંદ શાસ્ત્ર], સાથે પાઠના વાંચનની ક્ષમતાનો સંદર્ભ જે વિદ્યાર્થીને પાઠમાંથી અર્થ શોધવાની પરવાનગી આપે છે.
- મુદ્રણની સંકલ્પના:- બાળકોમાં સમજણની કુશળતા વિકસાવવા વિવિધ પ્રકારના મુદ્રણ માટે સમૃદ્ધ વાતાવરણને દિશા આપવાની જરૂર છે.
- લેખન:- આ કાર્યક્ષેત્રમાં અક્ષર અને વાક્ય લખવાનો તથા અભિવ્યક્તિ માટે લેખનનો સમાવેશ થાય છે.

- વાંચન સંસ્કૃતિ/વાંચન તરફનો ઝોક:- વ્યાપક વૈવિધ્ય ધરાવતાં પુસ્તકો અને બીજા વાંચન સાહિત્ય સાથે વ્યસ્ત રહેવાની પ્રેરણામાં સામેલ થવું.

પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન અને ગણિતિક કુશળતાઓ:-

પાયાના સંખ્યાજ્ઞાનનો અર્થ તર્કની યોગ્યતા અને દૈનિક જીવનની સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સાદા સંખ્યાજ્ઞાનની સંકલ્પનાને લાગુ કરવી. પૂર્વ સંખ્યા અને અંકોની સંકલ્પનાનો વિકાસ, તુલનાનું જ્ઞાન અને કૌશલ્ય, ક્રમબદ્ધતા, વર્ગીકરણ અને માળખાની ઓળખ વિગેરે પૂર્વ-પ્રાથમિક દરમ્યાન પ્રારંભિક ધોરણોમાં ગણિતના પાયાના શિક્ષણ તરીકે સેવા આપે છે. પ્રારંભિક ગણિતના મહત્વના પાસાં અને તત્ત્વો નીચે મુજબ છે.

- પૂર્વ સંખ્યાજ્ઞાનની સંકલ્પના:- સંખ્યા પ્રણાલીને સમજવી અને ગણન કૌશલ્ય કેળવવું.
- સંખ્યાઓ અને સંખ્યાઓનું સંચાલન/કામગીરી:- ગણિતિક તકનિકોમાં નિપુણતા મેળવવા પરંપરાગત શિક્ષણની જરૂરિયાત છે. જેમ કે સંખ્યાઓના પ્રતિનિધિત્વ માટે આધાર દસ પ્રણાલીનો ઉપયોગ.
- માપન:- ત્રણ અંકો સુધીની સંખ્યાનો સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર, ભાગાકારની કામગીરી કરવા, સમજીને પ્રમાણભૂત નિયમોનો ઉપયોગ કરવો.
- આકારો અને સ્થળલક્ષી સમજ:- ત્રણ અંકોની સંખ્યા સુધી તે/તેણી પોતાના રસ્તે સાદી ગણતરીઓ કરશે. અને તે તેના દૈનિક જીવનની પ્રવૃત્તિઓ માટે વિવિધ સંદર્ભોમાં લાગુ પાડશે.
- માળખું/સ્વરૂપ:-તેની/તેણીની આકાર અને સ્થળવિષયક પદાર્થોની સમજણ વધારવા શબ્દભંડોળ અને સંબંધિત શબ્દો શીખવા.

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં સુધારણા માટે શૈક્ષણિક અભિગમ:-

શીખવવું/શીખવું: બાળકના શીખવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું:-

ભારતમાં એવા ઘણા બાળકો છે જેઓ પ્રથમ પેઢીના શિખનાર છે. જેમના ઘરમાં સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટેનું કોઈ વાતાવરણ નથી. એટલા માટે શિક્ષકો દ્વારા ઉચ્ચારણ અંગે જાગૃતિ, ધ્વનિમાં આરોહ-અવરોહ, દ્રષ્ટિ વિષયક સમજ, દ્રષ્ટિનો સંપર્ક વિગેરેના વિકાસ પ્રત્યે ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ છે. જે બાળકોનો શ્રેષ્ઠ વાંચક અને લેખક તરીકે વિકાસ કરી શકે. એનાથી આગળ જોઈએ તો ગણિત શિક્ષણનો પાયો અથવા અમૂર્ત/અવ્યક્ત ચિંતન રમતો અને પ્રવૃત્તિલક્ષી અભિગમ તરફ દોરી જાય છે. [જેમાં રમકડાંનું નિર્માણ, કળાનો સમન્વય, રમતનો

સમન્વય, વાર્તાકથન આધારિત શિક્ષણ, જાણકારી અને સંવાદની તકનીક [ICT- Information and Commmunication Technology] સમન્વય, જૂથ કાર્ય, રોલ પ્લે, જૂથમાં પ્રોજેક્ટ કાર્ય વિગેરેનો સમાવેશ થાય છે.] જે દરેક શિખનાર માટે અર્થપૂર્ણ છે. જોકે, શિક્ષકોએ નીચેની બાબતો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂરત છે:

- કુમાર અને કન્યાઓ પાસે સમાન અને યોગ્ય અપેક્ષાઓ સાથે તેમના પ્રત્યે સમાન ધ્યાન, આદર અને શીખવાની સમાન તકો પૂરી પાડી નિદર્શન આપવું.
- કોઈપણ પ્રકારના લિંગભેદ સિવાય પુસ્તકો, ચિત્રો, પોસ્ટરો, રમકડાં/સાધનો અને બીજી પ્રવૃત્તિઓની પસંદગી કરવી.
- જ્યારે શિખનાર સાથે વાત કરતા હોય ત્યારે લિંગ પ્રત્યે પક્ષપાત કે પૂર્વગ્રહ ધરાવતા વિધાનો અથવા વર્ગખંડમાં સૂચનાઓ ન આપવી.
- એવી વાર્તાઓ, કવિતાઓ, ગીતો, પ્રવૃત્તિઓ અને સુવિધા આપતાં સાધનોનો ઉપયોગ કરો જે કન્યા અને કુમારને દર્શાવે છે જેમાં વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતાં બાળકોનો પણ સમાવેશ થાય છે. જે રીતે તમામ વ્યવસાયોમાં કુમાર અને કન્યાની સમાન ભૂમિકા હોય છે.
- શિખનારને તેમના રસ/રુચિનું અનુસરણ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો જે તેમનામાં સ્વ-નિયમન, કામ પ્રત્યેની ચીવટ અને સારી કામ કરવાની ટેવોનો વિકાસ કરે છે.

રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર અને અનુભવજન્ય શિક્ષણનો ઉપયોગ કરો. બાળકો દ્વારા પોતાના, પોતાની આસપાસના પર્યાવરણમાંથી સરળતાથી જાતે ઓછી કિંમતના કે કોઈ ખર્ચ વગરના રમકડાં બનાવવાં પર ભાર મૂકવો. બાળકો દ્વારા બનવાયેલાં રમકડાં વાતચીતની કુશળતા તરફ ખેંચી જાય છે. જ્યારે પ્રત્યેક બાળક રમકડાં લઈ શાળામાં આવે છે અને તે રમકડાં વિષે લખે છે અથવા વાત કરે છે.

ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ તરફ પરિવર્તન:-

જ્યારે બાળકો વૈવિધ્યસભર પૃષ્ઠભૂમિમાંથી આવે છે અને તેમની શીખવાની જરૂરિયાતો ભિન્ન-ભિન્ન હોય છે, તેઓ ઔપચારિક શાળામાં દાખલ થાય છે ત્યારે તમામ વિદ્યાર્થીઓ ધોરણ અનુસારના વિષયવસ્તુને આવરી લેવાના હોય છે અને સમયબદ્ધ શીખવાની પ્રણાલીમાં ચકાસણી કરવાની હોય છે. ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ વિદ્યાર્થીની અધ્યયન નિષ્પત્તિ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. અને તેની વિશેષતાઓ નીચે મુજબ છે.

- બાળકો પછીના સ્તરે આગળ વધે છે જ્યારે તેઓએ વર્તમાન સ્તરમાં નિપૂર્ણતા મેળવી હોય.

- સ્પષ્ટ અને માપી શકાય તેવી અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ ક્ષમતાઓની ઉપલબ્ધિના માર્ગ /પગદંડી તરીકે વ્યાખ્યાયિત થઈ છે.
- પ્રારંભિક રીતે રચનાત્મક આંકલન ઉપયોગમાં આવે છે અને કુશળતાઓ તથા સંકલ્પનાઓનું બહુવિધ સંદર્ભોમાં આંકલન બાળકોની ઊંડી સમજ અને તેમના દ્વારા હસ્તગત/પ્રાપ્ત કરેલ ઉપાયો બંનેની ખાત્રી કરવા માટે કરવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ બાળકના સર્વગ્રાહી વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. આ વિભિન્ન વિકાસના કાર્યક્ષેત્રો જેવાંકે- શારીરિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ, સામાજિક-સાંવેગિક વિકાસ, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનો વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, આધ્યાત્મિક અને મૂલ્યલક્ષી વિકાસ, કળા અને સૌંદર્યલક્ષી વિકાસ, જે અંતરસંબંધો ધરાવતા અને સ્વતંત્ર છે. આ બધાજ કાર્યક્ષેત્રો ત્રણ મોટા લક્ષ્યોને આધીન છે.

- વિકાસાત્મક લક્ષ્ય: ૧- બાળકોના સારા સ્વાસ્થ્ય અને સુખાકારીની જાળવણી.
- વિકાસાત્મક લક્ષ્ય: ૨- બાળકો અસરકારક રીતે વાતચીત કરવામાં કુશળ બને.
- વિકાસાત્મક લક્ષ્ય: ૩- બાળકો સામેલ થઈ શિખનાર બને અને એમની નજીકના પર્યાવરણ સાથે જોડાય.

વધુમાં પ્રત્યેક લક્ષ્યની ચાવીરૂપ ક્ષમતાઓ અને સંકલ્પનાઓની વિશિષ્ટતાઓ દર્શાવવામાં આવી છે અને આ ક્ષમતાઓ પૂર્વ-પ્રાથમિક અભ્યાસક્રમ અને રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા તૈયાર કરાયેલ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાંથી લેવામાં આવી છે. તેવી જ રીતે ગાણિતિક ચિંતનની સંકલ્પના, આલેખન/રચનાનું શિક્ષણ વિગેરેની જે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ માં કલ્પના કરવામાં આવી છે તેની પણ કાળજી લેવામાં આવશે.

શીખવાનું મૂલ્યાંકન:-

પાયાના શિક્ષણનો તબક્કો બુદ્ધિ, ક્ષમતા, શારીરિક વિકાસ, માનસિક પરિપક્વતા અને મૂલ્યોના વિકાસ માટે જટિલ સમય છે. મૂલ્યાંકનનો પ્રાથમિક હેતુ પ્રત્યેક બાળકના પાયાના શિક્ષણના વર્ષ-૧ થી પાયાના શિક્ષણના વર્ષ-૬ [વયજૂથ-૩ થી ૯ વર્ષ] સહયોગ પૂરો પાડવાનો અને માર્ગદર્શન આપવાનો છે. પાયાના વર્ષોમાં શીખવાનું બાળકથી બાળક સુધી વિવિધ દરે અને સંપૂર્ણપણે વૈવિધ્યસભર હોય છે. તે વિવિધ વિકાસાત્મક ક્ષેત્રો/વિષયોમાં પણ સંપૂર્ણપણે વૈવિધ્યસભર હોય છે. અને તે કેવી રીતે એક વ્યક્તિગત બાળક પ્રતિભાવ આપે છે અને કાર્ય કરે છે તેની ઉપર આધાર રાખે છે. કારણકે આ તબક્કે શીખવાનું સામાજિક અને સાંસ્કૃતિક સંદર્ભોથી મોટાભાગે પ્રભાવિત થયેલું હોય છે. આ રીતે મૂલ્યાંકન બાળકના વિકાસને વિવિધ તકનિકો સાથે સતત અને સર્વગ્રાહી રીતે માપવાનું મહત્વનું છે. તેનું લક્ષ્ય પ્રત્યેક પાયાના તબક્કે શીખવામાં અંતરની વહેલી

ઓળખ કરવાનું છે. ઉદા. તરીકે પાયાના શિક્ષણનું વર્ષ- ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬ જેમાં વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતાં બાળકોનો સમાવેશ થાય છે. જેના લીધે તજજ્ઞના વહેલા હસ્તક્ષેપ દ્વારા નિર્દેશની સંભાવના રહે છે.

સર્વગ્રાહી અને હેતુલક્ષી મૂલ્યાંકન હિસ્સેદારોને મદદ કરવા વિવિધ તકનિકો દ્વારા બાળકના વિકાસને ચકાસવા માટે એટલા માટે મહત્વપૂર્ણ છે કે:

- તે બાળકની તાકાત, જરૂરીયાતો, રુચિ અને પસંદગીઓને ઓળખે છે.
- બાળકોના પ્રદર્શન અને અસ્થાયી [scaffolding] મધ્યસ્થી દ્વારા તાકાત પૂરી પાડે છે.
- ચિંતાના ક્ષેત્રો અને મુદ્દાઓના ઉકેલ માટે સહયોગ કરે છે.
- શીખવાની મુશ્કેલીઓ અને શીખવાના અંતરની જલ્દી ઓળખમાં સહયોગ પૂરો પાડે છે.

પાયાના વર્ષોના શિક્ષણ માટે મુખ્ય ત્રણ વિકાસાત્મક લક્ષ્યો છે. જેમાં શિખવાના ક્ષેત્રો જેવાંકે શારીરિક અને સ્નાયુઓનો વિકાસ, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ, ભાષા અને સાક્ષરતા, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ [ગાણિતિક સમજ અને સંખ્યાત્મક તથા વિશ્વને સમજવું] આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસ, કળા અને સૌંદર્યલક્ષી વિકાસ જે આંતર-સંબંધિત અને એકબીજા પર આધારિત છે તે તમામને સમાવે છે. સર્વગ્રાહી અને હેતુલક્ષી મૂલ્યાંકન એટલા માટે વિવિધ તકનિકો દ્વારા બાળકના વિકાસને ચકાસવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે. બાળકમાં મહત્તમ શીખવાની પ્રક્રિયા અને ક્ષમતાઓના વિકાસને પ્રાપ્ત કરવા માતા-પિતાની સામેલગીરી મહત્વની છે. જોકે, પાયાના શિક્ષણ દરમ્યાન મૂલ્યાંકન વ્યાપકપણે બે મોટાં ક્ષેત્રોમાં વર્ગીકૃત થયેલું છે.

શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન:- પાયાના તબક્કે શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન તણાવમુક્ત અને મોટા પ્રમાણમાં બાળકના જૂથના અનુભવો અને પ્રવૃત્તિઓ પર આધારિત ગુણવત્તાયુક્ત અવલોકન દ્વારા થવું જોઈએ. વિવિધ પ્રકારના સાધનો અને તકનિકો જેવીકે વાસ્તવિક દસ્તાવેજ/રેકોર્ડ, ચેકલીસ્ટ, પોર્ટફોલિયો, અને પારસ્પરિક સંવાદ, [સર્વગ્રાહી ૩૬૦ ડિગ્રી મૂલ્યાંકન દ્વારા શિક્ષકો, સહાધ્યાયીઓ, કુટુંબ, મિત્રો સાથે સર્વગ્રાહી ૩૬૦ ડિગ્રી મૂલ્યાંકન દ્વારા] નો મૂલ્યાંકન માટે ઉપયોગ કરી શકાય. પાયાનું શિક્ષણ એ પ્રાથમિક ધ્યાન કેન્દ્રિત ક્ષેત્ર છે. જે માટે ઘનિષ્ટ રીતે એકબીજા સાથે મુલાકાત થવી જોઈએ અને શિક્ષકો દ્વારા પાયાના વર્ષો દરમ્યાન બાળકની વિકાસની પ્રક્રિયાને સહયોગ આપવા શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ. આ ત્રણ પાયાના શિખવાના ક્ષેત્રો પાયાના શિક્ષણના ત્રણ વિકાસાત્મક લક્ષ્યોને આધીન છે.

- વિષય ક્ષેત્રોમાં વિપરીત એક આંક અથવા એકલ અક્ષર શ્રેણી અલગ અહેવાલ ઉપલબ્ધ કરાવે છે.
- સર્વગ્રાહી પ્રગતિ ઘણી અજોડ ક્ષમતાઓની જાણ કરે છે, જે માત્ર શૈક્ષણિક નથી.

- વૈવિધ્યપૂર્ણ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ બાળકોનો સાક્ષરતા, સંખ્યાજ્ઞાન અને બીજા ક્ષેત્રો જેવાંકે મનોપ્રેરણા આધારિત કુશળતા, પર્યાવરણ જાગૃતિ, વ્યક્તિગત પોષણ વિગેરેમાં પ્રગતિ સૂચવવા વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. જેથી ક્ષમતા/તાકાત અને સુધારણાના ક્ષેત્રોને ઓળખવા સમર્થ બની શકાય.
- રંગકામ, ચિત્રકામ, માટીકામ, રમકડાં બનાવવાં, પ્રોજેક્ટ અને શોધ આધારિત શિક્ષણ, બાળકોનો પોર્ટફોલિયો, ઉખાણાં જૂથકાર્ય, રોલ-પ્લે વિગેરેનું જ્યારથી સૂચકો/અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ વધુ વ્યાપક હોય ત્યારથી તેનો વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવામાં ઉપયોગ કરી શકાય.
- શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ, માતા-પિતાને જાણ કરવા/અહેવાલ આપવા માટે વાતચીત આયોજિત કરી શકાય.
- માતા-પિતા, સહાધ્યાયી અને સ્વ-મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ ૩૬૦ ડિગ્રી [સર્વગ્રાહી]પ્રગતિની જાણ કરવા માટે કરી શકાય.

લાંબા ગાળાનું પ્રમાણિત મૂલ્યાંકન:- લાંબાગાળાના મૂલ્યાંકનના આંકડા રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે વ્યવસ્થા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે. અને તે રાષ્ટ્ર, રાજ્ય, જિલ્લાની શૈક્ષણિક તંદુરસ્તીનું વર્ણન કરે છે. જ્યારથી તે વ્યવસ્થાની તુલના કરવામાં સામેલ છે ઉપયોગમાં લેવામાં આવતા સાધનો અને તકનિકને પ્રમાણિત કરવાની જરૂર છે. મૂલ્યાંકનના સાધનો સામાન્ય રીતે લાંબાગાળાના મૂલ્યાંકન અભ્યાસના સંચાલન માટે ઉપયોગમાં આવે છે. જેમાં વિવિધ પસંદગી વાળા પ્રશ્નો [MCQ] અને બાંધેલ પ્રતિભાવો સામાન્ય રીતે પ્રક્રિયામાં નિષ્પક્ષતા લાવવા માટે ટાળવામાં આવે છે. આ મૂલ્યાંકન એવી વ્યવસ્થા છે જેના દ્વારા એ માપી શકાય છે કે તેમના રાજ્ય, જિલ્લા અને તાલુકામાં શીખવાનું કેવી રીતે થઈ રહ્યું છે. આ અભ્યાસ દ્વારા મૂલ્યાંકનના માળખાને વ્યાખ્યાયિત કરી આગળ લઈ જવાય છે. અને મૂલ્યાંકન અભ્યાસનો વ્યવસ્થાના મૂલ્યાંકન માટે કઈ રીતે ઉપયોગ થશે તેનો મગજમાં સાફ હેતુ રાખી વ્યવસ્થાને જવાબદાર ઠેરવવા અને શીખવાના સ્તરમાં સુધારણાની વ્યુહરચનાને વ્યાખ્યાયિત કરવા હાથ ધરવામાં આવશે. ૨૦૨૧માં પાયાના શિક્ષણ માટે વ્યવસ્થાના સ્તરની સજ્જતા અને કામગીરી સમજવા નેશનલ એચીવમેન્ટ સર્વે સંચાલિત કરવામાં આવશે. પછીથી રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ દ્વારા અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવશે. જે પાયાના શિક્ષણ માટે પ્રથમ લાંબા-ગાળાનું મૂલ્યાંકન અને બેન્યુમાર્કિંગ [આધારચિન્હ] અભ્યાસ હશે. જેમાં સમગ્ર ભારતની વિવિધ ભાષામાં મુખર વાંચનમાં પ્રવાહિતાનો સમાવેશ થાય છે. મુખ્ય નેશનલ એચીવમેન્ટ સર્વેની

અંતર્ગત સ્થિતિની પેટાસીસ્ટમ ૨૦૨૧માં કલ્પના શિખવાના સ્તરની સામે પ્રગતિને સમજવા અને તારણ પર આવવા કરવામાં આવી છે.

આ રીતે શિક્ષકોએ પાયાના સ્તરે બાળકો જે રીતે રમે છે, તેમને સોંપાયેલું કામ કરે છે, તેમની રીતે જે પ્રસ્તુત કરે છે, ક્રિયા-પ્રતિક્રિયા કરે છે, તેનું અવલોકન કરવાની જરૂરિયાત છે. તે બાળકના શીખવા અને રસ વિષે વિપુલ માહિતી પ્રદાન કરે છે.

શાળા તત્પરતા/શાળા તૈયારી મોડ્યુલ:-

શાળા તત્પરતા શિક્ષણમાં પ્રવેશ તથા અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં સુધારણાના પાયામાં ગુણવત્તા તથા સમાનતાની ખાત્રી આપે છે. શાળા તત્પરતાની સાદી વ્યાખ્યા એ હોઈ શકે કે બાળક જે શાળા માટે તૈયાર હોય તેની પાસે પાયાની લઘુત્તમ ક્ષમતા અને જ્ઞાન વિવિધ વિકાસાત્મક ક્ષેત્રોમાં હોવું જોઈએ જે તેને/તેણીને શાળામાં સફળ બનાવે. રાષ્ટ્રીય બાળપણની કાળજી અને શિક્ષણ [ECCE] અભ્યાસક્રમનું માળખું મહિલા અને બાળવિકાસ મંત્રાલય દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. જે સ્પષ્ટ કરે કે “બાળકો, શાળાઓ અને પરિવારોને ત્યારે તૈયાર માનવામાં આવે છે, જ્યારે તેઓએ ક્ષમતાઓ અને કુશળતાઓ મેળવી હોય જે બીજા પરિમાણો સાથે ઈન્ટરફેસ [વપરાશકર્તા અને ઉપકરણ વચ્ચેનું જોડાણ] કરવા આવશ્યક હોય અને ઘરેથી બાળપણની કાળજી અને શિક્ષણ કેન્દ્રો [ECCE center] અને ત્યારબાદ પ્રાથમિક શાળામાં સરળ ટ્રાન્ઝિશનને મદદ કરે છે.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ માં ધોરણ-૧ ના તમામ બાળકો માટે ત્રણ માસના રમત આધારિત શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ તૈયાર કરવા રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અને સંશોધન અને તાલીમ પરિષદને ભલામણ કરવામાં આવી છે. તમામ બાળકો શાળા માટે તૈયાર છે તેની ખાત્રી કરવા માટે વચગાળાના પગલાં તરીકે સાર્વત્રિક ગુણવત્તાયુક્ત પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ કામચલાઉ રીતે પ્રાપ્ત થાય તેવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. શાળા તૈયારી મોડ્યુલ આવશ્યક રીતે લગભગ ૧૨ અઠવાડિયાનું ધોરણ-૧ ની શરૂઆતમાં બાળકોની પૂર્વ સાક્ષરતા, પૂર્વ સંખ્યાજ્ઞાન, જ્ઞાનાત્મક અને સામાજિક કુશળતાને ટેકો આપવાની ડીઝાઇન સાથે વિકાસલક્ષી યોગ્ય સૂચનાઓ આપનારું હોય. આ મોડ્યુલ મૂળાક્ષરોના શિક્ષણ, અવાજો, શબ્દો, રંગો, આકારો અને સંખ્યાઓની આસપાસની પ્રવૃત્તિઓ અને કાર્યપોથીઓ અને તે મુજબ સહપાઠીઓ અને માતા-પિતા સાથેના સહયોગને સમાવે તે અપેક્ષિત છે. તે મુજબ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદે ત્રણ માસનું રમત આધારિત શાળા તૈયારી મોડ્યુલ તૈયાર કર્યું છે. જે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો તેમની જરૂરિયાત મુજબ અપનાવી શકે કે અનુકૂળ કરી શકે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ માં કલ્પના કરી છે તે મુજબ રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો પણ પ્રાથમિકતાના ધોરણે પહેલાંથી ૫ વર્ષની ઉંમર સુધી પ્રત્યેક બાળક પ્રારંભિક વર્ગ અથવા બાલવાટિકા [એટલે ધોરણ-૧ પહેલાં] માં જશે.

આ પ્રારંભિક વર્ગોમાં શિક્ષણ પ્રાથમિક રીતે જ્ઞાનાત્મક, લાગણીઓનો વિકાસ કરનારું અને મનોપ્રેરક [સાયકોમોટર] ક્ષમતાઓ અને પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરનારું રમત આધારિત શિક્ષણ છે.

રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદો અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનો દ્વારા શૈક્ષણિક સહયોગ:-

એફ. એલ. એન. મિશન અંતર્ગત રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદને શિક્ષકો માટે સ્થાનિક ભાષામાં વ્યાપક તાલીમ મોડ્યુલો અને બીજા સંસાધનો વિકસાવવાની જવાબદારી સોંપાશે. આ જ સમયે આ હેતુ માટે ધોરણ-૧ થી ૫ માટે વધારાની શીખવાની સામગ્રી જે સંલગ્ન રાખનારી, આનંદદાયી અને નવતર હોય જેને આ હેતુ માટે વિકસાવવાની પણ જરૂરત હોય. બીજી બાજુ પ્રત્યેક જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન ખાસ કરીને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યા જ્ઞાન માટે શૈક્ષણિક સંશોધન [પૂલ] સેતુ વિકસાવી શકે જેમાં શિક્ષકો, શિક્ષક પ્રશિક્ષકો, જિલ્લા શિક્ષણના આયોજકો, વિશ્વ વિદ્યાલયના શિક્ષણ વિભાગના વ્યાખ્યાતાઓનો સમાવેશ થાય છે. હવેથી રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ અને જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ પરિષદને એફ. એલ. એન. મીશનને મજબૂત બનાવવા માટે નીચેના થોડા જટિલ સમર્થક [શક્ય બનાવનારાઓ] જેને રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ પ્રાધાન્ય આપવાની જરૂરત છે.

- વિદ્યાશાખા [faculty] ના કાર્યક્ષેત્રમાં વિકાસને વધારવાની તકો અને વ્યાવસાયિક વિકાસના માર્ગો જેમાં સેમીનાર, અધ્યતન અને મિશ્રિત કોર્સ અને ફેલોશિપ, અરસપરસ શિક્ષકોનો સંસ્થાકીય વિનિયોગ/ઉપયોગ, સહયોગી શિક્ષણ અને સંશોધનનો સમાવેશ થાય છે.
- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ અને જિલ્લા શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ ભવનની યોગ્યતા વધારી તેમને શૈક્ષણિક સહયોગ પ્રદાન કરવા માટે સક્ષમ બનાવવા જેથી વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓમાં સુધારો થઈ શકે. આ માળખાગત સહયોગની અંતર્ગત રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદની વિદ્યાશાખાઓ માટે યથાર્થ અને સુસંગત ક્ષમતા નિર્માણ કાર્યક્રમોમાં સક્રિયપણે વધારો કરવા આ માળખાગત સહયોગની અંતર્ગત સહયોગ પૂરો પાડી શકાશે. અને રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરના તજજ્ઞો સાથે કામ કરવા તકો પણ ઉત્પન્ન કરવી.
- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ અને જિલ્લા શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ ભવનની વિદ્યાશાખાઓ [Faculties] ની પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં નિપુણતા

વિકસાવવા તેમનું માર્ગદર્શન કરવા માટે રાષ્ટ્રીય સંસ્થાનો અને વિશ્વવિદ્યાલયોની ઓળખ કરવામાં આવશે.

- રાજ્યોમાં અને રાજ્યો વચ્ચે શ્રેષ્ઠ પદ્ધતિઓ/અભ્યાસોને વહેંચવા પ્રેરણા-પ્રવાસના આયોજન દ્વારા વિચારો અને અનુભવોના આદાનપ્રદાન માટેની સંસ્કૃતિ વિકસાવવામાં આવશે.
- ક્ષેત્રમાં કાર્યરત વિદ્યાશાખાઓનું બીજા શિક્ષણ પ્રશિક્ષણ સંસ્થાનો અને ઉચ્ચ શિક્ષણ સંસ્થાન સાથે વાતચીત અને વિનિમય થવો જોઈએ.
- વિદ્યાશાખાઓના ક્ષમતાવર્ધનની ખાત્રી કરવી જોઈએ. જેના લીધે વધારાના સમયમાં વિદ્યાશાખાઓ વિષય ક્ષેત્રમાં યોગ્ય નિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી શકે. જે તેના વ્યાવસાયિક વિકાસમાં અને શાળા સુધારણા માટે સુસંગત હોય.
- એફ. એલ. એન. મીશનના નિર્ધારિત કાર્યક્રમો સાથે જોડાયેલી પ્રતિષ્ઠિત રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ સાથે સહયોગની સંભાવનાઓને શોધી શકાય.
- નિરંતર વ્યાવસાયિક વિકાસના વિચારને તાલીમની જરૂરીયાતોની ઓળખ, માંગ આધારિત તેમજ વર્ગખંડ વ્યવહારોના સંશોધનોનું તારણ, પહેલાં આપેલ તાલીમની અસરોના આધારે સુવ્યવસ્થિત કરવો.

આગળ શીખવાની પૂર્વ શરત તરીકે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પર નવેસરથી ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું અને તે માટે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. ની જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનની સાથે લાઈનદોરી [રૂપરેખા] સ્થાપિત કરવી અને તેમના નિરીક્ષણની અંતર્ગત શાળાઓ અને શિક્ષણની ગુણવત્તાનું નિરીક્ષણ કરવા અને શાળાઓને સીધો સહયોગ કરવા હસ્તક્ષેપની રચના કરવી. પરિણામે બી.આર.સી. અને સી.આર.સી. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના લક્ષ્યોની સામે પ્રવૃત્તિઓની પ્રગતિની દેખરેખ અને નિરીક્ષણ માટે ચાવીરૂપ સંસ્થા હશે. આના અંતર્ગત બી.આર.સી. ના સ્તરે મધ્યવર્તી [નોડલ] વ્યક્તિને નામાંકિત કરવામાં આવશે. જે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની તમામ પ્રવૃત્તિના પરિમાણના ધ્યાન સાથે સહયોગી અને જાગૃત નિરીક્ષક તરીકે કામ કરશે. વધારામાં શાળાઓ જે અનુભવે છે કે તેમણે લક્ષ્યાંકો/ધ્યેયો સિદ્ધ કર્યા છે તેઓ તેમની જાતને શીખવાની શ્રેષ્ઠતાના એક નાના અલગ જૂથ તરીકે જાહેર કરી શકે. અને શાળા મુલાકાત માટે બી.આર.સી./સી.આર.સી. અને તાલુકાના નોડલ વ્યક્તિને ચકાસણી અને સુધારા સૂચવવા શાળા મુલાકાત માટે આમંત્રિત કરી શકે.

દીક્ષા: ડીજીટલ વિષયવસ્તુનો સંગ્રહ/ભંડાર

રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા દીક્ષા પોર્ટલ પર પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે શીખવા/શીખવવાનું ઈકન્ટેન્ટ [ડીઝીટલ વિષયવસ્તુ] સ્થાનિક ભાષાઓમાં વિદ્યાર્થી કેન્દ્રી, અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ કેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી નવા રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખા [NCF] સાથે સંકલિત કરવામાં આવશે. ટેકનોલોજીનો માર્ગ સમાનતામાં યોગદાન આપશે. અને રાષ્ટ્રીય સ્તરના શીખવાના સ્તરને પ્રમાણિત કરવામાં મદદ કરશે. રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોને પ્રત્યેક પ્રાથમિક શાળાઓમાં ટેકનોલોજીના ઉપયોગને લાવવા પ્રયાસો કરવાની આવશ્યકતા પડશે. રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT] દ્વારા શીખનારાઓ માટે ગણિત અને અંગ્રેજી અને હિન્દીમાં [એન.સી.ઈ.આર.ટી.ના અભ્યાસક્રમ પર આધારિત] વાંચન સાક્ષરતા માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળું વિષયવસ્તુ અને રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT] દ્વારા સ્થાનિક ભાષા અને સંદર્ભમાં પ્રતિ ધોરણ, પ્રતિ વિષય ઓછામાં ઓછી ૫૦૦ પ્રમાણિત આઈટમો સાથે પ્રત્યેક ધોરણના, પ્રત્યેક વિષયની પ્રત્યેક અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના માપન માટે તૈયાર કરવાનું અને દીક્ષા પર અપલોડ કરવાનું રહેશે. અને તેના દ્વારા આ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં ધોરણ આધારિત કૌશલ્યનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે. વધારામાં વિભિન્ન શિક્ષક તાલીમના સંસાધનો જેમાં તાલીમ મોડ્યુલો, તાલીમ સત્રો માટે સહાયક સામગ્રી જેવીકે- હેન્ડ આઉટસ, વિડીયો, વાંચવાના સંસાધનો, નિદર્શન કરવા અને સૂચનાત્મક વ્યૂહરચનાઓના વ્યવહારિક ઉપયોગ માટે શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી, શિક્ષક આવૃત્તિ, પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકા વિગેરે. પણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT] દ્વારા સ્થાનિક ભાષા અને સંદર્ભમાં આવું જ વિષયવસ્તુ વિકસાવશે. વધારામાં દીક્ષાનો ઉપયોગ શિક્ષકો માટે ડીજીટલ પાઠ આયોજનો માટે પણ કરી શકાશે. આ પાઠ આયોજનો સરળતાપૂર્વક દીક્ષા મોબાઈલ એપ્લિકેશન દ્વારા શિક્ષકો પ્રાયોજિત કરી શકશે. એ અગત્યનું છે કે પાઠ પ્રવૃત્તિ આધારિત અને એવા ઉદાહરણો હોય જે બાળકો માટે સંબંધિત હોય. દીક્ષા પર અલગથી પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે સીધું [vertical] વિકસાવવામાં આવશે. જે રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોનું માર્ગદર્શન કરવા તમામ સંસાધનો અને સાધનોને સ્થાન આપશે.

વહીવટી અભિગમ:રાષ્ટ્રીય મિશન

રાષ્ટ્રીય મિશન: પાસાઓ અને અભિગમો:-

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનું રાષ્ટ્રીય મિશન ૨૦૨૬-૨૭ સુધીમાં ધોરણ-૩ ના અંતે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનની સાર્વત્રિક પ્રાપ્તિનું લક્ષ્ય ધરાવે છે. તે એ વાતની ખાતરી

કરશે કે તમામ બાળકો ધોરણ પ્રમાણેની વાંચન, લેખન અને સંખ્યાજ્ઞાનની ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરશે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦ પર આધારિત ભલામણો નીચે મુજબ છે.

- સમાવેશી વર્ગખંડ વાતાવરણની ખાત્રી કરવા રમતો, શોધ અને પ્રવૃત્તિ આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર, બાળકોની દૈનિક જીવનની પરિસ્થિતિઓને જોડવા અને બાળકોની ઘરની ભાષાઓનો અનૌપચારિક સમાવેશ વિગેરેને સમાવિષ્ટ કરવામાં આવશે.
- બાળકોની વાંચન અને લેખનની કુશળતાને ટકાઉ બનાવવા, તેમને સ્વતંત્ર અને સમજણ ધરાવનાર વાંચકો અને લેખકોના રૂપમાં સક્ષમ બનાવવા પ્રેરિત કરવામાં આવશે.
- બાળકોને અંકો, માપન અને આકારોના કાર્યક્ષેત્રોમાં તર્કોને સમજવા અને સંખ્યાજ્ઞાન અને સ્થળ વિષયક સમજણના કૌશલ્યના માર્ગે કોયડાના ઉકેલ માટે સ્વતંત્ર થવા સક્ષમ બનાવવા.
- ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત, બાળકોની પરિચિત, ઘરની માતૃભાષામાં સાંસ્કૃતિક રીતે પ્રતિભાવશીલ શીખવા-શીખવવાની સામગ્રીની ઉપલબ્ધતા અને અસરકારક ઉપયોગની ખાત્રી કરવી.
- શિક્ષકો, મુખ્ય શિક્ષકો, શૈક્ષણિક તજજ્ઞો અને શૈક્ષણિક વહીવટકર્તાઓના નિરંતર ક્ષમતાવર્ધન ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું.
- તમામ હિસ્સેદારો જેવાકે- શિક્ષકો, વાલીઓ, વિદ્યાર્થીઓ અને સમુદાય અને નીતિ ઘડનારાઓના આજીવન શિક્ષણના મજબૂત પાયાના નિર્માણ માટે સક્રિયપણે જોડાવું.
- મૂલ્યાંકનની ખાત્રી તરીકે અને માટે પોર્ટફોલીઓ, જૂથ અને સહભાગી કાર્ય, પ્રોજેક્ટ કાર્ય, કોયડા [Puzzle], રોલ પ્લે, રમતો, મૌખિક પ્રસ્તુતિ [Presentation], લઘુ કસોટીઓ દ્વારા શિક્ષણ વિગેરેનો ઉપયોગ કરી શકાય.
- તમામ વિદ્યાર્થીઓના શીખવાના સ્તરોની ભાળ મેળવી [tracking] ખાત્રી કરી શકાય.

પાયાના શિક્ષણની પ્રાથમિકતાઓ અને તેના પર ભાર મૂકી કાર્યક્રમનું મિશનની રીતે [Mission Mode] હયાત મુખ્યધારાના માળખાને મજબૂત બનાવી અને તેનો ઉપયોગ કરી અમલીકરણ થશે. શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય, રાષ્ટ્રીય સ્તરે અમલીકરણ સંસ્થા હશે જેનું મિશનના નિયામક નેતૃત્વ કરશે.

મિશનનું વ્યૂહાત્મક આયોજન:-

રાષ્ટ્રીય સ્તરનું મિશન ૨૦૨૬-૨૭ સુધી રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય સ્તરના લક્ષ્યાંકો નિર્ધારિત કરવા માટે, લક્ષ્યાંકો સામે સ્વતંત્ર રીતે પ્રગતિનું માપન કરવા માટે, સમગ્ર શિક્ષા અંતર્ગત રાજ્યોને ભંડોળ આપવા, રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોને તકનીકી અને સલાહના રૂપમાં સહયોગ આપવો

જેમાં જાહેર સામગ્રી અને સંસાધનોનો સમાવેશ થાય છે તેના માટે જવાબદાર રહેશે. રાજ્યો તેમના પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] સંબંધિત લક્ષ્યાંકો પ્રાપ્ત કરવા બહુવર્ષીય કાર્ય યોજના તૈયાર કરવા અને ધોરણ- 3 માટે ૨૦૨૬-૨૭ સુધી પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ભાગીદારો/હિસ્સેદારોને ઓળખી તેમની સાથે કાર્ય કરવા માટે જવાબદાર રહેશે. વ્યુહાત્મક આયોજનમાં મિશન માટે નીચે મુજબના વ્યાપક ધ્યાનાકર્ષક ક્ષેત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

- ✚ લક્ષ્ય નિર્ધારણ:- રાષ્ટ્રીય મિશન અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ જેમાં પ્રત્યેક રાજ્ય અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ દ્વારા ૨૦૨૬-૨૭ સુધીમાં વર્ષ અનુસાર પ્રાપ્ત કરવાની સિધ્ધિઓનો સમાવેશ થાય છે. તેની પ્રાપ્તિ માટેના સમગ્ર રાષ્ટ્રીય લક્ષ્યાંકો જાહેર કરશે. સમગ્ર સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન બાલવાટિકાથી પ્રારંભ થતી પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને ધ્યેયો અને લક્ષ્યોના સ્વરૂપમાં મિશનના હેતુઓની પ્રાપ્તિને લક્ષ્ય કરે છે. જો કે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની પ્રગતિ પૂર્વ પ્રાથમિકથી ધોરણ-૩ [વય કક્ષા- ૩ થી ૮] સુધી તૈયાર કરવામાં આવી છે.
- ✚ શિક્ષણશાસ્ત્રના પાસાઓ અને અભ્યાસક્રમ:- નવું રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખું બહુભાષાવાદ/બહુભાષિયતાને મજબુત કરવા, નવાચારયુક્ત/નવતર શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવા, વૈવિધ્યપૂર્ણ અધ્યયન/અધ્યાપન સામગ્રી, પાયાના વર્ષોમાં માતૃભાષામાં શીખવા-શીખવવા માટે આગળનો માર્ગ દર્શાવવા, શિક્ષણમાં ટેકનોલોજી, ભારતીય નીતિશાસ્ત્રમાં જડ નાખીને બેઠેલ શિક્ષણશાસ્ત્ર અને અભ્યાસક્રમને સમાવિષ્ટ કરવો, ભાષાઓ, કળા અને સંસ્કૃતિ જે શીખનારાઓને ૨૧ મી સદીના પડકારોને સ્વદેશી જ્ઞાન, અનુભવ, કુશળતા અને સાહસને સંબોધિત કરવા.
- ✚ ક્ષમતાવર્ધન:- ક્ષમતાવર્ધનનું લક્ષ્ય શિક્ષકના નેતૃત્વની પ્રક્રિયાથી શીખનારના નેતૃત્વમાં પ્રવૃત્તિઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું હશે અને અનુભવ આધારિત શીખવાની પ્રક્રિયા જ્યાં સંકલ્પનાઓ અને વિષયો પૂર્ણ થયેલા ત્યારે ગણાશે જ્યારે શીખનાર તે પ્રયોગોને આધારે વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓની સમસ્યાઓના ઉકેલનું નિદર્શન કરવા સક્ષમ બનશે.
- ✚ શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી અને વર્ગખંડ વ્યવહાર:- એકતરફ શીખવાની મુખ્ય સામગ્રી [તે છે પાઠ્યપુસ્તકો જે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ સાથે ગોઠવાયેલ છે] એન.સી.ઈ.આર.ટી. સી.બી.એસ.ઈ. કેન્દ્રીય વિદ્યાલય સંગઠન અને રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] માટે અત્યંત આકર્ષક, આનંદદાયી અને નવીન વધારાના શીખવાના સંસાધનો વિકસાવવાના છે.

✚ શીખવાનું મૂલ્યાંકન:- વિદ્યાર્થીઓ, શાળાઓ અને રાજ્યો/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશોની પ્રગતિ અને સિધ્ધિઓનું મૂલ્યાંકન નીચેના સ્તરે હશે.

- શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન.
- મોટા પાયાનું મૂલ્યાંકન [રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ [NAS], રાજ્ય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ [SAS], બાહ્ય મૂલ્યાંકન [Third Party Evaluatin]

✚ ભાગીદારોનું જોડાણ અને આઈ.ઈ.સી. માહિતી-જાણકારી અને સંવાદ [Information-Education & Communication]:- મોટા પ્રમાણમાં જાગૃતિ પેદા કરવા અને સમુદાયનો સહયોગ એકત્રિત કરવા બીજાઓ વચ્ચે નીચે મુજબ તૈયાર કરવાની જરૂરત છે.

- પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN], અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, લક્ષ્યાંકો માટે ચાર્ટ, આલેખ, વિઝ્યુઅલ માહિતીની આવશ્યકતા.
- શાળાથી વાલીઓ સાથેની વાતચીતની સામગ્રી. રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશથી વિદ્યાર્થીઓ/શાળાઓ સાથેની વાતચીતની સામગ્રી વિગેરે.
- તમામ ભાગીદારો/હિસ્સેદારોમાં જાગૃતિ પેદા કરવા શાળાના સામાજિક મીડિયા મંચને ઉપયોગમાં લેવું.

મજબૂત આઈ.ટી. પ્રણાલી [Robust IT System]:-

દેખરેખ અને માહિતી તકનીકનું માળખું:-

મિશન રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જીલ્લા કક્ષાએ મિશનની પ્રવૃત્તિઓની દેખરેખ આઈ.ટી. પર આધારિત ઉકેલોથી રાખશે જેમાં ક્ષેત્રીય સ્તરની [Field Level] બાળક અનુસારની દેખરેખનો સમાવેશ થશે. પ્રસ્તાવિત દેખરેખનું માળખું આવશ્યક પણે બે ભાગમાં હશે. વાર્ષિક દેખરેખ સર્વે અને સમવર્તી/સહવર્તી દેખરેખ. થોડું આગળ જઈએ તો પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ની પ્રાથમિકતાઓ લક્ષ્યોમાં જણાવવામાં આવી છે. અને આ દીક્ષા અને યુ ડાયસ પ્લસ જેવાં હયાત મૂળભૂત અંગો [Building blocks] નો લાભ લઈ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જેમાં ખુલ્લા સ્ત્રોત [પ્રાપ્તિસ્થાન]ના સાધનો અને ઉકેલોનો લાભ નોંધણી અને ઓળખ માટે લઈ વધારો કરી શકાય. જ્યારે એજ સમયે National Digital Education Architecture] NDEAR દ્વારા નીચે મુજબના સિદ્ધાંતો અને ધોરણો પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવ્યા છે.

- મૂલ્યાંકન મૂળભૂત અંગો [Building blocks]નું બનેલું હોવું જોઈએ. જે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN]ના ખાતર [પ્રયોજનાર્થે] ઉન્નત/સુધારો કરવા અને લાભ લેવા માટે હોઈ શકે.

- જ્યારે [National Digital Education Architecture] NDEAR ના સિદ્ધાંતો અનુસરતા હોઈએ ત્યારે નીતિના ધ્યેયો પર કામ કરવા ખૂટતા મૂળભૂત અંગો [Building blocks] વિકસિત કરવાની આવશ્યકતા છે.
- શિક્ષણ મંત્રાલય દ્વારા [National Digital Education Architecture] NDEAR સંસ્થાકીય માળખાનું નેતૃત્વ કરવામાં આવશે. જે ઉપરોક્ત દર્શાવેલા નીતિગત ધ્યેયો પ્રાપ્ત કરવા માટેના ક્ષેત્રોની ઓળખ કરશે જ્યાં ધોરણો, સ્પષ્ટીકરણો નીતિઓને યોગ્ય રીતે ગોઠવવાની આવશ્યકતા છે.

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના આંકડાનું એકત્રીકરણ અને માપન માટેનું માળખું અને સંરચના આપોઆપ આંકડા એકત્રીકરણ અને વિભિન્ન સ્ત્રોતોમાંથી એકત્રીકરણ અને અલગ-અલગ સાતત્ય અને સ્તરે વિશેષ એકત્રીકરણ ઝુંબેશ, વિભિન્ન વ્યવસ્થાઓમાંથી આંકડાને ખેંચવા, [પ્રાપ્ત કરવો], સુમેળ સાધવો, નિયમ પુસ્તિકા [manual] અપલોડ કરવી વિગેરે માટે સક્ષમ બનાવશે.

મિશનનું ટકાઉપણું:-

પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશન માટે કેટલીક ચાવીરૂપ આંતરદ્રષ્ટિ સરકારના ટકાઉ અને સફળ કાર્યક્રમો જેવાકે- પોલીયો રસીકરણ અને સ્વચ્છ ભારત મિશનથી મળે છે.

- નેતૃત્વનું જોડાવું એ જટિલ છે. ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ, મુખ્યમંત્રીઓ, શિક્ષણ સચિવો અને જીલ્લા કલેક્ટરોની દેખરેખ પ્રવૃત્તિઓમાં સંડોવણી ધ્યાન અને પ્રાથમિકતા તરફ દોરી જાય છે. નજીકથી નિરંતર દેખરેખ અને માલિકીપણાની આવશ્યકતા છે.
- સમુદાય સ્તરનું પ્રભાવક મેપિંગ સંપૂર્ણ પહોંચ માટે અને રાષ્ટ્રીય આંકડાઓનું સ્થાનિક પ્રભાવક સાથે સંયોજન આવશ્યક છે.
- ખુબ જ બારીક સ્તરે નિષ્પત્તિઓનું ટ્રેકિંગ અને માપન વંચિત ક્ષેત્રોની આસપાસ સ્પષ્ટતા, લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાના અંતર માપવાની ક્ષમતા, અને લક્ષ્ય સિદ્ધિમાં નવીનતા તરફ દોરી જશે.
- સાદા, સરળતાથી સમજાય તેવા લક્ષ્યોની આસપાસ પ્રમુખતાના નિર્માણ ઉપર મજબૂત ધ્યાન.
- ઉચ્ચ સાતત્ય, અને દરેક સ્તરે, ઉચ્ચ સ્તરે વડાપ્રધાનથી માંડીને, મુખ્યમંત્રી, જીલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, અને ગ્રામ્ય પ્રેરક સ્તર સુધી અને સાથે સંકળાયેલી દેખરેખ પ્રણાલી.
- ચાવીરૂપ હિસ્સેદારોના પ્રયાસોની ઓળખનું મહત્વ.

વધારામાં, મિશનના ધ્યેયોનો સમય મર્યાદાની રીતે ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે અને તે ટકાઉ છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરવી. આગળ ચાવીરૂપ જોખમો અને પડકારોને ઓળખવાનું સમજદારી ભર્યું ગણાશે. રાજ્યે વ્યાપક રાષ્ટ્રીય પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશનના માળખાને સ્વીકારવા/અનુકૂળ બનવા અને સંદર્ભિત કરવા માટે તક અને લવચીકતા/પરિવર્તન ક્ષમતા આપવાની આવશ્યકતા રહેશે. શિક્ષણ મંત્રાલયની ભૂમિકા મિશનના ધ્યેયોને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં, રાજ્યોને તેના પ્રત્યે જવાબદાર બનાવવા, અને તેમને સાધનો, ભંડોળ અને તકનીકી સહયોગ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં જટિલ રહેશે. આ માટે શિક્ષણ મંત્રાલયે આંતર મંત્રાલય સંકલન અને ગોઠવણી અંગેના ઉપાયો વિચારવાની પણ આવશ્યકતા રહેશે.

સંશોધન, મૂલ્યાંકન અને દસ્તાવેજીકરણ માટેની જરૂરત:-

સંશોધન અને મૂલ્યાંકન અભ્યાસો રાષ્ટ્ર, રાજ્ય, જીલ્લા સ્તરે હાથ ધરી શકાય અને તાલુકા, સંકુલ અને શાળા કક્ષાએ જુદા જુદા સ્તરે પાયાના શિક્ષણના અમલીકરણના વિવિધ પાસાઓમાં સામનો કરવા પડતા મુદ્દાઓ અને સમસ્યાઓ માટે વધારે સમજ ઉપલબ્ધ કરાવવા ક્રિયાત્મક સંશોધનનું સંચાલન થઈ શકે. રાજ્ય અને જીલ્લા સ્તરે પ્રાથમિકતાના ક્ષેત્રો તે સ્તરે સંશોધન જૂથો અને સંશોધન સલાહકાર સમિતિ દ્વારા નિર્ણય થવો જોઈએ.

આં બાબતે રાજ્યે વિકાસ કરવાની અને અમલીકરણ કરવાની, ગુણવત્તા આધારિત નિષ્પત્તિઓ જેવીકે વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, શિક્ષકોનું પ્રદર્શન, વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોનો લિંગ અને સામાજિક શ્રેણીઓના સંદર્ભમાં હાજરીનો દર, વર્ગખંડોમાં શીખવું અને શીખવવું, ને માપન કરવાની દેખરેખ વ્યવસ્થા, વર્ગખંડ વ્યવહારમાં બદલાવ માપવાના પરિમાણ, શિક્ષક તાલીમની અસરો, પાઠ્યપુસ્તકો અને પાઠ્યસામગ્રીની અસરકારકતા, બાળકોની ભાષાનો ઉપયોગ, બી.આર.સી. સી.આર.સી. અને ડાયટ વિગેરે દ્વારા પુરા પાડવામાં આવતા શૈક્ષણિક નિરીક્ષણની ગુણવત્તા વિગેરેને પ્રાથમિકતા આપવાની આવશ્યકતા છે.

રાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રોજેક્ટ મેનેજમેન્ટ યુનિટ [PMU], રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT], રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક આયોજન અને પ્રશાસનિક સંસ્થાન [NIEPA], અને બીજી યુનિવર્સિટીઓ સિવાય સંશોધન સંસ્થાનો અને સ્વૈચ્છિક સંગઠનોએ પણ પાયાના શિક્ષણ [FLN] સાથે સંબંધ ધરાવતા સંશોધન પ્રોજેક્ટમાં સામેલ થવું જોઈએ. રાજ્યોમાં રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, જીલ્લા શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ ભવન, વિશ્વ વિદ્યાલયો અને રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન સંસ્થાનોને પાયાના શિક્ષણ સંબંધિત મુદ્દાઓ ઉપર સંશોધનોનું સંચાલન કરવા પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. એ અગત્યનું છે કે સંશોધનના તારણો વ્યાપકપણે પ્રસારિત કરવાં

જોઈએ અને તેનો વિભિન્ન હસ્તક્ષેપના [Interventions] આયોજન અને સુધારણા માટે ઉપયોગ થવો જોઈએ.

વધુમાં કાર્યક્રમના અમલીકરણ દરમ્યાન વૈવિધ્યસભર પહેલને સાથે લેવા વિવિધ પ્રક્રિયાઓ અને વ્યવહારો/પ્રથાઓનું વિવિધ નાવીન્યપૂર્ણ અને આનંદદાયી શીખવા-શીખવવાની પ્રણાલીઓ જે વર્ગખંડમાં અપનાવવામાં આવે છે, શિક્ષકો અને શૈક્ષણિક તજજ્ઞોનું ક્ષમતાવર્ધન, વાલીઓ અને સમુદાયના સભ્યોની ભૂમિકા, વિદ્યાર્થીઓના શીખવાનું આંકલન, જાગૃતિ અભિયાન વિગેરેને ટાંકીને દસ્તાવેજીકરણ થવું જ જોઈએ. જ્યારે કાર્યક્રમની સફળતાઓનું દસ્તાવેજીકરણ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એ પણ નોંધવું એટલું જ મહત્વનું છે કે શું કામ નથી થઈ રહ્યું અને શા માટે? જેથી સારી સમજ માટે અનુભવથી શીખેલું એકત્રિત કરી શકાય.

મિશનમાં વિભિન્ન હિસ્સેદારોની ભૂમિકા:-

શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ, શિક્ષણ મંત્રાલય: રાષ્ટ્રીય સ્તરે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશન માટે શિક્ષણ વિભાગ અમલીકરણ સંસ્થા હશે. તે સમગ્ર શિક્ષા અંતર્ગત રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોને ભંડોળનો સહયોગ પૂરો પાડશે.

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો:-

રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની ૨૦૨૬-૨૭ સુધીમાં પાયાની શિક્ષણ અને સાક્ષરતાનું લક્ષ્ય મિશન મોડમાં પ્રાપ્ત કરવામાં જટિલ ભૂમિકા છે. નીચેની પ્રવૃત્તિઓની ખાતરી કરવાની જરૂરત છે.

- તેમના સંબંધિત પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા [FLN] ના લક્ષ્યાંકોને પ્રાપ્ત કરવા બહુવર્ષીય કાર્ય યોજના તૈયાર કરવી પડશે.
- વાર્ષિક લક્ષ્યાંકો પર કામ કરવા અને વાર્ષિક પ્રગતિ માપન કરવા કેન્દ્રીય સ્તરે વિકસાવાયેલા સાધનો અપનાવવા પડશે.
- રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેમાં ઓળખાયેલ તફાવતો પર આધારિત તબક્કા અનુસાર રાજ્ય માટેની ચોક્કસ કાર્ય યોજના રાષ્ટ્રીય મિશન સંદર્ભે તૈયાર કરવામાં આવશે.
- પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા [FLN] ના અમલીકરણ માટે પૂર્વ પ્રાથમિકથી ધોરણ-૩ સુધી પ્રત્યેક ધોરણમાં પ્રત્યેક શાળામાં શિક્ષકની પર્યાપ્ત ઉપલબ્ધતાની અને શિક્ષકોના વ્યાપક ક્ષમતાવર્ધનની ખાતરી કરવામાં આવશે.
- પાયાના ધોરણોમાં પ્રવેશ પામેલ પ્રત્યેક બાળકના ડેટાબેઝનું આલેખન/મેપિંગ કરવામાં આવશે.
- જરૂરિયાતોનું આલેખન અને અને મૂળભૂત સુવિધાઓની ખાતરી કરવી પડશે.

- શૈક્ષણિક સત્ર પ્રારંભ થતાં પહેલાં વિદ્યાર્થીઓ માટે ગણવેશ અને પાઠ્યપુસ્તકોના વિતરણની ખાત્રી કરવી પડશે.
- શિક્ષકોને શૈક્ષણિક સહયોગ પૂરો પાડવા માર્ગદર્શકોના સમૂહ/દળની ઓળખ કરવી પડશે.
- શાળાઓ/જહેર પુસ્તકાલયો શીખવા-શીખવવાની પ્રક્રિયાના અભિન્ન ભાગ બનશે.
અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના ઈચ્છિત સ્તરને સમજાવવા શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિના સભ્યોની તાલીમ, વાલીઓ અને સમુદાય માટે જાગૃતિ ઝુંબેશનું આયોજન કરવું પડશે.

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT]:-

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT] નીચે મુજબની પ્રવૃત્તિઓના સંચાલન દ્વારા પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના રાષ્ટ્રીય હેતુઓ પૂર્ણ કરવા અને મેળવવા/હંસલ કરવા મહત્વની ભૂમિકા ભજવશે.

- પ્રારંભિક બાળસંભાળ અને શિક્ષણના માળખાના સાતત્ય તરીકે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરી અધ્યેતા કેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર પાયાના તબક્કાના બીજા તજજ્ઞોના સહયોગમાં અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણશાસ્ત્રનું માળખું વિકસાવશે.
- પાયાના તબક્કાના શિક્ષકો માટે વિશેષ ક્ષમતાવર્ધન સંપુટ/પેકેજ તૈયાર કરશે. અને યોગ્ય શિક્ષણ સંવર્ધન કાર્યક્રમ વિકસાવશે.
- મૂલ્યાંકન દ્વારા અંતરનું વિશ્લેષણ અને પાયાના શિક્ષણને પ્રાથમિકતા આપવા માટે સાધનો અને સૂચકાંકો વિકસાવવા.
- ધોરણ-૧ માં પ્રવેશ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓ માટે ખાત્રી કરવા કે તમામ બાળકો જે શાળામાં જોડાય છે તેઓ શાળા માટે તૈયાર છે તે ક્રમમાં ત્રણ માસનું શાળા તત્પરતા/તૈયારી મોડ્યુલ તૈયાર કરવું.

કેન્દ્રીય માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ [CBSE]:- કેન્દ્રીય માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ CBSE સંલગ્ન શાળાઓમાં ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણની સંકલ્પના અધ્યયન નિષ્પત્તિ માપન એકમ/મેટ્રીક્સ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને અનુસરીને દાખલ કરશે. જ્યારે એ જ સમયે શાળા શિક્ષણ અને સાક્ષરતા વિભાગ [DoSEL] ની જેમજ દેખરેખ અને રીપોર્ટિંગ/જાણ કરશે. તે એન.સી.ઈ.આર.ટી. સાથે પણ પ્રાથમિક સ્તર માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ માટે નિયમોનું સંકલન/સંહિતા [Codification] અને માપનનું એકમ મેટ્રીક્સ વિકસાવવા માટે કામ કરશે. અને તે બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ અને પ્રાથમિક શિક્ષકો માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં ક્ષમતાવર્ધન માટે અગત્યની ભૂમિકા ભજવશે.

કેન્દ્રીય વિદ્યાલય અને સંગઠન [KVS]:- ધોરણ-3 ના અંતે મિશન મોડમાં તમામ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા કેન્દ્રીય વિદ્યાલય અને સંગઠનની શાળાઓને મોડલ શાળાઓ તરીકે વિકસાવવામાં આવશે. આને સરળતાથી લાગુ કરવાના ક્રમમાં કેન્દ્રીય વિદ્યાલય સંગઠન પ્રાથમિક સ્તરે ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણ દાખલ કરવા અગ્રણી બનશે. અને CBSE/NCERT દ્વારા તૈયાર કરાયેલ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના મેટ્રીક્સને અપનાવશે.

રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [SCERT]:- રાજ્ય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદને અભ્યાસક્રમની રૂપરેખા અને વિકાસ/રૂપાંતર, સૂચનાત્મક રૂપરેખાઓ, શિક્ષકો અને શૈક્ષણિક તજજ્ઞોનું ક્ષમતાવર્ધન, સ્થાનિક ભાષામાં શિક્ષકો માટે તાલીમ મોડ્યુલ અને બીજા સંસાધનોનો વિકાસ સાથેની જવાબદારી સોંપાશે. વધુમાં પાયાના શિક્ષણ માટે વધારાની શીખવાની સામગ્રી જે આનંદદાયી, નાવીન્યપૂર્ણ અને આકર્ષક હોય તેમાં સ્થાનિક સંદર્ભ પર વિશેષ ભાર મૂકી સ્થાનિક નિષ્ણાતોને સામેલ કરી વિકસાવવાની જરૂરત છે.

જીલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન:- જીલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનને જીલ્લા કક્ષાએ જીલ્લાની વિશિષ્ટ જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા કામગીરીની સુગમતા માટે સ્વાયત સંસ્થા તરીકે બહાર લાવવાની જરૂરત છે. આની અંતર્ગત પ્રત્યેક ડાયટ ખાસ કરીને પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા માટે શિક્ષકો, શિક્ષક પ્રશિક્ષકો, જીલ્લા શિક્ષણના આયોજકો, અને વિશ્વવિદ્યાલયના શિક્ષણ વિભાગની વિદ્યાશાખાઓને સંસાધન સેતુ તરીકે વિકસાવી શકશે.

જીલ્લા શિક્ષણ અધિકારીઓ [DEOs] અને તાલુકા શિક્ષણ અધિકારીઓ [BEOs]:- પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] મિશન અંતર્ગત જીલ્લા શિક્ષણ અધિકારીઓ અને તાલુકા શિક્ષણ અધિકારીઓની મહત્વની ભૂમિકા સંબંધિત રાજ્ય સરકાર/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશના વહીવટકર્તા દ્વારા ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવતા મફત પાઠ્યપુસ્તકો, ગણવેશ, શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી અને બીજા સંસાધનોના સમયસર વિતરણની છે. જીલ્લા શિક્ષણ અધિકારીઓ અને તાલુકા શિક્ષણ અધિકારીઓ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પરના વિવિધ તાલીમી કાર્યક્રમોની ભાળ રાખશે અને તેમના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતા પ્રાથમિક શિક્ષકોના ક્ષમતાવર્ધનની ખાતરી કરશે.

તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર [BRC] અને સંકુલ સંસાધન કેન્દ્ર [CRC]:- બંને તાલુકા સંસાધન કેન્દ્ર [BRC] અને સંકુલ સંસાધન કેન્દ્ર [CRC] તાલુકા અને ક્લસ્ટર સ્તરે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના ધ્યેયોની સામે એની પ્રગતિની દેખરેખ અને નિરીક્ષણ માટે ચાવીરૂપ સંસ્થાઓ હશે. પરિણામે તેઓ પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] માટે સર્વગ્રાહી ગુણવત્તા સુધારણા યોજનાની રૂપરેખા તૈયાર કરી શકશે.

મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષકો:- તમામ બાળકો માટે પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN]નું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાના સૌથી મહત્વના પગલાં તરીકે શિક્ષકોનું વ્યાપક ક્ષમતાવર્ધન હશે. પરિણામે મુખ્ય શિક્ષકોએ શિક્ષણશાસ્ત્રના અગ્રણી તરીકેનું નેતૃત્વ લેવાની જરૂરત છે. જ્યારે શિક્ષકોએ તેમના પ્રત્યેક વિષયો અને ધોરણોમાં વર્ગખંડ વ્યવહાર દ્વારા અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્પષ્ટ થવાની જરૂરત છે.

બિન-સરકારી સંસ્થાઓ [NGO] અને નાગરિક સમાજની સંસ્થાઓ [Civil Society Organizations] – રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો તેમના સંબંધિત પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના લક્ષ્યાંકોને પ્રાપ્ત કરવા વિશેષ કરીને પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરતી બિન-સરકારી સંસ્થાઓ [NGO] અને સમાજની સંસ્થાઓ [CSOs] ની સાથે કામ કરવા પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે. નીચેના કેટલાંક ક્ષેત્રો છે જ્યાં બિન-સરકારી સંસ્થાઓ [NGO] અને નાગરિક સમાજની સંસ્થાઓ [CSOs] ટકાઉ ભૂમિકા ભજવી શકે.

- ✓ સંસાધનોનો વિકાસ અને ક્ષમતાવર્ધન.
- ✓ ટકાઉ ગતિશીલતા અને જાગૃતિ નિર્માણ.
- ✓ સમુદાયની સામેલગીરી સાથે સામાજિક અન્વેષણ [Social Audit]ની પ્રક્રિયાને સરળ બનાવવી.

શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ [SMC], સમુદાય અને માતા-પિતા:- શીખવા-શીખવવાની પ્રક્રિયામાં શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ [SMC], સમુદાય અને માતા-પિતાની સક્રિય સહભાગિતા સમગ્ર શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં ઉત્તરદાયિત્વ/જવાબદારી, ટકાઉપણાનું વધુ ઇચ્છનીય તત્વ કેળવશે. વધુમાં માતા-પિતા અને સમુદાયની, બાળકો શાળામાં નિયમિત હાજરી આપે અને તેમના ઘરનું વાતાવરણ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા તેમની શીખવાની પ્રગતિ માટે પર્યાપ્ત તકો પૂરી પાડે તેના માટે ખાતરી કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા રહેશે.

સ્વયંસેવકો:-રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોએ સહાધ્યાયી જૂથી અને સ્થાનિક સ્વયંસેવકોને વર્ષ-૨૦૨૬-૨૭ સુધીમાં તમામ ધોરણોમાં પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના ધ્યેયને પ્રાપ્ત કરવા તેમનું યોગદાન આપવા માટે સામેલ કરવા તેમની પોતાની માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરશે.

ખાનગી શાળાઓ:-ખાનગી શાળાઓમાં રાષ્ટ્રીય મિશનની પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ની કુશળતા આ શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ નોંધપાત્ર સંખ્યામાં પ્રાપ્ત કરી શકે તેવા ધ્યેય અને હેતુ માટે ખાનગી શાળાઓની સહભાગિતા વધુ મહત્વની બની છે. તેઓની આ સંકલ્પનાઓની ક્ષમતાઓ અને વિનિયોગ/પ્રયોગના મૂળભૂત પરીક્ષણના ચાવીરૂપ તબક્કાના મૂલ્યાંકનમાં સહભાગી થવાની પણ આવશ્યકતા છે. એજ રીતે ખાનગી શાળાઓને પાયાના શિક્ષણ

અને તેની બાળકોની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પર અસરના મહત્વ અંગે જાગૃતિ વધારવાના ધ્યેય તરફ લક્ષ્ય રાખવા માટેની વાતચીતમાં ખાનગી શાળાઓનો સમાવેશ કરવો પણ જટિલ હશે.

બાળકને ઉછેરવા તે એક ગામ લેશે:-

આપણા દેશમાં તમામ બાળકોના પાયાના શિક્ષણ માટેની સુધારણા માટે મિશનની સફળતા શિક્ષકો, માતા-પિતા, સમુદાય અને સ્થાનિક સત્તાતંત્રની સક્રિય ભૂમિકા સિવાય કલ્પના કરવી શક્ય નથી. નીચે આપેલા ચેકલીસ્ટમાં પ્રત્યેક અગત્યના હિસ્સેદારને મિશનની સફળતા માટે સૂચનાત્મક દિશાનિર્દેશ આપશે.

શીખવા-શીખવવાની પ્રક્રિયાઓ: શિક્ષકની ભૂમિકા

પ્રત્યેક શિક્ષક જે પાયાના શિખનારાઓ સાથે વ્યવહાર કરે છે તેમણે બાળકો વિવિધ પદ્ધતિઓથી શીખે છે અને પ્રત્યેક વર્ગમાં વિભિન્ન શીખવાના સ્તર હોય છે તે સમજવું જોઈએ.

- બાળકોને વાત કરવા પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ:- જ્યારે બાળકોને વર્ગખંડોમાં વાત કરવા અને ચર્ચા કરવા પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવે ત્યારે તેઓ વધુ શીખે છે. મોટાભાગના વર્ગખંડોમાં શિક્ષકો મોટાભાગના સમયમાં વાત કરે છે. ત્યારે બાળકો સામુહિક પ્રતિભાવ આપે છે અથવા નિષ્ક્રિય દર્શકો બને છે.
- આકર્ષક શીખવાનું વાતાવરણ પેદા કરવું:- સામુહિક પુનરાવર્તન, પૃષ્ઠભૂમિનું પુનરાવર્તન, જેવી પ્રવૃત્તિઓ વારંવાર યાંત્રિક રીતે કરવામાં આવે છે અને શીખવામાં પરિણમતું નથી. બાળકો જલ્દી રસહીન અને વિચલિત બને છે અને તેમનો કાર્ય પર સમયનો દર નીચો હોય છે. મોટાભાગના બાળકો મોટાભાગના શીખવવાના સમયમાં સક્રિય રીતે સામેલ થતાં નથી. અગર શીખવાની પ્રક્રિયામાં બાળકો આનંદ અથવા રમુજ અનુભવતા ન હોય તો તેનો કોઈ અર્થ નથી અને બાળકો વિચલિત થાય છે.
- અનુભવ અને વાસ્તવિક દુનિયા આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર દ્વારા શિક્ષણ:- અગર વર્ગખંડમાં શિક્ષણ પાઠ્યપુસ્તક કેન્દ્રી હોય અને અભ્યાસક્રમ પૂરો મુકવા પર ભાર મુકાતો હોય તથા શીખવા-શીખવવાનું બાળકના સંદર્ભ અનુસાર અને વાસ્તવિક દુનિયાના અનુભવો પર આધારિત ન હોય ત્યારે બાળક વિચલિત થાય છે. બાળક અનૌપચારિક વિચારો સાથે શાળામાં જોડાય છે જેથી તેઓ વાસ્તવિક જીવનની સાદી સમસ્યાઓ હલ કરી શકે. એટલા માટે વર્ગખંડમાં ગણિતનું શિક્ષણ વર્ગખંડના બહારના અનુભવો સાથે જોડાયેલું હોવું જોઈએ.

- સંઘર્ષરત શીખનારાઓને સહયોગ:- બાળકો જે પાછળ રહી ગયા છે અને અંતર નિરંતર વધતું જાય છે તેમના માટે શિક્ષકોએ વધારાનો સહયોગ ઉપલબ્ધ કરાવવા સક્ષમ બનવું જોઈએ.
- નિરંતર આંકલન અને શીખવાના અંતરને વારંવાર ઓળખવું:- શીખવાનું આંકલન જેનામાં પરીક્ષાઓનો સમાવેશ થાય છે તેનો વિષયવસ્તુને બદલે મોટા પ્રમાણમાં સંકલ્પનાના વિકાસ અને કુશળતાના પરીક્ષણ ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. શિક્ષણમાં નિરંતર મૂલ્યાંકન એકીકૃત થવું જોઈએ.
- વર્ગખંડમાં ભાષા સંબંધિત સામગ્રીથી સમૃદ્ધ વાતાવરણ પેદા કરવું:- મોટાભાગના વર્ગખંડોમાં બાળકોની વાંચવાની સામગ્રી કે શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી [TLM] ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે. ઘણીવાર વર્ગખંડમાં મૂળાક્ષર અને સંખ્યાના ચાર્ટ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યા હોય છે. અથવા વર્ગખંડની દીવાલો ઉપર ચિત્રિત કરવામાં આવ્યા હોય છે. તેથી બાળકોને પુસ્તકો અથવા બીજી શીખવાની સામગ્રી સાથે જોડાવાની તક મળતી નથી. શિક્ષકોએ વર્ગખંડમાં ભાષા સંબંધિત સામગ્રીથી સમૃદ્ધ અને રમકડાંથી સમૃદ્ધ વાતાવરણ ઉપલબ્ધ કરાવવું જરૂરી છે. પાયાની કુશળતાઓને પ્રાપ્ત કરવામાં શિક્ષકની ક્ષમતા પણ મધ્યસ્થ ભૂમિકા ભજવે છે. વર્તમાનમાં થોડા શિક્ષકો પાસે બહુસ્તરીય, રમત પર આધારિત, શીખવાની વિદ્યાર્થી કેન્દ્રી વ્યવસ્થામાં તાલીમબદ્ધ થવાની તક હોય છે. બાળશિક્ષણ અને સંભાળના વ્યાપક સંશોધનોને આધારે શાળાના પ્રારંભિક ધોરણોમાં, ખાસ કરીને ધોરણ-૧ અને ૨ માં વિદ્યાર્થીઓ માટે આ અતિ આવશ્યક છે. શાળા શિક્ષણના સમગ્ર તબક્કે સેવાકાલીન શિક્ષણ તાલીમમાં હાલના પડકારોને પહોંચી વળવા રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ [NCERT] શિક્ષક તાલીમના નવતર એકીકૃત કાર્યક્રમની રૂપરેખા બનાવી છે. જે હાલમાં NISHTHA [શાળાના મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષકોની સર્વગ્રાહી ઉન્નતિ માટેની રાષ્ટ્રીય પહેલ] તરીકે જાણીતો છે. નિષ્ઠાના મોડેલનું અનુસરણ કરતા શિક્ષણના પાયાના તબક્કે ભણાવતા શિક્ષકો માટે વૈવિધ્યપૂર્ણ પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] ના પેકેજની રૂપરેખા તૈયાર કરી શકાય જે નિર્ધારિત વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણશાસ્ત્રીય જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણથી પ્રારંભિક ધોરણોના સાતત્યને આવરી લેવા ઉપર તરફ સાતત્ય જાળવી રાખે છે.

શિક્ષક પ્રવૃત્તિઓનું ચેકલીસ્ટ

<p>શિક્ષકોની પૂર્વ તૈયારી</p>	<p>શિક્ષકોએ સારી રીતે સમજવા માટે સેવાકાલીન તાલીમમાંથી પસાર થવું જરૂરી છે:-</p> <ol style="list-style-type: none"> ૧. પાયાના શિક્ષણનું મહત્વ સમજવું. ૨. સામાજિક-વ્યક્તિગત ગુણવત્તા, પર્યાવરણીય ચિંતાઓ અને મૂલ્યો. ૩. પાયાના તબક્કે શિક્ષકોના શીખનાર પ્રત્યેના વલણો અને માન્યતાઓને સંબોધિત કરવા. ૪. પ્રારંભિક ભાષા અને સાક્ષરતા. ૫. પ્રારંભિક સંખ્યાજ્ઞાન. ૬. શિક્ષણશાસ્ત્રના અભિગમો જેમાં કળા આધારિત શિક્ષણ, રમત અને રમકડાં આધારિત અભિગમ. ૭. પ્રારંભિક વર્ષોમાં મૂલ્યાંકન. ૮. પ્રારંભિક વર્ષોમાં પરામર્શ. ૯. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં સમુદાય અને વાલીઓની ભૂમિકાને પ્રોત્સાહન આપવું. ૧૦. પ્રારંભિક વર્ષોમાં વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતાં બાળકોની જરૂરિયાતને ઓળખવી અને સંબોધિત કરવી.
<p>પૂર્વ વર્ગોની પૂર્વ તૈયારી</p>	<ol style="list-style-type: none"> ૧. પોતાની અથવા હયાત સામગ્રી, પ્રવૃત્તિઓ, કાર્યપોથીઓ, રમકડાં વિગેરેની રૂપરેખા તૈયાર કરવી અથવા ઉપયોગ કરવો. ૨. સાક્ષરતાની કુશળતાઓ અને મુદ્રણની જાગૃતિના વિકાસ માટે સહાય કરવા વાર્તાની પુસ્તકો, પોસ્ટરો, શબ્દોની દીવાલોના સ્વરૂપમાં વર્ગખંડમાં લેખન સમૃદ્ધ પર્યાવરણ પેદા કરવું. ૩. સ્વદેશી/સ્થાનિક કક્ષાએ પ્રાપ્ત ઉપલબ્ધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરવો જે ઓછી કિંમતની અથવા વિનામૂલ્યની અને સરળતાથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવી હોય. એ વાતની ખાત્રી કરવી કે બાળકો સામગ્રીનો કુશળતાપૂર્વક ઉપયોગ કરી શકે અને સામગ્રી તથા સંસાધનોની સલામત સુલભતા હોય. ૪. વૈવિધ્યપૂર્ણ ક્ષેત્રો જેવાંકે- વાંચન ક્ષેત્ર, સર્જનાત્મક ક્ષેત્ર

	<p>વિગેરેની શિક્ષકે રૂપરેખા મુક્ત રમત, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસની કુશળતાના વિકાસને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે તૈયાર કરવી જોઈએ.</p> <p>૫. બાળકોની આંખોના સ્તરને ધ્યાનમાં રાખી સામગ્રી પ્રદર્શિત થવી જોઈએ.</p> <p>૬. બાળકોની પૂર્વ સાક્ષરતા/જ્ઞાનની આકારણી કરવી.</p>
વર્ગખંડમાં	<p>શિક્ષકના વર્ગખંડ વ્યવહારોની રૂપરેખાને ધ્યાનમાં રાખવી:</p> <ol style="list-style-type: none"> ૧. સૂચનાની ભાષાના માધ્યમ તરીકે માતૃભાષાને ઉપયોગમાં લેવી. ૨. વર્ગખંડમાં સંસાધન તરીકે બહુભાષીતાનો ઉપયોગ કરવો. ૩. ઘરની ભાષા/માતૃભાષામાં શિક્ષણ- કળા, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, જોડકણા, રમતો, ગીતો, અથવા પ્રવૃત્તિ આધારિત આનંદદાયી અને અનુભવજન્ય શિક્ષણ પર વધુ ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું. જે સમૃદ્ધ સ્થાનિક પરંપરાઓને કેન્દ્રિત કરે છે. ૪. પાઠ આયોજનો પર આધારિત વર્ગખંડ વ્યવહારો જે વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓને એકીકૃત કરે છે વિદ્યાર્થીઓનું આંતરિક/બહુ શાખાકીય શિક્ષણ દ્રશ્ય પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં ક્ષમતાઓ સિદ્ધ કરવા સક્ષમ બનશે. ૫. વર્ગખંડમાં અનેક પ્રવૃત્તિ આધારિત શીખવા-શીખવવાના અભ્યાસો હાથ ધરાવા જોઈએ. જે મુખ્ય પાસાઓ જેવાકે- પ્રારંભિક સાક્ષરતા કૌશલ્યો [ઉદા. અંક ગણન અને તુલના], જ્ઞાનાત્મક કૌશલ્યો [ઉદા. માળખાંની ઓળખ અને વર્ગીકરણ], અને બીજા યાવીરૂપ કૌશલ્યો જેવાંકે-સામાજિક કૌશલ્યો વિગેરે. ૬. વર્ગખંડમાં લિંગ, અક્ષમતા, વિભિન્ન શીખવાના સ્તરો પ્રત્યે સંવેદનશીલતા. <p>મૂલ્યાંકનો:-</p> <ol style="list-style-type: none"> ૧. વિદ્યાર્થીઓના વિકાસની ભાળ મેળવવા શાળા આધારિત મૂલ્યાંકનનો ઉપયોગ કરવો. ૨. પાયાના શિક્ષણ દરમ્યાન મૂલ્યાંકનની એક મહત્વની તકનીક અવલોકન છે. જેમાં નિરંતર ધોરણે બાળકોના અવલોકનમાં તેમની ક્ષમતાઓ, રૂચી અને શીખવાની શૈલીનો સમાવેશ થાય છે.

	<p>૩. અવલોકનોના આધારે શિક્ષકે પ્રત્યેક શીખવાના ક્ષેત્ર ખાસ કરીને પ્રત્યેક બાળક કેવી રીતે સાક્ષરતા/સંખ્યાજ્ઞાનની સંકલ્પનાઓ/કૌશલ્યો શીખે છે તેનું આયોજન કરવાની આવશ્યકતા છે.</p> <p>૪. પ્રત્યેક બાળક માટે, પ્રત્યેક ધોરણમાં, પ્રત્યેક વિષયમાં, બે નિપુણતાના ક્ષેત્રોમાં, પ્રત્યેક અધ્યયન નિષ્પત્તિઓના માપન માટે ઓછામાં ઓછી દશ બાબતોનું પરીક્ષણ કરવું. વિદ્યાર્થીઓની નિપુણતાને સ્થાપિત કરવા અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની પાછલા અને આગલા જોડાણનો ઉપયોગ કરી શકાય.</p> <p>૫. પ્રત્યેક બાળકના કાર્યના નમુનાઓ/આંકડાના દસ્તાવેજીકરણ માટે પોર્ટફોલિયો નિભાવવો.</p>
વર્ગખંડની બહાર	<p>૧. શાળા મુલાકાતો અને સમીક્ષા બેઠકો દરમિયાન મૂલ્યાંકનના આંકડાઓ, સંઘર્ષરત શીખનારાઓની ઓળખ કરી નિર્ધારિત સહયોગી વ્યૂહરચનાઓનો ઉપયોગ કરવો.</p> <p>૨. શાળા કક્ષાએ વારંવાર વાલી-શિક્ષક મીટિંગનું સંચાલન કરવું અને શિક્ષકો દ્વારા ગૃહ મુલાકાતો બાળકોના શિક્ષણમાં માતા-પિતાનું જોડાણ અને સંડોવણીની ખાત્રી કરવા કરવી.</p> <p>૩. બાળકોની પ્રગતિની જાણ કરવા માટે વાલીને નિર્ધારિત સમયાંતરે વ્યક્તિગત અને સરળતાથી સમજી શકાય તેવા પ્રગતિ-પત્રક આપી સહભાગી બનાવવા.</p> <p>૪. ધોરણ અનુસાર અને વિષય અનુસાર ઇચ્છનીય સ્તરની અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ સમજાવવા શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિના સભ્યોની તાલીમ, વાલીઓ અને સમુદાય માટે જાગૃતિ અભિયાનનું આયોજન કરવું અને તે મુજબ બાળકની પ્રગતિની દેખરેખ રાખવી.</p> <p>૫. પાછલા ધોરણોમાં થયેલા શીખવાના નુકસાનને ઓછું કરવા માટે મોહલ્લા વર્ગોમાં નાના ઉપચારાત્મક વર્ગોની ગોઠવણી કરવી.</p> <p>૬. મહિનામાં એકવાર શૈક્ષણિક આયોજન, સહયોગ અને અનુસરણ માટે શૈક્ષણિક સમીક્ષા બેઠકોની વ્યવસ્થા કરવી અને તેમાં સહભાગી થવું.</p> <p>૭. સંકુલ/તાલુકા કક્ષાએ માસિક મિટિંગ નવી વ્યૂહરચના શીખવા,</p>

	<p>પાઠ આયોજન અને વર્ગખંડની સમસ્યાઓને સંબોધિત કરવા વિદ્યાર્થીઓના મૂલ્યાંકનનું વિશ્લેષણના પરિણામને પણ હાથ ધરી શકાય.</p> <p>૮. રાજ્ય અથવા દેશની આસપાસની વૈવિધ્યપૂર્ણ નિષ્ણાત જાણકારી માંથી શીખવા માટે સંમેલન અને પરિસંવાદનું સંચાલન કરવું.</p>
--	---

માતા-પિતા અને સમુદાયનું જોડાણ

પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતા મિશનની પહેલ- આયોજન, અમલીકરણ અને દેખરેખ/નિરીક્ષણ માટે સમુદાયની સહભાગિતા મધ્યસ્થ અને વ્યાપક પરિબળ હશે. પાયાના શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN] પરનું રાષ્ટ્રીય મિશન સમુદાય, માતા-પિતા, શિક્ષકો અને બાળકોની સહભાગિતા વધારવા તરફ કામ કરશે. વિશાળ, ગતિશીલ અને વિનંતીસભર સક્રિય સહભાગિતાને સરળ બનાવવા એફ.એલ.એન. નો પ્રકલ્પ સંચાલિત એકમ/કચેરીઓએ અનુભવી અને સક્રિય નાગરિક સમાજ સંગઠનો [Civil Society Organization] સાથે હાથ મિલાવવા જરૂરી હશે.

પાયાનું શિક્ષણ અને સાક્ષરતા મિશન તમામ સ્તરોએ માલિકી [પોતાપણા] ની ભાવનાને પ્રોત્સાહિત કરવા ઉપર ભાર મૂકી શકે. જેમ કે- કુટુંબો અને સમુદાય શાળા આધારિત શિક્ષણના વિસ્તરણ માટે કામ કરવા સશક્ત બની શકે. આ જોડાણને ટકાવી રાખવા નિયમિતપણે વારંવાર વિવિધ પ્રસંગોનું આયોજન વિવિધ હિસ્સેદારોની સહભાગિતા સાથે વિવિધ પરિસ્થિતિમાં/વાતાવરણમાં કરી શકાય, જેમાં સરકારી અને ખાનગી શાળાઓ, સ્થાનિક ચૂંટાયેલી સંસ્થાઓ, ગામ, માતા-પિતા અને બાળકોનો સમાવેશ કરી શકાય.

વધુમાં શ્રેષ્ઠ અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ, બાળકોના શીખવાના સ્તર સંદર્ભે સમુદાય અને માતા-પિતાને જાગૃત કરવા ઉપર ભાર મૂકી શકાય. આ વાલીઓ અને શિક્ષકો વચ્ચે બાળકોના શીખવાના સ્તરના વિષયમાં તંદુરસ્ત વાતચીત માટેની પહેલ તરફનું આગળનું પગલું છે. આ માટે તમામ શાળાએ જતાં બાળકો માટે એક સમુદાય જાગૃતિ મેળાને રાષ્ટ્રીય પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન મિશન સપ્તાહ દરમિયાન અથવા રાજ્ય નક્કી કરે તેવી બીજી કોઈ તારીખે વર્ષમાં એકવાર આયોજિત કરી શકાય. વધુમાં બાળકોને ઘર આધારિત શીખવાની મદદ પૂરી પાડવા માટે તમામ વાલીઓને સક્ષમ બનાવવા તકનીકી આધારિત અથવા વ્યક્તિગત રીતે મોડેલનો ઉપયોગ કરી શકાય. દરેક કુટુંબોના માટે પ્રવૃત્તિ-પોથીઓનો ઉપયોગ સરળતાથી કરી શકાય તેવી રમૂજ આધારિત પ્રવૃત્તિઓ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય. વાલીઓના નિયમિત જોડાણની ખાત્રી કરવા

સ્વચાલિત સ્મૃતિપત્ર અને સૂચનાઓ પૂર્વ નોંધાયેલ [Pre-recorded] કોલ અને વિડીયો દ્વારા પણ વાલીઓને મોકલી શકાય. વધારામાં શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ [SMC], શાળા વિકાસ વ્યવસ્થાપન સમિતિ [SDMC] દ્વારા સમુદાય સ્તરનો સહયોગ નિયમિતપણે વાલીઓને પ્રદાન કરી શકાય.

વાલી પ્રવૃત્તિ ચેકલીસ્ટ:-

<p>શાળા સાથે જોડાણ</p>	<p>અ. તેમના બાળકોનું શાળામાં વય આધારિત વર્ગોમાં નામાંકન સુનિશ્ચિત કરવું.</p> <p>બ. શાળા/શિક્ષકો તરફથી આવતા કોઈ પણ સાહિત્ય, ધરે કરાવવાની પ્રવૃત્તિ, વિષયવસ્તુ અથવા બાળકો સાથે ધરે કરાવવાની થતી પ્રવૃત્તિ માટેના સંદેશાઓ [SMS]કે વોટ્સએપ સંદેશાઓ નિયમિતપણે સંદર્ભ સાથે જોવા.</p> <p>ક. શાળા કક્ષાએ અવારનવાર આયોજિત થતી વાલી-શિક્ષક મીટીંગમાં હાજરી આપવી. બાળકોની પ્રગતિ જાણવા સરળતાથી સમજી શકાય તેવા વ્યક્તિગત પ્રગતિપત્રકો સમજવા શિક્ષકો સાથે વાતચીત કરવી.</p> <p>દ. પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં શાળા વિકાસ યોજનાની રચના કરવા/તૈયાર કરવા શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, સમુદાયના સભ્યો અને સ્થાનિક સત્તાતંત્રની સલાહ લેવી.</p> <p>સ. પ્રત્યેક શાળામાં, પ્રત્યેક ધોરણ માટે શિક્ષક દ્વારા બનાવવામાં આવેલ સમર્પિત વોટ્સએપ ગ્રુપમાં જોડાવું. જેમાં શાળાની પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રગતિ વિષયક નિયમિત અધ્યતન જાણકારીની સાથે-સાથે વધારામાં ડીજિટલ વિષયવસ્તુ પણ વહેંચવામાં આવે છે.</p>
<p>ધરે શિક્ષણ</p>	<p>અ. પુસ્તકો વાંચવા, રમતો રમવી, એકસાથે ગાવું, એકસાથે કવિતાઓનો પાઠ કરવો, અવાજના આરોહ-અવરોહ સાથે વાર્તાનું વર્ણન અને બાળકો સાથેની વાતચિત હાથ પર લેવી.</p> <p>બ. ધરે વાંચી શકાય તેવા સંસાધનો સાથે સમૃદ્ધ વાતાવરણ ઉપલબ્ધ કરાવવું. તેઓ તેમના બાળકો સાથે ધરે નિયમિત કરી શકે તેવી પ્રવૃત્તિઓની યાદીને જોઈ લેવી. બાળકોને ચલણ પરના શબ્દો, કેલેન્ડર, વર્તમાનપત્ર [છાપાં] માંના શબ્દો, પેકીંગ પરના લેબલ</p>

	<p>વિગેરે વાંચતા કરવા.</p> <p>ક. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં વાલીના સેલફોન પર દીક્ષા ડાઉનલોડ કરવું અને સંબંધિત ઈ કન્ટેન્ટ [ડીજીટલ વિષયવસ્તુ] દ્વારા બાળકોનું માર્ગદર્શન કરવું.</p> <p>દ. બાળકો સાથે ઘરે ઉપયોગ કરવા શાળા પુસ્તકાલયમાંથી સાદી વાર્તાની ચોપડીઓ ઉધાર લેવી અને શાળાના ભંડારમાંથી કાર્યપત્રકો [Work sheets] લેવાં.</p> <p>સ. માસિક વાલીજૂથની મીટીંગમાં તેમના બાળકોની પ્રગતિની ભાળ [tracking] સંબંધિત અહેવાલને વહેંચવો અને ચર્ચા કરવી. અને આ અહેવાલ સક્રિય વાલી અને નિષ્ક્રિય માતા-પિતા જેમને પ્રેરિત કરવાં પડે છે તેમને શીખવાની પ્રક્રિયા/શિક્ષણને સામુદાયિક સ્તરે વહેંચવા તંદુરસ્ત હરીફાઈ માટે પ્રેરિત કરી શકે.</p>
--	---

સમુદાયની પ્રવૃત્તિઓનું ચેકલીસ્ટ

<p>પાયાના શિક્ષણ અને સાક્ષરતાની જાગૃતિ અને સુધારણા માટેની સમુદાય કક્ષાની પ્રવૃત્તિઓ.</p>	<p>૧. ગામની તમામ શાળામાં પાયાનું શિક્ષણ અને સાક્ષરતા [FLN] વિષયક તમામ પ્રવૃત્તિઓ માટે સહભાગી થવા, આયોજન કરવા અને મદદ કરવા માટે શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ, શાળાના આચાર્યો શિક્ષકો અને સ્થાનિક સંસ્થાઓ છે. શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોમાં વાલી સહભાગી થઈ શકે અને આયોજન કરી શકે. ઉદા. તરીકે-</p> <ul style="list-style-type: none"> • બાળકો અને તેમની માતાઓ માટે શાળા તત્પરતા, મધ્યાહન ભોજન, ગુણોત્સવ, પ્રવેશોત્સવ: શિક્ષક, આંગણવાડી કાર્યકર, તેડાગર દ્વારા સહયોગ પૂરો પાડવામાં આવશે. • સમારંભો/કાર્યક્રમો જ્યાં બાળકોની પ્રગતિ તેઓ જે પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તેના દ્વારા પ્રદર્શિત કરી શકાય, અભિનય/કામગીરી, પ્રકલ્પ વિગેરે. • ચોરા જેવા જાહેર સ્થળોએ વાંચનની પ્રવૃત્તિઓ. • નિયમિત પ્રવૃત્તિઓ જે સમુદાયમાં કરી શકાય છે. [વાંચનાલય, દીવાલ પર લેખન, બાળકોના કાર્યનું પ્રદર્શન, ચોરામાં વાંચન નિદર્શન] • વ્યક્તિગત અથવા જૂથ માટે સમયાંતરે પ્રત્યક્ષ અથવા વર્ચ્યુઅલી ગણિત અને કોયડા ઉકેલની સ્પર્ધા કરી શકાય.
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • જાહેર સ્થળની ગોઠવણ કરવી પડશે જ્યાં ભીંત-પત્રિકા અથવા બાળકનું કામ પ્રદર્શિત કરી શકાય. સમુદાયમાંથી કોઈને ‘સંપાદક’ બનવા માટે પસંદ કરી શકાય. [તે ભૂતપૂર્વ વિદ્યાર્થીઓનું જૂથ પણ હોઈ શકે.] • સમુદાયમાં બાળકોના પુસ્તકાલયની ગોઠવણ કરવી. તે પ્રવૃત્તિ કેન્દ્ર પણ બની શકે. જ્યાં ગામના લોકો સપ્તાહના અંતમાં અથવા રજાઓમાં બાળકો સાથે પ્રવૃત્તિ કરવા વારો લઈ શકે. • બાળકોના નાના જૂથોને મોહલ્લામાં એકઠા કરી અને દરરોજ તેમની સાથે પ્રવૃત્તિ કરવી. <p>૨. વાલીઓની ઓળખ કરી તેમને સન્માનિત કરવા જેઓ ઘરે શિક્ષણ આપવા સંદર્ભે જ્યોતિર્ધર છે. અને આવા વાલીઓ દ્વારા અપનાવવામાં આવેલી સારી પદ્ધતિઓને વહેંચવામાં આવે છે.</p> <p>૩. નહેરુ યુવા કેન્દ્ર, રાષ્ટ્રીય સેવા યોજના [NSS], નેશનલ કેડેટ કોર[NCC] ના સ્વયંસેવકોને ગામમાં વિવિધ કાર્યો જેવાંકે- જાગૃતિ ઝુંબેશ ચલાવવી, વિદ્યાર્થીઓના ઘરે શિક્ષણની ખાત્રી માટે પ્રસંગો કે ગૃહ મુલાકાતનું આયોજન કરવું. તેઓ માતાઓ, વાલીઓ અને સ્વયં સહાય જૂથો [SHG]ની સાથે એક ઘરેથી બીજા ઘરે પહોંચના સત્રો માટે સંકલન કરવા મદદ કરશે.</p> <p>૪. સ્થાનિક સંસ્થાઓની મદદ સાથે સામુદાયિક કેન્દ્રોમાં હેલ્પલાઇન ગોઠવવા અને સ્વયંસેવકોની ટુકડીની રચના ડીજીટલ સંસાધનોની પહોંચ ન હોય તેમની મદદ કરવા માટે માર્ગદર્શિકાની યાદી પ્રમાણેના થોડાં પગલાં લેવાં.</p> <p>૫. શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિના સભ્યોને ધોરણ અનુસાર/વિષય અનુસાર અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનું ઇચ્છનીય સ્તર સમજવા અને તે મુજબ વિદ્યાર્થીઓની પ્રગતિની દેખરેખ રાખવા તાલીમ, સમુદાય અને માબાપ માટે જાગૃતિ ઝુંબેશનું આયોજન કરવું.</p> <p>૬. પૂર્વ પ્રાથમિકથી ધોરણ-૩ સુધી પ્રત્યેક અધ્યયન નિષ્પત્તિઓનું વર્ણન કરતી પ્રસારિત વિઝ્યુઅલ માહિતી [Infographics] પોસ્ટર/પ્રેઝન્ટેશન દ્વારા તમામ હિસ્સેદારો [વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, વાલીઓ, સમુદાય] ને સરળ રીતે જણાવવી તે તેમને આ મિશનમાં વધુ સારી રીતે સહભાગી થવામાં મદદ કરશે.</p>
--	--

	<p>૭. શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિ અને સમુદાય એ વાતની ખાત્રી કરશે તમામ બાળકો નિયમિત આરોગ્ય પરીક્ષણમાંથી પસાર થાય અને બાળકોનું પોષણ અને આરોગ્ય, આરોગ્યપ્રદ ભોજનની જોગવાઈ દ્વારા સંબોધિત થાય.</p>
--	--

સ્થાનિક સંસ્થાઓ- ચેકલીસ્ટ

<p>આયોજન/ પ્રારંભિક પ્રવૃત્તિઓ</p>	<p>અ. પાયાનું શિક્ષણ અને સંખ્યાજ્ઞાન અને સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓને સમજવા જીલ્લા પંચાયત, પંચાયત સમિતિઓ, ગ્રામ પંચાયતોની મીટીંગ અને ગ્રામસભાનું આયોજન.</p> <p>બ. ગ્રામ પંચાયતોમાં ગ્રામ શિક્ષણ સમિતિ અને શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિઓ નીતિની વિભિન્ન જોગવાઈઓ ખાસ કરીને એ ગામની શાળાઓ અને નીચેના પાસાઓમાં સમુદાય અને પંચાયતોની ભૂમિકા પર વિસ્તૃત ચર્ચા હાથ ધરી શકે.</p> <ul style="list-style-type: none"> • બેઝલાઈન વિશ્લેષણ હાથ ધરવામાં આવ્યું છે, જે રાજ્ય દ્વારા સંઘર્ષરત શીખનારાઓની ઓળખ કરવા અને શાળા/ઘોરણ અનુસાર સ્થિતિ માટે સૂચવવામાં આવ્યું છે. • પંચાયતની શાળાઓમાં યોગ્ય ઘોરણમાં તમામ બાળકોનું ૧૦૦% નામાંકન સુનિશ્ચિત કરવું. • શૂન્ય ડ્રોપઆઉટ અને શાળા બહારના બાળકો ન હોય તેની ખાત્રી કરવી. • તમામ બાળકો પ્રારંભિક વર્ષોમાં સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં પાયાની લઘુત્તમ કુશળતા પ્રાપ્ત કરે તેની ખાત્રી કરવી. • શાળાઓ પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનના ધ્યેયો પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરવા સ્વયંસેવકો અને વાલીઓને જોડવા.
<p>સમુદાયનું જોડાણ</p>	<p>અ. આગળની હરોળના કાર્યકરો જેવાકે મહિલા જૂથો અને સ્વસહાય જૂથના સભ્યો, આંગણવાડી કાર્યકરો અને સમુદાયને ગતિ આપનાર કાર્યકરો સાથે પાલક જોડાણો કરવાં.</p> <p>બ. શીખવાના સ્થળો તૈયાર કરવા અને સ્વસહાય જૂથના સભ્યો અને મહિલા મંચને સમુદાય સાથે જોડાણ માટે તાલીમ આપવી.</p> <p>સ. માસ્ટર ટ્રેનરો [મુખ્ય પ્રશિક્ષકો] ની નિમણુક સમુદાયને પાયાનું જ્ઞાન અને સંખ્યાજ્ઞાન [FLN]ની શીખવા-શીખવવાની સામગ્રીના પ્રસાર, દેખરેખ અને વાલીઓના જોડાણ માટે તાલીમબદ્ધ કરવા</p>

	<p>કરવી.</p> <p>૬. રાજ્ય મિશનની સૂચના અનુસાર પાયાના સ્તરે [Grassroot level] જાણકારી, શિક્ષણ અને સંવાદ [IEC] પ્રવૃત્તિઓ અને વર્તનમાં ફેરફાર અભિયાનને વાલીઓ, શિક્ષકો, શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિઓ, બિન સરકારી સંગઠનો અને નાગરિક સમાજની સંસ્થાઓની સક્રિય સહભાગિતા મેળવવા હાથ પર લેવું.</p>
દેખરેખ	<p>અ. સલામત શિક્ષણના વાતાવરણની ખાત્રી કરવા શાળાઓની ભૌતિક ચકાસણી હાથ ધરવી.</p> <p>બ. મૂલ્યાંકનના આંકડા અને શ્રેષ્ઠ પ્રણાલીઓને, શીખવા-શીખવવાની સામગ્રી વિગેરે અપલોડ થાય તેની દેખરેખ રાખવી.</p> <p>સ. પ્રગતિની દેખરેખ રાખવા હિસ્સેદારો સાથે ત્રિમાસિક મીટિંગ રાખવી.</p>

By Department of School Education and Literacy
Ministry of Education
Government of India

Annexure 1

વિકાસાત્મક ઉદ્દેશ 1: બાળકોનું શારીરિક સ્વાસ્થ્ય અને માનસિક સ્વાસ્થ્ય જળવાય (HW)

મુખ્ય ક્ષમતાઓ:

- સ્વજાગૃતિ
- સકારાત્મક આત્મ અવધારણા / પોતાના વિષે સકારાત્મક અવધારણા
- સ્વનિયમન
- નિર્ણય શક્તિ અને સમસ્યા ઉકેલ
- સામાજિકતા તરફી વર્તનનો વિકાસ
- સ્વચ્છતાની જાણવાણી, શૌચ, સ્વ-સુરક્ષાની સ્વાસ્થ્ય ટેવો પ્રત્યે સ્વજાગૃતિ
- સર્વાંગી શારીરિક હલનચલન/ ગતિવિધિમાં સંતુલન (gross motor coordination) કૌશલનો વિકાસ
- આંખ-હાથ સંકલન/ તાલમેલ (eye hand coordination) અને fine motor skill કૌશલ્યનો વિકાસ
- વ્યક્તિગત અને સામૂહિક રમતોમાં ભાગીદારી

HW1 પ્રિ સ્કુલ 1 પૂર્વ પ્રાથમિક	HW2 પ્રિ સ્કુલ 2 પૂર્વ પ્રાથમિક	HW3 બાલવાટિકા	HW4 ધોરણ 1	HW5 ધોરણ 2	HW6 ધોરણ 3
HW1.1 પોતાના શારીરિક અંગોને ઓળખે છે.	HW2.1 શારીરિક અંગોનો ઉપયોગ જાણે છે.	HW3.1 અંગોની સભાનતા,ભિન્નતા સંદર્ભે ગમા અને અણગમાં અંગે	HW4.1 શરીરના વિવિધ અંગો ઓળખે અને અંગોનો ઉપયોગ કરે છે.	HW5.1 વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહ પૂર્વક ભાગ લે છે.	HW6.1 વિવિધ પ્રકારની રમત અને ખેલકૂદમાં ભાગ લે છે.

પરિશિષ્ટ 2

પ્રોગ્રામેટિક, નાણાકીય ધોરણો અને મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPI)

(page. 287)

ક્રમ	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો પ્રોગ્રામિક ધોરણો નાણાકીય ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ	
1. પ્રારંભિક બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ (ECCE)					
<p>લક્ષ્યો:</p> <ul style="list-style-type: none"> યોગ્ય ઉંમરનો દરેક બાળક માટે પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળા ઉપલબ્ધ હોય, તેનું નામાંકન કરવામાં આવે અને હાજર રહે. દરેક બાળક મહત્તમ આરોગ્ય અને તંદુરસ્તી પ્રાપ્ત કરે. તમામ શિક્ષકો રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ માળખા (એનસીએફ)/રાજ્ય અભ્યાસક્રમ માળખા (એસસીએફ) મુજબ ગુણવત્તાયુક્ત ECCE માટેની લાયકાત ધરાવે. દરેક બાળક શાળા/ ધોરણ-1ની તત્પરતા માટે જરૂરી તમામ જ્ઞાનાત્મક/ટ્રાન્સવર્સલ/અસરકારક/સાઇકોમોટર કુશળતા મેળવે છે. દરેક પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળામાં સમાવેશી શિક્ષણનું વાતાવરણ હોય છે 					
1	પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણમાં સહયોગ	<p>નીચેના નવા કાર્યક્રમો સાથે ECCE તરીકે નામ બદલ્યું:</p> <ul style="list-style-type: none"> પ્રાથમિક શાળાઓ અને આંગણવાડી એક સ્થાને 8 વર્ષની ઉંમર સુધીનાં બાળકો માટે પ્રારંભિક બાળપણની સંભાળ અને શિક્ષણ (SCPF-ECCE) માટે રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ 	<ul style="list-style-type: none"> સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં પૂર્વ પ્રાથમિક વિભાગો માટે વાર્ષિક 2 લાખ રૂપિયા સુધીની માનવબળ અને અન્ય શૈક્ષણિક સામગ્રી માટે રીકરીંગ ગ્રાન્ટ 	<p>નોંધણી અને પ્રવેશ</p> <ul style="list-style-type: none"> 3-6 વય જૂથના બાળકો માટે GER/NER પ્રિ સ્કૂલમાં કાર્ય કરતા દિવસોની સંખ્યાનો અને વર્ષમાં કામના કુલ દિવસોનો ગુણોત્તર <p>હાજરી અને આરોગ્ય</p>	<p>નોંધણી અને પ્રવેશ</p> <ul style="list-style-type: none"> પ્રાથમિક શાળાઓના પરિસરમાં હોય તેવી (કો-લોકેટેડ) આંગણવાડીની સંખ્યા જ્યાં બાલવાટિકા શરૂ થઈ છે તેવી પ્રાથમિક શાળાઓમાં આંગણવાડીની સંખ્યા બાલવાટિકામાં નોંધાયેલા બાળકોની સંખ્યા GER/NER પ્રમાણ

		<p>અને પેડાગોજીના માળખા સાથે સુસંગત મંત્રાલય/ મહિલા વિભાગ અને બાળ વિકાસ વિભાગ સાથે સમન્વયમાં અભ્યાસક્રમ વિકાસ જે NCERT દ્વારા વિકસાવવામાં આવશે.</p> <p>(NEP પેરા ૧.૩)</p>	<ul style="list-style-type: none"> સરકારી શાળાઓમાં પૂર્વ-પ્રાથમિક વિભાગો માટે રમકડાં- રમત આધારિત પ્રવૃત્તિઓ, અધ્યયન- અધ્યાપનની સામગ્રી, સ્થાનિક રમકડાં અને રમતો માટે બાળક દીઠ 500 રૂપિયા સુધીની જોગવાઈ. 	<ul style="list-style-type: none"> સરેરાશ હાજરી વિરુદ્ધ નોંધણી ગુણોત્તર પીવાના પાણીની પોર્ટેબિલિટીનું પરીક્ષણ કરવામાં આવે છે (ઓછામાં ઓછું દર મહિને એક વખત/2 મહિના/6 મહિના/ ક્યારેય નહીં) એવાં બાળકોની સંખ્યા કે જેમનું વાર્ષિક આરોગ્ય ચેકઅપ કરવામાં આવે છે અને રેકોર્ડ જાળવવામાં આવે છે વિરુદ્ધ નોંધાયેલાં બાળકોની કુલ સંખ્યા 	<ul style="list-style-type: none"> વિદ્યાર્થી વર્ગખંડ ગુણોત્તર બાલવાટિકા/ આંગણવાડી એક વર્ષમાં કેટલા દિવસો સુધી કાર્યરત રહી 100% હાજરીવાળા બાળકોની સંખ્યા 80-100% હાજરીવાળા બાળકોની સંખ્યા 60-80% હાજરીવાળા બાળકોની સંખ્યા 40-60% હાજરીવાળા બાળકોની સંખ્યા 40% થી ઓછી હાજરીવાળા બાળકોની સંખ્યા એક વર્ષમાં સરેરાશ હાજરી દર
--	--	--	--	--	--

ક્રમ	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ	
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		<ul style="list-style-type: none"> •હજારો વર્ષોથી ભારતની અસંખ્ય સમૃદ્ધ સ્થાનિક પરંપરાઓ વિકસી હતી જેમાં કલા, વાર્તાઓ, કવિતા, રમતો, ગીતો વગેરેનો ECCEમાં સમાવેશ કરવામાં આવશે (NEP પેરા 1.3) •પૂર્વ-પ્રાથમિકના વર્ગો શરૂ કરવા માટે મજબૂત વધારાના વર્ગખંડો (ACR), શૌચાલયો, પીવાના પાણીની સુવિધા વગેરેની આવશ્યકતા પૂરી પાડવામાં આવશે •NCERT માળખાને અનુરૂપ પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે આંગણવાડી કાર્યકરની તાલીમ માટે માસ્ટર ટ્રેનરોની તાલીમ 	<p>BALA જેવી સુવિધાઓ માટે શાળા દીઠ એક લાખ રૂપિયા સુધીની બિન પુનરાવર્તિત ગ્રાન્ટ.</p> <p>સરકારી શાળાઓમાં પૂર્વ પ્રાથમિક વિભાગો અને સહ-સ્થિત આંગણવાડી ઓ માટે બાળ મૈત્રીપૂર્ણ</p>	<p>વિદ્યાર્થી શિક્ષક ગુણોત્તર (પીટીઆર) અને શિક્ષકની લાયકાત</p> <ul style="list-style-type: none"> - બાળકો - શિક્ષક/AWW ગુણોત્તર - કુલ પ્રિ-સ્કૂલ શિક્ષકો સાથે લાયક શિક્ષકોનો ગુણોત્તર - કુલ AWWs સાથે લાયક AWWsનો ગુણોત્તર - CRC/BRC દ્વારા નિરીક્ષણોમાંથી સાબિત થાય છે કે કેટલી પૂર્વ-પ્રાથમિક શાળાઓ અને AWWની સંખ્યા કળા અને રમતગમત સાથે જોડાણ, વાર્તા કહેવા, અનુભવાત્મક, રમકડાં આધારિત 	<p>(ii) હાજરી અને આરોગ્ય</p> <ul style="list-style-type: none"> •આરોગ્ય અને તંદુરસ્તીના તમામ માપદંડો પ્રાપ્ત કરતાં બાળકોની સંખ્યા •માપદંડોમાં 25% ઓછાં પડતાં બાળકોની સંખ્યા •0% અથવા તેથી વધુ માપદંડોમાં ઓછા પડતાં બાળકોની સંખ્યા •આંગણવાડી/બાલવાટિકામાં કાર્યાત્મક શૌચાલયોની સંખ્યા વિરુદ્ધ આંગણવાડી/બાલવાટિકામાં બાળકોની કુલ નોંધણી •એકલા બાલવાટિકામાં કાર્યકારી શૌચાલયોની સંખ્યા વિરુદ્ધ એકલા બાલવાટિકામાં બાળકોની કુલ નોંધણી •શાળામાં કાર્યાત્મક શૌચાલયોની સંખ્યા જ્યાં પૂર્વ શાળા આવેલી છે અથવા આંગણવાડી સહ-સ્થિત છે વિરુદ્ધ તે શાળામાં બાળકોની કુલ નોંધણી •પીવાના પાણીની પોર્ટેબિલિટીનું પરીક્ષણ કરવામાં આવે છે (ઓછામાં ઓછું દર મહિને એક વખત /2 મહિના /6 મહિના /ક્યારેય નહીં)

	<ul style="list-style-type: none"> •સેવાકીય શિક્ષક તાલીમમાં કળા અને રમતગમત સાથે જોડાણ, વાર્તા કહેવાનું, અનુભવાત્મક અને રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર પર હાલનાં ધોરણો મુજબ ECCE શિક્ષકો માટે તાલીમનો સમાવેશ થશે (સરકારી શાળા માટે સ્વીકાર્યતા) 	<p>ફર્નિચર, આઉટડોર પ્લે મટિરિયલ વગેરે (5 વર્ષમાં એકવાર)</p>	<p>શિક્ષણશાસ્ત્રનો વર્ગમાં ઉપયોગ કરે છે</p> <p>અધ્યાયન-અધ્યાપનની સમગ્રી</p> <ul style="list-style-type: none"> •શું SCF-ECCE એ NCERT ના આધારે સરળ અને સ્થાનિક ભાષામાં SCPF-ECCE વિકસિત કરવામાં આવ્યું છે? •શું SCF-ECCE દિવ્યાંગ બાળકોના શિક્ષણ સાથે સંબંધિત ક્ષેત્રોને ખાસ સંબોધિત કરે છે? 	<ul style="list-style-type: none"> • એવા બાળકોની સંખ્યા કે જેમનું વાર્ષિક આરોગ્ય ચેકઅપ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. <p>(iii) PTR અને શિક્ષકની લાયકાત</p> <ul style="list-style-type: none"> •પ્રિસ્કૂલ/આંગણવાડીમાં શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા •તેમાંથી, ECCE લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો/આંગણવાડી કાર્યકરની સંખ્યા • ECCEમાં તાલીમ/CPD કરનારા શિક્ષકો/AWWની સંખ્યા • ECCEમાં તાલીમ પામેલા માસ્ટર ટ્રેનર્સની સંખ્યા
--	--	---	--	--

ક્રમ	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		

			<p>•સ્થાનિક ભાષામાં કલા, વાર્તાઓ, કવિતા, રમતો, ગીતો વગેરે સહિત ECCE માટે આંગણવાડી/ પ્રિ-સ્કૂલ પાસે ઉપલબ્ધ સ્થાનિક શૈક્ષણિક સામગ્રી</p> <p>વિદ્યાર્થીનું પ્રદર્શન</p> <ul style="list-style-type: none"> - AWC અને પ્રિસ્કૂલ્સની સંખ્યા જ્યાં HPC લાગુ કરવામાં આવે છે - ECCE માટે ઓળખાયેલા ઇચ્છિત ક્ષમતાઓ/ અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ 	<ul style="list-style-type: none"> • આંગણવાડી/ પ્રિસ્કૂલ શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેમને ખાસ કરીને કળા સાથે સંકલિત (Art Integration) શિક્ષણશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી છે • આંગણવાડી/ પ્રિસ્કૂલ શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેમને ખાસ કરીને રમતગમત સાથે સંકલિત (play integration) શિક્ષણશાસ્ત્રમાં તાલીમ આપવામાં આવે છે • પ્રિસ્કૂલ શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેઓ ખાસ કરીને વાર્તા કહેવાના શિક્ષણશાસ્ત્રમાં તાલીમ પામેલા છે • આંગણવાડી/ પ્રિસ્કૂલ શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેમને ખાસ કરીને અનુભવાત્મક શિક્ષણશાસ્ત્રમાં તાલીમ આપવામાં આવે છે • આંગણવાડી/ પ્રિસ્કૂલ શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેમને ખાસ કરીને રમકડાં આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્રમાં તાલીમ આપવામાં આવે છે; • વિદ્યાર્થી શિક્ષક ગુણોત્તર (પીટીઆર) • બાલવાટિકાના શિક્ષકોની સંખ્યા જે દિવ્યાંગ બાળકોના શિક્ષણ માટે વિશેષ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરે છે <p>(iv) સંસાધનો / અધ્યયન-અધ્યાપનની સમગ્રી</p> <ul style="list-style-type: none"> • પુનરાવર્તિત અથવા પુનરાવર્તિત ન કરતી ગ્રાન્ટ મેળવનારા પૂર્વ વિભાગો વાળી પ્રાથમિક શાળાઓની સંખ્યા • આંગણવાડી/ પ્રિસ્કૂલની સંખ્યા કે જેમાં પૂરતા શૈક્ષણિક રમકડાં, પપેટ, રમતો, બોર્ડ ગેમ્સ વગેરે છે. • TLM મેળવનારા બાળકોની સંખ્યા • SCERT દ્વારા સ્થાનિક ભાષાઓમાં તૈયાર કરેલ TLMની સંખ્યા
--	--	--	--	--

				પ્રાપ્ત કરનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા	<ul style="list-style-type: none"> •એવી ભાષાઓની સંખ્યા જેમાં TLM તૈયાર થાય છે •ઇન્ટરનેટ કનેક્ટિવિટી અને તેને અધ્યયન-અધ્યાપનના અનુભવોમાં સંકલિત કરવાના ઉપકરણો ધરાવતી બાલવાટિકાની સંખ્યા
--	--	--	--	-------------------------------------	--

ક્રમ	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
					<p>(v) વિદ્યાર્થીનું પ્રદર્શન</p> <ul style="list-style-type: none"> • CRC/BRC/ICDS સુપરવાઇઝરની કુલ સંખ્યા •CRC/BRC/ICDS સુપરવાઇઝરની સંખ્યા, જેમને બાલવાટિકાની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે એપ્લિકેશન આધારિત વિશિષ્ટ ડુબ્લિક્સ આપવામાં આવ્યા છે. •પ્રિ-સ્કૂલ/ બાલવાટિકામાં CRC/BRC/ICDS સુપરવાઇઝર દ્વારા કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે મુલાકાતોની સંખ્યા - મહિનામાં એકવાર/બે મહિનામાં એકવાર/ 3 મહિનામાં/ 6 મહિનામાં/ ક્યારેય નહીં.

					<ul style="list-style-type: none"> • દરેક બાળકની પ્રગતિમાં પ્રવેશ/ટ્રેકિંગ માટે એપ્લિકેશન આધારિત સર્વગ્રાહી પ્રગતિ કાર્ડ રુબ્રિક્સની એક્સેસ ધરાવતા શિક્ષકો/AWWsની સંખ્યા. • જરૂરી કુશળતામાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કરનારા અને અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરનારા બાળકોને શાળા માટે તૈયાર ગણવા.
II પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન (FLN)					
<p>લક્ષ્યો:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 6 થી 9 વર્ષની વય જૂથનાં તમામ બાળકોને પ્રાથમિકની શાળાની ઉપલબ્ધતા છે અને ધોરણ 3 સુધી પાયાનું કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરે છે • ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા અને વૈવિધ્યસભર વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક સંસાધનો/શીખવાનું સાહિત્ય આનંદદાયક શિક્ષણ વાતાવરણ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે • તમામ શાળાઓમાં ધોરણ 1માં સ્થાનિક ભાષામાં શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ લાગુ કરવામાં આવે છે • પાયાનાં વર્ષો માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાની તાલીમ આપવાની જરૂરી ક્ષમતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે ધોરણ 1 થી 5 (નવા) શિક્ષકોને તાલીમ આપવામાં આવે છે • અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં બાળકની પ્રગતિને ટ્રેક કરવા માટે મજબૂત તકનિકી સક્ષમ મોનિટરિંગ મિકેનિઝમ (નવી)નો વિકાસ 					
2	નવીન શિક્ષણ શાસ્ત્રના અમલીકર	<ul style="list-style-type: none"> • ભાષા અને ગણિત માટે માતૃભાષા, ધરની ભાષાઓ, સ્થાનિક 	<ul style="list-style-type: none"> • FLN પરના રાષ્ટ્રીય મિશન દ્વારા મંજૂરી મુજબ રાજ્ય વિશિષ્ટ કાર્ય યોજના મુજબ 	<ul style="list-style-type: none"> • SCF-SE પર આધારિત સ્થાનિક ભાષામાં SCERT દ્વારા ગણિતમાં વાંચન માટે મુખ્ય TLMનો વિકાસ 	<ul style="list-style-type: none"> • ભાષા માટે મુખ્ય TLM પૂરા પાડવામાં આવેલાં બાળકોની સંખ્યા • ગણિત માટે મુખ્ય TLM પૂરા પાડવામાં આવેલાં બાળકોની સંખ્યા • ગ્રેડવાળી પૂરક સામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવેલાં બાળકોની સંખ્યા

ણ માટે અધ્ય યન- અધ્યા પ ની સામ ગ્રી	ભાષાઓ સહિત તમામ ભાષાઓમાં મુખ્ય TLM	પ્રાથમિક સ્તર સુધી બાળક દીઠ વાર્ષિક 500 રૂપિયા સુધી જોગવાઈ		
---	--	--	--	--

ક મ	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરીના સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
	વર્કશીટ/ વર્કબુક / રીડિંગ કાર્ડ્સ/ ગ્રેડેડ પૂરક સામગ્રી/	•બાળકોને વર્કશીટ, વર્કબુક, ક્રિવિઝ વગેરે જેવી વાંચન સમજ અને સંખ્યામાં		<ul style="list-style-type: none"> •ધોરણ 1 થી 3 સુધીના પાયાના વર્ષોની ટકાવારી - એવા વિદ્યાર્થીઓ કે જેમની પાસે મુખ્ય TLM ઉપલબ્ધ છે અને તેનો ઉપયોગ કરે છે. •SCFSE પર આધારિત સ્થાનિક ભાષામાં SCERT દ્વારા સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન માટે ગ્રેડેડ પૂરક સામગ્રીનો વિકાસ 	<ul style="list-style-type: none"> •શાળામાં પૂરક TLMની ઉપલબ્ધતા ધરાવતાં બાળકોની સંખ્યા •શાળાની લાઇબ્રેરીમાં FLNને લગતાં પુસ્તકોની સંખ્યા •ધોરણ 1 થી 3 સુધીના કેટલા વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા આ પુસ્તકો

<p>પ્રવૃત્તિ સામગ્રી વગેરે નો સમાવેશ થાય છે</p>	<p>શીખવાનું સ્તર વધારવા માટે ગ્રેડવાળી પૂરક સામગ્રી પૂરી પાડવામાં આવશે.</p> <p>• જ્ઞાનાત્મક તેમજ અન્ય ક્ષેત્રોમાં વિવિધ કુશળતા અને ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે પૂરક TLM. રમકડાં, કોયડાઓ, કઠપૂતળી</p>	<p>• પાયાનાં વર્ષોના ધોરણ 1 થી 3 વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી કે જેમની પાસે પૂરક ગ્રેડવાળી સામગ્રી ઉપલબ્ધ છે અને તેનો ઉપયોગ કરે છે</p> <p>• SCERT દ્વારા વધારાના સંસાધનો તરીકે પૂરક TLMની વિકાસ જોગવાઈ જેમ કે રમકડાં, કોયડાઓ, પપેટ, રમતો, બોર્ડ ગેમ્સ, વાર્તાના પુસ્તકો, વાર્તાઓ, ટ્યુકા, સ્થાનિક લયબદ્ધ સંગીત, સ્થાનિક લોકગીતો/કથઓ, આર્ટ એન્ડ ક્રાફ્ટ, ઓનલાઇન એક્સેસ વગેરે.</p>	<p>લેવામાં/વાંચવામાં આવ્યાં છે તેની સંખ્યા</p> <p>• જે તે વર્ષમાં ધોરણ ૧ થી ૩ નાં શિક્ષકો દ્વારા બાળકોની અધ્યયન નિષ્પત્તિ અંગે તેમના વાલીઓને મોકલવામાં આવેલ સંદેશાઓની સંખ્યા</p> <p>• એવી શાળાઓની સંખ્યા જ્યાં માતાપિતા/ સ્વયંસેવકો FLNની સિદ્ધિ માટે શાળાને સહાય કરવામાં સક્રિય રીતે સામેલ છે</p> <p>• જ્યાં પીઅર લર્નિંગ કરાવવામાં આવે છે તેવી શાળાઓની સંખ્યા</p>
---	--	---	---

	<p>ઓ, રમતો, બોર્ડ ગેમ્સ, વાર્તાની પુસ્તકો, વાર્તાઓ, મજાક, સ્થાનિક લયબદ્ધ સંગીત, સ્થાનિક લોકગીતો/ કથઓ, આર્ટ એન્ડ ક્રાફ્ટ, ઓનલાઇન એક્સેસ વગેરે. •SCERT દ્વારા સ્થાનિક ભાષાઓ અને સંદર્ભમાં</p>		
--	---	--	--

		FLN માટે ગણિત અને ભાષા માટે DIKSHA પર ઇ-કન્ટેન્ટ તૈયાર અને અપલોડ કરવામાં આવશે.			
--	--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
		<ul style="list-style-type: none"> બાળકોને ઘરે તેમજ શાળામાં શીખવામાં મદદ મળે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા સરળ અને પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં બાળક દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવતી 		<ul style="list-style-type: none"> DIKSHA પર ધોરણ 1 થી 3 માટે અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ સાથે સંબંધિત ઉચ્ચ

	<p>પાયાની કુશળતા અને અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓના લાભો અંગે ઇન્ફોગ્રાફિક્સ, શાળા અને વાલી વચ્ચેની સંવાદ સામગ્રી વગેરે જેવી IEC સામગ્રીનો વિકાસ.</p> <p>•એસ્પીરેશનલ અથવા SEDG વિસ્તાર, SEZ અને મહત્વાકાંક્ષી જિલ્લાઓ, રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ખાસ કરીને શિક્ષકોની ખાલી જગ્યાઓને PTR મુજબ પ્રાથમિકતાના ધોરણે ચકાસણી કરી ભરવામાં આવશે.</p>		<p>ગુણવત્તા યુક્ત આકર્ષક ઇ-સામગ્રી</p> <p>•SCERT દ્વારા બાળકો દ્વારા સિદ્ધ કરવામાં આવતી અધ્યયન નિષ્પત્તિ અંગે વાલીઓ સાથે પરામર્શ કરી શકાય તેવી સારી અને સ્થાનિક ભાષામાં તૈયાર કરવામાં આવશે.</p> <p>•ધોરણ 1 થી 3 ના પ્રારંભિક વર્ષોના વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી કે જેમની પાસે પૂરક TLMની ઉપલબ્ધ છે અને તેનો ઉપયોગ કરે છે</p> <p>•શાળાપુસ્તકાલયમાં FLN સહાયક પુસ્તકોની સંખ્યા</p> <p>•ધોરણ 1 થી 3ના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા</p>	
--	--	--	--	--

				<p>જેમના દ્વારા આ પુસ્તકો લેવામાં /વાંચવામાં આવ્યા છે</p> <ul style="list-style-type: none"> •માતાપિતા સાથે દર વર્ષે એક વખત/બે વખત/ ત્રણ વખત/ ચાર વખત/પાંચ વખત/છ વખત અથવા તેથી વધુ વખત સંદેશ વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો હોય તેવી શાળાઓની ટકાવારી 	
--	--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	

	<ul style="list-style-type: none"> •રાજ્યો/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ત્રણેય ધોરણો માટેના વિદ્યાર્થીઓ માટે FLN પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યમાં ફાળો આપવા માટે પીઅર જૂથો અને અન્ય સ્થાનિક સ્વયંસેવકોને નવીન રીતે જોડવા માટે તેમની પોતાની માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરશે. રાજ્યો/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ખાસ કરીને FLN મિશનને મદદ કરવા માટે શાળામાં માર્ગદર્શક/ સંસાધનો/ સ્વયંસેવકો તરીકે માતાપિતાના જોડાણ માટે માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરશે. •(સરકારી શાળાઓ માટે સ્વીકાર્યતા) 		<p>-શાળાઓની ટકાવારી જ્યાં માતાપિતા/સ્વયંસેવકો FLNના હેતુને મદદ કરી રહ્યા છે</p> <ul style="list-style-type: none"> • જે શાળાઓ પીઅર લર્નિંગ ધરાવે છે તેની ટકાવારી •એસ્પીરેશનલ જિલ્લાઓમાં ધોરણ 1 થી 3 માં PTR • SEZ માં ધોરણ 1 થી 3 માં PTR 	
3	<ul style="list-style-type: none"> •ધોરણ 1માં પ્રવેશેલા તમામ વિદ્યાર્થીઓ માટે વચગાળાના 3 મહિનામાં રમત આધારિત શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ જેમાં માસિક મૂલ્યાંકન માળખું 		<p>બાળકોની ટકાવારી:</p> <ul style="list-style-type: none"> •ધોરણ 1 માં નોંધાયેલા વિદ્યાર્થીઓ કે જેઓ શાળા તત્પરતા મોડ્યુલમાંથી પસાર થયા છે 	<ul style="list-style-type: none"> •શાળા તત્પરતા મોડ્યુલ કરાવવામાં આવે છે તેવાં બાળકોની સંખ્યા • મોડ્યુલમાં ઉચ્ચ નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કરનારા બાળકોની સંખ્યા • મોડ્યુલમાં મધ્યમ નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કરનારા બાળકોની સંખ્યા

		સામેલ હોવું જોઈએ. (NEP પેરા 2.5)		<ul style="list-style-type: none"> •જેમણે મોડ્યુલમાં ઉચ્ચ નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કર્યું •જેમણે મોડ્યુલમાં મધ્યમ નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કર્યું •જેમણે ઉપરોક્ત મોડ્યુલમાં નીચું નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કર્યું 	<ul style="list-style-type: none"> • મોડ્યુલમાં નીચું નિપુણતા સ્તર પ્રાપ્ત કરનારા બાળકોની સંખ્યા •બાલવાટિકાથી ધોરણ 1: પાછલા વર્ષમાં બાલવાટિકામાં બાળકોની કુલ સંખ્યાના ગુણોત્તર તરીકે ધોરણ 1 માં નોંધાયેલાં બાળકોની સંખ્યા •ધોરણ 1 થી વર્ગ 2 સુધી કુલ બાળકો અને છોકરીઓ, છોકરાઓ અને CWSN (દિવ્યાંગ બાળકો) •ધોરણ 2 થી ધોરણ 3 સુધીના કુલ બાળકો અને છોકરીઓ, છોકરાઓ અને દિવ્યાંગ બાળકો
--	--	----------------------------------	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
				•સંક્રમણ દર જે ECCE થી ધોરણ 5 માં માપવાનો છે	•ધોરણ 3 થી 4 સુધી કુલ બાળકો છોકરીઓ, છોકરાઓ અને CWSN

					<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ 4 થી 5 સુધી કુલ બાળકો અને છોકરીઓ, છોકરાઓ અને CWSN દિવ્યાંગ બાળકો કે ખાસ જરૂરીયાત વાળા બાળકો
4	શિક્ષક સંસાધન સામગ્રી/ પ્રવૃત્તિ હેન્ડબુક (નવી)	<ul style="list-style-type: none"> • શિક્ષકો માટે શિક્ષક, પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકા, સંસાધન સામગ્રીની જોગવાઈ તેમના નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રને અધ્યયનન નિષ્પત્તિઓ અને વર્ગ સ્તરની ક્ષમતાઓ સાથે ગોઠવવા માટે • રાજ્યો/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, FLN મિશનના ઉદ્દેશો પહોંચાડનારા શિક્ષકોને શૈક્ષણિક મદદ (ઓફલાઇન/ ઓનલાઇન/ મિશ્રિત) આપવા માટે માર્ગદર્શકોના જૂથની ઓળખ કરશે 	<ul style="list-style-type: none"> • પ્રાથમિક સ્તરે શિક્ષણ આપતા શિક્ષક ઈઠ 150 રૂપિયા સુધીની જોગવાઈ 	<ul style="list-style-type: none"> • સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓ અને તેની સમજૂતીનાં વિડિઓઝ DAKSHA પર સ્થાનિક ભાષામાં ધોરણ ૧ થી ૩ માટે ઉપલબ્ધ છે • શિક્ષકો માટે શિક્ષક મેન્યુઅલ, પ્રવૃત્તિ હેન્ડબુક, સંસાધન સામગ્રી ખાસ કરીને SCERT દ્વારા સ્થાનિક ભાષામાં FLN પર તૈયાર કરવામાં આવશે • FLN પર શિક્ષકો માટે શિક્ષકોની મેન્યુઅલ, પ્રવૃત્તિ હેન્ડબુક, સંસાધન સામગ્રીને 	<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ 1 થી 5 માટે વ્યાખ્યાયિત અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની સંખ્યા જેમાં સ્થાનિક ભાષામાં શીખવાની દિવ્યાંગતા ધરાવતાં બાળકોનો સમાવેશ થાય છે અને DAKSHA પર અપલોડ કરવામાં આવે છે • અધ્યયન નિષ્પત્તિઓની સંખ્યા જેના માટે DAKSHA પર સ્થાનિક ભાષામાં ટૂંકા વિડિયો (5 થી 10 મિનિટ) અપલોડ કરવામાં આવ્યા છે • સ્થાનિક ભાષામાં ધોરણ 1 થી 5 માટે માપદંડ-સંદર્ભિત આઇટમ બેંકો સહિત આઉટલાઇન આઇટમ બેંકમાં વસ્તુઓની સંખ્યા • ધોરણ 1 થી 5 માં શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોની સંખ્યા જેમને પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકા, સામગ્રી, સંસાધનો મળ્યા છે • ધોરણ 1 થી 5 માં શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોની સંખ્યા જેમણે ઇ-કન્ટેન્ટ

				<p>DIKSHA દ્વારા ઇ-કન્ટેન્ટ ટેગિંગ સાથે ક્યુઆર કોડેડ કરવામાં આવશે</p> <ul style="list-style-type: none"> •FLN માં દિવ્યાંગ બાળકો માટે વિશેષ સંસાધન સામગ્રી SCERT દ્વારા વિકસાવવામાં આવે છે 	<p>વિકસાવ્યું છે અને DIKSHA પર અપલોડ કર્યું છે</p> <ul style="list-style-type: none"> •ધોરણ 1 થી 5 માં શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેઓ ક્લસ્ટર/સંકુલ/બ્લોક/ જિલ્લા/ રાજ્ય સ્તરે શિક્ષકો માટે અન્ય પ્રકારના ઓફલાઇન/ ઓનલાઇન સંસાધનો બનાવવામાં સામેલ છે. •દિવ્યાંગ અથવા હોશિયાર બાળકોને શીખવવા માટે ધોરણ 1 થી 5 શિક્ષકો માટે શિક્ષકોની મેન્યુઅલ, હેન્ડબુક, સંસાધનોની ઉપલબ્ધતા
--	--	--	--	---	--

શ્રેણી	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
--------	------------	-------------	----------------------------	------------------

નંબર				
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
				<p>•SCERT દ્વારા વિકસાવવામાં આવેલી ઓનલાઇન આઇટમ બેંકમાં વસ્તુઓની સંખ્યા જેમાં ધોરણ 1 થી 5 માટે માપદંડ-સંદર્ભિત વસ્તુઓનો સમાવેશ થાય છે જે દરેક અધ્યયન નિષ્પત્તિના માપ અથવા સિદ્ધિ સાથે સંબંધિત છે (વર્ગ દીઠ ઓછામાં ઓછી 500 વસ્તુઓ)</p> <p>શિક્ષકોની ટકાવારી</p> <p>•ધોરણ 1 થી 3 માં શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોને આ સંસાધનો હાથવગાં છે</p> <p>•ધોરણ 1 થી 3 માં ભણાવતા શિક્ષકો કે જેઓ તેમની શાળામાં બાળકો દ્વારા બોલવામાં આવતી ભાષા/ભાષાઓમાં ક્લસ્ટર/સંકુલ/બ્લોક/જિલ્લા/રાજ્ય સ્તરે સંસાધનો બનાવવામાં સામેલ છે</p> <p>•સમાવવામાં આવેલા માર્ગદર્શકોની સંખ્યા</p> <p>•ઓફલાઇન/ઓનલાઇન મોડમાં માર્ગદર્શકો સાથે સંકળાયેલા મેન્ટીઝની (શીખનારાઓ)ની સંખ્યા</p>

--	--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
5	ધોરણ 1 થી 5ના શિક્ષકોની ક્ષમતા નિર્માણ (નવા)	<ul style="list-style-type: none"> •FLN પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા વિશિષ્ટ શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ્સ NCERT દ્વારા નિષ્ઠા દ્વારા 	<ul style="list-style-type: none"> • યોજનાના ઇન-સર્વિસ શિક્ષક તાલીમ ધોરણો મુજબ 	<ul style="list-style-type: none"> •NCERT દ્વારા આ હેતુ માટે ડિઝાઇન કરવામાં આવેલા FLN-નિષ્ઠા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા વિશિષ્ટ શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલ્સ •રાજ્ય દ્વારા FLN નિષ્ઠાને અપનાવવી અને NCERT મારફતે સ્થાનિક ભાષામાં ભાષાંતર કરવું •ધોરણ ૧ થી ૩ શીખવતા તમામ શિક્ષકો દ્વારા FLN-NISHTHA મોડ્યુલ પૂર્ણ કરવું •FLN (મૂલ્યાંકન, ICT, HPC, ચાઇલ્ડ ટ્રેકિંગ વગેરે)ની વિશિષ્ટ થીમ્સમાં વધારાની ઇન-સર્વિસ તાલીમ લેનારા શિક્ષકોની સંખ્યા 	<ul style="list-style-type: none"> •FLN નિષ્ઠામાં તાલીમ મેળવનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •વર્ગખંડોમાં શિક્ષકોની સૂચના ડિલિવરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે વર્ષ દરમિયાન CRC/ BRC દ્વારા શાળાની મુલાકાતોની સંખ્યા •CRC/BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ વર્ગખંડોમાં રમકડાં/રમત આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરીને ધોરણ 1 થી 5 ના શિક્ષકોની સંખ્યા

	<p>ડિઝાઇન કરવામાં આવશે</p> <ul style="list-style-type: none"> •FLN-NISTHA નિષ્ઠા મોડ્યુલ્સ માં ખાસ કરીને ભાષાના અવરોધને દૂર કરવા પર મોડ્યુલ હશે અને તે માતૃભાષા/પ્રાદેશિક ભાષા/હોમ લેંગ્વેજ 	<ul style="list-style-type: none"> •CRC/ BRC શાળા મુલાકાતો માટે અમલીકરણ આધારિત કામગીરી મૂલ્યાંકન સિસ્ટમનું સર્જન અને તે માટે તેમની સંબંધિત તાલીમ •CRC/BRC કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે શાળાની મુલાકાત લે છે તેની સંખ્યા - મહિનામાં એકવાર/બે મહિનામાં એકવાર/ ત્રણ મહિના/ચાર મહિના/છ મહિના અથવા તેથી વધુ 	<ul style="list-style-type: none"> •CRC/BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ કલા-સંકલિત શિક્ષણ, રમત-સંકલિત શિક્ષણ, અનુભવાત્મક શિક્ષણ, વાર્તા કહેવાની જેવા શિક્ષણશાસ્ત્ર વર્ગખંડોમાં અન્ય નવીન શિક્ષણસાસ્રનો ઉપયોગ કરીને ભણાવનાર ધોરણ 1 થી 5ના શિક્ષકોની સંખ્યા •CRC/ BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ તેમની પોતાની પાઠ યોજનાઓ તૈયાર કરવા માટે સંસાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ કરીને ધોરણ 1 તો 5 માંથી શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોની સંખ્યા •ધોરણ 1 થી 5 સુધી ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા કે જેઓ CRC/BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ વર્ગખંડના વ્યવહારો માટે પોતાનું TLM વિકસાવે છે •માતૃભાષાનો લિંક લેંગ્વેજ (જોડાણની ભાષા) તરીકે ઉપયોગ કરીને વર્ગખંડના વ્યવહારો હાથ ધરનારા શિક્ષકોની સંખ્યા
--	--	--	--

		<p>मां शीभवशे •FLN- NISTHA निष्ठां पीअर लर्निंग अने शाळाओ मां स्वयंसेव क तरीके मातापि तानो उपयोग केवी रीते करी शक्य ते अंगेनुं चोक्कस मोड्यूल परा हशे</p>		
--	--	---	--	--

		<ul style="list-style-type: none"> રાજ્ય દ્વારા FLN-NISTHA ને સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદ SCERT મારફતે કરવામાં આવશે 			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		•SCERTરાજ્યની નોડલ એજન્સી		•CRC/BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ વર્ગખંડોમાં રમકડાં/ રમત આધારિત	

	<p>હશે જે નિષ્ઠા તેમજ અન્ય તમામ પૂરક ઇન-સર્વિસ શિક્ષકોની તાલીમ લેશે</p> <ul style="list-style-type: none"> •શિક્ષકોને ખાસ કરીને બાળક દ્વારા બોલવામાં આવતી ભાષાની જરૂરી તાલીમ આપવામાં આવશે •SEDG વિસ્તારો અને એસ્પીરેશનલ જિલ્લાઓના શિક્ષકોને પ્રાથમિકતા પર તાલીમ આપવામાં આવશે (NEP પેરા 2.3 & 2.4) •ઘોરણ 1 થી 3 શીખવતા તમામ 	<p>શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની ટકાવારી</p> <ul style="list-style-type: none"> •CRC/BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ, કલા સંકલિત શિક્ષણ, રમતગમત સંકલિત શિક્ષણ, અનુભવાત્મક શિક્ષણ, વાર્તા કહેવાની શિક્ષણશાસ્ત્ર જેવા વર્ગખંડમાં અન્ય નવીન શિક્ષણશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની ટકાવારી •CRC/ BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ તેમની પોતાની પાઠ યોજનાઓ તૈયાર કરવા માટે સંસાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની ટકાવારી •CRC/ BRC મુલાકાત દ્વારા અહેવાલ મુજબ વર્ગખંડવ્યવહાર માટે પોતાનું TLM વિકસાવતા શિક્ષકોની ટકાવારી •સૂચનાઓ આપવા માટે લિંક ભાષા તરીકે માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરીને ઘોરણ ૧ થી ૩ માં ભણાવતા શિક્ષકોની ટકાવારી 	
--	---	--	--

		શિક્ષકોને FLN સ્તરે આનંદદાયક શિક્ષણ માટે મહત્વપૂર્ણ શિક્ષણશાસ્ત્રની વિવિધતા પર તાલીમ આપવામાં આવશે - કલા સંકલિત/ રમતગમત સંકલિત/ રમકડા આધારિત/ વાર્તા કહેવાનું/અનુભવા ત્મક/ ICT સંકલિત/પ્રવૃત્તિ આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર		
--	--	---	--	--

શ્રેણી	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
--------	------------	-------------	----------------------------	------------------

નંબર					
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
6	વિદ્યાર્થીઓનું સ્વતંત્ર સમયાંતરે અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન (નવું)	<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ 1 અને 2 ના અધ્યયન નિષ્પત્તિઓ અને વર્ગ અને વિષય પ્રમાણે રચનાત્મક અને સમયાંતરે મૂલ્યાંકન અને ઈચ્છિત ક્ષમતાઓ • FLN માં વિદ્યાર્થીઓ શાળાઓ અને રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા પ્રગતિ અને સિદ્ધિઓનું મૂલ્યાંકન 4 સ્તરે કરવામાં આવશે (શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન, SAS, થર્ડ 	જિલ્લા અને રાજ્યોના કદના આધારે જિલ્લા મુજબ રૂ. 10 થી 20 લાખ સુધી	<ul style="list-style-type: none"> • FLN પ્રગતિ શાળા પ્રમાણે અને વિદ્યાર્થી પ્રમાણે ટ્રેકિંગ માટે રાજ્ય સ્તરે મજબૂત રુબ્રિક્સ વિકસાવવામાં આવશે • FLN શાળા પ્રમાણે વિષયવાર અને ગ્રેડ પ્રમાણે પ્રગતિને ટ્રેક કરવા માટે જિલ્લા સ્તરે મજબૂત રુબ્રિક્સ વિકસાવવામાં આવશે • તમામ ક્ષેત્રોમાં FLN વિદ્યાર્થીવારની પ્રગતિને ટ્રેક કરવા માટે BRC/CRC સ્તરે મજબૂત રુબ્રિક્સ વિકસાવવામાં આવશે • HPC ના પુરાવા તરીકે ધોરણ 1 માં ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી • HPC માંથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 માં સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની 	<ul style="list-style-type: none"> • HPC પાસેથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 થી 5 માં ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા • NAS પાસેથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 થી 5 માં ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા • SAS પાસેથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 થી 5 માં ભાષા, સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનમાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા • ગ્રેડ સ્તરના ઓઆરએફ મેળવનારાં બાળકોની સંખ્યા • એવી શાળાઓની સંખ્યા કે જ્યાં શિક્ષણ વધારવા અને સંબંધિત ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવા માટે

	<p>પાર્ટી મૂલ્યાંકન અને NAS)</p> <ul style="list-style-type: none"> •પ્રથમ સ્તર માટે કે જે શાળા આધારિત મૂલ્યાંકન છે તે માટે પાયાના વર્ષો માટે NCERT (KVS, JNV, CBSC શાળાઓ માટે) દ્વારા HPC ડિઝાઇન કરવામાં આવશે •SCERT જ્ઞાન, ક્ષમતા, કૌશલ્ય વલણ, મૂલ્યો વગેરે અને એઆઈ આધારિત વિશ્લેષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા માટે સર્વગ્રાહી પ્રગતિ કાર્ડ માટે એપ્લિકેશન આધારિત ડુબ્લિક્સ વિકસાવશે. આ 	<p>ક્ષમતા મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી</p> <ul style="list-style-type: none"> •HPC માંથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 2 માં ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતા ઓમેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •HPC માંથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 2 માં સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતા મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી 	<p>વધારાની વ્યૂહરચના ગોઠવવામાં આવી હતી - પીઅર લર્નિંગ, સ્વયંસેવક શિક્ષકો તરીકે માતાપિતા, CRC/સ્કૂલ સંકુલ સ્તરની સંયુક્ત પ્રવૃત્તિઓ વગેરે.</p>
--	--	---	---

		CBSC અને NCERT દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલા રાષ્ટ્રીય સ્તરના HPCનો ઉપયોગ સ્થાનિક ભાષામાં રાજ્ય/કેન્દ્રસ્તરના HPCના વિકાસના આધાર તરીકે કરશે			
--	--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
		<ul style="list-style-type: none"> •HPC એવું હોવું જોઈએ કે શિક્ષક દ્વારા તેને વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા બે/ત્રણ વાર ભરવામાં આવવું જોઈએ 		<ul style="list-style-type: none"> •HPC માંથી પુરાવા તરીકે ધોરણ 3 માં ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •HPC માંથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 3 માં

	<ul style="list-style-type: none"> •SCERT સ્થાનિક ભાષામાં સમજણ સાથે વાંચનની ગતિને પણ રેખાંકિત કરશે અથવા ધોરણ 2 થી 9 માટે મૌખિક વાંચન પ્રવાહ (ORF) •સમયાંતરે સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્તર, થર્ડ પાર્ટી મૂલ્યાંકન અને રાષ્ટ્રીય સર્વેક્ષણો યોજવા •સંબંધિત ક્ષમતાઓ શીખવા અને પ્રાપ્ત કરવા માટે વધારાની વ્યૂહરચનાઓ તૈયાર કરવી - પીઅર લર્નિંગ, સ્વયંસેવક શિક્ષકો તરીકે માતાપિતા, ICT નું જોડાણ, CRC/સ્કૂલ કોમ્પ્લેક્સ સ્તરની 	<p>સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી</p> <ul style="list-style-type: none"> •NAS તરફથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 માં ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •NAS તરફથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 1 માં સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતા મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •NAS તરફથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 2 માં અભ્યાસ કરતી ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતા ઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •NAS તરફથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ 2 માં સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની 	
--	---	--	--

		સંયુક્ત પ્રવૃત્તિઓ વગેરે		ક્ષમતા મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી	
--	--	-----------------------------	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
				<ul style="list-style-type: none"> •NAS માંથી પુરાવા તરીકે ધોરણ ૩ માં ભાષા અને સાક્ષરતામાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી •NAS માંથી સાબિત થયા મુજબ, ધોરણ ૩ માં સંખ્યામાં ગ્રેડ સ્તરની 	

				<p>ક્ષમતાઓ મેળવનારા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી</p> <ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ સ્તરે ORF મેળવનારા બાળકોની ટકાવારી 	
7	<p>મજબૂત તકનીકી સક્ષમ મોનિટરિંગ મિકેનિઝમનો વિકાસ (નવું)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • બાળકોની શીખવાની પ્રગતિને ટ્રેક કરવા અને શરૂઆતમાં વર્ગના બાળકોના મૂલ્યાંકન માટે બેઝલાઇન ડેટાબેઝ તૈયાર કરવો • સ્કૂલ CRC/ BRC/ જિલ્લા/રાજ્ય સ્તરની માહિતી મેળવવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો 	<ul style="list-style-type: none"> • રાષ્ટ્રીય સ્તરે 'રાષ્ટ્રીય ઘટક' હેઠળ જોગવાઈ • રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો માટે MAS ઘટક હેઠળ બાળ ટ્રેકિંગની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે 	<ul style="list-style-type: none"> • રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય, જિલ્લા સ્તરે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા બે/ત્રણ વખત શાળા પ્રમાણે અને વિદ્યાર્થી વાર પ્રગતિ ડેટાનો વ્યવસ્થિત અહેવાલ • BRC, CRC અને શાળા સ્તરે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા બે વખત/ત્રણ વખત વિદ્યાર્થી-વાર પ્રગતિ ડેટાનો વ્યવસ્થિત અહેવાલ • FLN પર રાષ્ટ્રીય મિશનમાં આપવામાં આવતી રાજ્ય સ્તરની ગતિશીલ અને વાસ્તવિક સમયના ડેશબોર્ડની એક્સેસ/ઉપલબ્ધતા 	<ul style="list-style-type: none"> • BRC/CRC અને રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા બે વખત/ ત્રણ વખત વિદ્યાર્થી વાર પ્રગતિ ડેટાની જાણ આપતી શાળાઓની સંખ્યા • રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે ડેશબોર્ડની ઉપલબ્ધતા

		દ્વારા ડેશબોર્ડનો વિકાસ •FLN માટે રાષ્ટ્રીય સ્તરના મિશનમાં પ્રગતિની જાણ (એનઈપી પેરા 2.2 & 3.2)			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	

8	<p>રાષ્ટ્રીય , રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે PMU ની રચના (નવી)</p>	<ul style="list-style-type: none"> •વિષય નિષ્ણાતો, આઇટી પર્નેલ, ડેટા વિશ્લેષણ વગેરે સહિત રાજ્ય, જિલ્લા સ્તરે PMની સ્થાપના •રાજ્ય, કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો, જિલ્લા સ્તરે PMU માટેની જોગવાઈ કદ, શાળાએ જતી વસતી/ નોંધણી વગેરે મુજબ કરવામાં આવશે •FLN મિશનના તમામ સ્થાનિક વિસ્તારોને આવરી લેતી પ્રવૃત્તિઓના 	<ul style="list-style-type: none"> •રાષ્ટ્રીય સ્તરે PMU માટે રાષ્ટ્રીય ઘટક હેઠળ જોગવાઈ •રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ સ્તરે PMUની સ્થાપના અને કાર્યાત્મક ખર્ચ માટે રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ ટીઠ રૂ. 25 લાખથી રૂ. 1 કરોડ સુધી નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવામાં આવશે •જિલ્લા સ્તરે PMUની સ્થાપના અને કાર્યાત્મક ખર્ચ માટે જિલ્લા ટીઠ રૂ. 6 લાખથી 24 લાખ સુધીની નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવામાં આવશે 	<ul style="list-style-type: none"> •રાજ્ય સ્તરે FLN મિશનનું નિરીક્ષણ •જિલ્લા અને બ્લોક સ્તરે FLN મિશનનું નિરીક્ષણ •વિદ્યાર્થીઓના શીખવાના સ્તરમાં સુધારો કરવા સંબંધિત ડેટાનું ત્રિમાસિક વિશ્લેષણ •દર ત્રિમાસિક/ છ મહિના/ દરવર્ષે સુધારણા/અભ્યાસક્રમ સુધારણા હસ્તક્ષેપ હાથ ધરવામાં આવશે •અભ્યાસક્રમ સુધારણાના ભાગરૂપે શૈક્ષણિક ટેકો આપતી શાળાઓની ટકાવારી •અભ્યાસક્રમ સુધારણાના ભાગરૂપે વધારાની તાલીમ આપતા શિક્ષકોની ટકાવારી 	<ul style="list-style-type: none"> •રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે રચાયેલા PMUની સંખ્યા •બાળક અનુસાર માહિતીનું વિશ્લેષણ (CWSN સહિત) (શાળા/બ્લોક/જિલ્લો/રાજ્ય) •લિંગ પ્રમાણે માહિતીનું વિશ્લેષણ (શાળા/બ્લોક/જિલ્લો/રાજ્ય) •શૈક્ષણિક સહાય આપવામાં આવતી શાળાઓની સંખ્યા •તાલીમ સહાય આપવામાં આવેલા શિક્ષકોની સંખ્યા
---	---	---	--	---	---

	<p>અમલીકરણ માટે માર્ગ નકશા અને વાર્ષિક કાર્ય યોજનાઓનો સમાવેશ કરીને અમલીકરણ માળખું દરેક રાજ્ય/કેન્દ્રશા સિત પ્રદેશો દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવશે •વર્ષવાર પ્રાપ્ત કરવાના લક્ષ્યાંકો પણ યોજનામાં સૂચવવામાં આવશે •શાળાઓના સમયાંતરે મૂલ્યાંકન, શિક્ષકોની પ્રગતિ,</p>			
--	---	--	--	--

		કામગીરી માટે CRC/BRC માર્ગદર્શિકા			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
<p>III. સમાવિષ્ટ શિક્ષણ</p> <p>ધ્યેય:</p> <p>સંપૂર્ણ સમાનતા અને સમાવેશની ખાતરી સાથે વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતાં બાળકો (CWSN) માટે જોગવાઈ કે જેથી તમામ વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણમાં અક્ષમ બની શકે</p>					
9	વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતાં બાળકો માટે જોગવાઈ (CWSN)	<ul style="list-style-type: none"> કાર્યક્રમનો મુખ્ય ભાર સામાન્ય શાળાઓમાં વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતાં તમામ બાળકોને સમાવેશી શિક્ષણ પ્રદાન કરવા પર રહેશે. ભંડોળ યુડીઆઇએસઇ+ હેઠળ પૂરું પાડવામાં આવેલી CWSNની 	<ul style="list-style-type: none"> ચોક્કસ દરખાસ્ત મુજબ સરકાર, સરકારી સહાયિત અને સ્થાનિક સંસ્થાની શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતાં વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતાં બાળકો માટે દર વર્ષે બાળક દીઠ 3500 રૂપિયા સુધીની જોગવાઈ. 	<ul style="list-style-type: none"> CWSNના સંક્રમણ અને જાળવણીમાં સુધારો પીડબ્લ્યુડી એક્ટ (21 કેટેગરી) અનુસાર તમામ સ્તરે CWSNની ઓળખ અને વર્ગીકરણ ઓઓએસસી CWSNની ઓળખ અને તમામ સ્તરે ઓઓએસસી CWSN મુખ્ય પ્રવાહમાં સામેલ 	<ul style="list-style-type: none"> તમામ સ્તરે GER અને NERમાં સુધારો તમામ સ્તરે સંક્રમણ દરમાં સુધારો તમામ સ્તરે રિટેન્શન (સ્થાયીકરણ) દરમાં સુધારો તમામ સ્તરે ઓળખાયેલા CWSNની સંખ્યા (કેટેગરી પ્રમાણે) તમામ સ્તરે ઓળખાયેલ ઓઓએસસી CWSNની સંખ્યા સહાય અને ઉપકરણો આપવામાં આવેલા બાળકોની ટકાવારી (તમામ સ્તરે)

		<p>માહિતી પર આધારિત હશે</p> <ul style="list-style-type: none"> આ કાર્યક્રમ ખુલ્લી શિક્ષણ પ્રણાલી, હોમ સ્કૂલિંગ, જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં વિશેષ તાલીમ, ઇન્ટિનેરન્ટ અધ્યાપન, ઉપચારાત્મક શિક્ષણ, સમુદાય આધારિત પુનર્વસન (સીબીઆર) અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણને પણ ટેકો આપશે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો ઉપલબ્ધ શાળા સંસાધનોની કાર્યક્ષમ વહેંચણી દ્વારા દિવ્યાંગ બાળકો માટે માળખાગત સુવિધાઓ અને અન્ય સંસાધનો સહિત 	<p>આમાં સહાય અને ઉપકરણો, શિક્ષણ સામગ્રી વગેરેનો સમાવેશ થશે.</p> <ul style="list-style-type: none"> ઉપર જણાવેલ ફકરા 30 મુજબ જરૂરિયાત અને નાણાકીય ધોરણો મુજબ ક્લસ્ટર/સ્કૂલ સ્તરે વિશેષ શિક્ષકોની જોગવાઈ વિશેષ શિક્ષકો લાયક હોવા જોઈએ અને આરસીઆઈ સાથે નોંધણી કરાવવી જોઈએ 	<ul style="list-style-type: none"> વિશેષ શિક્ષકો સાથે નોંધાયેલા CWSNનો ગુણોત્તર સહાય અને ઉપકરણો આપવામાં આવેલાં બાળકોની ટકાવારી TLM મેળવનારાં બાળકોની ટકાવારી સ્ટાઇપેન્ડ મેળવનારી CWSN છોકરીઓની ટકાવારી અવરોધ મુક્ત પ્રવેશ ધરાવતી શાળાઓની ટકાવારી (રેલિંગ સાથે રેમ્પ્સ, CWSN મૈત્રીપૂર્ણ શૌચાલયો) એવા રાજ્યોની સંખ્યા કે જેમાં શાળાના અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકોમાં સુલભતા શામેલ છે 	<ul style="list-style-type: none"> TLM મેળવનારા બાળકોની ટકાવારી સ્ટાઇપેન્ડ મેળવનારી CWSN છોકરીઓની સંખ્યા (વર્ગ/શાળા/જિલ્લા/રાજ્ય) લાયકાત ધરાવતા સ્પેશીયલ શિક્ષકોની સંખ્યા ઉપર મુજબ, શાળા સ્તરે ઉપલબ્ધ શિક્ષકોની સંખ્યા ઉપર મુજબ, શાળા/ક્લસ્ટર/સંકુલ સ્તરે ઉપલબ્ધ લાયકાત ધરાવતા વિશેષ શિક્ષકોની સંખ્યા બ્લોક/ જિલ્લા/ રાજ્ય સ્તરે ઉપલબ્ધ બ્લોક સંસાધન વ્યક્તિઓ (તજજ્ઞો)ની સંખ્યા કાર્યકારી CWSN મૈત્રીપૂર્ણ અને કાર્યરત શૌચાલયો ધરાવતી શાળાઓની સંખ્યા (છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે) પગાર મેળવનારા ખાસ શિક્ષકોની સંખ્યા
--	--	---	---	---	--

		તમામ શાળાઓમાં પૂરતા સંસાધનો પૂરા પાડવાની જરૂરિયાત પર 10 વર્ષનું અનુમાન પણ હાથ ધરશે (પેરા 3.2)			•CWSNના પ્રારંભિક ઓળખ સહાય અને વર્ગખંડસહાયમાં તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની સંખ્યા
--	--	---	--	--	---

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		<ul style="list-style-type: none"> દિવ્યાંગ બાળકોના શિક્ષણને સહાય પૂરી પાડવા માટે પ્રારંભિક ઓળખ અને ટેકો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવશે. રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો પાયાના અને પ્રારંભિક સ્તરે શિક્ષકોની વિશિષ્ટ ક્ષમતાઓ નું નિર્માણ કરશે. (પ્રકરણ ૬) રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો શાળા શિક્ષણમાં સંપૂર્ણ ભાગ લેવા માટે દિવ્યાંગ વિદ્યાર્થીઓની આવશ્યકતાઓનું મેપિંગ હાથ ધરશે 	<ul style="list-style-type: none"> પ્રિ-પ્રાઇમરીથી સિનિયર સેકન્ડરી સ્તર સુધીના વિદ્યાર્થી ઘટક ઉપરાંત 10 મહિના માટે દર મહિને 200 રૂપિયામાં CWSN છોકરીઓ માટે સ્ટાઇપેન્ડની જોગવાઈ 	<ul style="list-style-type: none"> લાયકાત ધરાવતા વિશેષ શિક્ષકો અને બ્લોક સંસાધન વ્યક્તિઓની સંખ્યા કે જેમની નિમણૂક કરવામાં આવે છે ધરે જ શાળાની સુવિધા 	

	<ul style="list-style-type: none"> રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વિશેષ શિક્ષકોની ઓનલાઇન/ઓફલાઇન સુવિધાઓ સાથે BRCને મજબૂત બનાવશે જેથી BRC ગંભીર અથવા બહુવિધ દિવ્યાંગતા ધરાવતા શીખનારાઓ માટે સંસાધન કેન્દ્ર તરીકે પણ કામ કરી શકે તમામ શીખનારાઓની જરૂરિયાતોને વધુ સંપૂર્ણપણે પૂરી પાડવામાં શિક્ષકોને સહાય કરવા માટે, રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો વિશેષ શિક્ષકોને કોસ-ડિસેબિલિટી તાલીમ સાથે વિશેષ શિક્ષણવિદોની સેવાઓ પ્રદાન કરશે અને શાળાઓ અથવા શાળા સંકુલના જૂથો/ક્લસ્ટરમાં સંસાધન વ્યક્તિઓને અવરોધિત કરશે. (પેરા 6.10 & 6.11) 	<ul style="list-style-type: none"> કેમ્પ ટીઠ રૂ.૧૦,૦૦૦ના ભાવે બ્લોક સ્તરે ઓળખ શિબિરો. આ શિબિરો દિવ્યાંગતાની વહેલી ઓળખ માટે યોજાશે અને પીડબ્લ્યુડી એક્ટ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત તમામ કેટેગરીની દિવ્યાંગતા ઓ માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા ઓળખાયેલા બાળકોની મહિતી જાળવવામાં આવશે 	<ul style="list-style-type: none"> આપવામાં આવી હોય તેવાં બાળકો તમામ સ્તરે CWSNના તાલીમ સ્તરોમાં સુધારો CWSNના પ્રારંભિક ઓળખ સહાય અને વર્ગખંડના સમર્થનમાં તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની ટકાવારી 	
--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
-------------	------------	-------------	----------------------------	------------------

	પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
	<p>•આરપીડબ્લ્યુડી એક્ટ ૨૦૧૬ માં વ્યાખ્યાયિત CWSN બાળકો માટે ટેકો સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઇસીઇસી વર્ગોથી વરિષ્ઠ માધ્યમિક સ્તરે ઉપલબ્ધ થશે. (નેપ પેર 6.10)</p> <p>•સંસાધન કેન્દ્રો (TLMની જોગવાઈ) વિશેષ શિક્ષકો સાથે મળીને ગંભીર અથવા બહુવિધ દિવ્યાંગતા ધરાવતા શીખનારાઓની પુનર્વસન અને શૈક્ષણિક જરૂરિયાતોને ટેકો આપશે અને જરૂરિયાત મુજબ આવા વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉચ્ચ ગુણવત્તાયુક્ત હોમ સ્કૂલિંગ અને સ્કિલિંગ પ્રાપ્ત કરવામાં માતાપિતા/વાલીને મદદ કરશે. (એનઈપી પેરા 6.12)</p> <p>•ગંભીર અને ગહન દિવ્યાંગતા ધરાવતા બાળકો કે જેઓ શાળાઓમાં જવા માટે અસમર્થ છે તેમના માટે ઘર આધારિત શિક્ષણ માટેની જોગવાઈ (જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં એનઆઈઓએસ/એસઆઈઓએસ</p>	<p>•બ્લોક સ્તરે સંસાધન કેન્દ્રોને બ્લોક રિસોર્સ સેન્ટર ઈઠ 2 લાખ રૂપિયા (5 વર્ષમાં એકવાર) પુનર્વસન અને CWSNની વિશેષ તાલીમ માટેના સાધનોથી સજ્જ કરો</p> <p>•ઇન-સર્વિસ ટીચર ટ્રેનિંગ ધોરણો અનુસાર વિશેષ શિક્ષકો અને બ્લોક સંસાધન વ્યક્તિ માટે તાલીમ પૂરી પાડવામાં આવશે</p>		

		સાથે જોડાયેલી) ઉપલબ્ધ રહેશે. (એનઈપી પેરા 6.12)			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
IV. શિક્ષકનાં શિક્ષણને મજબૂત બનાવવું					
10	DIKSHA A (રાષ્ટ્રીય શિક્ષક મંચ)	આ કામગીરી માટે સહાય કરાશે. •DIKSHA માટે સોફ્ટવેર ડેવલપમેન્ટ/ જાળવણી, પ્રોજેક્ટ ટીમની સ્થાપના, ડિજિટલ	એસએસઈઆરટી ને પાછલા વર્ષની પ્રગતિના આધારે વાર્ષિક રાજ્ય દીઠ ₹5 લાખથી ₹50 લાખ ની જોગવાઈ આપવામાં આવશે	•DIKSHA પર ધોરણ 1 થી 12 માટે SCERT દ્વારા ડિજિટલ કરવામાં આવેલા પાઠ્યપુસ્તકોની ટકાવારી •દૃષ્ટિહીન લોકો માટે ઓડિયો ફોર્મેટમાં DIKSHA પર ધોરણ ૧ થી ૧૨ માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની ટકાવારી	•ધોરણ 1 થી 12 માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા • ધોરણ 1 થી 12 માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા જે DIKSHA પર અપલોડ થયેલ છે •ધોરણ 1 થી 12 માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા જે દૃષ્ટિહીન માટે ઓડિયો ફોર્મેટમાં DIKSHA પર અપલોડ થયેલ છે

	<p>કન્ટેન્ટનું સર્જન, ઉપચાર અને અનુવાદ, ક્ષમતા નિર્માણ, જાગૃતિ અને સંદેશાવ્યવહાર ડ્રાઇવ વગેરે.</p> <ul style="list-style-type: none"> •નિયત ટેક્સોનોમી મુજબ યોગ્ય ઉપચાર પછી સામગ્રી અપલોડ કરવી જોઈએ •પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યા પર ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા સંસાધનોનો રાષ્ટ્રીય ભંડાર જ્ઞાન વહેંચણી એટલે કે DIKSHA માટે ડિજિટલ માળખા પર 		<ul style="list-style-type: none"> •ઘોરણ ૧ થી ૧૨ માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત કુલ પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યામાંથી ઊર્જાવાન પાઠ્યપુસ્તકોની ટકાવારી •ઊર્જાવાન પાઠ્યપુસ્તકોના ક્યુઆર કોડને ટેગ કરેલી ઇ-કન્ટેન્ટની સંખ્યા (ઇટીબી) •પાઠ્યપુસ્તકોની ટકાવારી કે જેના માટે DIKSHA પર ઇ-કન્ટેન્ટ ઉપલબ્ધ છે જે ગ્રેડ પ્રમાણે અને વિષય વાર છે •DIKSHA પર રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા ઇ-કન્ટેન્ટની કુલ સંખ્યા 	<ul style="list-style-type: none"> •ઘોરણ 1 થી 12 માટે SCERT દ્વારા નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકની કુલ સંખ્યામાંથી ઊર્જાવાન પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા •ઊર્જાવાન પાઠ્યપુસ્તકોના ક્યુઆર કોડ તરીકે ટેગ કરેલી ઇ-કન્ટેન્ટની કૃતિઓની સંખ્યા (ઇટીબી) •ઘોરણ 1 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા જેના માટે ઘોરણ 1 માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 2 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા જેના માટે ઘોરણ 2 માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 3 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા
--	--	--	---	---

		ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે (એનઈપી પેરા 2.6)			
--	--	--	--	--	--

શ્રે ણી નં બ ર	પ્રવૃ ત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
		ઓનલાઇન અધ્યાપન મંચ (પ્લેટફોર્મ) અને સાધનો: શિક્ષકોને શીખનારાઓની પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે સંરચિત, વપરાશકર્તા મૈત્રીપૂર્ણ, સહાયક સાધનોનો	<ul style="list-style-type: none"> •એવી ભાષાઓની સંખ્યા જેમાં ઇ-કન્ટેન્ટ રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા DIKSHA પર અપલોડ કરવામાં આવે છે •DIKSHA પર રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો 	<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ 3 નાં પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ધોરણ 4 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ધોરણ 4 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ધોરણ 5 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા

	<p>સમૂહ સમૂહ પ્રદાન કરવા માટે DIKSHA જેવા યોગ્ય હાલના ઇ-લર્નિંગ પ્લેટફોર્મને વિસ્તૃત કરવામાં આવશે. (એનઇપી પેરા 24.4 (c))</p>	<p>દ્વારા શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલોની સંખ્યા</p> <ul style="list-style-type: none"> •DIKSHA પર તાલીમ મોડ્યુલ્સ પૂર્ણ કરનારા શિક્ષકોની ટકાવારી •શિક્ષકો દ્વારા વર્ગખંડના વ્યવહારોમાં DIKSHA પર ડિજિટલ સામગ્રી અને સંસાધનોનો ઉપયોગ સક્ષમ બનાવવા માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની ટકાવારી •વર્ગખંડમાં આઇસીટી અને ડિજિટલ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની ટકાવારી •પાઠ યોજના તૈયાર કરવા માટે DIKSHA પર ડિજિટલ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની ટકાવારી •વિદ્યાધન પર રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો 	<ul style="list-style-type: none"> •ઘોરણ 5 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 6 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ઘોરણ 6 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 7 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ઘોરણ 7 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 8 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ઘોરણ 8 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 9 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ઘોરણ 9 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે •ઘોરણ 10 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા •ઘોરણ 10 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે
--	--	--	--

				દ્વારા ઇ-કન્ટેન્ટની અનેક કૃતિઓ પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હતી	
--	--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
					<ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ 11 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા • ધોરણ 11 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે • ધોરણ 12 માટે નિર્ધારિત પાઠ્યપુસ્તકોની કુલ સંખ્યા • ધોરણ 12 ના પાઠ્યપુસ્તકોની સંખ્યા કે જેના માટે DIKSHA પર સંપૂર્ણ ઇ-કન્ટેન્ટ છે • DIKSHA પર રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વિકસિત અને અપલોડ કરવામાં આવેલી ઇ-કન્ટેન્ટની કુલ સંખ્યા

				<ul style="list-style-type: none"> •એવી ભાષાઓની સંખ્યા જેમાં ઇ-કન્ટેન્ટ ને રાજ્યો/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા DIKSHA પર વિકસાવવામાં આવે છે અને અપલોડ કરવામાં આવે છે •DIKSHA પર રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલોની સંખ્યા •DIKSHA પર તાલીમ મોડ્યુલ્સ પૂર્ણ કરનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •શિક્ષકો દ્વારા વર્ગખંડના વ્યવહારોમાં DIKSHA પર ડિજિટલ સામગ્રી અને સંસાધનોનો ઉપયોગ કરી શકે તે માટે રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની સંખ્યા •DIKSHA દ્વારા શીખનારાઓની પ્રગતિ પર નજર રાખતા શિક્ષકોની સંખ્યા •વર્ગખંડના વ્યવહારો માટે DIKSHAમાં ડિજિટલ સંસાધનોનો ઉપયોગ કરતા શિક્ષકોની સંખ્યા •ઇ-કન્ટેન્ટ વિકસાવનાર અને DIKSHA પર અપલોડ કરનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •DIKSHA પર રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશ દ્વારા વિવિધ ઉપયોગના કેસોની સંખ્યા •વિદ્યાધાન પર રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા પ્રાપ્ત ઇ-કન્ટેન્ટની સંખ્યા
--	--	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
-------------	-------------	-------------	----------------------------	------------------

		પ્રોગ્રા મિક ઘોરણો	નાણાકીય ઘોરણો		
11	ઇન-સર્વિસ શિક્ષક, મુખ્ય શિક્ષકો અને શિક્ષક એડ્યુકેટર્સ માટે તાલીમ	<ul style="list-style-type: none"> રાજ્યોમાં તાલીમ માળખાના સંકલન પર ભાર મૂકવા માટે શિક્ષકોની તાલીમ માટેના ભંડોળનો અમલ SCERT મારફતે કરવામાં આવશે જે રાજ્યની નોડલ એજન્સી છે અને સેવામાં શિક્ષકોની તાલીમનું સંચાલન કરે છે. આ સીટીઇ અને આઈએએસઇના ગાઢ સંકલનમાં કરવામાં આવશે. 	<p>ઇન-સર્વિસ શિક્ષક માટે તાલીમ: પ્રોજેક્ટ નીચેના ઘોરણો અનુસાર તાલીમ સહાય પ્રદાન કરશે:</p> <ul style="list-style-type: none"> શિક્ષકો માટે 10 દિવસ સુધીની મિશ્રિત રિક્રેશર ઇન-સર્વિસ મિશ્રિત તાલીમ (પ્રિ-પ્રાઇમરીથી ઘોરણ 12 અને તેના હેડ માસ્ટર્સ/આચાર્યો સહિત) હાથ ધરવામાં આવશે. જેમાં ઓછામાં ઓછા 5 ઓનલાઇન મોડમાં હશે અને 500 રૂપિયા સુધી પ્રતિ શિક્ષક/દિવસ પ્રતિ દિવસ આપવામાં આવશે. 	<ul style="list-style-type: none"> શિક્ષક-ટીઇઆઈ ગુણોત્તર: જિલ્લા/રાજ્ય/રાષ્ટ્રીય સ્તરે ઓળખાયેલી અનેક ઇન-સર્વિસ શિક્ષક તાલીમ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોનો ગુણોત્તર ઇસીસીઇ શિક્ષકો/CRC/BRC ગુણોત્તર: પ્રારંભિક વ્યાવસાયિક તૈયારી માટે ઓળખાયેલા કેટલાક CRC/BRC સાથે ઇસીસીઇ શિક્ષકો/ પૂર્વ-પ્રાથમિક શિક્ષકોનો ગુણોત્તર અધ્યાપન - અધ્યયન વર્કશોપમાં ભાગ લેનારા શિક્ષકોની ટકાવારી વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા 50 કલાક સીપીડી પૂર્ણ 	<ul style="list-style-type: none"> DIKSHA પર નિષ્ઠા હેઠળ ઓનલાઇન તાલીમ પામેલા પ્રાથમિક શિક્ષકોની સંખ્યા DIKSHA પર નિષ્ઠા હેઠળ ઓનલાઇન તાલીમ પામેલા માધ્યમિક શિક્ષકોની સંખ્યા રાજ્ય સ્તરે શિક્ષક તાલીમ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે સૂચિત SCERTની સંખ્યા ઇન-સર્વિસ ટીચર ટ્રેનિંગ માટે સૂચિત ડી આઈ ઇ ટીની સંખ્યા શિક્ષક-ટીઇઆઈ ગુણોત્તર: શિક્ષકોનો ગુણોત્તર અને જિલ્લા/રાજ્ય/રાષ્ટ્રીય સ્તરે ઓળખાયેલી ઇન-સર્વિસ શિક્ષક તાલીમ સંસ્થાઓની સંખ્યા. CC ECCE ના અમલીકરણ માટે પ્રાથમિક શાળાઓમાં ECCE શિક્ષકોની પ્રારંભિક વ્યાવસાયિક

	<p>•SCERT/DIET/ BRC/CRCને મજબૂત કરવામાં આવશે જેથી તેઓ પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઇસીસીઇ શિક્ષકોની પ્રારંભિક વ્યાવસાયિક તૈયારી અને ઇસીસીઇના અમલીકરણ માટે તેમના સતત વ્યાવસાયિક વિકાસ (સીપીડી) હાથ ધરવા સક્ષમ બને. (એનઈપી પેરા 1.7)</p>	<p>(રકમ ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન ઘટકોની માત્રા પર નિર્ભર રહેશે) •પ્રિ-પ્રાઇમરીથી ધોરણ 12 સુધીના નવા ભરતી થયેલા શિક્ષકો માટે 10 દિવસ સુધીની મિશ્રિત ઇન્ડક્શન તાલીમ માટે 500 રૂપિયા સુધી પ્રતિ શિક્ષક/ પ્રતિ દિવસ આપવામાં આવશે. (રકમ ઓનલાઇન અને ઓફલાઇન ઘટકોની માત્રા પર નિર્ભર રહેશે)</p>	<p>કરનારા શિક્ષકોની ટકાવારી •મુખ્ય શિક્ષકો/આચાર્યોની ટકાવારી જેમણે એક વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા 50 કલાક સીપીડી પૂર્ણ કર્યા •એચઈઆઈ સહયોગ દ્વારા તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની સંખ્યા •સીટીઇ અને આઈએએસઈ સહયોગ દ્વારા તાલીમ પામેલા શિક્ષકોની સંખ્યા</p>	<p>તૈયારી માટે ઓળખાયેલી CRC/BRC ની સંખ્યા. •CC ECCE શિક્ષકો-CRC/BRC ગુણોત્તર: પ્રારંભિક વ્યાવસાયિક તૈયારી માટે ઓળખાતા CRC/BRCની સંખ્યા માટે ECCE શિક્ષકો/પૂર્વ- પ્રાથમિક શિક્ષકોનો ગુણોત્તર. •અધ્યાપન અને અધ્યયન વર્કશોપની સંખ્યા •વર્કશોપમાં ભાગ લેનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •શિક્ષકો દ્વારા કોઈપણ સમયે એક્સેસ માટે વિકસિત ઓનલાઇન/મિશ્રિત શિક્ષક તાલીમ મોડ્યુલોની સંખ્યા •વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા 50 કલાક સીપીડી પૂર્ણ કરેલ શિક્ષકોની સંખ્યા •એક વર્ષમાં ઓછામાં ઓછા 50 કલાક સીપીડી પૂર્ણ કરનારા મુખ્ય શિક્ષકો/આચાર્યોની સંખ્યા</p>
--	---	--	--	--

		<ul style="list-style-type: none"> •શિક્ષકોને પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યા પ્રદાન કરવા માટે સતત વ્યાવસાયિક વિકાસ સાથે તાલીમ, પ્રોત્સાહિત અને ટેકો આપવામાં આવશે.(એનઈ પી પેરા 2.3) 			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		<p>પ્રોગ્રામિક ધોરણો</p> <p>નાણાકીય ધોરણો</p>		

	<ul style="list-style-type: none"> •તમામ શિક્ષકો આ આવશ્યકતાઓ પ્રત્યે સંવેદનશીલ છે તેની ખાતરી કરવા માટે ઇન-સર્વિસ તાલીમમાં શાળાઓમાં કાર્યસ્થળ પર સલામતી આરોગ્ય અને પર્યાવરણ પર ઇનપુટ્સ હશે. (એનઈપી પેરા 5.9) •વર્કશોપ, ઓનલાઇન શિક્ષક વિકાસ મોડ્યુલ વગેરે જેવા અનેક મોડમાં સ્વ સુધારણા માટે સતત તકો આપવામાં આવશે. 	<ul style="list-style-type: none"> •તમામ સંસાધન વ્યક્તિઓ, માસ્ટર ટ્રેનર્સ, BRC અને CRC ફેકલ્ટી, ડાયેટ ફેકલ્ટી અને કો-ઓર્ડિનેટર માટે 10 દિવસ સુધીની મિશ્રિત રિફ્રેશર તાલીમ યોજાશે. જેમાંથી ઓછામાં ઓછા ૫ દિવસ ઓનલાઇન મોડ હશે. તેને એક દિવસ માટે વ્યક્તિ દીઠ રૂ. 1000/- માં ડિઝાઇન કરવામાં આવશે. •NIEPA/રાજ્ય નેતૃત્વ એકેડમી દ્વારા મુખ્ય શિક્ષક/આચાર્યો માટે મિશ્ર નેતૃત્વ તાલીમ રૂ. 8000/- (16 દિવસ માટે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછા 8 દિવસ ઓનલાઇન મોડમાં હશે.) રૂ. પ્રતિ વ્યક્તિ 500, પ્રતિ દિવસ મુખ્ય શિક્ષક/આચાર્ય પ્રતિ વર્ષ. 	<ul style="list-style-type: none"> •શિક્ષકોની ઓનલાઇન તાલીમ માટે સ્વયં/ DIKSHA જેવા તકનીકી પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ - અપલોડ કરેલા કાર્યક્રમોની સંખ્યા / અભ્યાસક્રમ પૂર્ણ કરનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •ઇન્ડકશન તાલીમ કરનારા નવા શિક્ષકોની ટકાવારી •શાળાના નેતૃત્વ કાર્યક્રમ પર તાલીમ પામેલા મુખ્ય શિક્ષકો/આચાર્યોની ટકાવારી •શૈક્ષણિક સંચાલકોની ટકાવારી 	<ul style="list-style-type: none"> •શિક્ષકોની ક્ષમતા નિર્માણને માર્ગદર્શન આપવા માટે SCERT, ડાયેટ, BRC/CRC દ્વારા તાલીમ પામેલા માસ્ટર રિસોર્સ પર્સનની સંખ્યા •શિક્ષક પ્રશિક્ષકની તાલીમ માટે યુનિવર્સિટીઓ અને રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ વગેરે જેવા એચઇઆઈ સાથે સહયોગની સંખ્યા •હેઈ સહયોગ દ્વારા તાલીમ લેનારા શિક્ષકોની સંખ્યા •માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષકોની તાલીમ માટે સીટીઇ અને આઈએએસઇ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા તાલીમ કાર્યક્રમોની સંખ્યા • CTE અને IASE સહયોગ દ્વારા પ્રશિક્ષિત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષકોની સંખ્યા •શિક્ષકોની ઓનલાઇન તાલીમ માટે સ્વયં/DIKSHA જેવા ટેકનોલોજી પ્લેટફોર્મનો ઉપયોગ - અપલોડ કરેલા કાર્યક્રમોની સંખ્યા - કોર્સ પૂર્ણ કરેલા શિક્ષકોની સંખ્યા
--	---	--	---	---

	<p>(એનઈપી પેરા 5.15)</p> <ul style="list-style-type: none"> • દરેક શિક્ષક તેમના હિતોને કારણે દર વર્ષે ઓછામાં ઓછી 50 કલાકની સીપીડી તકોમાં ભાગ લેશે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવશે. <p>(એનઈપી પેરા 5.16)</p>			<ul style="list-style-type: none"> • એસએસઇઆરટી/રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા વ્યાપક વાર્ષિક ઇન-સર્વિસ શિક્ષક તાલીમ કેલેન્ડરનો વિકાસ • શિક્ષક ક્ષમતા નિર્માણ માટે વિકસિત શિક્ષક મેન્યુઅલ/હેન્ડબુક/માર્ગદર્શિકા પુસ્તકોની સંખ્યા (ઓનલાઇન) • ઇન્કશન તાલીમ લેનારા નવા શિક્ષકોની સંખ્યા • શાળાના નેતૃત્વ કાર્યક્રમ પર તાલીમ પામેલા મુખ્ય શિક્ષકો/આચાર્યની સંખ્યા • શૈક્ષણિક વહીવટકર્તાઓની સંખ્યા • પ્રશિક્ષિત શૈક્ષણિક સંચાલકોની સંખ્યા • શિક્ષકો અને શિક્ષકોના એડુકેટર માટે લેવામાં આવતી ઇન્કશન તાલીમની સંખ્યા • પ્રશિક્ષિત શિક્ષક એડુકેટરની સંખ્યા
--	---	--	--	---

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		<p>•સીટીઇ અને આઈએએસઇ સાથે ગાઢ સંકલનમાં શિક્ષક તાલીમ કરવામાં આવી શકે છે કારણ કે આ સંસ્થાઓને ઇન-સર્વિસ પ્રોગ્રામ્સ મારફતે માધ્યમિક અને ઉચ્ચ માધ્યમિક શિક્ષકો તૈયાર કરવાનું ફરજિયાત છે</p> <p>•સીટીઇ અને આઈએએસઇ શિક્ષકો અને શિક્ષણ પર પંડિત મદન મોહન માલવિયા રાષ્ટ્રીય મિશનના સમર્થનનો પણ લાભ લે છે. (PMMNMT)</p>	<p>•શૈક્ષણિક વહીવટકર્તાઓની પાંચ દિવસ સુધીની મિશ્ર તાલીમ: શૈક્ષણિક સંચાલકો માટે રહેણાંક રાજ્ય કક્ષાની તાલીમ જેમાંથી ઓછામાં ઓછા 3 દિવસ ઓનલાઈન મોડમાં રહેશે. તે પ્રતિ વ્યક્તિ/દિવસ દીઠ 1000 રૂપિયા સુધી હશે.</p> <p>શિક્ષક પ્રશિક્ષકો માટે તાલીમ</p> <p>• એસએસઇઆરટી/ડાઘેટ/ સીટીઇ/ આઈએએસઇ દ્વારા)રિસોર્સ પર્સન તરીકે 10 દિવસ સુધી સંમિશ્રિત તાલીમ કાર્યક્રમ શિક્ષક એડ્યુકેટરસ માટે થાશે જેમાંથી ઓછામાં ઓછા 3 દિવસ ઓનલાઈન મોડમાં રહેશે. તે પ્રતિ વ્યક્તિ/દિવસ દીઠ 1000 રૂપિયા સુધી હશે.</p>		

		<ul style="list-style-type: none"> શિક્ષકોની ઓનલાઇન તાલીમ માટે સ્વયં/ DIKSHA જેવા ટેકનોલોજી પ્લેટફોર્મના ઉપયોગને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવશે જેથી ટૂંકા ગાળામાં મોટી સંખ્યામાં શિક્ષકોને પ્રમાણભૂત તાલીમ કાર્યક્રમો આપી શકાય. (એનઈપી પેરા 15.10) 			
--	--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		•ડિજિટલ શિક્ષણ અને શિક્ષણને	•શિક્ષક પ્રશિક્ષકોની 10 દિવસ સુધીની મિશ્રિત ઇન્ડક્શન તાલીમ દરરોજ વ્યક્તિ		

		<p>પ્રોત્સાહન આપતી વખતે, વ્યક્તિગત શિક્ષણમાં રૂબરૂ નું મહત્વ સંપૂર્ણપણે માન્યતા પ્રાપ્ત છે તે મુજબ મિશ્રિત શિક્ષણના વિવિધ અસરકારક મોડેલોને વિવિધ વિષયો માટે યોગ્ય પ્રતિક્રિયા માટે ઓળખવામાં આવશે.(એનઈપી પેરા 24.4 (ii))</p>	<p>દીઠ 500 રૂપિયા સુધીની આપવામાં આવશે</p> <ul style="list-style-type: none"> તાલીમના મિશ્રિત મોડેલમાં ઓનલાઇન થી ઓફલાઇન ગુણોત્તર ઓછામાં ઓછો ૫૦:૫૦ હોવો જોઈએ. તમામ તાલીમને 100% ઓનલાઇન બનાવવાના પ્રયાસો કરવા જોઈએ. 		
12	BRC/ યુઆરસી / CRC મારફતે શૈક્ષણિક સહાય	<ul style="list-style-type: none"> રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ, 2020ના અમલીકરણની ખાતરી કરવામાં BRC/CRCની નોંધપાત્ર ભૂમિકા છે. BRC/ યુઆરસી/CRC એ 	<p>આ પ્રોજેક્ટ નીચેના ધોરણો અનુસાર BRC, યુઆરસી અને CRC માટે ટેકો પ્રદાન કરશે</p> <p>BRC/ યુઆરસી માટે:</p> <ul style="list-style-type: none"> દરેક સમુદાય વિકાસ (સીડી) બ્લોકમાં સામાન્ય રીતે એક BRC હશે. 	<ul style="list-style-type: none"> રાજ્ય/કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશો દ્વારા કાર્યરત CRC/BRC માટે માર્ગદર્શિકા નો વિકાસ 	<ul style="list-style-type: none"> BRC અને CRCમાં રિસોર્સ પર્સન /સંયોજકોની કુલ સંખ્યા (લાયકાત સાથે) રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા કાર્યરત CRC અને BRC

		<p>સતત ધોરણે શાળા સ્તરે શિક્ષણની ગુણવત્તાસુનિશ્ચિત કરવા અને મૂલ્યાંકન કરવા અને સમયસર ઉપચારાત્મક હસ્તક્ષેપો પ્રદાન કરવા માટે સૌથી મહત્વપૂર્ણ એકમો છે.</p>		<ul style="list-style-type: none"> •CRC /BRC દ્વારા અહેવાલ માટે એપ્લિકેશન આધારિત રિપોર્ટિંગ ફોર્મેટ રુબ્રિક્સનો વિકાસ •BRC અને CRCમાં સંસાધન વ્યક્તિઓ/સંયોજકો માટે પસંદગીના સુધારેલા માપદંડો •શૈક્ષણિક સંસાધન સહાય પૂરી પાડવા માટે 	<p>માટેમાર્ગદર્શિકાનો વિકાસ</p> <ul style="list-style-type: none"> •CRC / BRC દ્વારા અહેવાલ માટે એપ્લિકેશન આધારિત રિપોર્ટિંગ ફોર્મેટ / રુબ્રિક્સનો વિકાસ •BRC અને CRCમાં સંસાધન વ્યક્તિઓ/સંયોજકો માટે સુધારેલા પસંદગી માપદંડ •શૈક્ષણિક સંસાધન સહાય પૂરી પાડવા માટે ક્ષમતા નિર્માણ કાર્યક્રમ કરાવનાર BRC અને CRCની ટકાવારી •સી.આર.સી. દ્વારા લેવામાં આવતી શાળાની મુલાકાતોની સંખ્યા
--	--	--	--	---	---

				ક્ષમતા નિર્માણ કાર્યક્રમ કરાવનાર BRC અને CRCની ટકાવારી	•BRC/યુઆરસી દ્વારા લેવામાં આવતી શાળાની મુલાકાતોની સંખ્યા
--	--	--	--	--	---

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		•SCERT 3 વર્ષની અંદર CRC, BRC અને ડી આઈ ઇ ટીની પુનઃ તપાસ માટે એકંદર	જે રાજ્યોમાં શૈક્ષણિક બ્લોક અથવા વર્તુળો જેવા પેટા- જિલ્લા શૈક્ષણિક વહીવટી માળખામાં એવા	•CRC BRC દ્વારા શાળામાં દેખરેખ અને સ્થળ પર સહાય માટે વર્ષમાં 5 થી 6 વખત મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની ટકાવારી •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓનસાઇટ સહાય માટે CRC/BRC દ્વારા શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન ક્યારેય મુલાકાત લેવામાં આવી ન હોય તેવી શાળાઓની ટકાવારી	•BRC અને CRCની ટકાવારી કે જેમણે શૈક્ષણિક સંસાધન સહાય પૂરી પાડવા માટે ક્ષમતા નિર્માણ કામગીરી કરાવી છે. •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સપોર્ટ માટે વર્ષમાં 10 થી 12 વખત CRC/BRC દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સપોર્ટ માટે વર્ષમાં 8 થી 10 વખત CRC/BRC દ્વારા

	<p>વ્યૂહાત્મક યોજના અને સંસ્થા-વાર કાર્ય યોજના વિકસાવ શે (એનઈપી પેરા 8.5)</p>	<p>અધિકારક્ષેત્રો છે જે સીડી બ્લોક સાથે સુસંગત નથી, ત્યાં રાજ્ય આવા દરેક પેટા-જિલ્લા શૈક્ષણિક વહીવટી એકમમાં BRCની પસંદગી કરી શકે છે. જો કે, આવા કિસ્સામાં, સીડી બ્લોકમાં BRC પર એકંદર પુનરાવર્તિત અને બિન-પુનરાવર્તિત ખર્ચ સીડી બ્લોક દીઠ માત્ર એક BRC</p>	<ul style="list-style-type: none"> •BRC અને CRC દ્વારા શાળાની મુલાકાત પછી ઓનલાઇન એપ્લિકેશન આધારિત અહેવાલો રજૂ કરતા CRC/BRCની ટકાવારી •CRC/BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 25 કલાકથી વધુ શિક્ષણ આપનારા શિક્ષકોની ટકાવારી •CRC/BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 10 કલાકથી ઓછા સમય શીખવતા શિક્ષકોની ટકાવારી •ડાયેટ (ડીઆઇઇટી) અને BRC/CRC વચ્ચે સંયુક્ત પણે આયોજિત તાલીમ કાર્યક્રમોની સંખ્યા 	<p>મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા</p> <ul style="list-style-type: none"> •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સર્પોટ માટે વર્ષમાં 6 થી 8 વખત CRC/BRC દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સર્પોટ માટે વર્ષમાં 4 થી 6 વખત CRC/BRC દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સર્પોટ માટે વર્ષમાં 2 થી 4 વખત CRC/BRC દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા •શાળાઓને દેખરેખ અને ઓન સાઇટ સર્પોટ માટે વર્ષમાં 2 કે તેનાથી ઓછી વખત CRC/BRC દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા •દેખરેખ અને શાળાઓને સાઇટ પર સર્પોટ માટે CRC/BRC દ્વારા શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન ક્યારેય મુલાકાત ન લેવામાં આવેલી શાળાઓની સંખ્યા
--	---	--	---	--

		<p>ખોલવામાં આવ્યો હોત તો કરવામાં આવેલા એકંદર ખર્ચથી વધુ ન હોવો જોઈએ.</p> <p>•BRC બ્લોક એજ્યુકેશન ઓફિસરની એકંદર દેખરેખ હેઠળ કામ કરશે</p>	<p>•BRC અને સીઆર દ્વારા શાળાની મુલાકાત પછી સબમિટ કરેલા ઓનલાઇન એપ્લિકેશન આધારિત અહેવાલો રજૂ કરતા CRC/BRCની સંખ્યા</p> <p>•ડાટા અને BRC/ CRC વચ્ચે સંયુક્તપણે આયોજિત તાલીમ કાર્યક્રમોની સંખ્યા</p>
--	--	---	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
		<p>•રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ</p>	<p>BRC/યુઆરસી માટે નીચેની સ્રોત સહાય</p>		<p>•શાળાની મુલાકાતોના અહેવાલોની સંખ્યા જે સબમિટ કરવામાં આવે છે</p>

	<p>નીતિ, 2020ની આવશ્યકતાઓ ના આધારે CRC/BRC દ્વારા ભૂમિકાઓ, જવાબદારીઓ, પસંદગીના માપદંડો, કામગીરી અને અહેવાલ માટે વિગતવાર માર્ગદર્શિકા તૈયાર કરશે. આ માર્ગદર્શિકામાં BRC/યુઆરસી/ CRCની કામગીરીનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે મુખ્ય કામગીરી સૂચકોનું રૂબ્રિક પણ નક્કી કરવામાં આવશે,</p>	<p>પૂરી પાડવામાં આવી શકે છે:</p> <p>(i) વિષય-વિશિષ્ટ શિક્ષણ માટે છ સંસાધન વ્યક્તિઓ, જેમાંથી વરિષ્ઠને BRC ના પ્રભારી તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવશે.</p> <p>(ii) ખાસ જરૂરિયાતો ધરાવતા બાળકો માટે સમાવિષ્ટ શિક્ષણ માટે બે સાધન વ્યક્તિઓ.</p> <p>(iii) એક એમઆઇએસ કોઓર્ડિનેટર અને એક ડેટા એન્ટ્રી ઓપરેટર</p> <p>(iv) 50 શાળાઓ દીઠ એક એકાઉન્ટન્ટ કમ સપોર્ટ સ્ટાફ. આ એકાઉન્ટન્ટ્સ મોબાઇલ હશે અને શાળાઓ અને બ્લોકોને તેમના રેકોર્ડને યોગ્ય રીતે જાળવવામાં મદદ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • તેમના વર્ગોને રસપ્રદ બનાવવા માટે પોતાના ખર્ચ વિના અથવા ઓછા ખર્ચે શિક્ષણ સહાયક સાધનો તૈયાર કરતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 25 કલાકથી વધુ શિક્ષણ આપતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 20 થી 25 કલાક ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 15 થી 20 કલાક ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 10 થી 15 કલાક ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC અહેવાલો અનુસાર અઠવાડિયામાં 10 કલાકથી ઓછું ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા • CRC/ BRC માટે હાથ ધરવામાં આવતા તાલીમ કાર્યક્રમોની સંખ્યા
--	---	--	--

	<p>જેમાં નીચેના મુદ્દાઓનો સમાવેશ થશે:</p> <p>(i) શાળામાં નિયમિત શૈક્ષણિક નિરીક્ષણ મુલાકાત,</p> <p>(ii) શાળાઓ અને શિક્ષકોને તાલીમ અને સ્થળ પર સહાય પૂરી પાડવી,</p> <p>(iii) એક અઠવાડિયામાં શિક્ષકો દ્વારા ભણાવવાના કલાકોની સંખ્યાનું નિરીક્ષણ</p>	<p>કરવા માટે સહાય પૂરી પાડશે.</p>		
--	--	-----------------------------------	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
		<p>iv) શાળાઓમાં નાવીન્ય સભર શિક્ષણશાસ્ત્રનો પરિચય અને જાળવણી સુનિશ્ચિત કરે છે (કલા-સંકલિત/રમત-સંકલિત/પ્રવૃત્તિ-આધારિત/ અનુભવાત્મક/વાર્તા-આધારિત/આઇસીટી-સંકલિત શિક્ષણ, વગેરે)</p> <p>(v) શાળાઓને પૂરા પાડવામાં આવેલ તમામ TLM નો અસરકારક ઉપયોગ સુનિશ્ચિત કરવો</p> <p>(vi) શાળાના શિક્ષકો દ્વારા બિન-ખર્ચાળ અથવા ઓછા ખર્ચે શિક્ષણ સહાયક સાધનો/સાધનોની તૈયારીમાં સરળતા અને માર્ગદર્શન</p>	<p>(v) માધ્યમિક સ્તર સુધી સપોર્ટ વધારવા માટે વાર્ષિક 5 લાખ રૂપિયા સુધીની વધારાની ગ્રાન્ટ. આમાં વધારાના રિસોર્સ પર્સનની તૈનાતી અને BRC/યુઆરસીને મજબૂત કરવા માટે વારંવાર ખર્ચનો સમાવેશ થઈ શકે છે.</p> <p>•BRC/યુઆરસી શક્ય હોય ત્યાં સુધી શાળા કેમ્પસમાં હોઈ શકે છે. બાંધકામ એસએસઓઆર/ સીપીડબલ્યુડી દરો, જે પણ ઓછું હોય તે રાજ્યના સમયપત્રક મુજબ હશે.</p>	

	(vii) આઇસીટી સાધનો અને આઇસીટી આધારિત શૈક્ષણિક સંસાધનોના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ દ્વારા આઇસીટીના સતત અને અસરકારક સંકલનની ખાતરી કરવી (viii) પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાની પ્રગતિનું નિરીક્ષણ	• 5 વર્ષમાં એક વખત ફર્નિચર અને કમ્પ્યુટર માટે 3 લાખ સુધીની BRC/યુઆરસી ની જોગવાઈ		
--	--	---	--	--

(page.315)

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો	
		(ix) શાળામાં શીખવાની વૃદ્ધિ પ્રવૃત્તિઓ /શીખવાની સમૃદ્ધિ પ્રવૃત્તિઓ સુનિશ્ચિત કરવી (x) સિડબલ્યુએસએન અને ધીમા શીખનારાઓ માટે વ્યક્તિગત આધારની ખાતરી કરવી	• ટીએલઈ/TLM વારંવાર ખર્ચ, બેઠકો, આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓ વગેરે માટે રૂપિયા 2 લાખ સુધીની BRC/યુઆરસી માટેની જોગવાઈ. • CRC બાંધકામ ખર્ચ વધારાના વર્ગખંડ માટે રાજ્ય દ્વારા સૂચિત દરના સમયપત્રક મુજબ હશે.	

	<p>(xi) તમામ શિક્ષકો અને મુખ્ય શિક્ષકો માટે 50 કલાક સીપીડીની ખાતરી કરવી</p> <p>(xii) તમામ દિશાઓ, પરિપત્રો, માહિતી વગેરેની ખાતરી કરવી એ છેલ્લી શાળાના છેલ્લા શિક્ષક સુધી ફેલાયેલું છે</p> <p>(xiii) શાળાઓ દ્વારા રચનાત્મક વાલી/સ્વયંસેવક જોડાણની ખાતરી કરવી</p> <p>(xiv) ખાતરી કરવી કે શાળાઓ સલામતી ઓડિટ હાથ ધરી રહી છે</p> <p>(xv) શાળાઓ દ્વારા કેપીઆઇ પર સમયસર અને સાચા</p>	<p>CRCનો ઉપયોગ શાળાઓમાં વધારાના વર્ગખંડ તરીકે થાય છે જ્યારે CRC મીટિંગ્સ ન યોજાય.</p> <p>•એક CRC કોઓર્ડિનેટર બ્લોકમાં અઢાર જેટલી શાળાઓનો હવાલો સંભાળી શકે છે</p> <p>•5 વર્ષમાં એક વખત ફર્નિચર અને કમ્પ્યુટર માટે રૂપિયા 1 લાખ સુધીની CRCને જોગવાઈ કરી આપવામાં આવશે.</p>		
--	--	---	--	--

	<p>અહેવાલની ખાતરી કરવી</p> <p>(xvi) જિલ્લા/રાજ્ય સ્તરે BRC/CRC દ્વારા સમયસર અને યોગ્ય અહેવાલ સુનિશ્ચિત કરવો</p> <p>•CRC/ BRC દ્વારા રિપોર્ટિંગ એપ્લિકેશન આધારિત હોવું આવશ્યક છે તેથી રાજ્યો/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સ્થાનિક ભાષામાં CRC/BRC માર્ગદર્શિકાના આધારે એપ્લિકેશન્સ તૈયાર કરી શકે છે.</p>			
--	---	--	--	--

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
-------------	-------------	-------------	----------------------------	------------------

	પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
	<p>•રાજ્યોએ BRC, યુઆરસી અને સિઆરસીના સંયોજકો અને ફેકલ્ટી માટે સુધારેલા પસંદગી માપદંડો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું આવશ્યક છે. પસંદગીના માપદંડોએ તેમના અનુભવ, લાયકાત અને તાલીમ અને સંશોધન માટેની યોગ્યતાને ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ અને તેના ઉદ્દેશ્ય મૂલ્યાંકનનું પાલન કરવું જોઈએ. BRC/યુઆરસી કો-ઓર્ડિનેટર અને ફેકલ્ટી વ્યાવસાયિક રીતે લાયક હોવા જોઈએ અને ઓછામાં ઓછો 5 વર્ષનો શિક્ષણનો અનુભવ હોવો જોઈએ.</p> <p>•રાજ્યોએ BRC/યુઆરસી અને CRC સંયોજકો અને ફેકલ્ટીમાં સતત કૌશલ્ય વધારવાની જોગવાઈ કરવી આવશ્યક છે.</p>	<p>•ટીએલઈ/TLM વારંવાર ખર્ચ, બેઠકો, આકસ્મિક પરિસ્થિતિઓ વગેરે માટે રૂપિયા 2 લાખ સુધીની BRC/યુઆરસી માટેની જોગવાઈ.</p> <p>•BRC અને CRCના પગારહેતુ માટે કેન્દ્રીય નાણાકીય સહાય પીએબી દ્વારા વર્ષ 2020-21માં આપવામાં આવેલા પગાર સહાયના આધારે આપવામાં આવશે.</p>		

		<ul style="list-style-type: none"> ડીઆઇઇટી અને જિલ્લા સ્તરના સંસાધન જૂથ સાથે BRC/યુઆરસી અને CRC વચ્ચે કાર્યાત્મક જોડાણને મજબૂત બનાવવું જોઈએ. 			
--	--	---	--	--	--

(page.317)

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો	મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		<p>પ્રોગ્રામિક ધોરણો</p> <p>નાણાકીય ધોરણો</p>		
		<ul style="list-style-type: none"> •BRC/CRC શાળાકીય વ્યવસ્થાને ટેકો આપશે જે પૂર્વ-પ્રાથમિકથી ધોરણ 10 સુધી છે. •શહેરી વિસ્તારોમાં 10 થી 15 CRCને આવરી લેવા માટે BRCની તર્જ પર શૈક્ષણિક સંસાધન કેન્દ્રો સ્થાપિત કરવામાં આવશે. જે મ્યુનિસિપાલિટી અથવા ટાઉન ડેવલપમેન્ટ અધિકારી પાસે 		

		<p>શૈક્ષણિક સ્ટાફ હોય તો તેઓ યુઆરસીમાં તૈનાત થઈ શકે છે.</p> <p>•સરેરાશ એક CRC સંયોજકને એક બ્લોકમાં ૧૮ શાળાઓનો સુધીનો હવાલો સોંપવામાં આવી શકે છે જેમાં કેજીબીવી અને રહેણાંક શાળાઓનો પણ સમાવેશ કરવો આવશ્યક છે.</p>			
--	--	--	--	--	--

(page.318)

શ્રેણી નંબર	પ્રવૃત્તિ ઓ	સૂચિત ધોરણો		મુખ્ય કામગીરી સૂચકો (KPIs)	માહિતીના મુદ્દાઓ
		પ્રોગ્રામિક ધોરણો	નાણાકીય ધોરણો		
V. યોજનાનું નિરીક્ષણ					
13	માહિતી પ્રણાલી ઓ પર નજર રાખવી (એમાઇ એસ)	<ul style="list-style-type: none"> •યુડીઆઇએસિ +, શગુન અને ચાઇલ્ડ ટ્રેકિંગ વગેરે જેવા વિભાગના વિવિધ એમઆઇએસ 	<ul style="list-style-type: none"> •યુડીઆઇએસિ +માં પ્રતિબિંબિત કુલ નોંધણી માટે વિદ્યાર્થી ઈ6 રૂ. 2 સુધીનો સહાયક •વિદ્યાર્થીઓના બાળ ટ્રેકિંગ માટે વિદ્યાર્થી 	<ul style="list-style-type: none"> •યુડીઆઇએસિ + માહિતીની પર્યાપ્તતામાં સુધારો • રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં એમઆઇએસમાં સુધારો 	<ul style="list-style-type: none"> •રાજ્ય/ કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોમાં લાયકાત ધરાવતા એમઆઇએસ કર્મચારીઓની સંખ્યા •એમઆઇએસ કર્મચારીઓ/ સ્ટાફ માટે હાથ ધરવામાં આવેલી તાલીમોની સંખ્યા

	<p>માટે રાજ્યોને ટેકો.</p> <ul style="list-style-type: none"> •વિદ્યાર્થીઓને કાળજીપૂર્વક ટ્રેક કરીને તેમજ તેમના શીખવાના સ્તરને કાળજીપૂર્વક ટ્રેક કરીને શાળામાં સાર્વત્રિક ભાગીદારી પ્રાપ્ત કરવી.(એનઈપી પેરા 3.2) 	<p>દીઠ રૂ. 3 સુધીના રાજ્ય/કેન્દ્ર એ તેના માટે વ્યાપક અને મજબૂત સિસ્ટમ વિકસાવી અને અમલમાં મૂક્યા પછી પ્રદાન કરી શકાય છે. (સરકાર અને સરકારી સહાયિત શાળાઓ માટે સ્વીકાર્યતા)</p>	<ul style="list-style-type: none"> •લાયકાત ધરાવતા અને પ્રશિક્ષિત એમઆઈએસ કર્મચારીઓની ટકાવારી • શગુન ભંડાર પર વિડિઓઝ, કેસ સ્ટડીઝ, પ્રશંસાપત્રો અને છબીઓ અપલોડ •રાજ્ય/કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા ઓળખવામાં આવેલા શિક્ષણના સ્તર સાથે ટ્રેક કરેલા બાળકોની ટકાવારી 	<ul style="list-style-type: none"> •દર વર્ષે રાજ્ય અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દ્વારા શગુન પોર્ટલ પર અપલોડ કરવામાં આવેલા વિડિઓઝ, કેસ સ્ટડીઝ, પ્રશંસાપત્રો અને છબીઓની સંખ્યા •બાળ ટ્રેકિંગ મિકેનિઝમ મારફતે ઓળખાયેલા બાળકોની સંખ્યા •શીખવાના સ્તરસાથે ટ્રેક કરેલા બાળકોની સંખ્યા ઓળખાયેલ છે
--	---	--	---	---

		વ્યક્તિગત અને અન્યની વાત કરે છે.			
HW1.2 કુટુંબીજનોને ઓળખે છે.	HW2.2 કુટુંબીજનો, મિત્રો અને પાડોશીઓને ઓળખે છે.	HW3.2 સગાં સંબંધીઓ સાથે વ્યક્તિગત સંબંધ વિશેની સમજ કેળવે છે.	HW4.2 અંગત કુટુંબીજનો તથા નજીકનાં સગાં સંબંધીઓ, પાડોશીઓ પ્રત્યે પ્રેમ અને આદર કરે છે.	HW5.2 અંગત કુટુંબીજનો તથા નજીકનાં સગાં સંબંધીઓ, પાડોશીઓ, મિત્રો અને પાલતું પ્રાણીઓ પ્રત્યે પ્રેમ અને આદર કરે છે.	HW6.2 અંગત કુટુંબીજનો તથા નજીકનાં સગાં સંબંધીઓ, પાડોશીઓ, મિત્રો, પાલતું પ્રાણીઓ અને આસપાસના વાતાવરણ પ્રત્યે પ્રેમ અને આદર વ્યક્ત કરે છે.
HW1.3. પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે અને શરૂઆત કરે છે.	HW2.3 પોતાની પસંદ અને રસની બાબત જણાવે છે.	HW3.3 પ્રવૃત્તિઓ મુજબ સ્વાતંત્ર્ય વિચાર સાથે જોડાય છે.	HW4.3. મજા અને પ્રવૃત્તિ માટે રમત,કસરત અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.	HW5.3 રમત,ગમત અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે અને તેના નિયમો અનુસરે છે.	HW6.3 વ્યક્તિગત અને સામૂહિક રમતોમાં જોડાય છે અને નિયમોના પાલન સાથે સમૂહમાં સહકાર આપે છે.
HW1.4. શિક્ષકની મદદથી સદી સૂચના સમજે છે અને અનુસરે છે.	HW2.4 શિક્ષકની મદદથી બે લીટીની સદી સૂચના(બે વિધાન) સમજે અને અનુસરે છે.	HW3.4 સૂચનો અને સાદાં નિયમો સૂચનાઓ એકસાથે અનુસરે છે.	HW4.4 ત્રણ કે ચાર સૂચનો કે નિયમો સાંભળીને અનુસરે છે.	HW5.4 જટિલ સૂચનો,નિયમો અને સૂચનાઓને આધારે અનુસરણ	HW6.4 જટીલ સૂચનો અને નિયમોને અનુસરી પોતે બનાવેલ રમત કે

				કરી વ્યક્તિગત નિયમો બનાવવાનું	પ્રવૃત્તિ માટે નિયમોની સાંજ આપે છે.
HW1.5. અપરિચિત પરિસ્થિતિમાં અનુકૂલન માટે અન્યની મદદ માંગે છે.	HW2.5 વર્ગખંડમાં તથા બીજા વિદ્યાર્થીઓ સાથે અનુકૂલન સાધે છે.	HW3.5 રોજિદા સમયપત્રક/ દિનચર્યામાં કોઈ ફેરફાર થાય તો અનુકૂલન સાધી શકે છે.	HW4.5 રોજિદા સમયપત્રક/ દિનચર્યામાં કોઈ ફેરફાર થાય તો અનુકૂલન સાધે છે.	HW5.5 રોજિદી દિનચર્યામાં પણ ફેરફાર સાથે અનુકૂલન સાધે અને બીજાને તેમ કરવા પ્રેરિત કરે છે.	HW6.5 નેતૃત્વ પૂરું પડે છે અને રોજિદી દિનચર્યામાં ફેરફાર માટે મંતવ્ય આપે છે.
HW1.6 કોઈ પ્રવૃત્તિ ક્ષેત્ર પસંદ કરી તેમાં ભાગ લે છે.	HW2.6 પસંદ કરેલ પ્રવૃત્તિ કે કામને પૂર્ણ કરવા એકાગ્ર બને છે.	HW3.6 બીજાએ સોંપેલ કામ કે વિષય પુરું કરવા ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.	HW4.6 લાંબા સમય સુધી એકાગ્ર રહી કાર્ય કે પ્રવૃત્તિ પૂરા કરે છે.	HW5.6 લાંબા સમય સુધી એકાગ્ર રહી વિશેષ પ્રવૃત્તિ કે કાર્ય પૂરા કરે છે.	HW6.6 વિશેષ પ્રોજેક્ટ ઉપર ધ્યાન આપી ઓછી અડચણ સાથે કામ પૂરું કરે છે.
HW1.7 પોતાની લાગણીઓ અને ઇચ્છાઓ ઓળખે છે.	HW2.7 પોતાની લાગણીઓ અને તેનાં કારણોનું વર્ણન કરે છે.	HW3.7 શાબ્દિક અને અશાબ્દિક (ઈશારો, ચિત્ર) રીતે પોતાની લાગણીઓ વ્યક્ત કરે છે.	HW4.7 સામાજિક સ્વિકૃતી મળે તે રીતે પોતાની લાગણીઓ વ્યક્ત કરે છે.	HW5.7 જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં પોતાની લાગણીઓને યોગ્ય રીતે જણાવે છે.	HW6.7 પડકારરૂપ પરિસ્થિતિઓમાં લાગણીઓને યોગ્ય રીતે સંભાળે છે.
HW1.8 પસંદગી કરી તેનો ક્રમ વ્યક્ત કરે છે.	HW2.8 પોતાના રસ અને રુચિ આધારે પસંદગી કરે	HW3.8 પોતાના રસ મુજબ અગ્રતાને આધારે	HW4.8 પોતાના રસ મુજબ અગ્રતા આપી	HW5.8 વ્યક્તિગત રીતે ગમતી રમત માટેના સાધનો	HW6.8 પોતાના રસ મુજબની પ્રવૃત્તિઓ, રમત કે

	છે.	જવાબદારીનો સ્વીકાર કરે છે.	પ્રવૃત્તિઓ કરી તે મુજબના સાથીઓ સાથે જોડાય છે.	પસંદ કરે છે.	ખેલફૂદ પસંદ કરી રમતમાં જોડાય છે.
HW1.9 વડીલોની મદદથી નાના ઝઘડાઓ ઉકેલે છે.	HW2.9 વડીલોની મદદથી ઝઘડાઓ કે સંઘર્ષોના ઉકેલ સૂચવે છે.	HW3.9 ઝઘડાઓના ઉકેલ સૂચવી તેની સામે અનુકૂલન સાધે છે.	HW4.9 પ્રવૃત્તિ કે રમત દરમિયાન ઊભા થયેલ ઝઘડા કે સંઘર્ષનો ઉકેલ સૂચવે છે.	HW5.9 નાના ઝઘડા કે સંઘર્ષ આપમેળે કે વડીલ અથવા શિક્ષકની મદદથી ઉકેલ લાવે છે.	HW6.9 પ્રવૃત્તિ કે રમત દરમિયાન આગળથી નિયમો બનાવીને ઝઘડા કે સંઘર્ષન થાય તેની કાળજી રાખે છે અને જય જરૂરિયાત ઊભી થાય તો વડીલોની મદદથી ઉકેલ મેળવે છે.
HW1.10 બીજાં બાળકો સાથે જોડાઈને વિવિધ કામ કરતી વખતે બીજા બાળકો સાથે આનંદ વ્યક્ત કરે છે.	HW2.10 બીજાં બાળકો સાથે રમે અને અન્ય રમતોમાં કેવી રીતે રમવું તે અંગે સાથે મળી આયોજન કરે છે.	HW3.10 રમત અને ચર્ચા દરમિયાન બીજાંના વિચારો સ્વીકારવાની તૈયારી દર્શાવે છે.	HW4.10 બીજા સાથે સહકારથી કામ કરે, રમે અને બીજા સાથે રમવાનો, કામ કરવાનો આનંદ અનુભવે, બધાને સામેલ કરે, પ્રવૃત્તિઓ અને રમત માટે નિયમો ઘડવામાં પહેલ કરે છે.	HW5.10 બીજા બાળકો સાથે રમવાનો આનંદ માણે, નિયમો અનુસરે, જ્યારે અને જ્યાં જરૂર પડે ત્યારે અને ત્યાં નેતૃત્વ લેઈ પહેલ કરે છે.	HW6.10 રમવામાં, કામ કરવામાં વ્યક્તિગત અને સામૂહિક વિગતો વ્યક્ત કરી રમત અને બીજા સામૂહિક કામોમાં નિયમોને અનુસરે છે.
HW1.11 બીજાં બાળકોને મદદ	HW2.11 બીજાં બાળકોની	HW3.11 નાની અને મોટી જૂથ	HW4.11 મદદ કરે, સંભાળ રાખે,	HW5.11 જૂથ ભાવના વ્યક્ત	HW6.11

કરે, તેમની સંભાળ રાખે અને તેમની સાથે વસ્તુઓ વહેંચે છે.	કાળજી રાખી તેમને ભેંટવું કે થાબડવાં નું કરી પોતાની પાસેની અને વસ્તુઓ વહેંચે છે.	પ્રવૃત્તિઓ વખતે સહપાઠીઓને જરૂરિયાત મુજબ મદદ કરે છે.	રમકડાં અને અભ્યાસ સામગ્રી વહેંચે છે.	કરી, જૂથના બીજાં બાળકોને પ્રવૃત્તિ અને રમત શીખવે છે.	જૂથના સભ્યોની સંભાળ રાખી તેની લાગણી વ્યક્ત કરી બીજાં સાથે રમે અને જૂથમાં સહકારથી કામ કરે છે.
HW1.12 વ્યક્તિઓ વચ્ચેની સમાનતા અને તફાવત (સક્ષમતા, અસક્ષમ કે દિવ્યાંગ માટે પરંપરા, સંસ્કૃતિના આધારે) સમજવા શરૂ કરે અને વિવિધતા પ્રત્યે સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	HW2.12 વિશિષ્ટ જરૂરિયાત ધરાવતા બાળકો સહિત ભિન્ન ભિન્ન જરૂરિયાત વાળા બાળકોનો સ્વીકાર કરી તેમના માટે સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	HW3.12 વિશિષ્ટ જરૂરિયાત વાળા બાળકોની વિભિન્ન જરૂરિયાતને સ્વીકારી તે અંગે સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	HW4.12a જૂથ પ્રવૃત્તિઓમાં સહકાર આપે છે. HW4.12b વિવિધતા, બીજાના હક અને સંસ્કૃતિનો આદર કરી વિશિષ્ટ જરૂરિયાત પ્રત્યે સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	HW5.12 વ્યક્તિઓ વચ્ચેના તફાવતો બાબતે સહિષ્ણુતા અને સ્વીકૃતિ વ્યક્ત કરે, વિવિધતા પ્રત્યે સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	HW6.12 બીજી વ્યક્તિઓ, તેમનાં ભોજન, તહેવાર સંસ્કૃતિ વગેરેનો આદર કરે છે.
HW1.13 પ્રાથમિક જરૂરિયાતો જણાવે, વડીલોના માર્ગદર્શન સાથે સ્વચ્છતા જાળવે અને યોગ્ય આહાર લે છે.	HW2.13 વડીલોના માર્ગદર્શન હેઠળ સ્વચ્છતા અને શૌચ બાબતે જાણે છે અને સારી ટેવો અનુસરે અને યોગ્ય આહાર લે છે.	HW3.13 સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય, સ્વચ્છતા અને શૌચ સંબંધી સારી ટેવો વિકસાવે અને અનુસરે છે. સાથોસાથ યોગ્ય આહાર લે છે.	HW4.13a સામાન્ય સ્વાસ્થ્ય, સ્વચ્છતા અને શૌચ સંબંધે સારી ટેવો અનુસરે છે તથા યોગ્ય આહાર લે છે.	HW5.13a શૌચક્રિયા માટે ટોયલેટનો ઉપયોગ કરી વ્યક્તિગત અને પર્યાવરણીય સ્વચ્છતા જાળવે છે અને યોગ્ય આહાર લે	HW6.13a વર્ગખંડ, રમતના મેદાન, ટોયલેટ, બાથરૂમ, ઘર, ઓરડા, વાસણોની સ્વચ્છતા તથા કચરાના નિકાલની વ્યવસ્થા

	આહાર લે છે.		HW4.13b સ્થાનિક ખાદ્ય પેદાશોને ઓળખી તેના સરક્ષણ અને સંવર્ધન અંગે જાણકારી મેળવી ઊર્જાના સ્ત્રોત તરીકે પાણી અને ખોરાકનું મહત્વ સમજે છે.	છે. HW5.13b સ્થાનિક ખાદ્ય વૈવિધ્ય, અને જુદા જુદા સ્વાદ ઓળખી ઋતુ મુજબના ફળ, શાકભાજી,ખાદ્ય સામગ્રી બાબતની જાણકારી રજૂ કરે છે.	જાળવે છે. HW6.13b ખોરાકનું ઉપયોજન (તાકાત, શરીર સુગઠિત કરવું, સુરક્ષા), ખોરાક લેવાના સમય તથા જંક ફૂડના ગેરફાયદા અંગે જાણે છે. HW6.13c રોજિદા ભોજનમાં સંતુલિત આહાર માટે વિવિધ ખાદ્ય પદાર્થો લેવા અને નિયમિત સંતુલિત આહાર વડે થતાં ના ફાયદા અંગે જાણકારી રજૂ કરે છે.
HW1.14 અજાણ્યાઓથી (વાલી	HW2.14 સારા કે ખરાબ સ્પર્શ	HW3.14 સારા-ખરાબ સ્પર્શ	HW4.14 સારા-ખરાબ સ્પર્શ	HW5.14 ખરાબ સ્પર્શ બાબતે	HW6.14 વ્યક્તિગત સુરક્ષા માટે

અને શિક્ષકના) સહયોગથી સલામત અંતર રાખીને સારા કે ખરાબ સ્પર્શ અંગે જાણકારી ધરાવે છે.	(વાલી અને શિક્ષકના માર્ગદર્શન થકી) બાબતે જાગૃતિ વ્યક્ત કરે છે.	(વાલી અને શિક્ષકના માર્ગદર્શન થકી) બાબતે જાગૃત રહીને અજાણ્યાથી સલામત અંતર રાખે છે.	(વાલી અને શિક્ષકના માર્ગદર્શન થકી) વિશે જાગૃત રહીને વિશ્વાસુ વડીલો સમક્ષ પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરી અજાણ્યાથી સલામત અંતર રાખે છે.	જાગૃત રહીને ફરિયાદ કરે છે અને અજાણ્યાથી સલામત અંતર રાખે છે.	જાગૃત રહીને ખરાબ સ્પર્શ કે વર્તનની શિક્ષક અથવા વાલીને ફરિયાદ કરે છે, સાથે અજાણ્યાથી સલામત અંતર રાખી બીજાને સુરક્ષિત રહેવા કહે છે.
HW1.15 સામાન્ય જોખમ અને જોખમી વસ્તુઓ અને જગ્યાઓને ઓળખે છે. અને તેનાથી સલામત અંતર રાખે છે.	HW2.15 સામાન્ય જોખમ અને જોખમી બાબતો ઓળખીને અને સાવચેતીનાં પગલાં લે છે.	HW3.15 ઘર, આંગણવાડી અને રમતના મેદાનમાં સુરક્ષા અને સાવચેતીના સામાન્ય નિયમોને અનુસરે છે.	HW4.15 સુરક્ષા બાબતે શાળા, રમતના મેદાન, રસ્તા પર અને ઘરમાં આવતી અડચણો અથવા સામાન્ય દુર્ઘટનાઓને અટકાવવા યોગ્ય પગલાં લે છે.	HW5.15 ઘર, શાળા અને જાહેર સ્થળોમાં બિમારી કે ઈજા બાબતે યોગ્ય વ્યક્તિને જાણ કરે છે.	HW6.15 બીમારી કે ઈજાગ્રસ્ત સહપાઠીને સહયોગ કરે અને ટેકો આપે. આ અંગે જવાબદાર વ્યક્તિને તેની જાણ કરી શકે છે.
HW1.16 ચાલવું, દોડવું, કુદવું, યઢવું જેવી રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓમાં સર્વાંગી શારીરિક હલનચલનમાં સંતુલન જાળવે છે.	HW2.16 ચાલવું, દોડવું, કુદવું, યઢવું જેવી રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓમાં સર્વાંગી શારીરિક હલનચલનમાં સંતુલન અને નિયંત્રણ જાળવે છે.	HW3.16 ચાલવું, દોડવું, કુદવું, યઢવું જેવી રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓમાં સર્વાંગી શારીરિક હલનચલનમાં સંતુલન, નિયંત્રણ અને શક્તિ જાળવે છે.	HW4.16 સર્વાંગી શારીરિક હલનચલનના સંતુલનમાં તાકાત, નિર્ણય શક્તિ અને વિવેકબુદ્ધિ દાખવે છે.	HW5.16 આંખ-હાથ અને ચેતા-સ્નાયુ સંકલન/ તાલમેલ તથા હલનચલનમાં તંદુરસ્તી દાખવે, તાકાત, નિર્ણય શક્તિ અને વિવેકબુદ્ધિ દાખવે છે.	HW6.16 ચેતા-સ્નાયુ સંકલન/ તાલમેલ તથા બે પ્રકારના હલનચલન (ચાલવું અને દોડવું, ઊભા થવું અને બેસવું, સીધા અને ઊંધા પગલે દોડવું) કરે છે.

HW1.17 સંગીત, નૃત્ય અને સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓ શોધે, ચકાસે અને તેમાં ભાગ લે છે.	HW2.17 સંગીત, નૃત્ય અને સર્જનાત્મક ગતિવિધિઓ શોધે, ચકાસે અને તેમાં ભાગ લે છે.	HW3.17 અવકાશ/ આસપાસની જગ્યામાં ગતિવિધિ ઓળખે, ચકાસે, સંગીત અને સર્જનાત્મક ગતિવિધિઓમાં સક્રિય ભાગીદારી નિભાવે છે.	HW4.17 સંગીત, નૃત્ય અને રોલ પ્લે, નાટ્યીકરણ જેવી સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય ભાગીદારી નોંધાવે છે.	HW5.17 સંગીત, નૃત્ય, નાટક, રોલ પ્લે, નકલ કરવા જેવી સર્જનાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં પહેલ કરે છે.	HW6.17 સંગીત અને સર્જનાત્મક ગતિવિધિઓ જેવી કે રોલ પ્લે, નાટ્યીકરણ, નકલ કરવી, વેશભૂષા જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં સક્રિય રહી ભાગ લે છે. પહેલ કરે છે.
HW1.18 અક્ષરાંકન, છાપકામ, રેખાચિત્રો દોરવા વગેરે જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં સુક્ષ્મ હલનચલન સંતુલન કૌશલ્ય (Fine motor skill) અને સામાન્ય આંખ-હાથ સંકલન/ તાલમેલ (Coordination) દાખવે છે.	2.18 આકાર કાપવા, સહજ લેખન, મણકા પરોવવા, રંગ પુરવા, દોરી પરોવવી, ગાંઠ મારવી, નકલ કરાવી, ફાડવું, ચોટાડવું જેવી પ્રવૃત્તિઓમાં મધ્યમ સ્તરની ચોકસાઈ અને નિયંત્રણ સાથે સુક્ષ્મ હલનચલન સંતુલન (કૌશલ્ય અને જટીલ આંખ-હાથ સંકલન-તાલમેલ) દાખવે છે.	3.18a ચોકસાઈ અને નિયંત્રણ સાથે સુક્ષ્મ શારીરિક હલનચલન સંતુલન (Fine motor skill) દાખવે છે. 3.18b સીધી લાઈનમાં કાપવું, રેડવું, બટન ખોલ બંધ કરવા જેવાં જટીલ કામમાં તાલમેલભર્યું હલનચલન કરે છે. 3.18c	4.18a ચિત્રકામ, રંગકામ, કોલાજ જેવી કલા પ્રવૃત્તિઓ માટે કુશળતા અને નિયંત્રણ સાથે સુક્ષ્મ હલનચલન સંતુલન કૌશલ્ય દાખવે છે. 4.18b લેખન, કાતરનો ઉપયોગ, બટન ખોલ બંધ કરવાં, બુટની દોરી બાંધવી વગેરે	5.18a લેખન, ચિત્રકામ, રંગકામ જેવી સુક્ષ્મ હલનચલન માંગતી પ્રવૃત્તિઓમાં ચોકસાઈ દાખવે છે. 5.18b લેખન, રંગકામનાં સાધનો વપરાતી વખતે તાલમેલવાળું હલનચલન કરે છે. 5.18c	6.18a લેખન, ચિત્રકામ, રંગકામ જેવી સુક્ષ્મ હલનચલન માંગતી પ્રવૃત્તિઓમાં ચોકસાઈ દાખવે છે. 6.18b લેખન, રંગકામનાં સાધનો વપરાતી વખતે તાલમેલવાળું હલનચલન કરે છે. 6.18c

		<p>લેખન, ચિત્રકામ માટે સાધન પર યોગ્ય પક્કડ (તર્જની/ પહેલી આંગળી અને અંગુઠા વડે વસ્તુ પકડવી) સાથે સાધનનો ઉપયોગ કરે છે.</p>	<p>માટે સંકલીત હલનચલન કરે છે.</p> <p>4.18c પેન્સિલ બરાબર પકડે, આંખ- હાથ સંકલનની જરૂર પડે તેવું સુક્ષ્મ અને નિયંત્રણ સાથેનું આંગળીઓ અને હાથનું હલનચલન કરે (દા.ત. ઓછું ઢોળાય તે રીતે નાના મોઢાવાળી બોટલમાં પાણી ભરવું, આકારોની છાપ દોરવી).</p>	<p>લેખન અને ચિત્રકામનાં વિવિધ સાધન વાપરતી વખતે નિયંત્રણ અને યોગ્ય ભાર જાળવે છે.</p>	<p>ધોરણ મુજબ સાધન અને જટિલ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતી વખતે નિયંત્રણ અને ચોકસાઈ દાખવે છે. (જેમ કે, મોઝેક બનાવવા કાગળના ઝીણા ટુકડા કાતરે, ગોઠવે, કી બોર્ડ વાપરવા જેવી પ્રવૃત્તિ)</p>
--	--	--	--	---	--

વિકાસાત્મક ઉદ્દેશ 2

બાળકો અસરકારક પ્રત્યાયક/સંભાષણ કર્તા બને (EC) - ભાષા

બોલવું અને સાંભળવું	અર્થગ્રહણ સાથેનું વાચન	સહેતુક લેખન
<ul style="list-style-type: none"> ● અર્થગ્રહણ સાથે સાંભળવું ● સર્જનાત્મક સ્વ-અભિવ્યક્તિ અને વાતચીત ● ભાષા અને સર્જનાત્મક વિચારણા ● શબ્દભંડોળનો વિકાસ ● સંવાદ અને વાતચીતનું કૌશલ્ય ● ભાષાના સાર્થક ઉપયોગો	<ul style="list-style-type: none"> ● પુસ્તકો સાથે જોડાણ ● પ્રિન્ટ ચેતના અને અર્થનિર્માણ ● વાંચવાનો અભિનય (પ્રારંભિક વાચન) ● ધ્વનિ જાગૃકતા ● ધ્વનિ- ચિહ્ન સહસબંધ ● અનુમાન અને પૂર્વઅનુભવોનો જ્ઞાન સાથેનો ઉપયોગ ● આનંદ અને જુદાં જુદાં હેતુસર સ્વતંત્ર વાંચન	<ul style="list-style-type: none"> ● પ્રારંભિક સાક્ષરતાના કૌશલ્ય ● સ્વ-અભિવ્યક્તિ માટે લેખન ● અક્ષર અને ધ્વનિઓ વિશેના પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે, લખવા માટે જુદા જુદા અક્ષરો જોડી નવા શબ્દો બનાવે (સાર્થક કે નિરર્થક) (Inventive spelling) ● પરંપરાગત રીતે લખવા પ્રયત્ન કરે ● ચિત્ર કે શબ્દ અને અર્થપૂર્ણ વાક્યો સાથે વાંચીને પ્રતિક્રિયા આપે ● પ્રાસવાળા શબ્દો લખે

		<ul style="list-style-type: none"> ● નામ અને ક્રિયા સૂચવતા શબ્દોનો ઉપયોગ કરીને અર્થપૂર્ણ વાક્યો લખે ● મિશ્રભાષાના સંકેતોનો ઉપયોગ કરી પોતાને અભિવ્યક્તિ કરવા માટે સંદેશા લખે ● વર્ગખંડની પ્રવૃત્તિઓમાં અને પોતના ઘરે જુદા જુદા હેતુ માટે અર્થપૂર્ણ રીતે લખે જેમ કે યાદી બનાવવી, વડીલોને અભિવાદન કરવું, મિત્રોને આમંત્રણ/સંદેશો લખે
--	--	--

પ્રથમ ભાષા

1 પ્રિ સ્કૂલ 1	2 પ્રિ સ્કૂલ 2	3 બાળવાટિકા	4 ધોરણ 1	5 ધોરણ 2	6 સ ધોરણ 3
<p>ECL 1. 1.1a ઘરની/ પોતાની ભાષામાં પરિચિત/ અપરિચિત બાળકો/ મોટાઓ સાથે ટૂંકી વાતચીત/ સંવાદ કરવા પ્રયત્ન કરે છે.</p> <p>ECL 1. 1.1.b વાતચીત વખતે ઈશારા, સંકેત, હાવભાવ સમજવા પ્રયત્ન કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 2.1 ઘરે તથા શાળામાં નવા મિત્રો, અપરિચિત શિક્ષક, શાળાની વ્યક્તિઓ, બીજા મોટાઓ સાથે વાતચીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 3.1 ઘરે તથા શાળામાં નવા મિત્રો, અપરિચિત શિક્ષકો, શાળાની અન્ય વ્યક્તિઓ, બીજા મોટાઓ સાથે પોતાની ભાષામાં વાતચીત કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 4.1 પોતાની જરૂરિયાત જણાવવા, માહિતી મેળવવા અને પ્રશ્નો પૂછવા ઘરની અને શાળાની ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 5.1 પોતાનો મત જણાવવા માટે જુદા જુદા હેતુસર પ્રશ્નો પૂછવા શાળાની ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે.</p>	<p>1 6.1 પોતાના ગમા- અણગમા વ્યક્ત કરવા, પરિચિત રેડિયો/ ટીવી કાર્યક્રમ/ ઘટના/પ્રસંગ અંગે પ્રતિક્રિયા કરવા માટે પોતાની/ શાળાની ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે.</p>
<p>ECL 1. 1.2 મોટા અક્ષરવાળા ચિત્ર પુસ્તકો (બીગબુક)/ પોસ્ટરનું</p>	<p>ECL 1. 2.2 વર્ગખંડમાં પ્રાપ્ય બાળસાહિત્યનું રસપૂર્વક અવલોકન</p>	<p>ECL 1. 3.2 વાંચન કોર્નરમાંથી પુસ્તક પસંદ કરે અને ચિત્રોની મદદથી</p>	<p>ECL 1. 4.2 વાંચન કોર્નરમાંથી પુસ્તકો પસંદ કરે અને ચિત્રોની મદદથી</p>	<p>ECL 1. 5.2 પરિચિત વાર્તાના પાત્રો વિશે વાત કરે. પોતાના ગમતા</p>	<p>ECL 1. 6.2 વાર્તા / કવિતા કહેતી/ગાતી વખતે આગળ વધારે છે.</p>

રસપૂર્વક અવલોકન કરે છે.	કરે અને તેમના વિશે બીજા બાળકો સાથે વાતચીત કરે છે.	વાર્તા સમજવા પ્રયત્ન કરે, લેખિત સામગ્રી વિશે અનુમાન કરે છે.	વાર્તા વિશે વાતચીત કરે/ વાર્તા કહે છે.	પાત્રનું ચિત્ર દોરે અને તેનું નામ લખે છે.	
ECL 1. 1.3a શારીરિક હાવભાવ વડે ગમો-અણગમો વ્યક્ત કરે છે. ECL 1. 1.3b પોતાની આસપાસના પ્રાણી/પક્ષીઓ સાથે રમતી વખતે અને વાત કરતી વખતે તેમના પ્રત્યે લાગણી વ્યક્ત કરે છે.	ECL 1. 2.3 રમત રમતમાં જુદા જુદા અવાજ કાઢે . જેમ કે, પેન્સિલને ટ્રેન/ સ્કુટર તરીકે ઉપયોગ કરીને એન્જીન/ હોર્નનો અવાજ કાઢે છે.	ECL 1. 3.3 વાંચી સંભળાવેલ વાર્તા/ કવિતા બાબતે પોતાનો અનુભવ પોતાની ભાષામાં કહે, તે વિશે મિત્રો સાથે વાતચીત કરે છે.	ECL 1. 4.3a વાંચેલી/ પરિચિત વાર્તાઓ સાથે અંગત અનુભવોને જોડે અને પોતાના શબ્દોમાં તેના વિશે વાત કરે છે. ECL 1. 4.3.b પોતાની ગમતી રમતો માટે કેટલાક નિયમો બનાવે છે.	ECL 1. 5.3a પોતાની ભાષામાં/શૈલીમાં વાર્તાઓ કહે, કવિતાઓ ગાય છે. ECL 1. 5.3b વર્ગખંડ/ શાળાની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે. ECL 1. 5.3.c પોતાની પસંદની વાર્તા કહે છે/ કવિતા ગાય છે.	ECL 1. 6.3a વાતચીત કરતી વખતે પોતાની આસપાસમાંની પરિચિત સામગ્રી જેવી કે કવિતા, વાર્તા, પોસ્ટર, જાહેરાતને અનુભવ સાથે જોડે છે. ECL 1. 6.3.b પરિચિત લખાણ જેવું કે વાર્તા, કવિતા, તેનાં પાત્રો અને તેનાં ચિત્રો વિશે વાત કરે, પ્રશ્નો પૂછે, મંતવ્ય આપે છે. ECL 1.

					6.3.c સવારના અભિવાદન, ઘરના સભ્યો સાથેના સંવાદ વગેરે પ્રવૃત્તિઓ વિશે વાતચીત કરે તથા પોતાની ગમતી પ્રવૃત્તિ વિશે બોર્ડ/ડિસ્ક્રે બોર્ડ/ નોટબુકમાં વર્ણન કરે છે, થોડાક શબ્દો લખે છે.
ECL 1. 1.4a રસપ્રદ કવિતાઓ, જોડકણાં વારંવાર અભિનય સાથે ગાય છે. લયબદ્ધ, પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.	ECL 1. 2.4 રસપ્રદ કવિતાઓ અભિનય સાથે દોહરાવેછે, ગાયછે/પઠન કરે છે; લયબદ્ધ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.	ECL 1. 3.4a પોતાની ભાષામાં રસપ્રદ કવિતાઓ, જોડકણાં યોગ્ય ઉચ્ચાર અને આરોહ- અવરોહ સાથે ગાય છે.	ECL 1. 4.4 પરિચિત કવિતાઓ/ ગીતમાંથી પ્રાસવાળા શબ્દો ઓળખી કાઢે અને પ્રાસવાળા નવા શબ્દો ઓળખે છે.	ECL 1. 5.4 પરિચિત કવિતાઓ/ ગીતમાંથી સરખા પ્રાસવાળા અને સરખા ઉચ્ચારવાળા શબ્દો મૌખિક રીતે બનાવે અને લખે છે.	ECL 1. 6.4a રસપ્રદ અને રમુજી વાર્તા, કવિતા યોગ્ય આરોહ અવરોહ, ઝડપ, પ્રવાહિતા તેમજ યોગ્ય શૈલી સાથે કહે છે. ECL 1. 6.4.b
ECL 1.		ECL 1.			

1.4.b પરિચિત વાર્તા, કવિતામાંથી પ્રાસવાળા શબ્દો, કેટલાક વાક્યો બોલે, ગણગણે છે.		3.4.b પોતાની ભાષામાં પરિચિત કવિતાઓ યોગ્ય ઉચ્ચાર અને લયબદ્ધ ગાય છે.			કોયડા ઉકેલે છે. ભાષાની રમતોમાં રસ કેળવે છે. ગીતો ગાતી વખતે લયની સમજ કેળવે છે.
ECL 1. 1.5 જિજ્ઞાસા અને રસપૂર્વક ચોક્કસ પુસ્તક પસંદ કરે છે અને તેને સમજવા પાનાં ફેરવે છે.	ECL 1. 2.5 મુખ વાંચન દરમિયાન લખાણનો પ્રવાહ અને દિશા સમજવા પ્રયત્ન કરે છે.	ECL 1. 3.5a પોતાને ગમતી વાર્તાનું પુસ્તક વાંચી સંભળાવવા શિક્ષકને આપે છે. ECL 1. 3.5.b ચિત્રમાંની વસ્તુઓનું ધ્યાનપૂર્વક અવલોકન કરે છે, તેના વિશે વાત કરે છે અને નવા શબ્દોના નામ પોતાની રીતે લખે છે.	ECL 1. 4.5 પાનાં આગળ- પાછળ ફેરવતા જઈ (પાઠ્યપુસ્તક અને બાળ સાહિત્યના) લખાણના અર્થ અંગે અનુમાન લગાવે તેમજ અર્થ તારવવા પ્રયત્ન કરે છે.	ECL 1. 5.5.a પરિચિત સંદર્ભમાં પાઠ્યપુસ્તક અને બાળ સાહિત્ય વાંચે છે અને તેના વિશે અનુમાન લગાવે છે. ECL 1. 5.5.b પોતાની પ્રતિક્રિયા, ગમા અણગમા વ્યક્ત કરે છે અને પ્રશ્નો પૂછે છે.	ECL 1. 6.5a વાર્તા વાંચતી અને સમજતી વખતે, જુદા જુદા લખાણમાંથી અપરિચિત શબ્દોનો લખાણ સાથે સંબંધ જોડે છે. ECL 1. 6.5b. પુસ્તકના પાનાં પર

				<p>ECL 1. 5.5.c પરિચિત અને અપરિચિત લખાણ વાંચવા પ્રયત્ન કરે અને તેના વિશે વાત કરે છે. જેમ કે, લખાણ અને ચિત્રો, ધ્વનિ અને ચિહ્નોના જોડાણ વડે અનુમાન લગાવે છે. પૂર્વજ્ઞાન અને અનુભવોની મદદથી શબ્દો ઓળખે છે.</p>	<p>લખેલા અંક વાંચે અને કહે છે. દા.ત. પાનાં નંબર 45, 76, 21</p> <p>ECL 1. 6.5c જુદાં જુદાં લખાણ સમજ સાથે વાંચે છે અને તેના વિશે ટૂંકમાં લખે છે. ઉદા. વર્તમાનપત્રો, બાળ સામયિક વગેરે</p>
<p>ECL 1. 1.6 વર્ગમાં અને ઘરે પ્રિન્ટ જાગરૂકતા અને પ્રારંભિક સાક્ષરતાના કૌશલ્યો પ્રદર્શિત કરે છે. જેમ કે, પોતાના પ્રિય બિસ્કીટ કે ચોકલેટના રેપર પરનું</p>	<p>ECL 1. 2.6a પ્રતિકો અને સંકેતોને ઓળખે છે અને તેણે સંબંધિત વસ્તુ સાથે સાંકળે છે. જેમ કે, એમ્બ્યુલન્સની નિશાની</p>	<p>ECL 1. 3.6 a પ્રિન્ટ સભાનતાની સમજ સાથે વાંચે છે.</p>	<p>ECL 1. 4.6 અનુમાન કરવા અને સમજવા માટે ચિત્ર સાથે લખાણ જોડે છે.</p>	<p>ECL 1. 5.6 ચિત્રવાર્તા/ વાર્તાની ચોપડીમાંથી ઘટનાઓ અને પાત્રો સમજે અને તેમના વિશે લખે છે. (પરંપરાગત લખાણ)</p>	<p>ECL 1. 6.6a જુદી જુદી વાર્તા, કવિતા અને લખાણમાં ભાષાની વિશેષતાઓ (સંજ્ઞાઓ, ક્રિયાસૂચક શબ્દો પુનરાવર્તન, વિરામચિહ્નો) ઓળખે</p>

લખાણ વાંચે છે.	ECL 1. 2.6.b લખાણમાં પોતાનું નામ ઓળખી કાઢે છે.	ECL 1. 3.5.b ઘટનાઓના ક્રમ પ્રમાણે ચિત્રો ગોઠવીને વાર્તા કહે છે. શબ્દ ઓળખે છે.			છે. ECL 1. 6.6b લખતી લખતે સંજ્ઞાઓ, ક્રિયાસૂચક શબ્દો, પુનરાવર્તન, વિરામચિહ્નોનો વગેરેનો ઉપયોગ કરે છે. ECL 1. 6.6c યોગ્ય ગતિ, લય અને તાલ, આરોહ અવરોહ સાથે પરિચિત લખાણ વાંચે છે. જેમકે, મધ્યાહ્ન ભોજન ચાર્ટ, વર્ગનું નામ, પ્રિય પુસ્તકનું શીર્ષક.
----------------	--	--	--	--	--

<p>ECL 1. 1.7 ધ્યાનપૂર્વક સાંભળે છે અને પરિચિત શબ્દો અને તેમના ધ્વનિઓનું પુનરાવર્તન કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 2.7 જુદા જુદા શબ્દોમાં આવતાં ચોક્કસ ધ્વનિ ઓળખે છે. જેમ કે પેન, નગારું, મગર માં 'ન' નાં ધ્વનિની ઓળખ.</p>	<p>ECL 1. 3.7 પરિચિત વાર્તાઓ, કવિતાઓમાં પુનરાવર્તિત થતા ધ્વનિઓ-શબ્દો ઓળખે છે.</p>	<p>ECL 1. 4.7 આસપાસના પરિવેશ (ઘર, શાળા, પાડોશ) માં જોવા મળતાં પશુ- પક્ષીઓ વિશે વાત કરે છે અને પોતાના શબ્દોમાં તેમના વિશે લખે છે.</p>	<p>ECL 1. 5.7 કવિતાઓ, વાર્તાઓ અને બીજા લખાણોમાંના પાત્રો અને ઘટનાઓ વિશે વાત કરે છે.</p>	<p>ECL 1. 6.7a સવારના અભિવાદન અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે અને તેના વિશે વાત કરે છે.</p> <p>ECL 1. 6.7.b પોતાની પ્રિય પ્રવૃત્તિ બોર્ડ પર/ડિસ્કે બોર્ડ/નોટબુક પર પ્રદર્શિત કરે છે અને તેના વિશે વાત કરે છે.</p>
<p>ECL 1. 1.8 આસપાસના પરિવેશમાં થતા પરિચિત અવાજ</p>	<p>ECL 1. 2.8 પરિચિત વાર્તાઓ, કવિતાઓમાં પુનરાવર્તિત થતી</p>	<p>ECL 1. 3.8a વાર્તાઓ, કવિતાઓ અને ગીતોમાં પુનરાવર્તિત થતા</p>	<p>ECL 1. 4.8 વાર્તા-કવિતા વાંચતી વખતે અક્ષરના આકાર અને ધ્વનિ</p>	<p>ECL 1. 5.8 યોગ્ય શબ્દો/ વાક્યો (પરંપરાગત લખાણ) અને અભિવ્યક્તિના</p>	<p>ECL 1. 6.8 જુદા જુદા વિષયો ઘટનાઓ, પાત્રો, શીર્ષકો વગેરે વિશે</p>

ઓળખે છે. જેમ કે વરસાદનો અવાજ અને પક્ષીઓનો કલરવ.	ઘટનાઓ સાંભળે છે અને ઓળખે છે.	ધ્વનિઓ અને શબ્દો ઓળખે છે. ECL 1. 3.8b ચિત્ર અને લખાણનો, પૂર્વાનુભવ અને માહિતીનો, અક્ષર અને ધ્વનિના અનુબંધ વગેરેનો ઉપયોગ કરીને લેખિત સામગ્રી વિશે અનુમાન કરે છે.	અંગે જાગરૂકતા દર્શાવે છે અને લખતી વખતે ઉપયોગ કરે છે.	જુદા જુદા સ્વરૂપોનો ઉપયોગ કરીને લખે છે.	અભિવ્યક્તિના જુદા જુદા સ્વરૂપોનો ઉપયોગ કરીને લખે છે.
ECL 1. 1.9 લીટીઓ દોરીને કે સહજ રીતે લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે.	ECL 1. 2.9 સાંકેતિક ચિત્રો દોરીને, આકૃતિઓ, રંગો કદ વગેરે પર ધ્યાન આપીને અભિવ્યક્તિ કરે છે અને તેના વિશે વાત કરે છે.	ECL 1. 3.9 પોતાનું/પોતાના મિત્રોનાં અને આસપાસની વસ્તુઓના નામ પોતાની રીતે લખવામાં અને લખાવવામાં રસ લે છે.	ECL 1. 4.9 પોતે દોરેલાં અને આપવામાં આવેલાં ચિત્રોનાં (Invented spelling) નામ દર્શાવે છે.	ECL 1. 5.9 કલ્પના અને સર્જનાત્મકતા વડે વાર્તા લખીને આગળ વધારે છે.	ECL 1. 6.9 ટૂંકા સંદેશાઓ લખે છે. જેમ કે, મારી સાયકલ ખોવાઈ ગઈ છે. કોઈએ જોઈ હોય કે કોઈને મળે તો મને જાણ કરવી.

દ્વિતીય ભાષા

2 પ્રિ સ્કૂલ 1	2 પ્રિ સ્કૂલ 2	2 પ્રિ સ્કૂલ 3 (બાલમંદિર) 5થી 6 વર્ષ	2 ધોરણ 1	2 ધોરણ 2	2 ધોરણ 3
ECL 2. 1.1 કવિતા, જોડકણાં ગાવામાં ભાગ લે છે.	ECL 2. 2.1 વાતચીત દરમિયાન બીજાની વાત તરફ ધ્યાન આપે છે, સાંભળે છે અને વાતમાં જોડાય છે.	ECL 2. 3.1 બંને ભાષાનો ઉપયોગ કરી પોતાનો પરિચય આપે છે.	ECL 2. 4.1a અંગ્રેજીમાં શબ્દો, અભિવાદન, વિનમ્ર અભિવ્યક્તિ સાંભળે છે અને અંગ્રેજી/ધરની ભાષામાં પ્રતિભાવ આપે છે. જેમ કે, “તમે કેમ છો? હું	ECL 2. 5.1a સાંભળેલી વાર્તા, તેના પાત્ર વિશે અંગ્રેજી/ ધરની ભાષામાં શાબ્દિક રીતે ગમો અણગમો વ્યક્ત કરે છે.	ECL 2. 6.1a વાર્તા અને પાત્રો વિશે અંગ્રેજી/ધરની ભાષામાં પ્રશ્નો પૂછે છે.

			<p>મજામાં છું; આભાર”</p> <p>ECL 2. 4.1.b વર્ગખંડમાં ઉપલબ્ધ લખાણ (પ્રિન્ટ) વિશે વર્ગખંડમાં વાત કરે છે.</p>	<p>ECL 2. 5.1b 'Shut the door; Bring me the books' જેવી સાદી સૂચનાઓને અનુસરે છે.</p>	<p>ECL 2. 6.1 તેમના વર્ગખંડ અને સામાજિક વાતાવરણમાંથી શબ્દભંડોળ વિકસાવે છે.</p>
<p>ECL 2. 1.2 સંગીત અને હલનચલનની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.</p>	<p>ECL 2. 2.2 ટૂંકી કવિતાઓ અને જોડકણાં ગાય છે.</p>	<p>ECL 2. 3.2 ગીતો અથવા જોડકણાં અભિનય સાથે ગાય છે.</p>	<p>ECL 2. 4.2 કવિતા અને જોડકણાં ગાય છે તથા પઠન કરે છે અને ચિત્રો દોરે છે.</p>	<p>ECL 2. 5.2 કવિતા, જોડકણાં અભિનય સાથે ગાય છે અને નવા પ્રાસવાળા શબ્દો બનાવે છે.</p>	<p>ECL 2. 6.2 વ્યક્તિગત/ સામૂહિક રીતે કવિતાઓ લય અને તાલ,</p>

					આરોહ - અવરોહ અને પ્રવાહિતા સાથે ગાય છે.
ECL 2. 1.3 દ્વિભાષી વાર્તાઓને આનંદપૂર્વક સાંભળે છે.	ECL 2. 2.3 દ્વિભાષી લખાણવાળી ચિત્રવાર્તાઓ સાંભળે છે.	ECL 2. 3.3 વાંચન કોર્નરમાં દ્વિભાષી સામગ્રીના પાનાં ફેરવે છે.	ECL 2. 4.3 વાંચન કોર્નરમાંથી પુસ્તકો લઈ વાર્તામાંના ચિત્રો વાંચવા પ્રયત્ન કરે છે.	ECL 2. 5.3 દ્વિભાષામાં વાર્તા વિશે અનુમાન કરે અને પાત્રો વિશે વાત કરે છે.	ECL 2. 6.3 પોતાના પ્રિય વાર્તાના પુસ્તક/ પાત્ર વિશે વાત કરે છે.
ECL 2. 1.4a વાંચનક્ષેત્ર/ સ્મત ક્ષેત્રમાં સમય પસાર કરે છે. ECL 2.	ECL 2. 2.4 દ્વિભાષી પુસ્તકોમાં રસ લે અને તેમના વિશે દ્વિભાષામાં વાત કરે છે.	ECL 2. 3.4 પરિચિત શબ્દો અને અભિવ્યક્તિ વડે પ્રતિભાવ આપે છે.	ECL 2. 4.4 વાર્તા/ કવિતા સંબંધી પ્રશ્નોના દ્વિભાષામાં મૌખિક જવાબ આપે છે.	ECL 2. 5.4 વાર્તા/ કવિતા સંબંધી પ્રશ્નોના ઘરની ભાષામાં, અંગ્રેજી અથવા સાંકેતિક ભાષામાં, મૌખિક અને	ECL 2. 6.4 દ્વિભાષી/ અંગ્રેજી રોલ પ્લે/ નાટકમાં યોગ્ય હાવભાવ સાથે ભાગ લે છે.

1.4b પુસ્તકો, પોસ્ટર, ઉપલબ્ધ વાંચન સામગ્રી, જુએ છે/ ઉથલાવે છે.				લેખિતમાં જવાબ આપે છે. (શબ્દ સમૂહ અથવા ટૂંકા વાક્યોમાં)	
ECL 2. 1.5 આસપાસના પર્યાવરણમાંથી પરિચિત અવાજો ઓળખે છે.	ECL 2. 2.5 કેટલાક અક્ષરો અને ધ્વનિઓ ઓળખે છે.	ECL 2. 3.5 કેટલાક અક્ષરો અને તેમને સંબંધિત ધ્વનિઓ ઓળખે છે.	ECL 2. 4.5 યોગ્ય રીતે અક્ષર લખે છે, પોતાના બનાવેલા શબ્દો લખવા ધ્વનિ-ચિહ્ન જોડાણનો ઉપયોગ કરે છે.	ECL 2. 5.5 આડોશ- પાડોશમાં ઉજવાતા તહેવારો વિશે દ્વિભાષામાં મૌખિક રીતે વાત કરે છે.	ECL 2. 6.5 પોતાની લાગણીઓ વ્યક્ત કરવા શબ્દો/ વાક્યો લખે છે. તેના વિશે ચિત્રો પણ દોરે છે.
ECL 2. 1.6 વાંચનક્ષેત્ર/ રમત	ECL 2. 2.6 લેબલ લગાવેલ	ECL 2. 3.6 પરિચિત	ECL 2. 4.6 આસપાસના	ECL 2. 5.6 વંચાઈ રહેલી	ECL 2. 6.6 વર્ગખંડ/

ક્ષેત્રમાં સમય પસાર કરે છે.	વસ્તુઓ, નામ ઓળખે છે.	ચિહ્ન/સંજ્ઞાઓ ઓળખવા પ્રયત્ન કરે છે.	પરિવેશમાં પરિચિત ચિહ્નો, લોગો અને લેબલ ઓળખે છે.	વાર્તામાં વારંવાર આવતા શબ્દો/ ચિત્રો ઓળખે છે અને તેને લખે/ દોરે છે.	શાળાકીય પરિવેશમાં ઉપલબ્ધ લખાણ (કવિતા પોસ્ટર, ચાર્ટ) વાંચે છે.
ECL 2. 1.7 કેટલાંક પુસ્તકો માટેનો ગમો- અણગમો વ્યક્ત કરે છે.	ECL 2. 2.7 ચિત્રપોથી પસંદ કરે છે, પોસ્ટર વિશે વાત કરે છે.	ECL 2. 3.7 ચિત્રોની મદદથી વાર્તા વિશે અનુમાન કરે છે.	ECL 2. 4.7 વાર્તા વાંચતી વખતે લખાણને ચિત્રો સાથે સાંકળે છે.	ECL 2. 5.7 વાંચતી વખતે અપરિચિત શબ્દો ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરે છે.	ECL 2. 6.7 અંગ્રેજીમાં ટૂંકું લખાણ વાંચે છે.
ECL 2. 1.8 વાંચન ક્ષેત્રમાં શોધખોળ કરે છે અને પુસ્તકોમાં	ECL 2. 2.8 વાર્તાની ચોપડીના પાનાં ફેરવે છે અને આપમેળે વાંચવાનો પ્રયત્ન	ECL 2. 3.8 વાર્તાના સામૂહિક વાંચનમાં ભાગ લે છે.	ECL 2. 4.8 કેટલાંક શબ્દો અને સંજ્ઞાઓ જોડીને પોતાની વાર્તા બનાવે છે.	ECL 2. 5.8 સ્વનિર્મિત વાર્તા માટે પોસ્ટર બનાવે છે.	ECL 2. 6.8 પોસ્ટરની મદદથી વાર્તા કહે છે.

રસ દાખવે છે.	કરે છે.				
ECL 2. 1.9 રમકડાં સાથે રમવાનો અભિનય કરે છે.	ECL 2. 2.9 મિત્રો સાથે રમકડાંની આપ-વે કરે છે અને રમવાનો અભિનય કરે છે.	ECL 2. 3.9 પોતના પ્રિય રમકડાં વિશે વાત કરે છે.	ECL 2. 4.9 વર્ગખંડમાં રમકડું લાવે અને તેનો પરિચય આપે છે.	ECL 2. 5,9 રમકડાં વિશેની પોતાની લાગણી વ્યક્ત કરતું પોસ્ટર બનાવે છે.	ECL 2. 6.9 રમકડાં માટે સંદેશો લખે છે. દા.ત. "You are my best friend."
ECL 2. 1.10 ગીત/ કવિતા કે તેની પંક્તિ/ શબ્દ/ લીટી પોતાની ભાષામાં ગણગણે છે, ગાય છે.	ECL 2. 2.10 કેટલાક શબ્દોના પ્રાસ ઓળખે છે.	ECL 2. 3.10 પ્રાસવાળા નિર્રથક શબ્દો બનાવે છે અને માણે છે.	ECL 2. 4.10 ઉપલબ્ધ લખાણ આધારિત પ્રાસવાળા શબ્દો બનાવે છે.	ECL 2. 5.10 ચોક્કસ પ્રાસવાળા શબ્દોની જોડ લખે છે.	ECL 2. 6.10 ટૂંકા વાક્યો લખવામાં પ્રાસવાળા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે.
ECL 2.	ECL 2.	ECL 2.	ECL 2.	ECL 2.	ECL 2.

1.11 મીણિયા રંગ વડે આડાઅવડા લીટા કરે છે.	2.11 મિત્ર, માતાપિતા કે ભાઈ-બહેન સંલગ્ન કોઈ ઘટના/ પરિસ્થિતિ / લાગણી વ્યક્ત કરતાં ચિત્ર દોરે છે.	3.11 કેટલાક પરિચિત શબ્દો આંકવાનો/ લખવાનો પ્રયત્ન કરે છે.	4.11 એક જ અક્ષરથી શરુ થતા શબ્દ લખે છે.	5.11 કદ, આકાર, રંગ, વજન સાથે સંકળાયેલ big, small, round, pink, red, heavy, light, soft જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે.	6.11 પરિચિત શબ્દોનો ઉપયોગ કરી વાક્યો લખે છે.
ECL 2. 1.12 આસપાસના વાતાવરણમાંથી પાંદડા, સળીઓ, કાંકરા, પીંછા જેવી વસ્તુઓ એકઠી કરે અને તેમના વિશે દ્વિભાષામાં વાત કરે છે.	ECL 2. 2.12 વર્ગખંડમાંના પોસ્ટર અને બીજા લખાણ ધ્યાનથી જુએ અને તેમના વિશે વાત કરે છે.	ECL 2. 3.12 નજીકના વાતાવરણમાંની વસ્તુઓ ઓળખે છે.	ECL 2. 4.12 બ્લેકબોર્ડ/ ખુરશી/ વાંચન કોર્નર જેવી વસ્તુઓ/ જગ્યાને લેબલ આપે છે.	ECL 2. 5.12 પાઠ્યપુસ્તક સિવાયની સામગ્રી જેમ કે બાળ સામાયિક વાંચે છે.	ECL 2. 6.12 દ્વિભાષામાં સચિત્ર ટૂંકા સંદેશા લખે છે.

ECL 2. 1.13 ટૂંકા ગાળા માટે કાર્ટૂન ફિલ્મ જુએ છે.	ECL 2. 2.13 પ્રિય કાર્ટૂન/ ફિલ્મ માણે છે.	ECL 2. 3.13 વય પ્રમાણેનાં કાર્ટૂન/ ફિલ્મ માણે છે.	ECL 2. 4.13 કાર્ટૂન/ ફિલ્મમાં પોતાને ગમેલી બાબત જણાવે છે.	ECL 2. 5.13 કાર્ટૂન/ ફિલ્મ વિશે ટૂંકા વાક્યો લખે છે. પોતાના વિશે ટૂંકા વાક્યો લખે, પૂર્ણ વિરામ સાથે છે.	ECL 2. 6.13a પૂર્ણ વિરામ અને પ્રશ્નાર્થ ચિહ્નનો ઉપયોગ કરી નાના વાક્યો લખે છે. 6.13 પારિવારિક ગામ/ નજીકના બગીચા/ બજારની મુલાકાત બાબતે દ્વિભાષામાં ટૂંકમાં લખે છે.
ECL 2. 1.14 ગીતો અને જોડકણાં ગાવામાં જોડાય છે.	ECL 2. 2.14 પક્ષીઓ/ વૃક્ષો/ પ્રાણીઓ વિશેનાં ટૂંકાં ગીત અને	ECL 2. 3.14 પક્ષીઓ/ પ્રાણીઓ/ વૃક્ષો પ્રત્યે લાગણી	ECL 2. 4,14 પક્ષી/ પ્રાણી/ વૃક્ષ વગેરે પ્રત્યેની પોતાની લાગણી/	ECL 2. 5.14 કવિતા,, વાર્તા અને આસપાસના પર્યાવરણ (પક્ષી,	ECL 2. 6.14 પોસ્ટર વિશે રજૂઆત કરવા જૂથ સાથે મળીને

	જોડકણાં ગાય છે.	વ્યક્ત કરે છે.	વિચાર વ્યક્ત કરે છે.	છોડ,બગીચો વગેરે) બાબતે ચિત્ર દોરે, શબ્દો કે ટૂંકા વાક્યો લખે છે.	કામ કરે છે.
ECL 2. 1.15 મિત્રો, શાળા વગેરે વિશે વાત કરે છે.	ECL 2. 2.15 ચિત્રો દ્વારા પોતાની વિચાર વ્યક્ત કરે છે.	ECL 2. 3.15 સંદેશાના પ્રત્યાયન માટે ચિત્ર દોરે છે.	ECL 2. 4.15 પોતાના મિત્રમાટે કાર્ડ બનાવે, તેમાં સંદેશ લખે છે.	ECL 2. 5.15 પોતાને અભિવ્યક્ત કરવા સાદા, ટૂંકા વાક્યો બનાવે અને શબ્દો વચ્ચે યોગ્ય જગ્યા રાખી લખે છે.	ECL 2. 6.15 શાળા/ વર્ગખંડ/ બગીચો/ રમતનું મેદાન વગેરે માટે ઉપયોગી સંદેશ બનાવે છે.

વિકાસાત્મક ઉદ્દેશ ૩: બાળકો જાતે શીખે અને પોતાના નજીકના પર્યાવરણ સાથે જોડાય (II)

મૂખ્ય ક્ષમતાઓ:

સંવેદી વિકાસ • દ્રષ્ટિ, અવાજ, સ્પર્શ, ગંધ, સ્વાદ	બોધાત્મક કૌશલ • અવલોકન, ઓળખ, સ્મૃતિ, જોડાણ, વર્ગીકરણ,	પર્યાવરણ સંબંધી સંકલ્પનાઓ • કુદરતી: પ્રાણી, પક્ષી, ફળ, શાકભાજી,
---	--	--

		ભાત, ક્રમિક વિચારણા, સર્જનાત્મક ચિંતન, વિવેચનાત્મક ચિંતન, સમસ્યા ઉકેલ, તાર્કિક ચિંતન, જિજ્ઞાસા, પ્રયોગશીલતા, શોધખોળ		અનાજ	<ul style="list-style-type: none"> ભૌતિક: પાણી, હવા, ઋતુ, સૂર્ય, ચંદ્ર દિવસ અને રાત સામાજિક: પોતે, કુટુંબ, વાહનવ્યવહાર, તહેવાર, સમાજ, સહાયકો વગેરે
સંકલ્પના ઘડતર	<ul style="list-style-type: none"> રંગ, આકાર, અંતર, માપન, કદ, લંબાઈ, વજન, ઊંચાઈ, સમય આકાર, કદ, સ્થાન, દિશા, હિલચાલની સમજ એક એક સંગતતા (One to one correspondence) 	સંખ્યા જ્ઞાન	<ul style="list-style-type: none"> ગણે અને કેટલા છે તે કહે સંખ્યાની ઓળખ દસ સુધીના ક્રમિક સંખ્યાના ક્રમની સમજ 	ગાણિતિક ક્રિયાઓ	<ul style="list-style-type: none"> સરવાળા બાદબાકી ગુણાકાર ભાગાકાર
માપન	<ul style="list-style-type: none"> લંબાઈ, દળ, જથ્થો, તાપમાન 	આકાર	દ્વિપરિમાણીય, ત્રિપરિમાણીય, સીધી લીટી, વાંકી લીટી, સપાટ અને ખરબચડી સપાટી	<ul style="list-style-type: none"> ડેટા હેન્ડલિંગ / માહિતી નિયમન તરાઈ/Pattern કેલેન્ડરની પ્રવૃત્તિ તકનિકીનો ઉપયોગ 	
પ્રિ સ્કૂલ 1	પ્રિ સ્કૂલ 2	બાલવાટિકા	ધોરણ 1	ધોરણ 2	ધોરણ 3
IL1.1 પર્યાવરણનું અવલોકન કરવા અને સમજવા માટે બધી ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ	IL2.1 પર્યાવરણનું અવલોકન કરવા અને તેની સમજ માટે પાંચ ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે.	IL3.1 પર્યાવરણનું અવલોકન કરવા અને તેની સમજ માટે બધી ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ કરે છે.	IL4.1 નજીકના પર્યાવરણની વસ્તુઓનાં બારીક લક્ષણ જેવાં કે રંગ, અવાજ, તેમની સપાટી કે ત્વચા વગેરે	IL5.1 આસપાસના પર્યાવરણમાંની વસ્તુઓ, છોડ, પ્રાણી વગેરેનું અવલોકન કરી શકાય તેવી	IL6.1 આસપાસના પર્યાવરણમાંથી પાંદડાં, વૃક્ષની છાલ, પ્રાણી, પક્ષી વગેરેનાં અવલોકી શકાય તેવાં

કરે છે.			નોંધે અને તેનું વર્ણન કરે છે.	વિશેષતા ઓળખે છે.	વિશેષતા ઓળખે છે.
IL1.2 પરિચિત વ્યક્તિઓ, વસ્તુઓ, અવાજ, ચિત્રો, પ્રાણી, પક્ષી ઓળખે અને તેમનાં નામ કહે છે.	IL2.2 પરિચિત વ્યક્તિઓ, વસ્તુઓ, અવાજ, ચિત્રો, પ્રાણી, પક્ષીનું વર્ણન કરે છે.	IL3.2 આસપાસના પર્યાવરણનાં વસ્તુઓ, અવાજ, પ્રાણી, પક્ષીનાં સૂક્ષ્મ/ બારીક વિશેષતા નોંધે અને તેનું વર્ણન કરે છે.	IL4.2 a અડોશપાડોશના પર્યાવરણમાંના છોડ, વસ્તુઓ, અવાજ, પ્રાણી, જાહેરાતના બોર્ડ પાર નિશાની/ સંજ્ઞાઓ ઓળખે છે.	IL5.2 a નજીકના પર્યાવરણમાની વસ્તુઓ, નિશાનીઓ, જગ્યાઓ, સામાન્ય પ્રવૃત્તિઓ ઓળખે છે.	IL6.2 a ઘર/શાળા/ અડોશપાડોશમાંની વસ્તુઓ, નિશાનીઓ, જગ્યાઓ, પ્રવૃત્તિઓ ઓળખે છે.
			IL4.2 b વડીલોની મદદથી દિશા ઓળખે અને જગ્યાનું રેખાચિત્ર દોરે છે.	IL5.2 b દિશા ઓળખે અને ચિત્ર, રેખાચિત્રમાં પોતાનું ઘર, શાળા શોધી કાઢે છે.	IL6.2 b દિશા ઓળખે, સાદા નકશામાં મૌખિક નિશાની/ સંજ્ઞા વડે વસ્તુ કે જગ્યા (ઘર/ વર્ગખંડ/ શાળા) શોધી કાઢે છે.
IL1.3 a એકસાથે જોયેલી 2-3 વસ્તુ યાદ રાખે અને ફરી તે જણાવી શકે છે.	IL2.3 a એકસાથે જોયેલી 3-4 વસ્તુ યાદ રાખે અને ફરી તે જણાવી શકે છે.	IL3.3 a એકસાથે જોયેલી 4-5 વસ્તુ યાદ રાખે અને ફરી તે જણાવી શકે છે.	IL4.3 a એકસાથે જોયેલી 5-6 થી વધારે વસ્તુઓ યાદ રાખે અને ફરી તે જણાવી શકે છે.	IL5.3 a એકસાથે જોયેલી ઘણીબધી વસ્તુ યાદ રાખે અને તેમાંથી કેટલીકનું પોતાના શબ્દોમાં વર્ણન કરે છે.	IL6.3 a જુદા જુદા સમયે જોયેલી ઘણીબધી વસ્તુઓ યાદ રાખે અને તેમનું વર્ણન કરે છે.
IL1.3 b પરિચિત ચિત્રનો	IL2.3 b પરિચિત વસ્તુના	IL3.3 b પરિચિત વસ્તુના	IL4.3 b પરિચિત વસ્તુના	IL5.3 b આપેલી વસ્તુઓ/	6.3 b

ખૂટતો ભાગ ઓળખે છે.	ચિત્રના ૩ થી ૫ ખૂટતા ભાગને ઓળખે છે.	ચિત્રના ૩ થી ૫ ખૂટતા ભાગને ઓળખે છે.	ચિત્રના ૪ થી ૬ ખૂટતા ભાગને ઓળખે છે.	ચિત્રોની સરખામણી કરે અને તેમની સમાનતા, તફાવત વર્ણવે છે.	આપેલી વસ્તુઓ/ ચિત્રોની સરખામણી કરે અને તેમની સમાનતા, તફાવત વર્ણવે છે.
IL1.4 બે જુદા જૂથની ૩ -૪ વસ્તુઓ એક- એકની સાથે જોડે છે	IL2.4 બે જુદા જૂથની ૪ - ૫ વસ્તુઓ એક - એકની સાથે જોડે છે.	IL3.4 બે જુદા જૂથની ૫ - ૬ વસ્તુઓ એક - એકની સાથે જોડે છે.	સંખ્યાજ્ઞાન તરફી વિકાસ (ગણિતમાં સંખ્યાજ્ઞાનના પ્રગતિ દેખાશે)		
IL1.5 અવલોકી શકાય તેવા કોઈ એક પરિબલને (લંબાઈ, વજન, કદ) આધારે બે વસ્તુઓની સરખામણી કરે છે.	IL2.5 બે પરિબલો જેવાં કે આકાર અને રંગ, આકાર અને કદના આધારે વસ્તુઓની સરખામણી અને વર્ગીકરણ કરે છે. કદ સૂચક શબ્દો (નાનું, મોટું, ઊંચું, નીચું) વડે વસ્તુનું વર્ણન કરે છે.	IL3.5 ત્રણ પરિબલો જેવાં કે આકાર, રંગ અને કદના આધારે વસ્તુઓની સરખામણી અને વર્ગીકરણ કરે છે. સ્થાનવાચક શબ્દો (બાજુમાં, અંદર, નીચે ...) યોગ્ય રીતે વાપરી વસ્તુનું વર્ણન કરે છે.	IL4.5 ઘણાબધા પરિબલોને આધારે વસ્તુઓની સરખામણી અને વર્ગીકરણ કરે અને સ્થાન વિશે સ્પષ્ટ સમજ વ્યક્ત કરે છે.	IL5.5 ઘણાબધા પરિબલોને આધારે વસ્તુ/ ચિત્રની સરખામણી અને વર્ગીકરણ કરે અને તેમના ગુણધર્મ વડે તેમનું વર્ણન કરે છે.	IL6.5 વસ્તુઓ/ ચિત્રોનું જુદા જુદા વિભાગોમાં વર્ગીકરણ કરે, સરખામણી કરે અને વર્ગીકરણ માટે ઉપયોગમાં લીધેલા ગુણધર્મોનું વર્ણન કરે છે.
IL1.6 આકાર, કદ, ઘટનાની સંખ્યાને આધારે ૨	IL2.6 આકાર, કદ, ઘટનાની સંખ્યાને આધારે ૩	IL3.6 આકાર, કદ, ઘટનાની સંખ્યાને આધારે ૪	IL4.6 ચોક્કસ ધોરણને આધારે ૫ કરતાં વધારે	IL5.6 આંક, માપ વગેરે ગોઠવવામાં ક્રમિકતા	IL6.6 સંખ્યા, ચઢતો - ઉતરતો ક્રમ અને

થી 3 વસ્તુ / ચિત્રકાર્ડને કોઈ ક્રમિક રીતે ગોઠવે છે.	થી 4 વસ્તુ/ ચિત્રકાર્ડને કોઈ ક્રમિક રીતે ગોઠવે છે.	થી 5 વસ્તુ/ ચિત્રકાર્ડને કોઈ ક્રમિક રીતે ગોઠવે છે.	વસ્તુઓને ક્રમિક રીતે ગોઠવે છે.	અનુસરે છે.	સંખ્યાની પેટર્ન ગોઠવવામાં ક્રમિકતા અનુસરે છે.
IL1.7 જુદી જુદી ઘટનાઓ બનતી હોય તેવી વાર્તા સાંભળે છે.	IL2.7 પોતાના રોજિંદા જીવનની ઘટનાઓ, પોતાના શબ્દોમાં કહે છે.	IL3.7 વાર્તા કહેવાતી હોય ત્યારે ઘટનાઓનો ક્રમ સમજે છે જેમ કે, 'પહેલાં શું થયું?', 'રાત્રે કોણ આવ્યું?' વગેરે	IL4.7 સવાર, બપોર, સાંજ, રાત જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી પોતાની દિનચર્યા સમયના ક્રમમાં કહે છે.	IL5.7 દિવસોની સંખ્યાના આધારે ઘટનાઓનો ક્રમ નક્કી કરે છે. જેમ કે, બાળક ઘર કરતાં શાળામાં વધારે સમય રહે છે કે કેમ?	IL6.7 દિવસો /મહિના / કલાકોની સંખ્યાના આધારે ઘટનાઓનો ક્રમ નક્કી કરે છે.
IL1.8 a રોજિંદા પ્રશ્નો/ સમસ્યાઓ આપમેળે અથવા વડીલોની મદદથી ઉકેલે છે.	IL2.8 a સાદી સમસ્યાઓ માટે ઉકેલ આપે છે.	IL3.8 a સાદી સમસ્યાનો કારણ સાથે ઉકેલ આપે છે.	IL4.8 a સાદી સમસ્યાનો કારણ સાથે ઉકેલ આપે અને સમસ્યા આપમેળે ઉકેલે છે.	IL5.8 a રોજિંદી સાદી પરિસ્થિતિઓમાં સમસ્યા ઉકેલ કરે છે.	IL6.8 a રોજિંદી સાદી પરિસ્થિતિઓમાં જૂથ અને વ્યક્તિગત રીતે સમસ્યા ઉકેલ કરે છે.
IL1.8b આસપાસની બાબતો વિષે જિજ્ઞાસા દર્શાવે છે અને તેને સંબંધિત પ્રશ્નો પૂછે છે.	IL2.8 b આસપાસની બાબતો વિષે જિજ્ઞાસા દર્શાવે છે અને તેને સંબંધિત પ્રશ્નો પૂછે છે. (સંબંધિત સંકલ્પનાઓ વિકસાવે)	IL3.8 b પર્યાવરણ અંગે શોધખોળ કરે (સમજે) અને તેમનો જુદી જુદી રીતે ઉપયોગ કરે, પ્રશ્નો પૂછે, શોધે, અને પોતાનું મંતવ્ય ઘડે અને અનુમાન કરે છે.	IL4.8 b પર્યાવરણ બાબતે જિજ્ઞાસા અને રસ દાખવે, પ્રયોગ કરવામાં અને શોધખોળમાં રસ દાખવે, તારણો કાઢે અને અનુમાન કરે છે.	IL5.8 b પર્યાવરણ બાબતે જિજ્ઞાસા અને રસ દાખવે, પ્રયોગ કરવામાં અને શોધખોળમાં રસ દાખવે, તારણો કાઢવામાં અને કારણો વિચારવામાં	IL6.8 b પ્રયોગ કરવામાં અને શોધખોળમાં જિજ્ઞાસા અને રસ દાખવે, વૈજ્ઞાનિક અભિગમ સમજાવે અને વ્યક્ત કરે છે.

				પહેલ કરે છે.	
IL1.8 c પર્યાવરણની ચિંતાઓ (જેમ કે છોડને પાણી પીવડાવવું) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	IL2.8 c પર્યાવરણની ચિંતાઓ (જેમ કે છોડને પાણી પીવડાવવું, ફૂલ ન ચૂંટવા, પ્રાણીઓને નુકસાન પહોંચાડવું નહી...) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	IL3.8 c પર્યાવરણની ચિંતાઓ (જેમ કે પાણીનો બગાડ કરવો નહી, જરૂર ન હોય ત્યારે વિજળીના સાધનો બંધ રાખવાં) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	IL4.8 c પર્યાવરણની ચિંતાઓ (જેમ કે ફૂલ છોડ રોપવા, છોડને નિયમિત પાણી પીવડાવવું, વૃક્ષો વાવી પાણી બચાવવું...) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	IL5.8 c પર્યાવરણની ચિંતાઓ (જેમ કે અનાજનો બગાડ ન કરવો, કચરો કચરાપેટીમાં નાંખવો, પ્રાણી. પક્ષીઓ માટે ખોરાકની વ્યવસ્થા કરવી ...) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.	IL6.8 c પર્યાવરણની સંકલ્પનાઓ (જેમ કે હવા, પાણીના પ્રદુષણ બાબતે, વૃક્ષ કાપવા બાબતે, પ્રાણી. પક્ષીને નુકસાન કરવા બાબતે ચિંતા વ્યક્ત કરવી) બાબતે સભાનતા અને સંવેદના વ્યક્ત કરે છે.
IL1.9 ત્રણ વસ્તુઓ ગણે છે.	IL2.9 પાંચ સુધી વસ્તુઓ ગણે અને તે ગણતરી સમજે છે.	IL3.9 દસ વસ્તુઓ ગણે છે.	ILM4.9 વીસ મૂર્ત અને ચિત્રાત્મક વસ્તુઓ ગણે	ILM5.9 દસના જૂથમાં સો સુધી વસ્તુઓ ગણે	ILM6.9 દસ અને સોના જૂથમાં હજાર સુધીની વસ્તુઓ ગણે
IL1.10 પાંચ સુધીનાં અંક નામ આવતાં હોય તેવી વાર્તા/ કવિતા દોહરાવે છે.	IL2.10 કોઈ ચોક્કસ અંક થી શરૂ કરીને 5 સુધી આગળ કે પાછળની ગણતરી કરે છે.	IL3.10 કોઈ ચોક્કસ અંકથી શરૂ કરીને 9 સુધી, આગળ કે પાછળની ગણતરી કરે છે.	ILM4.10 કોઈ ચોક્કસ અંકથી શરૂ કરીને 20 સુધી આગળ કે પાછળની ગણતરી કરે છે.	ILM5.10 કોઈ ચોક્કસ અંક થી શરૂ કરીને 99 સુધી આગળ કે પાછળની ગણતરી કરે છે.	ILM6.10 કોઈ ચોક્કસ અંક થી શરૂ કરીને 999 સુધી આગળ કે પાછળની ગણતરી કરે છે.
IL1.11	IL2.11	IL3.11	ILM4.11	ILM5.11	ILM5.12

હાથના હલનચલન સાથે 5 સુધીના અંક આવતા હોય તેવાં જોડકણાં દોહરાવે છે. (જેમ કે, અંક જેટલી આંગળીઓ બતાવવી...)	5 સુધી, તરતના અને પછીની સંખ્યા ઓળખે છે.	9 સુધીના અંકોને ઓળખે અને લખે છે.	આંકડા અને શબ્દોમાં સંખ્યા ઓળખે અને 99 સુધી તે રીતે લખે છે.	આંકડા અને શબ્દોમાં સંખ્યા ઓળખે અને 999 સુધી તે રીતે લખે છે.	આંકડા અને શબ્દોમાં સંખ્યા ઓળખે અને 9999 સુધી તે રીતે લખે છે.
-	IL2.12 વસ્તુની હાજરી. ગેરહાજરી અનુભવે છે. (ટેબલ પર એક મીઠાઈ છે, જે ખાઈ જઈશ તો કશું નહિ રહે)	IL3.12 વસ્તુઓ સંખ્યાત્મક રીતે ઘટતી જઈ છેવટે શૂન્ય થઈ જાય છે તે સમજ અભિવ્યક્ત કરે (ઉદા. એક ડાળખી પર ત્રણ પક્ષી છે, એક પછી એક એમ ઉડી ગયાં, છેલ્લે ડાળખી પર એક પણ પક્ષી રહ્યું નહિ)	IL4.12 શૂન્યની સંકલ્પના વિકસે છે.	IL5.12 સ્થાન કિંમત પદ્ધતિમાં શૂન્ય મૂકે છે.	IL6.12 સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકારમાં શૂન્યના ગુણધર્મનો ઉપયોગ કરે છે.
IL1.13 3 સુધીની સંખ્યા માટે બે સંખ્યા સરખાવે છે. 'થી વધારે અને 'થી ઓછું જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે.	IL2.13 5 સુધીની સંખ્યા માટે બે સંખ્યા સરખાવે છે, 'થી વધારે', 'થી ઓછું' જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે.	IL3.13 10 સુધીની સંખ્યા માટે બે સંખ્યા સરખાવે છે. 'થી વધારે', 'થી ઓછું' જેવા શબ્દોનો	IL4.13 20 સુધીના સંખ્યા માટે બે સંખ્યા સરખાવે છે. 'થી મોટું', 'થી નાનું' જેવા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે	IL5.13 બે અંકની સૌથી મોટી અને સૌથી નાની સંખ્યાની સરખામણી કરે છે. અને તેવી સંખ્યા બનાવે (આપેલ અંકનું	IL6.13 ત્રણ અંકની સૌથી મોટી અને સૌથી નાની સંખ્યાની સરખામણી કરે છે. અને તેવી સંખ્યા બનાવે (આપેલ અંકનું

		ઉપયોગ કરે છે.	છે.	પુનરાવર્તન સાથે અને પુનરાવર્તન વગર) છે.	પુનરાવર્તન સાથે અને પુનરાવર્તન વગર) છે.
	II.2.14 5 સુધીની સંખ્યા માટે વસ્તુઓના બે જૂથ ભેગાં કરે અને ફરીથી ગણે છે.	II.3.14 9 સુધીની સંખ્યા માટે વસ્તુઓના બે જૂથ ભેગાં કરે અને ફરીથી ગણે છે.	II.4.14 મૂર્ત વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરી 18 સુધીની સંખ્યા માટે સરવાળાની સંકલ્પ સમજે અને તેનો પોતાના રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગમાં કરે છે.	II.5.14 99 સુધીની સંખ્યા માટે બે અંકની સંખ્યાઓના સરવાળા કરવાની કરે અને રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિમાં/ સમસ્યા નિવારવા તેનો ઉપયોગ કરે છે.	II.6.14 999 સુધીની સંખ્યા માટે સરવાળા કરવાની પ્રયત્નિત રીતનું મહત્વ સમજે અને દાખલા ગણવામાં તથા રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિ અને સમસ્યા નિવારવા તેનો ઉપયોગ કરે છે.
	II.2.15 કોઈ જુથમાંથી 5 સુધીની વસ્તુઓ લે અને વધેલી વસ્તુઓ ગણે છે.	II.3.15 કોઈ જુથમાંથી 9 સુધીની વસ્તુઓ લે અને ફરીથી ગણે છે.	II.4.15 9 સુધીના સંખ્યા માટે મૂર્ત વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરી બાદબાકી કરે અને તે સમજ રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગ કરે છે.	II.5.15 99 સુધીની સંખ્યા માટે બે અંકની સંખ્યાઓની બાદબાકી કરવાની પોતાની રીત વિકસાવે રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિમાં/ સમસ્યા નિવારવા તેનો ઉપયોગ કરે છે.	II.6.15 999 સુધીની સંખ્યા માટે બાદબાકી કરવાની પ્રયત્નિત રીતનું મહત્વ સમજે અને રોજિંદા જીવનની પરિસ્થિતિમાં/ સમસ્યા નિવારવા તેનો ઉપયોગ કરે છે.

	ILM4.16 સરવાળા અને બાદબાકી વચ્ચેના સંબંધની સમજ કેળવે છે.	ILM5.16 સરવાળા અને બાદબાકી વચ્ચેના સંબંધની સમજનું મહત્વ સમજે અને વ્યવહારમાં તથા દાખલ ગણવામાં તેનો ઉપયોગ કરે છે.	ILM6.16 સરવાળા અને બાદબાકી વચ્ચેના સંબંધની સમજનો ઉપયોગ કરી 3 અંકની સંખ્યાના દાખલા ગણે છે.
	ILM 4.17 10 સુધીની સંખ્યા વડે વધુમાં વધુ 20 જવાબ આવે તે રીતે પુનરાવર્તિત સરવાળા કરવાની વ્યૂહરચના અમલમાં મૂકે છે.	ILM 5.17 ગુણાકારની સંકલ્પના સમજે અને 2,3 અને 4ના ઘડિયા બનાવે અને રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગમાં લે છે.	ILM6.17 5 થી 10 સુધીના ઘડિયા બનાવે અને રોજિંદા વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લે છે.
		ILM 5.18 ભાગાકાર એટલે એક સરખા ભાગ અથવા સરખી વહેંચણી એમ સમજે છે.	ILM 6.18 ભાગાકાર એટલે એક સરખા ભાગ અથવા સરખી વહેંચણીની સમજ વ્યક્ત કરે અને પુનરાવર્તિત બાદબાકી તરીકે ભાગ કરે. દા.ત. 12/3 એટલે 12ને 3ના જૂથમાં વહેંચવા અને એમ

					કરવા 12 માંથી 3ની પુનરાવર્તિત બાદબાકી કરતાં જઈએ તો બાદબાકી 4 વાર કરવી પડે છે એમ તારવે છે.
				ILM 5.19 પરિચિત પરિસ્થિતિ અને સંદર્ભમાં સરવાળાથી ભાગાકાર સુધીની રીતોનો યોગ્ય ઉપયોગ સમજે છે અને દાખલા ગણવા/ વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લે છે.	ILM 6.19 પરિચિત પરિસ્થિતિ અને સંદર્ભમાં સરવાળાથી ભાગાકાર સુધીની રીતોના યોગ્ય ઉપયોગનું પૃથક્કરણ કરે છે અને દાખલા ગણવા/ વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લે છે.
IL 1.20 કવિતા અને વાર્તા વડે નાણાં સંબંધી શબ્દભંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	IL 2.20 ભારતીય ચલણી સિક્કા ઓળખે છે.	IL 3.20 ભારતીય ચલણી નોટો ઓળખે છે.	ILM 4.20 સિક્કાને નોટ વડે 20 રૂપિયા સુધીની રકમ બનાવે છે.	ILM 5.20 સિક્કાને નોટ વડે 100 રૂપિયા સુધીની રકમ બનાવે છે.	ILM 6.20 જૂથ બનાવીને કે જૂથ વગર નાની રકમના (500 સુધીની) સરવાળા બાદબાકી કરે છે.
IL 1.21 કવિતા, વાર્તા, કોયડા,	IL 2.21 બે વસ્તુઓની	IL 3.21 ત્રણ વસ્તુઓની	ILM 4.21 આંગળી, હાથ, પગલાં	ILM 5.21 પેન્સિલ, સળીયો,	ILM 6.21 સેન્ટિમીટર, મીટર

રમૂજ દ્વારા લંબાઈ સંબંધી શબ્દસંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	સરખામણી લંબાઈ વડે કરે છે. જેમ કે, 'થી લાબું', 'થી ટૂંકું', 'થી ઊંચું', 'થી નીચું'	લંબાઈને આધારે સરખામણી કરે છે. જેમ કે, 'સૌથી લાબું', 'થી લાબું', 'સૌથી ટૂંકું', 'થી ટૂંકું'	જેવા અનિયમિત માપવાળા, પ્રમાણભૂત ન હોય તેવા એકમો વડે ટૂંકી લંબાઈનો અંદાજ લગાવે અને માપે છે.	દોરી જેવાં નિયમિત માપવાળા, પ્રમાણભૂત ન હોય તેવાં એકમો વડે લંબાઈ અને અંતરનો અંદાજ લગાવે, માપે છે.	જેવા પ્રમાણભૂત એકમો વડે લંબાઈ અને અંતરનો અંદાજ લગાવે, માપે અને તેમનો પરસ્પર સંબંધ સમજે છે.
IL 1.22 કવિતા અને વાર્તા વડે વજન સંબંધી શબ્દસંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	IL 2.22 કવિતા, વાર્તા, કોયડા, રમૂજ દ્વારા વજન સંબંધી શબ્દસંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	IL 3.22 બે વસ્તુની વજનના સંદર્ભે સરખામણી કરે છે, જેમ કે. 'થી વજનદાર', 'થી હલકું'	ILM 4.22 ત્રણ વસ્તુની વજન સંદર્ભે સરખામણી કરે છે, જેમ કે, 'સૌથી વજનદાર', 'થી વજનદાર'	ILM 5.22 સાદા ત્રાજવા વડે વસ્તુઓની 'થી વજનદાર', 'થી હલકું' એમ સરખામણી કરે છે.	ILM 6.22 સાદા ત્રાજવા તથા ગ્રામ, કિલોગ્રામ જેવા પ્રમાણભૂત એકમ વડે રોજિંદા સંદર્ભની વસ્તુઓનું વજન કરે છે.
IL1.23 કવિતા અને વાર્તા વડે ગુંજાશ સંબંધી શબ્દસંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	IL 2.23 કવિતા, વાર્તા, કોયડા, રમૂજ દ્વારા ગુંજાશ સંબંધી શબ્દસંડોળનો ઉપયોગ કરે છે.	IL 3.23 બોટલ, પ્યાલા, ડોલ જેવી બે વસ્તુઓની ગુંજાશની સરખામણી કરે છે.	ILM 4.23 કપ, ચમચી, પવાલું જેવાં નિયમિત માપવાળા, પ્રમાણભૂત ન હોય તેવા એકમો વડે વાસણો/ પાત્રોની ગુંજાશનો અંદાજ લગાવે, માપે છે.	ILM 5.23 કપ, ચમચી, પવાલું જેવાં નિયમિત માપવાળા, પ્રમાણભૂત ન હોય તેવા એકમો વડે વાસણો/ પાત્રોની ગુંજાશની સરખામણી કરે છે.	ILM 6.23 પાત્રોની ગુંજાશનો અંદાજ અને સરખામણી લિટરના સંદર્ભે કરે, જેમ કે એક ડોલમાં 15 બોટલ પાણી સમાય છે.
			ILM 4.24 વસ્તુઓ અને	ILM 5.24 વરાળ, ઘનતા જેવી	ILM 6.24 થર્મોમીટર વડે

			હવામાન વગેરે માટે ગરમ, ઠંડુ જેવા શબ્દોનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે.	માપી શકાય તેવા પરિબલો વડે વસ્તુઓની 'થી ગરમ', 'થી ઠંડુ' એમ સરખામણી કરે છે.	તાપમાન માપે છે.
IL1.25 દડો, જૂતાંનું ખોખું, બર્થ ડે કેક, આઈસ્ક્રીમ કોન જેવા મૂળભૂત આકાર ઓળખે છે.	IL2.25 જુદા જુદા ઘન આકારોના ભૌતિક લક્ષણો પોતાની ભાષામાં કહે છે. જેમ કે: દડો ગબડે અને તેને ખૂણા ન હોય, ખોખું સરખે અને તેને ખૂણા હોય છે.	IL3.25 સમતલ પર દ્વિ-પરિમાણીય છાપને ત્રિ પરિમાણીય વસ્તુ સાથે યોગ્ય રીતે જોડે છે.	ILM 4.25 માપી શકાય તેવા ગુણધર્મો વડે ત્રિપરિમાણીય વસ્તુને ઓળખે છે. જેમ કે: જૂતાંનું ખોખું લંબઘન છે અને તેને 6 બાજુ, 8 ખૂણા છે; દડો ગોળ છે જેને કોઈ ખૂણો કે સપાટી નથી; પેનનું ઢાંકણું નળાકાર છે અને તેને વર્તુળાકાર સપાટી છે	ILM 5.25 પોતાની આસપાસમાંના મૂળભૂત દ્વિ-પરિમાણીય આકાર જેવા કે લંબચોરસ, ત્રિકોણ, વર્તુળ વગેરે ઓળખે છે અને તેમનું વર્ણન કરે. જેમકે: પુસ્તકનાં પાનાં લંબચોરસ છે અને તેમને 4 બાજુઓ, 4 ખૂણા છે; બંગડીની છાપને કોઈ ખૂણો નથી.	ILM6.25 હાથની મુક્ત ગતિથી અથવા કોઈ ધારનો ઉપયોગ કરીને સીધી લીટીને જુદી જુદી (ઉભી, આદિ, ત્રાંસી) રીતે દોરે, રજૂ કરે છે.
		IL3.26 રોજિદા સંદર્ભમાં અડધી રોટલી, અડધું	ILM4.26 રોજિદા જીવનના સંદર્ભ જેવા કે રોટલી/	ILM5.26 રોજિદા જીવનના સંદર્ભ જેવા કે રોટલી/	ILM6.26 વસ્તુઓના સરખા ભાગ અને કાગળને

		પવાલું પાણી એમ શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે.	યાદર/ હાથ રૂમાલ અડધા વાળવા અને કાગળને ગડી કરવાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા અડધા અને આખા વચ્ચેનો સંબંધ જાણે છે.	યાદર/ હાથ રૂમાલ અડધી/ચાર ગડી વાળીને અને કાગળને ગડી કરવાની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા અડધા, આખા અને પા/ ચોથા ભાગ વચ્ચેનો સંબંધ જાણે છે.	ગડી કરીને આપેલા ચિત્રોમાં અડધું, પા/ચોથો ભાગ, પોણો ભાગ ઓળખે છે.
IL1.27 તાળી, ચપટી, પગના તાલ જેવી સાદી તરાહને અનુસરે છે તથા પોતાની રીતે નવી તરાહ બનાવે છે.	IL2.27 પુનરાવર્તિત સાદી તરાહનો એકમ ઓળખીને તે તરાહ આગળ વધારે છે.	IL3.27 પાનાં કે આંગળાં વગેરે જેવી વસ્તુઓની છાપ વડે નવી તરાહ (પેટર્ન) બનાવે છે.	ILM4.27 આકાર, અંક, સંગીત, ધ્વનિ વગેરેનું અવલોકન કરે, તે તરાહ આગળ વધારે અને તેમના જેવી નવી તરાહ બનાવે છે. દા.ત. આકાર/ વસ્તુ/ અંકની ગોઠવણ 1,2,3,4,5... 1,3,5... 2,4,6... 1,2,3,1,2...	ILM5.27 અંકની સંખ્યાનું અવલોકન અને સામાન્યીકરણ વડે તરાહ ઓળખે છે. જેમ કે: ઘડિયા, 1 થી 100 સંખ્યાના ચોકઠાં અથવા પર્યાવરણમાંની વસ્તુઓ.	ILM6.27 ત્રણ અંકની સંખ્યાનું અવલોકન અને સામાન્યીકરણ વડે તરાહ ઓળખે છે. જેમ કે: ઘડિયા, 1થી 1000 અથવા પર્યાવરણમાંની વસ્તુઓ.
IL1.28 કવિતા/ જોડકણાં વડે પોતાના/ પોતાની	IL2.28 સૂચના પ્રમાણે આસપાસમાંથી	IL3.28 આસપાસની પરિસ્થિતિઓના	ILM4.28 ચિત્રો કે અંક એકઠાં કરે, નોંધે અને ચિત્ર	ILM5.28 આપેલ/ ભેગી કરેલ માહિતી પરથી	ILM6.28 ટીક માર્ક કરીને માહિતી એકત્ર કરે,

આસપાસની વસ્તુઓના ભાગનું અવલોકન કરે, ગણે અને તારણ કાઢે છે. જેમ કે બે હાથ, એક નાક.	વસ્તુઓ વીણે, ભેગી કરે છે. જેમ કે: 2 ચમચી આપ.	આધારે નિષ્કર્ષ કાઢે છે. જેમ કે: મારી પાસે લાલ કરતાં ભૂરી પેન વધારે છે.	જોઈને સાદી માહિતી તારવે છે. જેમ કે: બગીચાના ચિત્રમાં બાળક જુદાં જુદાં ફૂલ જોઈ તારવે કે ચોક્કસ રંગના ફૂલ વધારે છે	નિષ્કર્ષ કાઢે છે. જેમ કે: અંજલી કરતાં સમીરના ઘરે વધારે વાહનો છે, ભાવ પત્રકમાં નોટની કિંમત પેન કરતાં વધારે છે	ચિત્રાત્મક રીતે રજુ કરે અને નિષ્કર્ષ કાઢે છે.
IL1.29 આજે, આવતીકાલે, ગઈકાલે જેવા શબ્દો રોજિંદા જીવનમાં વાપરે છે.	IL2.29 ખાસ દિવસો જેવા કે શનિવાર, રવિવાર, તહેવારનો દિવસ, રજા વગેરે ઓળખે છે. જેમ કે: રવિવારે રજા હોય	IL3.29 અઠવાડિયાના વાર અને વર્ષના મહિનાના નામ બોલે છે.	ILM4.29 અઠવાડિયાના વાર અને વર્ષના મહિનાના નામ ઓળખે છે.	ILM5.29 પોતાની રોજિંદી ઘટનાઓ માટે અઠવાડિયાના વાર અને વર્ષના મહિના કેલેન્ડરની મદદથી ઓળખે છે.	ILM6.29 કેલેન્ડરમાં ચોક્કસ તારીખ અને તેને સંબંધિત વાર ઓળખે છે.
IL1.30 ઘરમાં ઉપલબ્ધ તકનિકી સાધનો જેવાં કે ટીવી, રિમોટ, મોબાઇલ વગેરે ને સમજે છે.	IL2.30 ટીવી, મોબાઇલ જેવાં તકનિકી સાધનો પ્રત્યે સભાનતા દાખવે છે.	IL3.30 આસપાસમાં સામાન્ય રીતે ઉપલબ્ધ તકનિકી સાધનોનો ઉપયોગ વર્ણવે છે.	ILM4.30 આસપાસમાં સામાન્ય રીતે ઉપલબ્ધ તકનિકી સાધનોનો ઉપયોગ કરે છે.	ILM5.30 બાળકના સંદર્ભે નવી તકનિકી સાધનો બાબતે કુતુહલ/ રસ દાખવે છે.	ILM6.30 જુદાં જુદાં તકનિકી સાધનોના જ્ઞાનનો રોજિંદા જીવનમાં ઉપયોગ કરે છે.
નોંધ: 1. સરવાળાની સંકલ્પનાનો વિકાસ ચાર વર્ષની ઉંમરેથી શરૂ થાય, જેમ કે પ્રિ.સ્કૂલ ૨ થી. 2. બાદબાકીની સંકલ્પનાનો વિકાસ ચાર વર્ષની ઉંમરેથી શરૂ થાય, જેમ કે પ્રિ.સ્કૂલ ૨ થી.					EVS6.1 નજીકના પર્યાવરણમાં પાંદડાં, ડાળખીઓ, છાલ, પ્રાણી અને

<ol style="list-style-type: none"> 3. સરવાળા અને બાદબાકી વચ્ચેના સંબંધની સંકલ્પના છ વર્ષની ઉંમરે એટલે કે પહેલા ધોરણમાં કેળવાવી શરૂ થાય. 4. ગુણાકારની સંકલ્પના છ વર્ષની ઉંમર પછી એટલે કે ધોરણ 1 પછી વિકસે. 5. ભાગાકારની સંકલ્પના સાત વર્ષ એટલે કે ધોરણ 2 પછી વિકસે છે. 6. તાપમાન માપન સંબંધી સંકલ્પના છ વર્ષ એટલે કે ધોરણ 1 પછી વિકસે છે. 7. અપૂર્ણાંકની સંકલ્પનાની શરૂઆત 5 વર્ષે એટલે કે પ્રિ સ્કૂલ 3 થી થાય છે. 8. જુદા વિષય તરીકે પર્યાવરણ ધોરણ 3થી શરૂ થાય છે. ધોરણ 1 ને 2 માં ભાષા અને ગણિત સાથે પર્યાવરણ સમાવી લેવાયું છે. 	<p>પક્ષીના સામાન્ય અવલોકન કરી શકાય તેવી વિશેષતાઓ ઓળખે છે.</p> <p>EVS6.2 આસપાસમાંના સજીવો/ વસ્તુઓની સામાન્ય વિશેષતાઓ (ગતિ, એક જગ્યાએ સંખ્યાનો જથ્થો, પ્રાણી. પક્ષીઓની ખાનપાનની ટેવો અને અવાજ) ઓળખે છે.</p> <p>EVS6.3 કુટુંબના સભ્યો સાથે અને સભ્યોના અંદરોઅંદરના સંબંધ ઓળખે છે.</p>
---	--

પરિશિષ્ટ ૩

જોખમ અને શમન

જોખમ 1: વિવિધ ફિસ્સેદારો દ્વારા મિશનના લક્ષ્યોના અર્થઘટન અને અમલીકરણમાં સ્પષ્ટતાનો અભાવ		
સૂચવેલા અભિગમો	MOEની સંભવિત ભૂમિકા	ઉદાહરણો અને કેસ અભ્યાસો
<p>અનિવાર્ય છે કે મિશન (એ) અધ્યાયનની નિષ્પત્તિઓનાં લક્ષ્યોને સ્પષ્ટ કરે છે અને (બી) આની સાથે તમામ સિસ્ટમ કાર્યકર્તાને જણાવેલાં લક્ષ્યો સાથે ગોઠવવા માટે મજબૂત સંદેશાવ્યવહાર મિશન છે</p> <p>લક્ષ્યો: વિશિષ્ટ, માપી શકાય તેવું અને સમજવામાં સરળ</p> <ul style="list-style-type: none"> • સિસ્ટમ ગોઠવણી સુનિશ્ચિત કરવા, પ્રગતિને ટ્રેક કરવા અને નિર્ણય લેવામાં સહાય કરવા નિપુણ ભારત મિશનએ ધોરણ 3 ના અંત માટે અધ્યાયનની નિષ્પત્તિઓ ના લક્ષ્યો (અને સંબંધિત સૂચક)ને સ્પષ્ટ રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવા જોઈએ. • આ લક્ષ્યો વિશિષ્ટ, માપી શકાય તેવા અને સમજવામાં સરળ હોવા જોઈએ • જણાવેલા મિશન લક્ષ્યો સાથે સંકળાયેલા બેન્યમાર્ક્સ, મિશનના પ્રથમ વર્ષમાં સ્થાપિત કરવા જોઈએ. આ સંદર્ભમાં એનએએસ 2020 નો સમય અને ડિઝાઇન નિર્ણાયક છે. 	<ul style="list-style-type: none"> • ગ્રેડ 3ના અંત માટે મિશન લક્ષ્યોને સ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટ કરો. દાખલા તરીકે: <ul style="list-style-type: none"> • સાક્ષરતા: ગ્રેડ 3ના અંત સુધીમાં બાળકો સમજ સાથે દર મિનિટે 30 થી 35 સાચા શબ્દો વાંચી શકે છે • સંખ્યા: ગ્રેડ 3ના અંત સુધીમાં બાળકો 3 અંકઉમેરા અને બાદબાકીની સમસ્યાઓ હલ કરી શકે છે તેમજ મૂળભૂત 2ડી આકારને ઓળખી શકે છે • ખાતરી કરો કે દરેક રાજ્ય માટે બેન્યમાર્ક અને લક્ષ્યો સ્થાપિત કરવા માટે એનએએસ 2021ના પરિણામો વહેલી તકે ઉપલબ્ધ થાય. • એનએએસ 2021 પહેલાં વિવિધ ભાષાઓ માટે વાંચન પ્રવાહ બેન્યમાર્ક સ્થાપિત કરવા માટે ઓઆરએફ અભ્યાસ હાથ ધરવાની જરૂર છે • આઇઇસી ઘટક માટે પૂરતું ભંડોળ ઉપલબ્ધ બનાવો 	<p>સિસ્ટમ ગોઠવણી માટે લક્ષ્ય સુયોજિત અને સંદેશાવ્યવહાર</p> <p><u>ઉદાહરણ 1: સ્વચ્છ ભારત અભિયાન</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ખુલ્લામાં શૌચ મુક્ત (ઓડીએફ)નું લક્ષ્ય સરળ, વિશિષ્ટ અને માપી શકાય તેવું છે • મિશનમાં વડા પ્રધાનની આગેવાની હેઠળ બહુવર્ષીય સર્વગ્રાહી સંદેશાવ્યવહાર યોજના હતી, અને તેણે વિવિધ પ્લેટફોર્મ અને માધ્યમોનો લાભ લીધો હતો • આ મિશનમાં આ મુદ્દાને મહત્વ આપવા, ધોરણો અને માન્યતાઓ બદલવા અને વ્યવહારમાં પરિવર્તનનું સંચાલન કરવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું હતું • આઇઇસી પ્રવૃત્તિઓ માટે પૂરતું ભંડોળ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવ્યું છે <p><u>ઉદાહરણ 2: મિશન પ્રેરણા દ્વારા લક્ષ્ય સેટિંગ, ઉત્તર પ્રદેશની સરકાર</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ઉત્તર પ્રદેશની સરકાર દ્વારા મિશન પ્રેરણા એ પાયાના શિક્ષણના પરિણામોને સુધારવા માટેનો એક સર્વગ્રાહી કાર્યક્રમ છે

પરિશિષ્ટ ૪ તુસોમે કાર્યક્રમ

કેન્યા સરકારનો રાષ્ટ્રીય સાક્ષરતા કાર્યક્રમ

પૃષ્ઠભૂમિ: 2012 માં, કેન્યા અત્યંત નબળા પાયાના સાક્ષરતાનાં પરિણામો સાથે શિક્ષણ કટોકટીનો સામનો કરી રહ્યું હતું: પ્રથમ અને બીજા ધોરણના 5 ટકાથી ઓછા બાળકો સરકારના સાક્ષરતા માપદંડને મળ્યા અને 80 ટકા શિક્ષકોએ અગાઉના વર્ષે કોઈ વ્યાવસાયિક વિકાસ સપોર્ટની જાણ કરી ન હતી. એક સફળ પાયલોટ પ્રોગ્રામ (PRAMR) ને અનુસરીને, 2015 માં કેન્યા સરકારે USAID અને DFID ના સહયોગથી, પાંચ વર્ષોમાં ધોરણ 1, 2 અને 3 માં બાળકો માટે સાક્ષરતાનાં પરિણામોને સુધારવા માટે Tusome શરૂ કર્યું. રાષ્ટ્રવ્યાપી કાર્યક્રમ ધોરણ 1-3 માં 70 લાખ વિદ્યાર્થીઓ અને લગભગ 23,000 પ્રાથમિક શાળાઓ ના 70,000 શિક્ષકોને અને 1,500 ઓછા ખર્ચવાળી ખાનગી શાળાઓ સુધી પહોંચ્યા.

કાર્યક્રમના પરિણામો

- અંગ્રેજી વર્ગ 2 માં બિન-વાચક વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી 38% થી ઘટીને 12% અને અસ્ખલિત રીતે વાંચતા વિદ્યાર્થીઓની ટકાવારી 12% થી વધીને 47.2% થઈ
- 70,000 થી વધુ શિક્ષકોએ પુરાવા આધારિત વ્યાવસાયિક વિકાસ મેળવ્યો.
- શાળાઓમાં 24 મિલિયનથી વધુ શિક્ષણ સામગ્રીનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું, જેના પરિણામે 1 :1 વિદ્યાર્થી પાઠ્યપુસ્તક ગુણોત્તર થાયું.
- સરેરાશ, શિક્ષકોએ શાળા વર્ષ દરમિયાન 90 અવલોકનો કર્યા, સિસ્ટમ દેખરેખ/સપોર્ટ અને શિક્ષકો માટે અપેક્ષા સેટિંગમાં મોટો વધારો.

કાર્યક્રમનાં લક્ષ્યો

- કાર્યક્રમનો ધ્યેય કિસ્વાહિલી અને અંગ્રેજી બંનેમાં ગ્રેડ 1 અને 2 માં વાંચનમાં મજબૂત લાભને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે.

સૂચનાત્મક ડિઝાઇન

• 30 કાર્યક્રમ 30 અઠવાડિયાને 3 તબક્કામાં વહેંચે છે: દરેક તબક્કો સાક્ષરતાના ચોક્કસ ઘટક પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

o તબક્કો 1 (અઠવાડિયું 1 થી 6): મૌખિક ભાષા વિકાસ પર ધ્યાન આપો

o તબક્કો II (સપ્તાહ 7 થી 8): વાંચન અને લેખનમાં સંક્રમણ

o ત્રીજો તબક્કો (સપ્તાહ 9 થી 30): વાંચન અને લેખન

• દરેક તબક્કામાં ફોકસનું (ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું) મુખ્ય ક્ષેત્ર હોય છે; જો કે, તે એક સાથે બાળકોમાં અન્ય સાક્ષરતા કુશળતા પણ વિકસાવે છે.

• કાર્યક્રમ સાક્ષરતા માટે સંતુલિત અભિગમને અનુસરે છે, જેમ કે ઉચ્ચારણ જાગૃતિ, અક્ષર જ્ઞાન, અને મૌખિક ભાષા વિકાસ અને વાંચન સમજણ જેવા અર્થ આધારિત કાર્ય જેવા કૌશલ્યો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે.

વર્ગખંડ સંસાધનો

શિક્ષકો માટે વર્ગખંડનાં સાધનો: શિક્ષકોને વ્યાપક શિક્ષક માર્ગદર્શિકાઓ આપવામાં આવે છે

તેમાં નીચેની લાક્ષણિકતાઓ છે:

- 30 અઠવાડિયા માટે દિવસ મુજબ પાઠ યોજનાઓ, દરેક સપ્તાહ માટે 5 પાઠ (દરેક 5 મી યોજના પુનરાવર્તન યોજના છે)
- સાક્ષરતાના તમામ ઘટકોમાં દરેક પાઠ માટે સમય અવધિ
- શબ્દોના અક્ષરનું ચિત્ર અને અવાજ ભળી જવો જોઈએ અને આ પ્રવૃત્તિ શૈક્ષણિક વર્ષ દરમિયાન પૂર્ણ થવાની છે.
- વાર્તાઓ અને અન્ય કોઈપણ સંદર્ભ સામગ્રી વિદ્યાર્થી વર્કબુક સાથે મેપ કરેલી છે.
- શરૂઆતના મહિનાઓ માટે સ્ક્રિપ્ટેડ યોજનાઓ અને વર્ષના ઉત્તરાર્ધ માટે માળખાગત યોજનાઓ
- દરેક પાઠના અંતે હોમવર્ક સૂચના; હોમવર્ક શીટ વિદ્યાર્થી વર્કબુક પર મેપ કરવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થીઓ માટે વર્ગખંડ સંસાધનો

- દરેક વિદ્યાર્થીને વિદ્યાર્થી વર્કબુક આપવામાં આવે છે.
- હોમવર્ક પુસ્તકો જેમાં લેખન અને હસ્તાક્ષર પ્રથા, વય-અનુરૂપ વાર્તાઓ અને બંને ભાષાઓમાં સાક્ષરતા વિકાસને ટેકો આપવા માટે પ્રવૃત્તિઓ સામેલ છે.

રચનાત્મક મૂલ્યાંકન:

- અંગૂઠા ઉપર અને નીચે જેવી વ્યૂહરચનાઓ પાઠ સ્તર પર કાર્યપુસ્તિકામાં એમ્બેડ (સામેલ) કરવામાં આવે છે જેથી વિદ્યાર્થીઓ ખ્યાલ સમજી ગયા છે કે કેમ તે ઝડપથી તપાસવામાં આવે.
- પાઠના "તમે કરો" તબક્કામાં પ્રેક્ટિસ કરવા માટે દૈનિક સ્તરે સ્વતંત્ર રીતે આપેલા પ્રશ્નો ઉકેલવા.
- પુનરાવર્તન અને સુધારણા યોજનાઓ સાપ્તાહિક સ્તરે કાર્યપુસ્તિકામાં આપવામાં આવે છે.

તાલીમ સામગ્રી અને ડિલિવરી:

- **વિષયો:** શિક્ષક તાલીમ સત્રો વાંચન સૂચના (ફોનેમિક જાગૃતિ, વાંચન સમજ, પાઠ આયોજન અને અભ્યાસક્રમ કવરેજ) ના નિર્ણાયક ક્ષેત્રોમાં શિક્ષકોની શિક્ષણશાસ્ત્રની કુશળતા વિકસાવે છે.
- **નિદર્શન:** તાલીમ ભારે પ્રદર્શન અને જૂથ પ્રથા દ્વારા અનુસરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓના મોડેલિંગ પર આધારિત છે; સાક્ષરતાના વ્યક્તિગત ઘટકો, તેમજ સંપૂર્ણ પાઠ, મોડેલ કરવામાં આવે છે.
- **પ્રેક્ટિસ:** પ્રેક્ટિસ માટે, વર્ગ 2 ના શિક્ષકો જે Tusome સાથે રહ્યા છે તેઓ વર્ગ 1 ના શિક્ષકો સાથે જોડાયેલા છે જેઓ પ્રોગ્રામમાં નવા છે; પ્રેક્ટિસ વારાફરતી કરવામાં આવે છે અને તેના પછી ભાગીદાર દ્વારા નિપુણતા કાર્ડમાં દરેક પ્રવૃત્તિનું સ્કોરિંગ કરવામાં આવે છે; સ્કોરિંગ નિપુણતા ચેકલિસ્ટ પર આધારિત છે; નિપુણતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી ભાગીદાર દ્વારા પ્રતિસાદ આપવામાં આવે છે.
- **ટેકનોલોજી:** વિડીયો આધારિત સામગ્રીનો ઉપયોગ આલ્ફાબેટિક સિદ્ધાંત જેવી અમુક કુશળતા શીખવા માટે થાય છે.
- **હોમવર્ક:** દરેક તાલીમ દિવસના અંતે હોમવર્ક આપવામાં આવે છે; આગલી સવારે સમીક્ષા કરાય છે.
- **કાસ્કેડ:** તાલીમ કાસ્કેડ સ્વરૂપમાં કરવામાં આવે છે. મોટા પાયે કાસ્કેડ તાલીમનું મજબૂતીકરણ નાના, પુનરાવર્તિત સ્થાનિક ટેકાને ઘણીવાર કલસ્ટર સ્તરે કરવામાં આવે છે.

- **સમયગાળો:** તાલીમ વર્ષની શરૂઆતમાં 3 દિવસ માટે હાથ ધરવામાં આવે છે. ટર્મ 2 માં 1-દિવસની તાલીમ છે અને ત્યારબાદ દર વર્ષે રિફ્રેશર વર્કશોપ થાય છે.

શિક્ષક સહાય (માર્ગદર્શન અને કોચિંગ)

- અભ્યાસક્રમ સહાય અધિકારીઓ, સંચાલકો અને સૂચનાત્મક કોચ વ્યવહારુ વર્ગખંડ આધારિત અનુભવોના આધારે તાલીમ મેળવે છે.
- મુખ્ય શિક્ષકો નવી શિક્ષણ સામગ્રીના સંપાદન, ઉપયોગ અને જાળવણીનું સંચાલન કરતી વખતે તેમની શાળાઓ માટે સૂચનાત્મક નેતૃત્વ પૂરું પાડવા માટે તાલીમ પામે છે.
- શિક્ષકોને ચાલુ ટેકો: ઇન્ટરેક્ટિવ ટેક્સ્ટ સંદેશાઓ મારફતે ચાલુ ટેકો પૂરો પાડવો જોઈએ જે પાઠ યોજનાઓને લાગુ કરવા માટે માહિતી અને પ્રેરણા પ્રદાન કરે છે. દા.ત. કૃપા કરીને બાળકોને લખાણને ટ્રેક કરતી વખતે આંગળી ચીંધવાનું યાદ રાખો.

મોનીટરીંગ (દેખરેખ)

- મોનિટરીંગ મિકેનિઝમ્સમાં શાળાઓની નિયમિત મુલાકાત, માળખાગત નિરીક્ષણો તૈયાર કરવા અને પ્રતિસાદનો સમાવેશ થાય છે. CSO ને ટેબ્લેટ આધારિત એપ આપવામાં આવી છે જેમાં નીચેની સુવિધાઓ છે:
- વર્ગખંડ નિરીક્ષણ ચેકલિસ્ટ કોચ માટે એ જોવા માટે મદદરૂપ છે કે શિક્ષકો તેમની અપેક્ષા મુજબ પાઠ ભણાવતા હતા કે નહીં અને પછી તેમને યોગ્ય પોઇન્ટ્સ આપવામાં આવે છે.
- અભ્યાસક્રમ-સુસંગત રચનાત્મક વાંચન મૂલ્યાંકન કોચ દ્વારા કેટલાક રેન્ડમ વિદ્યાર્થીઓને આપવામાં આવે છે (જેમ કે વિદ્યાર્થી સમયસર પેસેજ વાંચી શકે (1 મિનિટમાં) . આ શિક્ષકને પ્રતિસાદ મેળવવામાં મદદ કરે છે.
- શિક્ષક વાંચન અને ગણિતની સૂચના માટેના સૂચનોને કેટલી સારી રીતે અનુસરે છે તે જોવા માટે ટેબ્લેટ પર દિવસની પાઠ યોજનાનું ડિજિટાઇઝ્ડ વર્ઝન ખેંચવાની જોગવાઈ.
- CSOs એ દરેક વર્ગખંડના નિરીક્ષણ પછી 2 પાનાનો સંક્ષિપ્ત અહેવાલ તૈયાર કરવો જરૂરી છે, જેની વરિષ્ઠ વ્યવસ્થાપન દ્વારા સમીક્ષા કરવામાં આવે છે.
- મુખ્ય શિક્ષકને નિરીક્ષણ સાધન પણ આપવામાં આવે છે જે એપ અને હાર્ડ કોપી બંનેમાં ઉપલબ્ધ છે.

ડેટા (માહિતી) સિસ્ટમ્સ:

- વર્ગખંડ નિરીક્ષણ ડેટા અપલોડ કરવા અને વલણોને ઉજાગર કરવા માટે એક કેબ્રિત પોર્ટલ છે. ડેટા રીઅલ-ટાઇમમાં અપલોડ કરવામાં આવે છે, જે સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય શિક્ષણના હિસેદારોને ઉપલબ્ધ કરાવે છે. આ વાંચન ચેમ્પિયન બનાવવામાં મદદ કરે છે અને સમગ્ર શિક્ષણ પ્રણાલીમાં જવાબદારીને પ્રોત્સાહન આપે છે.
- ડેટા MOE નિર્ણય લેનારાઓને પ્રગતિ પર નજર રાખવા અને જ્યારે જરૂરી હોય ત્યારે જાણકાર ચુકાદો અને મુલ્યાંકન કરવાની મંજૂરી આપે છે.

<ul style="list-style-type: none"> • લક્ષ્યો અને સંબંધિત બેન્યમાર્કને બહુવિધ ચેનલો/દસ્તાવેજો મારફતે વ્યાપક પણે પ્રસારિત અને મજબૂત કરવા જોઈએ <p>સંદેશાવ્યવહાર મિશન</p> <ul style="list-style-type: none"> • નિપુણ ભારતદ્વારા સતત અને કાયમી પરિવર્તન માટેના સંદેશાવ્યવહાર મિશનને સંસ્થાગત બનાવવાનું મહત્વ • માનનીય વડા પ્રધાન, શિક્ષણ મંત્રી તેમના સંબંધિત મુખ્યમંત્રીઓ સાથે આ મુદ્દે મુખ્યતા બનાવવામાં અને આને જનઆંદોલન બનાવવામાં મદદ કરી શકે છે • એમઓઇ અને રાજ્યો અર્થ સાથે વાંચવા અને તેને સરળ બનાવવા પર તેમના સામૂહિક મીડિયા મિશન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવા પર વિચાર કરી શકે છે. 		<p>અને તેણે ખૂબ જ સ્પષ્ટ લક્ષ્ય વ્યક્ત કર્યું છે.</p> <ul style="list-style-type: none"> • દરેક ગ્રેડ માટે (1 થી 5 સુધી), મિશને સ્પષ્ટ, ક્વોન્ટિફાઇબલ અને વ્યાખ્યાયિત સંદર્ભ લર્નિંગ મેટ્રિક ની સાથે હિન્દી ભાષા અને ગણિત માટે અંતિમ લક્ષ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે
---	--	---

(page.320)

જોખમ 2: મિશનની પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓની નબળી ગુણવત્તાનો ડેટા		
સૂચવેલા અભિગમો	એમઓઇની સંબંધિત ભૂમિકા	ઉદાહરણો અને કેસ અભ્યાસો
<p>FLNની પ્રાપ્તિ અંગે વિશ્વસનીય અને માન્ય ડેટા સુનિશ્ચિત કરવા માટે મજબૂત શિક્ષણ પરિણામો મૂલ્યાંકન માળખાની સ્થાપના કરવાં અને પુરાવા આધારિત નિર્ણય લેવામાં સહાય કરવા માટે</p>	<p>પ્રગતિ પર નજર રાખવા અને રાજ્યોને નિર્ધારિત લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે જવાબદાર ઠેરવવા માટે, એમઓઇએ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે વિદ્યાર્થીઓનું મૂલ્યાંકન વિશ્વસનીય અને સમયસર છે.</p>	<p>ભારતના કેટલાક રાજ્યો સમયાંતરે પ્રમાણિત સંક્ષિપ્ત મૂલ્યાંકન કરે છે, જો કે સ્વતંત્ર અભ્યાસ સૂચવે છે કે ઘણીવાર આ ડેટા અવાસ્તવિક હોય છે અને તેથી અવિશ્વસનીય હોય છે.</p>

<p>રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને જિલ્લા સ્તરે ક્ષમતાઓ ઉપલબ્ધ છે.</p> <p>નિપુણ ભારત માટે સૂચવેલા ડેટાનું માળખું</p> <p>રાષ્ટ્રીય સ્તર</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. NDEAR 2. રાષ્ટ્રીય સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ (એનએએસ) લક્ષ્યો માટે રાજ્યવાર માપદંડો અને લક્ષ્યો સ્થાપિત કરવા અને પ્રગતિ પર નજર રાખવા માટે <p>એ. સમયગાળો: ત્રણ વર્ષના અંતરે</p> <p>બી. ઓઆરએફ બેન્યમાર્ક્સ સ્થાપિત કરવા માટે એક અલગ મૌખિક વાંચન પ્રવાહિતા (ઓઆરએફ) અભ્યાસ</p> <p>રાજ્ય સ્તર</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. રાજ્ય સ્તરની સિદ્ધિ સર્વેક્ષણ (SLAS) 2. FLN અને ક્ષમતાઓની સિદ્ધિનું મૂલ્યાંકન કરવા અને લક્ષ્યો પ્રત્યેજવાબદારી સુધારવા માટે ગ્રેડ 3ના અંતે (2023થી શરૂ થતી) મુખ્ય તબક્કો (FLN ક્ષમતા આધારિત) પરીક્ષા 3. પ્રગતિને ટ્રેક કરવા અને FLN લક્ષ્યો તરફ જવાબદારી સુધારવા માટે મજબૂત ડેટા વિશ્વસનીયતા મિકેનિઝમ સાથે નિયમિત મૂલ્યાંકન 	<p>એનએએસ પર, એમઓઈ એ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ખાતરી કરો કે એનએએસ ચક્રમાં શામેલ છે <p>એ. પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યા ક્ષમતાઓ લક્ષી મુખ્ય ક્ષમતાઓ પર બાળકોનું પરીક્ષણ, ખાસ કરીને નીચેના 2 ગ્રેડ સુધી, --- પ્રક્રિયાઓ અને એનએએસ ડેટાની વિશ્વસનીયતાને મજબૂત કરવા માટેનાં પગલાં</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. વિવિધ ભાષાઓ માટે બેન્યમાર્ક સ્થાપિત કરવા માટે અભ્યાસ હાથ ધરવા માટે રાજ્ય SCERTને તકનીકી માર્ગદર્શન અને ટેકો પ્રદાન કરો <p>મૂલ્યાંકન</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. રાજ્યોને શિક્ષકો દ્વારા નોંધાયેલા મૂલ્યાંકન ડેટાની ચકાસણી કરવા અને ડેટા વિશ્વસનીયતા સ્કોર દ્વારા માપવા માટે મોડેલ અપનાવવાની ભલામણ કરો 2. વિશ્વસનીય વિદ્યાર્થી શિક્ષણ મૂલ્યાંકન ઉત્પન્ન કરવા અને અહેવાલ આપવા માટે રાજ્યોને સંવેદનશીલ બનાવવા પર વિચાર કરો 	<p>કેટલાંક રાજ્યોએ મૂલ્યાંકન ડેટાને માન્ય કરવા અને ચકાસવા માટે માપ રજૂ કર્યું છે.</p> <p>ઉદાહરણ ૧: પ્રકાસમ જિલ્લો, આંધ્રપ્રદેશ</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2019 માં સરકારે પ્રકાસમ જિલ્લાની સરકારી અને ખાનગી શાળાઓમાં ગ્રેડ 4 ના સંક્ષિપ્ત મૂલ્યાંકન (કેન્દ્રીકૃત પરીક્ષણ પેપર)ના અંતને સંચાલિત કરવા માટે કાગળ અને ટેબલેટઓના સંયોજનનો ઉપયોગ કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો • ૭૬૮ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓએ શાળાના શિક્ષકો દ્વારા સંચાલિત પેન પેપર ટેસ્ટ લીધી હતી જ્યારે ૧૬૯૪ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ ટેબલેટનો ઉપયોગ કર્યો હતો. • આ 2462 શાળાઓમાં એક સ્વતંત્ર એજન્સી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલા પુનઃ પરીક્ષણનાં પરિણામો દર્શાવે છે કે પેન પેપર ટેસ્ટના સ્કોરમાં 20 ટકાનો વધારો થયો હતો. ટેબલેટ આધારિત કિસ્સામાં આવું નહોતું <p>ડેટા વિશ્વસનીયતા સ્કોર ઉત્પન્ન કરવા માટે માટેના વિવિધ અભિગમો</p> <p>મોડેલ 1: (રાજ્યની આગેવાની હેઠળ) જિલ્લા શિક્ષણ તંત્ર દ્વારા ચકાસણી</p>
--	--	--

		<p>ઉદાહરણ: ખ્યાતિની દિવાલ, મધ્યપ્રદેશ</p> <ul style="list-style-type: none"> •ખ્યાતિની દિવાલ હેઠળ, ધોરણ 3 થી 9 માટે સુધારણા કાર્યક્રમના ભાગરૂપે, શાળાઓને ગોલ્ડ, સિલ્વર અને કાંસ્ય ચંદ્રકથી સન્માનિત કરવામાં આવે છે જ્યારે અનુક્રમે 90%, 75% અને 60% વિદ્યાર્થીઓ નિર્ધારિત ક્ષમતા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે. •એકવાર શાળા સ્વ નામાંકિત થાય પછી, જિલ્લા સમિતિ શાળામાં વિદ્યાર્થીઓના નમૂનાની પુનઃચકાસણી કરે છે. •જો પુનઃચકાસાયેલા નમૂનાના પરિણામો માપદંડોને પૂર્ણ કરે તો શાળાને યોગ્ય પ્રમાણપત્ર મળે છે <p>મોડેલ 2: (રાજ્યની આગેવાની હેઠળની માળો વાળી દેખરેખ): જિલ્લા શિક્ષણ અમલદારશાહી દ્વારા નોંધાયેલા ડેટાની પુનઃચકાસણી</p> <p>ઉદાહરણ: શાળા પ્રમાણપત્ર , ઝારખંડ</p> <ul style="list-style-type: none"> •ઝારખંડમાં, સ્કૂલ સર્ટિફિકેશન પ્રોગ્રામ CRC, વિદ્યાર્થીઓના નમૂનાની પુનઃચકાસણી કરે છે કે શું શાળા પ્રમાણપત્ર માટેના માપદંડોને તે પૂર્ણ કરે છે
--	--	--

<p>વિશ્વસનીય મૂલ્યાંકન માહિતી ઉત્પન્ન કરવા માટેના અભિગમો</p> <p>1. વિવિધ પ્રશ્નોના ક્રમ સાથે બહુવિધ પરીક્ષણ પુસ્તિકાઓ રજૂ કરવા, જીઓ-ટેગિંગને સક્ષમ કરવા માટે તકનીકીનો ઉપયોગ કરવા, સમય સ્ટેમ્પિંગ અને છેતરપિંડી માટે અવકાશ ઘટાડવા અને પરીક્ષણની જાગૃતિ સુનિશ્ચિત કરવા જેવા ડેટાની ખોટી માહિતી આપવાની સંભાવના ઘટાડવાના પગલાં.</p> <p>2. શિક્ષકો દ્વારા નોંધાયેલા મૂલ્યાંકન ડેટાની સત્યતા નક્કી કરવા માટે વિદ્યાર્થીઓના નમૂનાનું પુનઃપરીક્ષણ કરીને ડેટા વિશ્વસનીયતા સ્કોર ઉત્પન્ન કરવો. પુનઃ પરીક્ષણ વિવિધ હિસ્સેદારો – રાજ્યનું શિક્ષણ તંત્ર અન્ય વિભાગ, બાહ્ય એજન્સી વગેરે દ્વારા કરી શકાય છે.</p>	<p>એ. ઉદાહરણ: પીજીઆઈમાં રાજ્ય-અહેવાલિત અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓના ડેટાની વિશ્વસનીયતા માટેનું માપ સામેલ હોઈ શકે છે</p> <p>3. ડેટા વિશ્વસનીયતા સુનિશ્ચિત કરવા અને વિશ્વસનીયતા સ્કોર ઉત્પન્ન કરવા માટે વિવિધ મોડેલો અને અભિગમો પર તકનીકી માર્ગદર્શન અને ઇનપુટ્સ પ્રદાન કરો</p> <p>4. યોગ્ય ડેટા વિશ્વસનીયતા પગલાં સાથે વિવિધ મૂલ્યાંકન હાથ ધરવા માટે રાજ્યોને પૂરતું ભંડોળ ઉપલબ્ધ કરાવશો</p>	<ul style="list-style-type: none"> •ત્યાર બાદ એક સ્વતંત્ર તૃતીય પક્ષ વિદ્યાર્થીઓના નમૂનાનું પુનઃપરીક્ષણ કરીને CRC દ્વારા નોંધાયેલા સ્કોર્સની ચકાસણી કરે છે •સ્વતંત્ર ત્રીજા પક્ષના પરિણામોના આધારે શાળાઓને પ્રમાણપત્રો થી પુરસ્કૃત કરવામાં આવે છે <p><u>મોડેલ 3 (બાહ્ય ત્રીજી પાર્ટી) :</u> સ્વતંત્ર બાહ્ય (ખાનગી) એજન્સી દ્વારા ચકાસણી</p> <p>ઉદાહરણ: સક્ષમ ઘોષણાં, ફરિયાણા</p> <ul style="list-style-type: none"> •સક્ષમ ફરિયાણામાં આંતર-બ્લોક સ્પર્ધાત્મક મોડેલ, સક્ષમ ઘોષણાંનો સમાવેશ થાય છે અને તેમાં બ્લોકસ કે જે 'સક્ષમ' હોવાનું માનવામાં આવે છે એટલે કે તેમના 80% વિદ્યાર્થીઓ ગ્રેડ સ્તરના સક્ષમ છે, પછી તેઓ સ્વતંત્ર તૃતીય પક્ષ દ્વારા મૂલ્યાંકન કરવા માટે પોતાને નોમિનેટ કરે છે •ડી. એડ-બી. એડ. સ્વયંસેવકોની મદદથી પરીક્ષણમાં દરેક બ્લોકના વિદ્યાર્થીઓના રેન્કમ નમૂનાની કડક દેખરેખ હેઠળ પસંદગી કરવામાં આવે છે •જો ધોરણ 3, 5 અને 7માં વિદ્યાર્થીઓના 80 ટકા પ્રતિનિધિ નમૂના ગણિત અને હિન્દીમાં ગ્રેડ સ્તરની ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરે છે, તો
--	--	--

		બ્લોકને 'સક્ષમ' જાહેર કરવામાં આવે છે
--	--	--------------------------------------

જોખમ ૩: પુરાવા આધારિત પદ્ધતિઓ અપનાવવાની દ્રષ્ટિએ વર્ગખંડમાં ઇચ્છિત પરિવર્તન થતું નથી		
સૂચવેલા અભિગમો	એમઓઇની સંભવિત ભૂમિકા	ઉદાહરણો અને કેસ અભ્યાસો
<p>સ્વ અને આંતર રાજ્યો બંનેના સંદર્ભ અને ક્ષમતામાં વિવિધતાને ધ્યાનમાં રાખીને, રાજ્યોને શૈક્ષણિક હસ્તક્ષેપોની ડિઝાઇન અને અમલીકરણને સંદર્ભિત કરવા માટે લવચીકતા આપવાની જરૂર છે. તે જ સમયે, એ મહત્વપૂર્ણ છે કે કેટલાક વર્ગખંડ સંસાધનો અને અધ્યાપન-અધ્યયન પ્રક્રિયાઓ કે જે પુરાવા આધારિત છે અને FLN સંપાદન માટે મહત્વપૂર્ણ હોવાનું વ્યાપક પરો સ્વીકારવામાં આવે છે, તેમને તેમની યોજનાઓમાં શામેલ કરવામાં આવે.</p> <p>તેમાં સામેલ છે:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. FLN માટે દૈનિક સમર્પિત બ્લોક - ભાષા માટે 90 મિનિટ અને સંખ્યા માટે 60 મિનિટ - શાળાના સમયપત્રકમાં શામેલ કરવા માટે 2. પ્રિન્ટ જાગૃતિના વિકાસમાં મદદ કરવા માટે શબ્દોની દિવાલ, વાર્તા પુસ્તકો, પોસ્ટરના સ્વરૂપમાં સમૃદ્ધ વર્ગખંડનું વાતાવરણ વિકસાવે છે અને અન્ય સાક્ષરતા કુશળતાને ટેકો આપે છે 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ખાતરી કરો કે આવશ્યક TLM (વિદ્યાર્થી વર્કબુક, ગ્રેડકરેલા વાંચન પુસ્તકો, મોટા પુસ્તકો, મેનિપ્યુલેટિવ્સ, શિક્ષક મેન્યુઅલ, પાઠ યોજનાઓ) માટે પૂરતું ભંડોળ ઉપલબ્ધ છે 2. NCERTના સહયોગથી રાજ્યોને વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી TLMની શ્રેણી વિકસાવવા માટે સક્ષમ બનાવવા માટે TLM માટે માર્ગદર્શિકા બનાવો. ધોરણ 1 થી 3 માટે ભાષા અને સંખ્યા માટે સારી રીતે વ્યાખ્યાયિત ક્ષમતા સાથે સૂચવેલા અધ્યયનની નિષ્પત્તિઓનું માળખું (એલઓએફ) શેર કરો જે રાજ્ય SCERTદ્વારા સંદર્ભિત કરી શકાય છે 3. રાજ્ય તેમની જરૂરિયાત અને આવશ્યકતા મુજબ નાગરિક સમાજ સંગઠનો સાથે સહયોગ કરી શકે છે 	<p>વ્યવહારમાં સંરચિત શિક્ષણશાસ્ત્ર</p> <p>ઉદાહરણ 1: તુસોમ (કેન્યા) પર માળખાગત શિક્ષણશાસ્ત્ર કેન્યા સરકાર દ્વારા ડીએફઆઈડી અને યુએસએઆઈડીના સહયોગથી શરૂ કરવામાં આવેલા તુસોમે પાયાના સાક્ષરતા પરિણામોમાં મજબૂત લાભ દર્શાવ્યો છે. આ કાર્યક્રમ નીચેના મુખ્ય હસ્તક્ષેપો પર કેન્દ્રિત હતો:</p> <ul style="list-style-type: none"> • શિક્ષણ કેન્દ્રિત શિક્ષણશાસ્ત્ર ની તાલીમ દ્વારા વર્ગખંડની સૂચના અસરકારક રીતે પહોંચાડવાની શિક્ષકની ક્ષમતામાં વધારો થયો, અને પછીથી કલસ્ટર બેઠકોમાં તેનું અનુસરણ કરીને પણ ફાયદા દેખાયા. • 1:1 વિદ્યાર્થી અને પુસ્તક ગુણોત્તર • શિક્ષકોને વિગતવાર મેન્યુઅલની જોગવાઈ જે આપેલ ખ્યાલ શીખવવા માટે એક પછી એક ક્રમમાં માર્ગદર્શન આપે છે

<p>3. ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા TLMની ઉપલબ્ધતા - વિદ્યાર્થીઓ માટે (વિદ્યાર્થી વર્કબુક, ગ્રેડ રીડિંગ બુક, મોટા પુસ્તકો, મેનિપ્યુલેટિવ્સ) અને શિક્ષકો માટે (શિક્ષક મેન્યુઅલ, પાઠ યોજનાઓ, રચનાત્મક મૂલ્યાંકન માર્ગદર્શિકા)</p> <p>4. FLN ક્ષમતા માળખું જેમાં વર્ગ પ્રમાણે FLN ક્ષમતાઓને સૂક્ષ્મ ક્ષમતાઓમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે, જે પાઠ યોજનાઓ, અધ્યાપન-અધ્યયન સામગ્રી (TLM) સાથે સંકળાયેલી છે, અને શિક્ષકો દ્વારા નિયમિતપણે ટ્રેક કરવામાં આવે છે</p> <p>5. પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યા કુશળતા માટે શિક્ષણશાસ્ત્રના અભિગમો, MGML વર્ગખંડો (મલ્ટી-ગ્રેડ, મલ્ટી-લર્નિંગ), અને FLN શિક્ષણ પરિણામોના માળખાના સંદર્ભમાં વર્ગખંડ વ્યવસ્થાપન વ્યૂહરચનાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને શિક્ષકોની તાલીમ અને ક્ષમતા નિર્માણ.</p>		<ul style="list-style-type: none"> •એપ્લિકેશન આધારિત મોનિટરિંગ મારફતે સૂચનાકીય સહાય અને દેખરેખમાં વધારો કર્યો છે જે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોની કામગીરી પર વાસ્તવિક સમય મહિતી પ્રદાન કરે છે <p><u>ઉદાહરણ 2: પ્રેરણા મિશન, ઉત્તર પ્રદેશ</u></p> <p>FLN પર ઉત્તર પ્રદેશ સરકારના મુખ્ય કાર્યક્રમમાં નીચેની લાક્ષણિકતાઓ છે:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ધોરણ ૧ થી ૫ માટે હિન્દી અને ગણિત માટે સૂક્ષ્મ વ્યાખ્યાયિત લક્ષ્યો, પ્રેરણા સૂચિ. આને વધુ ક્ષમતાઓ અને નાના બિંદુઓમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે અને પ્રેરણા તાલિકા બને છે. •વિસ્તૃત પાઠ યોજનાઓ, TLM (વિદ્યાર્થી વર્કશીટ, ગ્રેડેડ રીડિંગ મટિરિયલ, મેનિપ્યુલેટિવ્સ, સ્ટુડન્ટ વર્કશીટ્સ), અને એસેસમેન્ટ બેંક પ્રેરણા તાલિકા અને પ્રેરણા સૂચિ સાથે સુસંગત છે •શિક્ષકોને ખ્યાલાત્મક જ્ઞાન અને શિક્ષણાત્મક કુશળતા વિકસાવવામાં મદદ કરવા માટે ઓનલાઇન FLN એ MOOC પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે
--	--	--

જોખમ 4: જિલ્લા સ્તરે FLN પર માલિકી અને જોડાણનો અભાવ		
સૂચવેલા અભિગમો	MOEની સંભવિત ભૂમિકા	ઉદાહરણો અને કેસ અભ્યાસો

<p>મિશનની સફળતા માટે, એકંદર મિશનને નેતૃત્વ પ્રદાન કરવા, પ્રગતિ પર નજર રાખવા અને પડકારોનો સામનો કરવા માટે જિલ્લા સ્તરે (અથવા યોગ્ય વહીવટી એકમા) માલિકી નું નિર્માણ કરવું મહત્વપૂર્ણ રહેશે.</p> <p>એક સંભવિત અભિગમ એ છે કે સિસ્ટમને સશક્ત બનાવવા, પ્રોત્સાહનોને ગોઠવવા અને માલિકી ચલાવવા માટે જિલ્લા સ્તરે પ્રોત્સાહનો અને સ્પર્ધા શરૂ કરવી.</p> <ul style="list-style-type: none"> •રાજ્યોએ તેમના વહીવટી માળખાના આધારે તેમના સંબંધિત રાજ્યો માટે સ્પર્ધા માટે યોગ્ય એકમ નક્કી કરવું જોઈએ (ઉદાહરણ તરીકે, જિલ્લા સ્તર, જિલ્લા પરિષદ, PRIS) •એ મહત્વનું છે કે સ્પર્ધાને 'લો-સ્ટેક્સ' તરીકે ગણવામાં આવે છે પરંતુ તેને જરૂરી પ્રયાસો પેદા કરવા માટે ડિઝાઇન કરવી જોઈએ; આમ, સંદેશાવ્યવહાર ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ રહેશે •સંભવિત સંદેશાવ્યવહાર: સફળતાની વાર્તાઓને ઓળખવી અને ઉજવણી કરવી, જ્યારે અન્યને પ્રેરિત કરવા 	<ul style="list-style-type: none"> • એમઓઇ સંભવિત જિલ્લા વાર ગેમિફિકેશન પ્રોગ્રામ અને આની આસપાસના કેટલાક ભંડોળના ધોરણો માટે માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરી શકે છે 	<p>સ્પર્ધા મારફતે રાજ્ય મશીનરીનું એકત્રીકરણ</p> <p>ઉદાહરણ 1: સક્ષમ, હરિયાણા</p> <ul style="list-style-type: none"> • હરિયાણા સરકારના ફ્લેગશિપ ઓનરશીપ કાર્યક્રમ 'સક્ષમ હરિયાણા' ને શરૂ કરવામાં આવ્યો હતો જેથી રાજ્યનાં વર્ગ સ્તરના 80 ટકા વિદ્યાર્થીઓ સક્ષમ બને •આ કાર્યક્રમમાં સ્પર્ધાત્મક મોડેલ 'સક્ષમ ધોષણાં' નો સમાવેશ થતો હતો અને તેમાં એવા બ્લોકનો સમાવેશ થતો હતો કે જે બ્લોક માનતા હતા કે તેઓ 'સક્ષમ' છે, તેમણે સ્વતંત્ર તૃતીય પક્ષ દ્વારા મૂલ્યાંકન કરવા માટે પોતાને નામાંકિત કર્યા હતા •આ સ્પર્ધા પહેલ કરવા અને લક્ષ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે બ્લોક્સને પુરસ્કાર આપવા માટે બનાવવામાં આવી હતી જેથી અન્ય લોકો માટે ગતિ અને પ્રેરણા પેદા થાય અને અનેક હિસ્સેદારો વચ્ચે ગોઠવણી સુનિશ્ચિત થાય <p>ઉદાહરણ 2: શાળા પ્રમાણપત્ર (ગોલ્ડ, રજત અને કાંસ્ય) સ્પર્ધા પેદા કરવા અને શાળા સ્તરે સશક્ત બનાવવા માટે</p> <ul style="list-style-type: none"> •ઓડિશા, ઝારખંડ, મધ્યપ્રદેશ જેવા અનેક રાજ્યોએ શાળા સ્તરની પ્રમાણપત્ર પહેલ શરૂ કરી છે
---	--	--

		<ul style="list-style-type: none"> •CRC અથવા બાહ્ય એજન્સી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી ચકાસણીના આધારે શાળા નિર્ધારિત ક્ષમતા માપદંડોને પૂર્ણ કરે છે કે કેમ તેના આધારે શાળાઓને ગોલ્ડ, રજત અને કાંસ્ય પદક_તરીકે પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે
--	--	---